

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ,
КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(25 лютого 2022 року)

БК 68.68
А43

Актуальні проблеми кримінального права, процесу, А43 криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. 1064 с.

Видання містить тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності”, яка відбулась 25 лютого 2022 року в м. Хмельницький на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

БК 68.68
© Видавництво НАДПСУ, 2022

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова оргкомітету – заступник ректора (проректор) з навчальної та наукової роботи Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, доцент полковник Сергій БІЛЯВЕЦЬ;

співголова оргкомітету – директорка Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, докторка юридичних наук, професорка Владислава БАТИРГАРЕЄВА;

члени оргкомітету:

помічник ректора Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького з міжнародного та міжвузівського співробітництва – начальник групи міжнародного та міжвузівського співробітництва Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук, доцент полковник Андрій ЯНКОВЕЦЬ;

помічник ректора Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького – начальник прес-центру підполковник Іван ГАЛКІН;

начальник режимно-секретного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького полковник Олександр КОВАЛЕНКО;

начальник видавництва Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького полковник Олег СВИДЕРСЬКИЙ;

начальник (декан) факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук полковник Анатолій МІРОШНІЧЕНКО;

заступник начальника факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького з навчально-методичної роботи, доктор юридичних наук, доцент полковник Станіслав ФІЛІППОВ;

завідувачка кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету, докторка юридичних наук, професорка Софія ЛИХОВА;

секретар організаційного комітету – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії дослідження проблем юридичного та організаційного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України науково-дослідного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор Сергій ХАЛИМОН;

голова програмного комітету – начальник відділу – головний науковий співробітник науково-організаційного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук, доцент полковник Юрій ДЕМ'ЯНЮК;

члени програмного комітету:

начальник (завідувач) кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук полковник юстиції Олег ГАНЬБА;

професорка кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, докторка юридичних наук, професорка підполковник юстиції Тетяна НІКОЛАЄНКО;

професор кафедри спеціальних дисциплін факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної

прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент підполковник Максим ГНЕТНЕВ;

старша викладачка кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидатка педагогічних наук, доцентка Наталія ЛОГІНОВА;

викладачка кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидатка юридичних наук Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ;

секретарка програмного комітету – старша наукова співробітниця відділення планування та контролю наукової та науково-технічної діяльності науково-організаційного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидатка наук з державного управління Ілона ЯРМОЛИНСЬКА.

Шановні учасники та гості конференції!

Вітаю вас із початком роботи V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності”.

Про актуальність та практичну значущість проблем, які будуть обговорюватись під час конференції, свідчить той факт, що у роботі конференції беруть участь більше 300 учасників, які надіслали свої напрацювання щодо актуальних проблем кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності, а також оперативно-розшукової діяльності.

Зауважу, що основними завданнями конференції є:

об’єднання зусиль вчених і практиків для активного обговорення й ефективного вирішення проблем кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності;

визначення шляхів подальшого вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

Спільними зусиллями ми можемо здійснити глибокий та комплексний аналіз найбільш проблемних питань, на підставі якого буде запропоновано сучасні прийоми, способи і методи протидії злочинності.

Розв’язання завдань V Всеукраїнської науково-практичної конференції, сподіваюсь, послугує своєрідним імпульсом подальшого вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, практики його застосування.

Висвітлення, поширення й популяризація наукових підходів досвідчених фахівців у галузі наук кримінально-правового циклу сприятимуть зміцненню інтелектуального потенціалу нашої країни та підвищенню її авторитету у світовому науковому середовищі.

Маю надію, що під час пленарного засідання та роботи секцій ми почуємо нові оригінальні думки, а учасники зможуть розширити свій світогляд, надихнутися для подальшого особистого професійного вдосконалення, для розвитку юридичних наукових шкіл.

Ще раз вітаю всіх учасників конференції та бажаю творчого натхнення, плідної праці, нових наукових здобутків!

СЛАВА УКРАЇНІ!

Заступник ректора (проректор) з навчальної та наукової роботи Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, доцент полковник Сергій БІЛЯВЕЦЬ

Шановні колеги!

За дорученням колективу вечних Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України дозволяю привітати з відкриттям ювілейного наукового форуму. За п'ять років свого існування наукова конференція стала справжньою подією у правовому житті Української держави, продемонструвавши неабияку зацікавленість теоретиків і практиків

до розв'язання непростих проблем запобігання злочинності. Уже кілька років наш Інститут є співорганізатором цього заходу. І це запрошення не є випадковим. Адже за двадцять п'ять років наша установа стала визнаним центром наукового супроводу законотворчої діяльності у галузі боротьби зі злочинністю та генерації нової плеяди вчених, які, будучи обізнаними із сучасними досягненнями науки і техніки у цій боротьбі, не без успіху реагують на злочинні виклики сьогодення в умовах зміни звичайного укладу нашого життя.

Уже два роки лунає риторика про зміну соціально-правової парадигми, в якій віднині буде перебувати світ через поширення пандемії COVID-19. Прогнози оптимістів щодо завершення всесвітньої пандемії коронавірусу не підтвердились, розрахунки скептиків-реалістів теж зазнають поразки. На зміну приходять песимістичні прогнози щодо майбутнього людства, коли все відчутніше й відчутніше звучить лейтмотив зі словами: "Цій пандемії не буде ані кінця, ані краю". Нова парадигма – це парадигма соціальної ізоляції, дистанціювання у різних його проявах, інфодемії і фейків, а також (як це б не здавалося дивним) "реактивним" пришвидшенням

цифрової трансформації. Саме такі процеси задають “трендовості” як у розвитку соціального життя в цілому, так і в абрисах моделі забезпечення людства від різноманітних загроз і ризиків.

З непростими питаннями регулювання епідемічної безпеки в Україні й у світі сьогодні ми ставимо питання і про те, як вплине нова парадигма світу на криміногенну ситуацію у глобальному вимірі. Адже “цифра” і вірус виявилися свого роду гримучою сумішшю, яка впливає навіть на прогностичні розрахунки майбутнього стану злочинності (принаймні на найближчу перспективу) і відповідно на розробку стратегій запобігання злочинності. До встановлених злочинних трендів слід додати і таке фонове явище злочинності, як самогубство. Уже зараз можна прогнозувати збільшення кількості самогубств, адже їх неодмінними каталізаторами є: невизначеність в майбутньому, економічна криза, наслідки якої ще попереду, втрата рідних і близьких, які стали жертвами хвороби, в деяких випадках навіть сама участь у боротьбі з коронавірусною інфекцією (маються на увазі медики, працівники інших служб критичної інфраструктури). Разом з тим слід відверто заявити, що злочини пандемічного періоду залишаться з нами назавжди, оскільки суспільство відтепер буде перебувати у стані готовності до нових випробувань новими пандеміями та інфодеміями.

Усе це потребує глибокого осмислення згаданих процесів юридичною громадськістю, висловлювання думки якої стає можливим завдяки запровадженню в нашій країні щорічних наукових майданчиків, організаторами яких є Державна прикордонна служба України разом із Національною академією Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Сподіваюся, що вірус рано чи пізно переможуть, або, у крайньому разі, буде досягнутий певний паритет між резистентними можливостями людського організму і ступенем

агресивності вірусу, що в подальшому не буде призводити до смерті людини. Однак соціальні наслідки пандемії будуть ще тривалий час залишатися з нами. При цьому зазнають змін багато постулатів західного суспільства, відхід від яких сьогодні розцінюється як неприпустимі правопорушення, пов'язані з нехтуванням демократичних цінностей та ідеалів суспільства. А завтра згорання цих цінностей та ідеалів означатиме лише одне: так треба всім.

Та незважаючи на такий песимістичний прогноз у футуристичних відтінках, ще раз хочу привітати з початком роботи всіх учасників V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності” та побажати конструктивного діалогу, творчого натхнення і знаходження рішень, які поліпшать наше з вами життя!

*Директорка Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
докторка юридичних наук, професорка
Владислава БАТИРГАРЕЄВА*

Шановні організатори й учасники конференції!

Радий вітати вас із відкриттям науково-практичного заходу, такого значимого й актуального у реаліях сьогодення. Адже без відповідного наукового супроводу, проведення теоретичних і прикладних наукових досліджень із напрямів, що будуть сьогодні розглянуті, без обговорення нагальних питань і проблем кримінального права, процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності неможливий ефективний пошук шляхів для їх вирішення.

хвів для їх вирішення.

Уважаю, що ця конференція – це чудова нагода для спеціалістів і науковців різних установ та організацій не лише обмінятися досвідом, а й ознайомитися з новими напрацюваннями, досягненнями, відкриттями в галузі кримінального права, процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності.

Представляючи Експертну службу МВС, хочу наголосити, що вона посідає значне місце в роботі установ Міністерства внутрішніх справ України, насамперед завдяки виконанню свого основного завдання – експертного забезпечення процесу розкриття і розслідування злочинів.

Сьогодні в Експертній службі МВС – найбільшій мережі судово-експертних установ, відомих не лише в Україні, а й далеко за її межами, працює потужний колектив професіоналів найвищого рівня. Висококваліфіковані фахівці виконують дослідження за більш як 70 видами експертних спеціальностей. Професійний потенціал Експертної служби МВС здобув гідну оцінку на міжнародному рівні, саме тому Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС

України як її головний підрозділ із 2002 року є повноправним членом Європейської мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI).

Бажаю учасникам науково-практичної конференції плідної роботи та нових творчих здобутків. Упевнений, що результати роботи на конференції стануть вагомим внеском у розвиток кримінального права, процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності.

*Заступник директора Державного
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України Костянтин КОВАЛЬОВ*

Шановні учасники конференції, шановні колеги!

Дозвольте мені від імені юридичного факультету Національного авіаційного університету привітати вас із проведенням V Всеукраїнської науково-практичної конференції.

Обрана тема об'єднала наукових і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, аспірантів, ад'юнктів, докторантів та практичних працівників правоохоронних органів із усієї України.

Для нашого факультету ця конференція надзвичайно цікава і корисна зокрема й тим, що декілька років поспіль ми готуємо здобувачів вищої освіти за спеціальністю “Правоохоронна діяльність”. Тому проблемні питання, які ви винесли на обговорення, особливо ті, що стосуються оперативно-розшукової діяльності, її правового регулювання, питань протидії окремим злочинам, питань удосконалення проведення судових експертиз, актуальних питань кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, є для нас надзвичайно важливими. Усі ці предмети викладаються на кафедрі кримінального права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету.

Упевнена, що виступи та наукова дискусія, детальне обговорення теоретичних і практичних проблем на секціях будуть слугувати збагаченню досвіду наукових та науково-педагогічних працівників. Водночас практичні працівники, аспіранти та ад'юнкти зможуть отримати нові знання, необхідні для теоретичної розробки тематики їхніх наукових робіт та застосування теорії у практичній діяльності.

До речі, як ви знаєте, у цей день і на нашому юридичному факультеті проходить XII Міжнародна науково-практична конференція “Права людини в епоху цифрових трансформацій”.

Викладачі кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету надіслали свої доповіді на вашу конференцію. У той же час і ми отримали дуже цікаві і змістовні доповіді від викладачів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Між нашими навчальними закладами укладений і діє Договір про співпрацю, підписаний нашими ректорами, а наші викладачі підтримують тісні зв'язки між собою у сфері наукової та педагогічної діяльності.

Ще раз висловлюю вам щире повагу, бажаю плідної роботи на конференції, цікавих доповідей та висновків, які збагатять нашу юридичну науку і практику. Тим більше, що законодавча база України останніми роками стрімко змінюється і дуже хочеться, щоб ці зміни носили характер вдосконалення, щоб наш законодавець прислухався до думки практичних і наукових працівників.

Усім учасникам конференції бажаю успіху в роботі, а також нових творчих здобутків і натхнення у науковій, педагогічній та практичній діяльності.

Завідувачка кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету, докторка юридичних наук, професорка Софія ЛИХОВА

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

БАЗОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖЕРТВ/ СВІДКІВ КАТУВАНЬ ЗА СТАНДАРТАМИ ООН

Костянтин АВТУХОВ

Діяльність правоохоронних органів має багато ризиків та викликів, одним з яких є порушення прав людини, яка піддається кримінальному переслідуванню.

При цьому, як на міжнародному, так і на національному рівні, зазначається, що катування є неприйнятним інструментом отримання інформації. Загальновизнаним є низька достовірність інформації, отриманої під час застосувань катувань чи жорстокого поводження.

В Україні доволі слабкими є механізми захисту жертв чи свідків катувань. Під час ліквідації відповідної прогалини саме міжнародні стандарти мають виступати орієнтиром.

Пропонуємо розглянути положення відповідної Конвенції ООН.

Стаття 13 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання містить окрему норму щодо захисту свідків катувань. Відповідно до неї держава має вживати заходи, щоб захистити свідків від будь-яких форм жорстокого поводження чи залякування у зв'язку з їхніми скаргами чи свідченнями.

Окрім того, захист потерпілих від катувань передбачається статтею 14 Конвенції, яка вимагає забезпечення відшкодування та відновлення прав. Концепція відновлення прав має широке тлумачення та включає гарантії прав потерпілих. Комітет ООН проти катувань у своєму Загальному коментарі № 3 2012 року вказує, що відновлення прав вимагає серед іншого гарантій неповторення злочину. У цьому зв'язку Комітет окреслює широке коло зобов'язань за Конвенцією:

“Щоб гарантувати неповторення катувань або жорстокого поводження, держави-учасниці повинні вживати заходів для боротьби з безкарністю за порушення Конвенції. Такі заходи включають надання ефективних, чітких інструкцій державним службовцям щодо положень Конвенції, особливо щодо абсолютної заборони катувань. Інші заходи повинні включати будь-що або все з такого: громадський контроль за військовими та правоохоронними органами; забезпечення того, щоб усі судові процеси відповідали міжнародним стандартам належного процесу, справедливості та неупередженості; зміцнення незалежності судової влади; захист правозахисників та юридичних, медичних та інших фахівців, які допомагають жертвам катувань; створення систем регулярного та незалежного моніторингу всіх місць позбавлення волі; забезпечення на пріоритетній і постійній основі навчання співробітників правоохоронних органів, а також військових і правоохоронців з питань прав людини, що включає специфічні потреби маргіналізованих і вразливих груп населення, а також спеціальну підготовку щодо Стамбульського протоколу для фахівців у галузі охорони здоров'я та правоохоронних органів; сприяння дотриманню міжнародних стандартів і кодексів поведінки державними службовцями, включаючи правоохоронні, виправні, медичні, психологічні, соціальні служби та військовослужбовців; перегляд та реформування законів, що сприяють або уможливають катування та погане поводження...”.

Отже, Комітет ООН проти катувань тлумачить гарантії неповторення злочину широко, враховуючи загальні заходи із запобігання катуванням. Згідно з його тлумаченням, вживаючи превентивних та контрольних заходів, подібних до перерахованих вище, “держави-учасниці можуть також виконувати свої зобов’язання щодо запобігання актам катувань відповідно до статті 2 Конвенції (запобігання катуванням). Крім того, гарантії неповторення мають важливий потенціал для трансформації соціальних відносин, які можуть бути основними причинами насильства, і можуть включати, але не обмежуватись, внесенням змін до відповідних законів, боротьбу з безкарністю та вжиття ефективних запобіжних і стримуючих заходів”.

Право на неповторення катувань є частиною права на ефективні засоби правового захисту, які захищаються як зазначеною Конвенцією, так і іншими міжнародними документами на кшталт Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Комітет ООН з прав людини у справі *Hugo Rodriguez v. Uruguay* розглянув право на ефективні засоби захисту, яке міститься у Пакті як таке, що вимагає розслідування, відшкодування шкоди, а також забезпечення того, щоб подібні порушення не траплялися у майбутньому.

Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції “Катування та інше жорстоке, нелюдське або принизливе поводження або покарання” також звертала увагу на необхідність захисту свідків та потерпілих від катувань. Потерпілі від катувань або жорстокого поводження, свідки, особи, які ведуть розслідування, та їхні сім’ї повинні бути захищені від насильства, погроз насильства чи будь-яких інших форм залякування, які можуть виникнути в ході розслідування (пункт 3b).

Генеральна Асамблея навіть запропонувала один зі способів захисту потерпілих та свідків, релевантний для пенітенціарних установ: “Особи, які потенційно причетні до ка-

тувань або жорстокого поводження, повинні бути усунені від будь-якого контролю чи влади, прямого чи непрямого, над заявниками, свідками та їхніми родинами, а також тими, хто проводить розслідування” (пункт 3b).

Міжнародні документи ООН містять й інші, більш детальні, стандарти щодо захисту прав свідків/потерпілих від катувань, втім їх розгляд буде здійснено у подальших публікаціях.

ПРО СПІВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ”, “РАБСТВО”, “РАБОТОРГІВЛЯ”

Андрій АНДРУШКО

В юридичній літературі трапляється “широкий” погляд на рабство, як на поняття, що охоплює собою, в тому числі, й саму торгівлю людьми. Приміром, Г. Л. Кохан запропонувала розглядати поняття “рабство” як родові щодо “інститутів та звичаїв, подібних до рабства”, “експлуатації проституції третіми особами”, “торгівлі людьми”, “підневільного стану”. З таким підходом погодитись не можемо, оскільки він невинувато розмиває юридичну сутність поняття “рабство”, визначеного у міжнародно-правових актах. Нагадаємо, що в Конвенції про рабство 1926 р. рабство визначено як становище чи стан людини, стосовно якої здійснюються повноваження права власності або деякі з них (ст. 1).

Окремими науковцями навпаки торгівля людьми розглядається як поняття, що включає в себе оборнення в рабство, наприклад, К. В. Євстіфеева вважає, що “використовуваний в міжнародно-правових документах і зарубіжному кримінальному законодавстві вираз “торгівля людьми” є збірним поняттям, що включає в себе вчинення угод щодо людини, оборнення в рабство, примусову працю”. З таким твердженням погодитись не можемо. Насправді у відповідних міжнародно-правових документах (насамперед у Палермському протоколі та в Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми) оборнення в рабство не є складовою поняття торгівлі людьми. Торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод,

для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу (ст. 3 Палермського протоколу, ст. 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми). Таким чином, торгівля людьми не включає реалізацію мети експлуатації, однією з форм якої у вказаних документах справді визнається рабство або звичай, подібні до рабства.

Так само не можемо погодитись з авторами, які ототожнюють рабство і торгівлю людьми. А. І. Тукубашева, наприклад, прямо заявляє, що “торгівля людьми – це не що інше, як рабство”. О. І. Чекмезова та Ю. С. Пестерева підкреслюють, що торгівля людьми є сучасною формою рабства. На переконання О. Б. Мізуліної, використовуване в міжнародному праві поняття “торгівля людьми” може розглядатися як сучасний вид работоргівлі або обернення людини в становище, подібне до становища раба. Т. М. Нуркаєва, своєю чергою, зазначає, що поняття “торгівля людьми”, “рабство”, “работоргівля” настільки тісно пов’язані між собою, що провести чітку грань між ними не видається можливим. Підкреслимо, що торгівля людьми сама по собі рабством не є. Обернення людини в рабство може стати наслідком вчинення торгівлі людьми.

Не можна ототожнювати також хоч і суміжні, однак не рівнозначні терміни “торгівля людьми” і “работоргівля”. У Додатковій конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства від 7 вересня 1956 р. вказано, що під “работоргівлею” розуміються і до неї включаються всі дії, пов’язані із захопленням, придбанням будь-якої особи або з розпорядженням нею з метою обернення її в рабство; всі дії, пов’язані з придбанням раба з метою його продажу чи обміну; всі дії з продажу чи обміну особи, придбаної з цією метою, і взагалі будь-яка дія з торгівлі або перевезення рабів будь-якими транспортними засобами (ст. 7). В. І. Коваленко слушно підкреслює, що не тільки в семантичному, але й в строго юридичному сенсі торгівля людьми і работоргівля – не одне й те ж, оскільки буквально тлумачен-

ня поняття “работоргівля” має на увазі, що у ньому конкретизований об’єкт, стосовно якого вчиняється торгівля – раб. Водночас не можна не звернути увагу на те, що з наведеного вище визначення работоргівлі не випливає, що вона вчиняється лише стосовно рабів, адже у конвенції мовиться також про будь-яку особу, щодо якої ставиться мета обернення її в рабство. Відтак можна зробити висновок про те, що у згаданому міжнародно-правовому акті відсутня чітка диференціація між торгівлею людьми (особами, які не є рабами) і торгівлею рабами. У той же час аналіз наведених вище визначень понять “торгівля людьми” і “работоргівля” засвідчує, що дії, які характеризують вказані поняття, збігаються не повною мірою. Те ж саме можна сказати й про мету, з якою вчиняються торгівля людьми (мета експлуатації) і работоргівля (мета обернення людини в рабство, мета продажу чи обміну раба).

Отже, поняття “торгівля людьми”, “рабство” і “работоргівля” пов’язані між собою, однак підмінювати їх некоректно.

ДО ПИТАННЯ ПРО МОМЕНТ ЗАКІНЧЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 305 КК (ВІДПОВІДНО ДО ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ)

Дмитро БАБІКОВ

З огляду на те, що ключовою та обов'язковою для встановлення ознакою об'єктивної сторони контрабанди виступає переміщення певних предметів через митний кордон держави, саме з цим поняттям тісно пов'язані питання юридично коректного визначення моменту, з якого злочин вважається закінченим, а також питання про добровільну відмову від вчинення контрабанди.

До слова, раніше Пленум Верховного Суду (ВС) України у п. 6 постанови від 03.06.2005 № 8 “Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил” закріпив декілька важливих у хронологічному аспекті орієнтирів: 1) контрабанда вважається закінченою з моменту незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України; 2) замах на контрабанду має місце, якщо її предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо); 3) добровільна відмова від вчинення контрабанди чи порушення митних правил можлива до моменту прийняття митним органом митної декларації.

Наведені два приклади з практики Касаційного кримінального суду (ККС) ВС демонструють труднощі під час кваліфікації контрабанди наркотичних засобів (ст. 305 КК), пов'язані саме з моментом закінчення протиправного діяння. Одразу варто зауважити про те, що допущена правозастосувавцем касаційного рівня непослідовність створює проблему точної кваліфікації не лише діяння, передбаченого ст. 305

КК, а й під час юридичної оцінки загального складу контрабанду (ст. 201 КК).

1. Постановою Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 9 квітня 2020 р. (справа № 727/6578/17) було залишено без змін вирок та ухвалу місцевого та апеляційного судів, якими ОСОБА_1 було визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307, ч. 1 ст. 309 КК.

Як впливає з фабули кримінальної справи, вирок по якій став предметом касаційного перегляду суду, ОСОБА_1 визнано винуватим у тому, що він за попередньою змовою з ОСОБА_2 у лютому 2017 р. замовив через мережу “Інтернет” з Королівства Нідерланди до України 401 таблетку, які містять у своєму складі психотропну речовину МДМА (метилендіоксиметамфетамін), розраховавшись із постачальником шляхом безготівкового банківського переказу криптовалюти в розмірі 0,6 біткоїна, що за курсом НБУ становило приблизно 600 доларів США. Після здійснення оплати зазначену партію таблеток було надіслано з Нідерландів до України міжнародним поштовим відправленням на адресу ОСОБА_3, який не був обізнаний із вмістом поштового відправлення.

Коли зазначене поштове відправлення надійшло до ДОПП ПАТ “Укрпошта”, після проведення митного оформлення і встановлення факту наявності у відправленні заборонених в обігу психотропних речовин, ця посылка в рамках проведення контролю за вчиненням злочину була направлена адресату, який 28 березня 2017 р. забрав її та 30 березня 2017 р. передав ОСОБА_4, яка не була обізнана про вміст посылки. 31 березня 2017 р. ОСОБА_1, реалізуючи злочинний умисел, направлений на незаконне переміщення через митний кордон України таблеток із психотропною речовиною МДМА, отримав від ОСОБА_4 посылку, яка містила 401 таблетку, загальний вміст МДМА в яких становив 67,540 г.

Реагуючи на доводи касаційної скарги захисника про відсутність складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 305 КК України, через недоведеність переміщення психотропних речовин через державний кордон, ККС ВС спростовував їх.

Суд правильно зазначив, що під переміщенням через митний кордон потрібно розуміти ввезення на митну територію України психотропних речовин у будь-який спосіб. Предмети контрабанди можуть бути переміщені через сухопутний, морський або повітряний кордон як разом з особами, які його перетинають, так і окремо від них, наприклад у разі відправлення вантажу поштою. Водночас обов'язковою ознакою складу злочину є місце його вчинення, а саме – митний кордон.

Якщо предмети контрабанди виявлено під час огляду чи переогляду речей або ж особистого огляду, у тому числі повторного, при виїзді за межі України (вивезенні товарів, пересиланні поштових відправлень), вчинене кваліфікується за ст. 15 і 305 КК як замах на контрабанду. І навпаки, зауважив суд: незаконне переміщення на територію України, тобто ввіз на її територію, предметів контрабанди, які виявлено під час митного контролю, утворює закінчений склад цього злочину. Із огляду на те, що вказану речовину, яка ввозилась в Україну, було виявлено саме під час митного контролю, суд першої інстанції правильно кваліфікував дії засудженого за ч. 3 ст. 305 КК.

Отже, у цій кримінальній справі ККС ВС сформулював висновок про те, що факт перетинання наркотичними засобами митного кордону України, зокрема засобами поштового зв'язку, ще до завершення митного оформлення утворює закінчений склад контрабанди наркотичних засобів.

2. Діаметрально протилежного висновку дійшов ККС ВС, щоправда в складі іншої колегії, у рішенні, датованому 9 квітня 2019 р. (справа № 755/23519/14-к). Фабула цієї кримінальної справи, що переглядалась ККС ВС, майже аналогічна першій. Там суд визнав доведеним, що у червні 2014 р.

за місцем свого проживання ОСОБА_7 на інтернет-сайті замовив у невстановленої особи особливо небезпечну психотропну речовину МДМА, за що перерахував на анонімний рахунок 2 625 доларів США та надав особисту інформацію для отримання замовлення. У ході митного огляду 3 липня 2014 року у поштовому відправленні, що надійшло з Королівства Нідерланди на адресу ОСОБА_7, було виявлено 260 пігулок, які містилися у своєму складі МДМА загальною масою 56,98 г, що становить особливо великий розмір. 8 липня цього ж року у відділенні зв'язку м. Київ ОСОБА_7 отримав відправлення та був затриманий співробітниками СБУ.

За встановлених судами фактичних обставин справи психотропну речовину МДМА було виявлено в ході митного огляду поштового відправлення, яке надійшло на ім'я ОСОБА_7. Отже, на думку ККС ВС, предмет контрабанди фактично не був переміщений через митний кордон.

У цій частині ми бачимо принципову розбіжність у правових позиціях ККС ВС. Посилаючись на уже згаданий п. 8 постанови “Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил”, ККС ВС зазначив, що цей злочин вважається закінченим з моменту незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України. Натомість замах на контрабанду має місце, якщо її предмети виявлено ще до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо).

Таким чином, резюмував касаційний суд, апеляційний суд правильно застосував закон про кримінальну відповідальність, перекваліфікувавши дії ОСОБА_7 з ч. 3 ст. 305 КК на ч. 2 ст. 15 і ч. 3 ст. 305 КК.

Отже, за по суті однакових умов виконання об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 305 КК, та моменту їх закінчення в двох наведених кримінальних справах ККС ВС вдався до небезпечної для подальшої правозастосовної прак-

тики “диференціації” підходів до кваліфікації вчиненого: в одному випадку було встановлено ознаки закінченої контрабанди наркотичних засобів, а в іншому – ознаки закінченого замаху на цей злочин.

Як висновок за результатами здійсненого аналізу варто підтримати ту позицію ККС ВС, відповідно до якої виявлення ввезених в Україну та водночас заборонених до ввезення наркотичних засобів під час митного оформлення потрібно кваліфікувати як закінчений злочин за ст. 305 КК, а не як закінчений замах на цей злочин. Ознайомлення з позиціями більшості науковців, які досліджували цю проблематику, також указує на правильність саме цього підходу за умовною формулою: “переміщення заборонених предметів через державний кордон (шляхом ввезення) = закінчений злочин”.

СПЕЦИФІКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ-КРИВДНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Ірина БАГАДЕНКО

На фоні поширення пандемії відбувається дестабілізація окремих сфер життєдіяльності, насамперед, економічної та соціальної, що відповідним чином впливає на кримінальну поведінку осіб, схильних до вчинення правопорушень. Зокрема, останніми роками в Україні, як і в усьому світі, спостерігається тенденція до активізації домашнього насильства. При цьому зростає не лише кількість випадків домашнього насильства, але й кількість правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. І хоча переважно кривдниками виявляються повнолітні члени родини (по відношенню до більш слабких – дітей, жінок, осіб похилого віку), водночас спостерігається тенденція до зростання випадків правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, що вчиняються дітьми-кривдниками.

Відповідно до окремих розділів звітної форми № 2, затвердженої наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 299, а також з урахуванням дати вступу в силу Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами”, прийнятого 06.12.2017 можемо констатувати такі статистичні дані. У 2018 році неповнолітніми було вчинено 3 правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (з них 1 правопорушник у віці 14–15 років, 2 – у віці 16–17 років), у 2019 році – 5 правопорушень (у віці 16–17 років), у 2020 році – 6 правопорушень (у віці 16–17 років), у 2021 році – 8 правопорушень (у віці 16–17 років).

Таким чином, можна констатувати, що випадки домашнього насильства з боку дітей мають місце і при цьому мають тенденцію до зростання.

Специфікою домашнього насильства як правопорушення є те, що воно належить до категорії латентних, насамперед через поведінку самої жертви в постконфліктний період. Особливо це стосується випадків вчинення домашнього насильства дитиною-кривдником. Така особливість полягає у мимовільному формуванні суспільної думки стосовно неналежного виховання батьками або особами, які їх замінюють, таких дітей.

При цьому доцільно зазначити норму КПК України, якою визначаються особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Так, відповідно до ст. 477 КПК України кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо окремих кримінальних правопорушень, серед яких можемо виокремити домашнє насильство, а також правопорушення, пов'язані із домашнім насильством (умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості; побої та мордування; погроза вбивством; кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості; погроза знищення майна; умисне знищення або пошкодження майна тощо).

Відповідно до науково-практичного коментарю КК України суб'єкт домашнього насильства спеціальний – член подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, яка перебуває в сімейних або близьких відносинах.

За загальними вимогами ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років.

Водночас, особи у віці від 14 до 16 років також можуть підлягати кримінальній відповідальності за вчинення окре-

мих кримінальних правопорушень. Серед визначеного законодавцем переліку таких правопорушень є й такі, що можуть бути пов'язаними із домашнім насильством, як, наприклад: ст. 115–117, 121, 122, 152, 153, 194, 296 КК України.

Серед інших правопорушень, які можуть бути пов'язані із домашнім насильством (але без прив'язки до віку суб'єкта в період від 14 до 16 років), варто виокремити такі: ст. 126, 127, 120, 129, 146, 154, 155, 156, 307–317, 299 КК України тощо.

Рішення про притягнення до кримінальної відповідальності осіб у віці від 14 до 16 років або про звільнення від кримінальної відповідальності приймається з урахуванням характеристики правопорушника, рівня його розвитку та стану виховання, причин та умов вчиненого правопорушення, а також наявності обставин, що обтяжують або пом'якшують відповідальність, тощо. Зокрема, вчинення кримінального правопорушення щодо особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, є обставиною, що обтяжує покарання (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України).

Водночас вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, є обставиною, що пом'якшує покарання (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України).

При цьому, якщо дитина-кривдник на момент вчинення правопорушення не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, то на підставі ч. 4 ст. 184 КУпАП відповідальність несуть батьки або особи, які їх замінюють. Тобто можуть виникати суперечливі ситуації, коли, наприклад, матір, відносно якої дитина чинить домашнє насильство (є потерпілою від домашнього насильства), повинна сплатити штраф за вказані дії її дитини в порядку чинного законодавства.

Отже, існування зазначених вище та інших дискусійних питань у сфері відповідальності дітей-кривдників за вчинення домашнього насильства потребує ретельного аналізу чинного законодавства та розроблення пропозицій щодо його подальшого удосконалення.

НЕОБХІДНА ОБОРОНА ТА ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЩО ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ВІДВЕРНЕННЯ ЧИ ПРИПИНЕННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Олександр БАНТИШЕВ
Юрій РЕГА

Необхідна оборона та затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення як обставини, що виключають протиправність діяння, безпосередньо спрямоване на відвернення чи припинення протиправної діяльності.

Слід підкреслити, що необхідна оборона може вчинятися не лише з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання (ч. 1 ст. 36 Кримінального кодексу України, далі – КК).

Особливо ч. 5 ст. 36 КК підкреслює, що не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту:

від нападу озброєної особи;

нападу групи осіб (двоє або більше);

для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

На нашу думку, у ч. 5 ст. 36 КК слід вказати, що не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту не лише від нападу озброєної особи, але й від нападу особи, яка намагається використовувати для нападу не лише зброю, а будь-які інші засоби чи предмети.

Крім того, у цій же частині ст. 36 КК слід вказати, що не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів не лише для відведення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає, але і у разі такого вторгнення у будь-який транспортний засіб (наземний, залізничного рухомого складу, морський, річковий, повітряний). Поняття наземного транспортного засобу слід розуміти у контексті примітки до ст. 286 КК. Також для чіткого розуміння поняття залізничного рухомого складу, повітряного, морського, річкового судна потребує аналогічної примітки ст. 278 КК.

Частина 1 ст. 38 КК “Затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення” визначила, що не визнаються кримінально протиправними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення й доставлення її відповідним органам влади.

І ст. 36 і ст. 38 КК попереджують, що і необхідна оборона і затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, не визнаються кримінально протиправними лише у тому разі, якщо у діях особи, що захищається або затримує особу, яка вчинила кримінальне правопорушення відсутні ознаки перевищення меж необхідної оборони або перевищення засобів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Вважаємо, що положення про перевищення меж і заходів із кримінального закону слід прибрати, оскільки особа, яка обороняється або затримує особу, що вчинила кримінальне правопорушення, не може знати, що може відносно неї чи інших осіб вчинити той, хто посягає або той, хто вчинив кримінальне правопорушення.

У цьому питанні ми цілком підтримуємо професора М. Й. Коржанського, який стверджував, що положення про

перевищення меж необхідної оборони захищає злочинця і що немає ніякої рації вести мову про перевищення меж необхідної оборони.

На завершення слід відзначити, що якщо можлива уявна оборона (ст. 37 КК), то можливе і уявне затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, що слід відзначити у кримінальному законі.

ПРО ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОВЖИВАНЬ НА ОПТОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКАХ

Інна БАРТОШ

Підстави криміналізації – це причини, які лежать в об’єктивних процесах матеріального та духовного життя суспільства. В юридичній літературі відмічається, що за своїм характером підстави криміналізації можуть бути досить різноманітні. Зокрема, Г. А. Злобін передусім виділяє такі підстави криміналізації, як: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не утворювали спеціального складу злочину; 2) виникнення або ж істотний розвиток нової групи суспільних відносин, яке відбувається на базі економічного чи технічного прогресу; 3) виявлення шкідливих наслідків господарської або іншої діяльності людей; 4) суттєва і раптова зміна соціальної, економічної або політичної обстановки в результаті війни, стихійного лиха, неврожаю чи інших подій; 5) необхідність виконання зобов’язань за міжнародними угодами тощо.

Отже, можна висновувати, що до числа об’єктивних передумов криміналізації вчені насамперед відносять або ж появу нових суспільних відносин (у різних редакційних формулюваннях), або ж несприятливу динаміку певного виду протиправної поведінки, що виступає підставою для доповнення кримінального законодавства відповідною спеціальною нормою.

Зважаючи на специфіку предмету цього дослідження, а саме того, що в ньому фактично розглядаються дві спеціальні кримінально-правові норми (ст. 222-2 та 232-3 КК), доволі очевидним стає те, що найперше ми маємо звернути увагу на кількісні показники діянь, описаних у відповідних новелах. Саме проаналізувавши такі показники, ми, зокрема, можемо

зробити висновок щодо негативної динаміки їхнього розповсюдження:

1) або ж у контексті порівняння із кількісними показниками інших подібних діянь;

2) або ж у контексті порівняння із кількісними показниками цих самих діянь, які фіксувалися в попередні роки.

Однак, у нашому випадку, таке порівняння значно ускладнюється через те, що в попередніх редакціях ст. 222-1 та 232-1 КК йшлося виключно про зловживання, пов'язані з фондовим ринком, до яких досліджувані заборони не мають жодного відношення.

Зважаючи на це, передусім варто вести мову про таку підставу криміналізації, як виявлення (розвиток) нової групи суспільних відносин, якою виступає функціонування відносно нещодавно оптового енергетичного ринку та, відповідно, виникнення аналізованих зловживань на ньому. При цьому законодавство у цій сфері продовжує зазнавати перманентних – інколи більших, інколи менших – змін, однією з яких і стали зміни, передбачені Законом від 19 червня 2020 р. Нагадаємо, що серед іншого цим Законом передбачається викладення в новій редакції та з новою назвою Закону України від 23 лютого 2006 р. “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки”, в якому міститься спеціальне застереження відносно того, що його дія не поширюється на діяльність оператора ринку електричної енергії, системи передачі, газотранспортної системи та на відносини, пов'язані з функціонуванням ринку електричної енергії, природного газу та функціонуванням сфери теплопостачання.

Отже, ці положення можуть вважатися свідченням якщо не виникнення, адже відповідний ринок функціонує вже декілька років, то принаймні істотного розвитку нових суспільних відносин, як відповідної підстави криміналізації порушень у цій сфері.

Водночас зауважимо, що в ч. 2 ст. 3 Закону від 19 червня 2020 р. чітко зазначається, що його прийняття спрямоване на виконання низки міжнародних зобов'язань України (зокрема, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС), що, здавалося б, може свідчити про наявність у нашому випадку і такої згаданої вище підстави криміналізації, як необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами. Однак далі у цій же правовій нормі:

по-перше, робиться важливе уточнення з приводу того, що Закон від 19 червня 2020 р. спрямований на імплементацію актів законодавства ЄС у сфері ринків капіталу та організованих товарних ринків;

по-друге, наводиться широкий перелік конкретних актів законодавства ЄС, абсолютна більшість яких носить загальнонорегулюючий характер у сфері функціонування ринку капіталу й не присвячена жодному його окремому сегменту, зокрема, і оптовим енергетичним ринкам.

Як бачимо, посилання на необхідність імплементації відповідних актів ЄС, з одного боку, могло б бути виправданим лише у випадку внесення змін до загальних норм, присвячених регламентації кримінальної відповідальності за порушення на ринках капіталу та організованих ринках (ст. 222-1 та 232-1 КК), а з іншого – за жодних обставин не може вважатися тією об'єктивною передумовою (підставою криміналізації), яка породила необхідність доповнення чинного на момент ухвалення Закону від 19 червня 2020 р. кримінального законодавства двома аналізованими заборонами, які присвячені виключно функціонуванню оптовому енергетичному ринку. Що ж до останнього, то про нього йдеться в Регламенті (ЄС) № 1227/2011 від 25 жовтня 2011 р. щодо доброчесності та прозорості оптового енергетичного ринку (REMIT), який, проте, згадується не в Законі від 19 червня 2020 р., а в проекті спеціального Закону від 1 квітня 2021 р. При цьому характерним є те, що в цьому проекті не наводиться фактично жод-

ної іншої інформації, яка б могла б бути названа підставою криміналізації діянь, про які йдеться у ст. 222-2 та 232-3 КК.

Отже, за наслідком розгляду відповідного питання маємо констатувати, що з точки зору вчення про теорію криміналізації рішення законодавця про ухвалення Закону від 19 червня 2020 р. у частині доповнення КК новими ст. 222-2 та 232-3 необхідно визнавати, так би мовити, відносно вдалим, адже, попри наявність деяких підстав, з однозначною впевненістю не можна стверджувати про те, що ці підстави були достатніми для ухвалення відповідного рішення.

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ НЕСЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ: ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Ольга БАСАРАБ
Дмитро ВАХОВСЬКИЙ

Необхідність забезпечення надійної безпеки державного кордону України, що супроводжується підтриманням постійної готовності персоналу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) до дій, пов’язаних із захистом державного кордону, вимагають від прикордонників особистої жертвовності, стійкості духу, високого професіоналізму та нетерпимості до будь-яких правопорушень як на кордоні, так і серед персоналу прикордонного відомства.

У цей нелегкий час, коли охоронці кордону виконують завдання щодо захисту територіальної цілісності на Сході нашої держави та протидіють транскордонній злочинності вздовж усієї лінії державного кордону, будь-які порушення правил несення прикордонної служби є недопустимими, оскільки за наявності певних умов та спричиненні тяжких наслідків, шкода може бути нанесена національній безпеці України.

З огляду на зазначене, детальний аналіз складу правопорушення, передбаченого статтею 419 “Порушення правил несення прикордонної служби” Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також дослідження особливостей його кваліфікації є актуальним та таким, що потребує особливої уваги.

Інтерес до вивчення особливостей кваліфікації цього злочину викликаний також і тим, що у 2015 році Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнили главою 13-Б “Військові адміністративні правопорушення”, до якої вклю-

чили статтю 172-18 з такою самою назвою, як і в КК України – “Порушення правил несення прикордонної служби”. Тому, важливість розмежування однойменного кримінального правопорушення від адміністративного спонукало нас до дослідження.

Суб’єктом злочину, передбаченого статтею 419 КК України, є особа – військовослужбовець, який входить до складу наряду з охорони державного кордону України. Відповідно до Інструкції про службу прикордонних нарядів ДПСУ, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.10.2015 № 1261, прикордонним нарядом є одна або кілька озброєних чи спеціально екіпірованих уповноважених службових осіб ДПСУ, які безпосередньо виконують завдання з охорони державного кордону України або здійснюють інші повноваження у випадках, передбачених Законом України “Про Державну прикордонну службу України”. Час несення служби прикордонним нарядом рахується з моменту отримання наказу на охорону державного кордону до доповіді старшому зміни прикордонних нарядів (начальнику підрозділу охорони кордону або визначеній ним особі) про прибуття з ділянки відповідальності та результати несення служби.

Об’єктом злочину є порядок несення прикордонної служби особою, що входить до складу наряду з охорони державного кордону України. Оскільки бланкетний характер досліджуваної кримінально-правової норми передбачає звернення до інших нормативно-правових актів, зазначимо, що основні завдання та повноваження персоналу прикордонного відомства визначені у Законі України “Про Державну прикордонну службу України”, інших законах та підзаконних нормативно-правових актах. Види прикордонних нарядів, їх права, обов’язки та порядок виконання завдань з охорони державного кордону знаходимо у вже вищезгаданій Інструкції про службу прикордонних нарядів ДПСУ.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом (прямим, непрямим), або необережністю (злочинною самовпевненістю та злочинною недбалістю). Для правильної оцінки нанесеної суспільної небезпеки важливо також, на нашу думку, встановити мотив і мету порушення правил несення прикордонної служби як можливу систему чинників, що вплинули на формування бажання вчинити правопорушення.

Об'єктивна сторона досліджуваного злочину передбачає дію або бездіяльність особи, що входить до складу наряду з охорони державного кордону України у вигляді порушення нею правил несення прикордонної служби, у результаті чого настали тяжкі наслідки.

Як правило, порушення правил несення прикордонної служби може здійснюватись у формі:

вчинення дій, що прямо забороняються особі, яка перебуває в складі прикордонного наряду (надавати будь-кому інформацію про осіб, транспортні засоби, вантажі, що переміщуються через державний кордон; надавати переваги в перетинанні державного кордону або при в'їзді на тимчасово окуповану територію та виїзді з неї особам, транспортним засобам та вантажам; вносити до баз даних завідомо неправдиву інформацію; вживати алкогольні напої, наркотичні, психотропні та токсичні речовини; учиняти дії, заборонені наказом на охорону державного кордону, відволікатися від несення служби тощо);

невиконання або неналежне виконання дій, що забезпечують охорону державного кордону (неуважний огляд місцевості, невжиття заходів до затримання порушників державного кордону або залишення без належної охорони затриманих осіб, порушення правил застосування заходів примусу тощо).

Настання тяжких наслідків є тією кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого статтею 419 КК України, що відрізняє його склад від адміністративного правопорушення. До тяжких наслідків, які можуть наставати в результаті

порушення правил несення прикордонної служби, зазвичай відносять: вторгнення на територію України озброєних формувань; напад на прикордонний підрозділ; провезення значної партії зброї чи інших предметів контрабанди поза пунктами прикордонного контролю; загибель людей, заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, якщо це не було викликано умовами необхідної оборони, затримання злочинця або крайньої необхідності; знищення чи пошкодження інженерних споруд, інших важливих об'єктів державної власності тощо.

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА НЕПРАВОМІРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

**Ольга БАСАРАБ
Інна ЛАРІОНОВА**

Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) як правоохоронний орган спеціального призначення уповноважена на забезпечення режиму законності і правопорядку на державному кордоні України. В окремих випадках реалізація вищезазначеної функції може здійснюватися із застосуванням заходів примусу.

На сьогодні, відповідно до змін, які набули чинності до статей 20, 21 Закону України “Про Державну прикордонну службу України”, військовослужбовці та працівники ДПСУ під час виконання повноважень, визначених цим Законом, законами України “Про державний кордон України”, “Про виключну (морську) економічну зону України”, “Про прикордонний контроль”, “Про прилеглу зону України”, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами, уповноважені використовувати та застосовувати такі заходи примусу:

- фізичний вплив;
- спеціальні засоби;
- вогнепальну зброю, озброєння та бойову техніку;
- зброю кораблів, катерів та суден забезпечення;
- озброєння повітряних суден.

Вид заходів примусу та інтенсивність його застосування повинен визначатися з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила або вчиняє правопорушення.

Водночас, реалізуючи правоохоронні функції, кожен прикордонник повинен пам'ятати, що обраний захід примусу має бути:

законним – передбаченим законом (застосування будь-яких інших заходів примусу, не передбачених законом, забороняється);

необхідним – використання обраного заходу примусу обумовлена тим, що застосування іншого заходу примусу є неможливим, або буде неефективним;

пропорційним – якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований;

ефективним – забезпечуватиме належне виконання повноважень військовослужбовця чи працівника ДПСУ.

Частіше всього прикордонникам доводиться застосовувати примус, коли правопорушники здійснюють озброєні напади на будівлі та транспортні засоби прикордонників, не виконують законні вимоги представників ДПСУ, чинять їм озброєний опір, створюючи при цьому загрозу здоров'ю та життю охоронців кордону.

Незважаючи на зухвалість і протиправність дій правопорушників, правомірне застосування заходів примусу з боку персоналу ДПСУ є одним із найважливіших питань у діяльності нашого відомства, оскільки порушення встановлених законодавством правил застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї та бойової техніки може спричинити не тільки шкоду здоров'ю особи, але й призвести до її смерті. У такому випадку прикордонник буде нести кримінальну відповідальність.

Залежно від обставин, мети, способу вчинення правопорушення, наявності завданої шкоди життю, здоров'ю особи й інших наслідків, такі протиправні дії можуть бути кваліфі-

ковані за такими статтями Особливої частини Кримінального кодексу України:

стаття 118. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця;

стаття 119. Вбивство через необережність;

стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження;

стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження;

стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця;

стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження;

стаття 128. Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження;

стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;

стаття 426-1. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

Отже, застосування заходів примусу персоналом ДПСУ потрібно здійснювати тільки на підставі положень чинного законодавства України та у визначений у нормативно-правових актах спосіб. Тільки за таких обставин можливо ефективно протидіяти правопорушенням на державному кордоні та забезпечити належний режим законності і правопорядку у прикордонній сфері.

ЗЛОЧИННІ “ТРЕНДИ” КІБЕРПРОСТОРУ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

Владислава БАТИРГАРЕЄВА

Процеси цифрових трансформацій сучасного суспільства відмічені не лише позитивними для людства ефектами, а й супроводжуються різного роду викликами та ризиками, здатними призвести до порушення прав суб'єктів інформаційного простору. Тому важливою вимогою, що ставиться до процесу цифрової трансформації, є вимога інформаційної безпеки. Щоб краще зрозуміти шляхи забезпечення від негативних проявів зазначених процесів, потрібно мати чітке уявлення про сутність інформаційної безпеки. Сутність останньої проявляється в тому, що ця безпека: а) є самостійною складовою системного явища – національної безпеки, спрямованої на досягнення стану захищеності особи, суспільства та держави від загроз і ризиків, породжених застосуванням людиною інформаційно-комунікаційних технологій, без яких сьогодні у соціумі неможливі цифрові трансформації; б) входить до складу будь-якої іншої сфери національної безпеки – зовнішньополітичної, державної, воєнної, економічної, енергетичної, соціально-гуманітарної, екологічної, науково-технічної та ін.; в) розглядається як об'єкт кримінально-правової охорони. На підставі такого розуміння інформаційної безпеки можна зробити висновок, що розглядувана категорія вирізняється наскрізним характером, що, власне, визначає її особливості правового захисту процесу цифрової трансформації суспільства. При цьому слід зазначити, що нерідко інформаційну безпеку, що “супроводжує” цифрові трансформації, іменують кібербезпекою.

Про важливість захисту інформаційної безпеки (кібербезпеки) свідчать характер і кількість кіберінцидентів і кі-

бератак, які щоденно відбуваються в інформаційному просторі. Так, за відомостями Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, лише у 2021 р. зафіксовано 41 мільйон підозрілих подій інформаційної безпеки, опрацьовано 160 тисяч критичних подій, зареєстровано 147 кіберінцидентів (Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, 2022). До того ж на сьогодні такі кіберінциденти, як кібератаки, входять до п'яти глобальних загроз людству нарівні зі зміною клімату, епідеміями, пандеміями та природними катастрофами (Фомін Н., 2020). Як стверджують аналітики, 77 % кібератак мають цілеспрямований характер. У 36 % випадків метою атаки зловмисників стає отримання персональних даних; у 23 % – облікові дані; у 22 % – отримання відомостей, що є комерційною таємницею; у 8 % інтерес представляє медична інформація; у 9 % – база даних клієнтів, листування або дані платіжних карток; у 2 % – інша інформація (Positive technologies, 2021). Наведено лише кілька хронік зловмисних подій 2021 р. у кіберпросторі: найбільш атакованою галуззю виявилася охорона здоров'я; число кібератак на корпоративні мережі зросло на 50 %; понад 90 % кібератак високопрофесійних угруповань спрямовані на об'єкти критичної інфраструктури; недостатня захищеність від кібератак понад 55 % великих компаній, при цьому кожна п'ята атака припадає на державні установи; “Olympus” змушена була відключити свої ІТ-системи після масштабної кібератаки; хакери зламали паспортну ІТ-систему Білорусії; зловмисники завантажили на сайт електронного уряду Казахстану вірусну програму, яку потім скачували користувачі; хакери два роки непомітно “сиділи” в мережі МВС Бельгії та читали листи співробітників тощо (TAdviser, 2022). Отже, є сенс стисло проаналізувати злочинні “тренди” кіберпростору, без якого неможлива жодна цифрова трансформація у суспільстві.

По-перше, протягом 2021 р. у всьому світі спостерігалося збільшення кількості кібератак із використанням програм-вимагачів (їх ще називають програмами-шифрувальниками). У цьому разі найчастіше піддавалися злочинному впливу інформаційні системи медичних закладів та інших об'єктів критичної інфраструктури, діяльність яких пов'язана із протидією всесвітній пандемії COVID-19. Унаслідок таких дій унеможлиблювалася робота електронних ресурсів, в яких містилася, прикладом, інформація з медичних карт пацієнтів, відомості щодо призначення їм лікарських препаратів і проведення процедур. На наш погляд, зовсім цинічними в умовах пандемії видаються випадки блокування злочинцями інформаційних систем медичних установ, що відповідають за коректну й безперебійну роботу високотехнологічного медичного обладнання – техніки, яка підтримує життєдіяльність людського організму, забезпечує роботу томографів, апаратів штучної вентиляції легень, операційної апаратури тощо (так званій Інтернет речей) (Батиргареева В. С., 2021). Такі дії, повторимося, робляться, щоб отримати кошти за розблокування програм, відповідальних за коректну роботу медичного обладнання.

Водночас у злочинців змінився підхід до вибору жертв – від масових атак вони перейшли до цільових: стали ретельніше вибирати цілі, вивчаючи фінансове становище компаній на ринку й оцінюючи значущість галузі й потенційні наслідки атаки для компанії-жертви.

По-друге, масовий перехід працівників на нові умови роботи в період карантину з віддаленим доступом до робочих комп'ютерних систем (remote mode) робить уразливою інформацію, яка створюється і передається інформаційно-комунікаційними засобами (Стрій Є., 2020). Тому з боку зловмисників дедалі зростає “експлуатація” вразливостей у корпоративних системах віддаленого доступу та під час розв'язання виробничих завдань за допомогою засобів аудіо- та відеозв'язку.

По-третє, злочинці вдаються до фішингу і так званої соціальної інженерії. Це робиться з метою доступу до “цікавої” інформації, припустимо, промислових підприємств або окремих осіб, що працюють на цих підприємствах. Наприклад, зафіксовані випадки, коли працівнику приходила розсилка нібито від служби IT-підтримки або відділу кадрів його компанії з інформацією про звільнення у зв’язку з необхідністю оптимізації штату у складних пандемічних умовах. При цьому більш докладну інформацію про відповідне рішення керівництва компанії пропонувалося дізнатися із прикріпленого до листа зараженого файлу або при переході за посиланням на сайт, який краде персональні дані (звісно ж, про загрози таких листів або посилань адресат і не здогадувався). У результаті, збитків зазнають як самі працівники, персональні дані яких потрапляли третім особам, так і компанії, які наражалися на локальні і мережеві зараження. (Ключевська Н., 2020). Так само подібна “інформація” може приходити й нібито від страхової компанії, податкових органів, торговельних компаній щодо “суперпропозицій” і “суперакцій” тощо.

По-четверте, спостерігається сплеск онлайн-шахрайства (фальшиві інтернет-магазини, інтернет-аукціони, “корисні” сайти різноманітних послуг, телекомунікаційні засоби зв’язку тощо). Нерідко таке шахрайство “експлуатує” тематику пандемії (наприклад, пропозиції надати у зв’язку із поширенням COVID-19 грошову допомогу від держави, органів місцевого самоврядування, посадовців, банківських установ, приватного сектора та ін.) (Калініна А. В., 2020). За такими схемами людині потрібно лише здійснити перехід за посиланням на певні сайти, що нібито містять корисну інформацію про природу хвороби, або скачати застосунок для ознайомлення з актуальною інформацією про епідеміологічну ситуацію в певному регіоні, країні, світі в цілому). І необережні дії людини стають приводом для отримання доступу до кредитно-фінансової та іншої важливої для неї інформації з метою

подальшого використання останньої. Це дає підстави говорити про новий різновид кіберзлочинців (найчастіше шахраїв) – “пандемічних” кіберзлочинців.

По-п’яте, злочинці продовжать “полювати” на вразливість так званого нульового дня, використовуючи у своїх інтересах нові, ще не відомі спільноті вади у програмному забезпеченні. Це робиться для проведення атак з метою блокування електронних ресурсів і крадіжки потрібної злочинцям інформації.

Намагаючись протистояти згаданим та багатьом іншим злочинним “трендам” у кіберпросторі в епоху цифрових трансформацій суспільства, попутно треба наголосити на тому, що у майбутньому зазнають змін способи реалізації положень деяких інститутів кримінального права (наприклад, чи можна конфіскувати в особи витвори цифрового мистецтва або чи може людина сплатити штраф віртуальною валютою)?

ІННОВАЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ ЗАГАЛЬНО ПРАВОВОГО СТУПЕНЕВОГО СУТНІСНОГО ВИДОВОГО ПОДІЛУ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Любов БЕРЕЗОВЕНКО
Валерій БРИЛЬОВ

Розроблена і поступово удосконалена Є. Кириленком перша концепція нової доктрини загально правового ступеневого сутнісного видового поділу правопорушень має такий вигляд:

1. Макроправопорушення (кримінальні правопорушення), тобто суспільно небезпечні діяння, що порушили будь-які правовідносини і спричинили чи можуть спричинити суттєві і більші збитки (фізичну та/або майнову та/чи первинну моральну шкоду та вторинну моральну шкоду; упущену вигоду) правам, свободам, обов'язкам та/чи інтересам фізичних, юридичних осіб чи держави, міждержавного утворення:

1.1. Залежно від складу діяння кримінальні правопорушення поділяються на:

1.1.1. Злочини (діяння, що мають всі ознаки та елементи складу, за скоєння яких має призначатися антикримінальне покарання), що за ступенем тяжкості поділяються на: 1.1.1.1. Мінімальні злочини (тобто мінімального ступеня тяжкості, за які передбачено покарання більш м'яке, ніж обмеження волі). 1.1.1.1. Мінімальні злочини (мінімального ступеня тяжкості, за які передбачено покарання більш м'яке, ніж обмеження волі). 1.1.1.2. Незначні злочини (незначного ступеня тяжкості, за які передбачено покарання від обмеження до позбавлення волі на строк не більше, ніж на два роки). 1.1.1.3. Середні злочини (середнього ступеня тяжкості, за які передбачено покарання від двох до п'яти років позбавлення волі). 1.1.1.4. Тяжкі злочини (за які передбачено покарання від шести до десяти років позбавлення волі). 1.1.1.5. Особли-

во тяжкі злочини (за які передбачено покарання від одинадцяти і вище років позбавлення волі або смертна кара).

1.1.2. Паразлочини – такого роду діяння, що мають всі ознаки і елементи складу, за винятком того, що дане діяння скоєно особою, яка не досягла віку призначення антикримінального покарання і йому призначається пара покарання у вигляді примусових заходів виховного характеру.

1.1.3. Квазізлочини – такого роду діяння, що мають всі ознаки і елементи складу, за винятком того, що дане діяння скоєно неосудною особою, якій призначається антикримінальне квазіпокарання у вигляді примусових заходів медичного характеру, а відновлювальна антикримінальна відповідальність покладається на опікуна чи піклувальника або на особу чи установу, які їх замінюють.

1.1.4. Квазіпаразлочини – коли в наявності всі ознаки і елементи складу діяння, що фактично заподіяло чи могло заподіяти правовому статусу певного соціосуб'єкта суттєві чи більші збитки, але Антикримінальний кодекс України не передбачає склад такого діяння, що повинно тягти антикримінальну відповідальність винної особи тільки у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого, тобто його прав, свобод, обов'язків та/чи інтересів. Якщо при розгляді антикримінальної справи буде встановлена наявність збитків менших, ніж істотні, тобто за наявності квазіпарапроступка, то відшкодування збитків та інше максимально повне відновлення правового статусу потерпілого має закінчитися в антикримінальному судочинстві.

1.1.5. Паранещасні випадки – кримінальні правопорушення, вчинені фізичною особою за відсутності його вини, тобто в ситуації, коли особа не передбачала суспільно небезпечний характер свого діяння і можливість заподіяння цим істотних і більше збитків, але мала місце одна з наступних ситуацій – особа: а) хоча фізично і могла, але не повинна була цього передбачити; б) хоча й зобов'язана була, але фізично не

могла цього передбачити; в) не зобов'язана була і фізично не могла цього передбачити і які, залежно від причини відсутності вини, діляться на: 1.1.5.1. Паранещасні випадки-суперечності (за наявності таких суперечностей в регулюванні певних правовідносин, що виключають наявність вини особи). 1.1.5.2. Паранещасні випадки-суб'єктивності (за наявності необґрунтованих за обсягом та/чи по суті обов'язків, що особа фізично не могла виконати та/або в силу наявності відповідного положення природної галузі права не зобов'язана була виконувати). 1.1.5.3. Паранещасні випадки-правомірності (коли діяння скоєно за наявності обставин, що виключають його антисоціальність: необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність та ін.). 1.1.5.4. Паранещасні випадки-природності (коли певне діяння особи опосередковане природними явищами, у т. ч. діяннями хижих тварин, і особа об'єктивно не повинна була та/чи фізично не могла повністю або частково попередити настання цих явищ чи діянь або запобігти повністю заподіяння збитків чи зменшити їх розмір).

1.1.6. Нещасні випадки (суспільно небезпечні природні явища, в т. ч. діяння хижих тварин, що не опосередковані діяннями фізичної особи, що обумовлюють настання антикримінальної відповідальність держави в цілому і тільки у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого).

2. Мініправопорушення, тобто суспільно шкідливе діяння, що заподіяло чи могло заподіяти менш ніж істотні, але більш ніж значні збитки (шкоду: фізичну, майнову та/чи первинну і вторинну моральну шкоду; упущену вигоду) правам, свободам, обов'язкам та/чи інтересам фізичних або юридичних осіб чи держави, міждержавної установи, що залежно від:

2.1. Складу правопорушення поділяються на : 2.1.1. Проступки (має всі ознаки, елементи правопорушення). 2.1.2. Парпроступки (має всі ознаки, елементи правопорушення, вчиненого особою, яка не досягла віку призначення карально-виховного покарання відповідного виду юридичної відпо-

відальності). 2.1.3. Квazіпроступки (має всі ознаки, елементи правопорушення, вчиненого неосудною або обмежено осудною особою). 2.1.4. Квazіпарапроступки (діяння, що заподіяло чи могло заподіяти менш ніж істотні, але більш ніж значні збитки, і склад такого проступку не передбачений в Адміністративному, Трудовому, Де-факто майново-договірному або в Де-юре майново-договірному кодексі України). 2.1.5. Параказуси (за наявності належного або неналежного суб'єкта, але за відсутності вини). 2.1.6. Казуси (явища природи, у т. ч. діяння хижих тварин, що не опосередковані діяннями людини).

2.2. Характеру регульованих суспільних відносин (правовідносин) поділяються на:

2.2.1. Адміністративні правопорушення (при порушенні зовнішніх по відношенню до юридичної особи правовідносин, за включенням майново-договірних або особистих немайнових чи прирівняних до них правовідносин): проступки, парাপроступки, квazіпроступки, квazіпарапроступки, параказуси і казуси.

2.2.2. Дисциплінарні правопорушення (при порушенні внутрішніх по відношенню до юридичної особи правовідносин, за включенням майново-договірних або особистих немайнових чи прирівняних до них правовідносин): проступки, парাপроступки, квazіпроступки, квazіпарапроступки, параказуси і казуси.

2.2.3. Де-факто майново-договірні (цивільні) правопорушення (при порушенні майново-договірних або особистих немайнових чи прирівняних до них правовідносин між фізичними особами або поміж фізичною та юридичною особою): проступки, парাপроступки, квazіпроступки, квazіпарапроступки, параказуси і казуси.

2.2.4. Де-юре майново-договірні (господарські, арбітражні) правопорушення (при порушенні майново-договірних або особистих немайнових чи прирівняних до них правовідносин між юридичними особами): проступки, парাপроступки, квazіпроступки, квazіпарапроступки, параказуси і казуси.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛІДІВ У КОСМІЧНОМУ ВСЕСВІТІ

**Петро БІЛЕНЧУК
Софія ЛИХОВА
Микола МАЛІЙ**

На сьогодні всім відомо, що Україна – космічна держава. Це обумовлено тим, що новітні ідеї, інновації, “ноу-хау”, знання, наукові розробки стали наріжним каменем, фундаментальною правовою і експериментально-дослідницькою основою пізнання електронного космічного простору.

Слід зазначити, що в даний час колективами юридичного факультету Національного авіаційного університету, Київського університету права НАН України, правничої компанії “АЮР-КОНСАЛТИНГ” і Міжнародного карпатського університету проводяться спільні правові і криміналістичні дослідження з Інститутом електронної фізики НАН України в галузі космічної кібербезпеки, електронної криміналістики та електронної експертології. Дані дослідження проводяться на базі унікальних засобів пізнання, які є у структурі цього інституту. Зокрема, нами для дослідження електронних слідів, які знаходяться на космічних апаратах, використовується мікротрон М-30 та інші новітні аналітичні прилади, технології і пристрої.

Слід зазначити, що ці новітні інноваційні розробки пов’язані з такими пріоритетними галузями знань: кібербезпекою, запобіганням кібертероризму, протидією кіберзлочинності, а також з ядерною безпекою, ядерною криміналістикою, ядерною експертологією, електронною криміналістикою та електронною експертологією.

Тому нами для реалізації в експертній, криміналістичній, оперативно-розшуковій, слідчій, судовій і правоохоронній діяльності на основі вже отриманих результатів продовжується

проведення комплексних правових, криміналістичних та експертних досліджень з метою пізнання слідів в електронному космічному Всесвіті і, найголовніше, розглядаються конкретні світоглядно-філософські, соціально-правові, інноваційно-комунікаційні, експертно-криміналістичні, оперативно-розшукові, детективознавчі та безпекознавчі рівні: це стратегія, тактика і мистецтво прийняття рішень правового, криміналістичного і експертного забезпечення пізнання сутності електронних (цифрових) слідів, які знаходяться на космічних апаратах.

По-перше, це ЧОМУ треба так діяти? – це стратегія професійної діяльності з правового, криміналістичного і наукового забезпечення пізнання сутності електронних (цифрових) слідів у космічному просторі: мрії, думки, ідеї, космічні інновації, “ноу-хау”.

По-друге, це ЯК треба діяти? – це тактика професійної (експертно-криміналістичної, оперативно-розшукової, детективознавчої, безпекознавчої) діяльності з правового, криміналістичного й експертно-криміналістичного забезпечення пізнання сутності утворення, зберігання, фіксації, документування і використання електронних (цифрових) слідів, які знаходяться на космічних апаратах (супутниках, міжнародних космічних станціях, міжгалактичних пристроях): традиційні і новітні космічні засоби, методи, гід- і блокчейн технології, хмарні обчислення.

По-третє, це ЩО отримаємо в результаті здійснення цих експертно-криміналістичних, оперативно-розшукових, детективознавчих та безпекознавчих дій? – це мистецтво отримання кінцевого омріяного результату пізнання сутності електронних (цифрових) слідів на космічних апаратах, супутниках, які знаходяться на Землі та в космічному Всесвіті: це має надзвичайне важливе значення для кожної людини, суспільства, країни, нації, цивілізації.

Очевидно, що це і є ПРОГРЕС цивілізаційного електронно-комунікаційного, інноваційного розвитку з правового,

експерно-криміналістичного, оперативно-розшукового, детективознавчого та безпекознавчого забезпечення пізнання сутності електронного наземного і космічного Всесвіту. Це і є та фундаментальна, пізнавальна, правова і криміналістична основа соціалізації особистості, суспільства та держав у сучасному космічному світі.

Вважаємо, що для реалізації ідей Четвертої промислової революції, Індустрії 4.0 та Сонячного суспільства знань надзвичайно важливими є сучасна креативна правова освіта, експертно-криміналістична наука і слідча, судова, правоохоронна та правозахисна практика для пізнання сутності нового електронного тисячоліття. Очевидно, що реалізація в криміналістичній науці і практиці електронних наземних і космічних завдань вимагає постійного використання у своїй криміналістичній, оперативно-розшуковій, детективній, безпекознавчій діяльності новітніх засобів критичного мислення, ноозасобів, глід- і блокчейн технологій, інноваційних космічних розробок, методів спеціального стратегічного аналізу прийняття криміналістичних стратегічних, тактичних рішень та використання експертних асиметричних технологій ситуаційного управління та реагування як на типові, так і на кризові ситуації, які можуть мати місце як у наземному, так і в електронному космічному Всесвіті для гарантованого підтримання надійної безпеки людини, суспільства і загалом усієї цивілізації.

Також очевидним є і те, що новітні космічні ідеї, інновації, знання, наукові розробки фактично стають наріжним каменем, фундаментальною правовою і науковою основою розбудови міжнародного електронного космічного права, електронної криміналістики, електронної експертології, електронної оперативно-розшукової діяльності, електронного детективознавства та електронного безпекознавства, які мають важливе значення для безпеки людини, суспільства, цивілізації та всебічного розвитку культури, освіти, науки, медицини, економіки всіх країн світу.

КОРУПЦІЙНІ ВІЯВИ У ХОДІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА, РЕМОНТУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ

Ігор БЛИЗНЮК

За роки незалежності України у сфері фінансування дорожнього господарства України створилося сприятливе середовище для виникнення і функціонування явища незаконного використання бюджетних коштів, що стало основним джерелом незаконного збагачення розпорядників, виконавців та отримувачів бюджетних коштів на різних рівнях.

Зокрема, під час будівництва, ремонту й експлуатації автомобільних доріг значна кількість злочинів вчиняється під час проведення державних закупівель особами, які входять до складу комітету з конкурсних торгів. Як правило, злочинні дії цих осіб підпадають під кваліфікацію таких норм Кримінального кодексу України, як: “Шахрайство з фінансовими ресурсами” (ст. 222 КК України); “Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем” (ст. 191 КК України); “Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів” (ст. 358 КК України); “Зловживання владою або службовим становищем” (ст. 364 КК України); “Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги” (ст. 365-2 КК України); “Службове підроблення” (ст. 366 КК України); “Службова недбалість” (ст. 367 КК України); “Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою” (ст. 368 КК України); “Незаконне збагачення” (ст. 368-2 КК України); “Підкуп особи, яка надає публічні послуги” (ст. 368-4 КК України); “Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі” (ст. 369 КК України). Те ж саме стосується осіб, які виконують

функції з приймання товарів або виконаних робіт (послуг) за кількістю та якістю.

В усіх регіонах України при проведенні державних закупівель під час будівництва, ремонту й експлуатації автомобільних доріг спостерігається низький рівень конкуренції, що часто приводить до відміни закупівлі у зв'язку з тим, що було подано менше двох пропозицій, сприяє змовам учасників, розподілу ринку та, в кінцевому результаті, негативно впливає на ефективність використання бюджетних коштів.

Державними контролюючими органами у цій сфері зафіксований розподіл діяльності ключових компаній, виконуючих дорожні роботи, за областями, відповідно за яким зроблено припущення щодо існування регіональної монополії виконання ремонтних робіт у дорожньому господарстві.

У ході здійснення державних закупівель найчастіше дискримінаційні вимоги щодо учасників торгів встановлюються щодо місця розташування складських або виробничих приміщень, наприклад, розташування асфальтобетонного заводу, та/або наявності та кількості обладнання, наприклад наявності власних самоскидів та асфальтоукладачів.

У багатьох випадках відхилення пропозицій учасників (зокрема учасників, що надали найбільш економічно вигідну пропозицію) замовник вказує причини, що носять відверто формальний характер, або не є достатньо обґрунтованими.

Існує проблема правильного визначення предмета закупівлі у сфері будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг в частині, що стосується робіт та послуг. Складнощі, а іноді й маніпулювання, виникають при закупівлі послуг з ремонту, а саме віднесення ремонту до поточного або капітального, одночасно виникає проблема щодо правильного застосування вартісних меж.

Аналіз показників результатів закупівель у сфері будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних

доріг дає підстави стверджувати про наявність розподілу зазначеного ринку між найбільшими підрядниками (часто учасники закупівлі, які допускаються до аукціону, не змінюють свої цінові пропозиції, тобто усі три раунди аукціонів проходять без зменшення ціни учасниками).

Дія Закону України “Про публічні закупівлі” не поширюється на допорогові закупівлі, користуючись цим, недобросовісні замовники у сфері будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг застосовують практику свідомого поділу предмета закупівлі на частини (лоти) з метою уникнення проведення процедури відкритих торгів або іншої процедури, визначеної Законом України “Про публічні закупівлі”.

Про штучний поділ предмета закупівлі у сфері будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг може свідчити таке:

укладено кілька договорів на виконання робіт (послуг), схожих за своїми характеристиками;

угоди укладаються практично одночасно, часто навіть в один день;

виконавцем за договорами виступає одна особа.

Якщо на початку бюджетного року замовник при наявній річній потребі в певному обсязі робіт або послуг, свідомо включає до річного плану закупівель потребу лише першого кварталу, що дозволяє йому уникнути процедури закупівлі – має місце порушення законодавства у сфері закупівель.

Для того щоб укласти договір закупівлі у сфері здійснення дорожніх робіт із заздальгідь визначеними юридичними особами, замовник закупівлі часто застосовує переговорну процедуру торгів. При застосуванні переговорної процедури у переважній більшості випадків як обґрунтування наводиться потреба здійснити закупівлю додаткових послуг у початку року, з яким уже попередньо було укладено договір про надання послуг на цьому ж відрізку дороги.

Найбільш типовими правопорушеннями (некримінальними) при виконанні будівельно-ремонтних робіт у сфері будівництва, реконструкції та ремонту доріг є: недотримання державних будівельних норм і галузевих нормативів, недотримання законодавства про публічні закупівлі, недотримання правил ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності, незаконність використання коштів субвенції, неекономність, непродуктивність та нерезультативність використання коштів субвенції у сфері будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ

**Тетяна БЛИСТІВ
Володимир КОЛЕСНИК**

Законом України “Про основи національного спротиву” (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст. 339) визначено правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони, інших суб’єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву. Також надано законодавче визначення таким термінам, як: “доброволець Сил територіальної оборони Збройних Сил України”, “добровольче формування територіальної громади”, “національний спротив”, “рух опору”, “територіальна оборона”.

Отже, в Україні створено окремих рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони – Сили територіальної оборони Збройних Сил України та визначено органи управління силами і засобами, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, – Генеральний штаб Збройних Сил України, Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України, регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України, органи управління інших складових сил безпеки та сил оборони, у підпорядкуванні яких перебувають сили і засоби, що сплановані та/або залучаються до виконання завдань територіальної оборони, штаби зон (районів) територіальної оборони. Сили і засоби, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, визначені планувальними документами територіальної оборони сили і засоби сил безпеки та сил оборони, а сили і засоби руху опору – визначені

сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до здійснення заходів з організації, підготовки та виконання завдань руху опору, а також окремі особи, які на добровільній та конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору.

Відповідно до прийнятого Закону складовими національного спротиву є:

територіальна оборона;

рух опору;

підготовка громадян України до національного спротиву.

Метою національного спротиву є підвищення обороноздатності держави, надання обороні України всеохоплюючого характеру, сприяння забезпеченню готовності громадян України до національного спротиву.

Важлива роль відводиться територіальній обороні, завданнями якої є: своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ (сил) або/чи угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройної агресії проти України; участь у посиленні охорони та захисті державного кордону; участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій; участь у підготовці громадян України до національного спротиву; участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління; участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та ви-

ведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення; забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегрупування; участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій; участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах; участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях; участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями; участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника).

Завданнями руху опору є: формування осередків руху опору та набуття ними відповідних спроможностей; перешкоджання діям військ (сил) агресора (противника); участь у проведенні спеціальних (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) операцій; участь у підготовці громадян України до руху опору.

Завданнями підготовки громадян України до національного спротиву визначено: сприяння набуттю громадянами України готовності та здатності виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; військово-патріотичне виховання громадян України; підготовка населення до умов життєдіяльності в районах ведення (воєнних) бойових дій. Виходячи з вищезазначених завдань, виникає питання щодо забезпечення правопорядку не лише в новостворених Силах територіальної оборони Збройних Сил України, а й під час підготовки громадян України до руху опору та національного спротиву.

Отже, питання забезпечення правопорядку в Силах територіальної оборони Збройних Сил України під час підготовки громадян України до руху опору та національного спротиву, виконання ними визначених завдань потребує негайного вирішення шляхом нормативно-правового врегулювання.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КООРДИНАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КОРУПЦІЇ

Олена БОБОКАЛ
Олена КУЧАК

На сьогодні одним зі стратегічних пріоритетів для України залишається боротьба зі злочинністю та корупцією. Криміногенні реалії сьогодення вимагають дієвого механізму реагування з боку держави, зокрема, забезпечення злагоджених, цілеспрямованих, спільних дій правоохоронних органів; усунення паралелізму та дублювання у їх правоохоронній діяльності.

У цьому зв'язку особливого значення набуває належна координація діяльності правоохоронних органів у вказаній сфері, але на практиці існують суттєві недоліки у реалізації такої діяльності, а саме питання організаційного характеру. Важливим чинником їх усунення є здійснення належної оцінки ефективності координаційної діяльності.

Оцінюючи координаційну діяльність з протидії злочинності та корупції загалом та за окремими її напрямками, робимо висновок про її ефективність на основі певних показників.

Рівень ефективності координаційної діяльності правоохоронних органів з протидії злочинності та корупції саме й визначається результатом досягнення поставленої мети. У зв'язку з цим важливого значення набуває характеристика змістовного аспекту понять “мета” та “завдання” щодо такої координації.

Під “метою” слід розуміти результат, на досягнення якого спрямована координаційна діяльність, яким є підвищення ефективності протидії злочинності та корупції.

На практиці така мета реалізовується шляхом виконання більш конкретних завдань, поставлених перед суб'єктами координації. Зокрема ними, згідно з Положенням про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю та корупцією, є: визначення основних напрямів запобігання і протидії злочинності та корупції на основі аналізу їх структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку; розробка, узгодження і виконання спільних заходів з метою своєчасного виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинних і корупційних проявів, усунення причин та умов, що їм сприяли; підготовка пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності та корупції.

Оцінка стану ефективності координаційної діяльності залежить не тільки від співвідношення реально досягнутого результату та поставленої мети, а також від затрати ресурсів на виконання тих чи інших координаційних заходів, їх відповідність (адекватність) отриманим результатам.

Позитивна результативність координаційних заходів протидії злочинності та корупції багато в чому залежить від своєчасності їх здійснення (у заплановані строки), адже злочинні та корупційні прояви, як правило, випереджають, протидію їм і зволікання у боротьбі з такими проявами вкрай негативно впливає на її ефективність.

Сутність ефективності координації полягає в забезпеченні досягнення поставлених цілей у встановлені терміни при допустимих затратах ресурсів: фінансових, трудових та інших.

Висновок про ефективність координації прокурором діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції робиться на основі цілої низки показників, які виражаються в конкретних даних, і їх доцільно поділити на кількісні, якісні і результативні.

Кількісні показники визначають кількість проведених координаційних заходів: координаційних та міжвідомчих нарад, спільних засідань колегій, виїздів до регіонів для проведення перевірок і надання допомоги місцевим правоохоронним органам та інше. Вказані показники відображають активність координаційної діяльності та повноту використання її форм.

Якісні показники визначають відповідність проведеної координаційної роботи в цілому та окремих координаційних заходів криміногенній ситуації на відповідній території, потребам практики, встановленим нормативним вимогам тощо. Оцінка якості координаційної діяльності потребує ґрунтовного, всебічного вивчення всіх матеріалів, що стосуються такої діяльності.

Під час проведення якісного аналізу координаційної діяльності з цілому та окремих координаційних заходів на всіх рівнях доречно звертати увагу на таке:

1. Загальний стан організації підготовки та реалізації координаційної діяльності:

- а) чи були дотримані основні принципи координації;
- б) чи був дотриманий нормативний порядок проведення та оформлення результатів координаційно та міжвідомчої наради (інших координаційних заходів);
- в) чи передувало проведенню заходів належне узагальнення статистичних даних та їх дослідження для визначення проблемних питань в організації роботи і пошуку шляхів підвищення ефективності протидії злочинності та корупції;
- г) чи належним та своєчасним був обмін інформації, в тому числі, з органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування з питань стану злочинності та корупції;
- г) чи було забезпечено повноту використання усіх форм координації;
- д) чи було забезпечено здійснення координаційних повноважень у роботі прокурорів усіх рівнів;

е) чи достовірно відображені результати координаційної діяльності у відповідних документах тощо.

2. Обґрунтованість, повнота, своєчасність і належний рівень планування та проведення координаційної діяльності:

а) чи відповідає тематика проведеної координаційної діяльності стану криміногенної ситуації на відповідній території і проблемам практичної діяльності;

б) чи відносяться проведені (заплановані) заходи до координаційних дій;

в) чи відносяться проведені (заплановані) заходи до компетенції їх виконавців (учасників);

г) чи відповідають проведені (заплановані) заходи вимогам недопущення декларативності, неконкретності, дублювання у визначенні заходів, формального підходу під час їх виконання;

д) чи своєчасно та повною мірою були проведені заплановані заходи тощо.

Показники результативності відображують результат, під яким розуміються зміни у стані протидії (у тому числі профілактики) злочинності та корупції, у рівні забезпечення прав і свобод громадян та інтересів держави від злочинних посягань (зокрема щодо відшкодування завданих їм збитків), у рівні довіри громадськості до органів прокуратури та правоохоронних органів після проведення скоординованих заходів.

Роблячи висновок щодо результативності координаційної роботи, слід пам'ятати, що отримані конкретні результати у сфері протидії злочинності та корупції мають бути обумовлені координаційними заходами, що здійснювалися в оцінюваний період, а не бути результатом повсякденної роботи правоохоронних органів.

Проте, можливість визначення результативності проведеного обсягу координаційної роботи досить обмежена. Треба враховувати те, що навіть за умови найсумліннішого ставлення до роботи не завжди обсяг й інтенсивність здійснених

координаційних заходів призводять до реальних результатів. У цьому разі стан ефективності роботи слід оцінювати визначенням повноти планування всіх можливих координаційних заходів, їх обґрунтованості, своєчасності та якості проведення.

З одного боку, такі критерії не містить основної ознаки ефективності, тобто не прив'язуються до ступеня досягнення конкретного запланованого результату, але, з іншого, вони орієнтовані на досягнення мети, відображають обсяг проведених заходів і затрачених ресурсів. Крім того, тут яскраво виражений елемент контролю процесу реалізації, що завжди є запорукою майбутніх успіхів.

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЯМ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Андрій БОГАТИРЬОВ
Іван БОГАТИРЬОВ

Тривале існування проблеми катування призвело до невідкладної необхідності реформування системи кримінального правосуддя в Україні для припинення випадків катування її працівниками.

Найвищий ризик зазнати катувань мають особи, які затримуються, підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення і тримаються в місцях несвободи. Так, у 2020 році за катування (ст. 127 КК України) та перевищення влади, поєднане із застосуванням насильства (ч. 2 ст. 365 КК України), зареєстровано 2 247 кримінальних проваджень щодо працівників правоохоронних органів та лише 82 справи подано до суду, що становить менше 4 відсотків. У 2021 році з державного бюджету сплачено 1 471 609,93 євро відшкодування у зв'язку з порушенням Україною положень ст. 3 Конвенції у рішеннях Європейського суду з прав людини.

З 2015 року зросла кількість звернень до медичних закладів у зв'язку із заподіянням працівниками правоохоронних органів тілесних ушкоджень; у 2015 році цей показник становив 1217 осіб, у 2016 році – 1666, у 2017 році – 2386 осіб. Відповідно до інформації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у 2020 році до медичних закладів у зв'язку із заподіянням працівниками правоохоронних органів тілесних ушкоджень звернулися 852 особи. Проте реальна кількість потерпілих, ймовірно, більша, адже часто потерпілі не звертаються за медичною допомогою через побоювання подальших переслідувань працівниками правоохоронних органів.

До головних причин та умов виникнення та розслідування проблеми катувань у системі кримінального правосуддя можна віднести:

корупцію як джерело доходу для працівників правоохоронних органів за невинуватене насильство;

кругову поруку або замовчування катування всередині правоохоронної системи. Працівники правоохоронних органів переконані, що уникнуть покарання, а силові методи отримання зізнання у вчиненні злочину ввійшли в буденність роботи;

неефективність розслідування катувань, уникнення відповідальності та перешкоджання здійсненню правосуддя;

тотальну недовіру до правоохоронних органів, що спонукає жертв не скаржитися на катування;

низький рівень чутливості суспільства до проблеми і брак релевантних достовірних системних даних про катування, що призводить до замовчування цієї проблеми у суспільстві та невжиття дієвих заходів для її розв'язання;

професійну деформацію й емоційне вигорання. Працівники правоохоронних органів, полегшуючи собі життя і роботу, не використовують законні способи та методи отримання інформації про події і обставини вчинення кримінального правопорушення, установлення реальних осіб, винних у їхньому вчиненні, а застосовують катування як найлегший для себе спосіб. Крім того, вони вже не відчують співчуття до людини, відсутня емпатія до її страждань від отриманих тортур і катувань.

Ми переконані, що ефективним рішенням проблеми катування у системі кримінального правосуддя має стати:

1) зниження рівня замовчування проблеми катування у суспільстві шляхом повноцінної інформаційної кампанії, зокрема:

інформування суспільства про реальні масштаби проблеми катування для усвідомлення суспільством проблеми кату-

вання та його наслідків (соціальних, економічних, психологічних);

проведення інформаційно-просвітницької кампанії з метою інформування суспільства про алгоритм дій у разі, якщо особа стала свідком чи жертвою катувань;

розроблення і затвердження методичних рекомендацій для органів прокуратури та Державного бюро розслідувань у разі надходження до них повідомлень про катування.

Указане, на наше переконання, дозволить збільшити на понад як 60 % кількість звернень жертв катувань із скаргами щодо катування працівниками правоохоронних органів;

3) ефективне функціонування електронної системи пошуку, збирання, зберігання, аналізу інформації про вчинення катування та обміну нею суб'єктами владних повноважень (відповідними розпорядниками) шляхом забезпечення погоджених державними органами стандартів збирання, зберігання, обліку, аналізу, оприлюднення та обміну статистичною інформацією; діяльності в аналітичних відділах судів та правоохоронних органів фахівців із системного аналізу;

2) забезпечення розслідування близько 90 % кримінальних проваджень щодо катувань у строк не більше одного року спеціалізованими підрозділами ДБР і прокуратури з якомога найшвидшим розглядом судами шляхом:

створення у структурі обласних прокуратур, центрального апарату і територіальних управлінь Державного бюро розслідувань підрозділів, які спеціалізуються виключно на розслідуванні фактів неналежного поведіння із затриманими особами та особами, які тримаються під вартою/відбувають покарання, та здійсненні процесуального керівництва у провадженнях цієї категорії;

налагодження ефективної взаємодії між прокурором і слідчим ДБР у межах проведення досудового розслідування;

забезпечення обізнаності працівників правоохоронних органів та суддів з особливостями розслідування та судового розгляду кримінального провадження щодо катувань;

уніфікація стандартів фіксації тілесних ушкоджень, завданих працівниками правоохоронних органів, зокрема забезпечення сталої практики проведення судово-медичної та судово-психіатричної експертизи під час розслідування фактів катування;

4) оприлюднення інформації про випадки катувань, що стали відомими всередині правоохоронної системи внаслідок подання скарг колегами або внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань прокурором за власною ініціативою, постановлення ухвал слідчих суддів щодо проведення перевірки тверджень затриманих осіб про застосування до них катування тощо, шляхом запровадження безпечного та ефективного алгоритму повідомлення про можливі випадки катування колегами працівників правоохоронних органів; роз'яснення судьями та прокурорами наслідків катувань, зокрема визнання доказів, отриманих у результаті катування, недопустимими.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ

Андрій БОРОВИК

Важливою умовою функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування є створення надійної та ефективної системи кримінально-правової охорони їх авторитету від злочинів та кримінальних проступків. Вивчення положень Кримінального кодексу (далі – КК) України, на жаль, свідчить про те, що система кримінально-правових заборон, що стосуються посягань проти представників влади, має суттєві вади.

Насамперед не можна не звернути увагу на проблему хаотичної побудови системи норм, що забезпечують кримінально-правовий захист представників влади. Ці кримінально-правові норми розміщені в різних розділах Особливої частини КК України. Наприклад, кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України), державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України) розміщені в розділі XV “Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об’єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів”, а погрози або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України) – у розділі XVIII “Кримінальні правопорушення проти правосуддя”. Схожа ситуація з посяганням на життя. Так, посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України) знаходиться серед злочинів проти основ національної безпеки України; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК

України) – серед кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і кримінальні правопорушення проти журналістів; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України) – серед кримінальних правопорушень проти правосуддя; посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України) – серед кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. У зв'язку з цим виникає запитання наскільки доцільно розміщувати посягання на представників влади в різних розділах Особливої частини КК України? Чи потрібно нам стільки фактично тотожних кримінально-правових заборон, що різняться переважно за ознакою спеціального потерпілого? Чи є потреба у подальшому “множенні” таких норм?

Цікавим є й те, що кримінально-правова охорона різних представників влади забезпечується по-різному. Візьмемо для прикладу перешкоджання діяльності представників різних органів державної влади. У розділі XV Особливої частини КК України встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351 КК України); перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351-1 КК України); перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 352-1 КК України). Як бачимо перешкоджання діяльності в одних випадках стосується представника влади, а інших – органу державної влади.

Натомість щодо інших представників влади використовується термін “втручання”, який за своїм змістом схожий з перешкоджанням. Йдеться зокрема про втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконав-

ця (ст. 343 КК України); втручання у діяльність державного діяча (ст. 344 КК України); втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України). Безумовно мають бути враховані особливості виконання обов'язків різними категоріями представників влади. Однак тут йдеться не про специфіку, а відсутність єдиних стандартів у конструкціях аналізованих кримінально-правових норм.

Відповіді на ці та інші проблемні питання очевидно потребують ґрунтовного дослідження як вітчизняної наукової літератури, судової практики, так і зарубіжного досвіду конструювання відповідних кримінально-правових заборон.

Зазначений аналіз засвідчив безсистемний і фрагментарний характер положень КК України в частині забезпечення кримінально-правової охорони представників влади від кримінально протиправних посягань. Тому можна висловити гіпотезу про необхідність системного аналізу відповідних кримінально-правових норм на предмет виявлення прогалин і недоліків у їх конструкціях. Надалі усунення виявлених вад можливе, зокрема, шляхом уніфікації окремих положень Особливої частини КК України.

ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ У ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Ростислав БУХІННІК

Останні роки характеризуються докорінними змінами в соціально-економічному житті нашого суспільства. Зокрема суттєві перешкоди діяльності нормального суспільного життя створює злочинність, яка багаторазово зросла за цей період. Боротьба зі злочинністю виступає одним із серйозних завдань, що стоять перед суспільством нашої держави та правоохоронними органами. Не менш складні проблеми спіткали і процес судового провадження, у ході якого приймають кінцеві рішення щодо вчинених суспільно-небезпечних діянь. Для протидії злочинності повинна бути постійна та активна діяльність слідчих органів, прокурорського нагляду та суду. Ефективність вітчизняного судочинства багато в чому залежить від рівня застосування потенціалу сучасних судових експертиз, своєчасного їх проведення та вмілого використання. Володіючи спеціальними знаннями, що становлять акумуляцію пристосованих для цілей доказування по кримінальному провадженню досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні зробити неоціненний внесок у діяльність щодо встановлення обставин розслідуваних злочинів.

Судова експертиза – багатозначне поняття, яке в практичному плані означає судово-експертну діяльність, науковому – галузь знань, процесуальному – джерело доказів, у доказуванні – засіб доказування, гносеологічному – особливий вид дослідження, правозастосовному – процес та результати застосування спеціальних знань.

Разом з тим, як показують результати вивчення слідчої, судової та експертної практики, вимагають свого вирішення проблеми теоретичного, процесуального, тактичного,

методичного та організаційного характеру, що стосуються питань призначення, провадження і використання експертиз.

Розгляд проблем проведення судових експертиз актуальний у теперішній час. Останні роки відбуваються зміни способів підготовки, вчинення і приховування злочинів, збільшується кількість тяжких та особливо тяжких злочинів, які досить ретельно плануються й учиняються професійно підготовленими особами. При вчиненні цих злочинів використовуються, як правило, сучасні досягнення науки й техніки, що ускладнює діяльність слідчого і вимагає від нього застосування в ході розслідування використання спеціальних знань, правильного розуміння сутності висновку експерта, відокремлення доказів певного виду від інших, а також порядок їх збирання і оцінки. Звідси підвищується значення висновку експерта як джерела доказів у процесі доказування у кримінальному провадженні.

Прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України і його введення в дію докорінно змінило вітчизняне кримінальне судочинство, внісши істотні корективи як у основоположні його принципи, так і в нормативне регулювання судово-експертної діяльності. Новації стосуються прав учасників процесу, що реалізуються ними у зв'язку з проведенням експертизи; порядку залучення експерта; варіантів провадження експертиз на досудовому слідстві та судовому розгляді. Проголошений у КПК України принцип змагальності в частині проведення експертиз викликає утруднення у правозастосовній практиці через реальну відсутність паритету між сторонами кримінального провадження. Перехід до змагального процесу вимагає узагальнення вже наявної судової, слідчої та експертної практики і розробки рекомендацій щодо усунення прогалин і недоліків у сфері процесуального законодавства щодо судово-експертної діяльності.

Сучасні можливості судових експертиз постійно зростають. Це відбувається як за рахунок появи нових кримінально-релевантних об'єктів, так і в результаті розробки нових методів і методик експертного дослідження. Розширюються сфери застосування вже наявних судових експертиз, виникають нові їх роди та види. Підвищення ефективності результатів експертних досліджень у розслідуванні злочинів, інтеграція та диференціація наукових знань вимагає подальшого дослідження наукових основ судових експертиз, удосконалення наукового апарату.

Будь-яке суспільне явище можна дослідити та зрозуміти тільки із урахуванням умов і особливостей його виникнення й розвитку, тобто у зв'язку з його історією. Тільки так відкриється можливість визначити обставини, в яких воно виникло, яким було в минулому, які еволюційні етапи історичного розвитку пройшло, чим воно є сьогодні та як буде розвиватись у майбутньому. Дослідження історії виникнення й становлення, сучасного стану та перспектив розвитку судових експертиз необхідні для формування цієї наукової галузі, визначення її природи, сутності, теоретичного значення й спрямованості у практичну судово-експертну діяльність.

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ГУМАННЕ СТАВЛЕННЯ ТА ПОВАГУ ЇХ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Ігор ВАСИЛЮК

Як показало вивчення доктринальних джерел, сьогодні на теренах України у науці кримінально-виконавчого права не існує жодної роботи, присвяченої розглядуваному праву особи; лише його окремі складові висвітлювались у наукових дослідженнях, присвячених однойменному принципу діяльності органів і установ виконання покарань чи процесу його виконання. У результаті такої недостатньої вивченості у сучасній літературі не існує навіть чіткого та однозначного тлумачення визначення розглядуваного права, що зумовлює й відсутність розробок щодо ефективних механізмів його забезпечення. У підсумку і практичні працівники, і науковці обмежуються лише загальним посиланням на наявність у засуджених можливості вимагати гуманного ставлення до себе чи поваги до людської гідності або ж ототожнюють його з подібними принципами – гуманізму та поваги до прав і свобод людини.

Зокрема, деякі науковці зазначають, що право на гуманне ставлення до себе та повагу гідності, властивій людській особистості, належить до основних прав засуджених і закріплено у ч. 2 ст. 8 КВК. Крім цього, на їх думку, зміст зазначеного принципу полягає і в тому, що під час виконання та відбування покарання засудженому створюються умови для нормального існування, всієї його життєдіяльності (харчування, комунально-побутове та медичне забезпечення) – ч. 1 ст. 8, ст. 115, 116 КВК. Цей принцип закріплений також у ст. 16 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, яка передбачає, що жорсткі, нелюдські

або такі, що принижують людську гідність, дії є несумісними зі службою і роботою в органах та установах виконання покарань (УВП).

Аналогічний підхід, на жаль, не рідко застосовується на практиці, а саме – керівництво органів та УВП та їх підлеглі також обмежуються посиланням на наявність у засуджених такого права або вжиття заходів, спрямованих на забезпечення реалізації процесу виконання кримінальних покарань на основі дотримання принципів гуманізму і поваги до прав людини.

У свою чергу, в офіційних документах доволі часто вказується, що система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення, побудована ще за радянських часів, не відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини у процесі виконання покарань.

У той самий час науковці доводять, що:

а) порушення прав людини не допомагає підтримувати порядок в УВП, а підриває його;

б) працівники УВП, що порушують права людини, посягають як на людську гідність, так і на закон;

в) нехтування правами людини руйнує суспільну довіру до системи виконання покарань в цілому та держави;

г) поширення практики порушення прав людини призводить до підміни понять законності поняттям доцільності та до професійної деформації правосвідомості працівників;

д) незаконні дії персоналу працюють на створення негативного іміджу системи виконання покарань. Водночас повага працівників колоній до прав людини не скорочує, як вважають окремі особи, а навпаки, підвищує ефективність системи виконання покарань.

Отже, можна констатувати, що, як нормативне визначення змісту й гарантій забезпечення права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської

гідності, так і їх практична реалізація створюють необхідне підґрунтя для забезпечення досягнення цілей, що постають перед процесом виконання покарання у виді позбавлення волі, а тому розробка на доктринальному рівні проблем, що стосуються даної тематики дослідження, є актуальною та такою, що має теоретико-прикладне значення.

ЗЛОДІЙСЬКА СПІЛЬНОТА ЯК НАЦІОНАЛЬНА ФОРМА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Андрій ВОЗНЮК

Нині на теренах України організована злочинність функціонує у різних формах, однією з яких є злочинська спільнота, що поєднує в собі елементи не лише організованої, але й професійної та рецидивної кримінально протиправної діяльності, характеризується певними правилами та традиціями, розгалуженою інфраструктурою, тісними зв'язками з представниками інших форм організованого криміналітету, зокрема за кордоном.

Злочинська спільнота – це одна з найбільш небезпечних виявів кримінально протиправної діяльності, оскільки нейтралізація окремих її учасників та їх об'єднань не призводить до ліквідації цього соціально небезпечного явища. Вона має здатність до самовідтворення (на зміну одному кримінальному авторитету приходять інші, який продовжує організацію, координацію чи сприяння кримінально протиправній діяльності на певній території). Частково цим можна пояснити той факт, що не зважаючи на зусилля влади щодо ліквідації цієї форми організованої злочинності, вона продовжує успішно функціонувати як в Україні, так і за межами держав пострадянського простору.

Злочинську спільноту можна вважати найвідомішою національною формою організованої злочинності на кшталт Якудзи в Японії, мафії – в Америці, Італії, Канаді, Тріад – у Китаї, Гонконзі та Тайвані, картелей – у Колумбії тощо.

Вона має декілька особливих ознак, що дозволяють ідентифікувати її серед інших форм організованої злочинності.

По-перше, на вершині ієрархії злочинської спільноти – “зłodі в законі” (їх ще називають зłodі в законі”, “зłodі”,

“законники” тощо). Їм підпорядковуються “положенці”, “смотряці” та інші кримінальні авторитети. Під кримінальним авторитетом слід розуміти особу, яка має довіру у злочинному середовищі, користується повагою серед кримінальних правопорушників та має значний вплив на них. Це може бути як “зłodій у законі”, “положенець”, “смотрящий”, так і особа, яка не перебуває в таких неформальних статусах.

По-друге, головною функцією зłodійської спільноти є організація, контроль, координація кримінально протиправної діяльності на певній території та/або у певній сфері. Представники зłodійської спільноти намагаються контролювати різні види та форми злочинності на певній території. Насамперед це кримінальні правопорушення проти власності, життя та здоров’я особи, у сфері незаконного обігу наркотиків. Водночас представники зłodійської спільноти не мають суттєвого впливу на окремі види кримінально протиправної діяльності, наприклад, корупційні кримінальні правопорушення (хоча й мають корупційні зв’язки в органах державної влади).

По-третє, економічним підґрунтям цієї форми організованої злочинності є наявність зłodійських кас – “общаків”, які формуються шляхом відповідних внесків як із законної, так і протиправної діяльності і використовуються на потреби зłodійського світу (наприклад, підтримку засуджених у місцях позбавлення волі).

По-четверте, у зłodійському світі встановлено певні звичаї та традиції, які з часом зазнали суттєвої трансформації, однак здебільшого дотримуються представниками зłodійської спільноти, а також іншими кримінальними правопорушниками.

По-п’яте, зłodійська спільнота має колегіальний орган управління злочинними об’єднаннями й окремими злочинцями – “зłodійську сходку”, на якій вирішуються найважливіші питання, що стосуються кримінально-протиправної

діяльності. Учасники цього зібрання періодично збираються для прийняття рішення про покарання порушників “злодійських законів”; розгляд спорів; призначення “смотрящих”; розподіл сфер злочинного впливу та доходів, одержаних злочинним шляхом; “коронацію” кримінальних авторитетів; розкоронування “злодіїв у законі” тощо. Це зібрання може відбуватись під прикриттям ювілею, весілля, похорону тощо.

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ ЯК ЗЛОЧИНУ

Роман ГАВРІК
Надія ДЕМЧИК

18 жовтня 2018 року Верховною Радою України було окрім адміністративної, встановлено також кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону України, а саме доповнено КК України статтею 332-2. Зазначена обставина була викликана зокрема українсько-російським збройним конфліктом на Донбасі, поширеною практикою диверсійної, шпигунської діяльності громадян країни агресора, що зумовило зміну підходів до боротьби із практикою незаконного перетинання державного кордону України.

У науковій літературі зазначається, що родовим об'єктом даного злочину є суспільні відносини, що забезпечують обороноздатність України, її незалежність, територіальну цілісність та недоторканність, а безпосереднім – встановлений законодавством порядок перетинання державного кордону України, тобто об'єкт як злочину, так і правопорушення, що проявляється у незаконному перетинанні державного кордону України є однаковим.

Об'єктивна сторона злочину “Незаконне перетинання державного кордону” має певні особливості порівняно із відповідним адміністративним правопорушенням. Так, у ст. 332-2 КК України зазначено, що злочином є: перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон Укра-

їни або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості.

Зокрема, розмежувальною ознакою злочину, передбаченого ст. 332-2 КК України, від адміністративного проступку, передбаченого ст. 204-1 КУпАП, є місце вчинення. Диспозицією кримінально-правової норми, на відміну від адміністративно-правової, не передбачена відповідальність за вчинення окресленого діяння в пунктах контролю через державний кордон, а лише в пунктах пропуску або поза ними. Отже, у разі, до прикладу, пред'явлення особою, якій хоча і заборонено в'їзд в Україну, під час прикордонного контролю в пункті контролю через державний кордон "Київ-пасажирський" (відкритий відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.07.2012 № 511-р) підробленого паспортного документу, то він нестиме адміністративну відповідальність. Водночас у разі вчинення нею аналогічного діяння вже в пункті пропуску через державний кордон "Бориспіль" – наступатиме кримінальна відповідальність.

Кваліфікуючими ознаками об'єктивної сторони незаконного перетинання державного кордону є вчинення його повторно, групою осіб або поєднані з насильством або із застосуванням зброї.

Відповідно до положень ст. 32 КК України повторною злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Слід звернути увагу, що для кваліфікації повторності необхідно встановити такий факт: особу, яка притягується до кримінальної відповідальності, за раніше вчинений злочин не було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, передбаченими КК України, або якщо судимість за раніше вчинений такий злочин не було погашено чи знято у встановленому законом порядку. При цьому повторність відсутня у разі вчинення продовжу-

ваного злочину. Тобто повторність у розглядуваному нами діянні існує у випадку вчинення двох і більше разів у будь-якій послідовності діянь, передбачених частинами 1, 2 чи 3 ст. 332-2 КК України. Ознака повторності у разі, коли в'їзд і виїзд об'єднані єдиним злочинним наміром, відсутня.

Згідно з ч. 2 ст. 28 КК України злочин визначається вчиненням за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька суб'єктів злочину (два або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. За цією ознакою діяння кваліфікується, коли кожен із співучасників перетнув чи намагався перетнути державний кордон України, тобто усі члени групи були співвиконавцями злочину. Не можуть кваліфікуватися за ч. 2 ст. 332-2 КК України узгоджені дії кількох осіб, спрямовані на перетинання державного кордону України лише одного з співучасників.

Насильство може бути фізичне та психічне. Під фізичним насильством у даному злочині розуміється протиправне умисне застосування або використання фізичної сили, що проявляється у фізичному впливі на організм іншої людини всупереч її волі та бажанню з метою досягнення суспільно-небезпечного наслідку (незаконного перетинання державного кордону). Фізичне насильство може знаходити свій прояв у застосуванні або у використанні фізичної сили, яка спрямована на заподіяння шкоди (наприклад, військовослужбовцям прикордонного наряду в пункті пропуску). Під психічним насильством у даному злочині розуміється застосування або використання психічного впливу на іншу людину проти її волі з метою досягнення суспільно-небезпечного наслідку (незаконного перетинання державного кордону). Найчастіше такий вплив проявляється у вигляді погрози застосувати до прикордонного наряду чи до інших осіб фізичне насильство. Найбільш розповсюдженим його видом є погроза вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, позбавленням волі, але може

охоплювати погрози й іншого характеру (наприклад, розголосити певні відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, знищити або пошкодити майно).

Під застосуванням зброї розуміється ведення вогню з вогнепальної зброї, застосування (використання, демонстрація) холодної зброї. Початок застосування вогнепальної зброї – прицілювання (надання каналу ствола напряму, необхідного для того, щоб уразити ціль).

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Павло ГАРАСИМ

Розпочинаючи з 2017 року, коли в нашій державі була прийнята та затверджена на рівні Кабінету Міністрів України Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи, у зазначеній сфері відбулась низка видозмін нормативно-правового, організаційного, управлінського та іншого характеру, спрямованих на реалізацію визначених у вказаній державній програмі завдань.

Необхідно звернути увагу на той факт, що як у попередні періоди функціонування сфери виконання покарань України (як от: у 1991–2003 рр., коли був прийнятий Кримінально-виконавчий кодекс (КВК) та у подальші роки (до 2017 року) у сьогоденні одним із предметів видозміни кримінально-виконавчого законодавства не став громадський контроль за дотриманням прав засуджених та інших суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Саме зазначена обставина, як показує практика, і виступає тією із детермінант, які обумовлюють низький рівень реалізації у ході кримінально-виконавчої діяльності визначених у законі її мети і завдань (ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу (КК) і ст. 1 КВК), а також свідчить про неналежне впровадження у дану галузь суспільних відносин міжнародних та європейських стандартів поведження із засудженими. Зокрема, щорічно як з боку засуджених (від 200 до 400), так і персоналу органів та установ виконання покарань (УВП) (від 19 до 100 випадків) вчиняються кримінальні правопорушення, пов'язані з процесом виконання – відбування покарань.

Крім цього, щорічно у процесі кримінально-виконавчої діяльності трапляються випадки самогубств серед засудже-

них, їх самокаліцтва, травматизму тощо, однією з умов яких є формальний, а подекуди відсутній контроль громадськості за сферою виконання покарань України.

Отже, у наявності є складна прикладна проблема, що потребує вирішення на доктринальному (науковому) рівні.

У чинному КВК України правові засади здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань закріплені в ч. 2 ст. 25, який зводиться по суті до діяльності тільки піклувальних рад при виховних колоніях (на сьогодні таких УВП тільки 3, загальна чисельність засуджених у яких становить менше 50 осіб).

Звичайно, що назвати такий вид контролю за сферою виконання покарань ефективним і змістовним, не можна. Більше того, додатковим оціночним аргументом з цього приводу виступають ті ж положення ч. 2 ст. 25 КВК, відповідно до яких у випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання.

Проте, як показали результати вивчення змісту як Загальної, так і Особливої частин КВК, будь-яких правових механізмів забезпечення прав громадськості з означених питань у даному Кодексі не закріплено.

Не визначені такі ж процедури та відповідні правові норми й у спеціальних законах, які регулюють діяльність громадських об'єднань (зокрема, у Законі України “Про громадські об'єднання”).

Ще більш ускладнило проблеми громадського контролю, зокрема й у сфері виконання покарань, припинення дії Закону України “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” та зведення його по суті до зазначеного контролю тільки у сфері національної безпеки.

Здавалось би, по-іншому, враховуючи сучасні наміри України до вступу в Європейський Союз, підійдуть до вирішення досліджуваного у цій роботі питання розробники проекту Закону України “Про пенітенціарну систему”. Проте, як показав аналіз його змісту, цього, на жаль, не відбулось. Так, зазначеній проблематиці присвячено лише одну правову норму, а саме – ч. 1. ст. 65 Проекту, в якій мова ведеться про те, що громадський контроль за функціонуванням органів і установ пенітенціарної системи здійснюється відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України.

Отже, якщо нічого не змінити на сьогодні у змісті ч. 2 ст. 25 КВК, де закріплені правові засади громадського контролю, то він і надалі буде схоластичним (беззмістовним) та, як встановлено в ході наукових досліджень, виступатиме однією з обставин, яка детермінує низький рівень правопорядку та ефективності кримінально-виконавчої діяльності в Україні.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПУБЛІЧНИМИ ЗАКЛИКАМИ ДО ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

**Аліна ГАРКУША
Анна ДАВТЯН**

На сучасному етапі розвитку міжнародного співробітництва в галузі протидії тероризму спостерігається тенденція визнання самостійними злочинами з міжнародного кримінального права таких дій, які створюють умови для здійснення терористичної діяльності, але безпосередньо не пов'язані з вчиненням злочинів терористичного характеру. Найбільш виразно зазначена тенденція виявилася в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму (далі – Конвенція), яка вперше на міжнародному рівні криміналізувала публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину.

В українському законодавстві закладена певна організаційно-правова основа запобігання та протидії тероризму, яка повинна відповідати чинним міжнародним стандартам у цій сфері. До числа кримінально-правових норм, генетично пов'язаних з міжнародним кримінальним правом, належать і аналізована норма про відповідальність за публічні заклики до здійснення терористичної діяльності (ст. 258-2 Кримінального Кодексу України (далі – КК України), яка була включена в КК України відповідно до приписів Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму.

Згідно з п. 1 ст. 5 Конвенції звернення до громадськості, що створює небезпеку здійснення одного або декількох терористичних злочинів, визнається кримінально караними “незалежно від того, пропагує воно чи ні безпосередньо терористичні злочини” (в англ. варіанті – “whether or not directly advocating terrorist offences”). З цього можна зробити висно-

вок, що публічним підбурюванням до вчинення терористичного злочину можна визнати звернення до громадськості, що містить безпосередню пропаганду терористичного злочину (наприклад, відкриті заклики вчинити терористичний акт, напад на осіб, які користуються міжнародним захистом);

містить пропаганду терористичного злочину в завуальованій формі (наприклад, за допомогою заяв про обґрунтованість, допустимість, доцільність терористичної діяльності, схвалення і прославляння осіб, що її здійснюють).

Відповідно до п. 2 ст. 5 Конвенції “кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть знадобитися для визнання публічного підбурювання до вчинення терористичного злочину, як воно визначено у п. 1 цієї статті, якщо воно вчинене незаконно та умисно, як кримінальний злочин в рамках свого внутрішнього законодавства”. При цьому п. 1 ст. 11 цієї ж Конвенції зобов’язує держави, що беруть в ній участь, вживати таких заходів, які можуть знадобитися для того, щоб за вказаний злочин “передбачалися ефективний, пропорційний та стримуючий вплив на покарання”.

Отже, ст. 5 Конвенції криміналізує не тільки відкриту (безпосередню), але і завуальовану пропаганду терористичних злочинів, різновидом якої можна вважати виправдання терористичної діяльності та її суб’єктів.

Міжнародні договори, норми яких передбачають ознаки складів кримінально каранних діянь, не можуть застосовуватися судами безпосередньо, оскільки такими договорами прямо встановлюється обов’язок держав забезпечити виконання передбачених договором зобов’язань шляхом встановлення караності певних злочинів внутрішнім (національним) законом. Міжнародні договірні норми, що встановлюють кримінальну відповідальність, вимагають імплементації в КК України. Слід визнати, що приписи ст. 5 Конвенції, які визначають злочинність публічного заклику або підбурювання

до вчинення терористичного злочину, не можуть застосовуватися безпосередньо, а підлягають імплементації в українське кримінальне законодавство.

Отже, ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму зажадала внесення змін до національного кримінального законодавства, у тому числі і включення до КК України норми, що передбачає відповідальність за терористичну пропаганду.

Публічні заклики до здійснення терористичної діяльності володіють високою суспільною небезпекою і достатньою поширеністю у сучасному світі. Очевидно, що ефективна протидія цим діянням за допомогою інших засобів правового впливу, не пов'язаних з кримінальною репресією, неможлива; при цьому встановлена у ст. 258-2 КК України кримінально-правова заборона публічних закликів не тільки не суперечить Конституції України та міжнародному стандарту в галузі прав і свобод людини, але, навпаки, призначена для охорони їх приписів. Дозволяючи припинити терористичну пропаганду, вона тим самим дає можливість попередити кримінальні правопорушення терористичного характеру, до скоєння яких публічно закликав винний. А значить, встановлення в ст. 258-2 КК України кримінальної відповідальності за публічні заклики до здійснення терористичної діяльності є соціально обумовленим і необхідним.

Так, поняття “пропаганда”, а точніше – похідне від цього поняття дієслово “пропагує” вживається в Конвенції для того, щоб охарактеризувати зміст публічного заклику, підбурювання до вчинення терористичного злочину. При цьому з тексту Конвенції випливає, що кримінально-караними є звернення до громадськості, які містять як безпосередню, так і іншу (завуальовану, непряму) пропаганду терористичних злочинів. Згідно з п. 1 ст. 5 Конвенції звернення до громадськості, яке пропагує терористичні злочини і створює небезпеку їх вчинення, визнається злочином за умови, що воно від-

бувалося “з метою спонукання до вчинення терористичного злочину”.

Відповідно до Закону України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 № 638-IV під терористичною діяльністю розуміється діяльність, що охоплює планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об’єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування завідомо терористичних груп (організацій) або інше сприяння їм. Законом України від 21 вересня 2006 року № 170-V були внесені зміни до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України з метою імплементації положень Європейської конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, що була підписана Україною 16 травня 2005 року і ратифікована 31 липня 2006 року.

Поряд з цим, у КК України містяться статті, що криміналізують терористичну діяльність: ст. 258 – терористичний акт; ст. 258-1 – втягнення у вчинення терористичного акту; ст. 258-2 – публічні заклики до вчинення терористичного акту; ст. 258-3 – створення терористичної групи чи терористичної організації; ст. 258-4 – сприяння вчиненню терористичного акту; ст. 258-5 – фінансування тероризму.

Розглянувши проблеми імплементації норм міжнародного кримінального права про відповідальність за публічні заклики до здійснення терористичної діяльності в українське кримінальне законодавство, необхідно зазначити таке. Якщо міжнародна договірна норма встановлює кримінальну відповідальність, то її безпосереднє застосування виключе-

но; виходячи з цього, приписи ст. 5 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, що визначають злочинність публічного підбурювання до вчинення терористичного злочину, зумовили імплементацію в українське кримінальне законодавство. Вона була здійснена Законом України від 21.09.2006 № 170-V, з внесенням змін до КК України та КПК України з метою імплементації положень Європейської конвенції РЄ про запобігання тероризму, що підписана Україною 16.05.2005 і ратифікована 31.08.2006.

Установлення у ст. 258-2 КК України спеціальної кримінально-правової норми про відповідальність за публічні заклики до терористичної діяльності з більш суворою санкцією дозволило не тільки реалізувати міжнародні зобов'язання України, але й диференціювати кримінальну відповідальність залежно від суспільної небезпеки діяльності, до засудження до покарання особи винної у публічних закликах до терористичної діяльності.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВЕКТОР У СИСТЕМІ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Володимир ГОЛІНА

1. За інформацією голови Державного агентства інфраструктурних проєктів України К. О. Хомякова під час виступу на форумі “Безпечні дороги: технології та інновації” у травні 2021 р. результатом реалізації заходів Державної програми підвищення безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року смертність і травматизм на українських дорогах скоротилася у порівнянні з 2020 роком відповідно на 17,4 % і 14,7 %. Позитивні зміни у динаміці тяжких наслідків дорожньо-транспортних пригод (ДТП) пояснюються, за його словами, зокрема покращенням технічної і технологічної оснащеності Державної служби України з надзвичайних ситуацій, яка додатково отримала 197 аварійно-рятувальних машин легкого і середнього типу, внаслідок чого суттєво скоротився час прибуття рятувальників на місце ДТП з 35 до 7,5 хвилин. Це врятувало життя 2 229 постраждалих. Крім того, агентство закупило і передало до МВС України 220 камер автофіксації порушень дорожнього руху, що зменшило у три рази аварійність на тих ділянках, де вони були встановлені.

2. Порівняльний аналіз статистичних даних Патрульної поліції України стосовно ДТП взагалі й із загиблими і травмованими зокрема за 2020 рік та 11 місяців 2021 року свідчить про певні якісні зміни у структурі ДТП. Так, якщо у 2020 році смертність і травматизм від них складала відповідно 3 541 і 31 974 осіб, то за 11 місяців 2021 року – 2 926 і 27 276 громадян відповідно. Разом з тим кількісні показники загальної аварійності залишаються критичними. Наприклад, у 2020 році було обліковано 168 107 пригод, тоді як за 11 місяців 2021 р. їх було обліковано вже 170 972. Не викликає сумнівів,

що цей показник значно зростає протягом грудня, зважаючи на закономірне погіршення погодних умов, які підвищують ризик настання ДТП, у тому числі й з людськими жертвами. Необхідно звернути додаткову увагу на те, що серед 28 різновидів ДТП, які обліковуються Департаментом патрульної поліції і які найчастіше пов'язані із кількісними показниками смертності і травматизмом в Україні, домінують, традиційно: порушення правил маневрування, а це – початок руху, перестроювання транспортного засобу під час руху з однієї смуги на іншу, поворот праворуч чи ліворуч, розворот, з'їзд з проїжджої частини, рух заднім ходом (п. 1.10 Правил дорожнього руху); перевищення безпеки швидкості; недотримання вимог проїзду перехресть і дистанції руху; керування транспортним засобом у стані сп'яніння; перевищення встановленої швидкості; порушення правил проїзду пішохідних переходів.

3. Саме ця незначна за кількістю (сім різновидів), але загрозлива для суспільства частка ДТП і загроз визначає критичність стану безпеки дорожнього руху в Україні (їх наслідком є смертність до 80 %, травмованість 85–86 %). Наведені сім видів ДТП – не просто необережні за наслідками порушення, у тому числі кримінальні, а це умисне, злісне і зухвале ігнорування водіями заборон елементарних Правил дорожнього руху, знання яких часто безпосередньо не залежить від загального рівня освіти, культури водія, стажу водіння транспортного засобу та ін. Це ті правопорушення, які масово обумовлюються, як правило, не випадковістю збігу обставин і власної непередбачуваності, а свідомим нахабним свавіллям. Немає спроби пояснити деякі його вияви детермінуючою дією індивідуальних, навіть підсвідомих чинників, межами людських можливостей сприйняття ситуації і реагування на неї, рівнем оцінки та переробки інформації від машини і оточуючого середовища, а також ступенем передбачуваності настання будь-яких подій. Не виключено, що зазначені (і не тільки!) особливості людської натури можуть бути складовою

обумовлення певних необережних правопорушень. Однак не вони, а достатньо осмислена, керована волею, розрахована на безкарність чи навмання безвідповідальна ненормативна поведінка водіїв є результатом вчинення цих семи різновидів ДТП з тяжкими людськими втратами.

Отже, рівень “культурної правосвідомості” водіїв визначає і рівень культури дорожнього руху. Вважаємо, що виклики сучасності, що постають перед державою і полягають (у тому числі) й у скороченні смертності і травматизму на дорогах щонайменше на 30 %, можна подолати, якщо пріоритетною директивою у цьому напрямі визначити культурологічний вектор запобігання транспортним правопорушенням. Стисло сутність цього вектора можна представити як примус водіїв, а за ними й інших учасників дорожнього руху, до дотримання Правил дорожнього руху, тобто здійснення їх примусової технічної культуризації. Культурологічний вектор може розумітися як інтегративна соціально обрана сукупність заходів і засобів “швидкого реагування”, що передбачає її певну структуру, яка визначається залежно від стану безпеки дорожнього руху в країні або регіоні. Перш за все це заходи нормативного регулювання режиму заборон і санкцій за їх порушення до водіїв, що вчинили той чи інший вид ДТП. Загроза втрати права керування транспортним засобом, поєднана з великими штрафами, невідворотністю санкцій, ускладненням процедури отримання посвідчення водія чи його відновлення – повинна стати потужним фактором впливу на правосвідомість водіїв і культуру керування транспортним засобом. До того ж нормативний тиск обов’язково повинен поєднуватися з комунікативними засобами впливу, технічним оснащенням неупередженої фіксації порушення і швидкої медичної допомоги, тотальним контролем. Іншого шляху приборкання свавілля і всездозволеності водіїв немає.

ПОКАРАННЯ ЗА КРАДІЖКУ – ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Христина ГОРДЦА

На сучасному етапі найбільш поширене кримінальне правопорушення можна сміло вважати – крадіжку, причому не лише в Україні, а й в інших державах, не залежно від рівня їхнього економічного розвитку. Їх відсоток в загальній структурі злочинності складає 40–50 %, такий стан дає змогу визначити рівень злочинності як в окремій державі, так і у світі загалом.

Крадіжка є одним із корисливих кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб. Традиційно таке посягання на власність вважається менш суспільно небезпечним діянням, порівняно із грабежем та розбоем, проте, на певних етапах розвитку держави, підхід до визначення ступеня суспільно небезпеки крадіжки був кардинально протилежним. Так, І. Я. Фойницький зазначав, що злодій викликав презирства більше, ніж грабіжник, оскільки поступав низько.

Протягом багатьох десятиліть правові системи України та Республіки Польща розвивалися в межах однієї держави, що не могло не позначитися на кримінально-правовій доктрині та механізмах кримінально-правового регулювання. Порівняння підходів обох держав до застосування покарання за крадіжку, з огляду на євроінтеграційний досвід Республіки Польща, дасть змогу виявити спільні і від'ємні ознаки, імовірно власні теоретичні та законодавчі прогалини, розглянути можливість впровадження прогресивних ідей.

Найперше хочу зазначити, що в Кримінальному кодексі (далі – КК) України і в Кримінальному кодексі Республіки Польща є окремі розділи, які стосуються кримінальних пра-

впорушень проти власності. У кримінальному законодавстві України це відображено у Розділі VI “Кримінальні правопорушення проти власності” (ст. 185–198) КК України. У кримінальному законодавстві Республіки Польща – Глава XXXV “Правопорушення проти власності” (ст. 278–295) Кримінального кодексу Республіка Польща (далі – КК РП).

У Кримінальному законодавстві України за крадіжку застосовують такі види покарання ст. 185 КК України: ч. 1 ст. 185 КК України (таємне викрадення чужого майна (крадіжка) карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п’яти років; ч. 2 ст. 185 КК України (крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб) карається арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до п’яти років або позбавленням волі на той самий строк; ч. 3 ст. 185 КК України (крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому) карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років; ч. 4 ст. 185 КК України (крадіжка, вчинена у великих розмірах) карається позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років; ч. 5 ст. 185 КК України (крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою) карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Виходячи із ст. 278 КК РП може бути застосовано такі види покарання: ч. 1 ст. 278 КК РП (хто забирає для присвоєння рухомому чужу річ, підлягає покаранню) позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років; ч. 2 ст. 278 КК РП тому ж покаранню підлягає особа, яка без згоди уповноваженої особи, отримує чужу комп’ютерну програму з метою досягнення фінансової вигоди; ч. 3 ст. 278 КК РП (у випадку меншої тяжкості, винний

піддається штрафу, обмеженої волі або ж позбавленню волі до року; ч. 4 ст. 278 КК РП (якщо крадіжка була здійснена на шкоду найближчої особи, притягнення до відповідальності може наступити на вимогу потерпілого); ч. 5 ст. 278 КК РП (положення ч. 1, 3 і 4 застосовується також до крадіжки енергії або крадіжки карти, котра надає можливість зняти гроші з банкомату).

Отже, КК України зазначає такі види покарань за крадіжку: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення волі з конфіскацією майна, а КК РП – штраф, обмеження волі або ж позбавлення волі. Кримінальне законодавство України встановлює більше альтернативних видів покарання за крадіжку ніж Кримінальне законодавство Республіки Польща. Загалом доцільність застосування більше альтернативних видів покарання, за скоєння кримінального правопорушення, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 185 КК України, можна вважати обґрунтованою, адже якщо особа, яка вперше вчинила таке кримінальне правопорушення, зазвичай не є суспільно небезпечною, тому поставлені перед кримінальним покаранням цілі можуть бути більш ефективно досягнуті без ізоляції такої особи від суспільства. Водночас я не цілком погоджуюся з таким застосування виду покарання як громадські роботи, на наш погляд, цей вид не є достатньою мірою покарання для виправлення винної особи.

Проаналізувавши дані статті кримінальних кодексів, бачимо, що санкції кримінального законодавства України є більш суворіші (ч. 5 ст. 185 КК України позбавлення волі до дванадцяти років з конфіскацією майна), в той же час, найбільшою мірою покарання за крадіжку відповідно до КК РП є позбавлення волі до п'яти років. Така різниця в санкціях існує тому, що в КК України зазначенні кваліфікуючі ознаки крадіжки (повторність; за попередньою змовою групою осіб; організованою групою; із заподіянням значної шкоди потерпілому; у великих розмірах; в особливо великих розмірах), за які міра покарання є значно більшою.

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Віталій ГУЛА
Христина МОРОЗ

Розкриваючи тему, слід почати саме з визначення.

Незаконне перетинання державного кордону України – перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України, або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості (ст. 332-2 Кримінального кодексу України).

Належні документи для перетинання державного кордону:

для громадян України: паспорт громадянина України для виїзду за кордон; тимчасове посвідчення громадянина України; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи на повернення в Україну; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; внутрішній паспорт громадянина України, військовий квиток або свідоцтво про народження дитини тощо;

для іноземців та осіб без громадянства, які не проживають в Україні постійно: паспортний документ – документ, що підтверджує громадянство іноземця, посвідчує особу іноземця або особу без громадянства і виданий уповноваженими органами іноземної держави або статутними організаціями ООН, який дає право виїзду за кордон і визнаний Україною, у т. ч. дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення члена ООН, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпа-

жу; та візовий документ – відповідна віза чи візова етикетка, а також інші документи, які подавались для оформлення візи (запрошення встановленого зразка, документи, що підтверджують туристичний характер поїздки);

для осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, – посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон.

Стаття 332-2 ККУ передбачає, що:

1. Перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України, або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості, – карається позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з насильством або із застосуванням зброї, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Не поширюється на випадки повернення в Україну без встановлених документів громадян України, які стали жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства з наміром отримати притулок чи бути визнаними в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо вони звернулися із заявою про надання притулку чи заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, відповідно до Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”

Проведене дослідження дає змогу констатувати, що родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 332-2 КК України,

слід уважати однорідні суспільні відносини, які охоплюють певну галузь суспільного життя – прикордонну безпеку України, а безпосереднім – суспільні відносини, що забезпечують нормативно встановлений і врегульований порядок перетинання державного кордону України. Суспільно небезпечною дією як елемента об’єктивної сторони злочину є активна поведінка особи, спрямована на цілеспрямоване порушення нею приписів відповідних нормативно-правових актів щодо встановленого порядку перетинання державного кордону України. Суб’єктами злочину, передбаченого ст. 332-2 КК України, можуть бути: 1) особи, яким заборонено в’їзд на територію України; 2) представники підрозділу збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора; 3) особи, які мають на меті незаконно перетнути державний кордон України з метою заподіяння шкоди інтересам держави. При цьому наявність мети “заподіяння шкоди інтересам держави” не є обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони злочину, вчиненого першою або другою групою суб’єктів. Підсумовуючи, слід зазначити, що практика висвітлить особливості правозастосування у зазначеній сфері, однак криміналізація незаконного перетинання державного кордону є важливим аспектом створення умов для належної захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від реальних і потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз у прикордонному просторі України. Варто зазначити, що ефективність дослідження будь-якого складу злочину, у т. ч. незаконного перетинання державного кордону України, неможливо досягти без ґрунтовного й об’єктивного кримінально-правового дослідження. У зв’язку з цим для повного опрацювання вказаної теми слід здійснити подальше дослідження злочину, передбаченого ст. 332-2 КК України, окреслити його кримінологічні проблеми, вивчити співвідношення цього злочину із суміжними складами злочинів, а також дослідити інші, пов’язані з розглядуваним злочином теоретичні і практичні аспекти.

ЗАКОНОТВОРЧІ ТЕНДЕНЦІЇ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ ІНФЕКЦІЙНОЮ ХВОРОБОЮ

Наталія ГУТОРОВА

Умисне зараження іншої людини інфекційною хворобою, особливо коли йдеться про особливо небезпечну інфекційну хворобу, являє собою заподіяння шкоди здоров'ю потерпілої особи, а в окремих випадках може призвести навіть до її смерті. Ці обставини мають бути враховані кримінальним законодавством при визначенні видів шкоди здоров'ю, заподіяння яких визнаватиметься злочином або кримінальним проступком.

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) встановлює в окремих статтях відповідальність за умисне зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК) та зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК).

Щодо зараження невиліковною інфекційною хворобою, то це положення кримінального закону взагалі не може бути застосованим через те, що сучасній медицині такі інфекційні хвороби не відомі. Природно, що законодавство України про охорону здоров'я не містить поняття ані невиліковної інфекційної хвороби, ані інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини. Це пов'язано з тим, що термін “невиліковність” не є характеристикою певної хвороби, а відбиває лише рівень розвитку медичної науки на певному етапі щодо методів такого лікування, а також наявність інформації про факти виліковності осіб, які хворіли на ту або інші хворобу. Термін “невиліковний” не може бути застосований навіть до ВІЛ/СНІДу, оскільки останнім часом медична наука констатує наявність окремих випадків, які підтверджують відсутність ВІЛ-інфекції у пацієнтів, що раніше були її носіями.

З урахуванням неможливості притягнення до кримінальної відповідальності за зараження невиліковною інфекційною хворобою в чинному КК лишаються лише положення, які передбачають відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини та венеричною хворобою. З одного боку, очевидною є сегрегація осіб, хворих на ці хвороби, з іншого, – лишаються безкарними випадки умисного зараження людини іншою, окрім зазначених, особливо небезпечною інфекційною хворобою. Усе це обумовлює необхідність удосконалення кримінального законодавства шляхом усунення прогалин у кримінально-правовій охороні і недопущення дискримінації за ознаками наявності певних видів хвороб.

Намагаючись усунути вказані недоліки, до Верховної Ради України було внесено законопроект № 6365 від 01.12.2021 “Про внесення змін до статті 130 Кримінального кодексу України щодо зменшення стигматизації та дискримінації людей, які живуть з ВІЛ”. Разом із тим, спосіб, в який його розробники намагаються вирішити проблему, є абсолютно неприйнятним і свідчить про недостатню обізнаність у регуляторному законодавстві у сфері охорони здоров’я, а також механізмі кримінально-правового регулювання суспільних відносин. У законопроекті запропоновано зі статті 130 КК виключити вказівку на умисне зараження або поставлення в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини, залишивши лише умисне зараження невиліковною інфекційною хворобою.

Як уже зазначалось, ані сучасній медицині, ані законодавству України у сфері охорони здоров’я не відомі поняття “невиліковна інфекційна хвороба”, оскільки таких хвороб просто не існує. Тобто, пропонується встановити кримінальну відповідальність за те, чого в природі не існує, при цьому декриміналізувавши умисне зараження вірусом імунодефіциту людини, у тому числі і так званий “ВІЛ-тероризм”. Мабуть авторам законопроекта також невідомо, що в момент

зараження вірусом імунодефіциту людини, який є збудником СНІДу (особливо небезпечної інфекційної хвороби), не відбувається зараження цією хворобою, оскільки людина може бути носієм збудника цієї хвороби роками, а в окремих випадках носії збудника ВІЛ взагалі не хворіють на СНІД. На жаль, усе це свідчить про низьку якість законопроектів, які подаються до Верховної Ради України.

Умисне зараження іншої людини особливо небезпечною інфекційною хворобою відповідає критеріям криміналізації суспільно небезпечних діянь, а тому відповідальність за його вчинення має бути передбачена кримінальним законом. Шкода здоров'ю особи, яка полягає у зараженні особливо небезпечною інфекційною хворобою або збудником такої хвороби, є тяжкою шкодою здоров'ю, а тому є всі підстави для її віднесення до передбаченого ст. 121 КК переліку видів тяжкого тілесного ушкодження, доповнивши ч. 1 цієї статті після слів “не менш як на одну третину” словами “зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або збудником особливо небезпечної інфекційної хвороби”. Саме таке рішення запропоноване в Проекті Кримінального кодексу (ст. 1.3.3), розробленому Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України.

ПОНЯТТЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА НОРМАМИ ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анна ДАНИЛЮК

Людство пройшло складний та тривалий шлях у своєму розвитку. При цьому еволюція людства пов'язується, з одного боку, із великими та значними досягненнями у науці та техніці, а з іншого боку, збереженням такого доісторичного явища, як насильство, яке і зараз застосовується у всьому світі та визнається однією з глобальних проблем. Кожна держава розробляє власні заходи, спрямовані на запобігання цьому явищу, із застосуванням національного законодавства та ратифікацією міжнародно-правових документів та запровадженням нових складів кримінальних (та/або адміністративних) правопорушень тощо.

Визнання насильства та домашнього насильства як його прояву як всесвітньої проблеми відбулося, починаючи з кінця ХХ сторіччя. Так, в 1999 році Генеральна асамблея ООН оголосила 25 листопада Міжнародним днем боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок. Сьогодні проблема домашнього насильства окреслюється більш широко, оскільки потерпілими від його проявів можуть визнаватися не тільки жінки, а й діти та інші близькі особи, яка застосовує таке насильство.

За проектом Кримінального кодексу України (далі – проєкт КК України), склад злочину – домашнє насильство передбачено у статті 4.6.3 розділу 4.6. “Злочини та проступки проти сім’ї, дітей та інших вразливих осіб”. При цьому визначення терміну “насильство” надано у п. 31 розділу 1.3. “Значення термінів Кримінального кодексу”, а саме “насильство – фізичний вплив на іншу людину, зокрема шляхом нанесення удару, побоїв, застосування акустичних, світлових,

термічних чи хімічних факторів або обмеження її особистої свободи”. Із вказаного визначення слід, що мова йде про фізичне насильство.

Об’єктивна сторона складу злочину домашнє насильство за проектом КК України сформована зі вказівкою на такі форми такого насильства: “фізичне, психологічне або економічне насильство щодо подружжя чи іншої близької особи, що спричинило: 1) фізичне чи психологічне страждання; 2) розлад здоров’я; 3) втрату працездатності; 4) емоційну залежність; 5) погіршення якості життя потерпілої особи”. Правовий аналіз положень проекту КК України дає змогу дійти висновку про юридичне визначення у проекті не тільки домашнього насильства як злочину (підрозділ 1 “Злочини”, ст. 4.6.3), а й домашнього насильства як проступку (підрозділ 2, ст. 4.6.13), який відрізняє відсутність наслідків для потерпілої особи, тобто він сконструйований як формальний склад, хоча ознака систематичності при цьому зберігається.

У зв’язку з тим, що загальне поняття насильства було надано у п. 31 розділу 1.3 “Значення термінів Кримінального кодексу”, у п. 1 ст. 4.6.1 “Значення термінів” надано тільки поняття економічного насильства, а саме “економічне насильство – позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів, на які потерпілий має передбачене законом право, або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, примушування до праці або заборона працювати чи навчатися”. Вказане положення фактично відтворює поняття економічного насильства, яке надано у п. 4 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07.12.2017 № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12.2017). Тобто при аналізі визначень поняття насильства звертає на увагу, що поняття психологічного насильства відсутнє у проекті, хоча термін і вживається у змісті ст. 4.6.3, 4.6.13.

Аналізуючи чинне законодавство у вказаній сфері, слід зазначити, що поняття психологічного насильства передбачено у п. 14 ст. 1 Закону України від 07.12.2017, “психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров’ю особи”.

При аналізі статей 4.6.3. та 4.6.13 звертає на увагу відсутність такої форми як сексуальне насильство. Відсутня вказівка на сексуальне насильство як форму домашнього насильства у розділі 4.5. “Злочини та проступки проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості”. Разом з тим, у чинному Кримінальному кодексі України сексуальне насильство щодо вказаної категорії осіб розглядається як кваліфікуюча ознака, наприклад, у ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України) – “вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах”.

Отже, правовий аналіз змісту поняття “домашнє насильство” за нормами проекту КК України, надає змогу зробити такі висновки: по-перше, у розділі 4.6 “Злочини та проступки проти сім’ї, дітей та інших вразливих осіб” передбачено два склади домашнього насильства. Перший сформовано як матеріальний склад злочину – ст. 4.6.3, який включає в себе такі форми домашнього насильства: фізичне, психологічне або економічне. Другий передбачений як проступок – ст. 4.6.13, який відрізняє відсутність наслідків для потерпілої особи, тобто він сконструйований як формальний склад, хоча ознака систематичності при цьому зберігається. По-друге, поняття

тя економічного насильства, надане у п. 1 ст. 4.6.1 “Значення термінів”, фактично збігається із поняттям, наданим у п. 4 ст. 1 Закону України від 07.12.2017. По-третє, у проекті відсутнє поняття “психологічне насильство”, яке сьогодні визначено у п. 14 ст. 1 Закону України від 07.12.2017. По-третє, у складі злочину домашнє насильство відсутня така форма домашнього насильства, про яку йдеться у п. 15 ст. 1 Закону України від 07.12.2017, як сексуальне насильство. По-четверте, наявність у складі домашнього насильства спеціального потерпілого – подружжя чи іншої близької особи, у тому числі колишньої.

ОСОБЛИВОСТІ ВИДАЧІ ОСІБ ЗА УМОВИ ВІДСУТНОСТІ ДВОСТОРОННЬОЇ УГОДИ ПРО ЕКСТРАДИЦІЮ

Дмитро ДЕЙНЕКО

У глобалізованому світі, де держави усувають фізичні кордони та спрощують процедури проходження прикордонного контролю, правопорушники намагаються відшукати безпечні притулки з метою уникнення правосуддя та відповідальності. Для притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності розпочинається процедура екстрадиції, яка вважається офіційним і, найчастіше, заснованим на міжнародному договорі процесом, що веде до повернення або передачі втікачів до юрисдикції, в якій вони розшукуються. Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності визначено мінімальні стандарти для видачі та домовлено про механізми, що розроблені для упорядкування процесу екстрадиції. Зазначена Конвенція є обов'язковою до виконання у 190 держав світу, серед яких є Україна. Документ усуває можливість відмови від співробітництва, зокрема, незастосування процедури про видачу *in universum*, оскільки запитуюча та запитувана держави не мають між собою договору про екстрадицію. Крім того, можливість використовувати міжнародні конвенції як основу для екстрадиції може зменшити “приховану екстрадицію”, яка була справедливо засуджена як порушення міжнародного права (справа Бозано проти Франції, ЄСПЛ, 1986).

Відповідно до статті 16 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності держава-учасниця, за наявності відповідних умов, таких як “подвійна кримінальність”, вживає заходів щодо екстрадиції особи, яка є: 1) суб'єктом запиту про екстрадицію; та 2) розташована на її

території; та 3) вчинила злочини, охоплені конвенцією, які є транснаціональними за своїм характером. Вимога про “подвійну кримінальність” має бути задоволена стосовно статей 6, 8 та 23 Конвенції, враховуючи, що держави-учасниці зобов’язані криміналізувати зазначене суспільно-небезпечне діяння.

Частиною 4 статті 16 Конвенції ООН визначено, якщо держава-учасниця, яка обумовлює видачу наявністю договору, одержує прохання про видачу від іншої держави-учасниці, з якою вона не має договору про видачу, вона може розглядати цю Конвенцію як правову підставу для видачі у зв’язку з будь-яким злочином, до якого застосовується ця стаття.

У частині 7 наголошується, що екстрадиція залежить від умов і винятків у внутрішньому законодавстві держави, а також відповідних договорів про екстрадицію. Введення поняття “мінімальне покарання”, яке передбачене частиною 7 стало новелою у процедурі екстрадиції. Відповідно, злочини, що тягнуть за собою видачу, розглядаються з точки зору суворості покарання. Держави-учасниці зобов’язані забезпечувати оперативне виконання екстрадиції та усувати технічні перешкоди отримання доказів. Незважаючи на це, важливою залишається вимога дотримання фундаментальних прав людини.

Частина 10 статті 16 передбачає застосування принципу *aut dedere aut judicare*, якщо держава не бажає видавати підозрюваного у вчиненні злочину. У таких випадках особливе значення мають механізми взаємної правової допомоги, викладені у статті 18 Конвенції.

Переважно правовідносини між Україною та іноземними державами щодо видачі регулюються багатосторонніми міжнародними договорами: Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000; Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957. У той же час Україною укладено понад 60 двосторонніх дого-

ворів про співробітництво/взаємну допомогу у кримінальних справах. Проте не кожна з таких угод передбачає співробітництво щодо процедури екстрадиції. Наприклад, 08.08.2019 набув чинності договір між Україною та Королівством Таїланд про взаємну правову допомогу у кримінальних справах. Однак згідно з частиною 5 статті 1 цей договір не застосовується щодо затримання особи з метою її видачі. Так, згідно зі ст. 1 Закону України “Про ратифікацію Конвенції ООН”, Україна та Королівство Таїланд, між якими немає двостороннього договору про видачу та які є країнами-учасницями Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності можуть використовувати Конвенцію як правову підставу для видачу правопорушника. Обов’язковою умовою є надходження однієї із сторін офіційного прохання про видачу особи. Також визначено, що в українському кримінальному законодавстві іноземному поняттю (у т. ч. для Королівства Таїланд) “серйозний злочин” відповідають поняття “тяжкий” та “особливо тяжкий злочин”.

Слід наголосити, що згідно з частинами 1 та 3 ст. 544 КПК України, за відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності. Уповноважений орган України розглядає запит іноземної держави за наявності письмових гарантій запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності. Уповноваженим органом для Королівства Таїланд є Офіс Генерального Агтора (Прокурора).

Вивчивши публічну інформацію на вебсайті ЄДРСР, дійшли висновку що найбільш поширеним механізмом є направлення дипломатичної ноти зовнішньополітичними відомствами, або закордонними дипломатичними установами іноземних держав до компетентних органів України. При цьому, посольства надають письмові гарантії прийняти і роз-

глянути в майбутньому запит України про видачу когось в Україну на засадах взаємності.

Судова практика свідчить про непоодинокі звернення щодо покращення дотримання прав людини від осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до вирішення Генеральною прокуратурою України питання про їх видачу та фактичну передачу. Єдине Конвенційне положення про права людини, яка проходить процедуру видачі, міститься в частині 13 статті 16 Договору. Ця норма вимагає від держав-учасниць забезпечити “справедливе поводження” під час процедури видачі. Вважаємо, що цей принцип є особливо важливим у процесі підготовки до видачі та переміщення особи між юрисдикціями, особливо у час стрімкого поширення нових штамів вірусу COVID-19.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА НЕПРАВОМІРНУ ПОВЕДІНКУ

Валентин ДЕМЧИШИН

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ

Актуальність обраної теми дослідження доводиться через потребу запобігання розвитку криміногенної ситуації в Україні. Збільшення кількості кримінальних правопорушень призводить до загострення суспільної обстановки, а відтак є шляхом до розвитку правового нігілізму та підриву основ державного ладу. Нам потрібно проаналізувати кримінально-виконавчі засоби впливу, які можуть допомогти протидіяти проявам неправомірної поведінки.

Розпочати слід із того, що кримінально-виконавче право на сьогодні є галуззю права, яке направлене на регулювання відносин у сфері виконання покарань. Заходи, передбачені чинним Кримінальним виконавчим кодексом України, направлені на регулювання суспільних відносин щодо суб'єктів, вина у вчиненні правопорушень яких вже доведена. На нашу думку, кримінально-виконавчі заходи потрібно застосовувати перш за все з метою забезпечення впливу на таких осіб. Такий вплив має виражатись у їхній адекватній поведінці під час відбуття покарання та у подальшому у виправленні. Також до кола завдань із запобігання неправомірної поведінки входить загальна превенція та спеціальна превенція, а також запобігання рецидиву.

На основі наукових напрацювань в Методичних рекомендаціях до складання характеристик на засуджених вказано, що не можна вважати сумлінною поведінкою лише формальний факт відсутності у засудженого не знятих або накладених заходів стягнення, оскільки дотримання вимог режиму відбування покарання є обов'язком засудженого. У цьому документі також наголошується, що слід відрізняти від сумлінної

поведінки пристосування засуджених до вимог адміністрації установи з метою отримання пільг або уникнення покарання, у той час як реальна поведінка свідчить про негативну спрямованість особистості або виконання засудженим вимог режиму можливо тільки під контролем з боку адміністрації установи.

Оскільки обсяг тез обмежений ми звертаємо увагу на такий кримінально-виконавчий засіб впливу на протиправну поведінку осіб засуджених, як позбавлення волі. Саме це покарання, на наш погляд, найбільше впливає на психіку засудженого і саме воно дозволяє вирішити питання виправлення засуджених та створення умов для протидії рецидивам протиправної поведінки та вчинення кримінальних правопорушень. Це пояснюється специфікою покарання у вигляді позбавлення волі – а саме можливістю впливу на вільний час засуджених.

Перший аспект кримінально-виконавчого впливу на засуджених – створення умов для їхньої освіти. У колоніях відповідно до законів України “Про освіту” і “Про повну загальну середню освіту” для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти. Застосування приписів Кримінального виконавчого кодексу України дозволить впливати на нівелювання протиправної поведінки засуджених через створення умов для їхнього перевиховання через освітню діяльність.

Запобігання протиправній поведінці засуджених до позбавлення волі можливе через здійснення їх соціалізації. Залучення до колективу дозволить подолати проблеми засуджених, пов’язані з їхньою адаптацією у соціумі після відбуття покарання, а також полегшить завдання адміністрації пенітенціарного закладу щодо контролю на засудженими. І тут слід звернути увагу на кримінально-виконавчі заходи із самоорганізації засуджених до позбавлення волі (ст. 127 Кримінального виконавчого кодексу України). Самодіяльні

організації засуджених до позбавлення волі створюються в колоніях з метою розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових між особових взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку корисних соціальних зв'язків. Участь у самодіяльних організаціях є добровільною справою кожного засудженого, його соціально корисна активність заохочується адміністрацією колонії і враховується при визначенні ступеня його виправлення.

Якщо підвести загальний підсумок, то можна помітити, що всі заходи впливу на засуджених до позбавлення волі на певний строк повинні бути поєднані у єдину систему. Мета цієї системи – комплексна оцінка всіх факторів поведінки засуджених із застосуванням заходів щодо забезпечення головного стимулу для таких осіб – дострокового звільнення від відбуття покарання. Додаткові позитивні стягнення – дострокове зняття стягнення, надання додаткового побачення, збільшення терміну вільного часу тощо. Усі ці заходи дозволяють вивільняти час засуджених і можуть мотивувати їх до правомірної поведінки.

Так, кримінально-виконавчі заходи мають істотний потенціал впливу на психіку засуджених. Через демонстрацію їм реальної перспективи покращення умов утримання та дострокового звільнення від покарання можна створити умови для того, щоб засуджений виправлявся і не мав мотивації для вчинення протиправних діянь під час відбуття покарання. Отже, є великий потенціал для превенції правопорушень з боку засуджених.

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Максим ДЗЮБА

У сучасних умовах трансформаційні процеси, що відбуваються зараз в Україні, ставлять багато перепон для функціонування і розвитку більшості державних інститутів і правоохоронної системи зокрема. Це змушує адаптуватися до створених умов та вжити заходів для подолання таких перепон, ключове місце у цьому процесі посідає наукове обґрунтування та переосмислення забезпечення безпеки і цілісності держави.

Адже переважна більшість проблем, які виникли сьогодні у вітчизняній правоохоронній системі, є наслідком відсутності належного наукового забезпечення функціонування цієї системи. Відповідно звідси прорахунки стратегічного та тактичного характеру у формуванні основ кримінологічної безпеки, зниження ефективності запобігання злочинності та її конкретних виявів.

Ураховуючи це:

розроблені раніше концепції кримінологічної безпеки потребують постійного вдосконалення та наукового переосмислення, залежно від обставин, що безперервно змінюються, а саме: першочергового значення набули глобальні процеси, що не перестають загострюватися, є фоновими явищами злочинності і становлять реальну небезпеку населенню держави; раптове зростання національної свідомості та прагнення зберегти самобутність національними меншинами все частіше призводять до створення і поширення конфліктів на національній основі по всій території України;

науково-технічний прогрес створив умови для прискорення процесів глобалізації громадського життя, становлен-

ня взаємозв'язків і взаємозалежностей не тільки законослухняних громадян, а й потенційних злочинців;

масштабна інформатизація суспільства сприяє надшвидкому поширенню інформації (соціальні мережі, інтернет-ресурси і т. ін.), і в тому числі щодо закликів до протиправної діяльності тощо.

Варто погодитися з О. Костенком, який указує, що теорія кримінологічної безпеки має опікуватись не лише проблемами кримінальних загроз і вдосконаленням запобіжних заходів останнім, але й вивченням закономірностей стану безпеки як такого, а також того, наскільки забезпечення належного стану безпеки і його усвідомлення особою виключає вчинення нею злочину.

Отже, йдеться не лише про розвиток наукових знань щодо кримінальних загроз і заходів впливу них або про систему профілактики злочинів, а про необхідність ґрунтовної кримінологічної теорії як системи наукових учень про кримінальні загрози, кримінологічну безпеку та систему її забезпечення з урахуванням суспільного запиту на організацію комплексної протидії злочинності в ініціативному форматі, з послідовним поєднанням запобіжних і репресивних заходів.

У науково-теоретичному сенсі йдеться про принципово новий підхід до формування фундаментальних базових ідей, на яких має будуватися державна кримінальна та кримінологічна політика, орієнтована не на традиційне викриття та покарання злочинця, а на реальну захищеність від такого “зла” кожної особи й об'єктів кримінологічної безпеки загалом.

За своєю природою соціально-політичні процеси динамічні, і чим динамічніше вони відбуваються, тим гнучкішою має бути система кримінологічної безпеки і оперативнішою має бути її реакція на зміни, що відбулися. Важливо враховувати фактор “несвоєчасної реакції” системи кримінологічної безпеки. Слід прогнозувати розвиток подій і застосовувати

систему безпеки з достатнім випередженням для ефективного впливу на криміногенну ситуацію.

Це здійснюється шляхом посилення окремих її елементів (соціальних інститутів, соціальних зв'язків та ін.) або створенням нових. Так, на основі наукового прогнозування зростання організованої злочинності, тероризму, наркоманії та інших соціально небезпечних для країни явищ удосконалюється законодавство, створюються спеціальні підрозділи у складі силових і спеціальних відомств, за допомогою засобів масової інформації формується необхідна громадська думка тощо. У процесі реалізації кримінологічної політики відбувається пошук оптимальної структури системи кримінологічної безпеки, ролі і значення її структурних компонентів.

При цьому слід урахувати, що невиправдане зростання могутності й ролі окремих компонентів може, як це не парадоксально на перший погляд, знизити загальну ефективність системи.

Досліджуючи систему кримінологічної безпеки, не можна обмежуватися її характеристикою з огляду на те, у якому стані вона є сьогодні. Головною метою системи забезпечення безпеки є підтримка стану оптимальної безпеки життєдіяльності країни шляхом створення необхідних умов для реалізації життєво важливих інтересів. Водночас, знання про кримінологічну безпеку повністю відповідають формату вчення як системної сукупності наукових висновків і закономірностей щодо певного елемента предмета кримінології, обґрунтованої на теоретичному рівні та випробуваної в науковому середовищі.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що саме науковий аналіз кримінологічної безпеки створить належне теоретичне підґрунтя для розробки кримінологічної політики у сфері забезпечення національної безпеки України загалом та має бути фундаментом при визначенні та реалізації стратегії протидії злочинності. Такі перспективи зміни наукової

та правоохоронної парадигми та глобалізації знань про кримінологічну безпеку є цілком реальними, адже право на безпеку (безпечне життя) – це фундаментальне природне право людини та громадянина, і жодна сфера життєдіяльності людського суспільства не може функціонувати нормально тоді, коли кримінологічна безпека не забезпечується.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В КОНТЕКСТІ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Дмитро ДУБОВИЙ

Довічне позбавлення волі є, мабуть, найбільш неоднозначним покаранням, яке викликає дискусії в широких наукових колах, а враховуючи рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 16.09.2021 № 6-р(П)/2021 у справі № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20) (далі КСУ), яким було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину першу статті 81, частину першу статті 82 Кримінального кодексу України (далі ККУ), породило ще більшу полеміку серед науковців.

За “загальними” правилами, які діють у кримінальному законодавстві, засудженого можна звільнити від відбування покарання після спливу певного строку ув’язнення, який вимірюється від загального строку ув’язнення, а як усім відомо, довічне позбавлення волі є безстроковим покаранням і часовому виміру не піддається, про що і зазначає В. І. Тютюгін: “...особливе місце серед цих видів покарань займає довічне позбавлення волі, яке хоча і триває в часі, проте ні в законі, ні у вирокі суду певний строк його застосування до засудженого не встановлюється”. Якщо звернути увагу на положення ст. 81 та 82 ККУ, стає зрозумілим, що навіть скасувавши положення частин 1 цих статей КСУ, жодним чином не “допоміг” довічно засудженим особам в інший спосіб, окрім помилування, отримати право достроково бути звільненим від відбування покарання. Нормативні положення ст. 81 та 82 ККУ для їхнього застосування вимагають відбуття засудженим конкретного строку покарання, призначеного судом, а, як ми зауважили вище, довічне позбавлення волі є безстро-

ковим видом покарання, тому дія цих положень ККУ не розповсюджується на нього.

Аналізуючи законопроекти (№ 4048, 4049) щодо приведення законодавства України відповідно до практики Європейського суду з прав людини, які Верховна Рада України 3 березня 2021 р. прийняла за основу, стає зрозумілим, що вони спрямовані на впровадження механізму пом'якшення покарання для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, приведення вітчизняного законодавства у відповідність до законодавства Європейського союзу, що практично вимагає “демократизувати” норми кримінального законодавства в частині відбування довічного позбавлення волі, оскільки на сьогодні в Україні відсутній дієвий механізм пом'якшення покарання для таких осіб. Норми кримінального так і кримінально-виконавчого законодавства встановлюють доволі “жорсткий” підхід, як в частині відбування покарання, так і в частині звільнення від відбування покарання.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що скасування КСУ положень ч. 1 ст. 81 та 82 КК України правового наслідку для засуджених осіб до довічного позбавлення волі на сьогодні не породжує, адже механізм для звільнення “довідників” від відбування покарання діє тільки через помилування, але дане рішення дало поштовх до більш “глобального” процесу законодавчих змін відносно до “довічно” засуджених осіб.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ЗАПОБІГАННЯ” ТА “ПРОТИДІЯ” КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Леся ДУЧИМІНСЬКА

Як показують результати наукових досліджень та практика суспільної діяльності, у тому числі у галузі пенсійного характеру, надзвичайно важливе значення та вагому роль у процесі їх удосконалення і підвищення ефективності відіграють чітко визначені на теоретичному, правовому та прикладному рівнях відповідні категорії, поняття, дефініції (від лат. *definition* – короткий опис будь-якого поняття) тощо.

У науковій літературі діяльність з недопущення (запобігання) кримінальних правопорушень називають профілактикою випередження, під якою розуміють такий вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, що спрямована на недопущення виникнення і поширення кримінологічних явищ і процесів у суспільному житті. Як з цього приводу слушно зробив висновок А. П. Закалюк, профілактика випередження вбачається саме в тому, що вона дає обґрунтування для своєчасної, як правило, до прийняття останніх у формі закону, суспільно доцільної фахової корективи їх змісту, спрямованої на усунення сумнівних або суперечливих норм, і тим самим запобігає негативним наслідкам впровадження законів у життя у вигляді створення сприятливих умов для вчинення кримінальних правопорушень.

Водночас у науковій літературі та нормативно-правових актах вживається і термін “проти́дія” (дія на дію) кримінальним правопорушенням, який, на переконання науковців, використовується для відтворення загального впливу на злочинність лише однобічно (у формі “супротиву”), але не містить однозначного відображення поняття запобігання

кримінальним правопорушенням, тобто не може вживатися як такий, що за сутністю тотожний поняттю “запобігання”, навіть коли він вживається у широкому значенні.

У деяких нормативно-правових актах (зокрема, у Законі України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”), всупереч зазначеному методологічному підходу, що знайшов своє відображення у доктринальних джерелах вжито як перший, так і другий термін.

З такою оцінкою науковців можна погодитись повною мірою. Проте в науці існує і інший підхід, а саме: деякі учені (зокрема, О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко) переконані, що поняття “протидія кримінальним правопорушенням” складається з двох взаємопов’язаних елементів, що передбачають:

а) кримінально-правовий аспект, під яким вони розуміють діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо виявлення, розкриття та розслідування вчинених кримінальних правопорушень, притягнення винуватих осіб до передбачуваної законом відповідальності, застосування до них заходів кримінально-правового впливу;

б) діяльність щодо запобігання кримінальним правопорушенням.

Такий підхід, враховуючи численні наукові розробки з означеної проблематики, останнім часом все частіше знаходить своє відображення і на законодавчому рівні. Так, у Законі України “Про Національну поліцію” серед її завдань відсутнє запобігання кримінальним правопорушенням, натомість, є таке із них, як протидія цим суспільно небезпечним діянням (ст. 2), з чим погодитись не можна, враховуючи, що у нормах так званого матеріального права закріплено завдання не щодо протидії, а запобігання правопорушенням (ст. 1 КК; ст. 2 Закону України “Про запобігання корупції”; ст. 1 Закону

України “Про оперативно-розшукову діяльність”; інші, які мають безпосереднє відношення до запобігання суспільно-небезпечним діям у сфері пенсійного забезпечення.

Знову ж таки, враховуючи дискусійність даного питання, а також те, що на доктринальному рівні з цього приводу склались полярні погляди науковців, можна констатувати, що зазначена проблематика на сьогодні є актуальною і такою, що має теоретико-прикладне значення, тому що стосується змісту діяльності правоохоронних органів у тій чи іншій галузі суспільних відносин. Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення чинного КК України, у ч. 1 ст. 1 та ч. 2 ст. 50 якого закріплено як завдання Кодексу, так і мета покарання у вигляді запобігання кримінальним правопорушенням.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Давид ДЯЧОК

Протягом усього історичного розвитку держави питання зради своєї Батьківщини справедливо вважалося одним із найтяжчих злочинів. Уже із норм звичаєвого права нам відомо про суворість покарання за зраду своєї Вітчизни, міста, племені чи роду. У більшості випадків санкція за цей вид злочинів передбачала смертну кару.

В умовах окупації Автономної Республіки Крим та збройної агресії Російської Федерації на сході України питання предметної сторони злочину “Державна зрада”, що закріплений в Кримінальному Кодексі України, набуває особливої актуальності. Проблема релевантності поняття “Державної зради” в умовах різних правових режимів у вітчизняному законодавстві може стати предметом подальших наукових досліджень. Судова практика довела необхідність подальших змін і конкретизації основних положень злочинів проти основ національної безпеки України, для підвищення ефективності розгляду справ у суді.

Відповідно до ч. 1 ст. 111 Кримінального кодексу України (далі ККУ) державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Законодавець конкретизує об’єктивну сторону кримінального правопорушення, зокрема зазначається про перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Варто більш детально зупинитися на кожному з видів злочину.

На думку В. Я. Тація, перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту передбачає вступ до військових формувань ворога, участь за завданням ворожої сторони у бойових або інших підривних діях проти України. При цьому перехід на бік ворога може бути фізичний (перехід через лінію фронту) та інтелектуальний (надання допомоги ворогу на території України). Однак є сенс не обмежувати трактування вступом до військового формування, а розширити це поняття як вступ до парамілітарних і правоохоронних формувань та органів державної влади ворога чи співпраці з ними. В умовах окупації Криму та збройної агресії на сході України, окрім військовослужбовців та співробітників силових відомств, перехід на бік ворога здійснювали державні службовці та представники органів місцевого самоврядування. Серйозною проблемою є інкримінація “державної зради” громадянам України, які перейшли на сторону невизнаних та самопроголошених терористичних квазідержавних утворень ЛНР та ДНР. Норма ст. 111 ККУ передбачає лише іноземну державу, а не терористичну організацію, яка не містить жодних ознак, притаманних державі, і не є суб’єктом міжнародного права. Це в свою чергу призводить до закриття кримінального провадження через необґрунтованість обвинувачення у суді.

Важливим є також той факт, що законодавець свідомо розрізняє поняття “воєнний стан” та “період збройного конфлікту”, що відображає сучасну політико-правову дійсність в Україні. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України” збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про оборону” воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загро-

зи нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Шпигунство детальніше згадується у ч. 1 ст. 114 ККУ, яке передбачає передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Принагідно варто зауважити, що згідно з положенням Кодексу перехід на бік ворога може здійснити лише громадянин України. Шпигунство може бути інкриміноване іноземцям та особам без громадянства. Виходячи з логіки Кодексу, шпигунство, вчинене громадянином України на користь іноземної держави чи організації, є формою державної зради і регламентується саме ст. 111.

Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України полягає в будь-якій допомозі у проведенні діяльності, спрямованої на завдання будь-якої шкоди інтересам України. Цей вид державної зради орієнтований на злочини проти основ національної безпеки.

Вбачається за необхідне конкретизувати положення ст. 111 ККУ шляхом розкриття основних термінів і понять, а також розширення визначення форм державної зради як кримінального злочину. Судова практика демонструє необхідність удосконалення чинного законодавства. Підтвердженням цього слугує динаміка винесення вироків суду, адже аналізуючи ЄДРСР, повідомлення про підозру пред'явлено тільки третині від загальної кількості облікованих кримінальних проваджень. Через слабкість аргументації державного обвинувачення злочини розслідуються не ефективно, а кількість вироків суду за ст. 111 ККУ є не виправдано малою, що в умовах загрози національній безпеці потребує оперативного реагування.

ЩОДО СТАВЛЕННЯ ДО НАСЛІДКІВ ПІД ЧАС ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ У ФОРМІ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ-НЕВТРУЧАННЯ

Дарина ЄВТЄЄВА

У ч. 1 ст. 135 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачено відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого беспорядного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан; а в ч. 3 цієї статті – за вказане діяння, якщо воно спричинило смерть особи або інші тяжкі наслідки.

У науковій літературі та судовій практиці виділяють дві форми бездіяльності в розглядуваному кримінальному правопорушенні:

1) бездіяльність-невтручання, що полягає в невиконанні особою обов'язку щодо надання необхідної допомоги потерпілому, який перебуває в небезпечному для життя стані й позбавлений можливості вжити заходів для самозбереження, коли небезпека виникла незалежно від суб'єкта цього кримінального правопорушення. При цьому обов'язок із піклування про потерпілого може впливати з нормативних актів, професійних обов'язків, сімейних відносин чи договорів;

2) змішана (провокована) бездіяльність, виражена в ненаданні допомоги потерпілому особою, яка сама поставила його в небезпечний для життя стан. У зв'язку з цим до спірних моментів належить питання ставлення винного до наслідків, передбачених ч. 3 ст. 135 КК, при бездіяльності-невтручанні. Зокрема в літературі одні дослідники зазначають про те, що

ставлення до них може характеризуватися необережністю; інші – як необережністю, так і умислом.

Щодо позиції з цього питання в судовій практиці, Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 135 КК, завжди характеризується прямим умислом щодо самого діяння, а що стосується наслідків, – ставлення суб'єкта злочину до них завжди характеризується необережністю (злочинною недбалістю чи злочинною самовпевненістю). Із цих позицій випливає, що умисне ставлення до наслідків як при поставленні в небезпеку, так і при бездіяльності-невтручанні має кваліфікуватися як умисне вбивство або умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Водночас практика місцевих судів є суперечливою щодо вини під час бездіяльності-невтручання: одні суди дотримуються позиції Верховного Суду стосовно необережного ставлення до наслідків, проте інші визнають можливість як необережної, так й умисної форми вини. Зокрема, Южноукраїнський міський суд Миколаївської області у вирoku від 31 березня 2014 р. у справі № 486/1811/13-к зазначив, що при бездіяльності-невтручанні суб'єктивна сторона щодо наслідків може виявлятися як у необережності, так і в умислі. При умислі винний може бажати або свідомо допускати настання смерті чи інших тяжких наслідків з мотивів помсти, ревнощів тощо. Таку ж позицію можна зустріти й в інших рішеннях місцевих судів та узагальненні їх практики.

У зв'язку з цим варто зауважити на складності здійснення правильної кваліфікації дій винного в таких випадках, оскільки як за необережного ставлення до наслідків, так і за умисного до них ставлення бездіяльність-невтручання особи зовні виражається однаковою пасивною поведінкою. Водночас слід підтримати позицію Верховного Суду з цього питання, адже визнання в контексті складу кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 135 КК можливості умисного ставлення до наслідків у розглядуваній формі діяння створить колізію з

нормами, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя, а також невинувато покращить становище особи, яка шляхом завідомого залишення без допомоги умисно позбавила потерпілого життя або заподіяла шкоду його здоров'ю, маючи при цьому обов'язок піклуватися про останнього.

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Ілона ЖУК

В умовах розвитку інформаційного суспільства питання правового захисту таємної інформації, зокрема у банківській сфері, набувають все більшої важливості, особливо з урахуванням необхідності виконання міжнародних зобов'язань нашої держави щодо адаптації вітчизняного законодавства до європейських правових стандартів. Так, приміром, відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС кожна сторона зобов'язана докладати необхідних зусиль для забезпечення впровадження міжнародних стандартів регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг. Такі міжнародні стандарти включають, зокрема, “Основні принципи ефективного банківського нагляду” Базельського комітету, Угоду ОЕСР про обмін інформацією з питань оподаткування, Заяву країн-членів “Групи двадцяти” про прозорість інформації та обмін інформацією для цілей оподаткування, “Сорок рекомендацій” та “Дев'ять спеціальних рекомендацій стосовно боротьби із фінансуванням тероризму” Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) тощо (ст. 127). Правовий режим банківської таємниці визначається й іншими міжнародними документами. Приміром, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. прямо зазначає, що банківська таємниця не є підставою для відмови в наданні необхідної інформації органам державної влади щодо діяльності осіб, підозрюваних у організації та участі в незаконному обігу наркотиків (ст. 3). Так само Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. не визнає банківську таємницю як підставу для від-

хилення прохання про взаємну правову допомогу (ст. 12). Ті ж самі положення закріплені й у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (ст. 12, 18), а також у Конвенції ООН проти корупції 2003 р., ст. 40 якої безпосередньо присвячена питанням банківської таємниці: “Кожна держава-учасниця забезпечує у випадку внутрішніх кримінальних розслідувань у справах за злочинами, що визнані такими цією Конвенцією, наявність у рамках внутрішньої правової системи належних механізмів для подолання перешкод, які можуть виникнути в результаті застосування законодавства про банківську таємницю”.

У вітчизняному законодавстві основним нормативним актом, який визначає засади правового регулювання банківської таємниці, є Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 № 2121. Відповідно до ст. 60 цього Закону банківську таємницю становить інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним або стала відомою третім особам при наданні послуг банку або виконанні функцій, визначених законом, а також інформація про банк. Порядок розкриття банківської таємниці банками та Національним банком України регулюється статтями 62 та 62-2 цього Закону, а також постановою правління Національного Банку України від 14.07.2006 № 267 “Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці”. Згідно зі ст. 61 Закону особи, винні в порушенні порядку розкриття та використання інформації, що становить банківську таємницю, несуть кримінальну та іншу відповідальність згідно із законом.

Кримінальний кодекс (далі – КК) України встановлює відповідальність за такі порушення у сфері охорони банківської таємниці:

1) незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять банківську таємницю

(умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять банківську таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей, якщо це спричинило істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності – ст. 231);

2) розголошення банківської таємниці (умисне розголошення банківської таємниці особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності – ст. 232).

Щодо зарубіжного кримінального законодавства, то для кримінальних законів інших держав характерні різні підходи до правового регулювання банківської таємниці. У багатьох зарубіжних КК банківська таємниця не виокремлюється як самостійний предмет злочину, а зазвичай віднесена до виробничої або комерційної таємниць. Так, КК Швейцарії встановлює відповідальність за розголошення виробничої або комерційної таємниці, котру особа зобов'язана зберігати (ст. 162), а також за спробу вивідати таку таємницю для того, щоб зробити її загальнодоступною іншим особам, у тому числі іноземній організації (ст. 273). Кримінальний кодекс Нідерландів передбачає відповідальність за умисне розкриття особою особливої інформації, що пов'язана з комерційною чи промисловою організацією або організацією сфери обслуговування (ст. 273).

У КК Норвегії передбачене покарання за використання комерційної або оперативної таємниці особою, яка працює або працювала на відповідному підприємстві (ст. 294). Кримінальний кодекс Іспанії встановлює відповідальність особи за заволодіння комерційною таємницею з метою її розкриття (ст. 278), а також за поширення, видачу або поступку комерційної таємниці (ст. 279). Схожий підхід спостерігається й у КК Франції, ст. 378 якого передбачає відповідальність за роз-

голошення конфіденційної інформації, що була надана особі для виконання її професійних чи функціональних обов'язків. А ст. 203 КК Німеччини одночасно встановлює відповідальність за розкриття “чужої таємниці, особливо таємниці, що стосується особистого життя”, а також виробничої або комерційної таємниці особою, якій вона була відома у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків. Отже, у зарубіжному законодавстві у цілому використані схожі підходи до криміналізації розголошення банківської таємниці.

Більш вдалим видається підхід вітчизняного законодавця, за якого відомості, що становлять банківську таємницю, виокремлюються як самостійний предмет кримінального правопорушення.

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДРОБЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОБЛЕНИХ COVID-СЕРТИФІКАТІВ ПРО ВАКЦИНАЦІЮ В УКРАЇНІ

Юлія ЗАБУГА

Поширеність антивакцинних настроїв серед населення України, розповсюдження фейкових новин про чипізацію людей шляхом вакцинації від коронавірусної хвороби (далі – COVID-19) та про небезпечність RNK-вакцин призвели до того, що певна частина українців відмовляється вакцинуватися. Для того ж, щоб отримати усі переваги, передбачені законодавством для вакцинованих осіб, такі люди купують підроблені COVID-сертифікати. Так, 25.10.2021 голова Департаменту кіберполіції Національної поліції України Олександр Гринчак повідомив, що “за фактами підроблення документації (щодо вакцинації – Ю.З.) органи Нацполіції вже відкрили 486 кримінальних проваджень, 85 особам вже оголосили про підозру”. На сьогодні таких проваджень набагато більше, як свідчить аналіз повідомлень органів Нацполіції.

Держава розпочала боротьбу із використанням підроблених COVID-сертифікатів у найбільш популярний за останнє десятиріччя спосіб – шляхом спроби внесення чергових змін до КК України. Уже 23.09.2021 у ВРУ було зареєстровано Проект Закону “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підробку документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень” № 6084 від 23.09.2021 (далі – законопроект № 6084). У ньому висувалися пропозиції доповнити КК України статтею 321-3 “Підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень, їх збут та використання”, яка мала передбачити посилену кримінальну відповідаль-

ність за підроблення та подальше використання підроблених документів, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, а також відповідальність медичних працівників, які для виготовлення підробленого COVID-сертифіката вносять неправдиві данні до медичної документації чи електронної системи охорони здоров'я. Проте 25.01.2022 під час 2-го голосування цей законопроект був відхилений народними депутатами та знятий з розгляду. Постає питання про те, наскільки виваженим було це рішення? Чи доцільним взагалі є посилення кримінальної відповідальності за підроблення або придбання та використання підробленого COVID-сертифіката?

Як свідчить аналіз пояснювальної записки до законопроекту № 6084, метою його прийняття виступала “необхідність забезпечення епідемічної безпеки як складової частини національної безпеки України в умовах протидії пандемії COVID-19”. На думку його авторів, саме “відсутність відповідальності за такі проступки створює передумови для подальшого розвитку ситуації щодо підроблення документів, що стосуються вакцинації проти COVID-19, що у свою чергу несе пряму загрозу життю та здоров'ю громадян України...”. Щодо цієї тези варто відмітити, що вона не відповідає дійсності. Так, чинний КК України у ст. 358 КК України закріплює загальну норму, що передбачає кримінальну відповідальність за підроблення офіційних документів (ч. 1 ст. 358 КК) та їх використання (ч. 4 ст. 358 КК України). За українським законодавством COVID-сертифікати підпадають під визначення офіційного документа, ознаки якого наведені у примітці до ст. 358 КК. Аналіз вироків по цій статті, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить про те, що ця норма успішно застосовуються судами першої інстанції задля притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що: 1) підробили COVID-сертифікат – за ч. 1 ст. 358 КК України, як за підроблення іншого офіційного документа, який

видається та посвідчується установою і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем або іншою особою; 2) підроблювали COVID-сертифікати неодноразово – за ч. 3 ст. 358 КК України (за ознакою повторності); 3) придбали підроблені COVID-сертифікати про вакцинацію – за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 358 КК України, як за посібництво у підробленні іншого офіційного документа, який видається та посвідчується установою і який надає права та звільняє від обов'язків, з метою використання його іншою особою; 4) пред'явили підроблені COVID-сертифікати про вакцинацію на вимогу працівників державних органів, уповноважених на їх перевірку, наприклад під час перетинання кордону з іншою державою – за ч. 4 ст. 358 КК України, як за використання завідомо підробленого документа. До того ж видається, що можливість застосування ч. 1 ст. 321-3 на практиці ускладнилася б тим, що на сьогодні профілактичні щеплення населенню в Україні здійснюють відповідно до наказу МОЗ України від 11.08.2014 № 551 “Про удосконалення проведення профілактичних щеплень в Україні”, проте вакцинація від коронавірусної хвороби не внесена до Календаря профілактичних щеплень в Україні.

Що ж стосується відповідальності медичних працівників чи лікарів, які сприяють у підробленні COVID-сертифікатів шляхом внесення неправдивих відомостей щодо отримання особою необхідної кількості доз вакцини від коронавірусу до електронної системи охорони здоров'я, то відповідальність за такі дії настає за ч. 1 ст. 362 КК України (несанкціонована зміна інформації, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї).

Отже, поява у КК України ст. 321-3 не тільки призвело б до появи спеціальної норми в частині встановлення посиленої кримінальної відповідальності за підроблення COVID-серти-

фікатів чи їх використання, але й ускладнило б правозастосовну практику. Отож доповнення кримінального законодавства окремою нормою, яка б передбачала посилену кримінальну відповідальність за такі дії, видається недоцільним. Краще було б установити на законодавчому рівні заборону судам застосовувати до особи, яка вчинила підроблення чи використання завідомого підробленого COVID-сертифіката про вакцинацію, ст. 75 КК України, яка передбачає звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки такі випадки на практиці не є поодинокими.

ЩОДО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Лариса ЗБОРОВСЬКА

Однією із найактуальніших проблем сьогодення є проблема забезпечення, реалізації та захисту прав людини в усіх сферах суспільного буття.

Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні полягає в наданні суб'єктам провадження відповідних засобів захисту порушених прав. А реалізувати захист порушених прав можливо лише, коли існує ефективний механізм їх захисту.

Механізм захисту прав особи у кримінальному провадженні – це структура відповідних органів, установ, посадових осіб, а також осіб, які допускаються чи залучаються у розслідування і розгляд кримінальних справ з метою поновлення необґрунтовано обмежених чи незаконно порушених конституційних прав осіб.

Механізм захисту прав людини містить:

право на захист – визначена вітчизняним і міжнародним законодавством можливість людини використовувати для захисту свого права дозволені законом дії чи звертатися до компетентних державних або міжнародних органів (організацій) з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірної поведінки (право на користування будь-якими передбаченими законом процесуальними правами і процедурами, установлені для конкретної форми захисту права; право на оскарження в судовому порядку рішення компетентного органу в конкретній справі тощо);

форми захисту – регламентований правом комплекс особливих процедур, здійснюваних правозастосовними органами (судом, прокурором) і самою уповноваженою особою у

межах правозахисного процесу і спрямованих на поновлення (підтвердження) порушеного (оскарженого) права;

примусові засоби захисту – матеріально-правові та процесуальні норми і процедури, використовувані юрисдикційними органами на вимогу уповноваженої особи для примусового поновлення його порушеного (оскарженого) права.

У кримінальному провадженні механізм захисту прав людини повинен діяти постійно, оскільки його пасивність і бездіяльність може призвести до суспільно небезпечних наслідків, які можуть виявитися у масових обмеженнях та порушеннях прав і свобод, у занепаді загальнолюдських гуманістичних цінностей, у зростанні правового нігілізму, що зрештою призводить до порушення засад законності, рівності громадян перед законом і судом та ін.

Призначення механізму прав людини у кримінальному провадженні полягає у зростанні поваги до людської гідності, її особистого життя, безперечного і невідкладного вжиття відповідних заходів у випадках порушення прав і свобод особи.

Внутрішньодержавний захист прав людини за суб'єктами здійснення поділяється:

на судовий;

прокурорський;

захист конституційних прав громадян захисником;

захист Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини;

захист прав людини і громадянина громадськими правозахисними організаціями.

Міжнародно-правовий захист прав людини, порушених під час кримінального провадження, знайшов своє відображення в діяльності Європейського суду з прав людини.

Діяльність відповідних суб'єктів виражається в правових і організаційних заходах, спрямованих:

на захист людини, її життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів незалежно від віку, статі, національної, расової належності, мови та ін.;

недопущення (припинення) у своїй діяльності незаконних обмежень і порушень прав, свобод і законних інтересів громадян (звільнення необґрунтовано заарештованого чи затриманого та ін.);

забезпечення необхідних умов реалізації громадянами певних прав, свобод і законних інтересів;

скасування незаконного правозастосовного акта та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів особи (зокрема, постанови про порушення кримінальної справи та ін.);

відшкодування шкоди, завданої в результаті незаконного обмеження прав особи;

притягнення особи, винної у вчиненні правопорушення, до відповідальності.

Суб'єктами захисту прав і свобод у кримінальному провадженні є:

особи, яким безпосередньо або побічно завдано шкоду від злочину: потерпілий, цивільний позивач, а також їх представники і правонаступники;

суб'єкти, яким надано право на захист від підозри, обвинувачення чи цивільного позову (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, цивільний відповідач);

особи, яких не обвинувачують, не підозрюють і не припускають такими, що зазнали шкоди від злочинів, але притягують до участі в слідчих і судових діях для отримання від них або з їх участю інформації про обставини справи (свідки, власники приміщень, де провадиться обшук, виїмка, арешт майна, предметів, що вилучаються, документів тощо).

Отже, захисту підлягають іноді протилежні за формою і змістом види діяльності (захист від злочину і захист від кримінального переслідування); об'єктом юридичного захисту у

кримінальному провадженні є права людини, а суб'єктами можуть виступити держава, спеціальні органи (посадові особи), а також сама людина.

Для того щоб механізм захисту прав людини в кримінальному провадженні ефективно працював, а права людини реалізовувалися на практиці, не залишалися декларацією, для їх реального відтворення необхідно, щоб кожен, хто залучається у кримінальне провадження, умів ними користуватися.

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Олександра ІВАНОВА

У кримінально-процесуальній діяльності спеціальні знання використовуються у двох формах: при залученні спеціалістів під час окремих слідчих (розшукових) дій та в межах проведення експертизи. Щодо останнього, то, як свідчить практика, призначення та проведення судових експертиз суттєво допомагає у розкритті та розслідуванні злочинів.

Закон України “Про судову експертизу” визначає поняття судової експертизи як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (документ про призначення експертизи (залучення експерта), у якому обов’язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об’єкти, що підлягають дослідженню.

На сьогодні ситуаційні дослідження успішно проводяться в рамках криміналістичної експертизи. Так, при розкритті і розслідуванні злочинів, вчинених з використанням вогнепальної зброї, велика значимість надається саме результатам експертного дослідження зі встановлення ситуаційних обставин пострілу. Однак нагальним питанням, що потребує врегулювання, є призначення різного виду експертиз за одним

видом об'єктів – зброєю та набоями, а саме дактилоскопічних, молекулярно-генетичних та балістичних.

Передусім це обумовлено тим, що в сучасних умовах науково-технічного прогресу, а також через збільшені потреби слідчої та судової практики виникає ситуація, коли рішення будь-яких експертних завдань лише в галузі судової балістики, тобто в межах однієї галузі знання, вже не може забезпечити достовірного і якісного рівня експертного дослідження.

Так, наприклад, щоб дати відповіді на питання “У якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті?” або “Яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди)?”, необхідно залучити декілька експертів з різних галузей знань. Варто розуміти, що окремий елемент події може бути оцінений неправильно, якщо розглядати його поза зв'язками з іншими. Тільки при комплексному експертному дослідженні вогнепальних ушкоджень, у тому числі ран на тілі потерпілого, можна достовірно та об'єктивно оцінити ситуацію, що відбулася на місці події.

На підтвердження позиції щодо комплексності ситуаційної експертизи здійснених пострілів існує низка наукових досліджень. Як свідчить експертна практика, з розвитком наукових та методологічних основ ситуаційної експертизи вона проводиться в рамках судово-балістичної, судово-медичної, вибухово-технічної та інших видів експертиз.

Дослідження вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції відділень медичної криміналістики бюро судово-медичної експертизи. В окремих випадках (коли визначається дистанція, напрямок пострілу тощо) такі питання вирішуються комплексною медико-криміналістичною експертизою.

Оскільки, для визначення дистанції, напрямку та кута пострілу використовуються знання хімічного складу вихідних речовин, які виділяються в результаті пострілу. Такі резуль-

тати розпилення хімічних часток пороху, мастил, металів дають змогу розв'язати відповідно і ряд ситуаційних завдань. При цьому визначити чіткий і конкретний склад речовин-металів в результаті мікроскопічного дослідження матеріалів поверхонь перешкод, одягу може кваліфікований експерт-хімік. У той час, як іншу частину ситуаційних завдань вирішує експерт-медик (довжина та проникність кульового каналу, які із завданих кульових проникнень можна вважати летальними, наявність/відсутність “штанцмарки”, фізична можливість зробити постріл за певних умов).

Тому можна зробити висновок, що однією із найважливіших і найбільш доступних форм реалізації науково-технічного потенціалу в процесі попередження, розкриття і розслідування злочинів, скоєних із застосуванням нарізної вогнепальної зброї, є криміналістична експертиза, а саме судово-балістична, яка покликана досліджувати сліди зброї, пострілу та головне – ситуаційні обставин пострілу. Такий вид експертних досліджень покликаний досліджувати обстановку, яка існувала на момент здійснення пострілу та виникла в результаті дій сукупності певних чинників, які склалися в певний момент події і призвели до самого пострілу. Однак встановлення ситуаційних обставин пострілу здебільшого нерозривно пов'язане і з іншими криміналістичними експертизами, адже зазвичай сам об'єкт дослідження зберігає й іншу цінну для експертів інформацію, таку як залишки речовин та матеріалів, ДНК тощо.

ЩОДО ДОПОВНЕНЬ ДО ТЕКСТУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ (В'ЯЗНИЧНИХ) ПРАВИЛ

Ігор ІВАНЬКОВ
Олег ІВАНЬКОВ

1 липня 2020 р. на 1380-му засіданні заступників міністрів закордонних справ країн-членів Ради Європи було затверджено переглянутий та доповнений текст Рекомендації Рес (2006) 2 Комітету міністрів державам-членам про Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила (далі – ЄПП), що була прийнята Комітетом міністрів 11 січня 2006 р.

Необхідність перегляду та доповнень ЄПП обґрунтована у Преамбулі і полягає у тому, що виконання вироків про позбавлення волі та поведження з ув'язненими вимагають урахування вимог безпеки, захищеності та дисципліни, а також забезпечення умов утримання у в'язницях, які не порушують людську гідність і передбачають програми підготовки до звільнення для ув'язнених та їх суспільно корисну працю, що надасть їм реальну можливість реінтегруватись у суспільство.

Крім того, у період з 2006 р. було прийнято низку міжнародних документів, що суттєво оновили вимоги світової спільноти до національних пенітенціарних систем. Це, зокрема: Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими ООН 2015 р. (Правила Нельсона Мандели); Правила ООН, що стосуються поведження з жінками-ув'язненими та заходів покарання для жінок-правопорушників, не пов'язаних з позбавленням волі 2010 р.; Рекомендації Комітету міністрів державам-членам: Рес (2006) 13 про застосування попереднього ув'язнення, умов, в яких воно відбувається, та забезпечення гарантій проти зловживань; Рес (2008) 11 про Європейські Правила для неповнолітніх правопорушників, щодо яких

застосовуються санкції або заходи; Рес (2010) 1 про правила пробації Ради Європи; Рес (2012) 5 про Європейський етичний кодекс для тюремного персоналу; Рес (2012) 12 про ув'язнених-іноземців; Рес (2014) 3 про небезпечних злочинців; Рес (2014) 4 про електронний моніторинг; Рес (2017) 3 про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів; Рес (2018) 5 про дітей, батьки яких перебувають в ув'язненні; а також Керівництво для в'язниць та служб пробації щодо радикалізації та насильницького екстремізму 2016 р.

У тексті ЄПП суттєвих змін і доповнень зазнали:

1. Частина 2 “Умови ув'язнення”, зокрема розділ “Прийом” отримав назву “Прийом та ведення обліку” і був доповнений: п. 16А1 – про необхідність постійного оновлення інформації про ув'язнених; п. 16А2 – щодо розширення змісту інформації про ув'язнених; п. 16А3 – щодо конфіденційності доступу до інформації про ув'язнених; п. 16А4 – щодо доступу ув'язнених до цієї інформації.

2. Розділ “Жінки” доповнено п. 34.3 щодо умов захисту жінок-ув'язнених від фізичного, психологічного або сексуального насильства і надання за потребою доступу до спеціалізованих послуг судових органів, юридичних осіб, психологічної підтримки та консультації, а також до відповідних медичних консультацій.

3. Розділ “Іноземні громадяни” доповнено: п. 37.5 – положенням про необхідність співпраці тюремної влади в інтересах громадян, які мають особливі потреби, з дипломатичними або консульськими посадовими особами; п. 37.6 – щодо надання інформації про правову допомогу ув'язненим, що є іноземними громадянами, на мові, яку вони розуміють; п. 37.6 – про можливість звернення з проханням про переведення для відбування вироку до іншої країни; п. 37.7 – про надання потрібної інформації зрозумілою мовою; п. 37.8 – про наявність права на розгляд питання про дострокове звільнення.

4. У розділі “Режим” частини 4 “Внутрішній розпорядок” підрозділ “Спеціальні заходи суворого режиму або безпеки” отримав назву “Особливі заходи суворого режиму або безпеки”; зміни у п. 53.2 закріпили застосування таких засобів лише у виняткових обставинах і лише доти, поки безпеку не можливо буде забезпечити менш обмежувальними засобами; зміни у п. 53.3 дозволили ізоляцію одного ув’язненого від інших; зміни у п. 53.5 зазначають, що копія письмового рішення про застосування спеціальних заходів повинна бути надана ув’язненим разом з інформацією про те, як оскаржити цей захід; п. 53.7 визначив, що ці заходи застосовуються до окремих осіб, а не до груп ув’язнених; п. 53.8. установив, що такі заходи мають ґрунтуватися тільки на поточних ризиках, які становить ув’язнений, і бути пропорційні цим ризикам та містити більше обмежень, ніж необхідно для протидії цим ризикам.

5. До частини 4 ЄПП “Внутрішній розпорядок” додано новий розділ “Розподіл”, положення якого визначають умови відокремлення одного ув’язненого від інших як спеціальний захід суворого режиму або безпеки, зокрема вимагається забезпечити: а) не менше двох годин конструктивного людського спілкування в день; б) урахування стану здоров’я; в) заборону подальших обмежень; г) відповідність камер, що використовуються для ізоляції, мінімальним стандартам приміщень для ув’язнених; д) пом’якшення негативних наслідків ізоляції; е) надання ізольованим ув’язненим матеріалів для читання і можливості займатися фізичними вправами протягом однієї години в день; ж) відвідування їх щодня директором в’язниці або співробітником, що діє від імені директора; и) якщо ізоляція негативно позначається на фізичному або психічному здоров’ї ув’язненого, вжиття заходів до її припинення або заміни на менш обмежувальний захід; к) забезпечення права на подання скарги.

Також у ЄПП внесені зміни і доповнення до п. 60.3 щодо обмежень до застосування одиночного утримання; до пп. 68.1–68.7 – щодо порядку та умов застосування засобів стримування; до пп. 70.1–70.13 – щодо розширення можливості надання запитів або скарг; до пп. 93.1–93.7 – щодо змісту незалежного моніторингу тощо.

Отже, оновлений варіант ЄПП забезпечує подальший захист прав ув'язнених з урахуванням вимог безпеки, захищеності та дисципліни, а також умови утримання у в'язницях, які не порушують людську гідність.

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Віта ІВАЩЕНКО

Актуальним у вітчизняному кримінальному законодавстві залишається питання охорони моральності. Кримінальні правопорушення у цій сфері заподіюють шкоду моральним основам суспільства, деформують моральні цінності. Серед таких правопорушень – жорстоке поводження з тваринами, відповідальність за яке передбачене ст. 299 Кримінального кодексу України (далі – ККУ). Суспільна небезпека вказаного діяння полягає в тому, що у разі його вчинення страждають моральні засади щодо ставлення до тварин та поводження з ними, жорстокість стає нормою поведінки, може переноситись на взаємини з людьми, негативно впливає на моральний і психологічний розвиток дітей. Тому важливого значення у суспільстві набувають правові норми про заборону жорстокого поводження з тваринами та встановлення відповідальності за такі правопорушення.

Звернемо увагу, що в окремих міжнародних документах закріплені правила, стандарти поводження з тваринами, що виключають жорстокість. Так, Всесвітня декларація прав тварин, прийнята Міжнародною лігою прав тварин 23 вересня 1977 року та оголошена 15 жовтня 1978 року, звернула увагу на юридичний статус тварин та їх основні права.

Кілька документів з приводу захисту тварин від жорстокого поводження ухвалено європейським співтовариством. Йдеться про Європейську конвенцію про захист тварин при міжнародному перевезенні від 13 грудня 1968 року та Додатковий протокол до неї від 10 травня 1978 року, Європейську конвенцію про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей від 10 березня 1976 року, Європейську

конвенцію про захист тварин, призначених для забою, від 10 травня 1979 року, Європейську конвенцію про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів та інших наукових цілей, від 18 березня 1986 року, Європейську конвенцію про захист домашніх тварин від 13 листопада 1987 року.

В Україні також поступово була створена спеціальна нормативно-правова база щодо захисту тварин від жорстокого поводження. Так, Закон України “Про захист тварин від жорстокого поводження” від 21 лютого 2006 року жорстоке поводження визначив як знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, у тому числі спричинило тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель, нацькування тварин одна на одну та інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження чи транспортування тварин (ст. 1).

Закон закріпив правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість. Наприклад, не допускається нанесення побоїв, травм, отруєння тварин; використання тварин в умовах надмірних фізіологічних навантажень. Забороняється розведення тварин з виявленими генетичними змінами, що спричиняють їм страждання; примушування до нападу одних тварин на інших, у тому числі при тестуванні тварин.

У подальшому 18 вересня 2013 року Україна ратифікувала міжнародну Європейську конвенцію про захист домашніх тварин 1987 року. І наступним важливим кроком у напрямі правового забезпечення охорони тварин від жорстокого поводження стало прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу” від 15 липня 2021 року.

Суттєві зміни були внесені у кримінальне законодавство. По-перше, стаття 299 КК “Жорстоке поводження з тваринами” викладена в новій редакції. По-друге, знижено вік кримінальної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення до 14 років.

Відповідно до ч. 1 ст. 299 КК кримінальна відповідальність настає за жорстоке поводження з тваринами, що належать до хребетних, у тому числі з безпритульними тваринами, порушення правил транспортування тварин, якщо такі дії призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварин, нацьковування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, а також пропаганду, публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Карається це суспільно небезпечне діяння обмеженням волі на строк від одного до трьох років або позбавленням волі на строк від двох до трьох років з конфіскацією тварини.

Ч. 2 ст. 299 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього або неповнолітнього. Покарання вже передбачено у виді позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років з конфіскацією тварини. За ступенем тяжкості кримінальне правопорушення у перших двох частинах ст. 299 КК – не тяжкий злочин.

Особливо кваліфікуючими ознаками цього правопорушення є вчинення його з особливою жорстокістю або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або активним способом, або насильницькі дії щодо тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті (ч. 3) та вчинення з метою створення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, або збут чи поширення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, що пропагують жорстоке поводження з тваринами (ч. 4). Це вже тяжкий злочин, який карається позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років з конфіскацією тварини.

Отже, Україна здійснює поступові кроки щодо забезпечення охорони та захисту тварин. Але законодавство у цій сфері не є досконалим і завершеним. Потребують кримінально-правового дослідження та конкретизації окремі положення і терміни, що містить ст. 299 КК, наприклад, що розуміти під “активним способом” у ч. 3. Водночас лише посилення відповідальності та вдосконалення законодавства не вирішить проблему жорстокого поводження з тваринами. Потрібно проводити комплексні просвітницькі заходи з населенням, особливо молоддю щодо запобігання таким правопорушенням. Це сприятиме впровадженню європейських гуманних стандартів у ставленні до тварин.

СМЕРТНІСТЬ НА ДОРОГАХ УКРАЇНИ: НОРМА ЧИ АНОМАЛІЯ?

Аліна КАЛІНІНА

1. Одним із ключових елементів інфраструктури держави є транспортна мережа, до складу якої входять дороги, залізничні колії, повітряні коридори, водні шляхи, трубопроводи й ін. Від стану шляхів сполучення залежать не лише внутрішньодержавні та міждержавні перевезення, а й значний сегмент соціального, економічного й екологічного благополуччя населення. Саме тому питання безпеки на транспортних шляхах взагалі і на дорогах зокрема є одними з найактуальніших для світової спільноти. Важливість цих питань підкреслюється й особливою увагою до убезпечення дорожнього руху з боку міжнародних організацій, у тому числі й Організації Об'єднаних Націй, яка свого часу стала ініціатором активних дій з цього приводу, а також сприяла підписанню кількох міжнародних документів у цій сфері. Головним із таких документів для України можна визнати Конвенцію про дорожній рух 1968 року, що була ратифікована Україною із застереженням і заявами Указом Президії ВР УРСР від 25.04.1974 № 2614-VIII.

Із метою привернення уваги держав-членів ООН до проблеми безпеки дорожнього руху Генеральна Асамблея ООН у резолюціях 64/255 від 2 березня 2010 р. і 74/299 від 20 серпня 2020 р. проголосила відповідно період з 2011 по 2020 рр. Десятиліттям дій з безпеки дорожнього руху, а період з 2021 по 2030 рр. – другим Десятиліттям дій. Важливість вказаних заходів підкреслюється у Глобальному плані дій на 2021–2030 рр. Десятиліття дій з безпеки дорожнього руху, де зазначається, що: “На відміну від інших видів транспорту, таких як повітряний, залізничний та морський, комплексного підходу до забезпечення безпеки на дорогах не існує. У багатьох

державих смертність від дорожньо-транспортних пригод продовжує розглядатися як неминуха плата за мобільність, і це при тому, що в наш час пригоди на дорогах є головною причиною смертності серед дітей та молоді у віці від 5 до 29 років”. Отже, головною метою проведення десятиліть дій з безпеки дорожнього руху є зменшення смертності та травматизму від ДТП, зокрема до 50 % з 2021 до 2030 рр.

2. Відповідно до світового рейтингу смертності від ДТП, складеного дослідницькою компанією “World life expectancy” на основі статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров’я, Україна належить до держав із середнім рівнем смертності від ДТП і посідає 127 місце із 183 держав. Однак оптимістичність такого рейтингу нівелюється, якщо звернути увагу на рейтинг смертності у європейському регіоні. Тут 127 місце трансформується у 4-те, і наша держава поступається лише Республіці Албанія, Боснії та Герцеговині, а також Республіці Білорусь.

Медійний простір перенасичений повідомленнями про ДТП, зухвалі порушення правил дорожнього руху, вияви неповаги до працівників патрульної поліції, висміювання обмежень для водіїв автомобільного транспорту і под. Водночас до відома громадськості постійно доводяться зміни у законодавстві, спрямованому на убезпечення дорожнього руху, появу нових технічних засобів задля підтримання стану безпеки, досягнення у роботі патрульної поліції у цій сфері, що, безсумнівно, повинно сприяти покращенню стану дорожньої безпеки, зменшенню смертності і травматизму. Однак лише за неповний 2021 рік внаслідок ДТП загинуло більше 2,5 тис. осіб. У середньому кожні три хвилини відбувається ДТП, кожні 15 хвилин травмується одна людина, а кожні три години одна людина гине.

3. Убезпечення безпеки дорожнього руху є одним із пріоритетів для України. У розвиток міжнародних тенденцій у державі постійно приймаються та виконуються стратегічні,

програмні та планові документи як на державному, так і на регіональному рівнях. Наразі актуальними документами з приводу розроблення безпеки дорожнього руху на державному рівні є Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року та Державна програма підвищення безпеки дорожнього руху на період до 2023 р.

Щороку на програму безпеки дорожнього руху виділяють 5 % з доходів Дорожнього фонду, який наповнюється за рахунок надходжень від акцизних податків з пального і транспортних засобів, ввізного мита на нафтопродукти і транспортні засоби, а також штрафів за недотримання габаритно-вагових норм.

Тож закономірно постає низка запитань. Чому програмні цілі не виконуються? Чому навіть за умов оновленого дорожнього покриття, сучасного транспорту, облаштованих пішохідних переходів і под. людина не може почувати себе безпечно як в авто, так і поза його межами? Чому майже не створено умов безпеки для користувачів велосипедів і мопедів, які вже роками присутні на дорогах, а також сучасних засобів мобільності, як-то електросамокат, гіроборд, моноколесо, сігвей та ін., що з'явилися останніми роками? Адже смертність на дорогах України не можна сприймати як закономірність, особливо у світлі спроб та зусиль, що докладаються державою. Зменшення існуючих показників є запорукою збалансованого стану і кримінологічної безпеки населення.

СТИСЛО ПРО “ШАХРАЙСЬКУ” СКЛАДОВУ В СКЛАДАХ ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Дмитро КАМЕНСЬКИЙ

В історико-порівняльному ракурсі звертає на себе увагу те, що ще в 1757 році англійський парламент запровадив нормативну заборону на фіктивне удавання (англ. – *false pretenses*), яка завдяки активній судовій правотворчості протягом наступних понад двох століть трансформувалась у нормативне підґрунтя для цілої групи альтернативних шахрайських посягань, причому як в Англії, так і в США. Варто зазначити, що за загальним правом крадіжка означає лише заволодіння чужим майном без отримання легального права власності на нього. Відповідно тривалий час існував певний “вакуум” у частині належної юридичної оцінки ситуацій, коли зловмисник шляхом активного чи пасивного обману спонукав потерпілого передати йому право власності на таке майно. Нормативне запровадження у 1757 році заборони на фіктивне удавання в Англії змінило цю ситуацію щодо моделі кримінально-правового реагування на краще. У сучасній редакції (на підставі англійського Акта про шахрайство 2006 року) відповідна норма вимагає встановлення чотирьох обов’язкових елементів: 1) особа здійснила фіктивне удавання; 2) завідомо нечесно; 3) усвідомлюючи, що повідомлення потерпілому було неправдивим; 4) з метою отримати вигоду для себе чи іншої особи або заподіяти матеріальну шкоду іншій особі чи піддати таку особу ризику заподіяння шкоди. Водночас закон чітко вимагає, щоб юридична оцінка злочину ґрунтувалась виключно на поведінці шахрая.

Варто звернутись до влучного висловлювання В. Навроцького про те, що практично всі новели розділу про злочини у сфері господарської діяльності можна віднести до різнови-

дів шахрайства в його широкому розумінні. Розмірковуючи над питаннями виокремлення системоутворювальних ознак злочинів, учинюваних у сфері економічної діяльності, В. Хилота своєю чергою акцентує на такій ознаці: переважну більшість таких злочинів поєднано з фальсифікацією, обманом у зобов'язаннях та зловживанням довірою. Справді, сьогодні система “шахрайських” кримінально-правових норм в умовах ринкової економіки потребує поширення на майнові відносини, які наразі набувають різних юридичних форм вияву і не зводяться виключно до охорони права власності. До того ж варто приділити більш прискіпливу увагу правовій конструкції “зловживання довірою, повноваженнями”, яка покликана реагувати на випадки неналежного управління та розпорядження чужими активами (у т. ч. капіталом комерційних організацій) у супереч законним інтересам довірителя.

Звертаючись до вітчизняних реалій, зазначимо, що серед численних аргументів на підтримку тези про шахрайську (обманну) природу економічних посягань є зміст наразі скасованої заборони на фіктивне підприємництво (ст. 205 КК). У ній ключовою кримінальноутворювальною ознакою виступав змістовий аспект, а саме – фіктивність підприємницької діяльності, тобто відсутність в осіб, які безпосередньо контролюють юридичну особу, справжнього наміру здійснювати діяльність, зафіксовану в установчих документах і пов'язану з виробництвом товарів, виконанням робіт або наданням послуг. Ці особи переслідують зовсім іншу мету – формально прикриваючись юридичною особою як “ширмою” легальності та порядності, вони намагаються приховати свою справжню діяльність, яку держава визнала незаконною.

На практиці фіктивне підприємництво, тепер уже як вид неправомірної поведінки, а не окремих злочин, часто виступає формою легалізації та прикриття різноманітних шахрайських операцій, воно здебільшого пов'язане з отриманням кредитів або є способом ухилення від сплати податків. Ство-

рення та подальше функціонування фіктивного суб'єкта господарювання з метою здійснення незаконних і економічно шкідливих цілей шляхом обману контрагентів і державних органів порушувало питання про конкуренцію цієї норми передусім із загальним складом шахрайства, а також складами шахрайства з фінансовими ресурсами, ухилення від сплати податків (зборів), легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Натомість саме як загальнокримінальне шахрайство, тобто злочин проти власності, потрібно кваліфікувати дії особи, яка здійснює фіктивну, так би мовити, квазіпідприємницьку діяльність виключно з метою заволодіння коштами потерпілих. Ідеться, наприклад, про такі ситуації: зловмисник створює ТОВ нібито для будівництва житлового будинку, для чого отримує від майбутніх власників квартир перші внески, із якими згодом зникає; шахрай створює гаражний кооператив, зареєстрований у формі юридичної особи, статутну діяльність фактично не веде, а щомісячні внески членів кооперативу привласнює.

А. Люшняк влучно характеризує ознаку фіктивності у сфері бізнесу, указуючи на “відсутність в осіб, які займаються фіктивним підприємництвом, справжнього наміру здійснювати підприємницьку діяльність, зафіксовану в установчих документах і пов'язану з виробництвом товарів, виконанням робіт або наданням послуг і використанням суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона”. Отже, власне назва цієї заборони та її офіційний текст, не говорячи вже про апробацію судовою практикою (яка вказує на основні цілі створення та функціонування фіктивних підприємств – ухилення від сплати податків, шахрайство у кредитно-фінансовій сфері, відмивання “брудних” коштів тощо), яскраво свідчили про один із орієнтирів-попереджень законодавця для представників суб'єктів господарювання

щодо недопустимості застосування обманних способів ведення бізнесу.

До слова, у Сполучених Штатах та європейських країнах кримінальна відповідальність за створення суб'єкта підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної чи забороненої діяльності відсутня. Одним із можливих пояснень цьому може бути те, що зарубіжний законодавець зосереджує увагу безпосередньо на злочинах, вчинюваних у межах діяльності юридичної особи, а не власне на створенні (придбанні) такого суб'єкта, яке до того ж відбувається відповідно до вимог законодавства про державну реєстрацію компаній. Тобто зміст (а фактично здоровий прагматизм) бере тут гору над суто формальним моментом – створення юридичної особи із “незаконною” метою. Якщо ж до цього додати (уже в українських реаліях) те, що, по-перше, формальними засновниками чи керівниками таких суб'єктів підприємницької діяльності стають особи, які жодним чином не стосуються до підприємництва і тим більше до протиправних бізнес-оборудок (це переважно безробітні та інші категорії осіб із низьким соціальним статусом), а, по-друге, установити мету на незаконну діяльність новоствореного суб'єкта підприємництва уже в момент державної реєстрації надзвичайно складно (по суті встановлення такої мети є основним доказом у цій категорії кримінальних справ, і, цілком природно, бізнесмен наполягатиме на тому, що планував вести виключно легальний бізнес, що спростувати (а йдеться всього лише про його думки, прагнення, слова) об'єктивно неможливо), то постає ключове питання про обґрунтованість криміналізації таких форм створення (придбання) суб'єктів підприємництва.

СТАТТЯ 390-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК СПРОБА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ОХОРОННИХ ПОЛОЖЕНЬ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Наталія КАРПОВА

11.01.2019 набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” від 06.12.2017 № 2227-VIII. Метою створення Закону є поступове проведення євроінтеграції українського законодавства у сфері захисту прав жінок. Оскільки Верховна Рада вже 10 років зволікає з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі Стамбульською конвенцією), а європеїзувати українське законодавство необхідно, то законодавці спробували впровадити, охороняючи жінок від конкретних видів насильства за гендерною ознакою, положення Стамбульської конвенції в українське законодавство у вигляді цього Закону та деяких інших законів без прийняття конвенції в цілому.

Підпункт 15 п. 1 розділу 1 цього Закону створив ст. 390-1 Кримінального кодексу України (ККУ), яка криміналізує як кримінальний проступок умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 ККУ, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом. Обмежувальний припис – це судовий наказ про застосування щодо особи обмежувальних(ого) заходів(у), до яких належать: заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від

домашнього насильства; обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; заборона наблизатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати чи перебувати у зв'язку з різних причин; заборона листування, телефонних переговорів, інших контактів з особою, яка постраждала від домашнього насильства; направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Упровадження в українськє законодавство та правозастосовну практику програм для кривдників є імплементацією ст. 16 Стамбульської конвенції. Упровадження в українськє законодавство та правозастосовну практику обмежувальних приписів є імплементацією ст. 53, підп. “а”, “f”, “g” п.1 ст. 56 Стамбульської конвенції, а створення ст. 390-1 ККУ є імплементацією в українськє законодавство та правозастосовну практику п. 3 ст. 53 Стамбульської конвенції, відповідно до якого необхідні законодавчі заходи для забезпечення покарання ефективними кримінальними санкціями порушення обмежувальних або захисних приписів, виданих відповідно до п. 1 ст. 53 Стамбульської конвенції.

Створення ст. 390-1 ККУ зіграло позитивну роль у розвитку в Україні захисту прав жінок відповідно до стандартів Стамбульської конвенції. Але слід зауважити, що диспозиція сформульована не дуже вдало, тому що до переліку приписів, за порушення яких особа притягається до кримінальної відповідальності за ст. 390-1 ККУ, не включено терміновий заборонний припис – спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства. Поняття терміно-

вого заборонного припису взято зі ст. 52 Стамбульської конвенції і відтворено в ст. 25 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07.12.2017 № 2229-VIII. По-перше, цей припис спрямовано на негайне усунення безпосередньої небезпеки для життя і здоров’я постраждалих осіб, тому його невиконання вчиняє велику шкоду постраждалій особі, по-друге, невиконання даного припису особою, яка вчинила домашнє насильство, слід кваліфікувати як особливий вид злісної непокори законним вимогам працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Пропонуємо вдосконалити диспозицію ст. 390-1 ККУ шляхом додавання до переліку діянь, за порушення яких особа притягається до кримінальної відповідальності за ст. 390-1 ККУ, умисного невиконання термінового заборонного припису.

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА МІГРАЦІЙНІ КРИЗИ

Володимир КИРИЛЕНКО
Сергій ХАЛИМОН

На тлі боротьби з пандемією у 2021 році Європейська спільнота вимушена реагувати на значний потік нелегальних мігрантів, спровокований самопроголошеною білоруською владою. У відповідь на санкції Європейського Союзу проти Республіки Білорусь (далі – РБ), білоруська влада організувала канали переправлення мігрантів з країни через кордон Європейського Союзу (далі – ЄС) спершу до Литви, а потім до Польщі. Переправлення людей через кордон здійснювали за активної допомоги білоруських прикордонників. Україна також не залишилася осторонь такої міграційної кризи.

Станом на грудень 2021 року на території РБ було сконцентровано за різними даними від 5 до 15 тис. іноземців, представників країн Близького Сходу та Африки. Враховуючи, що Україна має спільний кордон з РБ була і залишається висока ймовірність здійснення спроб переправлення іноземних громадян до кордонів з ЄС транзитом через Україну. З метою забезпечення безпеки у прикордонних районах та безпосередньо на кордоні України з РБ, нарощення спроможностей для оперативного реагування на спроби масового порушення державного кордону України мігрантами, з 23 листопада 2021 року Державною прикордонною службою України спільно з силами Національної гвардії, Національної поліції, Збройних Сил України, Державної служби з надзвичайних ситуацій та іншими задіяними резервами проводиться спеціальна прикордонна операція “Полісся”.

Незважаючи на те, що у цілому Держприкордонслужба готова до реагування на міграційні кризи такого характеру, вона відчуває певні проблеми матеріального-технічного ха-

рактору. У разі дійсного спрямування мігрантів до кордонів України, Держприкордонслужба відчуватиме проблеми і гуманітарного характеру, пов'язані із необхідністю гуманного ставлення до нелегальних мігрантів, дотримання їх прав і свобод.

Це вимагає від уряду розробки відповідного плану реагування на нерегулярне зростання міграції на державному кордоні за рівнем загроз схожих на ті, що відбуваються на польсько-білоруському кордоні.

Насамперед для визначення рівня нерегульованої міграційної кризи необхідно розробити показники, що даватимуть можливість встановлювати порогові значення для впровадження плану реагування та використання додаткового фінансування.

Для вирішення проблем матеріально-технічного забезпечення необхідно утворити фонд реагування на міграційні кризи (резервний фонд Держприкордонслужби). Розмір видатків на формування фонду складатиме відповідно до потреб визначених суб'єктами інтегрованого управління кордонами.

Витрати фонду можуть спрямовуватися на такі цілі:

розширення можливостей вирішення процедурних питань з нелегальними мігрантами;

поповнення матеріально-технічних ресурсів (транспорт, продукти харчування, медикаменти, паливно-мастильні матеріали, засоби для опалення місць перебування, спеціальні засоби, інженерно-технічне обладнання тощо) і понаднормові кошти для особового складу сил, задіяних у ліквідації міграційної кризи;

покращення умов тримання нелегальних мігрантів, забезпечення догляду за дітьми з урахуванням стану здоров'я;

координація та надання ресурсів неурядовим організаціям, які сприяють охороні державного кордону;

покращення міжвідомчої координації.

ІННОВАЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ ДОКОРІННОГО РЕФОРМУВАННЯ ФУНКЦІЙ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА ДЕРЖАВИ, ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ТА ІНШИХ АНТИДЕЛІКТНИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ

Олександр КИРИЧЕНКО

Інноваційне розуміння докорінного реформування функцій інституту президента держави, органів прокуратури та інших антиделіктних органів у контексті найбільш ефективного, раціонального та якісного подолання кримінальних та інших правопорушень представники наукової школи юриспруденції професора Аланкіра обґрунтовують у низці публікацій.

Фактично у силу вимог ч. 2 ст. 3, ч. 6 ст. 55 і ч. 1, 2 ст. 102 Конституції України українська держава є власне президентською республікою. Адже тільки Президент української держави і ніякий інший суб'єкт владних повноважень в кінцевому підсумку відповідає за неухильне дотримання Основного закону та інших правових актів і правового статусу всіх співвітчизників.

Для цього ч. 6 ст. 55 Конституції України і надає Президенту України в розпорядження будь-які заходи прямо не заборонені законом, а вимоги ч. 2 ст. 3 і ч. 2 ст. 102 Конституції України покладають на даного суб'єкта владних повноважень прямо обов'язок з тим, щоб він негайно припиняв незаконні діяння та/чи скасовувати нелегітимні рішення та/або правові акти суб'єктів владних повноважень, і навіть остаточні, але незаконні, судові рішення.

Водночас слід мати на увазі, що відсутні строки давності для застосування Президентом української держави на вико-

нання названих вимог ч. 2 ст. 3, ч. 6 ст. 55 і ч. 2 ст. 102 Конституції України власне вказаних засобів забезпечення неухильного дотримання на території нашої країни будь-яких правових актів та правового статусу всіх співвітчизників. Строки давності існують із певними винятками лише для застосування заходів карально-виховної юридичної відповідальності.

Указаних цілей також ніяк не можна досягти без реального докорінного перетворення повноважень органів прокуратури на Праву руку Президента держави із поверненням та оновленням власне у Конституційному кодексі України (а рівно поновити чи передбачити в Основному законі будь-якої іншої держави світу) природної функції прокуратури зі здійснення нагляду за точним, одноманітним і неухильним дотриманням законів та інших правових актів з боку будь-яких соціосуб'єктів, а як наслідок – й за найбільш ефективним, раціональним та якісним виконанням суб'єктами владних повноважень базисного конституційного обов'язку держави із пізнання, визнання, забезпечення і неухильного дотримання правового статусу всіх співвітчизників, попередження порушення цього правового статусу і в разі порушення – за максимально повним його відновленням.

У такому разі інститут президента держави та органи прокуратури мають набути статус наглядової гіпергілки державної влади за здійсненням вказаного нагляду за точним, одноманітним і неухильним дотриманням законів та інших правових актів з боку представників всіх інших гілок державної влади (правотворчої, антиделіктної, правозастосовчої) та всіх інших суб'єктів владних повноважень та соціосуб'єктів, а як наслідок, й за найбільш ефективним, раціональним та якісним виконанням суб'єктами владних повноважень базисного конституційного обов'язку держави із пізнання, визнання, забезпечення і неухильного дотримання правового статусу всіх співвітчизників, оперативного попередження порушен-

ня їх правового статусу і за максимально повним його відновленням.

Указаний, з одного боку, інноваційний, а, з іншого – природний, державний статус інституту президента держави та органів прокуратури повною мірою узгоджується із вимогами п. 57 розд. IV Доповіді Венеціанської Комісії “Верховенство права”, згідно із якими “понад те має існувати установа чи організація – як певний обвинувач, яка до певної міри має бути теж незалежною від виконавчої влади і яка забезпечує, щоб порушник закону – навіть коли потерпілі не заявляють про це – постав перед судом”.

У цьому аспекті особливе значення набуває розроблене вказаними авторами інноваційне розуміння докорінного реформування традиційної судової влади в єдиний антиделіктний орган в особі Верховного Суду України із вичерпним набором судових палат (антикримінальної, адміністративної, трудової, де-факто майново-договірної чи цивільної та де-юре майново-договірної чи господарської, що мають дублюватися на рівні обласних судів і реалізовуватися за допомогою відповідної спеціалізації суддів місцевих судів).

Більш того, чинну функцію органів прокуратури із процесуального керівництва слідством доцільно передати керівникам слідчих підрозділів слідчотури (об’єднаної на основі принципу єдиноначальності по всьому спектру підслідності).

Функцію ж обвинувачення та іншого захисту правового статусу потерпілого треба передати заново створеному антиделіктному органу – публічнотурі, що теж має діяти на принципі єдиноначальності, отримувати зарплатню та інше матеріально-технічне забезпечення лише від держави та мати два підрозділи : а) обвинувачення та іншого захисту правового статусу потерпілого в антикримінальному та у всіх видах судочинства, а також перед будь-якими суб’єктами суб’єктів владних повноважень та іншими соціосуб’єктами; б) іншої юридичної допомоги.

У такому разі докорінному реформуванню має бути піддана й адвокатура, яка теж має діяти на принципі єдиноначальності, отримувати заробітну плату й інше матеріально-технічне забезпечення лише від держави, а отримання будь-якої матеріальної та іншої вигоди від клієнта чи в його інтересах від будь-якого іншого соціосуб'єкта має розцінюватися не інакше як хабар (отримання неправомірної вигоди) чи побори із посиленою (аж до смертної кари) антикримінальною відповідальністю, а в структурі цього принципово реформованого антиделіктного органу також мають бути лише два підрозділи: а) захисту правового статусу правопорушників в антикримінальному та у всіх видах судочинства, а також перед будь-якими суб'єктами суб'єктів владних повноважень та іншими соціосуб'єктами; б) іншої юридичної допомоги.

У контексті найбільш ефективного, раціонального та якісного пізнання, визнання, забезпечення і дотримання та в разі порушення максимально повного відновлення правового статусу соціосуб'єктів, попередження правопорушень і неухильного притягнення винних у скоєнні цих правопорушень до відповідного виду, характеру і ступеня тяжкості юридичної відповідальності має бути докорінно реформована сутність і функції й всіх інших антиделіктних органів, особливо, експертнотури, ординотури і виконавчотури, які також мають бути у вигляді єдиного антиделіктного органу і побудовані на принципі єдиноначальності із поєднанням за принципом спеціалізації всіх існуючих видів:

1) експертних досліджень у всіх основних видах судочинства: антикримінальному, адміністративному, трудовому, де-факто майново-договірному чи цивільному і де-юре майново-договірному чи господарському;

2) ординотичної діяльності – у межах спеціалізації такої діяльності за антиделіктними органами, які її проводять;

3) виконавчої діяльності – виконання остаточних судових рішень по всіх видах судочинства з існуванням двох депар-

таментів: 3.1. Виправно-трудового чи пенітенціарного (виконання судових рішень із засудження підсудного до смертної кари чи іншої вищої міри покарання та позбавлення чи іншого обмеження його волі). 3.2. Виконання інших судових рішень та виконавчих проваджень.

Особливо підкреслюємо, що існує принципова можливість суттєво реформувати процес подолання правопорушень у будь-якій сфері суспільного життя шляхом суцільного такого вживлювального в тіло людини мікрочипу, що має забезпечити цілодобовий запис місцезнаходження та діянь кожної без винятку людини.

У будь-якому випадку таке мікрочипування може забезпечити постійну об'єктивізацію місцезнаходження будь-якої людини в певний момент часу, встановлення чого є базисним юридичним фактом у процесі розкриття та іншого подолання кримінальних і інших правопорушень. І цього вже неможливо уникнути різного роду маскуванню своїх зовнішніх індивідуалізуючих ознак (переодягання, носіння маски тощо, навіть пластичні хірургічні операції та ін.).

У той же час, наприклад, Біл Гейтс, якого іноді називають автором чи принаймні послідовним прихильником цієї ідеї, сказав, що він ніколи не займався мікрочипами і це майже неможливо спростувати, оскільки це така дурниця і так дивно, його турбує існування такого роду божевільних ідей.

Але ми цілком самостійно дійшли даної ідеї ще у 2000 р. і сповістили про неї у доповіді поряд з низкою інших інноваційних підходів подолання кримінальних правопорушень перед представниками американської делегації на зустрічі в Кримському юридичному інституті Одеського університету внутрішніх справ.

Відомості, отримані з мікрочипів, мають використовуватися з метою подолання лише кримінальних правопорушень, а розголошення цих відомостей з іншої метою у формі : а) небалості – має тягти засудження винної особи на 10 років поз-

бавлення волі; б) самовпевненості чи непрямого умислу – 15 років; в) прямого умислу – лише до смертної кари.

Аналогічна відповідальність має чекати й кожного з тих, хто будь-яким чином буде перешкоджати такому виду мікрочипування або здійсненню об'єктивного відеозапису на мікрочипі. І вважати цю ідею за наявності таких умов божевільною можуть тільки потенційні реальні злочинці чи їхні пособники.

ІННОВАЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ ТРИРІВНЕВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ У КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Олександр КИРИЧЕНКО

Ольга БОНДАРЕНКО

У низці останніх публікацій спільними зусиллями О. А. Кириченка та інших представників наукової школи юриспруденції професора Аланкіра розроблено таку інноваційну редакцію п'ятої статті перспективного Конституційного кодексу України, а рівно будь-якої іншої держави, що має особливе значення в контексті запобігання вчиненню масових кримінальних та інших порушень громадського порядку:

В. “Межі правомірності і трирівневий механізм реалізації конкурентного правового статусу різних соціосуб’єктів”.

“Межі правомірності реалізації правового статусу певного соціосуб’єкта закінчується там, де в той же час та місці починається порушення базисної категорії правового статусу іншого соціосуб’єкта, коли правотворчі органи зобов’язані уникати і викорінювати конкуренцію правових статусів різних соціосуб’єктів (такого, що не може бути реалізований кожною зі сторін в один й той же час та в одному і тому ж місці), а там, де це неможливо, допускати як виняток короткочасну конкуренцію їх правових статусів, застосовуючи у всіх інших випадках такі три рівні механізму реалізації конкурентних правових статусів різних соціосуб’єктів:

а) на першому з рівнів треба спробувати реалізацію конкурентних правових статусів різних соціосуб’єктів розвести за часом або за місцем;

б) у разі неможливості досягти вказаної мети переходять до другого рівня реалізації конкурентного правового статусу різних соціосуб'єктів, згідно з яким право переважної реалізації такого статусу набуває той соціосуб'єкт, який має вищу мотивацію до цього, виходячи із загальнолюдських цінностей та принципу справедливості, а одночасна реалізація правового статусу другим соціосуб'єктом уже набуває у такій ситуації ознаки відповідного правопорушення;

в) третій рівень реалізації конкурентного правового статусу різних соціосуб'єктів застосовується у разі неможливості застосування першого з указаних рівнів та наявності приблизно однакового рівня такої мотивації у кожного із соціосуб'єктів з конкурентним правовим статусом, коли право переважної реалізації правового статусу набуває той соціосуб'єкт, який першим заявив про намір реалізувати та/або вже приступив до реалізації свого правового статусу, а якщо така ситуація з цими же соціосуб'єктами повториться знову, то переважне право реалізації, виходячи з принципу справедливості, набуває вже другий соціосуб'єкт, незалежно від того, хто з них у цей раз першим уже приступив до реалізації свого правового статусу”.

Запропонований варіант механізму реалізації конкурентного правового статусу дозволяє вирішувати будь-які спірні антиделіктні ситуації, найбільш актуальними з яких є спроби окремих фізичних осіб продемонструвати свою політичну чи іншу позицію на центральних вулицях та/чи в інших публічних місцях та/або поблизу адміністративних будівель органів вищої державної влади відповідно до вимог ст. 39 Конституції України, згідно з якими, “громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування, а обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної

безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей”.

О. А. Кириченко, пропонуючи межі правомірності і трирівневий механізм реалізації конкурентного правового статусу у певній антиделіктній ситуації, звертає увагу на такі суттєві обставини:

1. Правовий статус фізичних чи юридичних осіб у частині їхньої нормальної життєдіяльності на центральних чи інших вулицях (проспектах, площах і т. п.) міста є постійно триваючим і тому у цій ситуації розвести реалізацію правового статусу фізичних осіб у частині їхнього бажання власне у цьому місці провести демонстрацію своєї політичної чи іншої позиції за часом не можливо, що й спонукає завдатися до єдиного у такій ситуації способу – розвести цих соціосуб'єктів за місцем реалізації свого правового статусу, коли місце реалізації правового статусу першої групи соціосуб'єктів також не може бути іншим.

І тоді треба запропонувати другій групі соціосуб'єктів провести демонстрацію своєї політичної чи іншої позиції у будь-якому місці, де відсутня реалізація постійно триваючого звичайного правового статусу інших соціосуб'єктів, наприклад, будь-де за межами міста, що може бути трансльовано в онлайн чи у запису у різних засобах масової інформації із доведенням до відома самих широких верст населення країни.

2. У силу викладеного реалізація другою групою соціосуб'єктів свого правового статусу у частині демонстрації своєї політичної чи іншої позиції на центральних вулицях чи в інших публічних місцях міста фактично означає залежно від кількості учасників та деяких інших обставин вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 293 “Групове порушення громадського порядку”, ст. 294 “Масові заворушення”, ст. 295 “Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку” та/чи ст. 296 “Хуліганство” КК Укра-

їни, а у разі проведення такого роду заходів поблизу адміністративних будівель вищих, центральних чи інших органів влади – принаймні готування до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 “Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади” КК України.

Саме тому не може йтися про мирний характер цих заходів. І передбачений у цитованій ст. 39 Конституції України порядок обмеження цих заходів лише через суд та лише в указаних у цій же статті випадках принципово суперечить конституційній zasadі ч. 2 ст. 3 Конституції України у частині головного обов’язку держави у будь-якому випадку забезпечити правовий статус соціосуб’єктів з безперервного здійснення свого нормального режиму життєдіяльності у центральних та інших публічних місцях міста чи іншого населеного пункту.

Таке порушення нормального режиму життєдіяльності певних соціосуб’єктів буде короткочасним і викликаним загальнодержавними інтересами, а не інтересами лише певної групи фізичних осіб, демонстрація політичної чи іншої позиції лише у цих місцях буде виглядати лише необґрунтованою забаганкою, задоволення якої вже буде відверто і цинічно порушувати вказані вимоги ч. 2 ст. 3 Конституції України.

ІННОВАЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ ТА СПОСОБІВ ЇЇ ПОДОЛАННЯ У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Олександр КИРИЧЕНКО

Олексій ШИМЧЕНКО

Інноваційне розуміння девіантної поведінки особи та способів її подолання у контексті подолання кримінальних та інших правопорушень Ю. О. Ланцедова розробила таким чином:

1. Під девіантною поведінкою фізичної особи пропонується розуміти її поведінку, яка систематично (три і більше разів) виявляється в певних відхиленнях від загальноприйнятих норм і :

1.1. Яка, залежно від наслідків поділяється на:

1.1.1. Безделіктну девіантну поведінку фізичної особи, тобто таку, яка не завдає і не може заподіяти збитки (фізичну та/чи матеріальну та/або первинну і вторинну моральну шкоду та/або упущену вигоду) ні самому девіанту, ні оточуючим його фізичним особам та/або не перешкоджає і не може перешкоджати нормальному здійсненню тієї діяльності, в яку девіант залучений або з якої будь-яким іншим способом пов'язаний.

1.1.2. Антисоціальну девіантну поведінку фізичної особи, тобто таку, яка завдає чи може заподіяти збитки (фізичну та/чи матеріальну та/або первинну і вторинну моральну шкоду та/або упущену вигоду) самому девіанту чи оточуючим його фізичним особам та/або перешкоджає чи може перешкоджати нормальному здійсненню тієї діяльності, в яку девіант залучений або з якої будь-яким іншим способом пов'язаний і яка, своєю чергою:

1.1.2.1. Залежно від розміру збитків, що заподіяні або можуть бути завдані тим чи іншим соціосуб'єктам, має ступеневий сутнісний видовий поділ на:

1.1.2.1.1. Кримінальну антисоціальну поведінку – кримінальні правопорушення або макроправопорушення, що заподіюють або можуть заподіяти суттєві і більші збитки, і додатково залежно від складу діяння мають видовий поділ: на злочини, паразлочини, квазізлочини, квазіпаразлочини, паранещасні випадки і нещасні випадки.

1.1.2.1.2. Іншу антисоціальну поведінку – мініправопорушення, що заподіюють або можуть заподіяти менш ніж істотні збитки, що додатково залежно від сутності порушуваних правовідносин поділяються на адміністративні, дисциплінарні, де-факто майново-договірні та де-юре майново-договірні правопорушення, і кожен з яких залежно від складу діяння також має видовий поділ: на проступки, парাপроступки, квазіпроступки, квазіпарапроступки, параказуси і казуси.

1.2. Має такі базисні причини окремо або в будь-якому їх поєднанні:

1.2.1. Генетична схильність.

1.2.2. Недоліки виховання.

1.2.3. Психічні та/чи інші захворювання.

1.3. Залежно від причини антисоціальної форми вияву потребує в цілях негайного припинення та/чи в будь-якому випадку виключення подальшого заподіяння збитків оточуючим соціосуб'єктам та/або створення перешкод до нормального здійснення відповідної діяльності в ізоляції антисоцдевіанта (виступаючого в такому аспекті вже як правопорушник) та подальшого повного або в будь-якому випадку з метою максимально можливого подолання виявів його антисоціальної поведінки застосуванням до антисоцдевіанта спеціалізованого прямого державного примусу, пов'язаного або не пов'язаного із лікуванням.

Антисоціальна поведінка особи обумовлює необхідність безумовного та оперативного застосування до неї (правопорушника) державного примусу (сукупності несприятливих наслідків) у вигляді позитивної або негативної (супутньої, карально-виховної, відновлювальної) юридичної відповідальності, що:

1. Залежно від суб'єктів, порядку і меж застосування є:

1.1. Прямим державним примусом, що застосовується суб'єктами владних повноважень відповідних антиделіктних органів, тобто держорганів, покликаних найбільш ефективно, раціонально та якісно здійснювати в своїй компетенції ті чи інші стадії подолання правопорушень і контроль за безумовним знаходженням у межах норми рівня необхідності, достатності та гуманності реалізації відповідними соціосуб'єктами делегованого державного примусу.

1.2. Делегованим державним примусом, тобто делегованим державою із безперервним здійсненням указанного контролю:

1.2.1. Родині.

1.2.2. Колективу: навчальному, трудовому, військовому та ін.

1.2.3. Соціооточенню для застосування в умовах необхідної оборони, крайньої необхідності, інших обставин, що включають антисоціальність або винність діяння.

2. Як і повноваження осіб, які застосовують прямий або делегований державний примус, має володіти базисними властивостями, тобто бути:

2.1. Необхідним, тобто застосовуватися в ситуації наявності тільки антисоціальної поведінки девіанта поведінки.

2.2. Достатнім, тобто таким за ступенем і характером, чого достатньо для подолання антисоціальної поведінки девіанта, але в будь-якому випадку – для негайного припинення такої поведінки.

2.3. Гуманним, тобто таким за ступенем і характером, чого на мінімально можливому рівні буде досить для досягнення вказаних у п. 2.2 цілей, а також покарання антисоцдевіанта в межах загально визнаних норм і попередження вчинення ним та іншими антисоцдевіантами правопорушень.

2.4. Професійним, тобто застосовуватися тільки особами, котрі оволоділи за допомогою академічної вищої освіти накопиченими століттями попередніми поколіннями досягненнями у вигляді належної антиделіктної компетентності, що складається із такої сукупності антиделіктних компетенцій, як:

2.4.1. Доктринальна (базисні і детальні теоретичні антиделіктні та інші знання, коли перші антиделіктолог зобов'язаний застосовувати для вирішення певного практичного завдання у будь-якій ситуації, а другі – за наявності можливості відшукати джерело таких знань, вивчити їх і застосувати для вирішення практичного завдання).

2.4.2. Прикладна (практичні антиделіктні навички та вміння).

2.4.3. Аналітична (рівень загального і антиделіктного аналітичного мислення).

Якість професійності застосування делегованого державного примусу оцінюється антиделіктологами на основі рівня дотримання відповідним соціосуб'єктом критеріїв необхідності, достатності та гуманності делегованого державного примусу.

Недотримання таких критеріїв при застосуванні до девіанта, залученого у сферу журналістської галузі права і медіабезпеки, як делегованого, так і прямого державного примусу перетворює такий примус в насильство, а суб'єктів, які його допустили, у відповідних правопорушників.

2.5. Збалансованим, тобто таким, що здійснюється за наявності балансу прав і обов'язків антиделіктолога, девіанта та інших учасників судочинства, що виключає зловживання

з будь-якого боку, але забезпечує тлумачення всіх сумнівів при прийнятті проміжного рішення у невизначеній антиделіктній ситуації на користь антиделіктолога.

Обвинувальне або виправдувальне рішення має бути постановлене на основі лише достатньої та узгодженої сукупності відповідних значущих, достовірних і доброякісних доказів, що означає наявність визначеної антиделіктної ситуації.

За відсутності такої сукупності доказів, що вже характеризує наявність невизначеної антиделіктної ситуації, має бути винесене й відповідне невизначене остаточне рішення – нейтральне рішення із визнанням антисоцдевіанта лише причетною особою, що має бути застосовано у контексті будь-якого виду судочинства: антикримінального, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного чи цивільного та де-юре майново-договірного чи арбітражного або господарського.

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Марина КИСЕЛЬОВА

Рівень смертності на дорогах – одна зі сфер пильної уваги не лише сучасної науки, а й міжнародних організацій, наприклад таких, як Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ). За її офіційною статистикою встановлено таке: щороку під час дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) гинуть до 1,35 мільйонів осіб, а це майже 3 700 життів щодня. Фіксується до 50 мільйонів випадків тілесних ушкоджень, отриманих під час аварій. Всесвітня організація охорони здоров'я наголошує, що саме ДТП є однією з головних причин зменшення кількості населення по всьому світу.

Окрім збору статистичної інформації щодо ДТП, ВООЗ своєю діяльністю впливає на стан кримінологічної безпеки у сфері безпеки дорожнього руху. Ця організація скеровує свою діяльність на захист життєво важливих інтересів країн світу шляхом мінімізації наслідків, спричинених ДТП, адже такі наслідки не лише дестабілізують соціально-економічну обстановку в будь-якій країні, а й сприяють виникненню потенційних криміногенних загроз.

Всесвітня організація охорони здоров'я сприяє забезпеченню кримінологічної безпеки у сфері дорожнього руху таким чином:

1. Перебуваючи у статусі спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), опікується проблемами охорони здоров'я у світовому масштабі, зокрема у сфері безпеки дорожнього руху.

2. У межах діяльності ООН ВООЗ виконує координаційні функції із впровадження Другого десятиріччя дій з безпеки

дорожнього руху на 2021–2030 рр., у межах якого запропонувало вжити таких заходів:

розробити національні плани з забезпечення безпеки дорожнього руху;

імплементувати законодавчу практику ООН щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в національне законодавство;

будівництво нових доріг організувати з дотриманням технічних стандартів;

стан більше як 75 % доріг привести до технічних стандартів;

запровадити практику виробництва транспортних засобів відповідно до технічних вимог ООН;

знизити нормативно встановлену швидкість дорожнього руху до мінімальних показників;

запровадити практику обов'язкового використання шоломів під час керування мотоциклетними транспортними засобами;

поширити практику користування ременями безпеки не лише водіїв, а й пасажирів автомобіля, приділити увагу необхідності використання автокрісел;

на законодавчому рівні закріпити порядок користування засобами мобільного зв'язку під час керування транспортними засобами;

вдвічі знизити кількість ДТП, учинених через керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння;

розробити правила трудового розпорядку для професійних водіїв/далекобійників;

у національних програмах передбачити заходи та порядки своєчасного надання невідкладної медичної допомоги під час ДТП;

на виконання резолюції Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я ВНА69.7, прийнятої у травні 2016 р., ВООЗ взяла на себе зобов'язання у співпраці з іншими установами ООН у розробці цільових програм щодо забезпечення безпеки дорожнього руху;

у рамках Європейського регіону ВООЗ заклала цільовий орієнтир – на 50 % знизити смертність на дорогах, спричинених ДТП.

3. Моніторингова діяльність ВООЗ полягає:

у підготовці і публікації Доповіді про стан безпеки дорожнього руху у світі, що є інструментом регулярного оновлення та моніторингу ситуації у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та вимірює досягнутий країнами прогрес;

Європейське регіональне бюро ВООЗ надає підтримку державам-членам, популяризує нові підходи до забезпечення безпеки дорожнього руху;

з метою зниження смертності, зумовлених ДТП ВООЗ співпрацює з такими партнерами: Генеральним директором Європейської комісії з мобільності та транспорту, Європейською асоціацією з попередження травматизму та сприяння безпеці (EuroSafe), Європейською мережею служб дорожньої поліції, Європейською радою з безпеки дорожнього руху, Автодорожньою федерацією Європейського Союзу, Інститутом Європейського транспортного права, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Європейською економічною комісією ООН, Світовим банком тощо.

4. Технічна підтримка ВООЗ відображена в такому:

співпрацює з ініціативною групою Блумберга щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в усьому світі (BIGRS) з метою зменшення смертності та травматизму внаслідок ДТП в окремих країнах та містах із низьким чи середнім рівнем доходу;

у 2017 р. ВООЗ випустила пакет технічних заходів щодо безпеки дорожнього руху “Врятувати людські життя”, у якому узагальнено засновані на фактичних даних заходи, що дозволяють значно зменшити смертність і травматизм унаслідок ДТП. Основна увага в пакеті заходів “Врятувати людські життя” приділяється регулюванню швидкісного режиму, питанням керівництва, проектуванню та вдосконаленню

інфраструктури, стандартам безпеки транспортних засобів, контролю за дотриманням правил дорожнього руху тощо.

З усього вищенаведеного можна констатувати, що ВООЗ підходить комплексно до вирішення проблемних питань, спричинених наслідками ДТП, що спроможні змінювати стан кримінологічної безпеки в будь-якій країні. Але саме координаційна, моніторингова, технічна, практична діяльність ВООЗ посилює кримінологічний тиск на негативні тенденції в суспільстві, спричинені ДТП, і таким чином сприяє забезпеченню кримінологічної безпеки у сфері дорожнього руху в країнах, якими опікується.

ПОНЯТТЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Поліна КОВАЛЬСЬКА

Криміногенна ситуація, що складається в сучасному суспільстві, останніми роками продовжує залишатися досить складною. Аналіз стану злочинності, її тенденцій та прогностичних оцінок свідчить, що вона сьогодні виступає якісно новим феноменом як за своїми масштабами, так і за ступенем негативного впливу на всю життєдіяльність суспільства, на забезпечення захисту прав та законних інтересів громадян.

У зв'язку із зазначеним перед правоохоронними органами дедалі більш гостро постає проблема організації індивідуальної профілактичної роботи з особами, які входять до так званих “груп ризику”, особливої актуальності набувають питання превентивного спрямування їх діяльності щодо індивідуальної злочинної поведінки. Кримінологічне прогнозування ймовірності вчинення індивідом злочину є досить важливим аспектом профілактики злочинної поведінки.

Прогнозування злочинної поведінки визнається самостійним видом кримінологічного прогнозування, що має свої цілі, зміст та завдання. Співвідношення прогнозування злочинності та прогнозування індивідуальної злочинної поведінки являє собою співвідношення загального та одиничного, при цьому кримінологія лише розробляє методологію прогнозування, прогнози щодо конкретної особи здійснюються правоохоронними органами.

Питання, що підлягають вивченню у межах розробки теорії прогнозування індивідуальної злочинної поведінки, містять два аспекти:

науковий, тобто розробка теоретичних засад прогнозування індивідуальної злочинної поведінки (поняття та зміст прогнозування, методи прогнозування тощо);

практичний, тобто реалізація методів при складанні прогнозу індивідуальної злочинної поведінки.

Важливо зазначити, що на сьогодні наукова спільнота немає єдності у підходах до визначення понять “кримінологічне прогнозування” та “прогнозування індивідуальної злочинної поведінки”, що негативно впливає на подальшу практичну складову цього інституту та обумовлює необхідність узагальнення запропонованих вченими дефініцій.

Так, вчений А. П. Закалюк під кримінологічним прогнозування розуміє засіб діагностування у формі передбачення майбутнього стану явищ, процесів, фактів, діяльнісних виявів, що складають предмет кримінології або мають кримінологічне значення та відіграють роль об’єктів прогнозування. При цьому останнє здійснюється з метою врахування прогнозу їхніх змін для забезпечення адекватного корегування управління діяльністю щодо запобігання та протидії суспільно небезпечному функціонуванню цих об’єктів.

Науковці О. М. Джужа та Ю. Ф. Кравченко стверджують, що кримінологічним прогнозуванням виступає процес наукового передбачення змін тенденцій, кількісних і якісних характеристики злочинності, її детермінантів, особи злочинця, діяльності попередження злочинів у майбутньому, а також перспектив розвитку самої кримінологічної науки. Г. Й. Шнайдер переконаний, що зміст такого прогнозування складає аналіз вірогідності злочинних дій та процесів, в основі якого лежить вивчення емпіричних даних та облік тенденцій цього розвитку від минулого до майбутнього і від теперішнього до майбутнього.

Окрім того, в юридичній літературі можна зустріти й різні визначення прогнозування індивідуальної злочинної поведінки, зокрема: прогнозування злочинної активності окремої особи або прогнозування індивідуального злочинного вияву особи; індивідуальне кримінологічне прогнозування або прогнозування індивідуальної злочинної поведінки; індивіду-

альне прогнозування поведінки особи (у тому числі й анти-суспільної поведінки) тощо.

Вважаємо, що принципової різниці у зазначених визначеннях немає, оскільки вони однаковою мірою позначають об'єкт та мету відповідного рівня прогнозування, сутність же відповідного виду прогнозування полягає у визначенні ймовірності вчинення злочину в майбутньому тією чи іншою особою.

Як зазначають окремі науковці, кримінологічне прогнозування є різновидом соціального прогнозування, точніше, наукового прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю. Про це свідчить те, що у структурі соціального прогнозування кримінологічне прогнозування посідає власне місце, яке визначається насамперед науковим характером прогнозування.

Можна припустити, що кримінологічне прогнозування, поряд із соціологічними дослідженнями злочинності, у сучасних умовах є одним з основних способів наукового прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю.

Для вирішення завдання прогнозування протиправної поведінки кримінологічне прогнозування може стати інструментом, за допомогою якого можна передбачити можливість скоєння злочину конкретною особою. Усе це дозволить досягти високої ефективності кримінально-правового впливу як на окрему особу, так й на все суспільство в цілому. Отже, є доцільним виділення такого об'єкта кримінологічного прогнозування, як прогнозування індивідуальної злочинної поведінки, якому, виходячи з його специфіки, дослідники ставлять різні завдання.

Багато кримінологів вважають, що конкретний злочин є результатом впливу різних факторів, які породжують рішучість особи вчинити суспільно небезпечне діяння, або зовнішніх та внутрішніх причин, зовнішніх та внутрішніх умов.

Кожен конкретний злочин спричиняється комплексом обставин, що діяли у різний час та в різних умовах. Якщо окремі фактори можна врахувати, то, відповідно, й можна скласти найточніший індивідуальний прогноз злочинної поведінки.

Отже, індивідуальне кримінологічне прогнозування є різновидом кримінологічного прогнозування, яке має на меті визначення можливості вчинення злочину (злочинів) у майбутньому певної особою чи групою осіб, обставин, які сприятимуть цьому, та можливих перепон розвитку подій у такому напрямі. При індивідуальному прогнозуванні йдеться не про однозначний прогностичний висновок, а про найбільш імовірні варіанти можливої поведінки в майбутньому.

Варто зазначити, що при аналізі індивідуального кримінологічного прогнозування важливо враховувати всі запропоновані науковцями дефініції кримінологічного прогнозування в цілому, а також існуючі наукові доробки щодо окремих видів кримінологічного прогнозування, зокрема індивідуального, що допоможе не тільки реалізувати завдання та досягти мету такого передбачення, але й розширити можливості реалізації на практиці теоретично обґрунтованих висновків, рекомендацій та позицій.

АКТИВІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПОШУКІВ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPУШЕННЯМ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ – ВЕЛІННЯ СЬОГОДЕННЯ

Роксолана КОЛБ

Як показали результати вивчення спеціальної наукової літератури, довідкових аналогічних джерел, а також інших наукових розробок, досі на доктринальному рівні банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням не розглядалась, що виступило у зв'язку з цим додатковим аргументом при виборі предмета цієї наукової статті. Про потребу підвищення ефективності наукових пошуків у цьому напрямі свідчать і результати анонімного опитування деяких респондентів. Так, на питання “Чи вважаєте Ви необхідною активізацію наукових досліджень з питань запобіжної діяльності банківських установ?” працівники банків дали такі відповіді: “так” – 367 із 688 осіб, які брали участь в опитуванні, або 53 % у структурі всіх респондентів; “ні” – 125 осіб (18 %); “частково” – 196 осіб (29 %). У свою чергу, клієнти банків на це питання відповіли: “так” – 289 із 688 респондентів, або 42 % у їх загальній структурі; “ні” – 112 осіб (17 %); “частково” – 277 осіб (41 %).

Якщо ж узагальнити отримані результати аналізу наукових розробок, що тією чи іншою мірою дотичні до змісту цієї статті, то можна вивести такі особливості наукових досліджень у сфері банківської діяльності України, що сформувались протягом 1991–2020 рр., а саме:

1. Їх періодичність та активізація були тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені з розвитком нормативно-правових засад зазначеної галузі суспільних відносин, зокрема із законодавчими підходами щодо визначення статусу Національного банку України. Так, до прийняття у 1999 році Закону Укра-

їни “Про Національний банк України” науковий супровід та експертизу всіх законопроектів здійснювали різноманітні фахівці у галузях права, економіки, фінансів, банківського безпекознавства та інші дослідники з означеної проблематики, що загалом дозволило Верховній Раді України затвердити консолідований варіант зазначеного Закону. У подальші роки такий самий підхід був застосований у вигляді науково-обґрунтованих пропозицій при внесенні змін і доповнень у Закон України “Про Національний банк України” протягом 2000–2021 рр. Аналогічний науковий супровід здійснювався й при прийнятті та видозміні інших законодавчих актів, що стосувались банківської сфери (Закону України “Про банки та банківську діяльність”; “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”; “Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків” ін.).

2. Дослідженням існуючих у банківській сфері проблем, хоча і займались різнофахові спеціалісти, проте жоден із них не розглянув банківську установу як суб’єкт запобігання кримінальним правопорушенням, а вивчав її лише як об’єкт посягань з боку різноманітних винних осіб, включаючи й службових осіб з числа банківських працівників. У той самий час правовий статус банків та їх потенційні можливості у сфері протидії кримінальним правопорушенням дають можливість вести мову про ці об’єкти у контексті учасника запобіжної діяльності.

Важливість такого підходу до визначення соціально-правової природи банків в Україні обумовлена ще й тим, що через системоутворюючі ознаки, що складають зміст вказаного поняття, можна встановити основні змістовні елементи діяльності цих установ саме як суб’єктів кримінологічної профілактики та створити таким чином відповідну теоретичну модель з питань, які мають безпосереднє відношення до запо-

бігання суспільно небезпечним посяганням на охоронювані нормами права об'єкти як всередині банківської системи, так і в цілому в Україні.

3. Забезпечуючи реалізацію на прикладному рівні міжнародно-правових зобов'язань України, що стосуються адаптації (від лат. *adaptation* – пристосування) законодавства України до норм міжнародного права, зокрема до законодавства Європейського Союзу (Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”; “Про міжнародні договори України”; Статут Ради Європи; ін.), деякі науковці гіперболізують (гр. *hyperbole* – перебільшення) соціально-правову природу цих правових джерел без урахування економічних, фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей нашої держави, створюючи таким чином правові колізії з питань співвідношення міжнародних і вітчизняних правових засад діяльності у тих чи інших галузях суспільних відносин, головне – між Конституцією України та прийнятими міжнародними договорами.

Отже, якщо підбити підсумки з означеної тематики дослідження, які стосуються діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, то слід констатувати, що на цей процес впливають, у першу чергу, особливості наукових розробок, які здійснювались у банківській сфері України протягом 1991–2020 рр., і з'ясування суті та змісту функціонування банків як об'єктів кримінологічної профілактики, у той самий час, коли поза увагою залишався інший важливий соціально-правовий аспект їх роботи – діяльність як суб'єктів запобігання протиправним суспільно небезпечним діянням.

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ: ЗМІСТ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Олександр КОЛБ

Альона ГОДЛЕВСЬКА-КОНОВАЛОВА

Як показує практика, однією із суттєвих проблем, що виникає в процесі виконання – відбування покарань України, є неналежне забезпечення інформаційної безпеки щодо відомостей, які стосуються персональних даних персоналу органів та установ виконання покарань (УВП). При цьому серед обставин, що негативно впливають на вказаний вид оперативно-службової діяльності адміністрації УВП, особливе місце займає низький рівень здійснення прокурорського нагляду у сфері виконання покарань України.

Нормативно-правові засади зазначеного виду нагляду визначені в ст. 26 Закону України “Про прокуратуру” та ст. 22 КВК України, проте їх колізійність та певна суперечність у реалізації змісту кримінально-виконавчої діяльності не дозволяють належним чином реагувати на порушення законності у процесі виконання – відбування покарань, а також усувати, блокувати тощо детермінанти, що породжують та обумовлюють їх вчинення. З огляду цього та з урахуванням тих реформ, які останнім часом здійснюються у сфері виконання покарань України, можна вважати, що вибрана тема цієї наукової статті є актуальною та такою, що має теоретико-прикладне значення.

Як показує практика, на кожну особу з числа атестованого складу органів та УВП (ст. 14 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” – це: особи рядового та начальницького складу) ведеться особова справа, яка має відповідний гриф таємності та зберігається у кадрових підрозділах Державної кримінально-виконавчої служби

(ДКВС) України відповідно до вимог відомчої Інструкції з означених питань. При цьому будь-який законний доступ до особової справи персоналу органів та УВП фіксується у спеціальному журналі, який оформлений згідно з положеннями нормативно-правових актів з питань діловодства.

Саме цей аспект оперативно-службової діяльності у сфері виконання покарань України варто віднести до особливостей прокурорського нагляду, що здійснюється у даній галузі суспільних правовідносин. Додатковими засобами забезпечення режиму секретності щодо цих осіб виступають норми Закону України “Про захист персональних даних”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, “Про боротьбу з тероризмом”, КПК України та ін.

Сутність діяльності у цьому сенсі полягає у тому, що персонал ДКВС України стає об’єктом забезпечення режиму обмеженого (конфіденційного) характеру у сфері виконання покарань лише у чітко визначених у законі випадках, а саме:

а) при виконанні обов’язків, пов’язаних із змістом процесу виконання – відбування покарань (тобто всі інші суспільні відносини, що виникають у цих осіб у їх життєдіяльності (сімейні; цивільно-правові; господарсько-правові та ін.), до змісту режиму таємності не належать). Зокрема цікавими у зв’язку з цим є такі випадки пригод, учасниками яких був персонал органів та УВП: так, щорічно з боку цих осіб постійно реєструються випадки сну на постах (більше 60 пригод); вживання спиртних напоїв (до 10); неприбуття на службу (майже 40), а також випадки травмувань, поранень і смерті у позаслужбовий період (більше 10 щорічно) та ін.;

б) під час кримінального судочинства, коли щодо зазначених осіб застосовані передбачені заходи безпеки, що визначені Законом України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”. При цьому

варто зазначити, що у чинному КПК України ні серед засад кримінального провадження (глава 2 ст. 7–29), ні серед заходів забезпечення кримінального провадження (розділ II), досудового розслідування (розділ III) та судового провадження (розділ IV–V) чіткої норми, яка б регулювала це питання, немає, що певною мірою, як показали результати даного дослідження, негативно впливає на ефективність забезпечення як режиму конфіденційності у сфері виконання покарань України з означеної проблематики, так і на стан запобіжної діяльності;

в) під час здійснення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 39 КПК ст. 517–523);

г) під час реалізації заходів, передбачених Законом України “Про боротьбу з тероризмом”, суб’єктом якої виступають спеціальні підрозділи органів та УВП (ст. 12, 19, 22 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”);

д) у процесі негласного співробітництва персоналу ДКВС України з оперативними підрозділами правоохоронних органів (ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, ст. 254, 255, 256, 271, 272, 275 КПК України та ст. 43 КК).

Знову ж таки, як показали результати даного дослідження, серед детермінант, які негативно впливають на зазначений вид оперативно-службової діяльності адміністрації УВП, є те, що у предмет прокурорського нагляду, який визначений у ст. 26 Закону України “Про прокуратуру” (а, це – нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян), не включені питання, які стосуються забезпечення конфіденційності даних щодо ув’язнених під варту, засуджених і персоналу органів та УВП.

Такий підхід законодавця не тільки суперечить змісту кримінально-виконавчої діяльності, але й логіці прокурорського нагляду, який здійснюється у сфері виконання покарань ще й на підставі ст. 22 КВК України, а тому потребує видозміни на законодавчому рівні з урахуванням результатів наукових розробок у цьому напрямі.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: КОНВЕНЦІЯ ПРО ДОРОЖНІЙ РУХ 1968 РОКУ

Ігор КОПОТУН
Микола РУДИК

Серед чинних нормативно-правових актів, які закріплюють міжнародні стандарти та покликані те тільки полегшити, але й покращити рівень безпеки дорожнього руху, є Конвенція про дорожній рух 1968 року (зі змінами та доповненнями, внесеними Європейською угодою від 1 травня 1971 року та поправками від 28 вересня 2004 року), яка:

закріплює вимоги до осіб, що бажають бути водіями, зокрема: водій повинен володіти необхідними фізичними і психічними якостями, і його фізичний і розумовий стан має дозволяти йому керувати транспортним засобом; водій механічного транспортного засобу повинен мати знання та навички, необхідні для керування транспортним засобом; однак це положення не перешкоджає навчання водіння відповідно до положень національного законодавства; водій повинен контролювати свій транспортний засіб таким чином, щоб бути завжди в змозі належним чином керувати ним (ст. 8);

встановлює правила поведінки водіїв відносно пішоходів (ст. 21);

у випадку ДТП водій повинен: не порушуючи приписів національного законодавства щодо обов'язку, надавати допомогу постраждалим, по можливості швидше зупинитися, не створюючи додаткову небезпеку для руху; вжити заходів для забезпечення безпеки руху в місці ДТП і, якщо в результаті ДТП є тяжкопоранені або вбиті, уникати в тій мірі, у якій це не впливає на безпеку руху, змінювати що-небудь на місці події або знищувати сліди, які можуть бути корисними для встановлення відповідальності; на вимогу інших осіб, при-

четних до ДТП, назвати себе; якщо в результаті ДТП є поранені або вбиті, повідомити про це в службу дорожнього руху і, якщо остання не дозволяє покинути місце події або якщо він не повинен надати допомогу пораненим або отримати медичну допомогу сам, повернутися до місця події або залишитися на місці до прибуття співробітників служби дорожнього руху (ст. 31).

Стосовно пішоходів у Конвенції про дорожній рух 1968 року зазначається, що до пішоходів прирівнюються особи, які везуть дитячу коляску, коляску для хворого, інвалідну коляску або будь-який інший транспортний засіб, невеликих розмірів і без двигуна, особи, що ведуть велосипед або велосипед з підвісним двигуном, а також інваліди, що пересуваються в інвалідних колясках, що приводяться в рух ними самими або рухаються зі швидкістю пішохода.

Серед основних обов'язків пішоходів Конвенція закріплює такі (ст. 20): 1) пішоходи повинні по можливості не користуватися проїзною частиною, а якщо вони нею користуються, то вони повинні виявляти обережність, щоб не турбувати і не затримувати без необхідності рух; 2) якщо біля краю проїзної частини дороги є тротуар або узбіччя, придатні для руху пішоходів, останні можуть користуватися ними; 3) при відсутності тротуарів або узбіч або в разі неможливості їх використання пішоходи можуть пересуватися по проїзній частині; якщо є велосипедна доріжка і якщо інтенсивність руху дозволяє це, вони можуть рухатися по цій велосипедній доріжці, не утруднюючи рух водіїв велосипедів і велосипедів з підвісним двигуном; 4) поза населеними пунктами пішоходи, що рухаються по проїзній частині дороги, повинні дотримуватися (якщо це не загрожує їхній безпеці і при відсутності особливих обставин) сторони, протилежної стороні, відповідної напрямку руху. Однак особи, які ведуть велосипед, велосипед з підвісним двигуном або мотоцикл, інваліди, що пересуваються в інвалідних колясках, а також групи пішохо-

дів, очолювані керівником або являють собою хід, повинні дотримуватися сторони проїжджої частини дороги, відповідної напрямку руху. За винятком маніфестацій, пішоходи, що рухаються по проїзній частині, повинні по можливості рухатися ланцюжком, один за одним, якщо цього вимагає безпека руху, зокрема в разі поганої видимості або високої інтенсивності руху транспортних засобів; 5) пішоходи не повинні перетинати проїзну частину дороги, не вживши запобіжних заходів; вони повинні користуватися пішохідними переходами, якщо такі є поблизу; 6) якщо на пішохідному переході є світлові та звукові сигнали для пішоходів, останні повинні слідувати вказівкам цих сигналів, якщо на пішохідному переході немає таких знаків або сигналів, але рух транспортних засобів регулюється світловими дорожніми сигналами або регулювальником, пішоходи не повинні виходити на проїзну частину, поки світловий сигнал або жест регулювальника дозволяє рух транспортних засобів; 7) під час переходу проїзної частини поза пішохідним переходом, позначеного розміткою або відповідним знаком або сигналом, пішоходи не повинні виходити на проїжджу частину, не впевнившись в тому, що вони можуть зробити це, не утруднюючи руху транспортних засобів. Пішоходи повинні переходити проїзну частину дороги під прямим кутом до її осі. Вийшовши на проїзну частину дороги, пішоходи не повинні подовжувати свій перехід, затримуватися або зупинятися на ній без необхідності.

Також Конвенція про дорожній рух 1968 року вводить поняття автомобіля, механічного транспортного засобу, мотоцикла, дороги, проїзної частини дороги, смуги руху, велосипедної доріжки, перехрестя, залізничного переїзду, зупинки та стоянки транспортних засобів, що стали основою термінології національного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху країн-учасниць Конвенції.

Зазначений нормативно-правовий акт закріплював правила розташування водіями транспортних засобів на доро-

зі; правила обгону та руху рядами; вимоги щодо безпечної швидкості та дистанції; правила проїзду перехресть, зупинки та стоянки транспортних засобів, вимоги до пасажирських перевезень, правила користування світловими та звуковими приладами й умови допуску транспортних засобів до руху на дорозі (обладнання, технічний стан автомобіля).

ІННОВАЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ АНТИСОЦІАЛЬНІСТЬ ДІЯННЯ АБО ВИНУ ПЕРЕСЛІДУВАНОЇ ОСОБИ

Наталя КОРОТЕНКО

Катерина КОСТЕНКО

У низці останніх публікацій спільними зусиллями О. А. Кириченка, професора Аланкіра та інших представників наукової школи юриспруденції розроблено такі редакції дванадцятої і тринадцятої статей перспективного Конституційного кодексу України, а рівно будь-якої іншої держави світу, щодо сутності і вичерпного переліку загально правових обставин, що виключають антисоціальність діяння, виключають або пом'якшують чи обтяжують вину особи, яка вчинила антисоціальне діяння:

ХІІ. “Сутність і вичерпний перелік загальноправових обставин, що виключають антисоціальність діяння”:

“Передбачені Особливою частиною Антикримінального, Адміністративного, Трудового, Де-факто майново-договірного або Де-юре майново-договірного кодексу України (а рівно іншої держави світу) діяння втрачають свою антисоціальність і перетворюються в правомірні суспільно корисні діяння за наявності таких обставин, як заподіяння збитків (шкоди та упущеної вигоди) при (внаслідок):

- 1) конкуренції норм права;
- 2) короткочасній конкуренції правових статусів різних соціосуб'єктів;
- 3) необхідній обороні;
- 4) крайній необхідності;
- 5) виправданому ризику;
- 6) затриманні особи, яка вчинила правопорушення;
- 7) психічному або фізичному впливі;

8) виконанні законного наказу чи розпорядження;

9) здійсненні спеціального завдання із попередження, виявлення, припинення і розкриття організованої групи правопорушників”.

Після викладення вказаного переліку обставин, що виключають антисоціальність діяння, має бути приведене визначення сутності, підстав та меж дії кожного із таких обставин в контексті подолання конкретного виду правопорушення.

XIII. “Сутність і перелік загальноправових обставин, що виключають або пом’якшують чи обтяжують вину особи, яка вчинила антисоціальне діяння”:

1) обставини, що виключають вину особи, яка вчинила антисоціальне діяння:

1.1) паранещасний випадок (при заподіянні діянням істотних і більших збитків) або параказус (в разі заподіяння діянням менш, ніж істотні, збитки);

1.2) неосудність;

1.3) обмежена осудність;

1.4) юридична та фактична помилка;

1.5) уявна обставина, що виключає антисоціальність діяння;

2) обставини, що пом’якшують вину особи, яка вчинила антисоціальне діяння: (приблизний перелік такого роду обставин);

3) обставини, що обтяжують вину особи, яка вчинила антисоціальне діяння: (вичерпний перелік такого роду обставин)”.

Після викладення цього переліку обставин, що виключають або пом’якшують чи обтяжують вину особи, яка вчинила антисоціальне діяння, має бути розкрита сутність кожного з названих обставин.

У цьому аспекті актуальною є й така інноваційна редакція статті IV “Антиделіктний обов’язок кожного громадянина попереджати і припиняти правопорушення” даного кодексу:

“Кожна людина зобов’язана попередити або припинити будь-яке правопорушення, у т. ч. й кримінальне, якщо при цьому йому не можуть бути заподіяні істотні і більшого розміру збитки, а суб’єкт владних повноважень певного антиделіктного органу зобов’язаний попереджати та/чи припиняти такі правопорушення у будь-якій ситуації, за винятком очевидного досягнення цієї мети лише ціною його життя.

При цьому кожна позанормативна антисоціальна девіантна поведінка фізичної особи має бути поставлена в залежність від причини перевищення позанормативності в умови такого посиленого застосування державного примусу, що дозволяє попереджати виникнення такого роду діяння, вихід якого за межі норми не обумовлений певним психічним чи іншим захворюванням особи, у межах норми в умовах немедичних установ спеціального типу (дитячі спеціальні установи, виховно-виховні або виправно-трудова установи та ін.), а якщо позанормативність поведінки обумовлена психічним або іншим захворюванням особи – в умовах медичних установ спеціального типу”.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЩОДО ОБРАННЯ ПРИКОРДОННИМ НАРЯДОМ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ СТОСОВНО ПРАВОПОРУШНИКІВ

Ігор КРИВИЙ
Михайло СИНИШИН
Дмитро ПАСТУХ

Прикордонники під час виконання завдань з охорони державного кордону наділені широким спектром повноважень і водночас несуть повну відповідальність за свої дії і вчинки в площині законності і адекватності застосування наданих прав. Під час виконання завдань з охорони державного кордону певні випадки зміни обстановки будуть спонукати прикордонників до впливу на правопорушників з використанням фізичної сили, застосування спеціальних засобів чи вогнепальної зброї. Із внесенням змін у низку нормативно-правових актів, які визначають ці питання для військовослужбовців та працівників Держприкордонслужби, виникла деяка проблематика щодо вирішення: ким же прийматиметься рішення про застосування тих чи інших видів заходів примусу відповідно до рівня небезпек?

Із врахуванням сталих підходів та їх поєднанням з існуючих вимогами пропонуються такі основні положення силового впливу на правопорушників:

1. Застосування вогнепальної зброї – це крайня міра впливу на порушника.
2. Прикордонники повинні використати усі можливості розв'язувати завдання з охорони державного кордону ненасильницькими методами.
3. Прикордонний наряд зобов'язаний неодноразово попередити особу про застосування заходів примусу та надання достатньо часу на виконання цієї вимоги.

4. Без попередження заходи примусу застосовуються у випадках, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю прикордонників чи громадян або зволікання може спричинити тяжкі наслідки.

5. Є низка категорій осіб, відносно яких заборонено застосовувати заходи примусу, окрім випадків їх групового чи збройного нападу, за наявності загрози життю або здоров'ю прикордонників чи інших громадян.

6. Необхідно не допускати застосування пристроїв для відстрілу спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки в напрямку території суміжної держави (у безпосередній близькості від територіального моря суміжної держави), у місцях (напрямок), коли можливе заподіяння шкоди іншим особам (якщо від цього можуть постраждати сторонні), а також у вогнєнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім окремих обумовлених випадків.

7. Рішення про застосування різних видів дій, предметів чи пристроїв при різноманітних умовах ускладнення обстановки доцільно приймати:

а) кожним прикордонником індивідуально:

заходи фізичного впливу;

види спеціальних засобів, такі як: гумові та пластикові кийки, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії;

вогнепальну зброю, за умови безпосередньої загрози життю і здоров'ю прикордонника чи іншої людини;

б) старшим прикордонного наряду (прикордонниками, які діють самостійно):

види спеціальних засобів, такі як: засоби обмеження рухомості (кайданки, шоломи, сітки для зв'язування тощо), пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії, засоби

акустичного та мікрохвильового впливу, службових собак, засоби примусової зупинки транспортного засобу, засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами;

вогнепальну зброю, у випадках, пов'язаних із відбиттям нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, захистом осіб від нападу чи звільнення заручників, затриманням осіб (у різних випадках ускладнення обстановки), зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, примусовим припиненням, шляхом пошкодження або знищення, польоту безпілотного літального апарата, запобіганням викраденню повітряного судна;

в) начальником прикордонного підрозділу (його прямими начальниками):

види спеціальних засобів, такі як: пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень, бронемашини без установленого на них штатного озброєння та інші спеціальні (спеціалізовані) транспортні засоби;

вогнепальну зброю під час: відбиття збройного нападу чи вторгнення на територію України, припинення збройних конфліктів і провокацій, а також для відбиття нападу на прикордонні наряди (інші об'єкти).

8. Прикордонник зобов'язаний негайно припинити застосування заходу примусу, коли досягнуто очікуваного результату, та надати відповідну допомогу чи забезпечити її надання іншими кваліфікованими медичними працівниками.

9. Про застосування заходів примусу прикордонний наряд зобов'язаний негайно повідомити (усно або письмово) начальнику підрозділу охорони державного кордону.

Як підсумок, необхідно зазначити, що ефективність протидії протиправній діяльності на державному кордоні України буде залежати від низки чинників, до основних з яких

доцільно віднести: обізнаність та глибоке усвідомлення персоналом своїх повноважень, обмежень і регламентації, у т. ч. із застосування заходів примусу, та спроможність швидко відтворити і втілити наявні знання у практичних діях, адже це є запорукою захисту життя і здоров'я людей.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Валентина КРИЖНА
Віталій БАЗЮК

Основою успішної протидії транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки є належний рівень правового регулювання цього процесу. Правові заходи посідають особливе місце серед заходів протидії транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки, оскільки створюють юридичну основу для різних напрямів протидії цьому виду злочинності.

Сьогодні вплив на транснаціональну організовану злочинність здійснюється за допомогою національного законодавства, у тому числі норм кримінального, кримінального процесуального, адміністративного, митного, фінансового та інших галузей права.

Однак протидія цьому виду злочинності здійснюється не лише за допомогою національного законодавства. Україна є учасником багатьох універсальних та регіональних угод, укладених у рамках ООН, Ради Європи та спеціалізованих міжнародних організацій, у яких містяться зобов'язання щодо співробітництва у питаннях криміналізації діянь, що відносяться до проявів транснаціонального злочинного бізнесу, правової допомоги у кримінальних справах, видачі злочинців, обміну оперативною та правовою інформацією та ін.

Міжнародним співтовариством сформовано систему міжнародних договорів та інших документів, що підготовлені і укладені у рамках ООН та інших міжнародних організацій, до яких зокрема слід віднести:

1) універсальні багатосторонні угоди, що регламентують питання протидії транснаціональній організованій злочин-

ності в цілому або окремим транснаціональним злочинам (Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.; Конвенція ООН проти корупції 2003 р.);

2) регіональні багатосторонні угоди з питань боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, серед яких найважливішими для України є документи, прийняті під егідою Ради Європи: (Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1998 р.; Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р.; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р.; Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 р.; Європейська конвенція про кіберзлочинність 2001 р.;

3) рішення ООН та інших міжурядових міжнародних організацій: (Політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності, затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 23.12.1994 № 49/159; Декларація ООН по боротьбі з корупцією у міжнародних комерційних операціях 1996 р.; Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення, затверджені Пленарним засіданням FATF 16.02.2012);

4) численні двосторонні угоди держав з питань протидії злочинності, у тому числі транснаціональній організованій злочинності економічного характеру, надання правової допомоги у кримінальних справах і видачі злочинців.

Найважливішим серед цих міжнародно-правових документів є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, яка підводить міжнародно-правову базу під боротьбу з вищевказаним явищем. У Конвенції визначено ознаки транснаціональної організованої злочинності, організованої злочинної групи, містяться конкретні пропозиції щодо криміналізації ряду діянь (участь в організованій злочинній

групі, відмивання доходів від злочинів, корупція, перешкодження здійсненню правосуддя тощо).

Конвенція має універсальний характер за змістом і формою та пропонує широкий набір заходів, спрямованих на протидію транснаціональній організованій злочинності, зокрема, відмиванню доходів, корупції, а також на захист свідків і потерпілих.

Конвенція також передбачає вирішення питань щодо видачі осіб, які вчинили транснаціональні злочини, а також взаємної правової допомоги у розслідуванні, кримінальному переслідуванні і судовому розгляді у кримінальних справах про транснаціональні злочини.

Поряд з Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності серед найважливіших міжнародно-правових документів у цій сфері слід зазначити прийняті під егідою Ради Європи Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (Страсбург, 08.11.1990) та Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 року, які покликані позбавити транснаціональну організовану злочинність фінансового підґрунтя.

Відповідно до цих конвенцій держави-учасниці зобов'язалися здійснювати на національному рівні комплекс законодавчих та інших заходів щодо забезпечення конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлення і відстеження власності, що підлягає конфіскації, наданню можливості судам і фінансовим установам вивчати банківські й інші фінансові документи, здійснювати ефективні слідчі дії у виявленні фактів відмивання доходів.

Оскільки норми цих конвенцій щодо кримінальної відповідальності за дії, пов'язані з відмиванням доходів, не можуть застосовуватися безпосередньо, караність цих дій встановлюється ст. 209, 209-1 КК України.

Так, протягом останніх років в Україні внаслідок імплементації правових норм, вироблених світовим співтовариством, створено нормативно-правову базу протидії транснаціональній організованій економічній злочинності, що в цілому відповідає міжнародним вимогам.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ДИТИНИ: АКЦЕНТ НА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО

Ольга КРИШЕВИЧ

Незважаючи на досить вагомі досягнення у сфері репродуктивної технології, є багато питань, які потребують правового закріплення в нормативних актах України, оскільки виношування та народження малюка для іноземного подружжя – це лише перша частина всієї процедури, а друга складова – легалізація статусу цих дітей та отримання громадянства у країні їх біологічних батьків. І саме з цим можуть виникати проблеми через юридичні колізії української держави. В Україні кримінальна відповідальність з боку батьків може настати лише у разі, якщо вони спробують перевезти її незаконно через кордон, аж до застосування статті про торгівлю людьми. Залишається питання механізмів захисту прав дитини генетичних батьків, країна походження яких забороняє сурогатне материнство і не визнає таких дітей. Аналіз судової практики свідчить, що українська сторона всіляко допомагає іноземцям обійти заборони їх національного законодавства. Як приклад, у липні 2016 року Посольство Республіки Польща звернулося до правоохоронних органів України з інформацією про громадян їх країни, які намагались отримати паспорти на двох дітей, які начебто були народжені даною парою в Україні, оскільки у польської сторони викликала підозру дата народження дітей, яка збігалася з датою в'їзду їх матері в Україну, тому на підставі інформації, викладеної в листі посольства, правоохоронні органи відкрили кримінальне провадження за ч. 3 ст. 149 Кримінального кодексу України. Цей приклад є одним з подібних у реєстрі судових рішень, за яким можна виокремити два суттєві моменти, по-перше – маніпуляція кваліфікацією програми сурогатного материнства під торгівлю людьми, а

по-друге – відсутність механізму надання такої послуги громадянам тих країн, де вона заборонена законом. Оскільки дитина за законом має генетичну спорідненість хоча б з одним із батьків, то, відповідно, вона також не може бути об'єктом торгівлі. Кримінально карається торгівля людиною з подальшим усиновленням (удочерінням). Відповідно до ст. 123 Сімейного кодексу України, у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком і жінкою) у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя. Отже, питання батьківства і материнства є вирішеним у момент реєстрації дитини, де у свідоцтві про народження батьками зазначаються особи, яким належав ембріон і які були стороною договору із сурогатною мамою. До прикладу, Канада, а в деяких судових спорах і Велика Британія вимагають підтвердження спорідненості саме рішенням українського суду, а не довідкою. Слід підкреслити, що сурогатна матір не може одночасно бути і гестаційною, і гендерною сурогатною матір'ю (віддати свою яйцеклітину і виношувати дитину), бо це вже буде продаж власної дитини, що карається національним кримінальним законодавством. Фактично програма сурогатного материнства справді є не чим іншим, як торгівлею, бо сурогатна мама за гроші продає дитину, ембріон якої їй перенесли лікарі, майбутнім батькам, яких їй підшукали посередники, а правоохоронці умисно реєструють подібні повідомлення за попередньою кваліфікацією “торгівля людьми”, тому що цей злочин є тяжким і, відповідно, клопотання перед слідчим суддею про обшук, доступ до документів та їх вилучення є виправданими. Але в дійсності це вершина, оскільки проблема виявлення фактів підроблення документів та зловживання (перевищення) службовим становищем працівниками відділів реєстрації актів цивільного стану. У згаданій вище справі слідство встановило, що працівники відділу РАЦС видали свідоцтво про народження дітей на підставі довідки про генетичну спорідненість з обома батька-

ми, хоча за програмою сурогатного материнства, яку надали парі, генетично рідним для дітей був лише батько. Таким чином, на перший погляд, сурогатне материнство подібне саме до торгівлі людьми, але така угода є цілком законною. До того ж об'єктом договору, який укладається між сурогатною матір'ю і майбутніми батьками, є не дитина, а послуга виношування дитини, тобто тривалий процес. У Кримінальному кодексі об'єктивна сторона торгівлі людьми має обов'язкову характеристику злочинних дій – мета, що визначається як подальша експлуатація людини. У контексті сурогатного материнства можлива експлуатація або матері, або дитини. Сурогатна мама не може бути об'єктом даного злочину, бо є свідомим учасником договору про виношування дитини, робить це добровільно і за окрему винагороду. До того ж сурогатна мама виношує дитину, яка генетично їй не належить, а тому від самого початку вона не має щодо неї жодних материнських прав, які не можуть виникнути й у майбутньому. Торгівля новонародженою дитиною утворює особливо кваліфікований склад такого злочину, як торгівля людьми (ч. 3 ст. 149 КК України). До того ж ця частина зазначеної статті містить вказівку, окрім спеціального потерпілого – малолітньої особи, ще й на спеціальний суб'єкт – батьків. На нашу думку, ст. 149 КК також забезпечує охорону прав ненародженої ще дитини. У кримінальному праві укладання угоди щодо продажу ненародженої дитини зараз або в майбутньому пропонується кваліфікувати як замах на торгівлю людьми. При досягненні згоди продати дитину після пологів ще не існує безпосередньої загрози об'єкту – волі малолітнього. Ця загроза залишається віддаленою та опосередкованою як мінімум до моменту народження дитини. Крім того, потерпілим у ст. 149 КК є саме людина, а не ембріон чи право на ненароджену людину. Жінка отримує гроші за ще ненароджену дитину, факт отримання грошей оцінюють як початок вчинення продажу, тобто початок виконання об'єктивної сторони торгівлі людьми та кваліфікують вчинене як замах на цей злочин. Адже саме

як замах на злочин повинно тоді кваліфікуватися і отримання грошей жінкою за обіцянку завагітніти в майбутньому та передати дитину з метою експлуатації. Більш складною є ситуація, коли вагітна жінка обіцяє передати дитину після народження безоплатно. Чи буде мати місце початок виконання об'єктивної сторони за таких умов? Видається, вирішення цих питань не є однозначним, оскільки має місце ієрархічна колізія між нормами міжнародного права та законами України. Так, згідно зі ст. 1 ЗУ Про протидію торгівлі людьми торгівля людьми – це здійснення незаконної угоди..., а так само передача або одержання людини. І в розумінні норм цього Закону укладання будь-якої угоди (навіть усної) буде становити виконання об'єктивної сторони. При такому тлумаченні торгівлі утворюється ситуація, коли начебто об'єктивна сторона почала виконуватися, але при цьому потерпілий відсутній в реальній дійсності (і винні про це знають – фактична помилка відсутня) і загроза об'єкту ще віддалена, опосередкована, що не характерно для замаху. У той же час ст. 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та ст. 3 Додаткового протоколу до Конвенції ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю визначають торгівлю людьми виключно як найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб. Поняття “угоди” у складі торгівлі людьми в цих міжнародних актах відсутнє. Тому будь-яка домовленість про продаж ненародженої дитини, навіть пов'язана з отриманням коштів майбутньою матір'ю, має бути оцінена як доказ факту змови на вчинення такого злочину, і в цілому має бути визнана створенням умов для вчинення торгівлі людьми, яка відбудеться після народження дитини. Отже, буде мати місце готування до злочину, а про замах на злочин можна буде говорити тоді, коли дитина вже народиться, і у матері з'явиться можливість встановити над нею контроль, наявність якого обов'язкова для суб'єкту торгівлі людьми.

ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ АКТАМ КІБЕРТЕРОРИЗМУ У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Владислав КУБАЛЬСЬКИЙ

Терористична діяльність у кіберпросторі в умовах глобалізації та поширеного використання інформаційно-комунікаційних технологій становить серйозну загрозу для безпеки будь-якої держави та обумовлює необхідність протидії зазначеному явищу. Неможливо належно протидіяти проявам кібертероризму (у науковій літературі його іноді називають “електронний”, “інформаційний”, “комп’ютерний” тероризм) як новому різновиду тероризму без розуміння його сутності, сучасних форм і тенденцій розвитку цього явища.

Згідно з абзацом 2 п. 3 Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р., до загроз кібербезпеці України належить, зокрема, використання терористичними організаціями кіберпростору для вчинення актів кібертероризму, фінансової та іншої підтримки терористичної діяльності. В абзаці 5 п. 1 цієї Стратегії визначено, що РФ залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній кібербезпеці, активно реалізує концепцію інформаційного протиборства, базовану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України. Така деструктивна активність створює реальну загрозу вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури. Глобального масштабу набуває використання кіберпростору терористичними організаціями. Пріоритетними цілями кібертероризму залишаються об’єкти атомної енергетики, електро- та водопостачання, сфери

електронних комунікацій, фінансової та банківської сфери, авіа- та залізничного транспорту, сховищ стратегічних видів сировини, хімічні й біологічні об'єкти тощо (абзаци 5 та 8 п. 1 Стратегії).

Особливу увагу привертає диспозиція ст. 324-1 “Кібертероризм” розділу 11 “Злочини проти держави” КК Грузії, яка викладена у такій редакції: “Кібертероризм, тобто протиправне заволодіння комп’ютерною інформацією, що охороняється законом, її використання або погроза використанням, які створюють небезпеку настання тяжких наслідків, вчинені з метою залякування населення чи (і) впливу на орган влади, – карається...”. Назва статті “Кібертероризм” у КК видається невдалою, оскільки відповідальність у таких випадках має наставати за конкретні акти кібертероризму як прояви цього явища.

У статті 237 “Акти тероризму” розділу 3 “Кримінальні правопорушення проти державної влади” Кримінального кодексу Естонії зазначається, що “...втручання в комп’ютерні дані або перешкоджання функціонуванню комп’ютерних систем, а також погроза вчинення таких дій, якщо вони вчинені з метою примусу держави або міжнародної організації до дії або бездіяльності..., караються...”. По суті зазначені у диспозиції наведеної статті окремі діяння становлять акти кібертероризму.

Проект нового Кримінального кодексу (у редакції станом на 18 січня 2022 р.), оприлюднений на офіційній сторінці робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, створеної відповідно до Указу Президента України від 07.08.2019 № 584/2019, містить ст. 5.2.4 “Терористичне діяння”, яка викладена у такій редакції: “особа, яка з метою залякати населення або дестабілізувати діяльність публічної влади чи міжнародної організації, або примусити їх вчинити яку-небудь дію чи утриматися від її вчинення: 1) захопила людину, 2) застосувала зброю чи

інший предмет, яким може бути спричинена шкода життю чи тяжка шкода здоров'ю людини, 3) захопила, утримувала, знищила або пошкодила об'єкт критичної інфраструктури чи його устаткування, необхідне для діяльності цього об'єкта, або вивела його з ладу, 4) захопила повітряне, морське судно або інший засіб пасажирського чи вантажного транспорту, 5) влаштувала перешкоду для руху на вулиці, дорозі, іншому шляху сполучення, заблокувала транспортну комунікацію, роботу морського, річкового порту чи аеропорту, трубопровідного транспорту, 6) виготовила, придбала, перевезла, поставила, використала вогнепальну зброю, вибуховий пристрій, ядерний, біологічний чи хімічний боєприпас або заволоділа такою зброєю чи таким боєприпасом, 7) вивільнила у навколишнє середовище небезпечну речовину або здійснила небезпечну для життя людей пожежу, повінь чи вибух, або 8) припинила постачання води, електроенергії чи іншого природного ресурсу, що має життєво важливе значення для людей, – вчинила злочин 5-го ступеня”.

Вважаємо доцільним диспозицію частини першої ст. 258 “Терористичний акт” чинного КК України після слів “терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу” доповнити словами “протиправного впливу на інформаційно-телекомунікаційні системи” і далі за текстом. У проекті нового КК України (у редакції станом на 18 січня 2022 р.) вважаємо доцільним доповнити ст. 5.2.4 “Терористичне діяння” положенням, яке присвячене кібертерористичному акту. Таким чином, ст. 5.2.4 розглядуваного проекту КК слід доповнити п. 9, який варто викласти в такій редакції: “особа, яка з метою залякати населення або дестабілізувати діяльність публічної влади чи міжнародної організації, або примусити їх вчинити яку-небудь дію чи утриматися від її вчинення: ...9) вчинила кримінальне правопорушення з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у кіберпросторі”.

Реалізація зазначених пропозицій, на наш погляд, сприятиме більш ефективній протидії актам кібертероризму, матиме певний запобіжний потенціал, а також свідчитиме про належне розуміння законодавцем рівня суспільної небезпеки аналізованих діянь.

ЩОДО АНАЛІЗУ НОРМ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Андрій КУЦЕНКО

Анна КУЦЕНКО

Людство намагається жити за встановленим зразком, на жаль немає таких спільнот, які б такі правила не порушували. Звичайно такі порушення мають дрібний характер, до прикладу, запізнитись на, перейти дорогу на не встановленому місці, але є надзвичайно небезпечні – вбивство тварин, крадіжка майна.

Такі дрібні порушення мають назву проступок. Відносно, які пов'язані із суспільно небезпечними діями, що ведуть до відповідальності за їх вчинення, регулює кримінальне право, тому такі дії носять назву злочини.

Самі ж злочини мають ознаки які спільні з іншими правопорушеннями: що є небезпечним для суспільства, здійснюється свідомо, (що вчинено всупереч заборони визначених кримінальним законодавством). Ураховуючи адміністративні, дисциплінарні або цивільні проступки, злочини мають підвищений рівень суспільної небезпечності. Тому дія чи бездіяльність не є злочином (яка хоча формально і містить ознаки будь-якого забороненого діяння, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Крім того, злочином є лише те діяння, яке прямо передбачене ККУ.)

Здійснивши аналіз кодексу про адміністративні правопорушення, та кримінального кодексу з прикордонних питань, було виявлено проблематику з врегулюванням питання переміщення через кордон товарів, які підлягають обов'язковому декларуванню, переміщенню через державний кордон осіб. Система Особливої частини кримінального права побудова-

на головним чином за родовими об'єктами злочинів. Назви відповідних розділів Особливої частини КК здебільшого прямо вказують на цей об'єкт (наприклад, розділ I називається “Злочини проти основ національної безпеки України”, а тому родовим об'єктом усіх злочинів, передбачених цим розділом, є основи національної безпеки). Систематизація всіх злочинів за їх родовим об'єктом має важливе значення. Насамперед, сама система побудована так, щоб забезпечити виконання завдань, визначених у ч. 1 ст. 1 КК.

Усі норми Особливої частини КК за своїм змістом поділяються на три групи: 1) заборонювальні (забороняють певні суспільно небезпечні діяння під загрозою застосування кримінального покарання за їх вчинення, наприклад, ч. 1 ст. 109 КК); 2) роз'яснювальні (розкривають значення деяких понять і термінів, що вживаються у кримінальному законі, наприклад, ч. 1 ст. 401 КК); 3) заохочувальні (встановлюють умови звільнення особи від кримінальної відповідальності за конкретний злочин, наприклад, ч. 3 ст. 263 КК). Норми Загальної та Особливої частини кримінального права як певні підсистеми КК перебувають у щільній і нерозривній єдності. При кваліфікації діянь, вирішенні питань, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності та покарання, можуть застосовуватися водночас норми обох частин. Здійснюючи правопорушення особа свідомо потрапляє під дію Особливої частини кримінального кодексу України у ХХІ ст. важко знайти людину, яка не знає, що карається законом.

Кримінальне законодавство України включає, як відомо, дві основні складові: Загальну та Особливу частини. Загальна частина містить базові правові положення, які тією чи іншою мірою притаманні всім суспільно небезпечним і протиправним діям, які знаходяться у “сфері” кримінального законодавства. Друга – Особлива частина, містить вичерпний перелік кримінально-правових заборон, в яких “прописані” конкретні суспільно небезпечні протиправні діяння та

визначені види, розміри (терміни) покарань й інші заходи, які встановлені за порушення цих заборон. Так, Загальна та Особлива частини створюють єдине кримінальне законодавство України, яке систематизовано в Кримінальному кодексі України (далі – КК), єдиному джерелі законодавства України про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 3). При цьому кожна з цих частин має свої особливості. Основна характеристика Особливої частини полягає в тому, що саме тут визначаються та певною мірою індивідуалізуються об'єкти, які з точки зору законодавця (держави) потребують кримінально-правової охорони.

Звільнення від кримінальної відповідальності особи є виявленням демократизму та особливого розгляду кожного злочину. Вважаємо, що Особлива частина Кримінального кодексу України є найбільш врегульованою законодавчою нормою, в якій все структуровано.

В аналізі рішень суду по кримінальних правопорушеннях було визначено, що великий різновид додаткових санкцій не надає достатнього впливу, і як результат є неефективним. Робота над новим кримінальним кодексом повинна вирішити більшість проблем, і розширити можливості застосування правових норм Кримінального кодексу.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Максим ЛЕВИЦЬКИЙ

Спроможність мати права і обов'язки, обсяг і можливість їх здійснювати залежить від правового статусу фізичної особи. Правовий статус є невід'ємним фактором, який супроводжує людину впродовж життя та змінюється у зв'язку зі зміною її фактичного становища у суспільстві. На нашу думку, більш лаконічною та чіткою можна вважати класифікацію правового статусу на загальний, спеціальний та індивідуальний. Одним із видів правового статусу є спеціальний статус людини як представника тієї чи іншої соціальної групи, відособленої за певними юридично значущими підставами (родом діяльності, віком та ін.), що наділений відповідно до законів та інших нормативних актів спеціальними, додатковими правами та обов'язками. Спеціальний статус доповнює загальний правовий статус (коригує його). На відміну від загального статусу, що є постійним, спеціальний статус змінюється, має тимчасовий характер. Саме тому спеціальний правовий статус складають правосуб'єктність, права, інтерес, свободи та обов'язки, які характеризують окремі соціальні верстви, соціальні групи суспільства з огляду на специфіку їх соціального, політичного і навіть географічного розміщення. До таких соціальних верств населення, які мають спеціальний правовий статус або правовий модус, належать військовослужбовці, оскільки діяльність військовослужбовців пов'язана із несенням військової служби.

В актах військового законодавства України немає визначення поняття правового статусу військовослужбовців. Водночас правовий статус військовослужбовців в окремих зарубіжних країнах (Республіки Білорусь, Азербайджанської Республіки, Республіки Казахстан та інших) закріплено в

окремому законодавчому акті. Вважаємо таким, що заслуговує на окрему увагу, Закон Республіки Білорусь “Про статус військовослужбовців” від 04.01.2010 № 100-З, де нормативно закріплено поняття, зміст та особливості статусу військовослужбовців. Згідно із цим Законом статус військовослужбовців – це сукупність прав, свобод, обов’язків і відповідальності військовослужбовців, установлених Конституцією Республіки Білорусь, цим Законом та іншими законодавчими актами Республіки Білорусь, у тому числі міжнародними договорами Республіки Білорусь (ст. 1). Відповідно до цього Закону зміст і обсяг прав, свобод, обов’язків і відповідальності військовослужбовців залежать від того, перебувають вони чи не перебувають при виконанні обов’язків військової служби.

У цьому Законі зазначено, що особливість статусу військовослужбовців також полягає у тому, що вони мають право на застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зберігання, носіння, використання зброї, бойової та спеціальної техніки у випадках і порядку, передбачених законодавчими актами. Крім того, військовослужбовці мають право на обґрунтований професійний ризик у випадку, якщо вчиненими діями об’єктивно було зумовлено ситуацію, що склалася, а поставлену мету не можна було досягнути діями без ризику, одночасно військовослужбовець вжив усіх можливих заходів для запобігання шкоди охоронюваним законом інтересам.

У Законі Республіки Азербайджан “Про військову службу і статус військовослужбовців” акцентовано увагу на особливостях поняття статусу військовослужбовця: 1) його зміст становлять загальні права, свободи і обов’язки військовослужбовців; 2) у законі визначено винятки та обмеження військовослужбовців щодо них; 3) зміст становлять також права, обов’язки та відповідальність, пов’язані з особливостями військової служби (ст. 5).

Отже, військовослужбовці мають спеціальний правовий статус, що позначає їх спеціальну правосуб’єктність, спеці-

альні права та обов'язки. Він вказує на особливе становище військовослужбовців як суб'єктів права, зумовлене особливостями військової служби.

Відповідно до ст. 1–2 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” військовослужбовці мають усі права та свободи людини й громадянина, а також гарантії цих прав і свобод, що закріплені в Конституції України та законах України. Разом з тим законодавець зауважує, що військовослужбовці користуються такими правами та свободами із урахуванням особливого характеру військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни. Саме тому їм передбачено додаткові пільги, гарантії та компенсації, визначені законом. Однією із таких гарантій є передбачена законом заборона обмежень прав і свобод військовослужбовців, визначених законодавством України (ст. 2 цього Закону). Як слушно зазначає А. Коротя, “нехтування військовою справою, невизначеність з правами та обов'язками військовослужбовців неодноразово призводили до втрати незалежності”.

Отже, військовослужбовці як фізичні особи володіють загальним правовим статусом. Однак із урахуванням їхнього особливого правового становища та соціальної ролі у державі потребує виокремлення їхнього спеціального правового статусу. Спеціальний цивільно-правовий статус військовослужбовців має такі ознаки: 1) виникає з моменту зарахування фізичних осіб на військову службу; 2) припиняється з моменту відрахування фізичних осіб із військової служби; 3) військовослужбовці користуються цивільними правами з урахуванням особливого характеру військової служби; 4) його визначено актами цивільного законодавства та актами військового законодавства; 5) межі поведінки військовослужбовця закріплено в актах військового законодавства; 6) зміна правового статусу залежить від законодавства та конкретних життєвих обставин, зокрема стану здоров'я, сімейного стану, віку,

статті тощо; 7) в актах військового законодавства визначено як додатковий обсяг прав та обов'язків, так і його обмеження для військовослужбовців; 8) військовослужбовці мають право на застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зберігання, носіння, використання зброї, бойової та спеціальної техніки; 9) у них є право на обґрунтований професійний ризик; 10) спеціальний цивільно-правовий статус військовослужбовців виявляється в межах майнових або особистих немайнових відносин.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Тетяна ЛИСЬКО

Керування транспортним засобом у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного тощо) є поширеною проблемою. Про це свідчить статистика. Від початку 2022 року вже було зафіксовано 6 567 випадків нетверезого керування. У 2021 році в Україні зафіксували 5 019 ДТП, в яких водії керували автомобілями в стані сп'яніння. У цих аваріях 113 осіб загинуло та 1 072 особи травмовано. Такі дані наводить прес-служба МВС.

Тому наукова спільнота та правозастосовці схвально ставляться до посилення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) доповнено ст. 286-1 згідно із Законом від 16.02.2021 № 1231-ІХ. У МВС назвали знаковим ухвалення цього Закону, яким було підвищено штрафи, посилено відповідальність за керування авто і вчинення ДТП у стані сп'яніння.

Окрім того, згаданий Закон встановив ряд обмежень щодо звільнення від кримінальної відповідальності та покарання осіб, які порушили правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту керуючи транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Зокрема, таких осіб не можна звільнити від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійо-

вим каяттям (ст. 45 КК України); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України). Єдиною підставою звільнення від кримінальної відповідальності залишається закінчення строків давності (ст. 49 КК України).

Негативні наслідки для обвинуваченого у “нетверезому керуванні” відображені і в межах інституту звільнення від покарання. Так, законодавець заборонив звільняти їх від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 74 КК України; звільняти від покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК України), застосовувати щодо них умовно-дострокове звільнення (п. п. 1, 2 ч. 3 ст. 81 КК України) та здійснювати заміну невідбутої частини покарання більш м'яким (п. п. 1, 2 ч. 4 ст. 82 КК України). Застосування амністії чи помилування щодо цієї категорії осіб теж суттєво обмежено (ст. ст. 86, 87 КК України).

Закон № 1231-ІХ від 16.02.2021 передбачив ще один негативний наслідок для водіїв, що керували транспортним засобом в стані сп'яніння. При призначенні основного покарання у вигляді позбавлення волі, суд призначає додаткове покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами. Строк такого додаткового покарання може сягнути від трьох (мінімальна межа санкції за ч. 1 ст. 286-1 КК України) до десяти років (максимальна межа санкції за ч. 4 ст. 286-1 КК України). Додаткове покарання завжди виконується самостійно і не підлягають складанню. Тобто, після відбуття основного покарання у вигляді позбавлення волі, починається обчислення відбуття строку додаткового покарання (позбавлення права керувати транспортним засобом).

Крім того, слід відзначити, що в санкції ст. 286-1 КК України не міститься “традиційний” вид покарання за подібні кримінальні правопорушення – штраф. Незважаючи на критику суворості та “безальтернативності” встановленого

законодавцем виду покарання (виключно позбавлення волі та позбавлення права керувати транспортним засобом), ми підтримуємо запроваджену новелу з огляду на поширеність, суспільну небезпечність, вкрай негативні наслідки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. Оминаючи окремі проблеми, що стосуються односторонності та узгодженості окремих конститутивних ознак даного кримінального правопорушення, вбачаємо доречним та вчасним посилення кримінальної відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 216 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ВОЄНІЗОВАНИМ АБО ЗБРОЙНИМ ФОРМУВАННЯМ

Юрій ЛУЦЕНКО

Сергій КЛИМЕНКО

Микола ДЕНИСЕНКО

У Конституції України задекларовано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу (ч. 1 ст. 17). Існування та розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, правової держави залежать від проведення ефективної, цілеспрямованої державної політики щодо захисту національних інтересів України. У зв'язку з цим гібридні виклики та загрози, які постали перед нашою державою на тлі негативних суспільно-політичних процесів у 2014 році, стали серйозним випробуванням для незалежності України, що зумовило екстрену трансформацію державної політики у сфері національної безпеки України, у тому числі в контексті вдосконалення правового регулювання державної безпеки України у війсьній сфері з урахуванням європейських стандартів та кращих світових практик.

Тимчасова втрата контролю над окремими територіями Донецької та Луганської областей України, інспірований та підтриманий Кремлем збройний конфлікт, який має потенціал переростання у відкрите збройне протистояння між Україною та Російською Федерацією, окупація РФ частини суверенної території України – АР Крим та міста Севастополя, відсутність на цих територіях легітимних органів державної вла-

ди, дезорганізація та дезорієнтація населення, небезпека для життя та здоров'я осіб, які перебувають на непідконтрольних територіях, і низка інших негативних чинників призвели до нетипових умов, у яких чинне законодавство України виявилося неефективним.

Зазначене викликало необхідність удосконалення наявних законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також розроблення і подальшої їх адаптації до особливостей безпекового середовища в Україні та світі.

Ураховуючи викладене, зупинимо нашу увагу на складі злочину, передбаченого ст. 260 КК України, який законодавцем поміщено до Розділу IX Особливої частини КК України ("Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки"). Одразу необхідно наголосити, що з моменту російської агресії на територіях, окупованих державою-агресором, були створені незаконні збройні формування, за допомогою яких і було досягнуто цілей щодо отримання контролю над частиною українських територій. Тобто незаконні збройні формування, підтримувані іноземною державою, є, без перебільшення, значною загрозою національній безпеці нашої країни.

А. А. Вознюк доходить до висновку, що в умовах загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності України активно створюються та функціонують воєнізовані та збройні формування. Одні з них спеціалізуються на різноманітних протиправних діях, спрямованих на насильницьку чи іншу протиправну зміну або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміну меж території або державного кордону України, порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо. Натомість метою існування інших об'єднань є захист інтересів української держави, її суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, прав і свобод громадян від цих злочинів. Отже, діяль-

ність одних формувань спрямована на вчинення злочинів, а інших – на запобігання їм.

Як бачимо, незаконні збройні формування є значною воєнною загрозою у суспільстві і державі загалом. У зв'язку з цим В. А. Робак підкреслює, що існування не передбачених законом збройних формувань "...створює загрозу для існування самої держави, оскільки в структурі суспільства діють організовано, згуртовано і цілеспрямовано впливові у політичному, фінансовому, воєнному, ідеологічному і релігійному сенсі сили, кримінальні об'єднання, діяльність яких спрямована на руйнування української держави. Зазначені формування перешкоджають здійсненню не лише кримінально-правової, а й соціально-економічної політики. Безперечним є той факт, що діяльність указаних об'єднань ставить під загрозу суспільну безпеку, отже, у цьому випадку її охорона не лише виправдовує застосування кримінально-правових методів, а й вимагає їх застосування, у зв'язку з тим, що суспільство не може нормально функціонувати і розвиватися, якщо існує небезпека для його існування". Характеризуючи об'єкт злочину, передбаченого ст. 260 КК України, вказаний науковець робить висновок про те, що у багатьох випадках при його вчиненні шкода спричиняється й іншим об'єктам кримінально-правової охорони, а не тільки громадській безпеці. А злочин, передбачений ч. 5 ст. 260 КК України, є багатоб'єктним завжди.

Погоджуючись із позицією А. А. Вознюка та В. А. Робака, ураховуючи характер та специфіку злочину, передбаченого ст. 260 КК України, необхідно віднести його до злочинів, які посягають на державну безпеку України у воєнній сфері. У зв'язку з чим до ст. 216 КПК України необхідно внести такі зміни та поповнення: "2. Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями ... 260 ... Кримінального кодексу України".

ЗАВДАННЯ ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРОЄКТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

Роман ЛЯШУК
Валерій ВИЧАВКА

Однією зі стадій процедури прийняття нормативно-правових актів, що регулюють кримінальні правовідносини, є їх перевірка на предмет відповідності положенням Конституції України.

Експертиза проекту нормативно-правового акта проводиться з метою перевірки якості його підготовки й обґрунтованості, своєчасності прийняття, виявлення можливих негативних наслідків дії такого нормативно-правового акта.

Основними завданнями експертизи проекту нормативно-правового акта є його об'єктивний усебічний розгляд; перевірка відповідності проекту положенням законодавства України; оцінка відповідності проекту сучасному рівню наукових знань; аналіз рівня використання світового досвіду; прогнозування соціально-економічних, можливих правових наслідків виконання нормативно-правового акта в разі затвердження його проекту; перевірка дотримання вимог нормотворчої техніки тощо.

Завданнями правової експертизи проекту нормативно-правового акта є:

об'єктивне і повне дослідження поданого на розгляд експертів проекту відповідно до предмета експертизи, виходячи із загальносуспільних і загальнодержавних інтересів, засад побудови правової системи;

розроблення у разі необхідності пропозицій щодо внесення до проекту або інших пов'язаних з ним нормативно-правових актів необхідних змін і доповнень;

підготовка обґрунтованого експертного висновку з усебічною оцінкою проекту нормативно-правового акта.

Проведення правової експертизи проекту нормативно-правового акта включає такі стадії:

визначення типових характеристик нормативно-правового акта (предмета, методу регулювання, виду) і ступеня його відповідності засадам правової системи (концептуальна оцінка);

визначення ступеня врахування практики нормативного регулювання даної або аналогічної сфери суспільних відносин; установлення всіх змістових зав'язків положень проекту з нормами, що містяться в інших нормативних актах (системно-юридична оцінка);

визначення ступеня відповідності проекту нормативно-правового акта загалом та окремих його елементів (правових інститутів, груп норм, окремих норм, правових термінів) вимогам юридичної техніки (юридико-технічна оцінка);

узагальнення окремих оцінок і формулювання загального висновку щодо подальшого проходження проекту нормативно-правового акта (експертний висновок).

Завдання правової експертизи проекту нормативно-правового акта розкривається через такі питання:

Чи відповідає проект загальним принципам побудови правової системи? Якщо ні, то в чому це виявляється?

Чи відповідають положення проекту нормам Конституції України, а також законам з відповідної галузі права? Якщо ні, то яким саме нормам?

Чи відповідає зміст проекту ступеню його юридичної сили? Якщо ні, то які саме положення проекту не відповідають ступеню його юридичної сили?

Чи відповідає зміст проекту соціально-економічним відносинам, що становлять предмет його регулювання? Якщо ні, то в чому саме?

Чи відповідає проект нормам чинних міжнародних договорів України? Якщо ні, то в якій частині?

Чи враховано під час підготовки проекту історичний і сучасний досвід регулювання цих чи аналогічних питань в Україні і за кордоном? Які положення проекту вже були нормативно закріплені в минулому і довели свою ефективність, а які не дали належних результатів?

Чи суперечать положення проекту чинним нормативно-правовим актам більшої, рівної або меншої юридичної сили? Якщо так, то яким саме нормам?

Які положення проекту, що суперечать чинним нормативно-правовим актам, не є достатньо обґрунтованими і мають бути виключені або доповнені?

Чи відповідає структура проекту ustalеним принципам побудови нормативно-правових актів даного виду? Якщо ні, то чому? Яких змін потребує структура проекту?

Які положення проекту мають бути змінені, доповнені або виключені з нього і чому?

Які правові конструкції та терміни мають бути змінені, доповнені або виключені з проекту і чому?

Яким є рівень редакційної підготовки проекту? Які редакційні та лексичні зміни і доповнення мають бути внесені до тексту проекту і чому?

Отже, завданнями правової експертизи проекту нормативно-правового акта є повне й об'єктивне дослідження проекту, розробка у разі необхідності пропозицій щодо внесення до проекту або інших пов'язаних з ним нормативно-правових актів необхідних змін і доповнень, а також підготовка експертного висновку з усебічною оцінкою проекту нормативно-правового акта.

У подальших наукових дослідженнях необхідно розкрити зміст комплексної науково-правової експертизи законопроектів.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА

Анастасія МАЛЬЦЕВА

Необхідною передумовою ефективного функціонування держави є належна діяльність осіб, які представляють вищі рівні державної влади. Очевидно, що держава покликана забезпечити належну охорону таких осіб, у т. ч. на нормативно-правовому рівні. Особливо це стосується стороннього впливу на їх законну діяльність.

Оскільки втручання у діяльність державного діяча є перешкодою для виконання покладених на нього службових обов'язків, то загалом відповідне діяння становить загрозу не тільки роботі окремих органів державної влади, а й стабільності держави загалом.

Основним завданням України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави є забезпечення належного функціонування вищих органів державної влади, створення необхідних умов і здійснення належного захисту професійної та службової діяльності осіб, які їх представляють. Так, для виконання перелічених завдань на державному рівні встановлена низка правових гарантій реалізації повноважень, покладених на державних діячів. Серед них важливу роль відіграє попередження незаконного втручання у діяльність зазначених органів за допомогою кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за втручання в діяльність певних категорій осіб, які діють від імені та в інтересах держави, а у разі втручання – притягнення до кримінальної відповідальності.

Так, у ст. 344 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлена відповідальність за втручання у діяльність державного діяча. Звертаємо увагу, що обов'язковою ознакою зазначеного складу кримінального правопорушен-

ня є потерпілий. Перелік осіб, які належать до категорії державних діячів, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, його законодавцем надано в диспозиції ч. 1 даної статті.

Під втручанням у теорії кримінального права розуміють незаконний вплив у будь-якій формі на державного діяча з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень. Однак аналіз кримінально-правових положень указує на те, що у КК України відсутнє конкретне визначення даного поняття. Існує нагальна потреба вирішити питання щодо того, які саме діяння у формі дії чи бездіяльності є втручанням у діяльність державного діяча та чи містить умисна бездіяльність ознаки складу кримінального правопорушення, що передбачене у статті 344 КК України.

Обставиною, що обтяжує відповідальність за дане кримінальне правопорушення, є вчинення його особою з використанням свого службового становища. Ця обставина викликає необхідність з'ясування співвідношення та розмежування зазначеного кримінального правопорушення з окремими кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності.

Вивчення судової статистики вказує на необхідність дослідження проблем кримінальної відповідальності за втручання у діяльність державного діяча. Так, за даними Генеральної прокуратури України, протягом 2015–2021 рр. обліковано 96 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 344 КК України. Але, незважаючи на численні заяви та велику кількість фактів втручання у діяльність представників держави, кількість вироків у таких справах незначна. Зазначене свідчить про складність явища, відсутність усталеного офіційного поняття впливу та викликає необхідність детального вивчення питання втручання у діяльність державного діяча на дисертаційному рівні.

Свого часу кримінальне правопорушення щодо втручання у діяльність державного діяча та відповідальність за нього досліджували такі вчені: П. П. Андрушко, О. О. Дудоров, Ю. В. Луценко, В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк, В. І. Осадчий, Ю. П. Дзюба, М. В. Довгаль та ін. Окрім цього, комплексне наукове дослідження всіх норм чинного КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність за втручання в діяльність особи, у 2010-х роках здійснив Є. В. Блажівський. Однак, не применшуючи значення та цінність робіт названих науковців, слід зазначити, що питання відповідальності за втручання в діяльність саме державного діяча дотепер не отримало належного рівня наукової розробки.

Вищевикладене свідчить про актуальність зазначеної теми та вказує на необхідність теоретичного дисертаційного дослідження кримінально-правової характеристики незаконного втручання у діяльність державного діяча та кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення, оскільки лише такий аналіз надасть можливість сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність та надати рекомендації стосовно практики його застосування.

ПРОТИДІЯ РЕЙДЕРСТВУ СУЧАСНИМИ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Олена МАТЮШЕНКО

Рейдерство – популярний та широко вживаний термін у нинішньому лексиконі не лише економістів та юристів, а й спеціалістів з інших галузей. У давнину рейдерами називали морських піратів. Сьогодні це люди, які прагнуть заволодіти чужим майном незаконними методами (з англ. *raid* – наліт, *raider* – грабіжник). У Західній Європі рейдерством називають ситуацію, в якій одна компанія намагається заволодіти іншою компанією без схвалення цього дирекцією компанії, тобто відбувається поглинання компанії проти волі її керівництва і ради директорів. Рейдер – це особа, яка, вживаючи заходів з поглинання чужої компанії, не порушує закон, а лише діє всупереч волі її керівництва та контролюючих акціонерів

Сьогодні українська практика рейдерських атак значно відрізняється від зарубіжної. Якщо в розвинутих країнах рейдерство пройшло вже певні етапи свого розвитку і стало цілком легальним бізнесом, коли рейдери скуповують великі пакети акцій без публічного звернення до акціонерів, то в Україні рейдери віддають перевагу не купівлі підприємств, а їх силовому захопленню, часто з використанням насильства та кримінальних методів.

Незважаючи на задеклароване у ст. 41 Конституції України непорушне право приватної власності, упродовж останніх років в державі спостерігається тенденція щодо збільшення кількості вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що охоплюються терміном “рейдерство”.

Як правило, до категорії “рейдерських” відносять кримінальні правопорушення, передбачені ст. 200 Кримінального кодексу України (далі – КК) “Незаконні дії з документами на

переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення”, ст. 205-1 КК “Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців”, ст. 206-2 КК “Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців”, ст. 223-1 КК “Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів”, ст. 224 КК “Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)”.

Указані кримінальні правопорушення характеризуються надзвичайно високим рівнем суспільної небезпеки, що виражається у спричиненні матеріальної та моральної шкоди як фізичним, так і юридичним особам. Тому можна говорити, що вчинення зазначених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності виступає одним з факторів, який стримує економічне зростання України.

Законодавчий орган України активізує свою роботу щодо посилення відповідальності, у тому числі кримінальної, за різні вияви рейдерських діянь. Так, прийняті в останні роки закони України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству” забезпечили усунення основних недоліків чинного законодавства, які зумовлювали високу актуальність проблеми рейдерства в нашій державі.

Для подальшої протидії рейдерству необхідне активне втручання держави: щоб підприємці могли успішно протистояти рейдерським атакам, потрібно ініціювати підготовку законодавчих документів про захист власності від незаконних поглинань підприємств та протиправних дій конкурентів.

Науковцями, практичними працівниками правоохоронних органів, суб’єктами законодавчої ініціативи постійно

здійснюється пошук прогресивних та дієвих способів протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, зокрема і шляхом прийняття змін до Кримінального кодексу України. Саме тому у Верховній Раді України зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на запровадження низки антирейдерських заходів та встановлення дієвих запобіжних заходів з метою запобігання протиправному захопленню підприємств та незаконному заволодінню нерухомим майном, забезпечення реалізації на рівні національного законодавства пропорційності та індивідуального характеру покарань, що призначаються за вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних з рейдерством, шляхом посилення кримінальної відповідальності за окремі їх види, а також створення нових антирейдерських інструментів.

З огляду на викладене формування державних механізмів протидії рейдерству має передбачати розробку і реалізацію комплексу заходів, у тому числі удосконалення чинного законодавства та реформування судової системи захисту прав учасників господарських товариств. Для досягнення цього необхідно створити реєстр фізичних та юридичних осіб, які вже були задіяні в рейдерських схемах. Але ефективність протидії рейдерству полягає не стільки в установленні кримінальної відповідальності за вже вчинене захоплення підприємства, скільки в унеможливленні надання таким діям вигляду законних.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВІДМОВУ ВІД ВАКЦИНАЦІЇ

Тетяна МИХАЙЛІЧЕНКО

Пандемія коронавірусної інфекції, незважаючи на всі позитивні передбачення, які робилися в 2019–2020 рр., не збавляє обертів. Навпаки, вона активно змінює наше життя. Голова ВООЗ Т. А. Гебрейесус застерігає: “Ця пандемія поки що ніде не завершилася, і в умовах неймовірного глобального поширення “Омікрону” існує ймовірність появи нових варіантів”. На тлі таких перспектив держави по-різному почали вибудовувати внутрішню політику.

Загалом всі держави нині можна розділити на дві основні групи:

1. Ті, що вводять *de-jure* обов’язкову, у т. ч. й примусову вакцинацію, від коронавірусної інфекції для всього дорослого населення (зокрема, Австрія, Ватикан, Еквадор, Індонезія, Мікронезія, Саудівська Аравія, Таджикистан та Туркменістан). Приміром, Австрія готується ввести обов’язкове щеплення з лютого 2022 р. Громадяни, які ж відмовляться, мають сплатити штраф у розмірі 3 600 євро. У разі повторного порушення сума штрафу буде збільшена вдвічі. Якщо ж людина відмовиться виплачувати призначений штраф, то їй загрожує позбавлення волі на 4 місяці.

2. Ті, що ввели обов’язкову вакцинацію для визначеного переліку осіб (зокрема, Греція, Індія, Італія, Китай, Росія, Франція, Україна та ін.), чому часто кореспондує і стягнення за відмову від щеплення. Так, у Греції невакциновані люди, старші 60 р., мають щомісячно сплачувати штраф у розмірі 100 євро. У Канаді (провінція Квебек) планують ввести спеціальний податок для людей, які відмовляються зробити першу дозу COVID-вакцини.

В Україні 04.10.2021 було видано наказ МОЗ України “Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов’язковим профілактичним щепленням” № 2153, куди були включені освітяни та працівники органів влади з поясненням. При цьому слід сказати, що суспільство схвально сприйняло цю урядову ініціативу, не можна. Навпаки, була достатньо велика кількість осіб, які відмовилися щепитися і були відсторонені від роботи, у результаті чого вони пішли до суду. Деякі суди почали виносити рішення на користь позивачів (див. приміром рішення Городнянського районного суду Чернігівської обл. від 07.12.2021 № 732/1783/21, Жовківського районного суду Львівської обл. від 10.12.2021 № 444/3344/21, Городоцького районного суду Хмельницької обл. від 19.01.2022 № 672/1277/21 та ін.). Хоча все ж у більшості випадків у позовах про визнання незаконним та скасування наказу про відсторонення від роботи та допущення до роботи суди відмовляють. Більш того, вже маємо кілька порушених проваджень проти службових осіб, які відсторонювали невакцинованих підлеглих: 10.01.2022 були внесені відомості до ЄРДР щодо незаконних дій посадових осіб АТ “Укрзалізниця” за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 172 КК України.

Варто відмітити, що на тлі спорів щодо доцільності обов’язкової вакцинації серед медичних працівників, науковців та політиків, на сьогодні немає ще жодної правової позиції ЄСПЛ щодо питання примусової вакцинації проти COVID-19 та щодо відсторонення від роботи працівників, які є невакцинованими і не входять до чітко визначеного переліку.

Прихильники вакцинації часто висловлюють думку, що ЄСПЛ стане на їх бік, посилаючись на справи “Solomakhin v. Ukraine” та “Vavrichka & others v. Czech Republic”. Однак справедливим буде відмітити, що у цьому контексті Європейський суд висловлювався лише щодо процедурних питань: про тимчасові заходи, які суд може вжити негайно у випадку існу-

вання ризику непоправного порушення прав людини (справа “Abgrall & 671 others v. France”) та про зупинення дії закону, що передбачає обов’язкову вакцинацію аби мати змогу продовжити працювати (справи “Kakaleri & others v. Greece” та “Theofanoroulou and others v. Greece”). Тож ж точно передбачити, яким буде рішення ЄСПЛ насправді складно. Чому? Насамперед тому, що на відміну від справ “Solomakhin v. Ukraine” та “Vavrichka & others v. Czech Republic”, де йшлося про щеплення від дифтерії та правця, гепатиту В, поліомієліту), вакцина проти COVID-19 не пройшла всі повноцінні 3 етапи клінічних випробувань і це є загальновідомим фактом. Тому перше питання, на яке ЄСПЛ буде змушений дати відповідь, стосуватиметься визнання “вакцинації проти коронавірусної інфекції” саме вакцинацією. Окрім того, перешкодою для обов’язкової вакцинації може стати сам механізм реалізації такого припису в конкретних державах. Так, Ю. Ю. Забуга правильно відмітила, що низка чинних законодавчих положень потребує змін через неможливість їх практичного втілення в період епідемій, які поширюються територію всієї країни.

Отже, на розгляді в ЄСПЛ нині перебуває щонайменше дві повноцінні справи проти обов’язкової вакцинації, подані грецькими медичними працівниками, але доки рішень по них немає. Тому маємо констатувати, що з одного боку обов’язкова вакцинація для всього дорослого населення – це втручання в життя людини, а з іншого, чи буде таке втручання виправданим і чи не порушуватиме воно ст. 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод – питання, на яке поки немає точної відповіді.

В умовах, які склалися, на нашу думку, варто з обережністю ставитися щодо ідей обов’язкової (а фактично примусової) вакцинації всього населення та введення відповідальності за відмову від останньої в Україні, насамперед пропрацювавши механізм дотримання існуючих гарантій шляхом внесення відповідних змін.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ВАГІТНИХ ЖІНОК ТА ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ ВІКОМ ДО ТРЬОХ РОКІВ

Олександр МИЦЬКА
Артем КОВАЛЕВСЬКИЙ

За всі часи еволюції людства злочинність вважалась негативним явищем для суспільства. Особливу увагу в державі приділяли злочинності жінок.

При прийнятті рішення судом про призначення справедливого покарання з огляду на фізіологічні особливості цієї категорії людей вагітність жінки в кримінально-правових, кримінально-виконавчих відносинах відіграє величезну роль а саме:

при призначенні покарання вона є обставиною, яка пом'якшує його;

перебуваючи у стані вагітності, до жінок не застосовують покарання у вигляді довічного позбавлення волі;

можуть виникнути підстави для звільнення від відбування покарання.

Так, одна з таких підстав закріплена у статті 83 Кримінального кодексу України, а саме: звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку.

У доктрині кримінального права існує твердження, що звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок,

які мають дітей віком до трьох років, слід відносити до умовних видів звільнень. Необхідно повністю погодитись з цим твердженням, оскільки звільняючи вагітну жінку або жінку з малолітньою дитиною з місць позбавлення волі від відбування реального покарання, до неї ставиться низка вимог.

Приймаючи рішення про можливість такого звільнення, суд ураховує:

- тяжкість проступку;
- особу винної;
- інші обставини.

При цьому закон ставить додаткові вимоги для звільнення:

жінка повинна мати сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання;

жінка має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

Деякі науковці звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років вважають однією із форм індивідуалізації кримінальної відповідальності, яка полягає в забезпеченні виконання обвинувального вироку, а також вияву з боку держави до таких осіб демократизму, гуманізму, справедливості й економії кримінальної репресії. Інші вчені з цього приводу зазначають таке: спеціальною метою цього виду звільнення від відбування покарання називають охорону суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням народження, нормального розвитку дітей та їх виховання. Визнається неприпустимим народження і виховання дитини в умовах місць обмеження або позбавлення волі, які складно назвати сприятливими для повноцінного розвитку нового члена суспільства. На думку Є. Письменського, знаходження дитини в суворих умовах режиму відбування покарання означало б їх незаслужене покарання. Ми в повному обсязі погоджуємося з цим твердженням, залишається тільки додати, що інтереси виховання дитини повинні

бути вищими за досягнення мети покарання, але закон не передбачає звільнення від додаткового покарання. Також вважаємо, що зі звільненням жінки по догляду за дитиною вона може досягати процесу ресоціалізації, тобто відновитися в соціальному статусі повноправного члена суспільства.

Перебуваючи на випробувальному терміні на обліку в органах пробації по закінченні цього терміну для більшої переконливості у досягненні процесу ресоціалізації (правосвідомої, законослухняної поведінки в подальшому), уповноважені органи з питань пробації перед направленням матеріалів відносно цієї особи до суду про вирішення питання про звільнення взагалі від призначеного кримінального покарання, на нашу думку, повинні провести оцінку ризиків скоєння нею повторного кримінального правопорушення після звільнення.

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 203-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Роман МОВЧАН

14 липня 2020 року ВРУ було ухвалено Закон України “Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор”. Головним наслідком прийняття цього законодавчого акту стало скасування наявної в нашій державі з 2009 року абсолютної заборони на зайняття гральним бізнесом, що зі свого боку обумовило внесення одночасних змін і до ст. 203-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Через такі зміни правозастосовні органи зіштовхнулися з низкою складних питань кваліфікації, на деякі з яких ми спробуємо відповісти у цій роботі.

У ч. 2 ст. 203-2 КК України передбачено відповідальність за вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті, особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей. Як бачимо, у цій нормі використовується не традиційне для вітчизняної правотворчості у сфері кримінального права формулювання “особою, судимою за злочин, передбачений цією статтею”, а міститься виправданий відсил лише до дій, передбачених ч. 1 цієї норми. Зважаючи на це, відсутність аналізованої кваліфікуючої ознаки має констатуватись у випадках вчинення відповідного кримінального правопорушення (далі – к. пр.) особою, яка має судимість за к. пр., передбачене попередньою редакцією цієї статті КК України.

Хотілося б звернути увагу і на тому, що як згідно із попередньою, так і згідно з чинною редакцією ст. 203-2 КК України однією з форм об’єктивної сторони аналізованого к. пр. визнається саме “організація” відповідних дій. Тобто ми маємо справу з описаним у науковій літературі випадком, коли

в Особливій частині прямо передбачається відповідальність організатора. Коментуючи такі ситуації, В. О. Навроцький, а слідом за ним і інші фахівці зазначають, що за відсутності у кримінальному законодавстві подібних норм, відповідні дії кваліфікувалися б як співучасть у такому к. пр. Будучи ж прямо вказаною у диспозиції статті Особливої частини, така дія є ознакою об'єктивної сторони злочину, а тому особа, яка її здійснює, є виконавцем злочину. “Таким чином, організаторські, підбурювальні, пособницькі дії, що передбачені диспозицією статті Особливої частини КК, кваліфікуються лише за цією статтею без посилання на відповідну частину ст. 27 КК як посягання виконавця. Той же факт, що злочин вчиняється не однією особою, відображений у формулюванні диспозиції статті, яка передбачає таку співучасть особливого роду”.

З огляду на наведені доктринальні положення зайвим виглядає посилання судів не лише на ч. 3 ст. 28, а й на ч. 3 ст. 27 КК України при оцінці дій осіб, які були організаторами грального бізнесу (попередня редакція ст. 203-2 КК України).

Зауважимо, що у практиці застосування ст. 203-2 КК України зустрічаються й випадки її інкримінування особам, які вчинили це к. пр. у складі злочинної організації. Зокрема, Сихівським районним судом м. Львова було встановлено, що Особа-1 брала участь у діяльності злочинної організації, яка займалась гральним бізнесом, безпосередньо надаючи доступ до азартних ігор у системі онлайн казино, тобто виконувала дії, спрямовані на надання фізичної можливості взяти участь в азартних іграх відвідувачам. Такі дії були кваліфіковані за ч. 1 ст. 255 (йдеться про стару редакцію норми) і ч. 4 ст. 28 – ч. 1 ст. 203-2 КК України.

Підтримуючи доктринальну позицію про те, що злочини, вчинені у складі злочинної організації, необхідно кваліфікувати самостійно, за сукупністю зі статтями, які передбачають відповідальність за створення злочинних організацій, участь у них чи у скоєних ними злочинах, загалом таку кваліфікацію

за сукупністю відповідних кримінально-правових норм загалом слід визнати вірною. Водночас, враховуючи посилання у формулі кваліфікації на ст. 255, додаткова вказівка ще й на ч. 4 ст. 28 КК України виглядає у цьому та інших подібних випадках недоречною.

У кримінально-правовій доктрині відсутня уніфікована позиція відносно необхідності посилання на ч. 2 ст. 27 КК України під час кримінально-правової оцінки дій виконавця к. пр., вчиненого у співучасті. Зокрема, В. О. Навроцький пише про те, що кваліфікація дій виконавця лише за статтею Особливої частини не дозволяє відрізнити ситуації вчинення злочину однією особою і у співучасті. На думку вченого, така кваліфікація дій виконавця приховує той факт, що злочин вчинив він не один, а у співучасті, що, крім виконавця, є хоча б ще один злочинець – організатор, підбурювач чи пособник або ж всі одразу. “Крім того, – продовжує фахівець, – важко зрозуміти, чому при співучасті (у вузькому розумінні слова) дії всіх співучасників кваліфікуються з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК, а виконавця – без такого посилання. Це, меншою мірою, непослідовно”. Тому юрист вважає доцільним у випадках вчинення злочину з участю декількох осіб посилатися на відповідну частину ст. 27 КК, у т. ч. і під час кваліфікації дій виконавця злочину.

Водночас більш переконливою і такою, що враховує приписи ч. 1 ст. 29, є позиція, відповідно до якої у статтях Особливої частини КК України описані к. пр., вчинені виконавцем; тому в його посяганні є всі ознаки відповідного складу к. пр. і воно має кваліфікуватися лише за статтею Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за спільно вчинене к. пр., без посилання на ч. 2 ст. 27 КК України.

Зважаючи на викладену вище і підтриману нами позицію, ми, знову ж таки, вважаємо зайвою вказівку одним із судів не лише на ч. 1 ст. 203-2, а й на ч. 2 ст. 27 КК України при кваліфікації дій особи, яка була визнана виконавцем к. пр.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Катерина МОРОХІНА

Задля точної правової оцінки суспільно небезпечної поведінки людини та її вчиненого діяння слід для початку встановити перелік обов'язкових ознак, які перш за все можуть відобразити внутрішнє ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчинила. Ці ознаки можна розділити на дві групи. Перша група містить ознаки, які визначаються з аналізу суб'єкта, а друга – суб'єктивну сторону.

Розглянемо більш детально таку обов'язкову ознаку складу кримінального правопорушення, що характеризує внутрішню сторону суспільно небезпечного діяння, як суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Взагалі, таку ознаку можна розуміти як внутрішню сторону кримінального правопорушення, тобто психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків.

Слід зазначити, що ця сторона також має таку обов'язкову ознаку, як вина, та факультативні – мета, мотив, емоційний стан. Звісно, у деяких випадках такі факультативні ознаки можуть виступати як обов'язкові, а саме коли вони вказані в диспозиції статті Кримінального кодексу України. Задля прикладу можна навести ст. 364 КК “Зловживання владою або службовим становищем”, у диспозиції якої чітко вказано мету: “...з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи...”

Повертаючись до обов'язкових ознак суб'єктивної сторони, хотілося б сказати, що не дарма є певне розмежування ознак на основні та факультативні. Насамперед важливо зрозуміти

міти психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків, а лише потім, після визначення вини особи, можна перейти до визначення причини виникнення певного психічного ставлення особи, тобто мотиву, та якого результату особа хотіла досягти після вчинення діяння, мети правопорушення.

Більш точну характеристику вини слід шукати в Кримінальному Кодексі, а саме в розділі 5 “Вина та її форми”, в якому виділено 3 статті, а саме: ст. 23 “Вина”, ст. 24 “Умисел і його види” і ст. 25 “Необережність та її види”. Законодавець визначає вину як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Своєю чергою, умисел поділяється на прямий і непрямий (ст. 24), а необережність поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість (ст. 25).

Можна зрозуміти, що суб’єктивна сторона складає психологічний зміст правопорушення і тому її визначають як внутрішню сторону.

Наостанок хотілося б додати, що у разі правильного визначення суб’єктивної сторони здійснюється належна кваліфікація правопорушення, можливо встановити ступінь суспільної небезпеки діяння та визначити належне покарання для правопорушника.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ ПРОТИ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ: ТАК ЧИ НІ

Людмила МОСТЕПАНЮК

На розгляді у Верховній Раді України знаходиться Проект Закону України від 23.09.2021 № 6084 “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб”, підготовлений Комітетом з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України до другого читання. Проект розроблений з метою забезпечення епідемічної безпеки населення в умовах поширення вакцинованих інфекційних хвороб, зокрема гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19).

Таким чином, проектом Закону України № 6084 “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб” пропонується доповнити Кримінальний кодекс України (далі – КК) ст. 321-З, яка передбачала б установлення відповідальності за таке:

а) виготовлення з метою збуту, збут підроблених документів, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, що карається штрафом від трьох тисяч до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк

від двох до п'яти міс., або обмеженням волі на строк до трьох років;

б) внесення медичним працівником завідомо неправдивих відомостей до медичної документації або даних до електронної системи охорони здоров'я щодо проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, що каратиметься штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років;

в) використання особою завідомо підроблених документів, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, що каратиметься штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років.

Крім того, у ч. 4 ст. 321-3 КК пропонується передбачити спеціальні умови звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка використала підроблені документи, що підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб.

Та навіть при оглядовому вивченні положень чинного кримінального законодавства можна легко виявити достатню кількість законодавчих заборон для належного і своєчасного реагування у разі вчинення відповідних діянь. Так, відразу зустрічаємо ст. 358 КК, що встановлює відповідальність за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів. Підроблення офіційного документа, який видається чи посвідчується, у тому числі підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем чи іншою особою, яка

має право видавати чи посвідчувати такі документи, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 358 КК. Складання чи видача працівником юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, за наявності підстав підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 358 КК.

Натомість складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення нею до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення такою особою офіційних документів необхідно кваліфікувати за ст. 366 КК.

Для встановлення ознак офіційного документа необхідно керуватися таким:

1) документ містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру;

2) документ має бути складено, видано чи посвідчено відповідною особою в межах її професійної чи службової компетенції за визначеною законом формою та з належними реквізитами.

Для службового підроблення (ст. 366 КК) обтяжуючою обставиною є спричинення тяжких наслідків. У випадку, коли має місце використання завідомо підробленого документа, вказане діяння за наявності підстав необхідно кваліфікувати за ч. 4 ст. 358 КК.

Отже, у чинному КК підстави для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за скоєння вищевказаних діянь врегульовано достатньо комплексно. Тому встановлення окремої (спеціальної) кримінальної відповідальності

за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб, є необґрунтованим. Надмірна криміналізація порушуватиме принцип економії кримінально-правової репресії та створюватиме штучну конкуренцію кримінально-правових норм.

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТАТТЕЮ 415 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Марія МУЗИКА

Згідно з офіційними даними Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), велику частку кримінальних проваджень, які розслідує ДБР, становлять військові кримінальні правопорушення. ДБР є одним із правоохоронних органів, до компетенції якого входить запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, вчинених посадовими особами та держслужбовцями, а за ч. 1 ст. 2 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, військова служба відноситься до державної служби особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, що пов’язана з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності.

Зокрема, впродовж 2020–2021 років слідчими ДБР було направлено до суду обвинувальні акти щодо 22 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні правил водіння або експлуатації машин згідно ст. 415 Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Відповідно до статті 415 ККУ, особа-військовослужбовець підлягає кримінальній відповідальності за порушення правил водіння або експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, що спричинило потерпілому (потерпілим) середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель.

Детальніше зупинимося на характеристичі ознак суб’єкта кримінального правопорушення за ст. 415 ККУ. Зокрема

ці ознаки встановлені як у ст. 18 КК України (загальні ознаки), так і в окремих положеннях власне військового законодавства, що регулює діяльність працівників Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо.

Перша ознака – “фізичність”, оскільки військовослужбовець – це людина, фізична особа. Слід зазначити, що згідно чинного законодавства, на військову службу приймаються як громадяни України (за контрактом або за призовом), так і іноземці та апатриди (за контрактом на посади рядового, сержантського і старшинського складу).

Друга ознака – осудність. Відповідно до ч. 1 ст. 19 ККУ можливість особою усвідомлювати свої дії і керувати ними під час вчинення кримінального правопорушення. Що стосується військовослужбовців, то визначення здатності усвідомлювати їх дії та керувати ними здійснюється спеціальною військово-лікарською експертизою під час медичного огляду щодо придатності особи до військової служби за станом здоров'я. Тому логічно, що внаслідок проведення медогляду, на військову службу повинні відбиратися тільки ті особи, які не страждають на хронічні психічні захворювання та здатні усвідомлювати свої дії та керувати ними. Втім захворювання може виникнути вже під час проходження військової служби. Так, застосування цієї ознаки передбачає індивідуальний підхід у кожному конкретному випадку.

Третя ознака – вік особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Згідно статті 22 ККУ – це особа, яка досягла 16-річного або 14-річного віку (у випадках, визначених законом). Оскільки на військову службу призиваються особи, які досягли 18-річного віку, то відповідно порушення правил во-

діння або експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини неможливе військовослужбовцем молодшого віку.

Поряд з вказаними загальними ознаками військовослужбовцю, як спеціальному суб'єкту, притаманні ряд інших ознак.

Зокрема, така ознака як проходження військової служби у Збройних Силах України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законодавства України.

Наступною спеціальною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення за ст. 415 ККУ є те, що ним може бути не будь-який військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження навчальних або спеціальних зборів), а той, який відповідно до своїх посадових обов'язків несе відповідальність за використання військової машини або безпосередньо керує цією машиною. Але у другому випадку військовослужбовець може і не виступати суб'єктом правопорушення, якщо таке правопорушення було вчинено під час навчання його водінню під керівництвом інструктора, який знаходився поруч з ним.

У разі порушення правил експлуатації машин суб'єктами кримінальної відповідальності за ст. 415 ККУ можуть бути лише ті військовослужбовці, до обов'язків яких входить експлуатація військової техніки та контролю за її належним технічним станом: командири автомобільних підрозділів, техніки (старші техніки), заступники командирів частин і підрозділів по технічній частині, начальники автомобільних служб, чергові парку, механіки-водії, водії, старші машин тощо.

Отже, перераховані вище ознаки характеризують військовослужбовця як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення за ст. 415 Кримінального кодексу України.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: НА ПРИКЛАДІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Катерина МУКОМЕЛА

Сучасні тенденції розвитку економіки, науково-технічного прогресу, лібералізації міжнародних ринків свідчать про становлення результатів інтелектуальної діяльності як рушійної передумови розвитку суспільства, оскільки інтелектуальна праця важлива не лише для духовного розвитку людини, а й для економічного стану держави. Тобто рівень держави прямо залежить від ступеня розвитку інтелектуальної власності та її правової охорони в усіх галузях законодавства.

Міжнародний досвід кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності досліджували такі науковці, як: Г. О. Андрощук, В. Валле, В. Д. Гулкевич, М. М. Дімітров, А. А. Ломакіна, А. С. Нерсесян, О. В. Новіков, О. С. Парамонова, С. М. Тітов, В. Б. Харченко та інші. Однак і наразі питання щодо кримінально-правової охорони прав на об'єкти промислової власності в зарубіжних країнах не були предметом спеціального наукового дослідження.

У США положення про кримінальну відповідальність за злочини у сфері інтелектуальної власності викладені у Законі про авторське право 1976 р. (Copyright Act), Законі про авторське право цифрової доби 1998 р. (Digital Millenium Copyright Act), Законі про патенти 1958 г. (Patent Act), Законі про неправомірне використання торговельних марок 1984 р. (Trademark Counterfeiting Act) та Законі про торговельні марки 1946 р. (Закон Ленема) (Lanham Federal Trademark Act). Слід зазначити, що система прецедентів доповнює зако-

ни у сфері інтелектуальної власності та слугить основою для подальшого розвитку законодавства.

Особливий розвиток отримала кримінально-правова охорона промислової власності в країнах англосаксонського типу законодавства (США). Ця специфікація викликана тим, що англосаксонська правова система базується на прецедентах. Подібний варіант розвитку правового інституту робить норми права більш м'якими порівняно з нормами романо-германської системи. Англосаксонська система охорони у сфері злочинів проти промислової власності характерна тим, що закріплення визначень основних понять, пов'язаних з певною групою злочинів, здійснюється безпосередньо в тексті закону.

У США окремі штати, які провели кодифікацію кримінальних законів, включили правила кваліфікації конкретних видів злочинів в окремі статті кодексу. У США у власних кримінальних законах злочини проти інтелектуальної власності виділили в окремі глави – “Розкрадання” та “Злочини проти власності”. Подібні злочини є посяганням економічного характеру. Так, у разі порушення прав на комерційну таємницю або торговельну марку ці об'єкти промислової власності визнаються предметом розкрадання або підробки. До того ж віднесення об'єктів промислової власності до переліку майнових є позитивом, оскільки створює дієвий правовий механізм охорони майнових прав на відомості, що складають комерційну таємницю, порядок використання торговельної марки тощо. У країнах англосаксонського права здійснюється охорона від комп'ютерних злочинів, тому що подібні злочини посягають на майнові інтереси власників програм для ЕОМ і баз даних та можуть заподіяти значну матеріальну шкоду.

У США кримінальна відповідальність за порушення прав промислової власності передбачена не нормами КК, а положеннями законів, що регулюють правову охорону зазначеної власності. З огляду на те, що Угода про торгові аспекти

інтелектуальної власності не вимагає застосування країнами обов'язкових кримінальних покарань за такі правопорушення, американське законодавство (Закон про патенти США від 1958 р., що становить розд. 35 Кодексу законів США та Закону про охорону прав на сорти рослин від 1970 р.) не передбачає кримінальної відповідальності за порушення прав на винаходи, промислові зразки, сорти рослин та торговельні марки.

Американські суди за порушення прав на торговельну марку та фірмове найменування можуть застосовувати штраф у розмірі від 2 млн дол. США до 5 млн дол. США для фізичних осіб (від 5 млн дол. США до 15 млн дол. США для юридичних осіб) та позбавлення волі строком від 10 до 20 років, а також конфіскацію та знищення контрафактних товарів і торговельних марок, етикеток, упаковок та інших матеріалів, що містять контрафактну торговельну марку.

Отже, кримінальна відповідальність застосовується як для покарання правопорушників, так і з превентивною метою. Характерною особливістю є можливість, що притягнути до відповідальності всіх правопорушників може бути важко, одна або декілька кримінальних справ можуть бути відібрані як резонансні справи, що матимуть стримуючий вплив на значну кількість правопорушників. За законодавством Сполучених Штатів Америки за контрафакцію та піратство встановлене жорстке покарання. Зокрема згідно із законами США за несанкціоноване відтворення творів у цифровому форматі (наприклад, продуктів програмного забезпечення) та їх піратське поширення настає кримінальна відповідальність без необхідності доведення отримання правопорушником комерційної вигоди. Граничні суми, які дозволяють порушити кримінальну справу за піратство, за законами Сполучених Штатів Америки є несуттєвими та встановлюється на основі роздрібною ціни піратської продукції.

КОЛІЗІЯ НОРМ КК ТА КПК ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Тетяна НІКІФОРОВА

Інститут спеціальної конфіскації є міжгалузевим інститутом, норми якого містяться, як в кримінальному (ст. 96-1, 96-2 КК), так і в кримінальному процесуальному законодавстві (ч. 9 КПК). Очевидно, що норми КК повинні встановлювати матеріально-правові підстави застосування спеціальної конфіскації, а норми КПК регулювати процедуру її здійснення. Однак в науковій літературі давно звертається увага на те, що положення ч. 9 ст. 100 КПК в переважній більшості сформульовані як матеріально-правові, що це створює небезпеку колізій між відповідними нормами. У ч. 9 ст. 100 КПК мова йде про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів й чітко не розмежовується на яке майно та цінності поширюється статус спеціальної конфіскації, а на яке – речових доказів. К. П. Задоя, аналізуючи відповідні норми, дійшов висновку, що в ч. 9 ст. 100 КПК йдеться лише про майно та цінності, які “зберегли на собі сліди кримінального правопорушення”, тобто є речовими доказами і на них статус спеціальної конфіскації не поширюється. В. С. Батиргареева вважає, що такий однозначний висновок зробити важко та для визначення ефективності спеціальної конфіскації він значення не має. Проте таке розмежування має значення для правозастосування. Адже, якщо визначені в ч. 9 ст. 100 КПК майно та цінності мають статус речових доказів, то процедура здійснення спеціальної конфіскації повинна бути закріплена в іншій нормі. Якщо ж регулювання здійснюється в одній нормі, то на відповіді предмети поширюється як статус речових доказів, так і спеціальної конфіскації. Але таке становище ство-

рює проблеми правозастосування. Ось деякі приклади судової практики, які про це свідчать.

Постановою ККС ВС від 27 вересня 2021 року ухвалу апеляційного суду залишено без змін, а касаційну скаргу прокурора – без задоволення. Апеляційний суд не задовольнив скаргу прокурора, мотивуючи своє рішення тим, що прокурор в прохальній частині скарги просив апеляційний суд на підставі ст. 100 КПК України прийняти рішення щодо конфіскації коштів в дохід держави, та не конкретизував вказані гроші як предмет чи знаряддя вчинення злочину. Касаційний суд погодився з висновком апеляційного суду, зазначаючи також те, що враховуючи наявність у санкції вказаної частини статті КК України покарання у виді позбавлення волі, виходячи з положень ч. 1 ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація у цьому випадку може бути застосована, чим виключається альтернативна можливість вирішення питання про вилучення вказаних коштів у власність держави в порядку інших правових процедур, зокрема й тих, що стосуються долі речових доказів; апеляційна скарга прокурора не містить посилань на положення ст. 96-1, 96-2 КК України, тобто не містить вказівки на необхідність застосування положень матеріального закону щодо спеціальної конфіскації, а містить натомість загальні посилання на необхідність конфіскації цих коштів в порядку положень ст. 100 КПК України, зокрема на підставі п. 1 ч. 9 ст. 100 КК України як знаряддя вчинення злочину. З наведеного вочевидь випливає, що касаційний суд розуміє положення ч. 9 ст. 100 КПК як такі, що вирішують долю речових доказів та лише встановлюють процедуру застосування спеціальної конфіскації.

Подібний висновок можна зробити також із постанови ККС ВС від 2 вересня 2020 року, яким також ухвалу апеляційного суду залишено без змін, а касаційну скаргу прокурора без задоволення. Зокрема, суд вказав, що прокурор вказуючи на п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК України, жодним чином не об-

ґрунтовує порушення апеляційним судом положень ст. 96-1, ст. 96-2 КК України, тоді як вказаною нормою кримінального процесуального закону регулюються питання щодо процесуального порядку застосування спеціальної конфіскації, тоді як матеріально-правові підстави її застосування визначені законом України про кримінальну відповідальність, а саме ст. 96-1 та ст. 96-2 КК України.

Однак навіть у цих двох подібних рішеннях касаційного суду є певні розбіжності. Зокрема у першому рішенні, разом з усіма вищевказаними аргументами, основною підставою для відмови у задоволенні касаційної скарги було те, що прокурор відповідні грошові цінності визначив як знаряддя, тоді як вони є предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК. У другому рішенні прокурор ставив питання саме про конфіскацію знаряддя злочину, яким і виступав автомобіль, проте суд відмовив, мотивуючи це відсутністю у скарзі вказівки на матеріальні норми.

Аналіз вищенаведених рішень свідчить про різне розуміння судами та прокурорами змісту та правової сутності ч. 9 ст. 100 КПК та підтверджує наведені вище аргументи та побоювання науковців. Крім того, обурює той факт, що суд першої інстанції не застосував спеціальну конфіскацію у випадках, в яких вона вочевидь повинна була бути застосована. А вищестоящі суди, замість того, щоб здійснювати правосуддя, встановлюють формальні підстави для відмови у задоволенні скарг прокурора, тоді як апеляційний суд міг би уточнити апеляційні вимоги прокурора, спрямувавши його щодо вказівки правильних правових норм, адже зі змісту скарг очевидно, що прокурор вимагає здійснити передбачену законом спеціальну конфіскацію майна, законність здійснення якої у цих випадках підтвердив касаційний суд. Формальне дотримання норм закону не може бути підставою для очевидного нехтування правом. Саме так слід розцінювати ситуацію, коли особі визнаній винною у наданні неправомірної вигоди

(перша з наведених справ) повертають гроші, що становлять цю неправомірну вигоду (1 700 доларів США), стимулюючи його в подальшому до тих самих дій (враховуючи ще й покарання у виді 50 н.м.д.г. (8 500 грн).

Очевидно, що для вирішення вищенаведеної проблеми, потрібні як законодавчі зміни, так і зміни у розумінні поняття “правосуддя”.

Щодо законодавчих змін, то задля усунення можливості розуміння ч. 9 ст. 100 КПК як матеріально-правової норми, в якій передбачено майно та цінності, що можуть підлягати конфіскації, в КПК потрібно чітко розмежувати порядок вирішення долі речових доказів та процедури здійснення спеціальної конфіскації.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ ПРИ ФОРМУВАННІ ПОЛОЖЕНЬ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Тетяна НІКОЛАСНКО
Василь ОМЕЛЬЧУК

Необхідність реформування кримінального законодавства України неодноразово порушувалось як серед теоретиків, так і практиків. Чи не вперше на рівні наукового обґрунтування ця ідея була відображена на Міжнародній науково-практичній конференції на тему: “Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності”, що відбулася у 2018 р., де було створено Координаційний комітет з опрацювання пропозицій щодо нової редакції Кримінального кодексу України (далі – КК України). За підтримки Консультативної місії ЄС в Україні, обґрунтованих позицій провідних вчених-науковців (Ю. Бауліна, Н. Гуторової, В. Навроцького, В. Панова, Ю. Пономаренка, В. Тація, М. Хавронюка, С. Харитонова та ін.), вітчизняних практиків (представників Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності ВР України, ВС України, МЮ України) було видано Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019 “Положення про комісію з питань правової реформи”, який став підставою для створення робочої групи з питань розвитку кримінального права, реформування кримінальної юстиції та формування Концепції реформування КК України та інших актів законодавства про відповідальність за правопорушення в публічній сфері. Однією з причини реформування законодавства постала необхідність усунення “численних суперечностей, недоліків та неточностей, які спричиняють неоднозначність застосування законодавства судами та створюють необмежені можливості для зловживання цим; пору-

шення основних прав і свобод людини і громадянина; відсутності уніфікованих підходів до законодавчої регламентації та диференціації відповідальності за вчинення злочинів та проступків”. Варто зазначити, що необхідність такого реформування зумовлена й політичними чинниками, зокрема сьогodenною ситуацією на Сході держави.

Так, у разі запровадження особливого періоду постала б проблема диференційованого підходу до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень/злочинів в умовах зміни правового режиму в державі. Норми Особливої частини КК України на час прийняття кодексу не передбачали вказаний (запроваджуваний) період як обставину/ознаку, що впливає на кримінальну відповідальність. Початкова редакція КК України унормовувала лише вчинення зазначених злочинів/кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. У 2015 році з прийняттям Закону України “Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини” було диференційовано кримінальну відповідальність за вчинення військових злочинів/кримінальних правопорушень з урахуванням зміни правового режиму в державі: особливого періоду, воєнного стану чи бойової обстановки. Проте такі зміни в редакції КК сповна не вирішують питання диференційованого підходу щодо кримінальної відповідальності за вчинення зазначених правопорушень з урахуванням зміни правового режиму в державі. Свідченням цьому є низка обставин:

По-перше, з унормуванням особливого періоду як кваліфікуючої (обтяжуючої) ознаки військових кримінальних правопорушень не отримало правового визначення часових меж дії особливого періоду. Це створює неоднозначність розуміння та різноманітність застосування на практиці “особливого періоду” як кваліфікуючої ознаки військових правопорушень.

По-друге, виникнення такої ситуації зумовило прийняття відповідного рішення ВС України щодо необхідності однозначного визначення особливого періоду з точки зору закінчення його дії. Проте на законодавчому рівні зазначений підхід не отримав свого закріплення.

По-третє, залишено поза увагою визначення статусу військовослужбовців у разі дії особливого періоду, а саме з урахуванням введення воєнного стану на певній території України. Із запровадженням воєнного стану на визначеній території, на кшталт ситуації, яка відбувалася у листопаді–грудні 2018 року, необхідно диференційовано підходити до кваліфікації військових кримінальних правопорушень, які вчиняються на території дії особливого періоду (воєнного стану) чи поза ним. Вчинення військових кримінальних правопорушень на окремій території дії воєнного стану має кваліфікуватись як вчинення таких правопорушень в умовах воєнного стану, а у разі вчинення зазначених правопорушень поза територіальною дією воєнного стану кваліфікація повинна відбуватися як вчинення правопорушення в умовах особливого періоду.

По-четверте, при реформуванні кримінального законодавства питання щодо врахування визначеності особливого періоду залишилися осторонь. У проєкті КК України поняття “особливий період”, в одному ракурсі отримало законодавче закріплення як таке, що в чинному КК України відсутнє. Проте в іншому варіанті позбавлено визначення часових меж його дії. Як і в редакції Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” особливий період сформульовано як такий, що діє з “моменту оголошення рішення про мобілізацію, введення воєнного стану <...> та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій”. Жодних уточнень щодо моменту завершення дії особливого періоду, зокрема при оголошенні часткової мобілізації, яка діє, для прикладу, на сьогодні немає. Наукові застереження, пропозиції (роз’яснення) ВС України,

помилки судової практики щодо реалізації положень особливого періоду як кваліфікуючої ознаки не було враховано. Глобальність змін КК України, повне переосмислення змісту та структури його норм має максимально враховувати помилки минулого, адже титанічна робота щодо його упровадження буде повністю знівельована. Невідповідність норм вимогам сучасності, перенесення наявних помилок у майбутнє, неврахування існуючих проблем призведе до необхідності знову таки внесення змін і вже у нову редакцію КК України.

З урахуванням цього доцільно зазначити, що в умовах масштабності змін у новій редакції КК України необхідно враховувати всі позиції щодо узгодженості норм чинного законодавства, які нині частково мають вирішення на рівні роз'яснень ВС України, проте ще не визначені на законодавчому рівні. Це стосується передусім визначення особливого періоду, з урахуванням необхідності унормування часових меж його дії, зокрема періоду часткової мобілізації та кваліфікації військових кримінальних правопорушень, вчинених в умовах особливого періоду при введенні воєнного стану на певній території.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТИСТИЧНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ КІЛЬКОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

Олег НОВІКОВ

Загальновизнаним у кримінології є факт наявності щільних кореляційних взаємозв'язків між однорідними адміністративними та кримінальними правопорушеннями, тобто правопорушеннями, об'єкти посягання яких співпадають або майже співпадають. Зокрема зазначене можна побачити на прикладі статистичного співвідношення кількості адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху та кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Як зазначають зарубіжні науковці, таке співвідношення можна пояснити тим, що чим вище показники роботи підрозділів патрульної поліції з виявлення порушень правил дорожнього руху, тим нижче аварійність та кількість вчинених кримінальних правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту. Ураховуючи це, спробуємо визначити таке співвідношення в Україні на підставі даних офіційної статистики за 2015–2020 рр.

У рамках цього дослідження до кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту відносимо кримінальні правопорушення, передбачені статтями 286 (“порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами”), 287 (“випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації”), 288 (“порушення нормативно-правових актів, норм і

правил, що стосуються забезпечення дорожнього руху”) та 291 (“порушення чинних на транспорті правил”) Кримінального кодексу України (далі – кримінальні правопорушення), а до адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху – статті 121 (“порушення водієм правил керування транспортним засобом, правил користування ременями безпеки або мотошоломами”), 121-2 (“порушення правил перевезення пасажирів при наданні послуг з перевезення пасажирів”), 122 (“перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху”), 123 (“порушення правил руху через залізничні переїзди”), 124 (“порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна”), 125 (“інші порушення правил дорожнього руху”), 126 (“керування транспортним засобом особою, яка не має відповідних документів на право керування таким транспортним засобом або не пред’явила їх для перевірки, або стосовно якої встановлено тимчасове обмеження у праві керування транспортними засобами”), 127 (“порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом, і погоничами тварин”), 128 (“випуск на лінію транспортних засобів, технічний стан яких не відповідає встановленим вимогам або без необхідних документів, передбачених законодавством”), 128-1 (“порушення або невиконання правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху”), 129 (“допуск до керування транспортними засобами або суднами водіїв чи судноводіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, або осіб, які не мають права керування транспортним засобом”), 130 (“керування транспортними засобами або суднами особами, які перебува-

ють у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції”), 133-1 (“порушення правил надання послуг та вимог безпеки при наданні послуг з перевезення пасажирів чи вантажів автомобільним транспортом”), 139 (“пошкодження автомобільних доріг, вулиць, дорожніх споруд, залізничних переїздів і технічних засобів регулювання дорожнього руху, створення перешкод для руху та невжиття необхідних заходів щодо їх усунення”) та 140 (“порушення правил, норм і стандартів при утриманні автомобільних доріг і вулиць, невжиття заходів щодо своєчасної заборони або обмеження руху чи позначення на автомобільних дорогах і вулицях місць провадження робіт”) Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – адміністративні правопорушення).

Так, у 2015 р. було обліковано 786 464 адміністративних правопорушень та 11 041 кримінальних правопорушень (співвідношення 71:1), у 2016 р. – 951 816 адміністративних правопорушень та 11396 кримінальних правопорушень (співвідношення 84:1), у 2017 р. – 1 778 691 адміністративних правопорушень та 10 258 кримінальних правопорушень (співвідношення 173:1), у 2018 р. – 2 306 235 адміністративних правопорушень та 8 378 кримінальних правопорушень (співвідношення 275:1), у 2019 р. – 2 713 050 адміністративних правопорушень та 8 876 кримінальних правопорушень (співвідношення 305:1), у 2020 р. – 3 094 032 адміністративних правопорушень та 8 989 кримінальних правопорушень (співвідношення 344:1). Отже, середнє співвідношення адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху та кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні за шість років (2015–2020 рр.) становило – 209:1.

Слід додати, що цей показник є умовним через існування доволі високої латентності порушень правил дорожнього

руху. У цей же час можна побачити просту закономірність, а саме: щорічне суттєве збільшення кількості облікованих адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху (інакше кажучи підвищення ефективності роботи патрульної поліції) корелює зі спадом кількості облікованих кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні.

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ

Катерина НОВІКОВА

Відповідно до ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Тут будуть розглянуті питання виключно кримінально-правового обмеження свободи слова в Україні.

Свобода слова – це класичне суб'єктивне право першого покоління, що охоплює собою широкий комплекс можливостей вираження поглядів сучасного індивіда (В. В. Речицький). Обмеження свободи слова – питання відповідальності зокрема і кримінальної відповідальності.

Усі кримінально-правові обмеження свободи слова можна класифікувати за декількома критеріями. Перший – залежно від суб'єкта права на свободу слова – кримінальні правопорушення, вчинені загальним суб'єктом (наприклад, ч. 2 ст. 109 КК України – “публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій”) та кримінальні правопорушення, вчинені спеціальним суб'єктом (наприклад, ч. 3 ст. 109 КК України – “дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади”).

Другий критерій – залежно від виду діяння – кримінальні правопорушення, спрямовані на публічне розголошення

інформації (наприклад, ч. 1 ст. 110 КК України “публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дії, з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України”) та кримінальні правопорушення, спрямовані на передачу інформації, що становить таємницю (ч. 1 ст. 114 КК України “передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства”).

Третій критерій – залежно від того, чи прямо, чи побіжно спрямовано кримінальне правопорушення на обмеження свободи слова. Прямим обмеженням свободи слова є ст. 328 КК України “Розголошення державної таємниці”. Побічно стосується обмеження свободи слова ст. 304 КК “Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність” – у більшості випадків воно стосується впливу на конкретну особу, але не виключається можливість пропаганди такої діяльності в ЗМІ, Інтернет тощо.

Четвертий критерій – залежно від того, чи загальна інформація розголошується, чи то спеціальні відомості. Прикладом першого кримінального правопорушення є ст. 163 КК України “Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв’язку або через комп’ютер”. Друге правопорушення стосується розголошення спеціальних відомостей – ст. 330 КК України “Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни”.

Мета цих тез – не перелічити кримінальні правопорушення, пов’язані з обмеженням свободи слова. Спроба повним чином це зробити вже була здійснена в науці (наприклад, В. І. Павликівський). Ці тези спрямовані на виокремлення

наукових класифікацій дозволяють підвести певні підсумки. На відміну від інших держав, Україна помірковано і виважено підходить до обмеження такого конституційного права, як права на свободу слова. Крім того, система таких обмежень є досить розгалужена і розпорошена по всьому Кримінальному кодексу України. Нарешті свобода слова в засобах масової інформації не є всюдозволеністю, хоча замислюватися над тим, що ми говоримо, є корисним навиком у житті.

ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPУШЕННЯМ ОРГАНАМИ ПРОКУРАТУРИ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Юрій НОВОСАД

Володимир КОВАЛЬЧУК

З 2012 р. в Україні діє новий КПК, у ст. 91 якого визначено предмет доказування у кримінальному провадженні. Поряд з цим, у ній не йдеться про те, що причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, підлягають доказуванню.

Більш того (і це поглиблює зміст досліджуваної проблеми), в інших статтях КПК також не зазначено, що слідчий та прокурор зобов'язані доказувати причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Це означає, що після набрання чинності новим КПК на них вже не покладається здійснення запобіжної функції, з чим не можна погодитися апріорі.

У той самий час, на відміну від КПК України, у кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн близького зарубіжжя причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, включені до предмета доказування. Як приклад можна навести ч. 3 ст. 117 КПК Республіки Казахстан, ч. 2 ст. 126 КПК Туркменістану, ч. 2 ст. 96 КПК Республіки Молдова. У цих нормах чітко зазначено, що у кримінальній справі підлягають встановленню причини та умови, які сприяли вчиненню злочину. Що стосується КПК Республіки Білорусь, то законодавець передбачив навіть окрему статтю у главі “Докази”, у якій зазначено, що при провадженні дізнання та попереднього слідства органи кримінального переслідування зобов'язані виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів.

Такий підхід законодавців зазначених держав можна вважати об'єктивно вмотивованим, ураховуючи, що в нормах матеріального права (зокрема, в КК) одним із завдань затверджено запобігання кримінальним правопорушенням. Поряд з цим Україна пішла іншим шляхом, у зв'язку з чим через відсутність у КПК окремої норми про обов'язок сторони обвинувачення, у тому числі з участю прокуратури (ст. 36 КПК), доказувати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, виникла проблема з реалізацією ч. 1 ст. 1 КК, згідно з якою одним із його основних завдань є запобігання кримінальним правопорушенням.

Як з цього приводу слушно зауважив О. М. Джужа, законодавець вказує на запобіжне завдання кримінального закону, а саме тому його норми мають застосовуватись так, щоб не лише карати винних осіб за вчинені суспільно небезпечні діяння, а й запобігати вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Виходячи з цього, слід визнати, що призначенням кримінального процесуального права є також забезпечення правильного застосування кримінального закону. Однак новий КПК України таких положень не має, що, як показує практика, виступає однією з умов, яка детермінує рецидивну злочинність у нашій державі. При цьому варто звернути увагу на той факт, що за відсутності у КПК України нормативно визначеного обов'язку слідчого, прокурора встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, зведена нанівець функція слідчого щодо запобігання злочинам, а також знижується роль прокурора як процесуального керівника у реалізації запобіжних функцій засобами, передбаченими у законі.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що пов'язана з кримінально-процесуальною діяльністю прокуратури та запобіганням у зв'язку з цим кримінальним правопорушенням, яка має бути вирішена й на науковому рівні.

ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ ЗАВДЯКИ ЗАСТОСУВАННЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Тетяна ОБІХОД
Петро БІЛЕНЧУК

Відбулося очищення правоохоронних органів, вдосконалення державного управління.

Падіння ВВП пов'язано із пандемією COVID-19, яка змусила згорнути більшу частину економіки, усунення з керівних посад групи випадкових управлінців як на містах, так і в Кабінеті Міністрів України без наголошення про необхідність втілення у життя нових реформаторських ініціатив.

Вигідні результати від зовнішньої торгівлі отримала Україна завдяки зростанню цін на первинний експорт: сільськогосподарські товари, залізну руду та сталь. Призупинення туризму також позитивно вплинуло на економіку, оскільки за кордоном втрачається більше грошей українцями, ніж завозиться туристами з-за кордону.

Відповідальна грошова-кредитна політика Національного банку України, закриття нечесних банків в рамках реформи призвели до стабілізації курсу гривні.

Рентні прибутки української еліти стали причиною закликання нижчих процентних ставок, що призвело до вищої інфляції.

Повільно, але інвестуються кошти у вітрову та сонячну енергію.

Не реалізовано судову реформу, що відображається у обурливих діях Конституційного суду.

Українським парламентом у 2021 р. ухвалено законопроект про земельну реформу, який відкрив шлях до ринку сільськогосподарської землі.

Незважаючи на це, мало хто бажає інвестувати в українську економіку в зв'язку із:

проблемами щодо судової реформи;

відсутністю надійних прав власності;

проблемами щодо енергозабезпечення українського товаровиробника;

проблемами пандемії;

проблемами уряду пов'язаними із вакуумом талановитих управлінців;

проблемами адміністративно-територіальної реформи, пов'язаними із відсутністю механізму контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування;

більше половини української економіки знаходиться в тіні;

майже вся економіка є корумпованою.

Багато з цих питань лежать в площині застосування кримінального права. Особливо це стосується проблем реалізації судової й адміністративно-територіальної реформ, боротьби з корупцією, виводу з тіні української економіки. Звичайно, що в плані зниження податків для малого і середнього бізнесу, актуальною є робота Верховної ради України. Але питання правової основи забезпечення боротьби з економічними злочинами, правозастосування, наприклад, розділу 17 ККУ щодо покарання посадових осіб за неналежне виконання покладених на них обов'язків є вкрай актуальними.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 255 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Олександр ОКОЛІТ

У межах складу злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу (далі – КК) України, як і будь-якого іншого кримінального правопорушення, можна виділити чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону. У межах складу кримінального правопорушення завершальним його елементом є суб'єктивна сторона, яка включає вину як обов'язкову ознаку, а також мотив, мету та емоційний стан як факультативні ознаки.

Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України).

Аналіз положень ч. 1–4 ст. 255 КК України дає підстави стверджувати, що для цього злочину притаманна умисна форма вини у вигляді прямого умислу, суб'єкт цього злочину усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання.

В основному складі злочину (ч. 1, 2, 4 ст. 255 КК України) усвідомленням має охоплюватися вчинене діяння (створення, керівництво, участь) та вид злочинного об'єднання (злочинна організація чи злочинна спільнота), у кваліфікованому складі – належність до категорії службових осіб та використання службового становища, в особливо кваліфікованому – належність до категорії осіб, які здійснюють злочинний вплив або є особами, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі “вора в законі”. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України, передбачає, що його дії створюють загрозу громадській безпе-

ці та бажає їх вчинити. З огляду на зазначене він усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій.

У контексті зазначеного усвідомлення особливе значення має усвідомлення кримінально-правових ознак злочинної організації чи злочинної спільноти. Від цього у певних випадках і залежить кваліфікація вчиненого. Адже якщо особа хоча б у загальних рисах не усвідомлює кримінально-правових ознак злочинної організації чи злочинної спільноти, то її дії не можна кваліфікувати за ст. 255 КК України. Наприклад, не можна притягнути до кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації особу, яка забезпечила одного з членів злочинної організації зняряддями та засобами, не усвідомлюючи, що він входить до об'єднання п'яти і більше осіб, які мають на меті вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів. Як відомо, у кримінальному процесі є правило про те, що вину особи має бути доведено поза розумним сумнівом. У таких ситуаціях має місце фактична помилка. Відповідальність у таких випадках має наставати за фактично вчинене діяння.

Щодо інших ознак складу злочину – мотиву, мети та емоційного стану, то вони не впливають на кваліфікацію, однак можуть бути враховані під час призначення покарання. Злочинна організація та злочинна спільнота мають на меті здебільшого вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Мотиви дій учасників цих організованих злочинних об'єднань можуть бути різними, однак серед них абсолютно переважає корисливий мотив, оскільки усі злочинні організації, відомі судовій практиці, створювалися з метою одержання прибутку.

ВІДСУТНІСТЬ ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗГОДИ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ ПРИ ЗГВАЛТУВАННІ В ПРАКТИЦІ СУДІВ УКРАЇНИ

Олександр ОСТРОГЛЯД
Катерина СЕДЛЯКІВСЬКА

У 2019 році ми отримали нову редакцію ст. 152 ККУ, яка стала результатом часткового впровадження Стамбульської конвенції та, на думку авторів, мала б змінити підходи до протидії цій групі кримінальних правопорушень. Та чи насправді так сталося?

Основним предметом дискусій стало поняття “добровільної згоди”. Поняття добровільної згоди зазначено в примітці до статті 152 Кримінального кодексу України, в якій вказано, що згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Однак таке визначення належить до оціночних понять, що потребує уточнення в процесі правозастосування, тобто факт відсутності чи наявності добровільної згоди має вирішуватись в кожному окремому випадку, виходячи з обставин конкретного провадження.

Автори науково-практичного коментаря ККУ з цього приводу зазначають, що у широкому сенсі згода особи на сексуальне проникнення в її тіло не може вважатись добровільною, якщо вона була надана, зокрема, під впливом застосування фізичного насильства, погрози його застосування або погрози іншого змісту (наприклад, погрози знищення чи пошкодження майна як потерпілої, так й іншої особи, погрози обмеження прав, свобод чи інших законних інтересів потерпілої або іншої особи), обману, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану.

Якщо виходити з такого розуміння, то більшість дій, що розцінюються як зґвалтування, були такими ж і за попередньої редакції цієї статті.

Хоча, якщо порівнювати попередню редакцію ст. 152 Кримінального кодексу України, то можна дійти висновків, що в попередній редакції такого поняття, як “добровільна згода” не існувало. Стаття 152 за попередньою редакцією описувалась досить загальною: “Зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням беспорядного стану потерпілої особи...”. Теперішня ж редакція ввела поняття добровільної згоди та деталізувала об’єктивну сторону діяння.

Тобто в новій редакції є конкретика: вчинення дій сексуального характеру, пов’язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи – тобто це і є саме зґвалтування.

Яким же чином зміни статті 152 ККУ тепер відображаються в судовій практиці, а саме в частині “добровільності згоди”?

Візьмемо для прикладу роботу судів одного з регіонів за 2021 календарний рік. Ось витяги з вироків:

“Реалізуючи свій злочинний умисел, ОСОБА_1 в цей час, місці та за вказаних обставин підійшов до малолітньої ОСОБА_3 та в ході розмови схопив її за руку і проти її волі почав тягнути до ванної кімнати загального користування, яка знаходиться на п’ятому поверсі гуртожитку АДРЕСА_3 (Категорія справи № 295/8463/19)”.

“Реалізуючи свій злочинний умисел, погрожуючи застосуванням насильства та застосовуючи насильство у вигляді нанесення ударів долонею по обличчю неповнолітньої потерпілої ОСОБА_8, використовуючи свою фізичну пере-

вагу, долаючи волю потерпілої чинити опір, стягнув одяг, який знаходився на потерпілій, повалив її на ліжко та проти волі ОСОБА_8, здійснив насильницький статевий акт, а саме вагінальне та оральне проникнення у тіло останньої з використанням своїх геніталій, без добровільної згоди неповнолітньої ОСОБА_8 (Категорія справи № 278/32/20)”.

“У вказаний день, час та місці, ОСОБА_2 з метою реалізації свого злочинного умислу, спрямованого на зґвалтування ОСОБА_3, усвідомлюючи, що потерпіла не здатна вчинити йому реальний опір через його значну перевагу у фізичній силі, перебуваючи в середині вказаного житлового будинку поклав потерпілу на ліжко, застосовуючи фізичне насильство до потерпілої ... З метою подолання опору потерпілої, ОСОБА_2, використовуючи перевагу у фізичній силі, вчинив з потерпілою ОСОБА_3 насильницький статевий акт у природній формі (Категорія справи № 293/557/19)”.

“Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на порушення статевої свободи та недоторканості потерпілої ОСОБА_3, ОСОБА_2, достовірно знаючи, що ОСОБА_3 є неповнолітньою..., застосовуючи психологічний вплив до неповнолітньої, шляхом залякування та погроз фізичною розправою, використовуючи безпорадний стан ОСОБА_3 (Категорія справи № 272/1105/20)”.

“...застосувавши фізичне насильство відносно неповнолітньої ОСОБА_1, яке виявилось у фізичній перевазі, утримуючи ОСОБА_1 біля себе, силоміць зняв з неї верхній одяг та спідню білизну, після чого, ігноруючи волю потерпілої, вдарив її рукою по обличчю, однією рукою схватив її за ший, а іншою закрив рот, тим самим долаючи її опір... (Категорія справи № 279/3574/21)”

З огляду на ці витяги можна дійти до висновків:

1) потерпіла особа не надавала добровільної згоди, оскільки в усіх цих випадках застосовано насильство до потерпілої для того, щоб вчинити дії сексуального характеру;

2) за такі дії можна було притягнути до відповідальності і за попередньої редакції цієї статті;

3) не оцінюючи якість даної редакції з точки зору юридичної техніки, варто вказати, що застосуванню цієї статті в повному обсязі передує значна роз'яснювальна робота, яка може змінити судову практику.

ЩОДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Ольга ОХМАН

Для посилення боротьби з таким кримінальним правопорушенням, як порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння, державою було запроваджено масштабні зміни у законодавстві. Так, з 17 березня 2021 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху” від 16 лютого 2021 року № 1231-IX, відповідно до якого Кримінальний кодекс України доповнено новою ст. 286-1 “Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння”. Згідно з текстом нової норми, керування транспортним засобом в стані сп'яніння кваліфікується не як адміністративне правопорушення, а як кримінальне правопорушення. Окрім того, Комітет з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України звертає увагу, у своїх роз'ясненнях від 18 березня 2021 року, на окремі положення Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” від 17 червня 2020 року № 720-IX, затвердженого на засіданні Комітету 15 липня 2020 року, та вважає, що з 3 липня 2020 року ст. 286-1 КК України “Керування транспортними

засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції” є виключеною з Кримінального кодексу України. Таким чином Комітет вважає, що 17 березня 2021 року Кримінальний кодекс України доповнено новою ст. 286-1 “Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння”, яка підлягає застосуванню у редакції Закону № 1231-ІХ.

Отже, розглянемо питання щодо кримінальної відповідальності за вчинення діянь, які передбачені ст. 286-1 Кримінального кодексу України. Дана норма визначає, що кримінальна відповідальність настає в таких випадках:

порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження;

порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, що спричинило потерпілому тяжке тілесне ушкодження;

порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, що спричинило смерть потерпілого;

порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу

та швидкість реакції, якщо воно спричинило загибель кількох осіб.

Окрім цього, варто також наголосити, що санкції ст. 286-1 Кримінального кодексу України стали значно суворішими, передбачивши покарання в залежності від спричинених наслідків у вигляді позбавлення волі максимально до дванадцяти років із позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від трьох до десяти років.

Зрозуміло, що кримінальна відповідальність є найсуворішим видом відповідальності і тягне за собою настання значної кількості негативних наслідків, які пов'язуються із наявністю судимості, але відповідь про ефективність цієї норми може дати лише практика її застосування. Відносно додаткового виду покарання у виді позбавлення права керування транспортним засобом, то даний вид покарання передбачений в санкціях усіх чотирьох частин ст. 286-1 Кримінального кодексу України як обов'язковий, що також посилює відповідальність суб'єкта за вчинення перелічених діянь у диспозиціях аналізованої норми.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо відмітити те, що необхідність в боротьбі з таким явищем є серйозною, що зобов'язує нас більш детально досліджувати питання кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. Ефективна протидія кримінальним правопорушенням, пов'язаним з керування транспортним засобом у стані сп'яніння, може бути тільки при системному підході, що включатиме: подальше вдосконалення запропонованої норми (щодо співвідношення із загальною нормою, щодо суб'єктів даного кримінального правопорушення, щодо суворості покарання); удосконалення порядку виконання накладених покарань; обов'язкове навчання суб'єктів, які фіксують зазначені кримінальні правопорушення, зокрема за допомогою технічних засобів автоматичної дії.

ДО ПИТАННЯ ПРО АВТОМАТИЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Тетяна ПАВЛОВА

Запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень є одним із пріоритетних завдань чинного кримінального законодавства України та системи державних та громадських організацій, які працюють у цій сфері на підставі цілої низки національних нормативно-правових актів та міжнародного законодавства. Таке запобігання здійснюється як щодо широкого кола осіб – так звана загальна превенція та щодо особи, яка вже вчинила кримінальне правопорушення, – спеціальна превенція.

Одне з основних завдань держави – не допустити повторного вчинення нових кримінальних правопорушень особою, яка вже вчинила таке правопорушення. У держави щодо такої особи є декілька способи реагування на вчинене кримінальне правопорушення. Перший спосіб – це традиційний, який пов’язаний із направленням засудженого до реального відбування покарання, яке призначив суд; другий – звільнити засудженого на підставі ч. 1 ст. 75 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), у разі “...призначення покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п’яти років, урахувуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням”. Нагляд за такими особами, згідно зі ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу України, здійснюють уповноважені органи пробації.

В Україні триває процес розбудови цифрової інфраструктури державного управління. Державна установа “Центр

пробації” Міністерства юстиції України з підпорядкованими їй уповноваженими органами з питань пробації також долучені до цього процесу. Вказана установа діє на підставі Закону України “Про пробацію” від 05.02.2015 № 160-VIII, Наказу Міністерства юстиції України про затвердження порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту від 26.06.2018 № 2023/5 (далі – Наказ від 26.06.2018) тощо. Сьогодні за підтримки проектів ЄС “Pravo-Justice” та EDGE в Україні поступово вводиться в експлуатацію Єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту.

Інструменти оцінки ризиків були вперше впроваджені в Канаді ще в 1977 р., після введення у кримінальне законодавство поняття “небезпечний злочинець” і виникнення необхідності виділення таких осіб із загальної маси осіб, які вчинили злочини.

Наказом від 26.06.2018 запроваджено порядок формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту. До вказаного реєстру включено спеціальну підсистему “КАСАНДРА”, яка призвана оцінювати ризики вчинення нових кримінальних правопорушень обвинуваченими чи засудженими за допомогою штучного інтелекту. При цьому слід зазначити, що на сьогодні інформацію щодо кожного суб’єкта пробації до реєстру вносить особисто інспектор, а автоматизована система тільки рахує загальну кількість балів щодо такого ризику.

Відповідно до п. 2 вказаного Наказу від 26.06.2018, під реєстром розуміється інформаційна система, що містить відомості про засуджених та осіб, узятих під варту, яка складається з чотирьох модулів (підсистем): інформаційно-аналітичний модуль обліку засуджених та осіб, узятих під варту; модуль електронних сервісів управління справами суб’єктів пробації; модуль електронних сервісів медичного забезпечення засуджених та осіб, узятих під варту; Єдиний реєстр осіб,

засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи.

Реєстр засуджених та осіб, узятих під варту, – це новий етап розвитку пробації, що забезпечить перехід на електронне ведення справ суб'єктів пробації. На сьогодні Реєстр в Україні проходить тестову (пробну) експлуатацію. Підсистема “КАСАНДРА” оцінює ризики повторного правопорушення, використовуючи алгоритми автоматизованих висновків. Підсистема “КАСАНДРА” буде автоматично визначати рівень ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (низький, середній, високий, дуже високий) на підставі алгоритму підрахунку балів та відповідності рівня балів встановленим рівням ризиків.

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення допомагає встановити причини та умови, що сприяли скоєнню кримінального правопорушенням, і вирішити питання про те, які заходи слід застосовувати у роботі із суб'єктом пробації щодо зменшення ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень. Оцінка ризику вчинення повторного кримінального правопорушенням складається з форми оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, а також методики її заповнення та аналізу.

Прогноз повторного правопорушення ґрунтується на використанні машинного навчання та алгоритмів автоматизованих висновків (прогнозів), які базуються на результатах обробки великих структурованих масивів даних про історію правопорушень особи, наявності житла, сім'ї, освіти та роботи, матеріального становища, контролю над поведінкою та мисленням, вживання алкоголю та наркотиків, стосунків у суспільстві та інших аспектів.

Таким чином, поступова автоматизація діяльності органів пробації здійснюється у рамках реформування пенітенціарної системи України, а впровадження Єдиного реєстру

засуджених та осіб, узятих під варту, є одним із ключових пріоритетів діяльності Міністерства юстиції України та Центру пробації. Результати тестової експлуатації допоможуть визначити реальний час роботи з Реєстром для подальшої промислової експлуатації та забезпечить прозорість та незалежність при застосуванні запобіжного заходу, звільнення від відбування покарання з випробуванням за допомогою автоматизованої обробки даних та прогнозування/запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Юлія ПАНКЄЄВА

Актуальність теми обумовлена тим, що доказування та докази виступають найважливішими правовими засобами в реалізації завдань кримінального судочинства. Саме тому проблеми теорії доказів характеризуються своєю особливою широтою та розмаїттям, що сприяє появі численних наукових досліджень.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України закріплено нові положення про докази та доказування, де є пізнавальні елементи цього інституту на підставі загальних засад, форм і методів проведення процесуальної фіксації слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Тут визначено систему та функціональну послідовність збирання, закріплення, перевірки, оцінювання доказів. Законодавством сформульовано поняття доказів, визначено їх належність, допустимість і недопустимість. Обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, на стадії досудового розслідування, відповідно до ст. 92 КПК, покладається на слідчого, прокурора, а в окремих випадках – на потерпілого. Водночас аналіз процесуальної діяльності учасників кримінального провадження свідчить, що залишається чимало питань, які потребують подальшого доопрацювання, бо недоліки доказування негативно впливають на повне, швидке, неупереджене розслідування, встановлення вини обвинуваченого під час судового розгляду. У процесі доказування також важливу роль відіграють моральні засади, які орієнтують практичних працівників на дотримання етичних норм під час кримінального провадження, суворе дотримання законності. Вони мають сприяти усуненню з кримінального проваджен-

ня таких негативних явищ, як незаконне ведення досудового розслідування, погрози, насильство тощо.

У процес доказування науковці також включають збирання, перевірку та оцінку доказів, що проводиться органами досудового розслідування, прокуратури та суду. Однак сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України має чималу кількість прогалин. Зокрема, у ньому не міститься саме визначення поняття доказування, через що у науковців існують різні точки зору щодо цього. Крім того, практика показує, що органи, які проводять досудове розслідування, не завжди дотримуються вимог законності, виконуючи свої обов'язки. Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини кримінального провадження встановлюються органами досудового розслідування, прокурором і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Отже, аналіз процесу доказування дає можливість говорити про те, що на сучасному етапі законодавство про докази та доказування у кримінальному процесі має чималу кількість прогалин, а тому потребує значного вдосконалення. Відсутність нормативного закріплення певних положень в Кримінальному процесуальному кодексі України, а також в законах і підзаконних нормативних актах призводить до певних суперечностей та неоднозначного тлумачення процесуальними одним й того ж поняття.

Ситуацію правової невизначеності активно використовують учасники процесу, не зацікавлені в об'єктивному та всебічному розслідуванні й вирішенні кримінальних справ. У той самий час нерідко виникає ситуація, коли в матеріалах справи містяться докази, що переконливо свідчать про винність підсудного, але вони отримані з порушенням кримінально-процесуального закону. Судді не завжди вилучають ці докази з доказування та використовують їх, приймаючи

процесуальні рішення. Отже, вирішення питання властивостей доказів у кримінальних справах є нагальною проблемою, яка потребує вирішення на теоретичному рівні, чіткого нормативного визначення та впорядкування практики правозастосування.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Світлана ПАНОВА

Суспільні відносини в дорожньо-транспортній сфері завжди були і є об'єктом збільшеної уваги з боку держави, її інститутів, суспільства загалом і окремо взятої людини через їх нерозривний зв'язок з питанням суспільної безпеки. В Україні, за показниками організації World life expectancy, ситуація з безпекою учасників дорожнього руху є чи не найгіршою у Європі. Серед європейських країн Україна посідає четверте місце за кількістю смертей на дорогах, найгірші показники мають лише Албанія, Боснія і Герцеговина та Білорусь. За інформацію з сайту Патрульної поліції на дорогах України кількість аварій з потерпілими збільшилася на 0,3 %, у 2020 р. їх нарахували 26 140, це кожна сьома ДТП від загального показника. У Міністерстві внутрішніх справ нещодавно озвучили сумну статистику: в Україні в середньому кожні три хвилини трапляється ДТП, що 15 хвилин травмується одна людина, а що три години одна людина гине.

Основною метою Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року (постанова КМУ від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р) (далі – Стратегія) є зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод щонайменше на 30 відсотків, зниження ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення.

З своєю суттю безпека є досить широким поняттям і передбачає собою захист від протиправних посягань з боку інших.

Відповідно до наукової позиції (В. П. Тихий) безпека людини – це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової (матеріальної), соціальної, психологічної, духовної і моральної захищеності людини, її прав і свобод. Інакше кажучи, на його думку, саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують її безпеку. За ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Завдання забезпечення пріоритетних прав на життя і здоров'я, а також на переміщення (пересування) людей як учасників дорожнього руху сьогодні повинні стати одними з першочергових в рамках реалізації державою суспільної безпеки.

Маємо констатувати, що державне регулювання не має конструктивного вагомого впливу на безпеку дорожнього руху. Тому, на наш погляд, забезпечення безпеки у переміщенні автошляхами потребує нових, системних підходів з ракурсу, у першу чергу, кримінологічної безпеки. Концепція кримінологічної безпеки враховує значимість профілактичної діяльності щодо зменшення кількості вчинюваних злочинів, тим не менш покликана забезпечити охорону суспільства від розширеного самовідтворення злочинів, зменшення їх рецидивнебезпечності та головне – гарантування максимального усунення суспільно шкідливих наслідків (Т. В. Мельничук). Отже, удосконалення нашою державою існуючих ідеологічних, політико-правових, превентивних та інших заходів з підвищення безпеки дорожнього руху, створення ефективної системи управління за цими процесами у поєднанні з суспільним контролем дозволить досягти створення механізмів моніторингу результатів дієвості заходів та політики спрямованих на поліпшення ситуації з безпекою у сфері дорожнього руху, зменшити показники травматизму та смертності до означених Стратегією, забезпечить реалізацію основних прав кожного члена нашого суспільства як учасника дорожнього руху на безпечне пересування дорожньо-транспортною інфраструктурою.

ШЛЯХИ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНУ ПОВЕДІНКУ ПРАВОПОРУШНИКА

Вероніка ПАНЧЕНКО

Сучасні правова держава і громадянське суспільство являють собою досить складні утворення, особливе місце серед завдань яких посідає питання протидії злочинності. Наразі злочини набирають більшого масштабу, з'являються нові їх види, способи вчинення, що різняться ступенем жорстокості та настанням суспільно небезпечних наслідків. Тому актуальним є питання шляхів впливу на суспільно небезпечну поведінку особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення.

Застосовуючи кримінальні покарання, правоохоронні органи та суспільство в цілому часто очікують, що поведінка правопорушника в кінцевому підсумку наблизиться до моделі, яка більше не становить загрози для охоронюваних законом інтересів. Стаття 1 Кримінального кодексу України (далі – КК) визначає його основне завдання: правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Але якщо каральна спрямованість кримінальної політики та методи реалізації існуючого процесу виконання кримінальних покарань не досягають бажаних результатів, з точки зору соціальної та громадської безпеки, то виникає запитання: якими способами можна убезпечити суспільство та мінімізувати несприятливі наслідки чи взагалі присікти правопорушення?

Відповідно до ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) соціально-виховна робота є одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Під виправленням засудженого розуміється “процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки”. Виправлення є необхідною умовою ресоціалізації, яка являє собою “свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві”. Соціально-виховна робота не може однозначно мати на меті досягнення зміни особистості, її головна мета – створити умови для таких змін. У результаті соціально-виховної роботи у злочинців має сформуватися прагнення до соціально значущої моделі поведінки. Водночас перераховані в законі ознаки (суспільно корисна діяльність, серйозне ставлення до роботи, дотримання законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, потреба в підвищенні освіти та культурного рівня) фактично є характеристиками базової соціально-професійної компетенції, тому умови для її розвитку і мають бути створені через соціально-виховну роботу.

Одним з найважливіших суб'єктів запобігання злочинності є правоохоронні органи. Вони здійснюють попереджувальну діяльність переважно на соціально-кримінологічному рівні, тобто вживають заходів, які усувають чи нейтралізують криміногенні фактори. Такі заходи передбачають проведення профілактичної роботи з особами, які перебувають на обліку, взаємодію з органами місцевого самоврядування та повідомлення засобами масової інформації про виявлені причини й умови кримінальних правопорушень, тобто унеможливлення повторення одних й тих самих кримінальних правопорушень, адже громадськість уже буде повідомлено про можливі схеми злочинців.

Прогнозування тенденцій злочинності та індивідуальної злочинної поведінки є надзвичайно важливим. Основою вирішення таких завдань є: певні закономірності злочинності як

соціальні явища, статичні дані груп, індивідуальний менталітет, визначення ступеня злочинності конкретних категорій людей. Глибоке та всебічне вивчення особи злочинця, механізмів злочинної поведінки та інших факторів можуть передбачити ймовірну майбутню поведінку цих осіб.

Але постає питання: що робити, коли кримінальне правопорушення безпосередньо вчиняється або має ось-ось статися і рішення потрібно приймати негайно. Відносно нещодавно було прийнято рішення про створення так званих кризових перемовників. Це доволі актуальна тема, оскільки останнім часом збільшується кількість замінувань, захоплення заручників та інших виявів тероризму.

Підготовка кризових перемовників невіддільна від навчання різних прийомів і методів психологічного впливу. Практично неможливо передбачити модель поведінки злочинця. Тому учасники переговорів повинні бути не тільки методично, але й морально готові практично до будь-якої ситуації.

Отже, працівникам правоохоронних органів для ефективного впливу на правопорушника необхідно формувати навички ведення перемовин і здійснення психологічного впливу на злочинця, повідомляти громадян про всі факти вчинення кримінальних правопорушень, переймати досвід зарубіжних країн у цій сфері та самовдосконалюватися.

ЩОДО МІСЦЯ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ СЕРЕД ЗАХОДІВ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Олександр ПАЩЕНКО

Політика виражає функції держави щодо керівництва зовнішніми і внутрішніми сферами та напрямками суспільного життя. Важливою складовою внутрішньої політики є боротьба зі злочинністю, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів. Як справедливо зауважує Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю на окрему наукову увагу заслуговує кримінально-виконавча політика як окрема її складова, яка, перебуваючи у тісному взаємозв'язку з її іншими елементами, виступає “активним учасником” процесу взаємодії, що в кінцевому результаті забезпечує ефективну реалізацію політики у сфері боротьби зі злочинністю.

У доктрині майже одностайно визнається, що політика боротьби зі злочинністю має такі напрями (підсистеми): кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна (хоча іноді як напрям виділяють ще “криміналістичні заходи”). Так само не викликає суперечностей той факт, що центральне місце серед цих напрямів належить кримінально-правовому напрямку, який, за влучним спостереженням В. І. Борисова, є системоутворювальним елементом політики держави у сфері боротьби зі злочинністю.

Тому кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політики (або напрями політики у сфері боротьби зі злочинністю) виконують щодо кримінально-правового напрямку акцесорну роль. Зокрема кримінально-виконавча політика мусить, головним чином, зосередити-

ся на визначенні порядку виконання (відбування) покарань, визначених кримінальним законодавством, яке формується передусім під впливом кримінально-правової політики (є результатом її втілення).

Тут буде доречним згадати про співвідношення кримінального права із кримінально-виконавчим. Навіть назва останнього орієнтує на те, що воно покликане щось “виконувати”. Як зазначає В. Я. Тацій, кримінально-виконавче право становить сукупність юридичних норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі виконання покарань, призначених вироком суду. На думку А. Ф. Степанюка, основним напрямом діяльності органів та установ виконання покарань слід вважати кримінально-виконавчу діяльність, спрямовану на реалізацію кари як одну з цілей покарання, визначених у ст. 50 КК України.

Вочевидь, усі норми, що регулюють умови та порядок застосування кримінальних покарань, вимагають організаційних та матеріальних ресурсів, необхідних для виконання покарання. Йдеться про створення спеціальних органів (органів з питань виконання покарань та пробації, колоній, центрів реабілітації тих, хто відбув покарання тощо), на утримання яких необхідно здійснювати фінансування у належному обсязі. Це, своєю чергою, зумовлює наявність інтелектуальних ресурсів – фахівців, які будуть в змозі належним чином виконати постановлений судом вирок. Підготовка таких фахівців потребує організації спеціальних установ для їх навчання (тобто організаційних ресурсів), на здійснення чого держава повинна також витратити певні кошти (матеріальні ресурси). Виділення ресурсів зазначених видів є необхідним для здійснення кримінально-виконавчої політики нашої держави.

Для втілення в життя положень норми, передбаченої ч. 3 ст. 83 КК (яка встановлює, що нагляд за звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років, здійснюється уповноваженим ор-

ганом з питань пробації за місцем проживання), обов'язковою передумовою є наявність органів пробації, а отже, і ресурсів для їх організації та утримання.

Окремо слід приділити увагу положенням ст. 76 КК (обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням). Для нагляду за виконанням зазначених обов'язків необхідним є наявність уповноваженого органу з питань пробації за місцем проживання, роботи або навчання засудженого, а якщо звільненою у такий спосіб особою є військовослужбовець – нагляд за його поведінкою здійснює командир військової частини. І якщо цільовим призначенням уповноваженого органу з питань пробації є саме здійснення нагляду, то командир військової частини зобов'язаний займатися перш за все далеко не цим. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням підпорядкованого йому військовослужбовця він повинен особисто здійснювати контроль за його поведінкою або доручити безпосереднє здійснення відповідного контролю іншим своїм підлеглим, на виконання чого він сам або вони витратять службовий час. Тобто в такому випадку йдеться про організаційні ресурси такого виду, про який раніше ще не йшлося.

Як бачимо, кримінально-виконавче право виконує похідну роль щодо права кримінального, а тому є підстави стверджувати, що і кримінально-виконавча політика є похідною від кримінально-правової політики. Однак, не варто забувати, що названі політики є складовими єдиної державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗЛОЧИНАХ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Дарія ПИЛЬО

Протидія домашньому насильству, захист постраждалої особи, притягнення до відповідальності кривдника – було визначено одним із пріоритетних напрямків роботи на 2021 рік Офісом Генерального прокурора. Відповідно до статистики Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації за період січень – грудень 2021 року було отримано 37 918 дзвінків, з яких 96 % стосувались ситуації попередження домашнього насильства.

Відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. На жаль, до статистики звернень інколи надходить інформація, що кривдник має психічні розлади, він перебуває на обліку в закладах психіатричного спрямування або має визнану судом недієздатність.

Відповідно до Закону України “Про судову експертизу” судово-психіатрична експертиза – це дослідження, що здійснюється за постановою уповноважених органів або за ухвалою суду судово-психіатричним експертом з метою відповіді на питання, що виникають під час провадження з приводу психічного стану особи. Під час здійснення досудового роз-

слідування може виникнути потреба щодо проведення судово-психіатричної експертизи, яка може довести, що особа в певному стані неосудності, нерозуміння вчинення домашнього насильства вчиняє домашнє насильство різного характеру.

Перелік питань, на які повинен відповісти експерт-психолог, вимагає вивчення психологічних аспектів ситуацій домашнього насильства, особливостей відносин потерпілого до себе та до кривдника, ступенів адаптації до впливу стресових ситуацій, характеристик мотиваційного, інтелектуального, емоційно-вольового та поведінкового складників особистості. Особливості проведення судово-психологічної експертизи відносно потерпілих унаслідок домашнього насильства потребують використання науково обґрунтованих методів і засобів дослідження об'єкта судової експертизи, рішення експертного завдання в пропонованій експертній ситуації.

У випадку підтвердження судово-медичною експертизою неосудності або того, що кривдник міг не усвідомлювати тих дій, зокрема діянь насильства, то на підставі ч. 2 ст. 19 ККУ кривдник буде звільнений від кримінальної відповідальності, але до нього будуть застосовані заходи медичного характеру. З урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру: надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом; госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом; госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом.

Отже, повідомлення органам досудового розслідування інформації про те, що кривдник має психічні розлади або перебуває на обліку в психіатричних закладах, дасть змогу розвантажити судову систему та забезпечити кривднику (у якого є підтвердження неосудності або психічних розладів) надання медичних послуг у профільних медичних закладах.

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНОЮ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ЕСТОНІЇ У ПИТАННЯХ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПОСЯГАННЯМ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ

Олександр ПИРОЖИК

Системні кібератаки керованих із Російської Федерації (РФ) хакерів на вебпортали урядових інституцій та об'єкти критичної інфраструктури України змушують звернутися до відповідного досвіду протидії таким атакам Естонської Республіки (ЕР), позаяк ця держава зіштовхнулася з подібного роду масованими атаками ще у 2007 році. І це після того, як у 2005 році першою в світі успішно провела онлайн місцеві вибори в країні та запланувала проведення через мережу Інтернет парламентських виборів 2007 року. При цьому, масовані кібератаки на критичні об'єкти інфраструктури ЕР зі сторони східного сусіда, колишньої “митрополії” – РФ, тільки мобілізували естонське суспільство, переконавши його громадян у необхідності вибудови цілісної багатошарової системи забезпечення інформаційної безпеки держави.

Більш того, сформувавши потужний сектор інформаційних технологій (ІТ) і ставши одним із найрозвиненіших у світі цифрових суспільств, Естонія за порівняно короткий час, зуміла вибудувати ефективну систему не лише протидії, а й запобігання посягання на інформаційну безпеку своєї держави, що, без сумніву, варто врахувати Україні при удосконаленні правового механізму запобігання правопорушенням у сфері інформаційного права. І, хоча Сполучені Штати Америки (США), які пропонують Україні свою допомогу у сфері запобігання кібератакам, є беззаперечним лідером Північноатлантичного альянсу (НАТО) (вступ до якого є стратегічним курсом України) у питаннях інформаційного домінування, проте за ефективністю наявних суспільних ресурсів, що

стосуються інформаційної безпеки, саме Естонію можна характеризувати як безумовного лідера серед інших країн Європейського Союзу (ЄС), що й стало вирішальним при виборі предмета дослідження у даній науковій роботі.

Знову ж таки, слід зазначити, що на це є достатньо причин, проте фундаментальну роль у цьому, так видається, зіграла своєчасна розстановка безпекових пріоритетів у зовнішній, а згодом і внутрішній політиці, а також ефективна видозміна запобіжної діяльності з означених питань.

Ураховуючи ситуацію, що склалась у зв'язку з цим, а саме – отримання від радянської імперії демографічного спадку у вигляді близько 25 % населення етнічних росіян, – Естонія відразу взяла курс на їх інтеграцію в національно орієнтований соціум, формування інформаційно відкритого громадянського суспільства з високим рівнем цифровізації, інформатизації, прав та свобод людини і громадянина, у т. ч. і економічних, здійснивши при цьому низку кримінологічно важливих заходів, спрямованих на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням на об'єкти інформаційного права.

Як результат і одночасно суспільно-важливий наслідок: Естонію прийняли в НАТО навіть раніше (29 березня 2004 року), ніж у Євросоюз (1 травня цього ж року). Це саме така наполегливість і практична реалізація наміченого, якої уже три десятиліття критично бракує українській владі у її внутрішній та зовнішній політиці.

Наочним прикладом низького рівня запобіжної діяльності та забезпечення інформаційної безпеки нашої держави стали кібератаки на урядові сайти України, які були здійснені в ніч з 13 на 14 січня 2022 року. Зокрема, “хакери” зламали декілька урядових сайтів (Міністерства освіти, Міністерства закордонних справ, порталу “Дія” тощо) та оприлюднили своє повідомлення трьома мовами – українською, російською та польською. У тексті пригрозили, що українцям варто боя-

тися та чекати помсти за “Волинь, Полісся, УПА та історичні території”. При цьому урядові експерти та СБУ заявили, що хакерські атаки на державні сайти здійснювались із Росії, чого варта було чекати та можна було запобігти, враховуючи зміст та характер триваючої гібридної війни.

Разом з тим міжнародне агентство Reuters із посиланням на своїх експертів у статті під заголовком “Без світла, без тепла, без грошей – таке життя в Україні під час кібервійни” вже наступного дня попередило про можливість серйозніших кібератак на критично важливу інфраструктуру та агресивнішої кіберактивності в Україні. Агентство нагадало, що Україна вже постраждала від деяких із найбільших кібератак на об’єкти інфраструктури, а саме: у грудні 2015 року перша у своєму роді кібератака позбавила електроенергії 225 тисяч людей на Заході України, при цьому хакери також атакували електророзподільне обладнання, що ускладнило спроби відновити електроенергію, а за останні два місяці 2016 року – такі посягання склали близько 6500 разів. І це при тому, що на офіційному рівні в Україні було визнано, що такі протиправні діяння вчинили спецслужби РФ, що привело до затримки виплати зарплат, пенсій та інших соціальних коштів на кілька днів.

Отже, на жаль, необхідних уроків із подій 6-7-річної давності українська влада не отримала, а належних висновків з цього приводу не зробила. Більш того, і сьогодні Україна очевидно не готова ефективно протистояти подібного роду кібератакам, позаяк для цього не готові належним чином як ефективна нормативно-правова база, так і система інституцій та апробованих техніко-технологічних механізмів запобігання кримінальним та іншим посяганням на національну безпеку в інформаційній сфері, навіть на дивлячись на те, що в нашій державі 16 листопада 2021 року був прийнятий Закон України № 1882-IX “Про критичну інфраструктуру”.

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА НЕПОВНОЛІТНІХ У ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Юлія ПИСАРЦОВА

Поняття безпеки пов'язано з кримінологічним поняттям віктимності. Віктимність являє собою схильність набувати роль жертви. Структура віктимності пов'язана з характеристикою жертв кримінальних правопорушень, одна з яких розкривається через вікові особливості. Значна кількість кримінальних правопорушень в Україні пов'язана із неповнолітніми жертвами.

Так, за статистикою, по кожній області визначається до 10 кримінальних правопорушень за рік, учинених неповнолітніми проти неповнолітніх, тому слід зробити висновки, що більшість випадків складає вчинення кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх з боку повнолітніх осіб. За 2019 рік від злочинів потерпіло 93 неповнолітніх, за 2021 рік – 90 осіб (на прикладі Чернігівської області). Загальна кількість злочинів проти дітей зросла за 2021 рік на 17 %. Постраждалими від цього нараховано понад 5 тис. неповнолітніх.

У середньому по Україні кількість дітей, які стають жертвами кримінальних правопорушень, кожного року зростає. Це здебільшого посягання на життя і здоров'я, статеву свободу і недоторканість, а також випадки експлуатації дітей. Третина скоєних злочинів проти дітей є тяжкими й особливо тяжкими.

Особлива частина Кримінального кодексу України розмежує: злочини проти неповнолітніх (використовується у дев'яти статтях); проти дитини; проти новонародженої дитини (використовується у двох статтях); малолітньої дитини; малолітньої особи, а також ті, де потерпіла особа не визначена.

Серед видів фізичного насильства проти дитини визначаються: заподіяння тілесних ушкоджень шляхом фізичних,

механічних, термічних, температурних, біологічних впливів тощо (новини про утоплення, переохолодження, спалення, зв'язування і утримування дітей). За останні п'ять років зафіксовано близько 60 випадків вбивств матір'ю своєї дитини.

У 2020 році жертвами вбивств в Україні стали більше 60 дітей.

За 2021 рік надійшло понад 9 тис. заяв про зникнення дітей, більшість дітей розшукано. Якщо порівнювати статистику України зі статистикою інших країн, наші показники є не такими високими, але вражаючими, тому що за кожною особою, яка розшукується, є життя дитини. Так, щороку в Німеччині зниклими безвісти вважають 100 тис. дітей, у Канаді – 45 тис., у США – 460 тис., у Британії – 140 тис. Більшість повертається додому, але частина з них стають жертвами злочинних посягань і ніколи вже не побачать батьків.

Статеве насильство супроводжується примушуванням до статевих зносин особи, яка не досягла статевої зрілості. Збільшилась кількість кримінальних правопорушень батьків проти дітей, за участю останніх під примусом знімалися і продавалися за кордон фільми з елементами порнографії. Так, остання така новина датується 27.01.2022: розбещення дітей здійснювалось батьками протягом довгого часу. Правохоронцями встановлено, що діти на відеокадрах – 14-річний хлопчик і його 13-річна сестра.

Якщо ж говорити про причини й умови кримінальних правопорушень, учинених щодо неповнолітніх, їх слід розділити на об'єктивні і суб'єктивні.

Об'єктивні причини пов'язані з середовищем, у якому відбуваються події. Вони пов'язані з криміногенністю суспільства, його економічним, політичним станом. Суб'єктивних причин не так мало. Це брак засобів до існування, недостатній контроль над поведінкою з боку держави і суспільства, не здатність передбачити наслідки своїх дій, недоліки чинного

законодавства і неефективність діяльності правоохоронних органів.

Причинами віктимності неповнолітніх є не тільки їх вік і брак життєвого досвіду, а й конфлікти у сім'ї, з однолітками, залишення дітей без догляду, неналежний контроль батьків або законних представників тощо.

Однією із причин, чому збільшується кількість жертв-дітей, є саме глобалізація, яка впливає на фактор поширення злочинності таким чином. В Україні кожного року збільшується кількість мігрантів. Так, за даними статистики, в Україні проживають 293,6 тис. іноземців, що складає 0,7 % її населення. Зростає кількість студентів і трудових мігрантів з-за кордону. Серед іноземців також є ті, які притягаються до кримінальної відповідальності, у тому числі і за кримінальні правопорушення, скоєні щодо дітей. Фактично, процес міграції в Україну спинити неможливо, але можливо розроблення засобів контролю іноземців, створення криміналістичних картотек, особистих баз даних (наприклад, відбитків пальців рук, стоматологічної карти, зразків ДНК профілю), за допомогою яких оптимально швидко можна було б виявити і притягнути до відповідальності порушника закону.

Також однією з умов зазнання злочинного впливу дітьми заслуговує факт, що неповнолітні починають контактувати з дорослими злочинцями через мережу Інтернет, коли безконтрольно, без нагляду батьків хаотично спілкуються і листуються в мережі. За даними кримінологічних досліджень, у 45 % випадків жертву й особу злочинця пов'язують безпосередні зв'язки. Такі зв'язки і встановлюються через спілкування з невідомими особами, які мають заздалегідь спланований умисел на спричинення шкоди неповнолітньому.

Запобігти таким контактам можна через довіру і спілкування з дитиною, обмеження часу проведення дозвілля в мережі, роз'яснення ролі вибірковості спілкування, установлення функції або застосування "Батьківський контроль".

Але основним заходом протидії є нормальна атмосфера у сім'ї, планування спільного дозвілля, вироблення у дитини навичок планування часу, здатності зайняти себе. У випадку перебування дитини у соціально неблагополучній сім'ї, ознаками якої є ізолюваність, несоціалізованість, є необхідність постійної уваги з боку уповноважених органів.

ЧИ Є КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ОБОВ'ЯЗКОВОЮ ОЗНАКОЮ СУБ'ЕКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ КРАДІЖКИ?

Євген ПИСЬМЕНСЬКИЙ

У науці кримінального права поставлене в назві доповіді питання не має однозначної відповіді: здійснюючи тлумачення ст. 185 КК, одні юристи вважають, що корисливий мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони відповідного складу кримінального правопорушення, натомість інші виходять з того, що мотив не є такою ознакою для крадіжки (та інших правопорушень проти власності). Жодну з висловлених позицій не можна вважати доктринальною, проте кожна з них знаходить своє пояснення.

Зокрема, перший підхід, відповідно до якого корисливий мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу крадіжки, зазвичай обґрунтовується тим, що його обов'язковість контекстуально впливає з суті самого викрадення – протиправного безоплатного вилучення чужого майна (діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони, що безпосередньо відображена у кримінально-правовій нормі).

Прихильники другого підходу виходять з того, що для настання кримінальної відповідальності за викрадення чужого майна цілком достатньо встановити, що особа вилучає майно задля розпорядження ним як своїм власним незалежно від подальшого обернення цього майна на свою користь чи користь інших осіб тощо. Висловлена позиція насамперед ґрунтується на тому, що мотив безпосередньо не визначений у кримінально-правовій нормі про крадіжку (ст. 185 КК), а зі змісту поняття “викрадення” з усією однозначністю обов'язковість такої ознаки не впливає.

Як видається, саме ця позиція є найбільш переконливою та загалом слушною. Адже, крім пошуку відповіді на питання про те, чи заклав (опосередковано) ознаку корисливості законодавець у кримінально-правові норми про викрадення, потрібно встановити справжній її зміст, здатність у відповідний спосіб впливати на забезпечення виконання базових функцій кримінального права. Як відомо, КК згідно з його ч. 1 ст. 1 має своїм завданням правове забезпечення охорони власності. А чи можна говорити про належну, усебічну та повноцінну реалізацію цього завдання, якщо виключити зі сфери дії кримінально-правових норм про викрадення такі посягання на власність, які здійснюються з некорисливим мотивом? Вважаю, навряд чи.

У зв'язку із викладеним слід підтримати думку Олександра Дудорова, який зауважує, що невизнання корисливого мотиву обов'язковою ознакою складів кримінальних правопорушень, що пов'язані із викраденням чужого майна, максимально відповідає інтересам власника, якому байдуже, якими саме спонуканнями керується злочинець, заволодіваючи його майном і яку мету він при цьому має.

Ґрунтуючись на цій позиції, Наталія Антонюк наголошує: з огляду на те, що наша держава має своїм завданням забезпечити належний захист власності від злочинних посягань, головним завданням сучасного кримінального права має бути захист власника чи законного користувача від будь-яких злочинних посягань, незалежно від мотивів, якими керувався винний і мети його діяльності.

Слушно не визнає корисливість ознакою суб'єктивної сторони злочинів проти власності Костянтин Задоя, зважаючи на сукупність таких взаємопов'язаних обставин: 1) відсутність текстуальних згадок про корисливість у положеннях розділу VI Особливої частини КК; 2) внутрішню суперечливість і непослідовність традиційного розуміння корисливості при вчиненні злочинів проти власності; 3) неузгодженість цього

розуміння з випадками, коли законодавець прямо вказує в тексті КК на корисливий мотив. Отже, корисливість не може ефективно виконувати функцію критерію відмежування злочинної та незлочинної поведінки в контексті розділу VI Особливої частини КК, а тому не відповідає принципу правової визначеності як складової права особи не бути засудженою за діяння, що не було злочином на час його вчинення (ч. 2 ст. 58 Конституції України, ст. 7(1) ЄКПЛ).

У судовій практиці застосування ст. 185 КК так само не має єдності думок з приводу порушеного питання. Водночас можна очікувати, що в подальшому практика, яка на сьогодні формується, потребуватиме коригування. У контексті цього заслуговує на увагу такий приклад. Згідно з вироком Краматорського міського суду Донецької області (справа № 234/1145/19) особа обвинувачувалася в тому, що поблизу під'їзду будинку таємно, із корисливих мотивів демонтувала і викрала металеву хвіртку потерпілого, спричинивши шкоду на суму 1 283,83 грн. Свій вчинок обвинувачений пояснив тим, що потерпілий, який купив квартиру в сусідньому під'їзді, демонтував металеву огорожу, що служила огорожею навколо клумби, та замість неї встановив секційну огорожу, загородивши при цьому прохід, унаслідок чого стало неможливо пройти під будинком.

У зазначеній справі обвинувачений був виправданий у вчиненні крадіжки через відсутність корисливого мотиву як обов'язкової її ознаки. Видається, що суд ухвалив правильне рішення по суті (відсутність складу кримінального правопорушення), але помилково визначив ознаку інкримінованого складу кримінального правопорушення, що відсутня у розглядуваній ситуації. Адже, як було встановлено вище, корисливий мотив на вряд чи слід розглядати як ознаку, яка є притаманна складам кримінального правопорушення, пов'язаним із викраденням чужого майна. Натомість у цьому кейсі варто було звернути увагу на викрадення, яке утво-

рює обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу крадіжки (суспільно небезпечне діяння). Саме ця ознака і була відсутня, якщо спиратись на фактичні обставини, викладені у вироку.

Показово (і водночас сумнівно), що правильність зазначеного рішення суду не викликала заперечень під час його подальшого оскарження. Зокрема, на погляд суду касаційної інстанції: 1) необхідність наявності саме корисливого мотиву визначається змістом самого поняття викрадення як діяння, що криміналізоване у ст. 185 КК, незалежно від окремого зазначення цього мотиву у змісті диспозиції цієї статті; 2) за умови встановлення відсутності в особі корисливого мотиву вчиненого діяння, відсутньою є суб'єктивна сторона крадіжки як кримінального правопорушення; 3) доводи про те, що корисливий мотив при кваліфікації крадіжки не є обов'язковим, необґрунтовані.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ольга ПИТЕЛЬ

Важливим є виявлення та аналіз проблем, що виникають під час реалізації захисної функції у кримінальному провадженні. Право на захист належить до загально визнаних принципів міжнародного права і розглядається як необхідна умова забезпечення права на справедливий розгляд у суді, є однією з найважливіших державних гарантій забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Хоча обов'язкова участь захисника передбачена кримінальним процесуальним законодавством, є випадки ненадання або несвоечасного надання захисника підозрюваному, обвинуваченому; позбавлення права особи на вільний вибір адвоката; порушення права рівноправності сторін кримінального провадження на збирання та подання до суду документів, речей, інших доказів, клопотань, скарг тощо.

У різних аспектах в юридичній літературі, зокрема в працях Г. І. Алейнікова, В. Д. Адаменко, С. В. Гончаренко, С. А. Альперт, А. М. Бірюкова містяться дослідження проблеми реалізації функції захисту, участі захисника на окремих стадіях кримінального процесу, тактики захисту.

Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та виправданого у кримінальному провадженні на даний момент в Україні закріплено на найвищому рівні – у Конституції України. Так, у ст. 63 Основного Закону зазначено, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний мають право на захист, а в ст. 129 Конституції України зазначено, що забезпечення цього права обвинуваченому є одним з основних засад судочинства.

Конституційний принцип забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого є важливою гарантією об'ек-

тивного розслідування і справедливого судового розгляду, запобігання кримінальному переслідуванню невинних осіб. Надання обвинуваченому права на захист є самостійним принципом кримінального провадження, який включає:

права, які підозрюваний (обвинувачений) може реалізувати власними діями шляхом надання усних або письмових пояснень щодо підозри чи обвинувачення, збору та надання доказів, безпосередньої участі у кримінальному провадженні, у тому числі участі в допитах інших підозрюваних (обвинувачених), потерпілих та експертів у суді, подання скарг на дії та рішення слідчого, прокурора, слідчого, судді та суду;

права, які підозрюваний (обвинувачений) може реалізувати через захисника та законного представника шляхом реалізації прав та обов'язків цих осіб;

наявність слідчого, прокурора, слідчого, судді та суду для надання допомоги підозрюваному (обвинуваченому) у здійсненні його права на захист, роз'яснення його прав та обов'язків (зокрема, забезпечення участі захисника, забезпечувати у випадках, передбачених законом, ознайомлення з необхідними документами та матеріалами кримінального провадження, надавати можливість робити їх копії, розглядати клопотання та скарги, заслуховувати показання шляхом допиту тощо).

Реалізуючи право на захист, особа у кримінальному провадженні має право скористатися професійною правовою допомогою захисника. Таким чином, поряд з особою, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, основне місце у здійсненні функції захисту посідає захисник-адвокат, який є самостійним учасником кримінального процесу та має право на захист прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених та виправданих шляхом надання професійної правової допомоги на професійній основі.

Вважаю, що законодавець чітко не встановив, як саме захищається особа від кримінального переслідування, адже особа може реалізувати право на захист як самостійно, так і

за участю захисника, відомості про якого внесені до Єдиного реєстру адвокатів. України.

На моє переконання та на думку вчених, слідчі, прокурори та суди не повинні перекладати на підозрюваного, обвинуваченого обов'язок захищати себе та доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки це є правом, а не обов'язком.

Важливо зберегти всі гарантії та складові права на захист та створити умови для вільного вибору особою адвоката при забезпеченні доступу до професійної правової допомоги за рахунок держави. Це також породжує проблеми, оскільки при визначенні особи адвоката, який надає захист, керівник Центру надання безоплатної допомоги повинен ураховувати думку самої особи, щоб не порушувати право на вільний вибір захисника.

Під час дослідження питань, що стосуються реалізації захисної функції у кримінальному законодавстві, слід звернути увагу на те, що участь захисника у кримінальному провадженні є вагомою. Знаючи, як діяти відповідно до вимог закону, він може оскаржити до суду безпідставність висунутої підозри, відповідні рішення, клопотатися про належне фіксування доказів, дії та бездіяльність прокурора та (або) слідчого, оприлюднити інформацію про факт застосування несанкціонованих методів розслідування. Так, участь захисника у кримінальному провадженні є основою чинників зменшення можливих маніпуляцій і зловживань з боку слідчих, прокурорів та суду.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що національне законодавство певною мірою обмежує захисника у здійсненні ним своїх функцій, не забезпечуючи необхідної свободи дій під час збирання доказової інформації, яка має важливе значення для захисту осіб. Тому національне законодавство має бути приведене відповідно до міжнародних стандартів, а права та гарантії захисників у кримінальному провадженні мають бути розширені на законодавчому рівні.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Наталія ПЛИСЮК

За кримінальним законодавством усіх держав світу вбивство людини вважається найнебезпечнішим кримінальним правопорушенням. Високий ступінь суспільної небезпечності вбивства або замаху на вбивство зумовлений тим, що посягання здійснюється на найцінніше, що є в кожній людині – її життя. Життя людини є гарантованим в Україні як Конституцією України (статті (далі – ст. 3, 27), так і Кримінальним кодексом України (далі – ККУ) (ст. 1), адже серед завдань ККУ є правове забезпечення охорони прав і свобод людини, у тому числі, насамперед, її природного права – на життя, а також в низці інших законодавчих та підзаконних актів України, які регулюють питання щодо охорони та захисту життя людини. У міжнародній практиці право людини на життя визнано одним із фундаментальних прав.

Життя людини вважається особливою формою її існування, яка характеризується цілісністю та здатністю до самоорганізації, є найважливішим благом, яке в разі смерті людини не може відновитись. Дихання, мислення, чутливість, бачення, реактивність, спілкування та ін. такі риси є характерними для будь-якої людини, тому життя кожної людини є однаково цінним.

Система чинного ККУ сформована таким чином, що посягання на життя є диференційовані залежно від того, яке місце в суспільстві займає та чи інша людина, тобто ким вона є за професією (посягання на життя журналіста – ст. 348-1), яку посаду вона займає чи які обов'язки виконує (посягання на життя державного чи громадського діяча – ст. 112; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена

громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця – ст. 348; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя – ст. 379; посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги – ст. 400) або якщо особа позбавляється життя безпосередньо під час вчинення кримінального правопорушення (ст. 118) і под. Але все ж таки усі злочини проти життя посягають на одне і те ж благо кожної людини – її життя.

При кваліфікації посягань на життя людини важливим є питання їх диференціації. Кваліфікуючи будь-яке посягання на життя людини, безпосереднім об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що забезпечують охорону життя людини, що є спільним в таких посяганнях. Початковим моментом життя людини вважається початок фізіологічних пологів, а кінцевим визнається настання біологічної смерті. Посягання на життя людини кваліфікується як вбивство чи замах на вбивство саме в період життя.

У процесі кваліфікації посягань на життя за об'єктивною стороною важливим є те, що окремі з них (ст. 115–119) є кримінальними правопорушеннями з матеріальним складом, тобто вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечного наслідку у вигляді біологічної смерті людини. При цьому об'єктивна сторона таких кримінальних правопорушень характеризуються трьома обов'язковими ознаками: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками. Склади кримінальних правопорушень, які також належать до посягань проти життя людини, передбачені ст. 120 та 129 ККУ, є злочинами з формальним складом, тобто вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій. Але інші посягання на життя (ст. 112, 348, 348-1, 379, 400 ККУ) є злочинами з усіче-

ним складом і вважаються закінченими не тільки при настанні біологічної смерті конкретно визначених у законі осіб, а й за наявності замаху на такі кримінальні правопорушення.

Кваліфікуючи злочини проти життя людини за суб'єктом, варто відмітити, що окремі з них можуть бути вчинені загальним суб'єктом, тобто фізичною осудною особою, яка досягла шістнадцятирічного віку (ст. 118–120, 129, 348-1 ККУ), а за окремі відповідальності підлягають особи, які досягли 14 років (ст. 112, 115–117, 348, 379, 400 ККУ) або навіть спеціальний суб'єкт (ст. 117 ККУ) – мати новонародженої дитини.

Кваліфікація посягань на життя людини за ознаками суб'єктивної сторони передбачає той факт, що вони можуть вчинятися, як правило, з умисною формою вини, але і через необережність (ст. 119 ККУ). Окремі можуть вчинятися і зі змішаною формою вини (ст. 120 ККУ). Мотив і мета кримінальних правопорушень, які посягають на життя людини, також обов'язково підлягають з'ясуванню в процесі їх кваліфікації, адже в окремих випадках вони безпосередньо впливають на їх кваліфікацію. Згідно з п. 19 постанови Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 № 2 “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи”, у випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясовувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч. 2 ст. 115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство.

З метою правильної і точної кваліфікації посягань на життя людини важливо враховувати положення про їх диференціацію, вироблені доктриною кримінального права. Кри-

теріями їх диференціації можуть виступати: ступінь суспільної небезпечності (тяжкості), категорії потерпілих, суб'єкти, форма вини, мотив та мета вчиненого посягання.

Отже, варто зазначити, що питання про диференціацію кримінальних правопорушень проти життя людини є надзвичайно важливим для здійснення кримінально-правової кваліфікації, і всі ці злочини утворюють цілісну систему, адже посягають зрештою на одне і те ж саме найцінніше благо кожної людини – життя.

ПРОТИДІЯ СТАТЕВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

Анна ПОЛІТОВА

У ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу (далі – КК) України зазначено, що закон про кримінальну відповідальність має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3); кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29).

Кримінальний кодекс України забезпечує охорону прав і свобод людини і громадянина, особливе місце серед яких посідає право на статеву свободу та статеву недоторканність особи. Так, зокрема, у розділі IV КК України передбачена відповідальність за зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156), домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1).

Б. М. Орловський зазначає, що статеві злочини – це сукупність суспільно небезпечних діянь, спрямованих проти статевої свободи та статевої недоторканності людини. Вони порушують установлений законодавцем порядок вільних статевих зносин осіб між собою і характеризуються значними негативними психологічними наслідками для потерпілих від статевого насильства осіб. Потрібно враховувати, що такі

злочини спрямовуються на задоволення статевої пристрасті особи як у природних формах, так і в різних формах статевого збочення, які виходять за рамки суспільних принципів статевої моральності щодо “класичного” характеру і способів задоволення статевої пристрасті.

У науковій літературі висловлюється точка зору, що вчинення тяжких насильницьких статевих злочинів, які, маючи високий ступінь латентності (не менше 50 %), часто отримують значний громадський розголос і телевізійне висвітлення, знецінює моральний устрій українського суспільства і значення сім'ї як базового й основного суспільного інституту у державі. На думку деяких дослідників, проблеми статевих злочинів, їх латентність становить 1:8, 1:100.

Але, крім високого ступеня латентності статевих кримінальних правопорушень, варто вказати й такий аспект, як закриття проваджень щодо цієї категорії кримінальних правопорушень. Так, аналіз за 2016–2021 рр. інформації Офісу Генерального Прокурора України дозволяє зазначити, що:

у 2016 р. було зареєстровано 1 610 кримінальних правопорушень; 736 – проваджень закрито; 887 кримінальних правопорушень обліковано; 487 – проваджень направлено до суду;

у 2017 р. було зареєстровано 1 362 кримінальних правопорушення; 576 – проваджень закрито; 849 кримінальних правопорушень обліковано; 497 – проваджень направлено до суду;

у 2018 р. було зареєстровано 1 214 кримінальних правопорушень; 398 – проваджень закрито; 821 кримінальне правопорушення обліковано; 533 – проваджень направлено до суду;

у 2019 р. було зареєстровано 1 209 кримінальних правопорушень; 470 – проваджень закрито; 750 кримінальних правопорушень обліковано; 415 – проваджень направлено до суду;

у 2020 р. було зареєстровано 1 192 кримінальних правопорушення; 460 – проваджень закрито; 740 кримінальних правопорушень обліковано; 487 – проваджень направлено до суду;

у 2021 р. було зареєстровано 1 296 кримінальних правопорушень; 369 – проваджень закрито; 930 кримінальних правопорушень обліковано; 684 – провадження направлено до суду.

Наведена нами статистична інформація вказує, що приблизно 50 % від зареєстрованих кримінальних правопорушень направляються до суду. Якщо ж проаналізувати дані з Єдиного державного реєстру судових рішень, то частина винесених вироків складає приблизно 40 % від кримінальних правопорушень, з яких провадження направлено до суду.

Що ж стосується протидії статевим кримінальним правопорушенням, то в Україні є декілька стратегій щодо захисту прав людини, наприклад, розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р “Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року”, розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р “Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки”. Разом з тим, конкретним заходам щодо протидії саме цій категорії кримінальних правопорушень не приділено належної уваги, а робиться акцент лише на протидії сексуальному насильству щодо неповнолітніх. Виходячи із вищезазначеного, вважаємо, що з метою протидії статевим кримінальним правопорушенням необхідно розробити Комплексну програму протидії злочинності в Україні, яка б охоплювала усі категорії кримінальних правопорушень взагалі та кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи зокрема.

ПРИНЦИПИ ПОДВІЙНОЇ КРИМІНАЛЬНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Вадим ПОПКО

В основу функціонування міжнародного кримінального права покладено загальні принципи права, узяті із національних законів правових систем світу, та основні принципи міжнародного права. Міжнародне кримінальне право функціонує як єдина система, в основі якої лежить певний фундамент – принципи міжнародного права, які, поза сумнівом, є нормами *jus cogens* та містять зобов'язання *erga omnes*. Відмінною рисою міжнародного кримінального права є юридичне оформлення доволі великої кількості його принципів, серед яких важливе місце посідає принцип подвійної кримінальності. Особливо актуальним цей принцип постає у наш час у зв'язку з безпрецедентним поширенням транснаціональної злочинності, що вимагає від держав криміналізації транснаціональних злочинів у національному законодавстві.

Термін “принцип подвійної кримінальності” вперше був уведений німецьким юристом Г. Ламмашем і пов'язаний з використанням цього принципу в екстрадиційному процесі. Спочатку цим принципом забезпечувалась взаємність у практиці видачі, а згодом він був визнаний необхідним для захисту прав людини. В обґрунтування принципу подвійної кримінальності приводяться міркування суверенітету, міжнародної солідарності, а також дотримання принципу законності. Н. А. Зелінська пише: “по-перше, принцип подвійної кримінальності логічно випливає із суверенітету держави: жодна держава не зобов'язана вести співробітництво в кримінальному переслідуванні, якщо інкриміноване діяння, відповідно до її власних законів, не є злочинним. По-друге, у принципі подвійної кримінальності знаходить своє відображення солідарність держав у боротьбі зі злочинністю.

По-третє, подвійна кримінальність може також розглядатися як вияв принципу законності, що виражається у формулі “*nullum crimen, nulla poena sine lege*” (немає ні злочину, ні покарання без вказівки на це у законі).

Суть принципу подвійної кримінальності полягає в тому, що посягання, вчинене за межами держави, призводить до кримінальної відповідальності тільки в тих випадках, коли вчинені дії передбачені як злочин і за місцем здійснення, і за місцем притягнення до відповідальності. Це означає, що кримінальна відповідальність за певні дії повинна бути встановлена щонайменше в двох державах. Якщо дія не визнається злочином за місцем її вчинення, то буде несправедливим і безпідставним притягнення до відповідальності в іншій державі.

Положення про подвійну кримінальність закріплене в низці міжнародно-правових документів (Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.), двосторонніх договорів і виконує функцію забезпечення прав людини, оскільки перешкоджає обмеженню свободи внаслідок порушень, які не визнаються злочинами в обох державах.

Під час розгляду проблем, пов’язаних з “подвійною кримінальністю”, необхідно мати на увазі, що визначення злочинності діяння – це питання внутрішньої компетенції кожної держави. У національних правових системах можуть існувати розбіжності в засобах правового регулювання, режимі відбування призначеного покарання, термінології процесу екстрадиції, що при практичному вирішенні питання про видачу особи створює істотні проблеми.

Проблема тлумачення “подвійної кримінальності” досить гостро постає у федеральній державі, де закони її складових, наприклад, штатів значно різняться між собою, тому досить важливим є вироблення погоджених принципів і правил видачі. Найважливішим з них є правило (принцип) “подвійної

кримінальності”, відповідно до якого особа видається в тих випадках, коли вчинене нею діяння визнається кримінально караним за законодавством як запитуючої держави, так і держави, яка повинна прийняти рішення щодо видачі. Зазначений принцип закріплений у Типовому договорі про видачу, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН. Його концепція полягає в наданні значення кримінальному характеру акта без належної уваги до назви й ідентичності складу злочину в обох державах; не мають значення термінологічні й конструктивні особливості формулювання складу злочину, вчиненого особою, що підлягає видачі. Під час встановлення того, чи є яка-небудь дія (бездіяльність) правопорушенням, що підлягає покаранню відповідно до законодавства обох держав, не має значення: а) чи належать відповідно до законодавства сторін дії або бездіяльність, що становлять правопорушення до аналогічних категорій правопорушень або чи визначається дане правопорушення аналогічним терміном; б) чи розрізняються відповідні елементи даного правопорушення, при цьому до уваги береться вся сукупність дій або бездіяльності, що приводяться запитуючою державою. Концепція принципу подвійної кримінальності, зафіксована в Типовому договорі про видачу, поширена в країнах “загального права, тобто англосаксонської правової сім’ї. У той час у державах континентального права перевагу надають концепції конкретної інтерпретації, коли необхідно, щоб назва і склад злочину в обох державах збігалися. Міжнародна асоціація кримінального права підтримала такий підхід.

Принцип подвійної кримінальності фіксується у двосторонніх договорах про видачу й отримав у наш час характер активно діючої норми міжнародного права. Із формулювання принципу законності впливає, що особа не може бути піддана екстрадиції за суспільно небезпечне діяння, не передбачене в кримінальному законодавстві як запитуючої, так і запитуваної держав.

ПРОБЛЕМАТИКА САНКЦІЙ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Андрій ПОРЯДКО
Олександр ГНИДЮК

Сьогодні питання застосування санкцій до кримінальних правопорушників є надзвичайно актуальним, оскільки завдяки цьому правоохоронні органи та їх співробітники забезпечують громадську та національну безпеку України, що безперечно підвищує авторитет правоохоронців, державних служб та країни загалом.

У статтях Закону України “Кримінальний кодекс України” чітко вказано, які санкції накладаються за вчинення тих чи інших кримінальних правопорушень, але саме тут і виникає питання щодо самої санкції. Розглянемо дану проблематику на статті 332-2 Кримінального кодексу України, а саме “Незаконне перетинання державного кордону України”. Порухення частини першої цієї статті карається позбавленням волі на строк до трьох років, але який є “вимір” накладення кількості років позбавлення волі? У якому обсязі вимірюється мета заподіяння шкоди інтересам держави правопорушником? Особа, якій заборонено в’їзд в Україну, намагається в’їхати в державу, яка кількість років позбавлення волі буде накладена санкцією на цю особу? Якщо ж учаснику збройного формування країни-агресора, який вчинив кримінальне правопорушення за частиною першою статті 332-2 ККУ, буде накладено стягнення позбавлення волі на два роки, а співаку, якому заборонено в’їзд в Україну, за вчинення правопорушення за цією ж статтею буде позбавлено волі на строк три роки, то у звичайного населення, у працівників правоохоронних органів, службовців збройних формувань виникне обурення з подальшим питанням “А яким чином судять цю людину, а чому іншу так”?

Тому пропонуємо внести зміни до санкцій статей Кримінального кодексу України, а саме чітко встановити, яка санкція буде накладена на правопорушника за тих чи інших умов. До прикладу, розберемо частину першу статті 332-2 ККУ. Наразі санкція частини першої цієї статті є такою: “карається позбавленням волі на строк до трьох років”.

Пропонуємо впровадження такої системи:

особа, яка має на меті заподіяння шкоди інтересам держави, карається позбавленням волі на строк три роки;

представник підрозділів збройних сил чи інших відомств держави-агресора у будь-який спосіб карається позбавленням волі на строк три роки;

особа, якій заборонено в'їзд в Україну, карається позбавленням волі на строк два роки.

Отже, державні органи матимуть чітке розмежування, яку санкцію накладати на особу при вчиненні певного кримінального правопорушення. Звичайно, для уведення таких реформ потрібен час, але такі зміни забезпечать підвищення правосвідомості як громадян, так і правоохоронців. Це підвищить авторитет державних органів та установ, оскільки серед населення поступово буде зникати обурення про “незрозуміле притягнення до відповідальності”, тому що Кримінальний кодекс стане на рівень, зрозуміліший для необізнаного населення у правовому секторі. Це потягне за собою формування більш стійкого громадянського суспільства, де населення буде поважати та дотримуватись нормативно-правової бази України.

Підсумовуючи, спостерігаємо наразі ситуацію, що одним з необхідних реформувань є реформування санкцій у Кримінальному кодексі України, що позитивним серед усього населення, допоможе сформувати об'єднаний в одне ціле народ, що однозначно матиме позитивний вплив на громадську та національну безпеку України.

АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТІВ ЩОДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Михайло ПУЗИРЬОВ

Починаючи з 2015 р., на рівні правозахисних організацій і суб'єктів законодавчої ініціативи обговорюється питання про декриміналізацію злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. Такі обговорення втілилися у низці законодавчих ініціатив народних депутатів України та реєстрації у Верховній Раді України деяких законопроектів, а саме:

1) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань” від 23.04.2015 № 2708;

2) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вилучення статті 391 Кримінального кодексу України)” від 19.10.2018 № 9228;

3) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо ліквідації корупційної схеми в пенітенціарній системі шляхом вилучення ст. 391 Кримінального кодексу України)” від 06.09.2019 № 2079.

Кінцева мета цих законопроектів одна – декриміналізація злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 Кримінального кодексу (далі – КК) України). Відмінності простежуються в основному в аргументах, які наводять розробники. І в чому найголовніша проблема, через яку суспільство вводиться в оману, – це те, що деякі з таких аргументів не відповідають дійсності. Тому вважаємо за необхідне надати об'єктивну оцінку зазначеним законопроектам.

Так, серед основних аргументів законопроектів 2015 р. – неадекватність застосування норми ст. 391 КК України, а саме засудження особи до позбавлення волі за вчинення правопорушення дисциплінарного характеру, суб'єктивне ставлення персоналу установи до засуджених – необґрунтоване притягнення окремих засуджених до кримінальної відповідальності через виниклі конфліктні відносини з представниками адміністрації установи виконання покарань, а також через можливу корупційну складову.

Законопроекти 2018 р. та 2019 р. до потреби скасування практики адміністративної (дисциплінарної) преюдиції, як необхідної умови настання кримінальної відповідальності, додали також вказівку на доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням за результатами візитів в Україну (відповідно параграф 46 доповіді за 2017 р. і параграф 103 доповіді за 2018 р.), в яких наголошувалося на необхідності скасування ст. 391 КК України.

Справа в тому, що в цих доповідях Комітет закликає українську владу скасувати ст. 391 КК України, проте такий висновок зазначений міжнародний суб'єкт робить на основі суворой дисциплінарної практики окремих установ виконання покарань, котра може бути передумовою застосування в подальшому аналізованой кримінально-правової норми. Варто зазначити, що законодавство України передбачає різні види юридичної відповідальності за порушення, пов'язані зі зловживанням посадовими особами установ виконання покарань своїми дисциплінарними повноваженнями. Для цього існують відповідні інституційні “запобіжники” (відомчий контроль, прокурорський нагляд, судовий контроль) дотримання прав людини в пенітенціарній сфері. А якщо засуджений справедливо притягається до кримінальної відповідальності, міру якої остаточно визначає лише суд, то таке положення аж ніяк не суперечить європейським стандартам, зокрема ст. 6 “Право на справедливий суд” Конвенції про захист прав лю-

дини і основоположних свобод, на виконання якої в Україні й було у 2016 р. внесено зміни до низки законів (Кримінально-виконавчого та Кримінально-процесуального кодексів) з метою дотримання прав людини під час застосування заходів стягнення у процесі відбування покарання.

Стосовно такого аргументу, що містить проєкт 2019 р., як “Конструкція норми ст. 391 КК України прямо суперечить його концептуальним засадам, однією з яких є задекларована відмова законодавця від небезпечної практики адміністративної (дисциплінарної) преюдиції як умови кримінальної відповідальності” (властивого, до речі, всім трьом аналізованим законопроектам), варто зазначити, що аналіз тексту КК України та його концептуальних засад не дає підстав для такого однозначного висновку. Адже крім ст. 391, адміністративна (дисциплінарна) преюдиція властива також ст. 389 “Ухилення від покарання, не пов’язаного з позбавленням волі”, 390 “Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі” КК України, однак ані ст. 389, ані ст. 390 розробники проєктів 2015, 2018 та 2019 рр. не пропонують виключити.

У контексті вищезазначених змін до галузевого законодавства, що відбулися у 2016 р., безпідставним стосовно механізму застосування ст. 391 КК України є аргумент опонентів адміністративної (дисциплінарної) преюдиції як умови кримінальної відповідальності, за яким особа притягується до адміністративної відповідальності несудовими органами (наприклад, органами або установами виконання покарань). Сьогодні вирішення питання про застосування заходу стягнення до осіб, позбавлених волі, у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) стало прерогативою суду, який, до речі, також ухвалює обвинувальний вирок про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України.

Зважаючи на наведені нами контраргументи, назва законопроекту 2019 р. в частині використання слів “щодо ліквідації корупційної схеми в пенітенціарній системі” є такою, що не відповідає дійсності і підриває авторитет пенітенціарної системи, що є безпідставним.

Отже, проведений аналіз законопроектів щодо декриміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, норм законодавства України та європейських стандартів засвідчує, що механізм притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань не суперечить фундаментальному праву людини на справедливий суд.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КОМПЕНСАЦІЯ ЯК УМОВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

Анастасія РАСЮК

Сучасна кримінальна політика орієнтована на максимальне відшкодування шкоди потерпілому та усунення наслідків кримінально-правового конфлікту. Заходи відновного правосуддя мають великий потенціал у вирішенні проблем відшкодування шкоди, заподіяної злочином, відновлення соціальної справедливості та порушених прав потерпілого.

Звернення при вивченні умов звільнення від кримінальної відповідальності до аналогічних норм закордонного законодавства дозволяє виявити потенційно придатні для рецепції положення та підходи до використання потенціалу заохочувальних норм інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Порівняльно-правовий аналіз інституту звільнення від кримінальної відповідальності за законодавством пострадянських країн і України має наукову та практичну значимість і цікавий з причин наявності у минулому спільних політичних, економічних та соціально-правових засад та цінностей. Зауважимо, що кримінально-правові норми, які регулюють підстави та умови застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, містяться в кримінальному законодавстві більшості пострадянських країн.

Зупинимося більш докладно на кримінально-правовій компенсації за КК Республіки Білорусь. Зауважимо, що цей захід дуже подібний до обов'язкової вимоги вітчизняного законодавця для застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України) та примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК

України) у виді повного відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, а також дещо схожий до закріпленого в КК Російської Федерації такого виду звільнення від кримінальної відповідальності, як звільнення з призначенням судового штрафу, яке може бути застосоване у випадку вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості за умови, що правопорушник відшкодує завдані злочином збитки або іншим чином усуне негативні наслідки вчиненого діяння.

Субінститут дійового каяття характерний також і для кримінальних законів інших країн пострадянського простору – Вірменії, Азербайджану, Грузії, Казахстану, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану. Загалом підхід законодавця до формування цих норм єдиний із українським. Враховується категорія злочину, певні позитивні посткримінальні дії винної особи, у тому числі відшкодування збитків (шкоди).

Відповідно до ч. 16 ст. 4 КК Республіки Білорусь кримінально-правова компенсація є заходом матеріального характеру, який особа, що вчинила злочин, згодна прийняти і зобов'язана виконати як одну з умов звільнення від кримінальної відповідальності або зобов'язана виконати при застосуванні інших заходів кримінальної відповідальності. Кримінально-правова компенсація є формою загладжування провини перед суспільством, покликана сприяти виправленню особи, яка вчинила злочин, відновленню соціальної справедливості та застосовується лише у випадках, передбачених цим Кодексом.

Сфера застосування кримінально-правової компенсації у контексті звільнення від кримінальної відповідальності обмежена лише ст. 88 КК Білорусі, що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Крім того, КК Республіки Білорусь та КК Республіки Молдова встановлено таку підставу для звільнення від кримінальної відповідальності, як звільнення з притягненням вин-

ного до адміністративної відповідальності. За законодавством Республіки Білорусь застосування цієї кримінально-правової норми можливе за умови вчинення вперше злочину, що “не представляє великої суспільної небезпеки”, у разі відшкодування збитків або сплати доходу, отриманого злочинним шляхом, якщо буде визнано, що виправлення винної особи можливо без застосування покарання або інших заходів кримінальної відповідальності. У результаті такого звільнення можуть бути призначені такі види адміністративних стягнень: штраф, виправні роботи та адміністративний арешт. У Республіці Молдова особа може бути звільнена від відповідальності на цій підставі у разі вчинення вперше злочину невеликої або середньої тяжкості, визнання вини, відшкодування завданих злочинном збитків і якщо буде встановлено, що її виправлення можливе без притягнення до кримінальної відповідальності. До таких осіб можуть бути застосовані такі адміністративні покарання: штраф та адміністративний арешт.

Ідея про запровадження в КК України кримінально-правової компенсації, яка б об’єднувала під загальним найменуванням як суму заподіяної шкоди, що зобов’язана відшкодувати винна особа, так і безпосередньо компенсаційну виплату понад заподіяної шкоди (збитків), видається нам досить цікавою. Сплата кримінально-правової компенсації не звільняє особу від обов’язку відшкодувати збиток або загладити шкоду в разі, якщо це передбачено відповідним видом звільнення. Кримінально-правова компенсація виплачується в грошовій формі. Окремі вчені пропонують піти далі та об’єднати під загальним найменуванням “кримінально-правова компенсація” як суму шкоди, заподіяної злочином, яку зобов’язана відшкодувати винна особа, так і безпосередньо компенсаційну виплату понад заподіяну шкоду.

Однак невеликий досвід застосування відновлювальної юстиції та відсутність єдиного підходу до законодавчої регламентації названих заходів у вітчизняній правовій системі

не дозволяють використовувати їх потенціал у повному обсязі, пам'ятаючи при цьому, що звільнення від кримінальної відповідальності як альтернатива кримінальному переслідуванню має доповнювати, а не витіснити традиційні методи реакції держави на порушення кримінального закону, якими є кримінальна відповідальність, що охоплює покарання та судимість особи.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА НЕПРАВОМІРНУ ПОВЕДІНКУ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Денис РАЩИК

У цивілізованому суспільстві, де норми моралі та рівень людяності на досить високому рівні, не допустимі вияви нелюдяного ставлення навіть до найжорсткіших злочинців. Цивілізований світ не може опуститися до примітивних норм моралі. Тому міжнародні організації підняли це питання та в подальшому були прийняті договори, що забезпечити людяне ставлення до правопорушників. Здебільшого випадків ці документи належать до категорії “м’якого права”, тобто не є юридично обов’язковими для урядів.

У 1955 року на Конгресі ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками було прийнято Мінімальні стандартні правила поводження з ув’язненими, які пізніше схвалила ЕКОСОП. У нього зазначені мінімуми можливості для життя.

Для прикладу можна навести такі стандарти: правилами, зокрема, встановлюється, що всі приміщення, якими користуються ув’язнені, особливо спальні, мають відповідати всім санітарним вимогам, причому належну увагу слід звертати на кліматичні умови, на кубатуру цих приміщень, на їх мінімальну площу, на освітлення, опалення і вентиляцію. Ув’язненим, які не мають права носити цивільний одяг, слід видавати комплект спецодягу, що відповідає кліматичним умовам і дає змогу підтримувати їх здоров’я в задовільному стані. Цей одяг не повинен мати ні образливого, ні принизливого характеру. Кожному ув’язненому необхідно забезпечувати їжу, достатньо поживну для підтримання його здоров’я і сил, що має достатньо добру якість, добре приготовану і подану.

Якщо ж брати ставлення до правопорушників в Україні, то варто зазначити, що у нас є схильність до дотримання прав правопорушників, які відбувають покарання в місцях позбавлення свободи або ж у слідчих ізоляторах, де забезпечується як і їхні права, так і належне утримання, яке надає їм держава в міру своїх можливостей.

Беручи до уваги другу частину питання, а саме: кримінально-виконавчі засоби впливу на неправомірну поведінку, одразу потрібно для розуміння дати саме визначення неправомірної поведінки. Неправомірна поведінка – це неналежна або протиправна поведінка, мотивована умисною чи навмисною метою або упертою байдужістю до наслідків своїх вчинків. Це дія, яка заборонена, або невиконання того, що вимагається. Неправомірні дії можуть спричинити шкоду здоров'ю чи добробуту іншої людини.

Можна розглянути її із різних сторін, які засоби мають бути, чи вони є досконалими, або ж потребують до опрацювань, чи є можливість використовувати більш інноваційні засоби, але якщо ж брати засоби, що маємо, то можна побачити таке. Кримінальний кодекс України у суспільстві прийнято називати суворим, а санкція кримінально-правової норми сприймається багатьма як така, що має застосовуватися до кожного, хто вчинив суспільно небезпечне діяння. Утім, на практиці це не завжди так. Зіставлення статистичних даних МВС України та Державної судової адміністрації України свідчить про те, що не більше 1/5 частини правопорушників відчувають на собі потенціал карального впливу кримінально-правової санкції. Певною мірою це пов'язано з тим, що в законодавстві кримінального блоку міститься не менше ніж сто правових норм, що дають змогу особі на цілком законних підставах бути не притягнутою до реальної або до повної кримінальної відповідальності.

Систематизація норм запобігання неправомірній поведінці може здійснюватися за різними критеріями. В основу

такої систематизації може бути покладено критерій виду законодавства, у якому передбачено ці норми (кримінальне, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче); правовий інститут, який їх регламентує; ступінь обов'язковості їх застосування; умовність їх застосування; суб'єкт застосування; юридичні факти, з якими закон пов'язує можливість незастосування або неповного застосування кримінальної відповідальності тощо. Однак урахуовуючи, що правові відносини у зв'язку з неправомірною поведінкою розвиваються у межах певних процесуальних стадій, покладається в основу систематизації цих норм спільний критерій – стадія кримінального провадження, на якій можливе відповідне “уникнення” кримінальної відповідальності, а також підстави для такого “уникнення”.

Вважаємо, що поводження з правопорушниками як у світі, так і в Україні регламентується кодифікованими, хоч і не обов'язковими договорами, а лише можна сказати правилами, але виконується на задовільному рівні. А кримінально-виконавчі засоби впливу на неправомірну поведінку, саме в Україні мають своє місце і безумовно працюють, але їхнє покращання ніколи не буде зайвим, на якому б рівні розвитку вони б не були.

ВИПРАВДАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК МЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ ТА ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Роза САГАН

Сутність кримінального права полягає в тому, що жоден злочинець не може уникнути покарання. Але як ми знаємо, що головним завданням кримінальної відповідальності є не покарання правопорушника, а перевиховання.

Головними постулатами кримінального права є: як вже вище вказано – незворотність покарання, тобто ніхто не може уникнути покарання за свій поступок, інший постулат вказує на те, що жодна невинувата особа не може бути покарана. Принцип презумпції невинуватості вказує на те, що особа вважається невинною до того часу, поки її вину не буде доказано. Бувають такі казуси, що засуджують невинну особу за несправедливим судовим рішенням. Особливо важко усвідомлювати, що невинну особу можуть притягнути до довічного позбавлення волі. Таких справ наразі дуже багато. А це трапляється через ті причини, що правоохоронним органам легше отримати зізнання і звітувати вищому керівництву, ніж досліджувати реальну проблему та аналізувати непрямі докази, що стосується даної справи. Найчастіше особа, подаючи позов до суду, розуміє, що він буде розглядатись неналежним чином. Справу можуть закрити, навіть не прийняти до провадження справу. Також справа може переходити до вищих інстанцій, де їм також можуть відмовити в разі малозначності діяння. Деякі особи йдуть до кінця, незважаючи на відмову Європейського суду взяти до уваги справу.

Часто траплялись випадки, коли засуджена особа використовувала як доказ лише свої зізнання, благаючи судів почувти їх, але суд був невблаганний і доказів було замало.

Особу можуть присудити до довічного позбавлення волі навіть за ті вчинки, за які вона не передбачувала наслідки. Наприклад, група осіб, яка мала на меті вчинити розбій, використала зброю як засіб ураження, але не мала на меті причинити смерть. Проте використовуючи зброю, вистрілила в людину і нанесла пошкодження, які несумісні з життям. Тобто, особи, які вчинили це правопорушення, несли б відповідальність за частиною 2, статті 187 “Розбій”. Але оскільки порушник своїми діями спричинив смерть невинній особі, він буде притягнутий до відповідальності, яка карається довічним позбавленням волі. Цим самим особа не мала наміру вбивати людину. У такому випадку особа, яку засудили до довічного ув’язнення, може звернутись до суду задля пом’якшення її покарання. Нині шансів побачити свободу в осіб, яких засудили до довічного ув’язнення, майже немає. На сьогодні немає жодного реалістичної законодавчої перспективи для перегляду таких справ.

Нині депутати працюють над спеціальним законопроектом, що має дозволити переглядати справи довічно ув’язнених осіб. Навколо цього законопроекту точиться дискусія, адже законопроект корисний та правильний, та більш того це наше зобов’язання, тому що існує рішення Європейського суду з прав людини, яке регулює питання для надання можливості для тих, хто засуджений до довічного позбавлення волі. Якщо законом захисти права в’язнів у суді зможуть переглядати справи тих, хто визнав свою провину і покався у скоєному. Та є й за ґратами ті, хто за всі роки своєї неволі заперечує причетність до злочину та наполягає на своїй невинуватості.

Відповідно до чинного законодавства України існують випадки, коли особу можуть звільнити від несення покарання. Наприклад, якщо особа після вчиненого кримінального правопорушення страждає на серйозне психічне захворювання, несумісне з подальшим триманням під вартою; або якщо застосоване помилування президента.

Що стосується першого випадку, то особа, яка вилікується від свого захворювання, далі буде відбувати своє покарання.

Помилування може бути застосоване в тому випадку, коли відповідно до особи порушують 3 статтю Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. З статтею Конвенції передбачено, що ніхто не може бути підданий катуванню або нелюдському поводженню, а також приниженню гідності. Відповідно до цієї статті держава повинна гарантувати захист засудженій особі, тим самим не принижуючи гідність, щоб особа перебувала в умовах, сумісних з повагою людської гідності. Порядком встановлено, що особа після відбуття покарання строком на 20 років при сумлінній поведінці може клопотати про помилування перед Президентом. Тоді Президент видає указ, в якому вказує подальший вид покарання, на строк не менше 25 років.

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, завжди буде притягнута до кримінальної відповідальності, але залежно від вчиненого нею правопорушення, суд буде виносити рішення. Але тим самим особа не може бути позбавлена на право голосу у вирішенні її справи, також ніхто не може обмежити її у своїх правах. У багатьох випадках особа може відбувати покарання у меншій строк, якщо будуть певні підстави для пом'якшення покарання.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЗНАКИ “ЗАГРОЗА ЗАГИБЕЛІ ЛЮДЕЙ ЧИ НАСТАННЯ ІНШИХ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ” СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 326 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Інеса САЛАГОР

За сучасних умов, коли пандемія коронавірусної хвороби й досі негативно позначається на соціальних, економічних і навіть політичних аспектах життя переважної більшості держав, першочергового значення набуває питання побудови ефективної загальнодержавної системи забезпечення біобезпеки, захисту населення від неконтрольованого розповсюдження патогенів. Важливою складовою цієї системи є національне законодавство про відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері біобезпеки. У цьому контексті набуває актуальності дослідження кримінально-правової норми, передбаченої ст. 326 КК України, яка криміналізує “порушення правил поведження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами”. Зокрема, розглянемо зміст такої об'єктивної ознаки вказаного складу злочину, як “загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків”.

Передусім зазначимо, що вказана ознака є одним з обов'язкових альтернативних суспільно небезпечних наслідків об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 326 КК України. Наслідки злочину – це несприятливі зміни, які настають в його об'єкті, тобто в охоронюваних кримінальним законом суспільних відносинах. Звідси випливає висновок, що правильно з'ясувати коло і зміст наслідків злочину, що розглядається, можна лише з огляду на зміст і особливості його об'єкта.

Родовим об'єктом досліджуваного злочину є суспільні відносини у сфері забезпечення біологічної безпеки України. Шкода зазначеним відносинам полягає у створенні в результаті порушення суб'єктом встановлених правил поведження з біологічними патогенними агентами таких об'єктивних умов, що уможливають шкідливий вплив вказаних агентів на здоров'я населення та довкілля. Тобто йдеться про заміну охоронюваних законом умов біологічної безпеки на соціально шкідливі умови біологічної небезпеки.

Отже, злочину, що розглядається, властивий такий своєрідний наслідок, як створення реальної біологічної загрози. Без цієї конститутивної ознаки особа за вчинення діяння, яке становить порушення конкретного правила поведження з біологічними патогенними агентами, однак не створило біозагрозу для інших осіб або довкілля, не підлягає кримінальній відповідальності за ч. 1 ст. 326 КК України.

Для з'ясування змісту вказаної об'єктивної ознаки цілком прийнятно, на нашу думку, використовуючи метод екстраполяції, застосувати положення п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля", згідно з якими створення небезпеки для життя і здоров'я людей наявне тоді, коли забруднення довкілля чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо.

Очевидно, що положення зазначеної постанови не містять будь-яких чітких критеріїв віднесення негативних змін об'єктивної реальності до розглядуваних загроз, а також вичерпного переліку таких змін. Однак представлені в цьому правовому акті результати аналізу судової практики є корисним орієнтиром для подальших розвідок у сенсі нашого дослідження.

Реальна біологічна небезпека в одних випадках може залишитися нереалізованою щодо конкретної шкоди (залишитися загрозою загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків), в інших – реалізуватися (у вигляді заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків). У будь-якому разі злочин вважатиметься закінченим.

Реальність загрози настання наслідків визначається фіксованим за часом і простором станом розвитку подій на момент порушення правил безпеки, подальший розвиток яких без втручання інших осіб чи випадкових обставин закономірно призвів би до настання тяжких наслідків.

Отже, очевидно, що закон не дає однозначної відповіді, за яких обставин і умов конкретну біологічну загрозу слід вважати реальною чи абстрактною. Вирішення цього питання залишено правозастосовним органам, які мають керуватися власною правосвідомістю та здоровим глуздом. На думку авторки, такий суб'єктивний підхід негативно впливає на результати кримінально-правової кваліфікації, збільшує вірогідність прийняття помилкових рішень.

Тому пропонуємо визначити критерії визнання біологічної загрози, яка є альтернативною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 326 КК України, реальною.

По-перше, за якісними і кількісними характеристиками (інфекційність, вірулентність, летальність, контагіозність, вид штаму, концентрація або доза тощо) біологічний патогенний агент повинен бути небезпечним та особливо небезпечним.

По-друге, діяння суб'єкта та обставини місця і часу (погодні умови, наявність сприятливого для патогена середовища, відсутність замків, дверей, режимних обмежень тощо) повинні створювати можливість вільного доступу до такого біологічного патогенного агента або безпосереднього контакту з джерелом біологічної небезпеки.

По-третє, зараження відбулось, однак не набуло масового характеру (не призвело до епідемії, епізоотії чи епіфітотії) і не заповдіяло постраждалому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень через конкретні об'єктивні обставини, які цьому перешкодили.

Або, по-четверте, зараження не відбулось лише через конкретні об'єктивні обставини, які цьому перешкодили (зокрема завдяки діям інших осіб, якими біологічну загрозу було локалізовано, блоковано, нейтралізовано тощо).

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОДІЇ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Микола САМБОР

Розбудова правової, демократичної, соціальної держави – шлях не з простих, особливо коли виникнення державності, становлення незалежності відбувається у перехідний, трансформаційний час, зумовлений змінами не лише у економіці, суспільних відносинах, а насамперед у мисленні, розумінні та можливості бачення кінцевої мети, того, якою повинна стати Україна.

Незважаючи на роки незалежності, Україна продовжує перебувати у глибокому стані реформ, які мають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, зумовлені, зокрема, відсутністю стратегічного та незмінного курсу розвитку, прагненні кожної політичної еліти перебудувати країну “під себе”, втілити власні бачення та ідеологію розвитку державності, суспільства. Безперечним залишається неймовірний вплив минулого на сучасне, у тому числі й у правовій сфері, де дослідження, формування новітнього відбувається на закоренілих засадах цитувань “класиків” наукової думки. Однак слід усвідомлювати й те, що право, правознавство як наука не мають таких фундаментальних та сталих законів, аксіом і теорем, які б були непорушними у суспільстві. Як результат, сучасні зміни в українському законодавстві, зазвичай, не пов'язуються із формуванням правових доктрин, а скоріш являють собою виконання планових завдань з моделювання суспільства, а не його упорядкування не лише з передовими досягненнями, а й потребами самого суспільства.

Безперечно, рецепція та імплементація ідей, підходів, норм до формування правового регулювання тих чи інших

суспільних відносин, коли останні ґрунтуються на цивілізаційних ідеях, принципах, передусім, дотримання та поваги до прав і свобод людини, є необхідними. Однак, у цьому контексті неможливо обходити увагою пострадянську спадщину, яка залишається у “головах” сучасних функціонерів та лідерів тих чи інших галузей господарства.

Так, 2012 року відбулася суттєва реформа кримінального процесуального законодавства України. Ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України, заміна норм КПК України, який діяв з 1961 року та був одним із найстаріших кодифікованих актів України, створений за іншого історико-правового та суспільного устрою. Разом із запровадженням нових новел, реалізація окремих положень відбувається за застарілими механізмами.

Одним із таких є відкриття кримінального провадження та встановлення події кримінального правопорушення. Відповідно до норми ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов’язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. У вказаній нормі найцікавішим є формулювання “обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення”, якими кримінально-правова наука та кримінальне законодавство, як матеріальне, так і процесуальне, не послуговуються та легального визначення не надають.

Правозастосовна практика насамперед органів Національної поліції України є найрізноманітнішою та найбагатшою для отримання інформації про досліджуване явище, оскільки це, по суті, єдиний правоохоронний орган, який на-

ділений повноваженнями здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях та має спрощену систему доступу за скороченим номером “102”, що гарантує розгляд усіх звернень фізичних та юридичних осіб не лише про кримінальні чи адміністративні правопорушення, а й про інші події. Для прикладу, особа звертається до органів поліції з повідомленням про те, що на одному із сайтів (з етичних міркувань не будемо називати конкретні сайти, або іншим чином ідентифікувати) у мережі “Internet” підшукала собі товар, зв’язалася із абонентом, який його реалізував (якщо раніше такий зв’язок встановлювався за допомогою стільникового зв’язку, відтепер, у переважній більшості, це різноманітні месенджери, які фактично не дозволяють ідентифікувати саме конкретну фізичну чи юридичну особу з їх персональними даними), погодили істотні умови договору, здійснила перерахування коштів на платіжну картку (останнім часом використовуються різноманітні платіжні інструменти у мережі “Internet”, що унеможлиблює ідентифікацію отримувача коштів), однак через певний час (або обумовлений договором, мається на увазі усним, або з урахуванням часу надходження таких посилок у межах України та надання таких послуг відповідними постачальниками) товар не надійшов. Отже, виникає питання чи можуть у такій події міститися “обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення”. Ось інші приклади: чоловікові на вулиці нанесли тілесні ушкодження, однак останній не звернувся з письмовою заявою, оскільки на практиці саме як письмову заяву слідчі та прокурори розглядають як заяву, передбачену ст. 477 КПК України. Виникає питання, чи містяться “обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення” у згаданій події.

На наше глибоке переконання, навіть у повідомленні про втрату з власної необережності, не гаманця чи документа, а навіть чохла до ключів, можуть міститися “обставини,

що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення”, до тих пір, доки не буде з’ясовано (це може бути впродовж 24 годин з часу надходження такої заяви, що вказує на відсутність “обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення” на кінець визначеного часу, достовірних даних, а не лише ґрунтуючись на свідченнях самого потерпілого).

Власне положення ч. 1 ст. 214 КПК України вказало на те, що відповідні органи повинні створити механізми особливого обліку звернень, який би передбачав фіксацію не лише дати надходження повідомлення, а й часу. Водночас органи поліції знайшли особливий шлях для повернення “у минуле” та запровадили відповідно до ст. 60, 214 КПК України, ст. 12, п. 5 ч. 1 ст. 23, ст. 26 Закону України “Про Національну поліцію”, підпункту 7 п. 4 Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. Маємо зауважити, що такий запроваджений відомчим нормативним актом механізм також недосконалий, оскільки може провокувати затягування 24-годинного терміну внесення відомостей до ЄРДР, коли, наприклад, такі звернення надходять до підрозділів поліції, які не мають у своїй структурі органів досудового розслідування (міжрегіональні органи поліції). До того ж норми КПК України, які, повинні вирізнятися особливою юридичною визначеністю, використовують у своєму понятті не “склад кримінального правопорушення”, а “обставини”, які кожен, по-своєму може його тлумачити, оскільки останній не має відповідного не лише легального, а й доктринального визначення.

Переконані у тому, що ефективність правозастосовної практики прямо залежна від правової визначеності використання юридичної термінології, зрештою залишення ра-

дянських підходів до штучного завищування показників розкриття кримінальних правопорушень. Останній повинен вийти назавжди із правозастосовної практики державних органів: виконавчих, судових, оскільки саме такий показник не відображає реальний стан безпеки громадянського суспільства та упевненості особи у охороні та захисту її прав і свобод.

ЩОДО ПИТАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ РОЗРІЗІ

Анастасія САПОЖНИК

З огляду на тенденцію зростання правопорушень в Україні можна сказати, що це негативно впливає на громадську безпеку і взагалі на суспільство. Варто звернути увагу на актуальність цього питання, адже від цього залежить досить багато факторів: порушення прав і свобод людини і громадянина, суспільних інтересів, держави, посягання на власність та життя особи, що є результатом діяльності правопорушника.

Правопорушник – це особа, яка вчиняє неправомірне суспільно-шкідливе діяння чи бездіяльність, які призводять до заподіяння шкоди, за що особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

З формально-юридичної точки зору протиправність – це порушення вимог норм права, невиконання юридичних обов'язків, які закріплені у нормативно-правових документах. З цих позицій можна зрозуміти, що правопорушення – це рішення правопорушника, які в результаті мають негативні наслідки, тобто таким зовнішнім виявленням його волі, що не відповідає закономірностям розвитку суспільства, зазіхає на безпеку та свободу інших осіб.

Протиправна поведінка – це суспільно небезпечне або шкідливо неправомірне (протиправне) винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, яке призводить притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності.

За кожне правопорушення особа має нести відповідальність. За цим слідкують відповідні органи, до прикладу, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та про-

бації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації.

Є різні установи виконання покарань, наприклад, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії), слідчі ізолятори у випадках, передбачених Кримінальним кодексом. Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії).

Також до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, можуть бути застосовані такі види покарань:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення прав обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) службові обмеження для військовослужбовців;
- 6) виправні роботи;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

Підсумовуючи все сказане, можна зробити висновок, що потрібно більше звернути увагу на удосконалення кримінально-виконавчих засобів впливу на неправомірну поведінку. Варто створювати такі засоби і методи впливу, після яких особа не захоче вчиняти неправомірні дії, за які буде нести кримінальну відповідальність.

СЛУЖБОВА ОСОБА ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Єва САХАРОВА

У сучасному суспільстві дедалі все частіше трапляються випадки вчинення кримінальних правопорушень службовими особами. Службові особи перевищують свої повноваження, використовують своє становище в особистих цілях або цілях третіх осіб для отримання неправомірної вигоди і тому подібне.

Відповідно до статті 21 Конституції України всі громадяни рівні перед законом, проте законодавець розмежовує загальний та спеціальний суб'єкти кримінального правопорушення. Іншими словами, закон передбачає відповідальність за деякі кримінальні правопорушення лише тих осіб, які поряд із загальними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення (досягнення віку кримінальної відповідальності, осудність) також мають деякі додаткові ознаки.

Отже, відповідно до частини 2 статті 18 Кримінального Кодексу України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення доповнюють загальне поняття суб'єкта кримінального правопорушення, тобто є додатковими. Спеціальні ознаки можуть бути різними, наприклад, службове становище, професія (посадовець, лікар), родинні відносини (матір новонародженої дитини) та інші. Найчастіше ознаки спеціального суб'єкта вказуються законодавцем при описуванні основного складу кримінального правопорушення. Наприклад, у частині 1 статті 114 Кримінального Кодексу України зазначається, що суб'єктом шпигунства може бути

тільки іноземець чи особа без громадянства (апатрид), а в статті 117 Кримінального Кодексу України передбачено, що відповідальність за вбивство новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів може нести тільки матір цієї дитини.

Згідно з частиною 3 статті 18 Кримінального Кодексу України передбачено поняття службових осіб, ними є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях, обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, якими особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Крім цього, частина 4 статті 18 Кримінального Кодексу України трактує, що службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Кримінальний Кодекс України передбачає багато видів кримінальних правопорушень, кримінальну відповідальність за вчинення яких мають нести службові особи. Так, у статті 368 Кримінального Кодексу України зазначається, що за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди можлива відповідальність лише службової особи. Стаття 366 Кримінального Кодексу України вказує на те, що службове підроблення може здійснюватись виключно службовими особами. За постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення ухвали або постанови може нести відповідальність лише суддя, який також є службовою особою. Стаття 364 Кримінального Кодексу України вказує на притягнення до кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем. Уже з назви статті – “Зловживання владою або службовим становищем” стає зрозуміло, що вчинити таке кримінальне правопорушення може лише службова особа, яка наділена певним обсягом владних повноважень. Стаття 373 Кримінального Кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за примушення давати показання, такі незаконні дії можуть вчиняти лише прокурор, слідчий, працівник підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, ці особи, своєю чергою, є службовими особами. Також у Кримінальному Кодексі України є статті, які прямо не називають суб’єкт кримінального правопорушення, але при розкритті їх змісту стає очевидним, що ним (суб’єктом) може бути лише службова особа. Наприклад, у статтю 371 Кримінального Кодексу України передбачається, що завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою може здійснюватись лише представником органу дізнання, органів досудового розслідування, прокуратури, тобто особою, яка має процесуальні повноваження приймати рішення про здійснення приводу, затримання, арешту, тримання під вартою.

Отже, можна зробити висновок, що, кримінальні правопорушення, які вчиняються службовими особами, на жаль, залишаються проблемою, що не втрачає актуальності. Такі кримінальні правопорушення є резонансними, вони часто висвітлені на перших шпальтах газет, на телебаченні та в інших видах ЗМІ, це відбувається через те, що ці діяння є проблемою усього українського суспільства, бо якщо навіть такі особи вчиняють кримінальні правопорушення, то пересічні громадяни – тим більш. Проте, у порівнянні з минулими роками таких кримінальних правопорушень стало менше. Зменшення кількості таких кримінальних правопорушень можна пояснити вирішенням цього питання на законодавчому рівні. Законодавчі органи приймають закони та інші нормативно-правові акти, що сприяють мінімізації та, можливо, в подальшому викоріненню таких кримінальних правопорушень. Крім того, останнім часом в Україні було створено низку державних органів, діяльність яких полягає в притягненні до кримінальної відповідальності службових осіб.

ВИЯВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Олена САХАРОВА

Електроенергетика є важливою складовою національної економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою сталого розвитку економічної системи, а також умовою забезпечення енергетичної незалежності України. Тому вирішення проблем щодо протидії криміналізації господарської діяльності в електроенергетиці є вирішальним.

Унаслідок низького рівня контролю з боку держави, а також повільного та непрозорого розвитку ринкових відносин в електроенергетиці значного поширення набуло використання “тіньових” схем олігархічними групами. Це визначається необґрунтованою тарифною політикою, штучним уповільненням темпів зростання основних показників підприємств енергетики через “вимивання” грошових коштів, зниженням їх виробничого потенціалу.

Зараз практично всі складові енергетичного сектору України (газовий ринок, сектор електроенергетики, державне регулювання, тепла і ядерна енергетика та енергоефективність) перебувають у стані змін, що робить їх уразливими до використання масштабних корупційних схем.

Можна стверджувати, що енергетика України залежить від інтересів олігархів-монополістів; інтереси корпорацій преважують у енергетиці, зокрема у процесі виробництва та постачання електричної, теплової енергії; у корупційних схемах використовуються державні закупівлі та трансферне ціноутворення, різниця між ціною імпортованих енергоносіїв і пільговими цінами для населення; державні кошти розкрадаються за участі компаній-нерезидентів, які підконтрольні політикам, державовладцям України; державним підприємствам енергетичного сектору завдаються збитки за рахунок

поставки енергоносіїв нижче їх ринкової вартості підконтрольним підприємствам з подальшою реалізацією енергоносіїв за ринковою вартістю, що можливо виключно внаслідок участі в цих схемах топменеджерів державних і приватних підприємств, що функціонують в енергетиці, та посадових осіб державних органів, що контролюють енергетику.

Так, у паливно-енергетичному комплексі (ПЕК) України високопосадовцями реалізуються численні схеми тіньового обігу у вигляді розкрадання бюджетних коштів, спрямованих на підтримку підприємств енергетики; ухилення від сплати податків (зокрема, ухилення від сплати суб'єктами господарювання акцизного податку з електроенергії до державного бюджету); корупції, що супроводжує постачання енергоносіїв; інших широкомасштабних фінансових операцій, спрямованих на ухилення від оподаткування операцій у ПЕК; легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті тіньового обігу енергоносіїв, а також вчинення інших протиправних дій, що створюють реальну загрозу енергетичній безпеці країни.

Розслідування НАБУ свідчать, що корупція на підприємствах енергетики є наймасштабнішою серед усіх сфер державної економіки з огляду на унікальність підприємств, кількість задіяних у корупційних схемах осіб і політиків та на мільярди спричинених збитків. Корупційні заволодіння майном і державними коштами призводять до погіршення фінансово-економічного стану державних компаній сфери енергетики та знижують їх вартість. До способів розкрадання бюджетних коштів у ПЕК переважно належать фіктивні закупівлі; привласнення чи розтрата бюджетних коштів.

Стрімко поширюються вчинювані у цій сфері тяжкі та особливо тяжкі злочини проти власності, зокрема заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Слід наголосити, що вчинення кримінальних правопорушень – заволодіння майном шляхом зловживання службо-

вим становищем характерно саме для галузей економіки, які займають монопольне становище, до яких відноситься енергетика.

Розповсюдженими кримінальними та іншими правопорушеннями у сфері електроенергетики є укладення завідомо збиткових договорів на закупівлю обладнання, товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами, зокрема завищення цін у ході проведених компаніями, які функціонують у цій сфері, через електронну систему Prozorro.gov.ua публічних закупівель товарів, робіт, послуг (наприклад, інженерних робіт, сервісних послуг тощо); перерахування грошей на рахунки інших суб'єктів підприємницької діяльності без здійснення зустрічних поставок (так звані “безтоварні” операції, у тому числі у випадках підписання фіктивних угод про отримання консультаційних, юридичних послуг тощо від осіб, які сплачують єдиний податок); здійснення закупівлі товарів, послуг державними компаніями, які здійснюють діяльність у сфері електроенергетики, без проведення конкурсних торгів; виконання чи невиконання службовою особою державної компанії, яка здійснює діяльність у сфері електроенергетики, в інтересах окремо взятого учасника процедури закупівлі будь-якої дії щодо проведення конкурсних торгів з використанням наданого їй службового становища з метою отримання неправомірної вигоди; створення фіктивної конкуренції і, як наслідок, проведення фіктивних конкурсних торгів у електроенергетиці шляхом залучення до участі у торгах “своїх” підставних компаній, які подають різні за ціною пропозиції на конкурсні торги для формального дотримання процедури закупівель; публічна закупівля державною компанією, яка здійснює діяльність у сфері електроенергетики, товарів, що не відповідають заявленим вимогам; необґрунтоване проведення закупівлі в одного учасника.

У ході здійснення державних закупівель у сфері електроенергетики превалюють закупівлі за неконкурентною проце-

дурою, особливо якщо ці закупівлі відбувались зі складанням звіту про договір (тобто це торги з одним учасником).

Тотальна корупція на державних підприємствах ПЕК України, зокрема в електроенергетиці, є вкрай деструктивною для економічної безпеки держави, оскільки криміналізація паливно-енергетичної сфери національної економіки відчутно впливає і на інші галузі економіки та подальший розвиток суспільних правовідносин.

ПРОГАЛИНИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ЗАСОБІВ ВПЛИВУ НА НЕПРАВОМІРНУ ПОВЕДІНКУ

Дарія СВІНЦІЦЬКА

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ

У боротьбі зі злочинністю перше місце займає кримінально-правова політика, метою якої є забезпечення суспільних відносин, громадського порядку, прав і свобод людини і громадянина. Важливо, аби в державі був сформований механізм впливу і покарання на правопорушників, для того щоб забезпечити правопорядок в державі. У Кримінальному кодексі України вже прописані основні засоби впливу на правопорушників, втім це “стандартизований” метод для особи-злочинця.

Суб’єкти реалізації кримінально-виконавчої політики мають чітко знати механізм і засоби впливу на неправомірну поведінку. У сучасних реаліях особу-правопорушника можна не тільки ув’язнювати, а й надавати можливість фізичної праці. Якщо правопорушник наніс шкоду суспільству чи окремому громадянину, то має бути взаємообернена дія – користь. Безумовно, що в колоніях, окрім ув’язнення, є виправні роботи, але не у повній користі для держави. До прикладу, правопорушник скоїв умисне вбивство за ст. 115 Кримінально кодексу України, згідно з яким санкцією буде позбавлення волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років або довічне позбавлення волі. Таке стягнення буде універсальним, тобто скоїв злочин – отримав 15 років ув’язнення і ніякої користі для суспільства. Для покращення становища за скоєння подібних злочинів варто “давати” не тільки строк, а й до прикладу термін обов’язкового відпрацювання за своєю професією (2–4 роки), якщо ж вона є. Безперечно, що ув’язнений – та сама людина, до якої застосовується принцип гуманізму, оскільки в нашій державі права людини та повага до людської гідності на першому місці. Жоден ув’язнений не

має бути підданий катуванню, тобто елементарне дотримання принципів, які регламентують шанобливе ставлення до людини (Декларація прав людини 1948 року з якої і починається повага до гідності, прав і свобод людини і громадянина). Звертаючи на це увагу в даний час, як вид покарання може бути стягнення штрафу, конфіскація майна або ж позбавлення певного рангу чи звання, якщо це стосується державного службовця або військовослужбовців. Досить непогано удосконалено кримінальне законодавство, у якому можна виділити не тільки позбавлення волі, а й вищепераховані методи. Так зване “відпрацювання терміну роботи чи допомога громадській організації” могли б принести виправну користь не тільки засудженому, а й іншим людям. Ефективний метод застосування американської системи покарання, в якій використовують так звані “чипи”. Якщо особа вчинила злочин, але він не потребує ув’язнення, але вид покарання має бути, таке приладдя є ефективним для відслідковування території, на якій він знаходиться. Корисно, навіть сидячи у в’язниці, проводити бесіди з ув’язненими про їхній спосіб життя до в’язниці та після неї, застосовувати не тільки каральний метод, а й метод заохочень.

Якщо говорити про неправомірну поведінку деяких осіб, то цей момент відбувається досить часто в осіб підліткового віку. Єдиним попереджувальним засобом впливу може бути розповсюдження даних про види стягнень за таку поведінку. У школі, коледжі чи університеті варто проводити бесіди щодо покарання осіб за вчинені неправомірні дії і так попереджувати її виконання.

Загалом сучасні види засобів покарання є досить ефективними для злочинців, втім для більшої користі не тільки особі правопорушника, а й суспільству варто повернути мінімальні виправні роботи, які дають можливість правопорушнику більшою мірою відчувати покарання. Тому на даному етапі Кримінальний кодекс сформований, але є певні прогалини щодо розумного врегулювання питань.

ЩОДО НЕДОПУЩЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ЗАХОДАМИ ПРИМУСУ СТОСОВНО ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ
Анастасія АРХИПОВА

З кожним днем у нашому суспільстві правопорушень, на жаль, не стає менше, а навпаки – їх кількість тільки збільшується. І це правопорушення різного виду: можуть бути цивільні, адміністративні, трудові, або, що страшніше, – кримінальні.

По-перше, слід розглянути певні затверджені стандарти поведження з правопорушниками, тому що яке б правопорушення не здійснила людина, правоохоронні органи мають ставитися до неї людяно. У 1955 році на Конгресі ООН з попередження злочинності і поведження з правопорушниками було прийнято “Мінімальні стандартні правила поведження з ув’язненими”, які пізніше були схвалені ЕКОСОП. Нагальна проблема є в тому, що, незважаючи на всю тяжкість діянь, що вчинили правопорушники, з боку владних структур не повинно бути допущення зловживання певними заходами примусу. У першу чергу в стандартних правилах поведження з ув’язненими визначені принципи, такі як: безсторонність, неприпустимість дискримінації, повага до релігійних і моральних переконань правопорушників. Безсторонність є те, що уповноважені особи не мають права ні звинувачувати правопорушників, ні ставати на їх захист до винесення вироку. А коли вирок винесено, то ніхто не має права чинити самосуд або інші форми самостійного покарання, які не встановлені законом. А принципи неприпустимості дискримінації або поваги до будь-яких переконань мають на меті забезпечити гуманне ставлення до релігійних або моральних переконань

правопорушників, без будь-яких форм знущань або осудів. Також є дуже важливими вимоги до приміщень пенітенціарних закладів, особистої гігієни, одягу, харчування і норм медичного обслуговування. Адже правопорушники в першу чергу є людьми, громадянами, особистостями, тобто вони мають право на певні санітарні умови. Якщо йдеться про одяг, то він має відповідати кліматичним умовам, цей одяг не повинен мати ні принизливого, ні образливого характеру. Усі умови мають забезпечувати підтримку здоров'я ув'язнених в задовільному стані. Лякає найбільше те, що з кожним роком смертність у місцях позбавлення волі підвищується, особливо поширеним є самогубство – 65 ув'язнених на рік, а в умовах пандемії смертність за рік перевищує 1 000 осіб.

Органи управління пенітенціарною системою повинні піклуватися про ретельний відбір персоналу всіх категорій, оскільки ефективна робота цих закладів залежить від сумлінності, гуманності, компетентності й особистих якостей цих співробітників. Усі співробітники місць утримання завжди повинні поводитися і виконувати свої обов'язки так, щоб бути прикладом для ув'язнених і завоювати їх повагу. За можливості до штату співробітників пенітенціарних закладів слід включати достатню кількість психіатрів, психологів, соціальних працівників, учителів і викладачів ремісничих дисциплін, аби з усіх сторін викликати у правопорушників бажання виправитись і більше не скоювати порушень. У своїх відносинах з ув'язненими персонал закладів має право вдаватися до насильства тільки з метою самозахисту або у разі спроб до втечі. Також хотілося б розглянути це питання з точки зору діяльності Державної прикордонної служби України. При здійсненні завдань, покладених на прикордонників, а саме – припинення діянь, пов'язаних з порушенням державного кордону, військовослужбовці щодо затриманих осіб мають дотримуватися принципів гуманності, недискримінації, поваги тощо. Прикордонники керуються низкою документів,

серед яких Закон України “Про Державну прикордонну службу України”, наказ Міністерства внутрішніх справ України “Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України”, що регламентують обов’язки військовослужбовців у сфері застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї та іншої техніки щодо правопорушників. Тобто прикордонник ніколи не має використовувати силу неправомірну опору правопорушника та наносити йому тілесні ушкодження, якщо даного опору взагалі немає і відсутня загроза життю або здоров’ю військовослужбовця.

По-друге, потрібно розглянути кримінально-виконавчі засоби впливу на неправомірну поведінку. І в першу чергу треба зазначити, що в Україні є окрема галузь права – кримінально-виконавче право, що вивчає виконання (відбування) всіх видів покарання, передбачених кримінальним законодавством. А до предмета цієї галузі належать відносини, що виникають при виконанні (відбуванні) всіх видів кримінального покарання; відносини, що виникають між установами і органами, які виконують вироки до різних видів покарань, і засудженими. Тобто це право встановлює певні порядки поведінки із засудженими. Регулює суспільні відносини, що виникають при виконанні та відбуванні покарань, норми кримінально-виконавчого права визначають види органів і установ виконання покарання, установлюють права і обов’язки всіх суб’єктів кримінально-виконавчих правовідносин. З одного боку, ці норми встановлюють права і обов’язки правоохоронних органів, на які покладений обов’язок забезпечити виконання кримінальних покарань, а з іншого боку, вони регламентують права і обов’язки засуджених, які зобов’язані відбути покарання. Норми цього права зазвичай розподіляються на регулятивні, правоохоронні та спеціалізовані. Якщо з точки зору права регулятивні та правоохоронні норми пояс-

нити можна дуже легко – це регулювання правовідносин між суб'єктами, що відбувають покарання, і суб'єктами, що саме забезпечують виконання цього покарання і також забезпечують не повторення правопорушень, то щодо спеціалізованих норм є декілька питань. По-перше, ці норми поділяються на декларативні норми, норми-принципи та норми-дефініції. І всі ці норми мають на меті виразити і закріпити як загально-соціальні, так і галузеві принципи кримінально-виконавчого права, забезпечити єдність правового регулювання виконання (відбування) покарань, а також містять повне чи часткове визначення правових категорій та понять.

Отже, можемо зробити висновок, що в нашій країні тільки розвивається така галузь, як кримінально-виконавче право, яке регламентує правильне поводження з правопорушниками, а також всі правовідносини із правоохоронними органами. Але незважаючи на те що це право тільки розвивається, вже існує низка керівних документів, які закріплюють права і обов'язки всіх сторін у цих правовідносинах. І провідною ідеєю цих документів є повага до гідності та взагалі до людей, а також відсутність дискримінації під час затримання і ув'язнення, і найголовніше – достатній рівень умов у місцях позбавлення волі. Сподіваємося, що дане право буде розвиватися і мати більший обсяг, адже яке б діяння не здійснила людина, навіть при її затриманні повинні зберігатися всі права та свободи.

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

**Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ
Єва ГЕЛЕТА**

Кримінальне право – галузь права, яка відіграє важливу роль у суспільстві, зважаючи на підвищення статистики вчинених кримінальних правопорушень. Кримінальне право має давню історію, це галузь, яка сформувалась з моменту державності, і у сучасному світі вона є об'єктивно необхідною.

Не менш важливу роль відіграє кримінологічна безпека. Слово “безпека” трактується як можливість уникати небезпеки, бути захищеним. Що ж стосується юридичного значення слова, безпека – це стан захищеності, не тільки суб'єкта, але й інтересів держави, суспільства. Це певний захист від загроз, як в середині держави, так і у зовнішніх відносинах. Кримінологічна безпека допомагає врегулювати соціальний стан суспільства. Вона діє як бар'єр та захист від кримінальних правопорушень, своєю дією зменшує до мінімуму потенційні та реальні кримінальні загрози.

Сутність кримінологічної безпеки полягає у тому, що вона здійснюється на правовій основі та з'являється як наслідок діяльності тих уповноважених органів із захисту від кримінальних небезпек, які реалізують та гарантують захист прав і свобод людини, суспільства та держави. Досить важливим об'єктом є особистість, адже вона може бути як потерпілим, так і самим правопорушником, який є носієм кримінологічної небезпеки.

Об'єктом виступають також суспільні цінності, соціальні інтереси та держава. Що ж стосується держави, її кримінальна небезпека полягає у порушенні конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Щоб

цього не допускати, важливим фактом є підтримання та покращення якості кримінологічної безпеки на міжнародному рівні. Міжнародне співробітництво у сфері кримінологічної безпеки відбувається шляхом укладання конвенцій, декларацій та резолюцій, договорами та іншими нормативно-правовими актами. Існує багато напрямів розвитку кримінологічної безпеки в Україні на міжнародному рівні. До прикладу, це взаємодія та взаємозв'язок між такими організаціями, як Інтерпол, Європол, Міжнародна кримінологічна спілка, Європейський Союз із запобігання злочинності і контролю над нею.

В Україні кримінологічна безпека має досить активний розвиток. Вона досить влучно реагує на внутрішні та зовнішні фактори, які можуть спричинити шкоду особам, суспільним інтересам та державі. Варто розглянути також правові засади, які гарантують здійснення кримінологічної безпеки в Україні: це Конституція України, вона визначає основу для забезпечення кримінологічної безпеки; Міжнародно-правові договори, які визначають орієнтири протидії загрозам, кодифіковані нормативно-правові акти, які містять у собі окремі положення; закони України, вони визначають повноваження суб'єктів кримінологічної безпеки. Додатковим правовим засобом є проведення кримінологічної експертизи нормативних актів. Метою такої експертизи є ухвалення правових актів, які сприяють скороченню злочинності в країні. Суб'єктами такої експертизи є уповноважені на це особи, які мають спеціальні навички.

Отже, кримінологічна безпека відіграє досить важливу роль у захисті прав і свобод особи, суспільних інтересів, держави. Для розвитку такої безпеки варто підтримувати взаємозв'язки з міжнародними організаціями, обирати шлях для розвитку та підходи реалізації кримінологічної безпеки в Україні.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ

Юлія ЛИСЕНКО

Міжнародні стандарти поводження із засудженими – це прийняті на міжнародному рівні норми, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань і діяльності органів і установ виконання покарань. Перелік основних міжнародних правових документів щодо осіб, які відбувають покарання за вироком суду, нараховує більше 30 найменувань. Принципи, закладені в Загальній декларації прав людини, розвиваються в таких актах спеціалізованого характеру, що мають своєю метою виклад стандартів поводження із засудженими, як Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1957 р.), Декларація про захист всіх осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1975 р.), Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання (1984р.), Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку (1979 р.), Принципи медичної етики, що визначають роль працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених чи затриманих осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання (1982 р.), Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти (1984 р.), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.).

Слід зазначити, що важливе значення мають Конгреси ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками відповідно до резолюції 415 (V) Генеральної

Асамблеї ООН від 1 грудня 1950 р., які скликаються кожні п'ять років. Це міжнародний універсальний форум, на якому держави та інші учасники підбивають підсумки діяльності і визначають перспективи та нові напрямки співпраці у сфері міжнародної боротьби зі злочинністю. Як приклад хочу навести перші чотири Конгреси.

I Конгрес пройшов в Женеві в 1955 році. Його учасники прийняли Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, схвалені ЕКОСОП в 1955 році і включені в Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. У 1984 році Правила були доповнені Процедурами ефективного виконання Мінімальних правил поводження з ув'язненими.

На II Конгресі в Лондоні в 1960 році були обговорені такі питання: заходи щодо попередження злочинності серед неповнолітніх, працю ув'язнених, умовне дострокове звільнення і допомога особам, які відбули покарання.

На III Конгресі в Стокгольмі в 1965 році обговорювалися питання взаємозв'язку злочинності як явища з економічним, політичним, соціальним і культурним розвитком держави. Учасники Конгресу прийняли рекомендації щодо боротьби з рецидивізмом.

Програма IV Конгресу, що відбувся в Кіото в 1970 році, була присвячена загальній темі злочинності та розвитку. Конгрес схвалив Декларацію щодо попередження злочинності та поводження з правопорушниками.

Відомо, що до правопорушників застосовують кримінально-виконавчі засоби впливу, які є різновидом правових засобів протидії злочинності. У теорії права під правовими засобами розуміють інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, заохочення, покарання тощо. Тобто це юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення цілей. Залежно від інформаційно-психологічної спрямованості правові засо-

би поділяють на такі, що стимулюють (заохочення, пільги, дозволи), такі, що обмежують (покарання, заборони, обов'язки). У свою чергу й кримінально-правові засоби впливу на злочинність поділяються на стимулюючі або заохочувальні, тобто ті обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування та обмежуючі – каральні.

У доктрині кримінального права велика увага приділена таким основоположним категоріям, як кримінальна відповідальність, покарання та санкції.

Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Вони застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Отже, відповідальність реалізується лише через кримінально-правовий примус, а кримінально-правовий примус реалізується через покарання. Санкція ж кримінального закону є правовою мірою кримінального покарання.

ЩОДО УБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СУСПІЛЬСТВІ ВІД КРИМІНОГЕННИХ ЗАГРОЗ

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ
Яна МАТВІЙШИНА

Одним із головних завдань держави як суспільного інституту є гарантія безпеки громадян, захищеності їх майна, створення безпечних умов для діяльності. У сучасних умовах однією з найбільш серйозних загроз особі, суспільству, державі та природному середовищу стають прояви злочинності. Офіційні нормативно-правові акти й наукові дослідження у структурі загроз національної та транснаціональної безпеки вирізняють так звані кримінологічні (кримінальні) загрози, тобто ті, що виникають у площині кримінально-правових відносин.

Від них потерпають усі сфери реалізації національних та міжнародних інтересів, наприклад, прикордонна діяльність та оборона, міграційна політика, інвестиційна діяльність та ринок банківських послуг, інформаційні технології, монетарна та валютна політика, захист екології та енергозбереження тощо.

Криміногенна обстановка в Україні ставить питання про забезпечення безпеки в ранг однієї з головних соціальних проблем, що вимагають від законодавчої і виконавчої влади нашої держави рішучих заходів зі збереження населення країни. Основу таких рішень складають проведені вченими кримінологами дослідження про захищеність людей від злочинності, причини і умови, які стосуються життя та діяльність українців. Усе це лягло в основу появи нового наукового напрямку в кримінології – забезпечення кримінологічної безпеки.

Кримінологічна (кримінальна) безпека може визначатися як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і

громадянина, суспільства і держави, коли забезпечується постійний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і припинення реальних та потенційних кримінальних загроз. Також це здатність держави та суспільства активно протистояти посяганням злочинних співтовариств та окремих злочинців на життєво важливі інтереси громадян, держави і суспільства та нейтралізувати загрози, що надходять від них. При цьому основний зміст кримінологічної безпеки вбачається у недопущених криміногенних (стимулюючих злочинність) та власне кримінальних (проявів злочинності у конкретних кримінально-караних діянь) загроз національному спокою.

Розрізняють різні типи безпеки: за масштабом (міжнародна, регіональна локальна), за суб'єктами (особиста, суспільна, національна, колективна), за суспільними сферами (політична, економічна, військова, екологічна, радіаційна тощо).

Система програмних заходів із забезпечення кримінологічної безпеки в межах національної моделі повинна передбачати заходи щодо боротьби з тероризмом, екстремізмом, незаконним обігом зброї й вибухових речовин; протидії організованій злочинності, подолання криміналізації економіки, боротьби з корупцією та захисту всіх форм власності від злочинних посягань; боротьби з незаконним обігом наркотичних або психотропних речовин; боротьби з нелегальною міграцією; боротьби з груповою злочинністю неповнолітніх і подолання безпритульності; боротьби з порушеннями та злочинами на об'єктах транспорту.

У низці публікацій злочинність аналізується як загроза національній безпеці України, а кримінологічна безпека визначається як складова системи національної безпеки, що вбачається вельми виправданим з точки зору підходу до злочинності як внутрішньодержавної проблеми. Але у зв'язку із процесами глобалізації та кримінальної її складової, що уособлена транснаціональними та міжнародними формами

злочинної діяльності, обмежувати об'єкт кримінологічної безпеки внутрішньо-національними інтересами вважаємо невірним.

В умовах нестабільності міжнародних відносин і безперервної ескалації збройних конфліктів незмінними й головними для органів правопорядку будь-якої демократичної держави залишаються завдання забезпечення кримінологічної безпеки, захист прав і законних інтересів людини та громадянина.

Важливу роль у врегулюванні міждержавних відносин, протидії транснаціональній злочинності та зміцненні дружніх відносин між правоохоронними органами різних держав відіграє міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки, що ґрунтується на міжнародних документах і виникає на підставі договірних відносин. Міжнародне співробітництво означає взаємодію декількох учасників у галузі взаємних інтересів, зусилля, спрямовані на узгодження позицій і координацію дій, пошук вирішення спільних проблем та згладжування конфліктів.

Правову основу міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки представлено двома блоками: перший містить у собі міжнародні (декларації, конвенції, резолюції тощо) та міждержавні акти (двосторонні та багатосторонні договори та угоди щодо надання правової допомоги); другий – національні документи (нормативні акти, ухвалені на виконання міжнародних зобов'язань).

Пріоритет того чи іншого напрямку міжнародного співробітництва визначається міжнародним співтовариством або окремими державами й відображається у міжнародно-правовій та внутрішньодержавній законодавчій базі та відповідних організаційних структурах конкретних держав з урахуванням суспільної небезпечності, характеру та поширеності певних злочинів, а також інших обставин (наприклад, політич-

ної кон'юнктури, економічного стану, соціального розвитку, релігійної орієнтації, сформованих традицій тощо).

Отже, криміногенна ситуація, що склалася в Україні та світі, набула загрозливих тенденцій не тільки у зв'язку з підвищенням кримінальної активності та небезпечністю наслідків, але й через неспроможність держави та суспільства результативно протистояти їй. Очевидною є практична необхідність переосмислення пріоритетів, принципів та механізмів протидії злочинності з метою забезпечення суспільства від криміногенних загроз.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ПРАВИЛЬНОГО ПОВОДЖЕННЯ СТОСОВНО ПОРУШНИКІВ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ

Діана ПОПОВИЧ

Правопорушник – це особа, яка вчинила дію, що порушує загальнозастосовані норми поведінки, які передбачаються в міжнародних нормативно-правових актах та законодавстві України.

Незважаючи на те, що порушник законодавства може становити суспільну небезпеку для оточення, він залишається передусім людиною, і міжнародні співтовариства досить таки стурбовані питанням вжиття щодо перших заходів, які можуть перевищувати владні повноваження певних державних органів. З метою запобігання жорстокого поводження з правопорушниками було створено та розроблено багато міжнародних стандартів та документів, в яких містяться положення стосовно гуманної поведінки до порушників. Здебільшого такі документи належать до так званого “м’якого права”, тому не є юридично обов’язковими для уряду. Проте багато держав використовують положення таких нормативно-правових актів у національному законодавстві.

Варто приділити належну увагу Кодексу поведінки посадовців з підтримання правопорядку, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 році. Він складається з 8 статей та коментарів, в яких містяться положення щодо правильної поведінки посадовців та призначених осіб, які особливо уповноважені на затримання. У статті 2 Кодексу зазначається: “При виконанні своїх обов’язків посадові особи, що підтримують правопорядок, поважають та захищають людську гідність і підтримують та захищають права людини щодо

всіх осіб”. Відповідно до цієї статті, уповноважені особи під час затримання, повинні з повагою до гідності та людських цінностей ставитись щодо деліквента. Не повинно бути жодної дискримінації за будь-якими ознаками: расою, кольором шкіри, віросповіданням, статтю, національністю, віком та іншими відмінностями. У цьому питанні потрібно дотримуватись принципу рівності осіб, який є дуже важливим, під час розгляду проблематики відношення до правопорушників. Також відповідно до статті 6 даного Кодексу : “Ці посадовці забезпечують повну охорону здоров’я затриманих ними осіб, зокрема вживають негайні заходи з надання медичної допомоги у разі потреби”. У такому випадку не потрібно забувати, що особа, яка вчинила правопорушення, завжди насамперед людина, і у разі потреби медичної допомоги правоохоронець повинен забезпечити належну допомогу, якщо це можливо – одноосібно, а якщо потрібна допомога фахівця – викликати швидко медичну допомогу. Від правильності дій уповноваженої особи може залежати життя та здоров’я особи.

Наразі в Україні є декілька органів, які уповноважені на затримання деліквентів. Насамперед вони поділяються за сферою вчинення правопорушення. У першу чергу це органи Національної поліції, які мають право затримувати за більшість правопорушень, за які може застосовуватись затримання осіб.

Другими на черзі є органи Державної прикордонної служби України, які уповноважені здійснювати затримання осіб за вчинення правопорушень, що пов’язані з незаконним перетинанням державного кордону України, нелегальної міграції, перевезення забороненого вантажу та інших, які є в підслідності Державної прикордонної служби України. За правопорушення, пов’язані з посяганням на об’єкти під охороною, старша посадова особа воєнізованої охорони, розташованої біля охоронюваного об’єкта, може затримати деліквента. Також здійснювати затримання правопорушників мо-

жуть представники органів Служби безпеки України (за вчинення правопорушень, які пов'язані з державною таємницею та доступом до інформації), посадові особи колоній та місць позбавлення волі, а також СІЗО та інші.

Усі з вищеперерахованих представників органів та посадові особи можуть затримувати порушника законодавства України. Але всі вони повинні дотримуватись вимог поведінки з правопорушниками, а також Конституції України. Відповідно до статті 3 Конституції України “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави”.

Незважаючи на те, що особа порушила положення нормативно-правових актів та законодавства України, вона завжди залишається в першу чергу людиною, яка має права та свободи і не може зазнавати жорстокого поводження з боку державних органів та посадових осіб. Усі дії, які будуть вчиняти стосовно неї, повинні бути виключно в межах прийнятих стандартів міжнародного права.

ЩОДО ПИТАНЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ
Артем СИНЄКОП

Поняття “кримінологічна безпека” як система теоретичних і прикладних знань досить молоде. На нашу думку, щоб охарактеризувати поняття кримінологічної безпеки, спочатку потрібно зрозуміти, що таке безпека.

У ХХІ столітті питання безпеки (не тільки кримінологічної) стоїть досить гостро не лише в Україні, а й у світі. Це зумовлено напруженим політичним становищем на міжнародній арені, великою кількістю війн та терактів. Поняття “безпека” досить багатогранне і містить у собі ряд підвидів: безпека людини, життєдіяльності, безпека конкретних видів діяльності, особиста, побутова та національна безпека тощо.

Безпека – це, насамперед, захищеність від зовнішніх загрозливих факторів стосовно здоров’я, прав, життя та інтересів людини.

З початком війни на Сході нашої країни погіршилось загальнокримінальне становище в Україні. Кількість порушень прав людини та кримінальних правопорушень різко піднялось. Переконані, що це зумовлено, передусім, низьким фінансовим рівнем в країні, безкарність в умовах воєнних дій (на тимчасово окупованих територіях) і у деяких випадках бездіяльність правоохоронних органів і влади.

У сучасній Україні рівень довіри до поліції досить низький (приблизно 33 %), на нашу думку, це обумовлено низьким рівнем розкриття правопорушень. Реальна ситуація з вчинення кримінальних злочинів з кожним роком лише зростає і погіршується, а правоохоронні органи звітують про зниження офіційно зареєстрованих кримінальних порушень.

Це свідчить про розповсюджену практику приховування вчинених кримінальних правопорушень поліцією, оскільки нею реєструються лише ті, щодо яких встановлено осіб, які вчинили порушення.

На наш погляд, питання кримінологічної безпеки досить важливе поняття саме на національному рівні, особливо в Україні, яка так прагне мати членство в ЄС, у якому рівень правосуддя, демократії та довіри до поліції у деяких випадках значно вище, ніж у нас.

Влада розуміє важливість кримінологічної безпеки в сучасному суспільстві та намагається на законодавчому рівні посприяти зниженню кількості кримінальних правопорушень. Ми вважаємо, що формування нової кримінологічної політики в Україні має передбачати заміну застарілої та неефективної практики реагування органів кримінального переслідування на вже вчинені злочини з подальшим поміщенням винних до установ виконання покарань на дієву профілактику злочинності. Остання виражається у завчасному запобіганні найбільш поширеним кримінальним посяганням, жертвами яких стають мільйони українців щороку.

Сьогодні ми можемо спостерігати, як влада криміналізує та посилює відповідальність за найбільш загрозливі та поширені правопорушення в нашій країні. Так, наприклад, у 2021 році уряд схвалив законопроект про зміни до кримінального кодексу за злочини проти довкілля. Тепер має комплексно відбутися перегляд розділу 8 Кримінального кодексу. У розділі 8 Кримінального кодексу пропонується посилити відповідальність за вчинення злочинів проти природи й навіть доповнити новими статтями. Пропонується встановити кримінальну відповідальність за провадження господарської діяльності без проведення оцінки впливу на довкілля або без ліцензії та посилення відповідальності за приховування чи ненадання інформації про екологічний та радіаційний стан.

Також уряд ініціює посилення кримінальної відповідальності за корупційну діяльність, що не може не радувати.

З приводу захищеності від кримінальних правопорушень слід висловити деякі сумніви, адже захищеність завжди буде відносною, беручи до уваги відомий кримінологічний постулат про те, що злочинність іманентно властива суспільству. Кримінологічну безпеку можна розглядати лише як ідеальний стан захищеності, до якого варто прагнути. Насправді ж було б утопічним вважати, що цього врівноваженого стану можна було б реально досягти. На нашу думку, це пов'язано з активним розвитком соціуму, що неминуче зумовлює як позитивні зрушення, так і ризики економічного, психологічного, культурологічного, криміногенного характеру. Але стан окремої особи, соціальної групи, держави або суспільства в цілому, в якому громада здатна контролювати криміногенні ризики, результативно протидіяти злочинним проявам та використовувати можливості сталого розвитку, не відчуваючи страху перед суспільно небезпечними загрозами, можна вважати кримінологічною безпекою.

Отже, кримінологічна безпека є досить актуальним, але тотожним поняттям, адже існування та розвиток суспільства неможливий без правопорушень, у тому числі й кримінальних. Але ми зобов'язані активно прагнути до повної кримінологічної безпеки в країні. Ми впевнені, що хоч і не можна повністю досягти нульового рівня злочинності, але все ж таки це значно знизить рівень більшості існуючих загроз.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Вікторія СИСОЄВА

Політика протидії злочинності в нашій країні вимагає застосування комплексу різних методів та способів профілактичних засобів. Вважаємо, що важливим аспектом цієї діяльності є взаємодія правоохоронних органів з громадськістю у профілактиці правопорушень. Сьогодні проблема взаємодії органів державної влади та громадських формувань залишається однією з найбільш актуальних та потребує подальших розробок. Громадські інституції по праву займають важливе місце серед суб'єктів запобігання злочинності, на що звертають увагу провідні вітчизняні кримінологи, серед яких Б. Головкін, В. Голина, М. Колодяжний та ін. Слід зазначити, що вітчизняна система правоохоронних органів має на меті налагодження співпраці із громадськістю, у тому числі громадськими формуваннями. Із цього приводу варто сказати, що важливим напрямком взаємодії є координаційна діяльність інформаційних служб МВС України.

Науковці неодноразово наголошували на тому, що взаємодія громадськості з правоохоронними органами сьогодні не має ефективного нормативного закріплення. Так, незважаючи на фрагментарні закріплення цієї діяльності в деяких законодавчих актах, на практиці це має декларативний характер та не впливає на ефективність такої взаємодії. Вважаємо, це є один з найважливіших недоліків цієї діяльності.

Крім нормативного закріплення, важливим також є науково-теоретичне обґрунтування форм та видів взаємодії громадськості з правоохоронними органами у запобіганні злочинності. Так, наприклад, один із дослідників цієї про-

блематики В. Булаєв пропонує інформаційним службам МВС у взаємодії з іншими підрозділами у веденні ефективної профілактичної роботи використовувати такі інструменти: спостереження за виконанням кримінального і адміністративного законодавства шляхом участі в інспектуваннях, несення служби в складах оперативних груп, спостереження під час проведення оперативно-слідчих і судових процедур; фінансові стимули для заохочення законослухняної поведінки, активної позиції громадян у розкритті злочинів, активу громадських та інших організацій і закладів, що надають допомогу в правовій пропаганді; соціальні інструменти, у тому числі комунікація, для змушення цільових груп нести відповідальність за дотримання законодавства України (оперативно-слідчі, судово-процесуальні, морально-психологічні тощо). Це є один із аспектів взаємодії громадськості з правоохоронними органами, однак цей напрямок викликає інтерес у зв'язку із підвищеною актуальністю та інноваційним характером.

Варто додати, що взаємодія громадськості із правоохоронними органами у профілактиці правопорушень не обмежується взаємодією з органами Національної поліції – найбільш повно на законодавчому рівні, вважаємо, порядок такої взаємодії простежується у кримінально-виконавчому законодавстві. У розрізі законодавчого закріплення запобіжного потенціалу громадськості в місцях позбавлення волі доцільним буде розглянути норми Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, у ст. 5 якого серед принципів кримінально-виконавчого законодавства закріплюється участь громадськості в діяльності органів і установ виконання покарань. Згідно зі ст. 25 КВК України, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації, окремі особи можуть надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи. Для забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних

покарань відповідно до ч. 2 ст. 25 КВК України створюються спостережні комісії. Однак вичерпного переліку форм участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених цей кодекс не встановлює. У окремих нормах цього закону конкретизовані лише питання участі у такому процесі релігійних організацій (ст. 128 КВК України) і закріплені основні форми участі громадськості у виправленні і ресоціалізації неповнолітніх засуджених (ст. 149 КВК України). Як бачимо, взаємодія громадськості з органами державної кримінально-виконавчої служби закріплена на законодавчому рівні більш детально.

Наразі розуміння громадського впливу на злочинність змінилося, порівняно з радянськими часами. Це стосується як принципів, так і форм указаної діяльності. Сьогодні взаємодія громадськості та правоохоронних органів у профілактиці правопорушень передбачає, в першу чергу, аполітичну збалансовану діяльність різних за структурою та повноваженнями суб'єктів профілактики, об'єднаних єдиною метою. Основні форми залучення громадськості до профілактичної діяльності, як правило, можна розділити на два напрямки: прямі форми, тобто фізична участь громадських формувань та об'єднань у профілактиці правопорушень, і непрямі форми, які полягають в обміні інформацією, здійснення заходів просвітницько-виховного характеру тощо. Такі форми взаємодії правоохоронних органів та громадськості є найбільш ефективними. Одним із головних недоліків цієї діяльності залишається низький рівень нормативно-правового забезпечення такої взаємодії.

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Вікторія СИСОЄВА
Ірина ОСАДЧЕНКО

Останнім часом усе частіше із засобів масової інформації стають відомі факти суїцидів серед неповнолітніх. Протягом останніх років даний феномен поширився в підлітковому середовищі та набирає обертів. І основна проблема полягає в тому, що це негативно позначається на стані суспільства загалом.

Суїцидальна поведінка розглядається не лише як вчинення самих суїцидальних дій, а й думки про смерть, почуття, наміри, висловлювання. Емоційність та ексцентричність підлітків робить їх найбільш вразливими від впливу навколишніх чинників, які можуть зумовлювати суїцидальну поведінку.

Неповнолітні особи не можуть протидіяти негативному впливу з боку потенційних загроз, які можуть їх супроводжувати, зокрема, в інформаційному просторі, в мережі Інтернет тощо. Відсутність підтримки з боку дорослих, непорозуміння з батьками та іншими дорослими з найближчого оточення часто призводять до того, що неповнолітні довіряють свої проблеми випадковим знайомим з мережі, які замість допомоги можуть нести загрози.

У більшості випадків, самогубство неповнолітніх виникає в стані гніву, страху, переживань, через бажання покарати себе та оточуючих. Однією з причин суїцидів серед неповнолітніх є конфлікти з батьками, іноді із застосуванням насильства. Найчастіше це відбувається в неблагополучних сім'ях. Також сприяти самогубству можуть економічні труднощі в сім'ї: рання втрата батьків, втрата з ними взаєморозуміння,

розлучення батьків тощо. Підлітки часто сприймають це на свій рахунок, відчувають провину, у них з'являється почуття розпаду, соціальної ізоляції. І, не справляючись зі своїми проблемами, вони йдуть на крайні заходи.

Самогубству можна запобігти. Стигматизація суїциду призводить до того, що більшість неповнолітніх не звертаються за необхідною допомогою. Важливо сформувати з дитиною довірливі стосунки, щоб вона змогла розповісти вам правду про те, що в неї дійсно на думці, щоб завчасно помітити суїцидні наміри, та виявити дітей, котрі входять у групу ризику. Це можливо визначити під час повсякденного спілкування неповнолітнього у звичному для нього середовищі чи індивідуальних обстежень дітей групи ризику.

Ми вважаємо, що протидіяти суїцидальній поведінці неповнолітніх потрібно системно. Звичайно, особливу увагу треба приділяти увагу тим неповнолітнім, які мають проблеми в сім'ї або говорять про самогубство. Такі неповнолітні потребують роботи з соціально-психологічними службами, із фахівцями в цій галузі. Але практика показує, що часто самогубства вчиняють ті неповнолітні, які позитивно характеризуються в школі та за місцем мешкання, і зовнішньо виявити якісь проблеми в сім'ї або особистому житті таких підлітків досить складно. На жаль, випадки самогубства серед таких осіб вже не є поодинокими. Це свідчить про те, що робота із запобігання суїцидам повинна проводитися масово. Психологи в закладах середньої освіти повинні проводити не тільки діагностичну роботу із виявлення підлітків, схильних до суїциду (тим більше, що і ця робота сьогодні характеризується формальним підходом), але й виконувати профілактичну функцію, тобто допомагати неповнолітнім знайти відповіді на ті питання, на які вони не знайшли відповіді зі своїми близькими, а головне – порозумітися з оточуючими, знайти своє місце в суспільстві та не відчувати себе один на один з проблемами. Звичайно, лише психологи проблему, що скла-

лася, самостійно вирішити не зможуть. Потрібна злагоджена та системна робота батьків, вчителів, вихователів тощо.

Отже, коли неповнолітній залишається наодинці зі своїми труднощами, то проблема здається надміру великою і нерозв'язною. Зважаючи на те, що у сучасному егоцентричному й агресивному світі існує загроза кризового психоемоційного стану для будь-якої дитини, слід завчасно налаштувати молодь на необхідність та правильність пошуку допомоги у разі формування важких особистих проблем. Доцільність подальших досліджень в напрямі попередження суїцидальної поведінки полягають у розробці комплексного підходу та методичних рекомендацій для запобігання виникнення виявів суїцидальної поведінки серед неповнолітніх; дослідження специфіки надання психосоціальної допомоги дітям із суїцидальною поведінкою практичним психологом та соціальним педагогом. Цей комплексний підхід передбачає наявність таких компонентів, як просвіта батьків з означеної проблеми, педагогів та учнів, діагностику суїцидальної поведінки та її проявів, корекцію суїцидальних тенденцій, профілактику булінгу в учнівському середовищі, систематичне спостереження і контроль за поведінкою учнів, надання психологічних консультацій.

ТЕНДЕНЦІЇ ПРАКТИКИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ

Грина СМІРНОВА

Конституцією України гарантовано, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

З метою захисту рівноправності громадян чинним Кримінальним кодексом України (надалі – КК України) у статті 161 передбачено кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками.

З аналізу даних щодо кількості внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей та вироків про притягнення до кримінальної відповідальності осіб за статтею 161 КК України можна зробити висновок, що така практика не є розповсюдженою.

Упродовж 2015–2021 років згідно з даними про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень (проваджень), передбачених ст. 161 КК України та результатів їх досудового розслідування відповідно до звітності за формою № 1 “Єдиний звіт про кримінальні правопорушення” вбачається, що:

усього по Україні зареєстровано кримінальних правопорушень за ст. 161 КК України за 2015 рік – 57, за 2016 – 60,

за 2017 – 76, за 2018 – 145, за 2019 – 182, за 2020 рік – 178, за 2021 рік – 138;

кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито: за 2015 рік – 17, за 2016 рік – 19, за 2017 рік – 21, за 2018 рік – 46, за 2019 рік – 85, за 2020 – 83, за 2021 рік – 44;

кримінальні провадження, які направлені до суду з обвинувальним актом: за 2015 рік – 3, за 2016 – 4, за 2017 рік – 2, за 2018 рік – 4, за 2019 рік – 1, за 2020 рік – 5, за 2021 рік – 9.

З аналізу зазначених вище даних можна зробити висновок, що кількість зареєстрованих кримінальних проваджень не є чисельною та значною мірою перевищує кількість проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом.

Чи може це свідчити про низький поріг допущення порушень рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками в Україні? Вочевидь, що ні.

Повідомлення засобів масової інформації пістріють зовсім іншими фактами, як-то: напади на представників ЛГБТ-спільноти, переслідування осіб у зв'язку з релігійними переконаннями, за національними та мовними ознаками та багато іншого.

У чому ж причина того, що до суду доходить така мізерна кількість справ за статтю 161 КК України? У даному випадку можна говорити як і про недосконалість законодавства (підтвердженням чого є неодноразове намагання внести зміни до діючого законодавства), так і про нестачу знань у учасників досудового розслідування, оскільки у такій категорії справ важливим є правильно ідентифікувати злочини на ґрунті ненависті, виявити мотиви нетерпимості, мати спеціальні навички ефективної взаємодії з жертвами такої категорії злочинів.

Жертва такого злочину може не повідомляти щодо факту вчинення відносно неї злочину, у т. ч. і з причин невпевненості в ефективності такого звернення до правоохоронних ор-

ганів, або у зв'язку із побоюванням стати повторно жертвою дискримінаційних дій. Як наслідок може трапитись ситуація, коли жертва приховує певні нюанси та обставини справи від слідства. У таких випадках велику роль відіграють професійні якості особи, яка веде розслідування. Така особа має відчувати, що було дискримінаційне поводження, має вміти відрізнити упередження як особливу кваліфікуючу ознаку.

У будь-якому випадку має бути підвищена ефективність розслідування такої категорії злочинів. Тому держава повинна забезпечити якісне досудове розслідування та процесуальне керівництво таких злочинів. А випадки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 161 КК України, мають належним чином документуватися та не приховуватися. Не повинна допускатися ситуація, коли простіше кваліфікувати протиправні дії особи за іншими складами злочину, які не передбачають доведення мотиву ненависті, нетерпимості та є більш простими у доказуванні.

У такому разі особа – потенційний злочинець, розуміючи невідворотність покарання, скоріше за все задумується чи вчиняти йому такі протиправні дії.

ЗАХОДИ ПРИМУСУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ДПСУ, В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ТРАНСКОРДОННИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Юлія СТЕПАНОВА

Збройна агресія РФ, значний рівень транскордонної деліктності зумовлюють необхідність визначення правових підстав застосування заходів примусу, бойової техніки та озброєння особовим складом ДПСУ. Значним поступом в нормативно-правовому регулюванні правоохоронної діяльності ДПСУ щодо протидії правопорушенням стало прийняття Верховною Радою України Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про Державну прикордонну службу України” щодо вдосконалення порядку використання та застосування заходів примусу, бойової техніки та озброєння особовим складом Державної прикордонної служби України” від 18 листопада 2021 р. № 1897-ІХ.

Вбачається, що питання правового регулювання застосування військовослужбовцями та працівниками ДПСУ засобів примусу, бойової техніки та озброєння слід розглядати з огляду на подвійний статус ДПСУ, а саме як військового формування та як правоохоронного органу, що впливає на правовий статус особового складу ДПСУ.

З одного боку, перебуваючи в правовому статусі військовослужбовця, прикордонники зобов'язані керуватися вимогами Статутів ЗСУ, у тому числі, й в частині виконання обов'язків військової служби, спрямованого на підтримання військового правопорядку. Зокрема, в Статуті внутрішньої служби ЗСУ та Статуті гарнізонної та вартової служби ЗСУ наявні дві групи норм, які стосуються застосування заходів фізичного впливу, використання спеціальних засобів та зброї. Перша група – це норми, що визначають, які види

зброї чи спеціальних засобів надаються військовослужбовцям при виконанні певних обов'язків (ст. 273 Статуту внутрішньої служби ЗСУ, ст. 103, 107–112 Статуту гарнізонної та вартової служби ЗСУ та ін.). Друга група – норми, які визначають порядок застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї (ст. 21–25 Статуту внутрішньої служби ЗСУ, ст. 59, 61, 196–202 Статуту гарнізонної та вартової служби ЗСУ та ін.). Мета їх застосування – припинення правопорушень (нападу на об'єкти, які охороняються, на чатових, вартове приміщення, зміну, що прямує до постів (із постів), припинення заворушення серед заарештованих за умови виникнення безпосередньої загрози життю і здоров'ю людей або до заарештованого, який намагається втекти).

З другого боку, більшість функцій, визначених у ст. 2 Закону України “Про Державну прикордонну службу України”, мають правоохоронне спрямування. Тому правова регламентація застосування заходів примусу військовослужбовцями та цивільними працівниками ДПСУ не може обмежуватись військовим законодавством, оскільки стосується забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України.

Положення, що визначають, які види зброї чи спеціальних засобів надаються прикордонникам при несенні служби в певному виді прикордонного наряду, містяться в Інструкції про службу прикордонних нарядів ДПСУ, затвердженій наказом МВС України від 19 жовтня 2015 р. № 1261. У Законі України “Про Державну прикордонну службу України” визначено дві групи норм, які регламентують використання та застосування заходів примусу: 1) норми, якими визначено право військовослужбовців та працівників ДПСУ на застосування заходів примусу (п. 48 ч. 1 ст. 20 зазначеного Закону); 2) норми, які визначають умови правомірності використання і застосування заходів примусу особовим складом ДПСУ, передбачені ст. 21–21-6 зазначеного Закону.

У цілому, як зазначав В. І Осадчий, система норм, які регулюють застосування працівниками правоохоронних органів вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу в сукупності із системою норм КК України щодо відповідальності за посягання на виконання цими працівниками службових обов'язків (ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України), входить до змісту поняття “кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності” (Осадчий В. І., 2004). Погоджуючись із такою позицією, додамо, що положення щодо застосування заходів примусу військовослужбовцями та працівниками ДПСУ в окремих випадках конкретизують умови правомірності обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (необхідної оборони, затримання правопорушника, виконання наказу тощо).

Аналіз законодавства дає змогу виокремити наступні ознаки заходів примусу, які застосовуються військовослужбовцями та працівниками ДПСУ: 1) вони застосовуються з метою виконання покладених на ДПСУ завдань та забезпечення особистої безпеки військовослужбовців і працівників ДПСУ та/або безпеки інших осіб (не може бути метою дій особи при застосуванні заходів примусу прагнення помститися, покарати, принизити, залякати особу); 2) суб'єктом їх застосування є військовослужбовець або працівник ДПСУ, який діє з метою виконання завдань, покладених на ДПСУ, у межах повноважень, визначених законами України “Про Державну прикордонну службу України”, “Про державний кордон України”, “Про виключну (морську) економічну зону України”, “Про прикордонний контроль”, “Про прилеглу зону України”, Статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами; 3) застосування заходів примусу може супроводжуватись заподіянням шкоди тому, хто вчиняє протиправне діяння, або цінностям, що охороняються законом; 4) заходи примусу мають зовнішню подібність до суспільно небезпечних дій та їх наслідків, визначених у КК України та КУпАП;

5) такі дії визнаються правомірними, суспільно корисними або суспільно прийнятними при дотриманні необхідних умов та меж їх застосування (умов правомірності).

Отже, застосування військовослужбовцями та працівниками ДПСУ засобів примусу, бойової техніки та озброєння регламентується з огляду на подвійний статус ДПСУ. Це зумовлює покладання на ДПСУ подвійного завдання: 1) забезпечення військового правопорядку; 2) забезпечення правопорядку у прикордонній сфері України. Застосування заходів примусу при виконанні першого завдання регламентується Статутами ЗСУ, при виконанні другого, – як Законом України “Про Державну прикордонну службу України”, так і Статутами ЗСУ, а також підзаконними нормативними актами.

У ході дослідження було запропоновано виділяти систему ознак, притаманних заходам примусу, які застосовуються військовослужбовцями та працівниками ДПСУ. Водночас потребують подальших досліджень ознаки та умови правомірності використання та застосування окремих заходів примусу, визначених в Законі України “Про Державну прикордонну службу України”, з метою ефективного та правомірного їх застосування.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ: ВІД ВИКОНАННЯ ВИРОКУ ДО ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Анатолій СТЕПАНЮК

Частина 1 статті 50 Кримінального кодексу України визначає покарання як захід державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Для обмеження прав і свобод засудженого необхідна певна послідовність процесуальних дій. Механізм застосування покарання можна прослідкувати за таким алгоритмом: спочатку необхідно на законодавчому рівні визначитися, що таке покарання (це відображено у ст. 50 КК), у чому полягає кара, характерна для відповідного виду покарання, тобто його зміст, а саме які обмеження прав і свобод у якісному і кількісному вимірі можна застосовувати (ст. 53–64 КК). Далі настає черга кримінального провадження: досудового розслідування і судового провадження, які є процесуальними діями у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність. Результатом цих процесуальних дій є призначення покарання на засадах, визначених розділом XI КК України. Це означає, що суд при призначенні покарання має дотримуватися як вимог кримінального закону, так і враховувати вимоги Кримінального процесуального кодексу. Однією із засад, закріплених у КПК, є недопустимість погіршення правового становища засудженого у наступній порівняно з попередньою стадією кримінального провадження (ст. 437).

На наш погляд, неприпустимо погіршувати правове становище засудженого і в такій стадії кримінального процесу, як виконання судового рішення. Частина 2 ст. 21 КПК Украї-

ни передбачає, що вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України.

У статтях 537–539 КПК йдеться про дії суду під час виконання вироку, після виконання вироку, пов'язані з виконанням вироку. Про виконання покарання Кримінальний процесуальний кодекс не говорить. Однак, коли звернутись до Кримінально-виконавчого кодексу, то стає зрозуміло, що після набуття вироком законної сили існують дві паралельні правові реальності, оскільки стадія виконання вироку як складова кримінального провадження починає у результаті метаморфози перетворюватись у позасудову процедуру виконання-відбування покарання, яка є об'єктом кримінально-виконавчої діяльності, а суб'єктами в ній виступають засуджені й адміністрація органів та установ виконання покарань. На зміну кримінальним процесуальним правовідносинам приходять кримінально-виконавчі з відповідним суб'єктним складом. Кримінальне судочинство замінюється виконанням покарань.

Здійснюється виконання покарань через організацію кримінально-виконавчої діяльності, метою якої є кара, тобто обмеження прав і свобод засуджених. У результаті втілення у життя такого обмеження прав і свобод піддана кримінальному покаранню особа опиняється у правовому стані відбування покарання, тобто юридичного буття засудженого до відповідного покарання з характерними для нього правообмеженнями у визначений проміжок часу (строк покарання), у визначеному просторі (кримінально-виконавча установа, дисциплінарний батальйон). Правовий стан уже покараної судом особи, що зафіксовано обвинувальним вироком, знаходиться в основі правового статусу засудженого, таких його елементів, як специфічні обов'язки, суб'єктивні права і законні інтереси. Основоположна норма, яка визначає правовий статус

засуджених, закріплена у частині 3 статті 63 Конституції України, де сказано, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. У Конституції не вказується конкретно, яким саме законом можуть бути обмежені права засуджених. Оскільки мова йде про специфічний правовий статус, то, як зрозуміло, специфіка, особливості тих чи інших обмежень засуджених, визначені насамперед кримінальним законодавством. У статтях 53–64 КК України визначені якісні, змістовні характеристики покарань, властивих їм обмежень прав і свобод, а вироком суду, винесеному у кримінальному процесі, задаються кількісні параметри цих обмежень.

Засуджений, який згідно зі ст. 3 КПК України є стороною кримінального провадження, у тому числі й у стадії виконання вироку, одночасно під час виконання-відбування покарання перетворюється у суб'єкта кримінально-виконавчих правовідносин з правовим статусом, визначеним главою 2 КВК України. При цьому частина 2 ст. 7 КВК України містить положення, згідно з яким засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим кодексом, законами України і встановлених вироком суду. Вирок суду вже визначив, яких обмежень прав і свобод має зазнати засуджений. Необхідно звернути увагу на те, що редакція частини 2 ст. 7 КВК не зовсім відповідає частині 3 статті 63 Конституції України, оскільки про “цей Кодекс” там нічого не сказано. Правове становище засудженого насамперед визначено на підставі норм матеріального права, норм кримінального законодавства і вироку суду. Погіршувати правове становище засудженого у стадії виконання вироку, де він є стороною кримінального провадження, недопустимо. Процедура виконання-відбування покарання є похідною від такої стадії кримінального провадження, як виконання вироку суду, але це

позасудова форма зі специфічною кримінально-виконавчою діяльністю органів та установ виконання покарань. Виконання покарання як видозмінене виконання вироку так само не повинно додатково обмежувати права і свободи засуджених до вже обмежених застосованим покаранням у процесі кримінального судочинства на підставі норм КК і КПК.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧ В УКРАЇНІ

Роман СУШКО

Автоматичне розпізнавання обличчя – це метод ідентифікації або перевірки особистості людини за допомогою унікальних характеристик її обличчя. Ця технологія фіксує, аналізує та порівнює моделі з деталей обличчя кількох людей. Її можна використовувати для перевірки особи на зображеннях, відео або в режимі реального часу. У криміналістиці в нашій державі, на жаль, система автоматичного розпізнавання облич майже не використовується. Відеокамери із системою автоматичного розпізнавання облич встановлено в деяких великих містах, але вони функціонують під патронатом органів місцевого самоврядування і на законодавчому рівні їх використання не врегульовано. Однак в найближчому майбутньому ця система має багато перспектив. Як приклад, можна відзначити Китай, який є справжнім флагманом у світі щодо впровадження систем автоматичного розпізнавання облич. Сьогодні в Китаї, крім розшуку злочинців та зниклих осіб, вона використовується для посадки в поїзд, оплати покупок, доступу до відеоігор з обмеженням по віку, зняття готівки в банкоматі, ідентифікації громадян, які вчинили дрібні правопорушення та у багатьох інших випадках.

Однак в контексті криміналістики ми розглянемо розпізнавання обличчя, що використовується правоохоронними органами для пошуку підозрюваних і зниклих безвісти людей. Це може допомогти знайти людей, які вчинили злочини, і допомогти їх негайно затримати, що допоможе набагато збільшити безпеку у суспільстві, оскільки рецидивна злочинність в нашій державі складає близько 30 % , і це тільки за офіційною статистикою, не враховуючи латентні злочини. Також

наявність таких систем дозволила б оперативно відслідковувати пересування як злочинців, так і безвісно зниклих осіб, оперативно реагувати та планувати дії з їх розшуку. На жаль, в нашій державі використання таких систем законодавчо не врегульовано, тому ні самих систем, ні способів наповнення їх інформацією та матеріалами для ідентифікації, ні підстав для використання у підрозділах органів внутрішніх справ поки немає.

Під час впровадження в практичну діяльність автоматичних систем ідентифікації обличчя потрібно звертати увагу на такі аспекти:

Точність. Одне з найбільших занепокоєнь щодо технології розпізнавання обличчя – чи вона точна. Якщо це не так, для особи можуть настати несприятливі наслідки.

Прозорість. Системи розпізнавання обличчя часто працюють, завантажуючи базу даних біометричних даних, зображень або відео в комп'ютер і дозволяючи штучному інтелектові встановлювати збіги. Цей процес зазвичай потребує величезної кількості даних. Загальний регламент про захист даних (GDPR) вимагає, щоб під час збирання та використання публічної інформації їм надавалося пояснення того, як збираються та використовуються їхні дані.

Безпека. Оскільки програми розпізнавання обличчя можуть зберігати великі обсяги даних, важливо, щоб ці програми мали найвищий доступний рівень безпеки. Сьогодні українське законодавство прямо не відносить зображення обличчя до персональних даних, які є захищеними на законодавчому рівні. Тому, на відміну від адміністрування паспортних даних, адміністратори систем відеоспостереження не мають значного інтересу у захисті такої інформації. Така ситуація підлягає корегуванню як на законодавчому рівні, так і на рівні розробників систем.

Проте, крім питання захисту персональних даних, слід звернути увагу і на численні інші проблеми, які виникають

внаслідок застосування відеокамер з функцією розпізнавання обличчя. Ключовими серед них є:

можливість незаконного комерційного використання даних (як-от, рекламний таргетинг, зокрема політичний);

ризики дискримінації осіб через позитивні/негативні хиби системи, наявність інституційної дискримінації в суспільстві та подальшу її конвертацію в алгоритми системи;

ризики неправомірного притягнення осіб до відповідальності, коли система неправильно співвідносить людину із зображенням (що вже трапилося у практиці Сполучених Штатів);

проблема статусу такої інформації як доказу у суді (зокрема, через відсутність правового регулювання);

ймовірність порушення права на свободу вираження поглядів у частині захисту журналістських та адвокатських джерел;

загрози для належної реалізації права на мирні зібрання (у тому числі створення “оходжувального ефекту” для активістів через страх притягнення до відповідальності внаслідок участі у мітингах, демонстраціях, протестах);

можливість зловживань і використання систем для політичних переслідувань з боку держави, утисків вразливих та маргіналізованих груп тощо.

Найближчі 15–20 років наша держава може повністю перейти на біометричні паспорти та використання біометричних даних для ідентифікації особи. Звичайно під швидкий розвиток технологій потрібно буде розроблювати законодавчу та нормативно-правову базу для їх застосування, дотримання прав і безпеки громадян. Якраз більшість побоювань щодо використання систем автоматичної ідентифікації облич пов’язано лише з відсутністю належного регулюючого законодавства та якісного підходу до роботи з такими технологіями. Закони про захист персональних даних прийняті вже в більшості країн Європи та дозволяють вже частково вирішувати

цю проблему. Нашій країні ніщо не заважає застосовувати їх позитивний досвід у себе. Ще одним з факторів забезпечення безпеки запровадження таких систем є грамотний підхід до їх розгортання. Для страхування від перехвату цієї інформації зловмисниками передача цих даних повинна здійснюватися з використанням технологій шифрування протягом усього процесу, а персональні дані мають бути знеособлені. Це дозволить здійснювати точну звірку біометричних та персональних даних тільки на захищених серверах.

ОКРЕМІ ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ (КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ)

Любов ТИМОШЕНКО

Закон України “Про захист прав споживачів” (ч. 2 ст. 17) встановлює, що право вимагати відшкодування шкоди, заподіяної товарами (роботами, послугами) неналежної якості, визнається за кожним потерпілим споживачем незалежно від наявності договірних відносин із виготівником (виконавцем, продавцем). Підставами відповідальності за порушення законодавства про захист прав споживачів є протиправні дії виробника, продавця, виконавця, пов’язані з порушенням вимог закону. Закон України “Про захист прав споживачів”.

Основними можна виділити: продаж товарів неналежної якості, недотримання вимог, спрямованих на забезпечення безпеки життя і здоров’я споживачів і запобігання шкоди їхньому майну та навколишньому природному середовищу; незабезпечення безпеки товарів у перебігу терміну служби; надання недостовірної, несвоечасної або неповної інформації про товари тощо.

Для того щоб на продавця було покладено відповідальність за заподіяння шкоди, необхідна протиправність поведінки продавця. Протиправним визнається порушення прав і невиконання обов’язків, закріплених у законодавстві про захист прав споживачів.

Відповідальність продавця також настає незалежно від його вини. Це означає, що продавець зобов’язаний відшкодувати заподіяний збиток як за наявності його вини в протиправній дії, так і за її відсутності. Однак, законодавством передбачено випадки звільнення виробника (продавця) при доведенні визначених законом умов.

У сфері порушення прав споживачів законодавство України передбачає:

- цивільно-правову відповідальність;
- адміністративно-правову відповідальність;
- фінансово-економічну відповідальність (ст. 23 Закону);
- кримінальну відповідальність.

Кримінальна відповідальність – різновид юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні міри кримінального покарання до фізичних осіб, винних у вчиненні злочину.

У ст. 227 КК України встановлено кримінальну відповідальність за умисне введення в обіг на ринку України небезпечної продукції, а саме такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах або випуск на товарний ринок чи інша реалізація споживачам недоброякісної продукції, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції та товарів, якщо такі дії вчинені у великих розмірах.

Під випуском або реалізацією недоброякісної продукції, вчиненими у великих розмірах, слід вважати розміри, що перевищують 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Законодавство, як правило, не накладає на покупця обов'язку досліджувати річ з погляду визначення її якості. У випадку суперечки тягар доведення про поінформованість покупця про недоліки проданої речі лежить на продавці.

Якщо покупець знав про недоліки речі і погодився на її придбання, це означає, що він погодився на придбання речі в такому саме вигляді, думаючи, що ціна відповідає її якості. Утім, якщо продавець доведе, що покупець знав про недоліки, а покупець, своєю чергою, не знав, мова буде йти про інші недоліки, що створює для покупця правочинності на відповідні вимоги, але тільки стосовно нових виявлених недоліків.

Законодавець визнав за необхідне не застосовувати в цьому випадку покарання у виді позбавлення волі, як це було раніше, а збільшити майнову відповідальність за цей злочин.

Основним об'єктом злочину у цьому випадку є встановлений порядок випуску на товарний ринок та реалізації продукції і товарів, а також інтереси споживачів у частині забезпечення належної якості та безпеки товарів і послуг. Предметом злочину є недоброякісна чи некомплектна продукція або товари, які випускаються на товарний ринок або реалізуються споживачеві. При цьому випуск на товарний ринок передбачає появу на товарному ринку виготовлених певним виробником недоброякісних або некомплектних продукції чи товару. Отже, під випуском слід розуміти передачу предметів злочину для реалізації або ж їх передачу у будь-якій формі безпосередньо від виробника споживачеві. Іншою реалізацією слід вважати будь-яку оплатну передачу предметів злочину споживачу не виробником, а продавцем, який отримав їх від виробника або посередника.

Для кваліфікації цього діяння слід також враховувати й визначення супутніх нормативних актів. Введення продукції в обіг – виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з подальшою самостійною або опосередкованою її реалізацією на території України (ЗУ Про підтвердження відповідності).

Кількість статей, що регулюють питання захисту прав споживачів у кодексі 2001 року, значно зменшилась відповідно до раніше чинного Кримінального кодексу. На нашу думку, до кримінальних правопорушень у сфері захисту прав споживачів слід також віднести ст. 220-1. “Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності”, ст. 224. “Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)”, ст. 229 передбачає відповідальність за незаконне

використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

Законодавство про кримінальну відповідальність має велике попереджувальне значення, також закон орієнтує уповноважені державні органи на належну боротьбу зі злочинністю, профілактику правопорушень, їх попередження. Але все ж таки основним засобом захисту порушеного права споживача є відшкодування шкоди, заподіяної товарами (роботами, послугами) неналежної якості.

ЩО НЕ ТАК З КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЮ ОХОРОНОЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ?

Олексій ТИТАРЕНКО

Наявна в чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) система норм, якою передбачена відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, залишається суперечливою, а тому є актуальним трансформація кримінально-правового захисту діяльності цих працівників в контексті підготовки проекту нового Кримінального кодексу України (далі – проект КК).

Уже третій рік поспіль триває робота робочої групи з питань розвитку кримінального права (у складі Комісії з питань правової реформи) з підготовки проекту КК. Станом на 18 січня 2022 р. за результатами роботи робочої групи оприлюднено на офіційному веб-сайті “Новий Кримінальний Кодекс оновлений проект КК, який на 90 % змістовно вже сформований. Аналіз положень проекту КК в частині визначення системи кримінально-правових норм, які спрямовані на охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів показав не тільки ряд відмінностей від чинного КК (ст. 342, 343, 345, 347–349 Розділ XV Особливої частини), які пов’язані з формуванням базових складів злочинів (обумовлено Концепцією реформування кримінального законодавства), визначенням їх ступеню тяжкості, а й наявні спірні питання, які потребують свого узагальнення та вирішення. Окремо щодо цих питань зазначено нижче.

1. Громіздка система кримінально-правових норм. У проекті КК кримінально-правова охорона професійної діяльно-

сті працівників правоохоронних органів охоплюється більш ніж 14 нормами, які передбачені в Розділі 8.2 “Злочини та проступки проти сприяння правосуддю та діяльності органів правопорядку” (Книга восьма “Злочини та проступки проти правосуддя”) – ст. 8.2.2, 8.2.3, розділі 9.7 “Злочини та проступки проти порядку публічного управління та авторитету держави” (Книга дев’ята “Злочини та проступки проти держави”) – ст. 9.7.3, 9.7.4, 9.7.5, 9.7.10, а також в інших розділах (4.1 “Злочини проти життя людини”, 4.2 “Злочини та проступки проти здоров’я людини”, 4.3 “Злочини проти ментальної та фізичної безпеки людини”, 4.4 “Злочини проти особистої свободи і гідності людини”, 7.1 “Злочини та проступки проти власності на речі”). Така ситуація хоча і показує наявність диференційованої системи (відповідальність передбачається за різними статтями розділів Особливої частини в залежності від безпосереднього об’єкту впливу) кримінально-правових норм в проекті КК, але вона є громіздкою (у чинному КК така система складається переважно з 8 статей), що може призвести на практиці до “плутанини” при здійсненні кваліфікації.

2. Питання обґрунтованості посилення/пом’якшення кримінальної відповідальності. Так, наприклад: 1) за злочин, передбачений ч. 2 ст. 345 КК, встановлено покарання (у виді позбавлення волі/ув’язнення) менш суворе ніж за аналогічний злочин, який охоплюється ст. 4.2.7 “Спричинення значної шкоди здоров’ю” та ст. 4.2.8 “Спричинення істотної шкоди здоров’ю” проекту КК (з врахуванням п. 1 ч. 1 ст. 2.2.5); 2) за злочин, передбачений ч. 3 ст. 345 КК, встановлено покарання (у виді позбавлення волі/ув’язнення) більше суворе ніж за аналогічний злочин, який охоплюється ст. 4.2.6 “Спричинення тяжкої шкоди здоров’ю” проекту КК (з врахуванням п. 1 ч. 1 ст. 2.2.5); 3) за злочини, передбачений ч. 2 ст. 347 КК, встановлено покарання (у виді позбавлення волі/ув’язнення) більш суворе, ніж за аналогічні зло-

чини, які охоплюється ст. 7.1.7 “Знищення чи пошкодження чужої речі” (з урахуванням п. 1 ч. 1 ст. 2.2.5 та ст. 2.2.3), ст. 4.2.9 “Спричинення тяжкої шкоди здоров’ю з необережності”, ст. 4.1.6 “Необережне спричинення смерті” (з урахуванням вимог ст. 4.1.3) проекту КК. Також вбачається передчасною позиція розробників щодо декриміналізації в проекті КК окремих діянь, зокрема відповідальності за погрозу застосування насильства щодо працівників правоохоронних органів.

3. Питання визначеності (змістовності) окремих термінів. У ст. 1.3.1 “Значення термінів Кримінального кодексу” проекту КК потребує уточнення (доповнення) змісту окремих термінів, які використовуються при конструювання відповідних статей (“орган правопорядку” – ст. 8.2.2, 8.2.3, “насильство” – ст. 9.7.4, 9.7.5), а також закріплення змісту інших термінів, які мають значення для кваліфікації (“правоохоронний орган”, “інтереси держави”, “інтереси суспільства” – ст. 9.7.4, 9.7.5).

4. Питання ознак складу злочину, які підвищують його тяжкість. Так в проекті КК ні у ст. 2.2.4, 2.2.5, ані в розділі 9.7 у якості ознаки складу злочину, яка підвищує його тяжкість, не передбачена ознака “заподіяння тяжкої шкоди особі у зв’язку з виконанням службових обов’язків у минулому”. Хоча в чинному КК (ст. 347) окремою нормою передбачено таку ознаку. В п. 1 ч. 1 ст. 9.7.2 розділу 9.7 передбачено поширення ознаки “вчинення злочину щодо працівника правоохоронного органу” як обтяжуючої (підвищення ступеня тяжкості на 1 ступінь) лише при вчиненні такого злочину як “Опір” (ст. 9.7.3). На інші злочини (ст. 9.7.4 “Насильство у зв’язку з виконанням особою службових повноважень чи професійних обов’язків, реалізацією суб’єктивного права чи виконанням юридичного обов’язку” та ст. 9.7.5 “Вплив на особу, яка виконує службові повноваження чи професійні обов’язки в інтересах держави чи суспільства”), де потерпі-

лими можуть бути працівники правоохоронних органів, така ознака не поширюється, що є необґрунтованим.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що зміни в кримінальному законодавстві безперечно потрібні. Проте вони повинні торкатися не тільки питання європеїзації чинного законодавства, але і враховувати напрацювання вчених, практиків з окремих напрямів вдосконалення системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Тільки за 2019–2021 роки в Україні було захищено п'ять дисертаційних досліджень з цієї теми, з яких – дві докторські роботи. У подальшому є доцільним проводити дослідження розділу 9.7 “Злочини та проступки проти порядку публічного управління та авторитету держави” проекту КК.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 143 КК УКРАЇНИ

Юлія ТКАЧ
Аліна ГАРКУША

Конституцією України ст. 3 визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Саме держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Зокрема одним із головних обов'язків держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Таке концептуальне питання як об'єкт злочину не знайшло однозначного вирішення у кримінально-правовій теорії. Це стосується, у першу чергу, того, що саме визнається тим або іншим об'єктом злочину (суспільні відносини, цінності, блага, конкретні сфери життєдіяльності людей тощо). У зв'язку із цим слід визначитись із певною концепцією об'єкта злочину з тим, щоб правильно визначити об'єкт злочину, передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Беззаперечним є те, що об'єктом злочину завжди виступає те, чому кримінально караним діянням завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди. Але стосовно того, що саме слід визнавати об'єктом злочину, ведеться гостра дискусія серед провідних вчених.

Сьогодні в Україні трансплантація анатомічних матеріалів людини визначається стрімким розвитком та значними досягненнями у медичній сфері. Тому трансплантація вкрай необхідна в країні для порятунку великої кількості хворих людей.

17 травня 2018 року прийнято Закон України “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині”

№ 2427-VIII, дія якого поширюється на трансплантацію анатомічних матеріалів людині, здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, отримання анатомічних матеріалів людини для виготовлення біоімплантатів, визначення умов застосування ксеноімплантатів.

Розглядаючи поняття об'єкта злочину, дійшли висновку, що це те, проти чого він спрямований і чому може заподіяти або спричиняє шкоду. До ознак об'єкта належать: суспільні відносини (власне об'єкт злочину), предмет злочину, потерпілий від злочину.

Водночас А. Г. Гаркуша, В. В. Лень зазначають, що беззаперечним є те, що об'єктом злочину завжди виступає те, чому кримінально караним діянням завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди.

Так, на думку О. В. Процюк, Д. О. Алексеева-Процюк, безпосереднім об'єктом злочину за ч. 4 ст. 143 КК України, слід визнати суспільні відносини, що забезпечують дотримання встановленого законом порядку обігу органів або тканин людини, який визначений як міжнародно-правовими документами, так і нормативними актами національного законодавства.

Стаття 143 КК України передбачає кримінальну відповідальність за 4 окремими складами злочинів: ч. 1 – порушення встановленого законом порядку застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини, що спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого; ч. 2 – вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів з метою їх трансплантації; ч. 4 – незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини; ч. 5 – дії, передбачені чч. 2, 3 чи 4 цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю. Крім незалежних складів злочинів, ст. 143 КК України містить дві кваліфікуючі ознаки: вилучення у людини шляхом примушування або обманом її анатомічних

матеріалів з метою її трансплантації, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного.

Предметом злочинів, передбачених ст. 143 КК України є анатомічні матеріали людини до яких входить: серце, легені, печінка, нирки, підшлункова залоза, паразитовидні залози та кишківник та інші. Потерпілим зазначеного злочину, може бути реципієнт або донор.

На наш погляд основним безпосереднім об'єктом злочину, передбачений ст. 143 КК України є здоров'я особи, а його додатковим факультативним (залежно від конкретної форми цього злочину) – порядок проведення трансплантації щодо людини або торгівлі анатомічних матеріалів людини. У разі незаконної торгівлі анатомічних матеріалів людини порушується встановлений законом порядок обігу анатомічних матеріалів людини, який визначається як міжнародно-правовими документами, так і нормативно-правовими актами України.

Отже, об'єктом злочину за ч. 1 ст. 143 КК України необхідно визначити суспільні відносини, які забезпечують життя і здоров'я донора та реципієнта, а також тілесна недоторканність особи у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини.

У свою чергу, в ст. 29 Конституції України закріплено право на особисту недоторканність, яка поширюється і на сферу трансплантації анатомічних матеріалів люди. Адже, наведені суспільні відносини є об'єктом усіх складів злочину, передбачених ст. 143 КК України, окрім ч. 4 ст. 143 КК України. Тому окремого виділення в об'єкті злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України тілесна недоторканність людини протягом її життя не потребує, адже вона входить як складова частина до поняття життя та здоров'я.

Частина 2 ст. 143 КК України передбачає, що будь-яке вилучення в людини силою чи обманом її анатомічних матеріалів завжди є одним із видів порушення встановленого за-

коном порядку трансплантації органів чи тканин особи (ч. 1 ст. 143 КК України). Так, чч. 1 і 2 ст. 143 КК України складають конкуренцію загальних і спеціальних норм. Під час вирішення питання про кваліфікацію суспільно небезпечних діянь у конкуренції за частинами необхідно застосувати спеціальну норму, яка більшою мірою відображає специфіку цього злочинного діяння.

Аналізуючи ч. 4 ст. 143 КК України, об'єктом злочину є торгівля анатомічними матеріалами людини означає укладання угод, що передбачають їх купівлю-продаж, відповідно чинного законодавства укладання таких угод є незаконним. Також слід відмітити, що на законодавчому рівні заборонено рекламування анатомічних матеріалів людини, окрім соціальної реклами з метою популяризації трансплантації, про що зазначається в чч. 1, 2 ст. 20 вище згадуваного Закону.

Підсумовуючи, слід зауважити, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 143 КК України є охорона здоров'я особи як донора, так і реципієнта, щодо яких завдано шкоди при трансплантації анатомічних матеріалів людини. Крім цього, вважаю за доцільне звернути увагу щодо питання недосконалості чинного законодавства України у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, в якому існують прогалини та недоліки, що значно ускладнює практичне застосування у ході визначення об'єкту злочину за ст. 143 КК України під час відмежування від суміжних складів злочинів.

ІННОВАЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ ФУНКЦІЙ АНТИДЕЛІКТНИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ТА ІНШИХ РІЗНОВИДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Юрій ТКАЧ

Ольга КОСАРЕВСЬКА

Основуючись на розроблених Ю. Д. Ткачем взаємопов'язаних восьми стадіях подолання кримінальних правопорушень, Ю. О. Ланцедова пропонує інноваційне бачення функцій антиделіктних органів у контексті подолання вже кримінальних та всіх інших різновидів правопорушень:

1. Виявлення латентних правопорушень.
2. Припинення триваючих правопорушень.
3. Розкриття правопорушень.
4. Досудове розслідування чи інше досудове з'ясування обставин правопорушення.
5. Судове чи остаточне позасудове вирішення справи про відповідне правопорушення.
6. Виконання остаточного судового чи позасудового рішення і, перш за все, найповніше відновлення порушеного правого статусу соціосуб'єктів.
7. Проведення роботи із засудженим до зняття чи погашення судимості.
8. Проведення в координації з усіма іншими державними органами, посадовими особами та іншими соціосуб'єктами інших заходів з профілактики правопорушень, перш за все, з усунення причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушень (що має бути зроблене ще до вчинення правопорушення з метою його недопущення, а вже після цього має досліджуватися наявність чи відсутність підстав для притягнення винної особи до відповідного виду юридичної відповідальності), з готування належних пропозицій із удосконалення

відповідного законодавчого та базисного підзаконного регулювання.

9. Здійснення узагальнень відповідної антиделіктної практики і виявлення її досягнень і недоліків.

10. Проведення корпоративної (тобто відомчої, у межах діяльності відповідного антиделіктного відомства) та підзаконотворчої (тобто в рамках діяльності певного антиделіктного органу як юридичної особи) діяльності із організації роботи певного антиделіктного органу та протидії правопорушенням.

11. Здійснення наукових досліджень у напрямі підвищення ефективності, раціональності та якості антиделіктної діяльності відповідного виду.

12. Проведення за допомогою вищих навчальних закладів міністерства освіти та науки підготовки та підвищення кваліфікації кадрів антиделіктної діяльності відповідної спеціалізації та субспеціалізації.

13. Здійснення поточного підвищення кваліфікації антиделіктологів відповідної спеціалізації і субспеціалізації.

Профілактична функція антиделіктних органів, на думку Ю. О. Ланцедової, є обов'язком як для такого роду спеціальних органів держави, так і для будь-яких інших державних органів і посадових осіб та й для будь-яких інших соціосуб'єктів, які мають сприяти антиделіктним органам у найбільш ефективному, раціональному та якісному виконанні й всіх інших вказаних функцій антиделіктної діяльності.

Викладене інноваційне розуміння функцій антиделіктних органів, що покладає на ці державні органи завдання із подолання як кримінальних, так й адміністративних, дисциплінарних, де-факто майново-договірних (цивільних) та де-юре майново-договірних (господарських, економічних, арбітражних) правопорушень, що кожний з цих органів зобов'язаний здійснювати у своїй компетенції на певній стадії чи стадіях або щодо певних категорій правопорушень, дуже яскраво свід-

чить про юридичну некомпетентність існуючого традиційного і законодавчого іменування такого роду державних органів правоохоронними та виокремлення з їх числа суду.

Виходить, що ці державні органи зобов'язані лише, охороняючи право від порушень, попередити вчинення правопорушень, що фактично перебуває в межах восьмої та з певним ступенем умовності й наступних із вказаних інноваційних функцій, а якщо правопорушення все ж таки було вчинене, то інші інноваційні функції, перш за все з першої по сьому функцію, є нібито завдання вже якихось інших державних органів.

З таким підходом, зрозуміло, не можна погодитися, і запропоноване інноваційне найменування такого роду державних органів власне антиделіктними вже повною мірою узгоджує всі запропоновані інноваційні функції із новітньою назвою цих державних органів і є першою надто потужною доктринальною, законодавчою та іншою прикладною основою для реалізації розробленого О. А. Кириченком та іншими представниками наукової школи юриспруденції професора Аланкіра інноваційного порядку найбільш ефективного, раціонального та якісного пізнання, визнання, забезпечення, дотримання і максимально повного відновлення правового статусу будь-яких інших соціосуб'єктів, які залучені у сферу журналістської галузі права і медіабезпеки.

У той же час розглянуте інноваційне бачення функцій антиделіктних органів з подолання кримінальних та інших правопорушень засновано все ж на стадіях подолання власне кримінальних правопорушень, коли стадії подолання кожного з інших різновидів правопорушень має істотні відмінності і на сьогодні ще не розроблені на такому рівні, на якому розроблені стадії подолання кримінальних правопорушень. А тому фактично функції антиделіктних органів у контексті подолання кожного з різновидів правопорушень підлягають уточненню на підставі відповідних спеціальних досліджень.

ІННОВАЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ СТРУКТУРИ ТА СТУПЕНЕВОГО СУТНІСНОГО ВИДОВОГО ПОДІЛУ АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ТА ІНШИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Юрій ТКАЧ
Олександр ПОЖАР

Розроблене С. А. Кириченком інноваційне розуміння структури і ступеневого сутнісного видового поділу антикримінальної та інших видів юридичної відповідальності має такий вигляд:

1. Конституційна відповідальність, сутність якої повинна полягати у безумовному притягненні винного суб'єкта владних повноважень до:

1.1. Позитивної конституційної відповідальності у частині усунення причин та умов, що сприяють порушенню норм Конституційного кодексу України, а рівно будь-якої держави світу.

1.2. Негативної конституційної відповідальності у частині:

1.2.1. Установлення факту правомірності чи неправомірності в контексті певної норми Конституційного кодексу України, а рівно будь-якої держави світу, діяння та/чи рішення та/або правового акта суб'єкта владних повноважень.

1.2.2. Порушення залежно як від сутності правовідносин, що врегульовані Конституційним кодексом України, а рівно будь-якої держави світу, та порушені нелегітимними діяннями та/чи рішеннями та/або правовими актами суб'єктів владних повноважень, так і ступеня завданих цим збитків, антикримінального, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного чи де-юре майново-договірного судочинства з метою притягнення винної особи до відповідного виду:

1.2.2.1. Карально-виховної відповідальності.

1.2.2.2. Відновлювальної та/чи супутньої відповідальності, але лише тоді або тільки у тій частині, в якій ці ж види юридичної відповідальності не можуть бути реалізовані ефективно та/чи раціонально та/або якісно в рамках конституційного судочинства.

1.2.3. Відновлювальної конституційної відповідальності з:

1.2.3.1. Скасуванням правового акта та/чи рішення суб'єкта владних повноважень та/або із заборорою діянь цих та інших соціосуб'єктів, які порушують певну норму Конституційного кодексу України, а так само іншої держави світу.

1.2.3.2. Відшкодуванням потерпілому соціосуб'єкту збитків (фізичної та/чи матеріальної та/або первинної моральної і вторинної моральної шкоди; упущеної вигоди).

1.2.3.3. Іншим відновленням порушеного правового статусу потерпілого соціосуб'єкта.

1.2.4. Супутньої конституційної відповідальності, що становить окремі розглянуті види позитивної конституційної відповідальності, які не були реалізовані взагалі або в повному обсязі до моменту встановлення факту неправомірності в контексті норм Конституційного кодексу України, а так само іншої держави світу, діяння та/чи рішення та/або правового акта суб'єкта владних повноважень.

2. Антикримінальна відповідальність – при заподіянні істотних і більших збитків (фізичної та/чи майнової та/або первинної моральної і вторинної моральної шкоди; упущеної вигоди) праввідносинам будь-якого виду:

2.1. Позитивна антикримінальна відповідальність (окремі її види виступають як негативна юридична відповідальність інших, ніж антикримінальна, її видів, але концептуально доцільно прагнути до використання негативної адміністративної, дисциплінарної, де-факто майново-договірної і де-юре майново-договірної юридичної відповідальності як лише позитивної антикримінальної та інших видів юридич-

ної відповідальності, що покликана не допустити скоєння кримінального та іншого правопорушення):

2.1.1. Лікування різних видів залежності, що обумовлені різного роду виявами порушень вольової складової психічної діяльності людини:

2.1.1.1 Обмінозалежності (алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, поліфагії, анорексії і т. д.).

2.1.1.2. Ерпесексуалзалежності, тобто ерпесексуальної переваги чи порушення (вуайерізмofilії, геронтофілії, гіперфілії, гіпофілії, гомофілії, зоофілії, ексгібіціонізмofilії, лесбіянофілії, мазохізмofilії, нарціссізмofilії, некрофілії, педофілії, садізмofilії, ерпесексуалфетішізмofilії та ін.).

2.1.1.3. Інших проявів психозалежності (віртуальнофілії, азартноігрофілії, фанатоігрофілії, шоуфанатофілії, націоналфілії, шовіністофілії, теофілії, сектанктофілії та ін.).

2.1.2. Оплатне вилучення криміногенних об'єктів.

2.1.3. Усунення інших причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та інших правопорушень (у т. ч. усунення прогалин, суперечностей, інших неякісностей в антикримінальному законодавстві).

2.2. Негативна антикримінальна відповідальність (яка настає після скоєння кримінального правопорушення):

2.2.1. Карально-виховна антикримінальна відповідальність:

2.2.1.1. Покарання:

2.2.1.1.1. Допенітенціарні:

2.2.1.1.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності притягнення до карально-виховної антикримінальної відповідальності).

2.2.1.1.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру і безпеки людства та/або за умисне позбавлення життя людини при обтяжуючих обставинах, у т. ч. як складової здійснення кримінальних правопорушень інших видів).

2.2.1.1.2. Пенітенціарні:

2.2.1.1.2.1. Базисні:

2.2.1.1.2.1.1. Строкові:

2.2.1.1.2.1.1.1. Основні: штраф, громадські роботи, вправні роботи, обмеження військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі.

2.2.1.1.2.1.1.2. Додаткові: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; конфіскація майна; позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю.

2.2.1.1.2.1.2. Довічні:

2.2.1.1.2.1.2.1. Основні: смертна кара, хімічна чи інша кастрація або стерилізація та ін.

2.2.1.1.2.1.2.2. Додаткові: позбавлення звання, рангу, чину, класу, права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю.

2.2.1.1.3. Постпенітенціарні:

2.2.1.1.3.1. Нагляд.

2.2.1.1.3.2. Судимість (згадка про судимість після її зняття чи погашення – злочин: для суб'єкта владних повноважень – перевищення влади або службових повноважень; у той же час для фізичної особи не може бути і такого складу, як “наклеп”, а має бути встановлений в Особливій частині Антикримінального кодексу України чи будь-якої іншої держави світу спеціальний склад кримінального правопорушення).

2.2.1.2. Парapoкарання (щодо осіб, які не досягли віку призначення покарань):

2.2.1.2.1. Допенітенціарні:

2.2.1.2.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності).

2.2.1.2.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру і безпеки людства та/чи за умисне позбавлення життя людини при обтяжуючих обставинах, у

т. ч. як складової здійснення кримінальних правопорушень інших видів).

2.2.1.2.2. Пенітенціарні:

2.2.1.2.2.1. Базисні:

2.2.1.2.2.1.1. Строкові:

2.2.1.2.2.1.1.1. Примусові заходи виховного характеру.

2.2.1.2.2.1.2. Довічні: не виключається хімічна, інша кастрація або стерилізація та ін.

2.2.1.2.3. Постпенітенціарні:

2.2.1.2.3.1. Нагляд.

2.2.1.2.3.2. Судимість.

2.2.1.3. Квасіпокарання (щодо неосудних осудних осіб):

2.2.1.3.1. Строкові: примусові заходи медичного характеру.

2.2.1.3.2. Довічні: не виключається примусові заходи медичного характеру; хімічна, інша кастрація або стерилізація.

2.2.1.4. Квасіпарапокарання (відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єкта і направлення до парламенту клопотання про регламентацію в Особливій частини Антикримінального кодексу України чи іншої держави світу складу відповідного кримінального правопорушення).

2.2.2. Відновлювальна антикримінальна відповідальність:

2.2.2.1. Солідарна відновна антикримінальна відповідальність (при заподіянні збитків спільними діями великої кількості окремих фізичних осіб або учасників певної юридичної особи, коли неможливо конкретизувати діяння кожного з учасників на спричинення сумативних збитків, тобто за наявності події в інноваційному розумінні):

2.2.2.1.1. Контрибуція:

2.2.2.1.1.1. Тотальна контрибуція (щодо окремої чи декількох держав, спільними діями жителів яких заподіяні сумативні збитки).

2.2.2.1.1.2. Регіональна контрибуція (по окремих чи декількох регіонах країни, спільними діями жителів яких заподіяні сумативні збитки).

2.2.2.1.1.3. Локальна контрибуція (по діях окремих кримінальних організацій, наприклад, щодо членів дуже великої за складом банди, терористичної організації та ін.).

2.2.2.2. Індивідуальна відновувальна антикримінальна відповідальність:

2.2.2.2.1. Відшкодування збитків (фізичної та/чи матеріальної та/або первинної моральної шкоди та вторинної моральної шкоди; упущеної вигоди), що має здійснюватися в порядку тільки антикримінального, а не де-факто майново-договірного (цивільного) судочинства, що має місце у вигляді так званого цивільного позову.

2.2.2.2.2. Інше відновлення прав, свобод, обов'язків та/або інтересів фізичних чи юридичних осіб або держави чи міждержавних утворень.

2.2.3. Супутня антикримінальна відповідальність:

2.2.3.1. Окремі види позитивної антикримінальної відповідальності, що не були реалізовані в межах позитивної антикримінальної відповідальності.

2.2.3.2. Підтримка антикримінального позитиву (заохочення сприяння в усуненні причин та/чи умов та/або в подоланні кримінальних правопорушень).

3. Адміністративна відповідальність (при заподіянні менш, ніж істотних, збитків зовнішнім стосовно до юридичної особи державно-управлінським правовідносинам, за винятком майново-договірних чи особистих немайнових або порівнянних до них інших правовідносин).

4. Дисциплінарна відповідальність (при заподіянні менш, ніж істотних, збитків внутрішнім стосовно до юридичної особи державно-управлінським правовідносинам, крім майново-договірних чи особистих немайнових або порівнянних до них інших правовідносин).

5. Де-факто майново-договірна відповідальність (при заподіянні менш, ніж істотних, збитків традиційним цивільним правовідносинам (майново-договірним, особистим немайновим чи прирівняним до них правовідносинам між фізичними особами, у т. ч. з юридичною особою).

6. Де-юре майново-договірна відповідальність (при заподіянні менш, ніж істотних, збитків традиційним арбітражним або господарським правовідносинам (майново-договірним, особистим немайновим або прирівняним до них іншим правовідносинам між юридичними особами).

Подальший ступеневий сутнісний видовий поділ адміністративної, дисциплінарної, де-факто майново-договірної та де-юре майново-договірної відповідальності може бути аналогічний антикримінальній відповідальності.

ПОТЕРПІЛА ОСОБА В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ірина ТКАЧЕНКО

Проект нового Кримінального кодексу України (далі – проект) містить багато прогресивних положень, які стосуються потерпілих осіб.

Насамперед варто звернути увагу на те, що визначення потерпілої особи пропонується закріпити у КК. Це усуває підґрунтя для тривалої дискусії щодо найбільш оптимальної концепції потерпілого від кримінального правопорушення та сприятиме підвищенню ефективності застосування положень про потерпілого в законі про кримінальну відповідальність.

Потерпілою особою пропонується визнати фізичну чи юридичну особу, яка безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 2.1.3. проекту). Аналіз цієї дефініції дає підстави стверджувати, що потерпіла особа характеризується двома ознаками: 1) це фізична чи юридична особа; 2) вона безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення.

Перша ознака вказує на те, що потерпілою особою не визнається держава, суспільство, український народ чи будь-які інші суб'єкти, окрім фізичної та юридичної особи. Перевага обраної авторами проекту концепції в тому, що вона узгоджується з визначенням потерпілого в КПК України. Адже відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки”

діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Друга ознака потерпілої особи вказує на те, що ця особа має безпосередньо зазнати будь-якої шкоди від кримінального правопорушення. Вивчення положень проекту свідчить про те, що його автори пропонують виділяти такі види шкоди як неістотна, істотна, значна, тяжка чи особливо тяжка. Водночас зазначені види шкоди мають різні варіації.

Видами неістотної шкоди є: 1) неістотна майнова шкода (пункт (1) частини 1 статті 1.3.4 цього проекту); 2) інше порушення законного інтересу, якщо така шкода не визначена у цьому проекті як істотна, значна чи тяжка шкода (ст. 2.1.7. проекту). Видами істотної шкоди є: 1) істотна шкода здоров'ю; 2) істотна майнова шкода; 3) створення реальної небезпеки настання значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди; 4) інше порушення законного інтересу, якщо така шкода не визначена у цьому проекті як значна чи тяжка шкода (ст. 2.1.8. проекту). Видами значної шкоди є: 1) значна шкода здоров'ю; 2) значна майнова шкода; 3) порушення сексуальної свободи чи сексуальної недоторканості особи або сексуальної моральності, якщо така шкода не визначена у цьому проекті як тяжка шкода; 4) небезпечний вплив на здоров'я людей наркотичних засобів та психотропних речовин або рослин (чи їх частин), що їх містять, пов'язаний з їх передачею; 5) епізоотія, епіфітотія або масове захворювання об'єктів тваринного чи рослинного світу; 6) погроза спричинення тяжкої шкоди або публічні заклики до спричинення тяжкої шкоди (ст. 2.1.9. проекту). Видами тяжкої шкоди є: 1) тяжка шкода здоров'ю людини чи плоду людини; 2) тяжка майнова шкода; 3) тяжка шкода довіллю – масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу; 4) порушення сексуальної свободи чи сексуальної недоторканості, пов'язане з проникненням, без добровільної згоди потерпілої особи; 5) порушення безпеки суспільства від діяльності злочинних організацій та від

тероризму; 6) масове інфекційне чи неінфекційне захворювання людей або радіоактивне забруднення; 7) порушення державної безпеки; 8) порушення порядку несення військової служби у воєнний час; 9) порушення міжнародного гуманітарного права; 10) погроза спричинення особливо тяжкої шкоди або публічні заклики до спричинення особливо тяжкої шкоди (ст. 2.1.10. проекту). Видами особливо тяжкої шкоди є: 1) смерть людини; 2) загибель плоду людини, починаючи з двадцять другого тижня вагітності (ст. 2.1.11. проекту).

Безпосередність означає, що шкоди зазнала саме потерпіла, а не будь-яка інша особа. Наприклад, якщо погроза або насильство стосувалися близького родича працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, то потерпілою особою буде близький родич, а не працівник правоохоронного органу.

Положення проекту суттєво покращують кримінально-правову охорону потерпілої особи, насамперед з огляду на те, що значно більше враховуються її законні інтереси. Йдеться щонайменше про реституцію, компенсацію, конфіскацію майна, грошове стягнення. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 3.7.1. проекту, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, внаслідок якого порушене особисте право потерпілої особи та/або завдана шкода потерпілій особі, територіальній громаді, державі, зобов'язана здійснити реституцію та/або компенсацію. Натомість у ч. 6 ст. 3.7.1. проекту зазначено, що у разі неможливості здійснення компенсації щодо особи, визнаної винною у вчиненні умисного насильницького кримінального правопорушення, завдана шкода компенсується державою за рахунок Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим у випадках та в порядку, передбачених законом. Формулювання "щодо особи, визнаної винною" видається некоректним, оскільки складається враження, що компенсація спрямована на винного, а не потерпілу особу. Тому вказане формулювання варто викласти так:

“компенсації особою, визнаною винною”. У випадку грошового стягнення (ч. 1 ст. 3.1.7. проекту) і конфіскації майна (ч. 1 ст. 3.8.1. проекту) відповідні гроші, а також майнові права та інше майно, яке належить засудженій особі на праві власності, передаються до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Створення зазначеного фонду матиме дуже важливе значення для потерпілих і є дійсно вагомим кроком в удосконаленні кримінального законодавства.

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

**Максим ТОКАРЧУК
Олег КАБАЛЮК**

Організовані злочинні групи у сфері незаконного переправлення осіб через державний кордон, як правило, не обмежуються одним злочином. Організація незаконного переправлення осіб через державний кордон часто супроводжується шахрайством та підробленням документів. Типовими рисами незаконного переправлення осіб через державний кордон організованою злочинною групою є: організатор планує злочинну діяльність, розроблює лінію поведінки, розподіляє ролі між учасниками. На зв'язку з ним знаходяться співучасники, наприклад: особи, що займаються пошуком мігрантів, виготовленням підроблених документів, переправленням осіб через кордон, їх поселенням; особи, які забезпечують передачу підроблених документів між членами злочинного угруповання; особи, які оформляють документи, що свідчать про нібито законне знаходження на території країни; особи, які надають мігрантам тимчасове місце проживання тощо.

Також часто організація незаконного переправлення осіб через державний кордон містить налагодження зв'язків злочинної групи з посадовими особами органів державної влади, які можуть усіляко сприяти скоєнню злочину та тим самим забезпечувати тривалу діяльність злочинного угруповання. Відносно питання зв'язків між особами, що входять до злочинної групи, необхідно зазначити, що часто члени однієї з підгруп, що входять до злочинної групи, можуть і не знати членів іншої підгрупи. Так, досить часто особи, які здійснюють вербування мігрантів, не знають корумпованих співробітників правоохоронних органів, які сприяють учиненню

злочинів. Зазначені обставини обумовлені, насамперед намірами організатора законспірувати свою діяльність. Оскільки більша частина організаторів незаконного переправлення осіб через державний кордон не має стабільного легального заробітку, це призводить до того, що їх основний мотив – корисливий. У той же час видається, що мотив скоєння даного злочину може бути й іншим. Наприклад, у випадках організації незаконного переправлення осіб через державний кордон групи терористів мотивами вчинення злочину може слугувати расова (національна), релігійна ненависть, особиста ненависть до тих чи інших державних діячів, певної групи населення тощо. Крім того, організація незаконного переправлення осіб через державний кордон може бути пов'язана з низкою інших злочинів: торгівлею людьми, залученням до заняття проституцією, використанням рабської праці, незаконним обігом наркотиків, тероризмом. Разом з тим здебільшого у цих злочинах є додаткова мета – отримання прибутку. Отримання різної вигоди від здійснення злочинів свідчить про наявність у діях організаторів прямого умислу. Одним з важливих елементів криміналістичної характеристики незаконного переправлення осіб через державний кордон є відомості про особу іноземних громадян (осіб без громадянства) – незаконних мігрантів. Відносно цієї категорії злочинів мають значення такі дані, як стать, вік, професія, громадянство, національність, рід занять тощо. Вивчення слідчої і судової практики свідчить, що незаконні мігранти здебільшого це – чоловіки віком від 30 до 40 років. Слід зазначити, що це люди з невисоким матеріальним статком, соціальним становищем, освітою, відсутністю певної професії. Серед порушників зустрічаються особи, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності або прагнуть уникнути кримінального переслідування. Деякі особи зловживають алкоголем, скоюють переміщення через державний кордон у стані алкогольного сп'яніння або у результаті розладу психіки. Більшість осіб,

які незаконно перетинають державний кордон, – громадяни країн колишніх республік СРСР, громадяни країн Далеко-східного регіону (КНР, В'єтнам), а також Середньо- і Близько-східного регіону (Пакистан, Ліван). Незаконні мігранти мають, як правило, низький освітній рівень. Близько 50 % мають середню або середньо-спеціальну освіту, приблизно 7 % мають вищу освіту. Основним мотивом при незаконному перетинанні державного кордону є бажання особи з бідного соціального прошарку або “осісти” на території України на постійне місце проживання, або здійснювати незаконну трудову діяльність чи іншу діяльність для отримання прибутку, або використати територію країни для переміщення далі в іншу країну, тобто здійснити транзит. У широкому значенні в зміст обстановки скоєння злочину включаються територіальна, кліматична, демографічна та інша специфіка регіону, у якому скоєно злочин, а також обставини, що характеризують безпосереднє місце, час, умови й інші особливості, а у вузькому значенні під обстановкою вчинення злочину розуміють лише зміст матеріальної (речової) обстановки місця скоєння злочину. Під час перетинання поза пунктами пропуску через кордон найчастіше злочинці спеціально обирають для цієї мети важкодоступну для охорони ділянку, заздалегідь вивчають її на мапі або шляхом безпосереднього спостереження (рекогносцировки). Перехід здійснюється у нічний час, в умовах поганої видимості. Цей вид злочину має різний часовий проміжок його скоєння, однак, як правило, носить тривалий характер (від декількох днів до декількох років). При цьому встановленню і вивченню підлягає весь часовий період, починаючи від організації незаконного переправлення осіб через державний кордон, підготовки до цієї діяльності, закінчуючи безпосереднім перетинанням. Незаконне перетинання кордону особами неможливе без попередньої підготовки, вивчення обстановки, створення низки умов, що сприяють досягненню злочинцями бажаного для них результату.

ПРО ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО МЕТОДУ В КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Артур ФЕДЧИНЯК

Ураховуючи сучасні тренди економічної та правової глобалізації, активізація використання компаративістської методології в юридичних дослідженнях, зокрема в галузі кримінального права, стає питанням не лише теоретичним, а й практично затребуваним.

Із позицій наукової методології порівняння – це пізнавальна операція, яка виявляє подібності або відмінності об'єктів. Порівняти означає зіставити одне з іншим з метою виявлення їх співвідношення. Головне значення порівняння полягає в отриманні нової інформації не тільки про властивості порівнюваних явищ, а й про їх прямі та опосередковані взаємозв'язки і, можливо, про загальну тенденцію їх функціонування та розвитку.

Методологія права на основі загальнонаукової методології пропонує систему методів дослідження правових об'єктів (тобто вчення про ці методи), узагальнює теоретичні положення, які мають гносеологічне значення, а також включає в себе світоглядні орієнтири й особливості менталітету дослідника (про це докладніше йтиметься згодом). Наразі позитивно сприймаємо позиції тих вчених, які не вбачають принципових відмінностей між методологією права та загальною науковою методологією. При всьому цьому не варто забувати про те, що утворюючи окремий різновид останньої, методологія права має свою власну специфіку, яка визначається особливостями об'єкта дослідження, функцією та метою пізнання.

Варто констатувати дедалі зростаючу увагу вітчизняних науковців до вивчення змісту та особливостей використання порівняльно-правового методу в наукових дослідженнях.

Зокрема А. Політова визначає предметом порівняльного кримінального права сучасні кримінально-правові системи різних держав, загальні принципи і закономірності їх виникнення, становлення і розвитку. Дослідниця вбачає функціональне призначення методу порівняння під час здійснення кримінально-правових досліджень у виявленні загального й особливого в розвитку національних правових систем, у виробленні унікальних підходів до визначення злочинності й караності діянь у різних державах.

Попри це, як небезпідставно застерігав А. Жалінський, на сучасному етапі розвитку суспільства зростає необхідність такого критичного перегляду раніше сформованого методологічного підходу до кримінального права, який, зважаючи на наявні погляди й уявлення в цій сфері, міг би адаптувати кримінальне право до історичних змін у сфері суспільного буття і свідомості.

Предмет порівняльного кримінального права утворюється за рахунок таких груп питань: а) методологічні проблеми порівняння в кримінальному праві; б) порівняльне вивчення основних правових систем сучасності в контексті звернення до їх кримінально-правових галузей (при цьому важливого значення набуває питання класифікації цих систем); в) традиційне “порівняльне кримінальне законодавство”, тобто порівняння нормативних джерел з проблем кримінального права; г) “функціональне” порівняння в межах кримінального права й деякі інші соціологічно зорієнтовані види порівняльних кримінально-правових досліджень; д) історико-порівняльне вивчення кримінального права іноземних держав тощо.

Отже, сьогодні є достатні підстави вважати метод порівняння не лише загальноновизнаним у вітчизняній кримінально-правовій науці, а й реально застосовуваним у сфері досліджень питань кримінальної відповідальності за конкретні види злочинів чи їх груп. У контексті дослідження сприйма-

емо це як додатковий аргумент на користь здійснення наукового порівняння груп економічних злочинів за кримінальними законодавствами США та України з пошуком відповідей на весь комплекс питань, що супроводжують підстави та наслідки реалізації кримінальної відповідальності за порушення економічних заборон.

А. Вознюк, своєю чергою, справедливо констатує, що вивчення законодавства зарубіжних країн у кримінально-правових дослідженнях зазвичай відбувається або в окремому розділі чи підрозділі роботи, спеціально присвяченому компаративному аналізу, або в різних частинах праці з урахуванням принципу доцільності. Звісно, додає цей автор, зустрічаються також наукові розвідки із суто порівняльно-правового дослідження кримінального законодавства України та інших країн – у них зарубіжний досвід виправдано пронизує все дослідження.

Ознайомлення з вітчизняними дослідженнями в галузі кримінального права, зокрема на рівні дисертацій, указує на успішні приклади звернення авторів одночасно до історичного й порівняльного методів наукового пізнання. Водночас у непоодиноких випадках зазначені методи використовуються необґрунтовано відокремлено, без необхідної взаємодії між собою. Хоча саме на таке поєднання часто є попит у наукових проектах, особливо в тих з них, де досліджуються схожі за своєю природою (чи навіть змістом) правові явища в їх хронологічному розвитку. Звичайно, порівнювати положення законодавства та практики його застосування в різних державах правильно й потрібно – про потенціал юридичної компаративістики написано достатньо. Натомість право не може бути усталеною системою регулювання суспільних відносин, воно перебуває в стані перманентного розвитку в будь-якому суспільстві й на будь-якій стадії його розвитку, а отже, постійно змінюється. Не буде винятком і кримінальне право, яке, хоча традиційно і є більш стабільним, аніж інші

галузі права (скажімо, податкове), однак також перебуває в стані перманентного розвитку. Достатньо дослідити, хоча б у загальних рисах, розвиток вітчизняного кримінального права з дореволюційного часу й до сучасного періоду: зміни, що відбулись протягом останнього століття, вражають своєю глибиною та системністю.

Виключно схвально сприймається позиція В. Батлера про те, що порівняльне правознавство повинно бути максимально вільним від оціночних суджень і діяти, як нейтральний аналітичний інструмент. Порівняння, які є виразами оціночних суджень, зазвичай є дефектними, глибоко недосконалими. Поміж усіх професій саме юридичний фах повинен бути найбільш обережним щодо небезпек, пов'язаних з необ'єктивними підходами до порівняння. Порівняльний метод є одним з наукових методів, валідність застосування якого безпосередньо залежить від нейтральності та об'єктивності.

Загалом точність наукового пізнання, критичне порівняння, поєднання емпіричного матеріалу з його аналітичним опрацюванням, синтезування проміжних та загальних висновків, постійне тримання у фокусі уваги важливого гносеологічного зв'язку на рівні “теоретична цінність – практична значущість” – це саме ті орієнтири, які, на наш погляд, обов'язково повинні бути використані в роботі криміналіста-компаративіста.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗЛОЧИНУ – ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА

Наталія ФЄРЬЄВА

Статтею 405 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачена кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо начальника. Зазначений військовий злочин за класифікацією кримінальних правопорушень належить до тяжких злочинів. Лише за ч. 1 ст. 405 КК, якою передбачена відповідальність за погрозу вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові, або знищенням чи пошкодженням його майна у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби – це є нетяжкий злочин.

Відповідно до судової статистики за період з 2011 по 2020 рр. за вчинення зазначеного військового злочину засуджено 174 військовослужбовці, щодо яких були винесені судами покарання, передбачені ст. 51 КК. Для переважної більшості, що становить 65,52 %, засуджених військовослужбовців покарання передбачало позбавлення волі на певний термін. На підставі ст. 75 КК суди звільняли від їх відбування покарання з випробуванням, і їм встановлювався іспитовий термін від одного до трьох років.

Протягом 2014–2020 рр. із 164 засуджених за ч. 1–4 ст. 405 КК до 104 осіб (за ч. 1 до 8 військовослужбовців, за ч. 2 до 13 осіб, за ч. 3 до 63 осіб, за ч. 4 до 20 осіб) судами було винесено покарання у виді позбавлення волі, як правило, терміном на 5 років, які на підставі ст. 75 КК були звільнені від відбування покарання з випробуванням, що становить 63,41 %.

Щодо інших 60 військовослужбовців, засуджених за ч. 1–4 ст. 405 КК у період з 2011 по 2020 рр., види покарань застосовані таким чином: штраф як основний вид покарання

призначено 10 засудженим військовослужбовцям, службові обмеження для військовослужбовців застосовано до 8 засуджених, арешт з відбуванням на гауптвахті – до 23 військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні – до 5 засуджених і позбавлення волі на певний строк передбачено щодо 6 військовослужбовців строком від 1 до 6 років (2 особи засуджені до 1 року, 3 особи до 2 років, 1 особа до 6 років).

Згідно з ч. 4 ст. 76 КК (“Обов’язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням”), ч. 1 ст. 163 Кримінально-виконавчого кодексу України (“Органи, що здійснюють нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням”) нагляд за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням, покладається на командирів військових частин.

З метою визначення порядку здійснення командирами (начальниками) військових частин (установ) контролю за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням, наказом Міністерства оборони України від 17 вересня 2020 року № 337, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02.10.2020 за № 967/35250, затверджений Порядок здійснення командирами (начальниками) військових частин (установ) контролю за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Зокрема цей Порядок встановлює механізм здійснення контролю командирами (начальниками) військових частин (органів військового управління, військових навчальних закладів, установ, організацій) за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Як зазначає Є. О. Письменський, звільнення від покарання та його відбування – це “передбачені законом про кримінальну відповідальність випадки незастосування судом покарання до особи, винної у вчиненні злочину, чи припинення

подальшого його відбування, або застосування до неї більш м'якого покарання. Таке звільнення зумовлюється однією з таких причин: 1) якщо досягнуто або може бути досягнуто мети покарання (передусім одна з її складових – виправлення засудженого) без невідкладного, реального чи повного відбування покарання; 2) якщо досягнення цієї мети неможливе і звільнення відбувається не лише у зв'язку з виправданою економією заходів кримінально-правової репресії, а й через об'єктивну неспроможність досягнення мети покарання”.

Щодо другої складової визначення зазначеного терміну, то маємо певну незгоду з Є. О. Письменським в частині того, що “через об'єктивну неспроможність досягнення мети покарання” значна частина вироків, винесених судами України за вчинення злочинів, передбачених ч. 1–4 ст. 405 КК, була зумовлена вказаною причиною.

Ми вважаємо, що тут причиною при винесенні обвинувальних вироків із застосуванням у переважній більшості ст. 75 КК є недостатнє врахування того факту, що з 18 березня 2014 р. і понині в державі діє особливий період, що обтяжує кримінальну відповідальність за вчинення військових кримінальних правопорушень і має в обов'язковому порядку в силу п. 11 ч. 1 ст. 67 КК (“Обставини, які обтяжують покарання”) враховуватися як судьями, так і стороною обвинувачення (прокурорами).

На підставі проведеного аналізу варто зазначити, що в наш час необхідно:

- сформулювати поняття, суть і зміст військово-кримінальної політики;

- визначити принципи, завдання і основні напрями реалізації військово-кримінальної політики;

- поглибити наукові дослідження індивідуалізації і диференціації кримінальної відповідальності військовослужбовців;

- реанімувати систему і структуру органів військової юстиції як інститутів військово-кримінальної політики в Україні.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

Інна ХРИСТИЧ

Проблеми охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та дорожнього руху, боротьба зі злочинністю мають загальнодержавне значення, що передбачає не тільки застосування галузевих, територіальних та вузькоспеціалізованих методів, а й програмно-цільового підходу до комплексного їх рішення в умовах соціального реформування держави.

На 74-й сесії Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Резолюцію під назвою “Підвищення безпеки дорожнього руху в усьому світі”. Відповідно до цього документа 2021–2030 рр. у світі проголошено Другим Десятиліттям дій із забезпечення безпеки дорожнього руху, стратегічною метою якого повинно стати скорочення до 2030 року кількості смертей і травм, що є наслідками дорожньо-транспортних пригод, на 50 %. Україна як демократична правова держава орієнтується на ці настанови.

Стан сучасної безпеки дорожнього руху на шляхах України залишається на незадовільному рівні. Цю позицію підтверджує офіційна статистична інформація. Хоча зрозуміло, що існуюча статистична інформація не дає змоги встановити реальний обсяг фактів порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують цими транспортними засобами. Якщо проаналізувати офіційні статистичні дані, то абсолютні кількісні показники найбільш тяжких наслідків ДТП показують, що протягом 1975–2008 рр. аварійність в Україні залишалась на високому рівні, і лише починаючи з 2009 року, статистичні показники

характеризують тенденцію їх зниження і стабілізацію наривні 3,5 тис. загиблих (у 2019 р. – 3 454, в 2020 р. – 3 541).

В Україні останніми роками значна увага приділяється розвитку технічних засобів контролю за безпекою дорожнього руху, які виступають повноцінним елементом ранньої профілактики як злочинів, так і будь-яких інших правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, зокрема системи автофіксації порушень. Зрозуміло, якщо система автофіксації правопорушень запрацює в повному обсязі на території усєї країни, ми отримаємо істотне зменшення латентності правопорушень, а також кількості фактів травматизму та смертності на дорогах.

Значна увага приділяється і підвищенню відповідальності за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху. Законом України від 16.02.2021 № 1231-ІХ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху” було встановлено нові розміри штрафів за порушення правил дорожнього руху. Наприклад, були підвищені штрафи за водіння у стані алкогольного чи наркотичного сп’яніння. Якщо водій перебував у стані сп’яніння, йому буде загрожувати штраф розміром 17 тис. грн (до цього штраф становив 10,2 тис.) з позбавленням водійських прав на рік. За повторне порушення протягом року санкція складає 34 тис. грн із позбавленням права керування транспортними засобами на строк 3 роки з оплатним вилученням автомобіля або без такого.

Такі зміни законодавства призвели до того, що у 2021 р. керування в стані алкогольного чи наркотичного сп’яніння призвели до дорожньо-транспортних пригод лише у 2,67 %. Головною причиною стало порушення правил маневрування 41,51 %. Другою причиною є перевищення безпечної швидкості – 22,73 %.

Тому зараз на вулицях м. Києва з'явилися поліцейські машини-фантоми. Їх кількість незначна, лише чотири, але в перший день патрулювання вони зафіксували 990 порушень швидкісного режиму, інакше кажучи, кожний автомобіль фіксує 260 порушень в день. Передбачається, що кількість таких поліцейських машин-фантомів найближчим часом буде збільшена.

Усе це дасть змогу передбачити зниження рівня травматизму та смертності від порушень безпеки дорожнього руху. В Україні сучасна державна політика визначається та закріплена в Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 р., яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р. Метою цієї Стратегії є зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод щонайменше на 30 % до 2024 р., зниження ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення.

Досягти таких результатів можна лише за умов розвитку технічних засобів контролю за безпекою дорожнього руху.

ВЗАЄМОДІЯ ІМПЕРАТИВНОГО ТА ДИСПОЗИТИВНОГО МЕТОДІВ РЕГУЛЮВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Петро ХРЯПІНСЬКИЙ

Кримінальний кодекс України (далі – КК) є нормативно-правовим актом, який утворюється, крім іншого, сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних норм Загальної і Особливої частин, що закликані впорядковувати своєрідну систему правовідносин та виникають у зв'язку з правовою поведінкою з двома протилежними правовими наслідками: 1) неправомірною, суспільно-небезпечною, вираженою у вчиненні правопорушення, що тягне кримінальну відповідальність у вигляді обмежень прав і свобод винної особи, визначених законом та індивідуалізованих судом при призначенні покарання; 2) правомірною, суспільно корисною, вираженою у завданні санкціонованої шкоди об'єктам кримінально-правової охорони за умов необхідної оборони, затримання злочинця, виконання спеціального завдання з попередження організованої злочинності та інше; позитивної посткримінальної поведінки (добровільна відмова від злочину, дійове каяття, примирення з потерпілим тощо), що тягне виключення, звільнення або пом'якшення кримінальної відповідальності та/або покарання.

Природно, що відповідно до завдання КК пріоритетною є перша група норм. Вона утворюється нормами-заборонами, які у зв'язку з їх функціональним призначенням зазвичай визначають – заборонними. Друга – нормами-заохоченнями, які в зв'язку з їх призначенням називають – заохочувальними нормами. Відносно заборонних заохочувальні кримінально-правові норми є похідними, вторинними. Вони породжуються, розвиваються й припиняються у рамках основного

охоронного правовідношення, що виникає у зв'язку з вчиненням суспільно-небезпечного діяння (правопорушення). За межами цих відносин ані в часі, ані в просторі заохочувальні кримінально-правові відносини не існують і існувати не можуть. За певних умов вони трансформують ці відносини у позитивну площину, породжуючи внаслідок суспільно-схвальної поведінки особи, яка передбачена заохочувальними нормами, право або обов'язок держави у вигляді уповноважених органів (судів) усунути чи пом'якшити кримінально-правове обтяження. Позаяк, слід підкреслити, що заохочувальні норми за своєю природою є кримінально-правовими. Правий Ю. В. Баулін в тому, що кримінально-правовими нормами є будь-які норми, ще відмежовують злочинну поведінку від незлочинної, зокрема норми, що регламентують правомірні вчинки, зовні підпадаючи під ознаки якого-небудь злочину.

Здійснення позитивної посткримінальної поведінки, як вже зазналося, є суб'єктивним правом особи. Вказана поведінка є однією з моделей побудови правового матеріалу, що реалізується за схемою: суб'єктивне право + юридичні гарантії та базується на диспозитивному методі. Її зміст, у наданні особі можливості самій, за своєю волею визначати власну правомірну поведінку, що відкриває простір для діянь особи за своїм баченням, за своєю волею й в індивідуальних інтересах. Диспозитивність слід розглядати як загально-правовий, універсальний метод правового регулювання, що виражається у нормативно передбаченій можливості вибору особою того чи іншого варіанту правомірної поведінки за власною волею і на індивідуальний розсуд. Таке розуміння диспозитивного методу регулювання кримінально-правових відносин підтримується більшістю правників. Так, П. Л. Фріс обґрунтовано зазначає, що наявність альтернативних варіантів поведінки передбачає можливість вибору, а вибір – відмову від одного та надання переваги іншому варіанту акту поведінки. При цьому відмова від певного варіанту поведінки не повинна

тягнути для суб'єкту права негативних правових наслідків. Останнє є свого роду гарантією можливості вибору суб'єктом права передбаченого законом варіанту поведінки.

Диспозитивний метод регулювання відносин скрізь призму інструментального підходу має відобразитися у кримінально-правових нормах. Своєрідністю таких норм є таке: по-перше, запропонований варіант правомірної поведінки спрямований на задоволення як приватних інтересів особи, так і інтересів суспільства та держави. Диспозитивний метод узгоджує суспільні та приватні інтереси у вирішенні кримінального конфлікту; по-друге, варіант такої поведінки має добровільний характер й не може бути пов'язаний як з протидією, так і з примусом з боку іншого суб'єкта. Добровільність передбачає свободу вибору правомірної поведінки у кримінальному праві. У посткримінальній поведінці завжди є правомірний, суспільно корисний варіант, особливо у разі вчинення правопорушень невеликої або середньої тяжкості; по-третє, владним суб'єктом гарантується здебільшого безумовне заохочення, що виступає правовим стимулом й у разі відмови від її здійснення стан особи не погіршується. Гарантування заохочення у вигляді остаточного звільнення від кримінальної відповідальності є найпотужнішим правовим стимулом, спонукає особу діяти у позитивному напрямку. Правове стимулювання полягає у різнорівневому впливі на особистість, що формує суспільно корисну поведінку, в якій діалектично поєднуються суспільні й особисті потреби та інтереси. В обставинах, що забезпечують гарантування державою звільнення від кримінальної відповідальності, виокремлюють матеріально-правові та кримінально-процесуальні аспекти.

Підсумуємо, що відповідно до суспільного завдання кримінального права, його публічного характеру, імперативний метод є основним, ствольним регулятором кримінально-правових відносин. Саме він здійснює правове забезпечення

охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, диспозитивний метод виступає допоміжним засобом й включається в кримінально-правове регулювання з метою вирішення спільного завдання та гармонізується, з суспільними, державними інтересами у протидії правопорушенням, мінімізації її суспільно небезпечних наслідків й тим самим забезпечує гарантування, дотримання, використання прав і свобод людини і громадянина, що за відомих обставин опинилася в сфері кримінально-правового регулювання.

ПРОБАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Олександр ХУТОРЯНСЬКИЙ
Дарія АВЗАЛОВА

На перших етапах реформ вирокова пробація застосовувалася щодо умовно засуджених, у подальшому і постпенітенціарна пробація щодо засуджених до обмеження волі та умовно-достроково звільнених від відбування покарання. Основний аспект тюремних реформ – усунення негативних установок правопорушника, стимулювання його до правомірної поведінки, що зрештою сприятиме досягненню цілей покарання – виправлення винного та попередження вчинення ним нових злочинів. Упровадженню постпенітенціарної пробації сприяли зміни, внесені до КПК щодо порядку розгляду питання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Унаслідок цього велика кількість затриманих має змогу відбутися покарання умовно, показуючи те, що вони бажають виправитись і стати законослухняними.

Поводження з правопорушниками практично повною мірою визначено нормативними актами, якими керуються правоохоронні та пробаційні органи. Зазначені правила поведінки несуть доволі гуманний характер, порівнюючи такі ж заходи у країнах з більш жорсткою політикою. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, є обов'язковою умовою не тільки формування громадянського суспільства, а й побудови демократії загалом. Розглянутий інститут є правовою основою діяльності громадських структур і громадян щодо встановлення відповідності функціонування виправних установ Конституції України міжнародним стандартам поведіння із засудженими під час виконання кримінального по-

карання у вигляді позбавлення волі, а також внутрішньому національному законодавству.

Процедура умовно-дострокового звільнення передбачає дві основних стадії: звільнення особи з місця виконання покарання та встановлення нагляду за нею. Для здійснення контролю за звільненими використовують професійну службу пробації разом із добровільними представниками громадськості, які безкоштовно здійснюють нагляд за такими особами та надають допомогу у їх ресоціалізації. Гуманність таких заходів полягає у наданні особі певних прав та обов'язків, наприклад виконувати рішення щодо місця проживання, вчасно з'являтися до державного чи муніципального органу для перевірки, виконувати рішення про проходження лікування, утримуватись від контактів із визначеними особами.

Упровадження електронної системи стеження (електронний браслет і стаціонарний пристрій) дозволило б державі заощадити бюджетні кошти, що спрямовуються на утримання засуджених до позбавлення волі, та полегшити роботу служб пробації. Проте проект із запровадження електронної системи стеження залишається нереалізованим, оскільки потребує виділення значних бюджетних коштів, спеціального навчання працівників кримінально-виконавчої системи, розвитку інфраструктури, що дозволяє контролювати пересування засуджених. Сьогодні з метою оцінки ефективності та доцільності рухомих об'єктів проводиться перевірка якості виробництва та моніторинг таких засуджених.

Умовно-дострокове звільнення має сприяти переходу ув'язненого від життя у в'язниці до законослухняного життя в суспільстві за допомогою накладання на нього обов'язків, яких він повинен дотримуватися після звільнення, і здійснення контролю за ним, що сприяло б досягненню цієї мети, захисту громадської безпеки і скороченню рівня злочинності в суспільстві. Представники правоохоронних органів зобов'язані якісно виконувати свої обов'язки, служити суспільству

та захищати мирне населення від протиправних діянь. Також повага до людської гідності та підтримка з точки зору прав людини є ключовими аспектами в діяльності силових структур. Громадяни країни мають розуміти, що правоохоронні структури покликані захищати їх від правопорушників і підтримувати режим правопорядку у країні. Як показує практика зарубіжних країн, акцент на силових заходах впливу може позитивно відобразитись на національному добробуті. Конфіденційні відомості особистого характеру мають бути збережені в таємниці, окрім випадків, коли того вимагає слідство або суд. Також превентивна діяльність, спрямована на зменшення випадків неправомірної поведінки значно покращить стан справ у цьому полі. Такі діяння негуманного характеру, як катування, знущання, приниження гідності мають бути повністю викоріненими з практики роботи органів силових структур, тому що Україна націлена на вступ до Європейського Союзу.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ – НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Тетяна ЧУМАКОВА

Наука кримінального права визначає предметом будь-якого кримінального правопорушення перш за все об'єктивне явище матеріального світу. Конкретний суб'єкт кримінального правопорушення вчиняє суспільно небезпечне діяння щодо предмета кримінального правопорушення, тобто певного матеріального, об'єктивного явища. Предмет кримінального правопорушення як структурна одиниця складу кримінального правопорушення зазначається в диспозиції статті Особливої частини КК України. Більш того, на відміну від об'єкта, якому завжди спричиняється шкода нематеріального характеру, предмету кримінального правопорушення шкода не спричиняється, оскільки дії чи бездіяльність суб'єкта завжди спрямовані на конкретний предмет.

Зі змісту диспозиції статті 233 Кримінального кодексу України вбачається, що суспільні відносини, які охороняються нею, мають предметний характер, і можливо стверджувати, що предмет цього кримінального правопорушення є обов'язковою ознакою відповідного елемента складу цього кримінального правопорушення.

Предметом цього кримінального правопорушення законодавець називає державне і комунальне майно. Разом з тим предметом незаконної приватизації державного та комунального майна визначаємо: 1) державне майно, 2) комунальне майно, 3) майно (державне і комунальне), що не підлягає приватизації.

Під “майном” слід розуміти об’єкти державної і комунальної власності, що підлягають приватизації. До таких об’єктів згідно з положеннями ч. 1 ст. 4 Закону належать усі об’єкти права державної і комунальної власності, крім тих, приватизація яких прямо заборонена цим Законом та іншими законами України. Державне та комунальне майно можливо класифікувати відповідно до положень Закону України “Про приватизацію державного і комунального майна” на об’єкти малої приватизації та об’єкти великої приватизації. Крім того, слід зазначити, що деякий час серед учених існувала думка про те, що предметом цього кримінального правопорушення можуть бути також приватизаційні документи. Станом на сьогодні юридична наука дійшла висновку про те, що предмет кримінального правопорушення відрізняється від знаряддя вчинення кримінального правопорушення тим, що знаряддя завжди підлягають знищенню, а предмет поверненню потерпілому. Відповідно підроблені приватизаційні документи слід вважати знаряддям вчинення кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна.

Суперечливим також у літературі є питання чи є об’єкти земельного і житлового фонду предметом цього кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна, оскільки дія Закону України “Про приватизацію державного і комунального майна” не поширюється на вказані правовідносини. Частина вчених, зокрема П. І. Заруба, Т. Я. Крих, дотримуються думки, що незаконна приватизація об’єктів житлового фонду (державного, комунального) має кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 233 КК України. Інші ж, наприклад Ю. В. Алданов, П. П. Андрушко, вважають, що у Законі України “Про приватизацію державного і комунального майна” приватизація об’єктів державного житлового та земельного фондів, у тому числі гуртожитків, об’єктів соціально-культурного призна-

чення, що фінансуються з державного бюджету, за винятком тих, що належать підприємствам, які приватизуються, не охоплюються поняттям “приватизація державного, комунального майна”. О. О. Додуров дотримується думки, що запропоноване тлумачення кримінального закону є обмеженим, адже диспозиція ст. 233 КК України сформульована так, що дозволяє охопити випадки незаконної приватизації будь-якого державного або комунального майна, включаючи об’єкти земельного і житлового фондів, оскільки законодавство у сфері приватизації не обмежується Законом України “Про приватизацію державного і комунального майна”.

Також окремої уваги заслуговує думка про те, що предметом цього кримінального правопорушення можливо вважати земельну ділянку, що належала на момент приватизації державі чи територіальній громаді і була безоплатно приватизована громадянином у порушення норм Земельного кодексу України. Так, Земельний кодекс України встановлює, що безоплатна передача земельних ділянок у власність громадян провадиться у разі: а) приватизації земельних ділянок, які перебувають у користуванні громадян; б) одержання земельних ділянок унаслідок приватизації державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій; в) одержання земельних ділянок із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених цим Кодексом. Тобто і Земельний кодекс України містить норми, які визначають процес приватизації державного, комунального майна, що є предметом кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ: СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Ганна ШВЕДОВА

Політичний режим, який є фундаментальною основою організації державної влади, здійснює безпосередній вплив на становлення, позиціонування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, у тому числі і службової недбалості. Ще з кінця ХІХ ст. службова недбалість отримує законодавче закріплення як кримінальне правопорушення і в ній вбачають соціально та історично детерміноване явище. Політичний режим, який є фундаментальною основою організації державної влади, здійснює безпосередній вплив на становлення, позиціонування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, у тому числі і службової недбалості.

Порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності службова недбалість посідає високі позиції. Недбале ставлення службових осіб до виконання своїх обов'язків призвело до небажання громадян звертатись з різних питань до органів державної влади через наявну тяганину і бюрократизм.

Як вважається, службова недбалість – це нетиповий злочин серед кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, хоча і знаходиться у єдиному ланцюгу службових кримінальних правопорушень, протидія яким загалом забезпечує внутрішній суверенітет публічної влади, захист людини й інших цінностей від недобросовісної діяльності її представників.

Слушним є положення про те, що службова недбалість – єдине кримінальне правопорушення серед діянь, які посягають на інтереси державної влади, інтереси державної служби

та служби в органах місцевого самоврядування, що належать до числа вчинюваних з необережності.

Системний аналіз положень ст. 367 КК України дає підстави вважати, що відповідальність за цією нормою настає лише у випадку, якщо дії, невиконання чи неналежне виконання яких спричинило передбачені в статті наслідки входили у коло службових обов'язків цієї службової особи, або якщо обов'язок діяти відповідним чином юридично було включено (законом, указом, постановою) до кола службових повноважень такої особи.

Вказівка закону на невиконання або неналежне виконання службових обов'язків через несумлінне ставлення до них характеризує перш за все об'єктивну сторону вчиненого і свідчить про те, що службова особа не тільки повинна була, а й мала реальну можливість виконати покладені на неї службові обов'язки належним чином, тобто могла діяти так, як того вимагають інтереси служби.

У диспозиції статті вказівка на необережну форму вини стосовно наслідків цього діяння відсутня. Однак цілком очевидно, що значущою ознакою, яка визнає кримінальне правопорушення як необережне діяння, є ставлення особи до наслідків, що настають в результаті її дій.

У зв'язку з цим правильне встановлення вини має суттєве значення для розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 364 і ст. 367 КК України.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сабріє ШРАМКО

У загальній декларації прав людини проголошено, що кожен має право на життя, свободу та особисту недоторканність, а у Конституції України закріплено положення, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. І хоча безпека на дорогах як право прямо не зазначається у Загальній декларації прав людини та Конституції України, реалізація та набуття всіх інших закріплених прав для людини стає можливим завдяки безпеці на дорогах. Правозахисний аспект безпеки дорожнього руху неодноразово згадувався Верховним комісаром ООН з прав людини. У своїй промові Мішель Бачелет наголосила, що безпека дорожнього руху сама по собі є питанням прав людини і що держави зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для захисту права на життя, особисту безпеку, здоров'я та розвиток. Іншими словами, забезпечення людей проголошеними правами стане можливим завдяки посиленій політиці держав у сфері безпеки дорожнього руху.

Державна політика України у сфері безпеки дорожнього руху становить собою комплекс прийнятих загальнодержавних рішень чи взятих зобов'язань щодо забезпечення стану захищеності життя і здоров'я українського народу, його життєво важливих інтересів, що виникають у процесі використання автомобільних транспортних засобів між учасниками дорожнього руху, шляхом реалізації сукупності політичних, правових, організаційних, економічних, медичних та соціальних заходів.

Експерти Європейського інформаційно-дослідницького центру оцінили державну політику України у сфері безпеки дорожнього руху як незадовільну через такі причини:

1) держава погано виконує свої зобов'язання перед суспільством у сфері безпеки дорожнього руху, зокрема у забезпеченні безпечності доріг, безпечних транспортних засобів та безпечної поведінки учасників дорожнього руху, а також наданні екстреної медичної допомоги;

2) держава не налагодила систему управління, виконання та контролю, яка би включала інституційну відповідальність та координацію діяльності різних органів влади;

3) держава не має чітких цілей чи стратегії дій у сфері безпеки дорожнього руху або системи моніторингу й оцінки ефективності дієвості певних заходів.

В Україні дорожньо-транспортні пригоди є помітною причиною смертності й інвалідності, що загрожує збереженню громадського здоров'я населення країни. Так, за 11 місяців 2021 р. сталося 170 972 ДТП, унаслідок яких загинуло та/або травмовано 22 456 осіб, за аналогічний період у 2020 р. – 150 267 (+13,8), 23 914 (–6,1) відповідно. За даними керівництва Патрульної поліції України, у 2021 р. сталося 5 019 аварій за участю водіїв, які перебували за кермом у стані алкогольного сп'яніння. У цих ДТП загинуло 113 осіб, 1 072 отримали травми. Зазначене змушує визначити цю ситуацію як серйозну соціально-правову та кримінологічну проблему українського соціуму, а також констатувати низький рівень захищеності громадян, що, своєю чергою, викликає великі сумніви щодо здатності державних інституцій убезпечити населення від тяжких наслідків у результаті дорожньо-транспортних пригод. За оцінками експертів, вартість лише медичної допомоги і реабілітації є настільки значною, що збитки для суспільства можуть сягати 3 % валового внутрішнього продукту.

Такі країни, як Норвегія, Швеція, Швейцарія та Велика Британія вже знизили смертність внаслідок ДТП на 80 % та більше порівняно з піковими показниками 1970-х років. Це скорочення було досягнуто завдяки: розробці безпечної

транспортної системи, що враховувала би людський фактор; будівництву автомобілів та доріг із функціями безпеки; прийняттю й забезпеченню дотримання законодавства щодо посилення відповідальності за перевищення швидкості та водіння у нетверезому стані; покращенню невідкладної медичної допомоги. Слід зазначити, останні двадцять років поступово країни та міста по всьому світу прагнуть досягти Vision Zero, тобто нульової смертності або тяжкого травматизму внаслідок ДТП.

У Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, метою якої є зниження високої смертності, травматизму, матеріальних витрат внаслідок ДТП щонайменше на 30 % до 2024 року, зниження ступеня тяжкості їх наслідків для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення закладені основні засади концепції Vision Zero. Питання у тому, чи буде у подальшому оцінена ефективність застосованих напрямів, за якими критеріями буде виділятися фінансування на їх здійснення?

Як відомо, основним джерелом поповнення державного бюджету є податки, які забезпечують близько 90 % доходів держави. Відповідно, видатки на розвиток дорожньої інфраструктури, а відповідно, забезпечення безпеки дорожнього руху здійснюються за рахунок громадян країни, які сплачують податки. З огляду на те, що монополія на використання “інструментів” захисту людини і суспільства належить державним органам, громадяни мають право вимагати від них належного виконання безпекових функцій. Реалізація останніх має здійснюватися шляхом: критичної оцінки безпечності доріг і транспортних засобів, а також існуючої служби екстреної медичної допомоги; посилення профілактичної діяльності, зокрема правосвідомості населення; відновлення довіри до органів кримінальної юстиції; демонстрації невідворотності покарання винних у дорожньо-транспортних пригодах.

ЗДІЙСНЕННЯ САМОСУДУ ЯК ОДНА ІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПОВОДЖЕННЯ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ В УКРАЇНІ

Ассоль ШУЛЬЖЕНКО

Серед кримінальних новин все частіше зустрічаються ті, які пов'язані із здійсненням самосуду у відповідь на провокативну або неправомірну поведінку інших осіб. Кількість подібних випадків в Україні кожного року зростає і набуває суспільного резонансу. Наслідками здійснення самосуду як прояву справедливості через суб'єктивне сприйняття особою, яка цей самосуд вчиняє, є найчастіше посягання на життя або здоров'я іншої людини.

Увага суспільства до подібних випадків і зростання кількості жертв самосуду роблять цю проблему актуальною, що потребує ретельного її дослідження, аналізу і розробки заходів, які б запобігали поширенню такого явища серед громадян, які проживають в Україні.

За даними статистики, кожен десятий мешканець України готовий виправдати самосуд, і в цьому криється потенційна небезпека для суспільства – хибне уявлення про справедливість і покарання.

Явище самосуду не є новим серед сталих виявів в кримінологічній картині національної злочинності, але суспільні явища, на тлі яких воно прогресує, слугує каталізатором його розвитку і трансформації. Серед таких явищ слід назвати недосконалість реформи системи правосуддя, недосконалість механізму дії судових органів, корупцію державних правоохоронних органів, недовіру населення до діяльності правоохоронців, низьку кваліфікацію співробітників слідчих підрозділів і прокуратури тощо. Не сприяє професійній підготовці низький рівень економіки, нестабільна політична ситуація, дестабілізація ситуації на сході країни, пов'язана із військовими діями.

Самосуд є дією, мотивом якої є відновлення справедливості та здійснення у відповідь на кримінальне правопорушення дій, співмірних, на думку того, хто цей самосуд вчиняє. Тобто особа, караючи винного, незаконно бере на себе обов'язок держави по державному осуду і покаранню, який, на її думку, з різних причин не виконується державою.

Відмінність суб'єктивного складу самосуду від інших кримінальних правопорушень саме у складі правопорушення – в його суб'єктивній стороні. Людина керується не мотивом помсти, який є одним із основних при вчиненні кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи, не мотивом демонстрації власної переваги, як при вчиненні, наприклад, хуліганських дій, а суб'єктивним сприйняттям справедливості, яке з різних причин, різних у кожному з випадків, не може здійснюватися або правоохоронними органами, або органами, які здійснюють правосуддя.

Аналіз випадків самосуду свідчить про те, що його обставинам передують закономірні факти. Серед них:

Має місце зафіксований факт кримінального правопорушення.

Особа, яка вчиняє самосуд, є родичем або близькою людиною особи, яка зазнала шкоди внаслідок протиправних дій іншої особи і яка є жертвою кримінального правопорушення, найчастіше, з тяжкими наслідками. Є випадки, коли особа, яка вчиняє самосуд, проявляє активну життєву позицію, має власне почуття справедливості, і до цього випадку до кримінальної відповідальності не притягалась.

Відсутнє суворе покарання до особи, яка вчинила тяжке або особливо тяжке кримінальне правопорушення. Причиною цього може бути корупція, хабарництво, дія за домовленістю.

З об'єктивної сторони самосуд знаходить прояв у вчиненні свідомих агресивних продуманих, заздалегідь спланованих дій, направлених на завдання шкоди життю або здоров'ю

особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, але не понесла співмірного покарання за свої дії. Фактично, особа, що вчиняє самосуд, “дотягує” справедливість до своєї “планки”, до свого уявлення про справедливе покарання. Оминаючи та ігноруючи інші судові контролюючі інстанції, через склад самосуду, особа справедлива перетворюється у злочинця, яких у світі стає на одну більше, як і стає більше на одну жертву.

Прояви самосуду несуть такі шкідливі наслідки для свідомості суспільства, як всездозволеність, неповага до існуючих у суспільстві норм правової поведінки, негуманне ставлення до іншої особи, нівелювання правосуддя, що шкодить сприйняттю криміногенної ситуації не тільки дорослих осіб, а й впливає на світогляд молодого покоління як негативний приклад допустимої поведінки.

Приклади самосуду є складом окремого кримінального правопорушення, яке посягає на життя і здоров’я особи з мотивів суб’єктивного уявлення про справедливість, вираженого в активних умисних діях. Цей склад повинен знайти відображення у Кримінальному кодексі України з метою зупинення подібних проявів у суспільстві.

Прикладами самосуду можуть бути такі факти кримінальних правопорушень. Так, 01.06.2018 гр. Каравайкін в залі суду після оголошення вироку вбив ґвалтівника своєї 14-річної доньки. Убивство було скоєно у відповідь на надмірно “м’який” вирок, за допомогою трьох саморобних ножів, виготовлених гр. Каравайкіним і пронесених до залу судових засідань. Самосуд ґрунтувався на тому, що дівчина, яка зазнала зґвалтування, двічі намагалась накласти на себе руки.

Ще одним прикладом є оприлюднений факт самосуду через позбавлення волі і катування у с. Татарбунари Одеської області чоловіка, якого запідозрили в крадіжці (“ТСН”, випуск від 13 листопада 2021 рік). Мотивом цього була реальна крадіжка з квартири особи, яка вчинила самосуд.

Останнім прикладом слід зазначити вбивство п'яти осіб на заводі “Південмаш” у м. Дніпро військовослужбовцем гр. Рябчуком 27.01.2022. За даними, які оприлюднюються в ЗМІ, затриманий здійснив самосуд у відповідь на відсутність реакції з боку військової частини на нестатутні відносини. Так, його дії є виявом його уявлення про справедливе покарання.

Отже, самосуд є окремим видом протиправної поведінки, що потребує подальшого дослідження з метою мінімізації його шкідливої дії на суспільство.

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Крістіна ЩЕРБІНА

У сучасному світі корупція як “негативне соціальне явище” посідає значне місце в руйнуванні економіки держав. Вона являє собою злоякісну пухлину, яка зароджується на рівні самих звичайних правовідносин, а потім розвивається до масштабних розмірів, чим руйнує налагоджені процеси розвитку країни, дає “корозію” в апараті управління державою.

Для ефективної протидії корупції потрібно користуватися не тільки вимогами національного законодавства, а і звернутися до системи запобігання цьому явищу в інших державах. Позитивним прикладом для нашої держави виступають країни, які в рейтингу міжнародної організації Transparency International посідають перші позиції: Фінляндія, Швеція, Сінгапур та Китай. Ці країни на своєму прикладі продемонстрували успіхи в ефективному зниженні корупції. Кожна з них сформувала таку систему антикорупційних інститутів, яка підходить для певного розміру території, що займає їх держава. Заходи доповнюють існуючі системи ідеологічних цінностей людей в історичному аспекті розвитку, усе це в цілому допомагає зменшити корумпованість до мінімуму.

Отже, для кращого розуміння кожної окремої системи протидії корупції розкриємо зміст тих чинників, які грають найбільшу роль у цьому процесі. Країни в цьому сенсі поділяються на ті, які використовують більш лояльні та демократичні інструменти протидії, і ті, які досягають цілей за допомогою суворих покарань та радикальних методів.

Ще в XIX ст. Швеція була країною з великим рівнем корумпованості, а вже в 2021 році посіла 4-те місце в міжнародному рейтингу сприйняття корупції. У Швеції кримінальне

законодавство охоплює всі існуючі форми корупційних правопорушень. Законодавство має налагоджену систему, яка є ефективною та її доповнюють існуючі етичні стандарти для чиновників та службових осіб.

Фінляндія ж, яка посідає перше місце в міжнародному рейтингу сприйняття корупції, протидіє цьому явищу на основі твердження про те, що корупція не є ізольованим феноменом, тому в процесі протидії корупції не виникає особливої потреби прийняття спеціальних законів, формування спеціалізованих антикорупційних органів, прийняття окремої стратегії або вироблення плану дій. Навпаки, антикорупційна політика інтегрована в загальну політику країни, адже корупцію розглядають і як частину злочинного світу, і як частину неналежного управління. Фінляндія використовує своє законодавство, поєднуючи його із загальноєвропейським, але в такий спосіб, щоб це завдало мінімуму змін у власному. Окрім чіткого законодавства, основним важелем протидії корупції є добросчесна влада, яка спрямовує свою діяльність на взаємодію з громадянським суспільством, а також традиції та цінності нації. Основне значення для фінів та фінських політиків має етика та повага до своєї роботи.

Сінгапур в свою чергу вирізняється тим, що є досить авторитарною державою, посідає провідні місця у світових рейтингах за відсутністю корупції та високим рівнем розвитку. Антикорупційна політика Сінгапуру діє так, щоб мінімізувати умови, які створюють можливості здійснювати корумповані дії. Для досягнення цих цілей були проведені такі заходи: зміцнено авторитет та незалежність судової влади, підвищено заробітні плати для суддів і службових осіб, введено “презумпцію корумпованості”, за якої потрібно довести, що особа не вчинила жодних корупційних дій на своїй посаді. Результатом цих нововведень стало те, що за досить короткий час Сінгапур досяг значних результатів у подоланні корупції.

Китайська Народна Республіка використовує одні з найсуворіших заходів протидії корупції, але в той же час у практиці застосовують і профілактичні заходи, наприклад, заборона вести бізнес родичам осіб, які займають керівні посади, для обмеження можливої корупції в керівних ешелонах влади.

Кожна з цих держав для досягнення цілей запозичила зарубіжний досвід та найефективнішим чином використала його в своєму законодавстві і практиці.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ, ТА ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Марія ЩЕРБІНА

Кінець минулого сторіччя супроводжувався глобальними трансформаціями в політичній, економічній, науково-технічній сферах. Глобалізація і породжувані нею процеси піддають випробуванню на міцність і адаптованість, традиційні моделі поведінки, спосіб життя і способи бачення світу, а також цінності, орієнтації, заботи всіх верств населення. Усе це свідчить про актуальність дослідження максимальної гармонізації усіх правил та стандартів у фармацевтичній галузі з європейським законодавством, у тому числі у сфері запобігання злочинам, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів.

Здоров'я, як і життя, є невід'ємним природним правом будь-якої людини. Життя та здоров'я особи визнаються самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Кримінальний кодекс України виділяє "базові" норми, що диференціюють покарання за заподіяння шкоди здоров'ю. Заподіяння шкоди здоров'ю є способом здійснення низки кримінально караних діянь корисливої спрямованості проти статевої свободи та статевої недоторканності, проти неповнолітніх, громадського порядку та громадської безпеки, безпеки виробництва, довкілля, нормальної діяльності й авторитету органів влади й управління, законної професійної діяльності журналіста тощо. Особливе занепокоєння викликають посягання на життя людини, оскільки здебільшого їх

здійсненню передують суспільно-небезпечні дії, пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю. Ринок лікарських засобів в Україні протягом тривалого часу є однією з найприбутковіших галузей економіки. Процес поширення підроблених лікарських засобів становить серйозну загрозу життю, здоров'ю та благополуччю населення України. Крім того, обіг фальсифікованих лікарських засобів також завдає істотних збитків легальним фармацевтичним виробникам та державному бюджету.

Україна здійснила великі перетворення у системі нагляду та контролю над фармацевтичною сферою. Поряд із дослідженням організаційно-правових основ діяльності міжнародних організацій, установ та асоціацій у сфері боротьби з фальсифікацією фармацевтичної продукції доцільним є вивчення та аналіз особливостей регулювання питань щодо фальсифікації лікарських засобів у законодавстві інших країн.

Одним із найбільш відомих і важливих міжнародно-правових актів з питань протидії цим злочинам є Конвенція Ради Європи "Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я" (The Medicrime Convention Combating counterfeiting of medical products and similar crimes – Medicrime). Цю Конвенцію було прийнято для забезпечення належного рівня попередження поширення незаконного обігу фальсифікованих лікарських засобів у сфері охорони здоров'я на міжнародному рівні та створення інструменту кримінального законодавства, що передбачає введення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних із фальсифікацією лікарських засобів.

Україна є першою державою-членом Ради Європи, яка ратифікувала зазначену Конвенцію. Ця угода була підписана від імені України наприкінці 2011 р. та набула чинності з 01.01.2016 – після того, як її ратифікували перші п'ять держав – Україна, Молдова, Угорщина, Іспанія та Гвінея. Крім того, Україна першою серед країн СНД ввела кримінальну

відповідальність за злочини, пов'язані із фальсифікацією лікарських засобів.

Для імплементації норм Конвенції Medicrime та адаптації українського законодавства до європейського в питаннях боротьби із фальсифікатом на фармацевтичному ринку необхідно посилити контроль над збутом лікарських засобів: регулярно проводити перевірки оптових реалізаторів лікарських засобів, дистриб'юторських компаній, медичних та аптечних закладів без попереджень, карати виробництво та реалізацію фальсифікованих лікарських засобів скасуванням ліцензії. Слід скористатися відповідним досвідом країн Європейського Союзу та США, де у зв'язку із загрозою поширення на фармацевтичному ринку фальсифікованих лікарських засобів встановлено жорсткі процедури контролю за надходженням на внутрішні ринки та обігом лікарських засобів.

Особливу увагу в цьому питанні слід приділити інтернет-аптекаам, через які найчастіше розповсюджуються фальсифіковані лікарські засоби, а також викриттю правоохоронними органами фактів реалізації фальсифікованих лікарських засобів у складі злочинних угруповань, у тому числі тих, які мають міжрегіональні зв'язки.

Ратифікація Україною відповідних міжнародних конвенцій, директив, інтеграція її у європейське співтовариство вимагають імплементації зарубіжних, зокрема європейських, стандартів у вітчизняні нормативно-правові акти у всіх сферах життєдіяльності України, у тому числі й у фармацевтичній галузі.

З метою розробки та втілення ефективних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів, передусім слід скористатися кращими практиками країн ЄС із зазначених питань, зокрема щодо доцільності підвищення інституційного потенціалу державних регулювальних органів з чітким розподілом їх функцій після проведення ретельного

аудиту їхніх функцій та усунення дублювання; щодо приєднання до європейської вебплатформи fakeshare.eu, а також щодо запровадження маркування лікарських засобів.

Отже, українське суспільство піддається зміні в соціальному просторі під впливом міжнародної політико-економічної інтеграції в масштабах усього соціуму. На сучасному етапі державного будівництва необхідним є наукове забезпечення України до європейських стандартів громадського життя, яке вимагає вдосконалення усіх існуючих процесів шляхом їх реформування та трансформації.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ І СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЇХ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ольга ЯНКОВСЬКА

Актуальність дослідження обраної теми обумовлена тим, що поняття та склад кримінального правопорушення є важливою частиною для кваліфікації правопорушень даного виду права, а також безпосередньо для загального розуміння кримінального права.

Поняття “кримінальне правопорушення” є центральним поняттям кримінального права у будь-якій сучасній правовій системі. Слід також зазначити, що поняття кримінального правопорушення у законодавстві України з’явилося з прийняттям Кримінально-процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року, у якому під даним поняттям об’єднали поняття “злочин” і “кримінальний проступок”.

Потрібно також згадати, що не так давно, а саме згідно з набуттям чинності Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” № 2617-VIII від 01.07.2020, були внесені зміни до ст. 12 Кримінального кодексу України і введено поняття “кримінальне правопорушення”.

Згідно з ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України “Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб’єктом кримінального правопорушення”. Тобто кримінальному правопорушенню властиві такі ознаки: 1) діяння вчинене суб’єктом правопорушення; 2) є винним; 3) є

суспільно небезпечним; 4) передбачене чинним Кримінальним кодексом; 5) кримінально каране.

Важливим досягненням вітчизняного кримінального права є встановлення єдиної та загальної структури всіх кримінальних правопорушень та побудова на даній основі складу кожного виду кримінального правопорушення, який можна розглядати як спрощену правову модель, необхідну для встановлення відповідності реального кримінального правопорушення нормі Кримінального кодексу та визнання вчиненого підставою для кримінальної відповідальності.

Кожний склад кримінального правопорушення має основні та обов'язкові чотири елементи. Ними є: об'єкт, об'єктивна сторона (об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення), суб'єкт, суб'єктивна сторона (суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення). Тільки за наявності усіх чотирьох елементів складу, дозволяє вважати правопорушення кримінально-протиправним.

Кожний з елементів складу кримінального правопорушення має певні особливі ознаки і незамінну роль у всьому складі.

Першим елементом є об'єкт кримінального правопорушення. Об'єкт кримінального правопорушення – це ті суспільні відносини, які охороняються кримінальним правом та яким кримінальне правопорушення спричиняє чи може спричиняти шкоду, тобто це те, проти чого спрямоване кримінально протиправне покарання. Структуру об'єкта складає: суспільні відносини (обов'язкова), предмет і потерпілий (факультативні).

Другим елементом є об'єктивна сторона кримінального правопорушення. Це сукупність зовнішніх ознак кримінального правопорушення, в яких проявляється процес вчинення суспільно небезпечного діяння. Тобто це сукупність ознак, головним питанням яких є: “чому або кому заподіюється шкода?”. Структуру об'єктивної сторони складає: діяння,

суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок (обов'язкові), а також спосіб, час, місце, обстановка та знаряддя і засоби вчинення (факультативні).

Третім елементом є суб'єкт кримінального правопорушення. Згідно ч 1. ст. 18 Кримінального кодексу України, є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність.

Елементи суб'єкта: фізична особа, осудність, вік.

Четвертим елементом є суб'єктивна сторона кримінального правопорушення. Це внутрішня сторона кримінального правопорушення, яка визначає психічну діяльність особи в момент вчинення кримінального правопорушення. Елементами суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є: вина (обов'язкова) і мотив, мета, емоційний стан (факультативні).

Поняття кримінального правопорушення та складу кримінального правопорушення є основоположними категоріями теорії кримінального права, які тісно пов'язані між собою.

Значення складу кримінального правопорушення полягає в тому, що він певною мірою конкретизує та наповнює правовим змістом поняття кримінального правопорушення. Поняття кримінального правопорушення та поняття складу кримінального правопорушення тісно пов'язані, але не тотожні. Вони насамперед по-різному відображають головні ознаки одних і тих самих кримінальних правопорушень. Щодо поняття кримінального правопорушення, то у ньому розкривається його зміст як суспільно небезпечного діяння, яке посягає на суспільні відносини, які охороняються Законом "Про кримінальну відповідальність". Воно охоплює виключно суттєві та характерні ознаки, що притаманні кожному кримінальному правопорушенню, вказує на найважливіші правові та соціальні властивості кримінально-протиправного діяння, за якими воно відрізняється від інших видів правопо-

рушень. Поняття “кримінальне правопорушення” конкретизується у кримінальному праві у формі окремих складів протиправних діянь, що виступають як своєрідна міра, масштаб кримінального правопорушення. Насамперед поняття “кримінальне правопорушення” відповідає на питання: “Що є загальним для усіх кримінальних правопорушень?”, а поняття складу кримінального правопорушення: “Чим відрізняється одне кримінальне правопорушення від іншого?”.

Склад кримінального правопорушення є головною підставою для правильної кваліфікації протиправного діяння. Тобто правильним у юридичній літературі є визнання підставою або основою кваліфікації певного діяння складу кримінального правопорушення. Підсумовуючи все вищесказане, можна вказати, що кваліфікація діяння полягає у встановленні наявності складу кримінального правопорушення у вчиненому особою діянні, тобто застосувати до вчиненого діяння певну кримінально-правову норму, яка закріплена у Законі “Про кримінальну відповідальність”.

ПОВОДЖЕННЯ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА НЕПРАВОМІРНУ ПОВЕДІНКУ

Марія ЯРМУСЬ

Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки, системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності, нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі та регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань, звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.

Кримінально-виконавчий кодекс України формулює завдання кримінально-виконавчого законодавства України. До них належить визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків, порядку застосування до засуджених заходів впливу з метою виправлення та профілактики асоціальної поведінки.

Кримінально-виконавче право – це галузь права, система юридичних норм, що регулює суспільні відносини у сфері виконання й відбування покарань, передбачених Кримінальним кодексом України.

Норми Конституції України мають найвищу юридичну силу, визначають, зокрема, права, свободи й обов'язки людини та громадянина. Кримінально-виконавче право має повною мірою враховувати ці та інші конституційні положення. У разі невідповідності будь-якої кримінально-виконавчої норми Конституції України її застосування забороняється. Основні права та свободи людини й громадянина кримінально-виконавчим правом сприйнято передусім на рівні регулювання правового статусу засуджених. Кримінально-виконавчий кодекс України наголошує: “Засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду”.

Сучасна кримінально-виконавча політика України в контексті діяльності кримінально-виконавчої системи має бути спрямована на реалізацію принципів гуманізму, демократизму, пріоритету загальних прав і свобод людини.

Застосовуючи кримінальне покарання, і законодавець, і правозастосувач, і суспільство в цілому зазвичай розраховують на те, що у кінцевому результаті поведінка правопорушника не становитиме більше загрози для суспільства та інтересів, що охороняються законом. Суспільство розраховує на те, що особа, яка відбула кримінальне покарання, не повинна більше вчиняти нових злочинів і правопорушень.

У сучасних умовах не існує чіткої процедури та критеріїв оцінки виправлення засуджених. Основу процесу виправлення засудженого становить сукупність явищ, дій або подій, тому ставлення до проблеми оцінки виправлення засудженого має бути заснованим на об'єктивному, усебічному та повному знанні змісту цієї проблеми.

Соціально-виховна робота із засудженим є діяльністю соціальною, вона здійснюється людьми та заради людей. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі повинна спрямовуватись на створення соціальних, правових, економічних, організаційних умов та гарантій щодо подолання негативних соціальних проблем. Для цього потрібно вивчити потреби засуджених та обрати необхідні засоби зовнішнього впливу для створення умов їх надбання та зменшення негативних наслідків застосування кримінального покарання.

ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ДЕКЛАРУВАННЯ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ СТ. 366-2, 366-3 КК УКРАЇНИ

Ілона ЯСІНЬ

Створення системи декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в Україні розпочалося з 2014 р., внаслідок ухвалення антикорупційного законодавства та створення на його засадах антикорупційних органів. Так, 14 жовтня 2014 р. Верховна Рада України ухвалила пакет антикорупційних законів, серед яких Закон України “Про запобігання корупції” № 1700-VII, що став правовою основою запровадження системи фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Для підсилення дії системи декларування 26 квітня 2015 р. на підставі цього Закону набула чинності ст. 366-1 КК України “Декларування недостовірної інформації”. Такі доповнення були спрямовані на виявлення та попередження корупційних практик та створення культури доброчесності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Протягом тривалого часу вказана кримінально-правова норма виконувала функцію недопущення порушень антикорупційного законодавства в частині декларування майна і доходів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і була перспективним інструментом запобігання і протидії корупції. Однак рішенням Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремим положенням Закону

України “Про запобігання корупції” та КК України ст. 366-1 КК України визнано такою, що не відповідає Основному Закону (є неконституційною). Цим рішенням КСУ зупинив антикорупційну реформу, що суттєво вплинуло на всю антикорупційну політику держави.

З метою усунення законодавчих прогалин у зв’язку із прийнятим рішенням КСУ Верховна Рада України 4 грудня 2020 р. прийняла Закон України “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб’єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування” № 1074-ІХ, яким доповнила КК України ст. 366-2 “Декларування недостовірної інформації” та ст. 366-3 “Неподання суб’єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування”. За словами авторів законопроекту, указані доповнення спрямовані “забезпечити невідворотність покарання за порушення вимог антикорупційного законодавства в частині декларування недостовірної інформації та неподання суб’єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування”.

Загалом, ідея відновлення кримінальної відповідальності за порушення встановленого законодавством порядку декларування активів особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування в частині неподання та подання недостовірної інформації, є позитивною і цілком виправданою з точки зору наявної об’єктивної ситуації у сфері протидії корупції, а також відповідає міжнародним стандартам, які впливають з міжнародно-правових договорів.

Слід зазначити, що система фінансового декларування – це система з подвійною ціллю, яка зобов’язує осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого само-

врядування дотримуватися певних стандартів підзвітності та етики, а також зосереджується на використанні декларування для розслідування інших корупційних кримінальних правопорушень. У випадку порушення порядку фінансового декларування, яке виявляється в умисному внесенні суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та неподання вказаним суб'єктом зазначеної декларації, може свідчити про приховування особою корупційного кримінального правопорушення, а тому бути тією ланкою, яка встановлює зв'язок між діями особи та її корупційною поведінкою. Зокрема, у ч. 1 ст. 50 Закону України "Про запобігання корупції" вказано, що "повна перевірка декларації полягає у з'ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірки на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення...". Запровадження механізмів фінансового контролю здійснюється з метою виявлення та переслідування фактів незаконного збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та виявлення приватних інтересів, які можуть призвести до конфлікту інтересів.

Отже, фінансове декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є одним з основних правових механізмів запобігання і протидії корупції в Україні, який забезпечений кримінально-правовими норми, передбаченими у диспозиціях ст. 366-2, 366-3 КК України. Проте дієвість та ефективність кримінально-правових норм залежить передусім від якості їхнього законодавчого визначення. Так, протягом часу чинності ст. 366-2, 366-3 у Єдиному реєстрі судових рішень не зареєстровано жодного винесеного вирок. Тому очікувати на кримінально-політичний результат досліджуваних кримінально-правових норм у ближчій перспективі не варто.

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Галина АВДЄЄВА

Відповідно до ст. 129 Конституції України основними заходами судочинства є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів. Висновки експертів віднесено до процесуальних джерел доказів (ст. 84 КПК України), тому обидві сторони кримінального провадження мають рівні права на збір і подання доказової інформації, отриманої за допомогою спеціальних знань. Однак на практиці сторона захисту і потерпілий не мають рівних процесуальних прав і можливостей зі стороною обвинувачення щодо збирання доказів шляхом залучення експерта через відсутність доступу до речових доказів, які слугують об'єктами судової експертизи.

Сторони кримінального провадження не мають можливості залучити незалежних експертів певних спеціальностей через законодавчі заборони на проведення ними криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз (ст. 7 Закону України “Про судову експертизу”).

Існують також проблеми із залученням судово-медичного експерта, тому що через заборону проведення судово-медичних експертиз недержавними експертними установами іноді

суди не визнають висновки судово-медичної експертизи як джерело доказів у кримінальних провадженнях, посилаючись на те, що експертні дослідження всупереч ст. 7 Закону України “Про судову експертизу” були проведені в недержавних експертних установах (на сьогодні всі бюро судово-медичних експертиз в Україні є недержавними і належать до об’єктів комунальної власності).

На відміну від України у країнах-членах Європейського Союзу суд доручає проведення судових експертиз не лише експертам державних спеціалізованих експертних установ, а й будь-якій приватній особі, колективу осіб, комісії осіб або будь-якій установі.

Ще у 1992 р. в Україні Верховною Радою була затверджена “Концепція судово-правової реформи”, у п. 1 розділу V якої задекларовано “створити судову експертизу, як важливу і самостійну інституцію, незалежну від органів попереднього розслідування, діяльність якої повинна регулюватись процесуальним законодавством”. Однак через розбіжності поглядів представників різних відомств щодо організаційно-управлінських засад судової експертизи це завдання виконано не було. Навпаки, у 1994 р. в Україні був прийнятий закон “Про судову експертизу”, який є чинним і на сьогодні.

Здебільшого спеціальні закони щодо регулювання судово-експертної діяльності існують лише в країнах колишнього СРСР. Через це судово-експертна діяльність в цих країнах, на відміну від більшості країн з розвиненою економікою, є занадто “зарегульованою” та менш ефективною. Порядок залучення експерта та його відповідальність за порушення ним своїх професійних обов’язків в країнах, які входили до колишнього СРСР, не відповідає юридичним нормам країн-членів Ради Європи.

У країнах-членах Ради Європи, які визнають принципи верховенства права і гарантують основні права людини і свободи для своїх громадян, залучення експерта та оцінка його

висновків здійснюється згідно з “Керівними принципами щодо ролі призначених судом експертів у судових процесах держав-членів Ради Європи” (Страсбург, 2014). Відповідно до пп. 33, 34 цього документа суд може залучати будь-якого експерта за наявності у нього певних спеціальних знань (або досвіду чи практичних навичок) незалежно від того, чи є він державним або приватним та чи зазначений він у Списку експертів. При цьому сторони провадження повинні мати процесуальне право оскаржити призначення певного експерта (п. 60), висловити думку щодо висновку експерта, ставити питання експерту та обґрунтовувати свої аргументи (докази) із використанням висновку приватного експерта (п. 129), вимагати відшкодування збитків від експерта за неправдивий висновок (п. 132). До експерта за порушення професійних обов’язків можуть застосовуватися різні санкції, а саме: конфіскація платежу за проведення експертизи, дискваліфікація як експерта, адміністративний штраф або арешт, кримінальне переслідування, дисциплінарні наслідки або позови про відшкодування збитків (п. 117).

Ми вважаємо, що напрями реформування системи експертного забезпечення правосуддя в Україні в умовах змалого кримінального провадження мають бути такими:

скасування монополії державних експертних установ:

на проведення всіх видів судових експертиз, окрім дослідження об’єктів, вільний обіг яких заборонено або обмежено;

професійну підготовку судових експертів і видачу їм свідоцтва на право проведення експертиз;

розроблення експертних методик та їх апробацію;

2) залучення на конкурсних засадах науковців та приватних (незалежних) експертів (на рівних умовах з експертами державних установ) до наукових досліджень у галузі судової експертизи за державні кошти;

3) запровадження єдиного системного підходу до підготовки та атестації державних і приватних судових експертів;

4) надання права сторонам кримінального провадження, потерпілому і суду обирати найбільш кваліфікованого (державного або приватного) експерта незалежно від того, чи зазначений він у Реєстрі атестованих судових експертів;

5) використання суб'єктами оцінки висновку експерта їх рецензування особами, які мають відповідні спеціальні знання та науковий ступінь, з метою підтвердження достовірності висновку і відповідності експертним методикам. При цьому такі рецензії не можуть слугувати джерелом доказів, а матимуть допоміжний (технічний) характер;

6) запровадження санкцій до судового експерта у разі порушення ним професійних обов'язків (конфіскація платежу за проведення експертизи, дискваліфікація як експерта, адміністративний штраф або арешт, кримінальне переслідування, дисциплінарні наслідки або позови про відшкодування збитків) та ін.

НЕОБХІДНА ОБОРОНА ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Максим АГУДАЛІЧЕВ

Відповідно до Конституції України кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Отже, ми спостерігаємо правовий захист осіб, які були вимушені стати на захист себе чи суспільних та державних інтересів.

У ст. 36 КК України законодавець дає нам визначення поняття “необхідна оборона”, а саме – дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Слід мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну.

Досить суперечливим, на наш погляд, видається вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 11.05.2018, відповідно до якого Особу 1 визнали винним та засудили за ч. 1 ст. 119 КК України до 4 років та 6 місяців позбавлення волі. З обставин справи, Особа 1, заступаючись за дівчину, зробив декілька разів зауваження чоловіку, який був у стані алкогольного сп'яніння та на неї напав, тримав її

за шию та не реагував на зауваження, а потім замахнувся на Особу 1, аби вдарити у обличчя, проте останній ухилився і наніс удар кулаком нападнику в обличчя, від чого той втратив рівновагу, отримавши смертельну черепно-мозкову травму, впав і вдарився головою об дорожнє покриття, а згодом від отриманих тілесних ушкоджень помер. Виникає питання: чому суд відмовився визнати такі дії Особи 1 як стан необхідної оборони?

Дівчина вказувала, що нападник “наздогнав її, неочікувано схопив ззаду за шию, вимагав, щоб вона пішла з ним, пропонував їй інтимні стосунки, вів себе неадекватно, постійно до неї приставав”, а свідок додав: “хлопець тягав дівчину”. Крім цього, агресивний чоловік вдарив Особу 1 у груди та замахнувся, аби нанести удар в обличчя. За таких обставин діям засудженого передували агресивні і наполегливі дії потерпілого по відношенню до дівчини, які можна охарактеризувати як суспільно небезпечне посягання на охоронювані законом права та інтереси іншої особи та суспільні інтереси. Намагання засудженого припинити ці дії, зробивши зауваження, призвели до того, що він став наступним об’єктом суспільно небезпечного посягання з боку потерпілого.

Отже, ми маємо посягання як на “іншу особу”, так і на “особу, що захищається” та “захист від суспільно небезпечного посягання”.

Для визначення цих понять слід звернутись до думки науковців, наприклад у підручнику кримінального права А. Ф. Бернер описував необхідну оборону як “захист від справжнього протизаконного посягання, противного праву”. На думку С. Баршева, під станом необхідної оборони необхідно розуміти “вимушену захищеність проти майбутнього нападу”. Н. А. Неклюдов трактував необхідну оборону як “відбиття силою протизаконного посягання”.

Захист при необхідній обороні також повинен відповідати трьом умовам:

1) захисні дії здійснюються стосовно прав і законних інтересів особи, суспільства або держави. Захист недопустимий проти законних дій представників влади, актів необхідної оборони, здійснюваних без перевищення меж необхідності, а також проти оборонних дій, спеціально спровокованих у відношенні іншої особи з метою розправи над нею;

2) захист здійснюється шляхом заподіяння шкоди особі, що посягає;

3) захист повинен відповідати характеру і ступеню суспільної небезпечності посягання.

Отже, вищевказаний вирок суду дає зрозуміти, що в ситуації, коли людина спостерігає за нападом на іншу людину, краще залишитися осторонь і дати подіям розвиватися своїм шляхом.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ СЛІДЧИМ ШЛЯХОМ

Олена АЛЕКСАНДРЕНКО

Поряд із застосуванням новітніх засобів та інноваційних технологій у розслідуванні злочинів не меншає необхідність слідчих уміло використовувати основні інструменти (слідчі (розшукові) дії, тактичні прийоми, криміналістичний аналіз та ін.).

На практиці можна виділити такі категорії злочинів: які розкриваються переважно органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; які розкриваються спільними зусиллями слідчих органів і органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; які розкриваються переважно слідчим шляхом. Така назва походить від того, що для їх розкриття потрібен суто слідчий, а не оперативно-розшуковий інструментарій: роль оперативних підрозділів або взагалі відсутня – усе робить слідчий, або зводиться до надання йому технічної допомоги. До таких злочинів належать, зокрема, посадові та економічні злочини; злочини проти правосуддя, проти життя та здоров'я. Слідчим шляхом, як свідчить практика, розкриваються також злочини минулих років, у тому числі серійні вбивства, можуть бути розкриті й інші злочини.

Проте останніми роками невиправдано мало приділяється уваги такому перевіреному практикою розслідування інструментарію, як розкриття злочинів слідчим шляхом. Наразі бракує відповідних публікацій про поняття, зміст, сутність, організацію і здійснення діяльності з розкриття злочинів слідчим шляхом (далі – РСШ). Підручники, інші видання навчального характеру з криміналістики не містять навіть згадки про це. Начебто нічого неймовірного або надскладного у цьому процесі немає. Потрібно лише сумлінно, своєчасно,

правильно та якісно проводити відповідні слідчі (розшукові) та інші дії, застосовувати весь належний тактичний арсенал, творчий підхід, часом виявляти кмітливість і винахідливість, нетрадиційний підхід до вирішення наявних слідчих ситуацій, не відводячи собі роль лише “оформлювача” результатів роботи оперативних працівників.

Наприклад, при розслідуванні кримінальної справи за фактами виявлення протягом п’яти років у ставках трупів невідомих чоловіків, особи яких раніше не було встановлено, застосували унікальну методику відновлення м’яких тканин і капілярних візерунків. Подібні методики встановлення особи потерпілих з великим ступенем імовірності в Україні раніше не застосовувалися. Після встановлення особи раніше невідомого трупа було перевірено його зв’язки і протягом трьох діб встановлено С. При обшуку в його гаражі виявлено зброю, з якої було скоєно всі зазначені вбивства.

Крім того, як свідчить практика, РСШ часто займає менше часу, порівняно із звичайним процесом розслідування, коли чимало часу і зусиль слідчого витрачається на підготовку, оформлення доручень і очікування відповіді на них.

При розслідуванні тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, співробітники карного розшуку неналежним чином виконали доручення слідчого про встановлення свідків та очевидців скоєного злочину, а також встановлення місця знаходження камер відеоспостереження. Тоді силами слідчого відділу повторно було здійснено обхід прилеглих будівель з приладом виявлення прихованих камер ОПТИК-2М і знайдено відеокамеру, під час перегляду файлів записів якої було виявлено відеозапис із подією злочину. Далі було повторно допитано очевидця вчиненого злочину, який раніше заперечував поінформованість про особу, яка вчинила злочин. При пред’явленні під час допиту наявного відеозапису свідок докладно повідомив про обставини та учасників події. З урахуванням наявного відеозапису та по-

казань свідка був затриманий підозрюваний. Злочин розкрито за 10 днів.

Складовими успішного розкриття злочинів слідчим шляхом є: своєчасність і активність у проведенні першочергових слідчих дій (огляд місця події, допит свідків і потерпілих, пред'явлення для впізнання, судових експертиз, обшук), їх тактично правильне проведення, ретельність у перевірці усіх наявних доказів і криміналістично значущої інформації (шляхом проведення слідчих дій, судових експертиз). Процес розкриття злочинів слідчим шляхом можна порівняти з розкриттям “за гарячими слідами”, коли виявлення/отримання, перевірка та використання доказів здійснюється активно, безперервно, за виключенням використання можливостей оперативних підрозділів. Саме так має здійснюватися досудове розслідування – слідчий власними зусиллями повинен уміти встановити злочинця і довести його винність. Успіх полягає у необхідності творчого використання професійного і життєвого досвіду слідчого, його знання людської психології та злочинної поведінки, того, що зовні видається “слідчим везінням”. Під час такої роботи немає дрібниць, а є “деталі”, урахування яких нерідко стає дороговказом, що веде до розкриття злочину.

Літератури із зазначеної проблематики завжди не вистачало і бракує зараз. Проте, якщо раніше більшість слідчого апарату складала особи з чималим життєвим і достатнім професійним досвідом, що дозволяло успішно вирішувати службові завдання навіть за відсутності фахової освіти і спеціальної літератури, наразі ситуація складніша. Поряд із зростанням рівня злочинності, змінами у її структурі, оснащеності правоохоронні органи і слідчий апарат через численні реформування зазнали певних втрат. Зокрема, через значне омолодження особового складу більшість слідчих і оперативних працівників не мають достатнього досвіду практичної роботи, що разом з відсутністю життєвого досвіду ускладнює

спілкування з учасниками кримінального провадження і застосування тактичного арсеналу при проведенні розслідування. Указане стосується також викладацького складу відомчих навчальних закладів, де викладання навіть спеціальних дисциплін у більшості здійснюють особи без достатнього або взагалі без практичного досвіду роботи. Хоча зрозуміло, що жоден підручник і викладач не замінить самостійну практичну роботу щодо розслідування злочинів.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ГРАФІЧНИХ ПРИСКОРЮВАЧІВ (GPU FORENSICS)

Олексій АЛТИНОВ

З появою глобального Інтернету використання цифрових технологій стало невід’ємною частиною людського життя за останні десятиліття, що також неминуче породило кіберзлочинність. Це зміщення у бік цифрових технологій призвело до появи нової галузі криміналістики – цифрової криміналістики, яка займається збором та дослідженням потенційних цифрових доказів із комп’ютерів, мереж і мобільних телефонів. Як наслідок, новий напрям криміналістичної науки, відновлення даних, набирає обертів у дослідженні цифрових пристроїв. Потенційно важливі дані обробляються та зберігаються протягом обмеженого часу в глобальній пам’яті графічних прискорювачів (далі – ГПУ), що може бути корисним для цифрових криміналістичних розслідувань.

Через нестабільність даних лише деякі дослідники застосували криміналістичні методи для відновлення артефактів із пам’яті ГПУ. Автор однієї з перших великих робіт намагався відновити графічні зображення з глобального дампу пам’яті ГПУ за допомогою фреймворка CUDA. Однак робота була обмежена файлами TIFF розміром 200x200 пікселів, і не всі перевірені зображення були успішно відновлені.

Перенесення завдань обробки графіки на ГПУ призвело до суттєвих покращень у продуктивності графічних обчислень. Розвиток ГПУ ще більш прискорився з появою універсальних графічних процесорів (general-purpose graphics processing units – GPGPUs). Вивчаючи, як шкідливі програми за допомогою ГПУ впливають на криміналістичну експертизу пам’яті, автори виявили, що ГПУ можуть допомогти програмам досягти значного прискорення та підвищення продуктивності

різноманітних додатків, у тому числі для фінансових та наукових розрахунків. Автори далі стверджують, що ГПУ дозволили реалізувати транскодування відео, майнінг біткойнів, відновлення паролів та пошук відповідності регулярним виразам. Однак вони зазначають, що, незважаючи на велику кількість напрямів, які використовують обчислення на ГПУ, зловживання ГПУ, тобто використання графічних процесорів для залучення до шкідливої діяльності, недостатньо вивчено. Для проведення судово-криміналістичної експертизи на ГПУ, автори зібрали та проаналізували численні структури даних шляхом розробки кількох спеціальних інструментів спеціально для цієї мети. Структури даних, які були розглянуті в дослідженні, включають графічні таблиці сторінок, прапорці перевірки, списки буферних об'єктів, списки контекстів і файли реєстру. Дослідження також показало, що використання різних екосистем ГПУ призводить до появи значних проблем в судово-криміналістичному процесі. Отже, це викликає необхідність розробки індивідуальних інструментів для ймовірних комбінацій ГПУ та операційних систем. Також ГПУ можуть бути використані для вирішення загальних завдань, які вимагають інтенсивних обчислень. Наприклад, можна використовувати ГПУ для підвищення продуктивності алгоритмів шифрування AES і RSA. Подібним чином на ГПУ може бути реалізовано обчислення для прискорення маршрутизаторів для підтримки IP мережі. ГПУ також можуть допомогти у створенні високошвидкісних систем виявлення вторгнень (IDS). Одне з досліджень спрямоване на оцінку потенційних ризиків, пов'язаних з ГПУ, а саме як зловмисники можуть розкрити конфіденційні дані, що зберігаються в пам'яті ГПУ при використанні поглибленого аналізу ГПУ для виявлення вразливостей системи безпеки. Автори виявили, що за сприятливих умов, широко використовувані ГПУ, а саме NVIDIA і AMD, у нещодавно виділеній сторінки пам'яті ГПУ містять конфіденційні дані користувача. Ця вразливість

може експлуатуватися за допомогою стратегій атаки, так щоб дані програм, що належать жертві, були розкриті, зокрема інформація, що зберігається в пам'ять ГПУ. Такі атаки можуть відбуватися як під час виконання програми, так і після її завершення. Найбільша кількість цих атак була спрямована на веббраузери Chrome і Firefox, які відображають вебсторінки саме за допомогою ГПУ. Дослідження також вказало, що, незважаючи на широке застосування в комп'ютерній індустрії ГПУ, питання безпеки, пов'язані з ними, не були належним чином розглянуті.

Аналіз оперативної пам'яті (RAM) ГПУ подібний до криміналістичного аналізу звичайної RAM, однак під час аналізу виявляється багато нестабільної інформації з RAM, яка стосується виконуваних програм, мережевих посилань, а також історії команд. Як і на експертизу звичайної RAM, на криміналістичну експертизу пам'яті ГПУ впливає той факт, що оперативна пам'ять – нестабільна, вона негайно втрачає дані при відключенні живлення. Однак за певних сприятливих умов, наприклад, наявність джерела безперервного живлення і якщо комп'ютер не заблоковано, криміналістичне дослідження оперативної пам'яті може бути проведено в певний період часу і за допомогою спеціалізованих інструментів. Криміналістичний аналіз оперативної пам'яті може вимагати копіювання змісту оперативної пам'яті для проведення комплексного аналізу дампу пам'яті, тоді як в інших випадках він вимагає отримання вмісту рядка Unicode або ASCII. Автори роботи провели три експерименти Color Test, Line Test і Color Map Pattern Test, відповідно, щоб вивчити шаблон форматування зображень. Тест кольору, під час якого на екран виводили різні дані, спрямований на дослідження структур даних кольорів у пам'яті ГПУ. Докази потім було зібрано з пам'яті ГПУ за допомогою вдосконаленої моделі. Потім дослідник створив вісім квадратів різних кольорів, використовуючи Photoshop для підготовки доказів. Квадрати отримали інди-

відуальні значення кольору, такі як 000000, 00FF00, FFFF00 та інші. Після аналізу даних структур і видалення порожньої пам'яті просторів дослідник успішно відновив фото. На жаль автор перевірів лише один розмір зображення, а саме 200×200 пікселів і використовує фреймворк CUDA, яка обмежена ГПУ NVIDIA. Щоб покращити ці результати, автори статті провели тестування з використанням різних форматів зображень у різних розмірах та з використанням фреймворка OpenCL, який підтримується кількома графічними процесорами, такими як AMD, Intel і NVIDIA.

У статті представлено погляд на процес відновлення даних для графічних артефактів і артефактів вебсторінок із глобальної пам'яті ГПУ. Спираючись на роботу, в якій намагалися відновити зображення із глобального дампу пам'яті ГПУ за допомогою фреймворка CUDA (Zhang, 2015), у статті представлено розширений метод відновлення даних для отримання недоступних, втрачених або видалених даних за допомогою фреймворку Open Computing Language (OpenCL). Щоб оцінити можливості відновлення даних OpenCL, авторами тестувалось кілька форматів зображень у різних розмірах пікселів і в різних операційних системах. Оскільки фреймворк OpenCL широко підтримується постачальниками ГПУ, запропонований підхід можливо застосовувати до великої кількості ГПУ. Також було розглянуто, як вибір драйвера ГПУ впливає на процес відновлення даних. Через велику різноманітність і можливі комбінації доступного апаратного та програмного забезпечення, впровадження методу відновлення даних за допомогою фреймворка OpenCL для ГПУ стикається з трьома основними проблемами:

- 1) невловима схема глобального розподілу пам'яті ГПУ;
- 2) різні рівні підтримки різних драйверів ГПУ;
- 3) обов'язкова умова використання певних типів ОС і програмних додатків, під час яких застосовується процесу відновлення.

Оскільки використання цифрових технологій стало невід'ємною частиною життя людини, то необхідність цифрової криміналістичної експертизи очевидна. ГПУ зберігають цінні дані, які можна використовувати для розв'язання криміналістичних питань. Однак застосування методів дослідження щодо нестабільних даних і нестабільної пам'яті має свої проблеми через волатильність. У розглянутих статтях обговорювалися методи для відновлення графічного вмісту та вебсторінок з пам'яті ГПУ.

ГПУ складаються з різних типів пам'яті, і кожен тип пам'яті має різні типи даних, які можуть бути корисними для судово-криміналістичних розслідувань. На основі розглянутих публікацій може бути реалізована криміналістична методика для аналізу ГПУ.

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Любов АНДРОСОВИЧ

На сьогодні рівень економічної безпеки в Україні знижується, а організована злочинність у фінансовій сфері зростає. Про це свідчать і статистичні дані звітів Офісу Генерального прокурора, якими зафіксовано, що упродовж 2018–2021 років зареєстровано 89 969 кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами та злочинними організаціями у сфері економічної діяльності. Тому виявлення та розслідування таких кримінально караних діянь стає актуальним напрямом діяльності правоохоронних органів. На окрему увагу заслуговує проблема доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених у сфері економічної діяльності в організованих формах.

На думку О. В. Пчеліної, специфіка події економічного злочину, вчиненого організованою злочинною групою (далі – ОЗГ), полягає в тому, що він являє собою складну систему дій групи осіб, поєднаних єдиним задумом (метою). Тому під час розслідування кримінальних проваджень щодо економічних злочинів слід зважати на те, що одночасному доказуванню підлягають обставини вчинення не одного злочину, а одразу їх сукупності. Найчастіше кримінальні правопорушення у фінансовій сфері, вчинені в організованих формах, поєднуються з привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем; незаконним виготовленням, зберіганням, придбанням, перевезенням, ввезенням в Україну з метою збуту або збутом підроблених грошей тощо. Виявлення та розслідування вказаних кримінальних порушень ускладнюється тим, що організова-

на злочинність у фінансовій сфері легко адаптується до нових форм і методів підприємницької діяльності, маскується під “законне” підприємництво, досконало володіє ринковою ситуацією, оперативно (швидко) реагує на зміни ринкової кон’юнктури та чинного законодавства. Крім цього, учасники таких злочинних угруповань мають зв’язки в державних, судових, правоохоронних органах, що допомагає їм приховувати та знищувати сліди своєї злочинної діяльності.

Тому доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями у фінансовій сфері, має свої особливості: 1) різновидом доказів є специфічний вид документів фінансово-господарської діяльності, які містять охоронювану законом таємницю і можуть бути знищені суб’єктом господарювання (учасниками ОЗГ); 2) ускладнений процесуальний порядок отримання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю (банківську, комерційну таємницю тощо); 3) необхідність у призначенні та проведенні судово-економічної експертизи, яка виконується протягом тривалого часу; 4) доказування суб’єктивної сторони ускладнюється тим, що має бути доведено, що мета злочинної діяльності та план її досягнення був відомий усім учасникам злочинного угруповання; 4) доведення обставин вчинення таких злочинів потребує відстеження реалізації суб’єктом господарювання (учасниками ОЗГ) грошових коштів, які були предметом злочинного посягання.

ПРО ЗАКОНОДАВЧО НЕІСНУЮЧИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ОКРЕМИХ УХВАЛ

Олександр АНДРУШКО

Аналіз слідчої та судової практики останніх років свідчить про разючу непропорційність між високими європейськими вимогами до дотримання законності в кримінальному процесі та низькою спроможністю юридичних засобів *sensu largo* їхнього реального забезпечення, зокрема засобами юридичної відповідальності, насамперед владних та професійних суб'єктів кримінального судочинства. Спершу в цьому контексті відмічаємо брак законодавчих механізмів реагування на порушення закону в кримінальному процесі. Вважаємо, що факти вчинення процесуальних правопорушень владними та професійними суб'єктами повинні фіксуватися в їхньому досьє на підставі окремої ухвали суду. Ідея потреби запровадити в кримінальному процесуальному законодавстві інституту окремих ухвал спрямована на вирішення важливих практичних завдань, із вирішенням яких окремі ухвали стануть надійним індикатором стану правопорушності в кримінальному судочинстві, чого бракує публічній статистиці, а також будуть підставами для притягнення винуватих до дисциплінарної чи процесуальної відповідальності.

Зазначимо, що з прийняттям у 2012 р. нового КПК України істотно обмежено можливості судового контролю. Тоді, як згідно зі ст. 23-2 КПК України 1960 р., судовий контроль виражався у праві суду винести окрему ухвалу при встановленні у справі порушення прав громадян, порушень закону, причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і вимагати вжиття відповідних заходів. Адресатами таких ухвал були державні органи, громадські організації, посадові особи (незалежно від того чи є вони учасниками процесу), а також ор-

гани дізнання, досудового слідства, прокуратури та нижче-стоящі суди.

З аналізу змісту ст. 3, 206, 369, 372 та ін. ст. КПК України випливає, що на сьогодні в КПК України немає й згадки про ініціативне право суду реагувати на порушення законів. Самостійно суд реалізовувати в кримінальному провадженні таке процесуальне повноваження не може, оскільки, згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України: “Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України”.

Водночас окремі ухвали можуть виносити суди у цивільному (ст. 262 ЦПК України), адміністративному (ст. 249 КАС України) та господарському (ст. 246 ГПК України) судочинстві. Фактично повноваження суду в кримінальному судочинстві не виправдано та штучно обмежені.

З метою уніфікації усіх видів судочинства пропонуємо КПК України доповнити ст. 110-1 “Окрема ухвала (постанова) суду, прокурора і слідчого” з урахуванням юридичної конструкції відповідних статей про окремі ухвали в інших видах судочинства, функціонального призначення цього процесуального інституту, а також наявності сторін звинувачення та захисту в кримінальному провадженні. Це, у свою чергу, теж забезпечить сталість та єдність судової практики з попередження порушень законодавства в різних юридичних провадженнях.

Пропонований зміст статті:

“Стаття 110-1. Окрема ухвала (постанова) суду, прокурора і слідчого

1. Суд, прокурор і слідчий, виявивши під час кримінального провадження порушення закону, може постановити окрему ухвалу (постанову) і направити її відповідним суб’єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону.

2. За необхідності суд може постановити окрему ухвалу про наявність підстав для розгляду питання щодо притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними.

3. Суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків або іншого порушення законодавства прокурором, слідчим, дізнавачем, адвокатом чи іншим професійним учасником процесу. Окрема ухвала надсилається до органу, який уповноважений на притягнення до дисциплінарної відповідальності відповідного учасника провадження.

4. В окремій ухвалі суд має зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги яких порушено, і в чому саме полягає порушення.

5. З метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, суд встановлює у ній строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок та терміну, необхідного для їх виконання.

6. Окрему ухвалу може бути винесено судом першої інстанції, судами апеляційної чи касаційної інстанцій.

7. Окрема ухвала може бути оскаржена особами, яких вона стосується. Окрема ухвала Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає.

8. Суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення. Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати.

9. Окрема ухвала стосовно порушення законодавства, яке містить ознаки кримінального правопорушення, надсилаєть-

ся прокурору або органу досудового розслідування, які повинні надати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначений в окремій ухвалі строк. За відповідним клопотанням прокурора або органу досудового розслідування вказаний строк може бути продовжено.

10. Прокурор і слідчий у випадку виявлення фактів зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків адвокатом, експертом, спеціалістом або перекладачем звертаються до слідчого судді про винесення окремої ухвали”.

ВЗАЄМОДІЯ СПІВРОБІТНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дар'я АФАНАС'ЄВА

Сьогодні в науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення форм взаємодії співробітників оперативних підрозділів зі слідчими. Загалом у юридичній науці при дослідженні досудового розслідування кримінальних правопорушень взаємодію інтерпретують як погоджену діяльність двох і більше суб'єктів, що вирішують ту саму проблему (завдання) різними методами і засобами правоохоронних органів, суб'єкти яких здійснюють розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Взаємодію розглядають як організаційно-розпорядницьку діяльність, засновану на взаємній довірі сторін, об'єднаних єдиним завданням розкриття і розслідування кримінальних правопорушень і боротьби зі злочинністю взагалі.

Відповідальними за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами Національної поліції при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень є начальники територіальних органів Національної поліції України та слідчих підрозділів. З цією метою начальнику територіального органу Національної поліції України надається право за погодженням з керівником слідчого підрозділу: включати слідчих до складу слідчо-оперативної групи для виїзду на місце події за заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення; створювати слідчо-оперативні групи для виявлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. З метою належної організації діяльності органів досудового розслідування начальник територіального органу Національної поліції України зобов'язаний, зокрема, забезпечувати належну взаємо-

дію працівників оперативних та інших органів і підрозділів Національної поліції зі слідчими при попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

До процесуальних форм взаємодії, які найчастіше використовуються в процесі розслідування правопорушень та прямо чи опосередковано зазначаються в КПК України, варто віднести:

надання слідчим доручення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідно му оперативному підрозділу;

надання оперативними підрозділами допомоги слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

право слідчого доручати оперативному підрозділу виконання заходів забезпечення кримінального провадження;

право слідчого доручати оперативному підрозділу встановлення місцезнаходження підозрюваної особи, яку оголошено в розшук.

Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані:

у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень;

виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

виконувати у межах своєї компетенції запити правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та пра-

вил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані з службовою діяльністю посадових осіб;

здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, у тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів.

Беручи до уваги практику взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, доцільно також звернути увагу й на такі проблемні питання:

відсутність законодавчо визначених строків виконання доручень слідчого або прокурора;

відсутність положень, які б регламентували відповідальність співробітників оперативних підрозділів за невиконання або неналежне виконання доручень слідчих;

неврегульованість питань щодо можливості проведення оперативним підрозділом процесуальних дій, що є додатковою допомогою слідчому під час розслідування кримінального провадження, наприклад, здійснення співробітником оперативного підрозділу тимчасового доступу до речей та документів за дорученням слідчого, вручення повістки про виклик тощо.

З огляду на викладене, на нашу думку, існує потреба внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства щодо порядку та умов взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час виконання доручень відповідно до ст. 40, 41 КПК України.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ НЕДОПУСТИМИМИ ДОКАЗІВ ЧЕРЕЗ ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ЇХ ЗАКРІПЛЕННЯ (НАЛЕЖНОГО ОФОРМЛЕННЯ)

Микола БАГРІЙ

Неодмінною умовою допустимості доказів, одержаних у результаті проведення НСРД, є дотримання належного (законного) порядку їх процесуального закріплення. Фіксуються результати НСРД у відповідному протоколі, до якого у разі необхідності додаються додатки. Вимоги щодо структури та змісту протоколу НСРД та додатків до нього визначено ст. 104–106 КПК України з особливостями, передбаченими Главою 21 КПК України.

Аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що непоодинокими є випадки порушення вимог кримінального процесуального закону щодо належного порядку закріплення результатів НСРД.

Постановою колегії суддів ККС Верховного Суду від 17 березня 2020 р. (справа № 426/12149/17; провадження № 51-112км20) було зроблено висновок такого змісту: “у матеріалах кримінального провадження відсутня інформація, які технічні засоби застосовувалися під час проведення зазначених НСРД та на які первинні носії записувалася вказана інформація, а згідно з висновком судової криміналістичної експертизи відеозвукозапису № 4387 від 12 листопада 2018 року встановлено, що фонограми/відеофонограми, записані на лазерних компакт-дисках DVD-R “Verbatim” № MFP620UB16082715, DVD-R “NANOTEX” № L130532115.01, є копіями, записаними за допомогою персонального комп’ютера. З огляду на те, що відповідно до вимог ч. 3 ст. 254 КПК України виготовлення копії протоколів про проведення НСРД та додатків до них не допускається, а

диск є саме додатком до протоколу про проведення НСРД від 26 квітня 2017 року, то сторона обвинувачення завідомо надала суду недопустимий доказ”. Отже, як бачимо у наведеному рішенні, порушення порядку фіксації НСРД призвело до визнання відповідного протоколу НСРД недопустимим доказом.

Дещо спірною видається правова позиція, викладена у постанові колегії суддів ККС Верховного Суду від 20 травня 2020 р. (справа № 585/1899/17; провадження № 51-5456км18). Так, суд касаційної інстанції відмітив, що “не зазначення в протоколі НСРД технічних характеристик пристрою, на який велася аудіофіксація телефонних розмов, не ставить під сумнів належність та допустимість як доказу протоколу НСРД та CD-диску – додатка до нього, з огляду на положення ст. 85–87 КПК, адже їх збирання й закріплення відбулося без порушення гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінальним процесуальним законодавством”. Слід зазначити, що у цьому випадку йдеться про те, що не дотримано вимоги п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України. Згідно з цією статтею у вступній частині протоколу процесуальної дії зазначаються характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання. Отже: по-перше, можна констатувати про пряме порушення норми кримінального процесуального закону; по-друге, не зазначення у протоколі НСРД технічних характеристик пристрою породжує сумнів щодо достовірності проведення безпосередньо самої НСРД. Тому вважаємо, що у цій ситуації суд має право визнати такий протокол НСРД недопустимим доказом.

Цікавим є випадок у судовій практиці щодо порушення порядку фіксації результатів НСРД (у результаті було винесено виправдувальний вирок). Так, у вирокі Шевченківського районного суду м. Львова від 18 грудня 2019 р. (справа

№ 466/9812/16-к; провадження № 1-кп/466/44/19), мотивуючи своє рішення суд зазначив таке: “протокол про хід і результати НСРД, оскільки він є негласною слідчою дією, а відповідно не може бути складений під час цієї дії, повинен бути складеним безпосередньо після закінчення процесуальної дії. У цьому випадку такий було складено слідчим через 10 днів після проведення слідчої дії. Крім того, внаслідок проведення негласної слідчої (розшукової) дії, було проведено аудіо-, відеоконтроль особи, відтак безпосередньо після закінчення даної процесуальної дії, слідчий, прокурор (оперативний працівник, якщо він виконує цю процесуальну дію за дорученням слідчого, прокурора), мав належним чином упакувати карту пам’яті з відеозаписом негласної слідчої (розшукової) дії та долучити до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії”. Як бачимо, у наведеній ситуації порушення кримінального процесуального закону щодо складення протоколу НСРД призвело до визнання його результатів недопустимими доказами.

При складенні протоколу про результати НСРД важливо дотримуватися правила про те, що фіксації підлягають не лише результати процесуальної дії, але і її хід (безпосередній порядок проведення). Зокрема, у своєму вирокі Болградський районний суд Одеської області від 27 листопада 2019 р. (справа № 497/1260/18; провадження № 1-кп/497/11/19) зазначив таке: “Слід відмітити, що при проведенні цих процесуальних дій: НСРД — аудіо — відеоконтроль особи як 26.03.2018 року, так і 30.03.2018 року не було дотримано всіх вимог КПК України з огляду на таке. Старшим оперативним уповноваженим було складено ці протоколи про результати негласної слідчої (розшукової) дії, але не зафіксовано в протоколі НСРД ходу даної процесуальної дії. Тобто системно не відображено весь перебіг цієї процесуальної дії, старший оперативний уповноважений обмежився відображенням лише отриманих під час негласної слідчої (розшукової) дії резуль-

татів”. У цьому випадку суд чітко аргументував свою позицію необхідністю фіксації ходу НСРД.

Як бачимо, дотримання процесуального порядку фіксації ходу і результатів НСРД є важливою процесуальною гарантією їх достовірності, що в окремих випадках може призводити до визнання їх недопустимими доказами.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДАКТИЛОСКОПІЇ

Віталій БАРАБАН

Дактилоскопія як науковий спосіб ідентифікації особи за папілярними візерунками продовжує залишатись однією з найактуальніших при розкритті та розслідуванні злочинів, адже сліди папілярних візерунків є тими об'єктами, що найбільш часто вилучаються з місць скоєних злочинів і в подальшому формують доказову базу, яка дозволяє притягнути до відповідальності винних осіб. Завдяки стрімкому науково-технічному прогресу останніх десятиліть дактилоскопія набула досить динамічного розвитку та значно розширила свої можливості, упроваджуючи та вдосконалюючи як напрацювання власних науковців, так і здобутки супутніх наук. Проте, як свідчить експертна практика, деякі проблемні моменти у цій галузі знань залишаються актуальними і на сьогодні. Розглянемо деякі з них.

Досить важливою проблемою залишається недосконалість законодавства України щодо правової основи дактилоскопичної реєстрації, умов і підстав дактилоскопювання, визначення кола осіб, які підлягають обов'язковій постановці на дактилоскопичний облік, меж застосування дактилоскопичної інформації, у контексті дотримання та забезпечення прав і свобод визначеного кола осіб.

Визначене перш за все впливає на якість функціонування дактилоскопичних обліків, що досить ефективно використовуються як при розкритті та розслідуванні злочинів, так і при розшуку безвісно зниклих громадян, установленні осіб невпізнаних трупів чи осіб, що раптово захворіли (наприклад на амнезію). Тож, усунення неузгодженості положень відомчих і законодавчих актів, наприклад за рахунок прийняття окремого закону про дактилоскопювання живих осіб та трупів, з чітким окресленням усіх аспектів цього процесу, дозволило

б створити єдиний банк даних дактилоскопічної інформації, що значно полегшило б діяльність правоохоронних органів, лікарів та інших установ, завданням яких є ідентифікація фізичної особи.

Не менш важливою проблемою, що прослідковується у сучасній експертній практиці, є цільова спрямованість дактилоскопії на вирішення ідентифікаційних завдань, з досить частим ігноруванням діагностичних досліджень папілярних візерунків, таких як:

визначення руки (права/ліва), якою залишені сліди, у тому числі визначення пальця (пальців);

наявність на руках будь-яких предметів (наприклад каблучки);

визначення особливостей слідоутворювального об'єкта (перш за все патологічних змін шкіри – наявність рубців, захворювань шкіри тощо);

стать особи, якою залишені сліди, у тому числі її вік;

можлива фальсифікація слідів папілярних візерунків;

визначення часу утворення слідів (давність слідів).

Незважаючи на цінність указаної інформації при проведенні як оперативно-розшукових, слідчо-розшукових дій, так і при розслідуванні злочинів, насамперед теоретичні основи дактилоскопічної діагностики є досить суперечливі, наукові дослідження у цьому напрямі, незважаючи на стрімкий розвиток науки, проводяться вкрай рідко, а їх результати не є однозначними. Особливо це стосується визначення давності слідів дактилоскопічного походження.

Ще однією негативною стороною дактилоскопії у нашій країні є недостатнє оснащення експертів-дактилоскопістів. У цьому напрямі прослідковуються дві складові: перша – спеціалісти, які залучаються до огляду місць подій, досить часто беруть із собою обмежений перелік технічних засобів; друга – потенціал технічних засобів, наявний у розпорядженні експертних підрозділів, не є співставним з можливостями

передових країн світу. Так, майже не використовуються при оглядах місць події лазерні та монохромні освітлювачі, відповідні їм люмінесцентні порошки та розчини. Набір звичайних дактилоскопічних порошоків не перевищує 4–5 одиниць різних видів (а досить часто і менше), у той же час як сучасна світова практика свідчить, що необхідно мати не менш ніж 10–15 сучасних дактилоскопічних проявників і використовувати їх залежно від типу та виду слідосприймальної поверхні. Також у більшості випадків спеціалісти на місцях пригод працюють зі звичайною господарчою липкою стрічкою та не використовують спеціалізовані дактилоскопічні плівки. Усе це у сукупності знижує як якість слідів, так і можливості експертів експертних установ при їх подальшому дослідженні.

Тож для усунення висвітлених проблемних моментів необхідний комплекс цілеспрямованих організаційно-методичних заходів як на законодавчому рівні, так і з боку керівників експертних підрозділів. Їх усунення дозволить підвищити не лише ефективність використання дактилоскопічних досліджень у розкритті та розслідуванні злочинів, а і значно полегшило б діяльність інших установ, завданням яких є ідентифікація фізичної особи.

ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ГЕМОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВЕЛИКИХ ПАРТІЙ БУРШТИНУ

Петро БАРАНОВ

Олена СЛИВНА

Борис ЖУК

Сучасний стан законодавчого забезпечення добутку, виробництва та використання дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння в Україні залишається складним і не до кінця розробленим, що веде до зростання злочинності у цьому питанні. Тому в останній час у зв'язку з незаконним видобутком і реалізацією бурштину росте і кількість судових проваджень, що призводить до різкого зростання професійного навантаження з його діагностичного гемологічного визначення у спеціальності 17.1 “Дослідження дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння”. Особливу проблему для експертів викликають промислові та напівпромислові партії бурштину у сировині масою понад 100 кг.

Провести повні дослідження, як це зобов'язує законодавство, у лабораторних умовах за короткий час практично неможливо. У зв'язку з цим була розроблена методика створення репрезентативної (аналітичної) проби, яка максимального відповідає складу всієї партії бурштину та повторює всі її властивості.

У промисловості для вирішення цих завдань здавна використовують метод квартування, тобто метод скорочення обсягу проб. Специфіка судової експертизи, яка заснована на принципах законності, об'єктивності, незалежності та повноти досліджень, вимагає певної доказової бази достовірності та об'єктивності цієї методики. Це дозволить повністю вирішувати певні ситуації при доказі в суді.

У запропонованих методичних рекомендаціях використовується класичний підхід до квартування проб, який

адаптований до правового поля, в рамках якого діє судовий експерт.

Достовірність і надійність методики забезпечена перевіркою на збіжність отриманої аналітичної проби з результатами вивчення вихідної партії бурштину. Об'єктивність методики забезпечує розрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона.

Процес скорочення великих партій бурштину у сировині полягає у формуванні репрезентативної (аналітичної) проби і складається з 6 етапів.

Перший етап. Зважування та звіряння даних із супровідними документами проводять з метою визначення чистої маси (нетто) бурштину, без сміття і маси упаковки, тому зважування великих партій необхідно здійснювати при отриманні об'єктів дослідження в присутності слідчого або довіреної особи.

Другий етап. Визначення кількості фракцій у відсотковому співвідношенні у вихідних пробах. Інформацію про кількість фракцій у вихідних пробах отримують трьома способами: способом візуального спостереження, способом фотофіксації та ситовим способом.

Третій етап. Групування проб за збіжністю фракцій ведеться при їх поділі за ваговими сортами та під час побудови гістограм, які наочно демонструють кількість виділених груп.

Четвертий етап. Квартування, як процес формування репрезентативної проби, включає перемішування вихідної проби і саме її скорочення з отриманням репрезентативної проби, яка характеризується збіжністю її властивостей з властивостями вихідного матеріалу.

П'ятий етап. Визначення кількості фракцій у відсотковому співвідношенні після квартування. Після квартування отриману аналітичну пробу бурштину зважують і здійснюють визначення фракційного складу згідно з характеристиками, визначеними вище.

Шостий етап. Оцінка достовірності отриманих результатів відбору репрезентативної проби, де відбувається контроль за збігом параметрів складу отриманої (репрезентативної) проби і вихідного матеріалу. Відібрана репрезентативна проба повинна мати властивості, що відповідають всьому загалу наданого об'єкта.

Алгоритм, якоюсь мірою, є універсальним, бо він застосовується як для партії бурштину з однієї проби, так і для тих, що складаються із декількох проб.

У цих методичних рекомендаціях розглянуто варіант, коли партія бурштину складається з однієї проби. У цьому випадку з алгоритму випадає один етап – групування.

Але, якщо експертиза представлена двома об'єктами, то алгоритм повністю зберігається, тому що необхідно визначати збіжність проб у кількісному та якісному співвідношенні фракцій. І якщо ці дві проби мають різний фракційний склад, то їх треба розглядати як дві групи. Такий алгоритм буде застосовуватися і для 3, 4 і більше проб. В іншому випадку, це одна група проб.

У розглянутій методиці, окрім самого процесу кватрування, особливе місце належить доказу достовірності результату.

Доведення достовірності є обов'язковим пунктом при проведенні будь-яких досліджень, а судова експертиза є саме таким процесом. Тут важливо довести об'єктивність і правильність результатів, тому експерт повинен бути впевненим у своїх висновках і завжди готовим їх довести.

Запропонований спосіб скорочення та отримання репрезентативних проб орієнтований на отримання об'єктивних результатів і, що досить важливо, він забезпечує невразливість експерта у своїй професійній діяльності.

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Микола БЕДНАРЧУК
Ярослав ЗАЯЦЬ
Сергій ДОЛИНСЬКИЙ
Олександр ЯРОВИЙ

Стрімкий розвиток сучасного суспільства постійно висуває нові вимоги до усіх напрямів розвитку науки і практичної діяльності та вимагає їх відповідності реальним потребам. Тому дослідження стану і перспектив розвитку судової товарознавчої експертизи як окремого напрямку судової експертизи актуальні у контексті проблем криміналістичної юстиції.

Аналіз інформаційних джерел з товарознавства, експертизи товарів і судової товарознавчої експертизи за останні 20 років, а також багаторічний особистий досвід практичної, наукової і науково-педагогічної діяльності авторів у цих сферах дозволяють стверджувати, що для встановлення напрямів подальшого розвитку, які відповідають реальним вимогам і потребам судочинства, сучасну судову товарознавчу експертизу доцільно вивчати не відокремленою від споріднених напрямів наукової та практичної діяльності, а комплексно, в умовній системі “товарознавство – експертиза товарів – судова експертиза”. При використанні системного підходу для означення перспектив розвитку судової товарознавчої експертизи нами встановлено таке.

Дослідники товарів одностайні у думці, що експертиза товарів виникла одночасно з товарним виробництвом на ґрунті наукової інформації (знань) про товари, які сьогодні означені стандартизованим терміном “товарознавство”, внаслідок об’єктивної потреби у фаховому оцінюванні товарів. Тому за

тривалий час розвитку вона, як і інші класичні науки, вона виробила широкий інструментарій своєї діяльності: від теоретичних основ та фундаментальних положень – до найрізноманітніших методів дослідження товарів, включаючи лабораторні (інструментальні).

Зокрема, аналіз діяльності Львівської школи товарознавства показує, що, наприклад, ще у 1980-х роках у наукових дослідженнях (у т. ч. і за закритою тематикою, для потреб армії та флоту) використовувались не лише серійні лабораторні прилади для стандартизованих методів досліджень, але і найновіші на той час – електронний мікроскоп, спектрофотометри різних модифікацій, полярограф та ін. Це не лише давало змогу науково-педагогічним працівникам набути належного рівня науковців-дослідників, здобувати наукові звання і вчені ступені, але й готувати студентів-товарознавців як майбутніх фахівців, які мають навички дослідження товарів, товарознавців-експертів, які володіють не лише органолептичними, але й інструментальними методами дослідження товарів та можуть самостійно вдосконалювати свої знання, навички і уміння в обох означених напрямках. Тому товарознавці з успіхом працювали і у сфері торгівлі, де, зокрема, для приймання товарів за якістю найчастіше використовували органолептичні методи дослідження, і у сфері дослідження товарів (науково-дослідних установах, дослідних центрах і лабораторіях, закладах з інспектування тощо), де використовували лабораторні прилади і дослідницьке устаткування.

Судова товарознавча експертиза як окремий напрям експертизи товарів виникла відносно недавно і, відповідно до чинних методик дослідження (значна частина з яких, до речі, морально застаріла і виконана на базі наукових і літературних даних до 1990 року) й інших нормативно-правових актів, використовує лише органолептичний метод дослідження (включаючи найпростіші вимірювання – лінійні розміри, масу та ін.) і не використовує величезний, часто гармонізо-

ваний з міжнародними стандартами, арсенал лабораторних методів дослідження, яким володіє сучасне товарознавство та сучасна експертиза товарів.

Використання лише органолептичного методу досліджень в умовах сьогодення залишає судову товарознавчу експертизу на морально застарілому рівні, не виправдано зменшує не лише її науково-практичні, але й економічні перспективи. Тому логічним, доцільним і об'єктивно необхідним кроком, який спрямований на розвиток установ, що здійснюють судову товарознавчу експертизу, та приведення цього виду експертизи у відповідність до вимог часу, є відкриття лабораторій з дослідження товарів і використання у судовій товарознавчій експертизі (поряд з органолептичними) лабораторних (інструментальних) методів дослідження.

Застосування інструментальних методів досліджень у судовій товарознавчій експертизі дозволить на якісно вищому рівні виконувати вимоги Закону України “Про судову експертизу” щодо обґрунтованості та об'єктивності висновку експерта, значно підвищить авторитет судового експерта товарознавця, можливості його зростання як науковця, оскільки в сучасних установах і закладах судової експертизи, які, як правило, мають статус науково-дослідних установ – помітна тенденція до зростання частки працівників з науковими ступенями та вченими званнями. Особливо показовим у цьому аспекті є Національний науковий центр “Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса”, у якому значна частина працівників мають науковий ступінь доктора наук і вчене звання професора.

Високий науковий рівень судового експерта товарознавця не лише позитивно вплине на процес і результат його роз'яснення щодо наданого висновку, передбачено Законом України “Про судову експертизу”, але й дозволить збільшити надходження коштів у державний бюджет від експертної діяльності закладів судової експертизи.

Використання лабораторних методів дослідження значно розширить можливості судової товарознавчої експертизи. Наприклад, лише одна класична група товарів – взуття побутове, може бути досліджене за десятками показників властивостей, які передбачені чинними вітчизняними і міжнародними стандартами на випробування взуття і, зокрема, впливають на його ринкову вартість; ще більша кількість досліджуваних показників властивостей стандартизована для взуття виробничого і спеціального призначення.

Так, сучасні можливості товарознавчої експертизи, які стосуються використання лабораторних методів дослідження – мають усі об'єктивні передумови стати реаліями сучасної судової товарознавчої експертизи та вивести цей вид експертизи товарів на якісно новий рівень, який відповідає потребам сьогодення.

ПРО ЕКСПЕРТИЗУ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ І БЕЗПЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ (СИСТЕМ)

Василь БІЛОУС

Правила виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України, затверджені Наказом Міністерства оборони України від 08.12.2016 № 661, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 12.01.2017 за № 31/29899, визначають безпілотний літальний апарат (БпЛА) як повітряне судно (ПС), керування польотом якого і контроль за яким здійснюються дистанційно за допомогою пункту дистанційного пілотування (станції наземного керування) (ПДП), що розташований поза ПС, або ПС, що здійснює політ автономно за відповідною програмою.

Завдяки очевидній інноваційності, відносній доступності, високій надійності та комплексу інших переваг над традиційними засобами і методами професійної і творчої діяльності застосування БпЛА набирає стрімкого поширення в археології, геології, геодезії, картографії, фото- та відеографії, кінематографії, сільськогосподарському виробництві, енергетиці, правоохоронній діяльності, транспортній та інших галузях. Однак при цьому, БпЛА як двосічний меч все частіше та не менш ефективно застосовуються й у протиправних цілях: на Заході України, переважно, з метою незаконного транспортування до сусідніх країн підакцизних товарів, на сході – для ведення аеророзвідки та/або бомбардування позицій Збройних Сил України; незалежно від регіону – для переміщення заборонених речей до пенітенціарних закладів тощо. Досудове розслідування кожного такого випадку неодмінно потребує застосування спеціальних знань.

Тож цілком обґрунтовано Наказом Центрального управління Служби безпеки України від 03.08.2020 № 215, заре-

єстрованим в Міністерстві юстиції України 25.09.2020 за № 938/35221, Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у системі Служби безпеки України, затверджену наказом ЦУ СБУ від 29.05.2015 № 371, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22.06.2015 за № 738/27183, доповнено новим додатком 3, яким передбачено експертизу безпілотних літальних апаратів.

Наказом ЦУ СБУ від 15.09.2021 № 321, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 24.09.2021 за № 1258/36880, Додаток 4 до Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом ЦУ СБУ від 24.12.2014 № 855, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16.01.2015 за № 44/26489, викладено у новій редакції, якою клас інженерно-технічної експертизи розширено за рахунок такого виду судової експертизи, як експертиза безпілотних літальних апаратів. А перелік видів експертних спеціальностей доповнено спеціальністю 10.26 Дослідження безпілотних літальних апаратів, які призначені для радіоконтролю і перехоплення систем мобільного зв'язку, фото-, відеоконтролю за об'єктами на місцевості.

Таке нововведення можна вважати прогресивним, проте далеким від довершеності. Адже ним не враховано, що БпЛА – це складний слідосприймальний і слідоутворювальний об'єкт, універсальна багатокomпонентна платформа для переміщення повітрям різноманітного корисного навантаження з метою виконання значно ширшого, ніж зазначається, переліку функцій. У згаданих вище Правилах відзначається, що безпілотне повітряне судно (БпЛА), пов'язані з ним пункти дистанційного пілотування, необхідні лінії керування і контролю та інші елементи, вказані в затвердженому проекті типу безпілотного авіаційного комплексу, складають безпілотний авіаційний комплекс (безпілотну авіаційну систему) (БпАК), який може включати декілька БпЛА.

Слід констатувати, що у системі судово-експертних установ України єдиний підхід до вирішення цієї давно назрілої проблеми дотепер не сформовано. Так, Додатком 5 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 04.03.2015 за № 249/26694, у переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, клас інженерно-транспортної експертизи ще сім років тому розширено за рахунок такого виду судової експертизи, як авіаційно-технічна експертиза. А перелік видів експертних спеціальностей доповнено спеціальністю 10.25 Дослідження авіаційних подій та інцидентів.

При цьому лише Наказом Міністерства юстиції України від 05.08.2021 № 2770/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 10.08.2021 за № 1051/36673, до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5, зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5), внесено зміни, відповідно до яких клас інженерно-технічної експертизи доповнено таким видом судової експертизи, як авіаційно-технічна.

Додатком 2 до Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затвердженого Наказом МВС України від 21.09.2020 № 675, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 08.01.2021 за № 22/35644, у переліку видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній

службі МВС, клас інженерно-транспортної експертизи розширено за рахунок такого виду судової експертизи, як авіаційно-транспортна. А перелік видів експертних спеціальностей доповнено спеціальністю 10.28 Дослідження технічного стану літальних апаратів та окремих складових, дослідження дій авіаційного персоналу, дослідження аеронавігаційного забезпечення польотів.

В обох окреслених випадках про експертизу БпЛА та/або БпАК окремо взагалі не згадується, що спонукає нас привернути увагу професійної спільноти до необхідності невідкладного приведення нормативно-правового забезпечення судово-експертних установ різних відомств до спільного знаменника та розроблення відповідних методик проведення судових експертиз безпілотних літальних апаратів і безпілотних авіаційних комплексів (систем).

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ” В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ ІНОЗЕМНИХ КРАЇНАХ

Олександр БОБИК

В українському законодавстві поняття “судовий експерт” (“експерт”) передбачено Законом України “Про судову експертизу” та іншими процесуальними кодексами України. Визначення судового експерта витікає з поняття судової експертизи, яке наводиться в Законі України “Про судову експертизу”.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Відповідно статті 10 цього Закону судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

У статті 69 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

У Цивільному процесуальному кодексі України експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями,

необхідними для з'ясування відповідних обставин справи (стаття 72). Тобто це особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань.

У Кодексі адміністративного судочинства експертом є особа, яка має необхідні знання та якій в порядку, установленому цим Кодексом, доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі (стаття 66).

Відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну експертизу”, експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи (стаття 4).

У Положенні про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 № 767 (у редакції від 28.10.2020) експерт – висококваліфікований спеціаліст, який має вищу освіту, відповідну кваліфікацію і професійні знання з питань, що досліджуються, виконує службові обов'язки, пов'язані з провадженням діяльності у відповідній галузі, безпосередньо проводить експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість висновків відповідно до завдання на проведення експертизи.

У законах Азербайджану (“Про судово-експертну діяльність” від 18.11.1999), Казахстану (“Про судово-експертну діяльність” від 10.02.2017), Киргизії (“Про судово-експертну

діяльність” від 24.06.2013), Естонії (“Про судову експертизу” від 30.01.2001), Молдови (“Про судову експертизу та статус судового експерта” від 14.04.2016), Росії (“Про державну судово-експертну діяльність у Російській Федерації” від 31.05.2001), Білорусії (“Про судово-експертну діяльність” від 18.12.2019) законодавцем роз’яснюється термін “судовий експерт” та закріплюється, хто і ким може бути призначений судовим експертом, визначаються вимоги до судового експерта, керівника судово-експертного підрозділу, права, обов’язки та відповідальність судового експерта.

В Азербайджані судовий експерт (експерт) – особа, на яку покладено проведення судової експертизи, володіє необхідними знаннями зі спеціальних питань, що належать до предмета судової експертизи, та не зацікавлена у результаті справи і отримала свідоцтво судового експерта.

У Казахстані судовий експерт – не зацікавлена у справі особа, яка володіє спеціальними науковими знаннями та відповідає іншим вимогам, установленим законом, якій доручено провадження судової експертизи.

У Киргизії судовий експерт – не зацікавлена у результаті справи особа, яка має спеціальні знання в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, якій відповідно до законодавства Киргизької Республіки доручено провадження судової експертизи.

В Естонській Республіці експертом є особа, яка використовує позасудову експертизу при проведенні судової експертизи, а у випадку, передбаченому законом, також юридичну експертизу. Судовий експерт – це особа, яка працює в державній експертній установі, завданням якої є проведення експертних досліджень.

У Республіці Молдова судовий експерт – особа, кваліфікована та відповідно до закону уповноважена для провадження експертиз та формулювання висновків за спеціальністю, в якій вона авторизована, щодо певних фактів, обставин, пред-

метів, явищ та процесів, тіла людини та людської психіки та включена до Державного реєстру судових експертів.

У Російській Федерації державним судовим експертом є атестований працівник державної судово-експертної установи, який проводить судову експертизу у порядку виконання своїх посадових обов'язків.

У Республіці Білорусії судовим експертом Державного комітету судових експертиз є особа, яка обіймає штатну посаду начальницького складу або цивільного персоналу, у тому числі керівника (його заступника), що має свідоцтво про присвоєння права самостійного проведення судових експертиз, до службових (посадових) обов'язків якої входить здійснення судово-експертної діяльності. У Білорусії судовим експертом є:

працівник, співробітник, який має спеціальне звання, військовослужбовець державної судово-експертної організації, які мають свідоцтво про присвоєння права самостійного проведення судових експертиз, до трудових (службових) обов'язків яких належить здійснення судово-експертної діяльності;

працівник іншої судово-експертної організації, що має свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, до трудових обов'язків якого входить проведення судових експертиз;

індивідуальний підприємець, який має свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, який провадить діяльність з проведення судових експертиз на підставі ліцензії (далі, якщо не визначено інше, – індивідуальний підприємець).

У польському законодавстві відсутнє визначення поняття “експерт” чи “судова експертиза”. У Республіці Польщі умовно прирівнюється експерт до “зовнішнього засобу фахових знань”, до якого звертаються суд чи прокурор за необхідності для прийняття правильного рішення. У Польщі існує чотири

основні концепції, що вказують на статус експерта у кримінальному провадженні:

- 1) концепція “наукового судді”;
- 2) концепція “судовий експерт – помічник суду”;
- 3) концепція “судовий експерт – свідок”;
- 4) концепція “судовий експерт – самостійний учасник судочинства”.

Отже, судовим експертом (експертом) як в українському законодавстві, так і в деяких іноземних країнах може бути особа, що володіє спеціальними знаннями, яку залучають органи досудового розслідування, суд для проведення експертизи, не зацікавлена у результаті справи, має відповідну освіту, пройшла належну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНАРЯДЬ, АГРЕГАТИВ, ІНСТРУМЕНТІВ І ЗАЛИШЕНИХ НИМИ СЛІДІВ)

Володимир БОНДАР

Михайло ШАЛЯПІН

Відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України експерт зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його. Обґрунтованість та об'єктивність висновку експерта можлива лише у випадку, якщо в процесі збирання речових доказів (об'єктів) та їх подальшого експертного дослідження застосовуються науково обґрунтовані методи і методики, що дозволяють отримати достовірні результати. Отже, науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності має ключове значення та полягає у забезпеченні проведення судових експертиз на науковій основі, створенні необхідних умов для повноцінного застосування судовим експертом сучасних досягнень науки і техніки.

Наукові та методичні основи трасологічних досліджень виробів масового виробництва формувались і вдосконалювались упродовж більше ста років, отримавши відбиття в працях В. Г. Гончаренка, В. С. Митричева, Н. П. Майліс, С. Ш. Касимова, М. Я. Сегая, А. Г. Скоморохова та багатьох інших. У теперішній час питання інформаційного та методичного забезпечення призначення і проведення трасологічної експертизи слідів виробничо-технологічних механізмів мають деякі проблемні аспекти і потребують вдосконалення. Згідно з пе-

реліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, передбачених Положенням про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 даний вид трасологічної експертизи має таке найменування: 4.2. “Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами”. Високотехнологічні способи виготовлення виробів масового виробництва мають певний ступінь пріоритетності, до них належать: лазерні, адитивні технології. Через це перед державними судово-експертними установами стоять задачі у вивченні, систематизації та розробці методичних і науково-методичних матеріалів з експертного дослідження слідів виробничо-технологічних механізмів на виробах масового виробництва. Трасологічне дослідження виробів масового виробництва, виготовлених з використанням інноваційних технологій, є багатоетапним і складним процесом.

Питанню науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні останнім часом приділяється особлива увага. Його актуальність пов’язана з необхідністю оптимізації використання спеціальних знань у судочинстві для уникнення можливих експертних помилок і, як наслідок, виключення помилкових судових рішень.

Відповідно до ст. 8 Закону України “Про судову експертизу” організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності державних спеціалізованих установ покладається на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.

Під час проведення аналізу нормативно-правових актів, що регламентують стандартизацію і сертифікацію судово-експертної діяльності, встановлено, що до об'єктів стандартизації методичного забезпечення судової експертизи належать:

експертні методики;

освітні програми підготовки фахівців науково-дослідних установ судових експертиз за експертними спеціальностями, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта;

технічні засоби й обладнання, програмне забезпечення.

Для практичної реалізації зазначеного положення у відомчих судово-експертних установах повинні бути створені умови для проведення наукових досліджень у галузі судової експертизи, розроблення найбільш досконалих методів і методик судової експертизи та максимального використання її можливостей під час виявлення, розслідування і профілактики кримінальних правопорушень.

Згідно з наказом МВС України від 03.11.2015 № 1343 функції експертної установи Міністерства внутрішніх справ України покладено на Експертну службу МВС, яка складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ) та територіальних підрозділів – науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (далі – НДЕКЦ).

Відповідно до Положення про Експертну службу МВС України, затвердженого наказом МВС України від 03.11.2015 № 1343, Експертна служба відповідно до покладених на неї завдань:

здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності, у тому числі розробляє методики проведення судових експертиз, стандарти, технічні регламенти, державні класифікатори, методичні рекомендації, довідкові посібники, програмні продукти;

здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення, обробку персональних даних, складає статистичну звітність, забезпечує режим доступу до інформації;

здійснює наукову та науково-технічну діяльність у галузі судової експертизи.

Результати аналізу експертної практики та наукових джерел свідчать, що підготовка науково-методичних матеріалів здійснюється переважно такими суб'єктами:

ученими і фахівцями закладів вищої освіти, зокрема зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку кадрів МВС та Національної поліції України;

розробниками судово-експертних чи техніко-криміналістичних засобів;

спеціалізованими державними судово-експертними установами чи окремими експертами.

Проте, варто зазначити, що останнім часом набуває все більшого розповсюдження ще один перспективний напрям отримання судовими експертами необхідних науково-методичних матеріалів. Поряд з гармонізацією законодавства України та практики його реалізації відповідно до міжнародних стандартів і досвіду європейських держав у сфері судово-експертної діяльності також приводяться у відповідність до міжнародних стандартів і методики експертних досліджень, уніфікуються з методиками європейських країн. У рамках такої уніфікації існує можливість отримання від судово-експертних установ передових держав світу новітніх науково-методичних матеріалів, які вже є апробованими та впровадженими в судово-експертну діяльність на міжнародному рівні.

Так, у рамках ENFSI (Європейської мережі судово-експертних установ) однією з найважливіших умов ефективної діяльності судово-експертних установ є валідація (оцінювання придатності) судово-експертних методик. Валідація методик є важливим елементом системи забезпечення та контролю

якості результатів експертних досліджень, а її практика широко поширена в судово-експертних установах в усьому світі.

Стандартизація (уніфікація) експертних методик, єдині термінологічні стандарти, уніфіковані вимоги до судових експертів і програм професійної експертної освіти дозволяють вирішити ще одну проблему – проведення судових експертиз на базі єдиного науково-методичного підходу.

У контексті обраної теми, слід зробити наголос на тому, що проблеми методичного забезпечення досліджень знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів зумовлені необхідністю створення єдиної науково-методичної бази, що має включати в себе методики, методи, які застосовуються під час дослідження цієї групи об'єктів, їх доступність експертам різних відомств, також учасника кримінального провадження; приведенням застосовуваних методів і методик відповідно до сучасних рівнів розвитку науки і техніки; інтеграції та диференціації досягнень науки і техніки в експертну практику.

Найменування експертизи передбачає вирішення більш широкого кола завдань: не тільки встановлення підприємства-виробника; установлення тотожності конкретного вузла або деталі виробничого механізму за його слідами виробничого походження або розділеним частинам, але й визначення способу виготовлення (обробки) виробу та його споживчого призначення.

Об'єкти досліджень знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів:

механізм або технічний пристрій або його робочі частини, які, на думку експерта, брали участь у механізмі слідоутворення;

вироби масового виробництва зі слідами, утвореними робочими частинами виробничих механізмів;

порівняльні зразки – вироби, виготовлені механізмами, що перевіряються в аналогічний період часу, що й досліджуваний виріб;

технічна документація про кількість виготовлених виробів, умови експлуатації, про наявність ремонту та заміни вузлів та деталей

На сьогодні наукові та методичні засади криміналістичних досліджень виробів масового виробництва потребують подальшого розвитку. Це пов'язано з інформаційними технологіями в галузі промислового виробництва. У слідах, утворених деякими інноваційними виробничо-технологічними механізмами, на виробах масового виробництва не відображається сукупність ознак зовнішньої будови слідоутворюючих частин, що впливає на результативність трасологічних досліджень. Зазначені обставини зумовлюють необхідність теоретичного та практичного вивчення можливостей виробництва трасологічної експертизи виробів масового виробництва, виготовлених за інноваційними технологіями.

На основі узагальнення матеріалів трасологічних експертиз серед об'єктів, що надходять на дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишеними ними слідів, найбільш часто досліджуються вироби з металів і сплавів: знаряддя злочину, друкарські форми для виготовлення підроблених грошей, вироби, напівфабрикати та заготовки, а також взуття, дроти тощо. Крім дослідження слідів таких об'єктів, безпосередньо на них можуть бути виявлені ознаки технологічного характеру, за якими експерти встановлюють факт виготовлення їх на одному підприємстві або в одній партії. Нерідко такі предмети мають загальне джерело виготовлення, але можуть зустрічатись у різних регіонах, проходячи як речові докази у декількох кримінальних провадженнях.

Коло завдань, що вирішуються дослідженням виробів масового виробництва, є дуже широким. До ідентифікаційних належать завдання за встановлення індивідуально визначеного виробничого джерела; визначення єдиного виробничого джерела.

Діагностичні завдання, вирішувані в рамках цього дослідження, спрямовані на встановлення:

способу виготовлення (обробки) виробів;

виду або типу технічних пристроїв, які використовувались у процесі виготовлення;

виду технологічного процесу (виду, послідовності та кількості технологічних операцій, що застосовувались);

конструктивних особливостей робочих частин і механізмів технічного пристрою;

режимів і параметрів, які використовуються під час виготовлення (обробки).

При надходженні на дослідження в судово-експертну установу виробу масового виробництва або його фрагмента експертів необхідно встановити такі обставини:

види й типи виробничих і технологічних механізмів, що використовуються на цьому підприємстві, упродовж якого часу;

чи піддавались ремонту (заміні) частини або деталі механізму, за допомогою якого був виготовлений виріб (фрагмент виробу);

чи вносились зміни в конструкцію цього виробу безпосередньо на підприємстві;

чи не вносились зміни в технологію виробництва певного виду виробів на цьому підприємстві, не вказані у відповідній технічній документації;

які види маркування використовуються на цьому підприємстві;

у яких умовах експлуатувався та транспортувався виріб, поданий на дослідження.

Зазначені вище обставини суттєво впливають на механізм слідоутворення, а також ідентифікаційний період ознак, які характеризують той чи інший технологічний процес, що істотно відіб'ється на обґрунтованості та достовірності висновків експерта. Для встановлення цих фактичних даних

між судово-експертною установою, підрозділами досудового розслідування та підприємствами-виробниками має бути продуктивна взаємодія, що полягає в можливості запитувати натурні або цифрові колекції виробів, порівняльних зразків, отримувати консультації фахівців заводів і фірм щодо особливостей роботи виробничих і технологічних механізмів і станків.

У теперішній час через розвиток інформаційних технологій однією з актуальних проблем судово-експертної діяльності є необхідність стандартизації методичного забезпечення проведення окремих родів і видів судових експертиз.

Під час проведення аналізу нормативно-правових актів, які регламентують питання стандартизації і сертифікації судово-експертної діяльності, встановлено, що напрямами вдосконалення науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності є:

стандартизація процесуального законодавства, яке регламентує проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві, а також використання її результатів як доказів у рамках різних видів судочинства;

уніфікація термінів і понять кожного виду й роду судових експертиз (прийняття національних стандартів);

типізація та паспортизація експертних методик проведення певних видів експертиз.

Застосування сертифікованих методик експертних досліджень, єдиних кваліфікаційних вимог до експертів відповідних експертних спеціальностей у державних судово-експертних установах незалежно від відомчої належності створює реальну можливість отримання із заданою точністю зіставних результатів при експертному дослідженні одних і тих самих об'єктів.

Проблеми стандартизації та сертифікації науково-методичного забезпечення трасологічної експертизи знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів є актуаль-

ними, вирішення даних питань дозволить на якісно новому рівні вирішувати складні теоретичні й практичні експертні завдання, виключати можливі експертні помилки, а також оптимізувати роботу Експертної служби МВС України зокрема та державних судово-експертних установ загалом.

Слід зазначити, що більшість об'єктів трасологічної експертизи виробів масового виробництва (готові вироби, а також технологічні та виробничі механізми, що застосовуються при їх виготовленні) є стандартизованими. Отже, вимоги до виготовлення виробів, експлуатації та зберігання, а також процеси виробництва регламентуються конкретними нормативно-технічними документами, серед яких ДСТУ, СОУ, технічні умови, які розробляються в установленому порядку та є обов'язковими до виконання підприємствами й заводами виробниками.

Підприємства та фірми-виробники мають право самостійно ухвалювати, за погодженням зі споживачем, технічні умови, технічні зразки та зразки-еталони. Параметри продукції, установлені в процесі виробництва на певному підприємстві, регламентуються конкретними технічними умовами, але мають відповідати вимогам ДСТУ. Водночас, наявність великої кількості нормативних документів, що регламентують той чи інший технологічний процес, готову продукцію масового виробництва, яка надходить на дослідження експертам-трасологам, а також збільшенням числа технологій, використовуваних заводами-виробниками та підприємствами при виробництві виробів масового виробництва, приводить до розрізненого характеру інформаційної складової провадження трасологічних експертиз. На практиці експерти часто стикаються з відсутністю у їх розпорядженні натурних колекцій, зразків – еталонів, а також технічної документації, таким чином, на нашу думку, необхідно створити загальнодержавну інформаційну базу даних щодо систематизації способів виготовлення виробів масового виробництва з додаван-

ням відповідних порівняльних зразків, а також нормативно закріпити обов'язок суб'єктів господарської діяльності – виробників виробів масового виробництва вносити в дану базу використовувані технології виготовлення виробів масового виробництва, а також зміни, які вносяться в технологічний процес, що суттєво впливають на механізм слідоутворення. Створення даної системи забезпечить доступність методичних матеріалів судовим експертам різних судово-експертних установ, дозволить уніфікувати методичне забезпечення дослідження слідів виробничо-технологічних механізмів. Також слід зазначити, що створення цієї інформаційної системи дозволить експертові на підготовчій та аналітичній стадіях експертного дослідження оптимізувати свою роботу, організувати інформаційне забезпечення його діяльності. Стандартизація в дослідженні знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів виробничо-технологічних механізмів дозволить привести відповідну методика дослідження відповідно до сучасних рівнів розвитку науки і техніки, забезпечить інтеграцію сучасних технологій в експертну практику, що є необхідним для вдосконалення судово-експертної діяльності загалом.

Застосування сертифікованих методик експертних досліджень надасть реальну можливість отримання із заданою точністю зіставних результатів при експертному дослідженні одних і тих самих об'єктів, у тому числі виробів масового виробництва.

Пріоритетним напрямом розвитку інформаційного забезпечення дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів є розробка цифрових колекцій слідів та ідентифікаційних ознак сучасних виробничих і технологічних механізмів. Зазначені цифрові колекції можуть функціонувати як у рамках конкретної судово-експертної установи, так і в масштабі єдиної загальнодержавної інформаційної системи способів виготовлення виробів масового виробництва.

З огляду на це основними завданнями науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в системі МВС України є: аналіз стану використання конкретних досягнень науки і техніки в практичній діяльності експертної установи та регіональних експертних підрозділів з проведення судових експертиз; установлення причин і умов, що ускладнюють їхнє застосування (необхідність актуалізації інформації, що міститься в методиках дослідження певних об'єктів); визначення заходів, необхідних для усунення негативного впливу і створення умов для використання сучасних досягнень науки і техніки.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Валерія БОНДАРЕНКО-БЕРЕГОВИЧ

Доволі часто при розслідуванні злочинів і розгляді кримінальних проваджень виникає необхідність залучення судових експертів з різних галузей знань. У цьому випадку необхідно призначати такий вид експертизи, як комплексна. Особливістю такої експертизи є багаторівневий і комплексний характер, що потребує залучення до проведення експертизи фахівців інших спеціальностей.

На сьогодні саме цей вид судових експертиз є надійним засобом спростування чи доведення вини підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Існує й інша сторона – проблематика, пов’язана з призначенням і проведенням комплексних судових експертиз. Поняття, зміст комплексних судових експертиз, процесуальне значення висновку експерта, методи та методики їх проведення, оцінка даних та їх використання у судовому процесі.

Вищеперелічені питання досліджували багато вчених, найвидатнішими з яких є: Р. Белкін, А. Вінберг, В. Гончаренко, Н. Клименко, О. Росинська, О. Шляхов та інші. Однак донині багато питань є не вирішеними, що призводить до виникнення труднощів на практиці. Ці питання доцільно поділити на проблеми правового, методичного й організаційного характеру.

На сьогодні важливість проведення комплексних судових експертиз не викликає сумнівів, але їх статус у кримінальному процесі окремо не визначений. На законодавчому рівні поняття “комплексна експертиза” згадується лише в Кодексі адміністративного судочинства України та Цивільному процесуальному кодексі України.

Під час проведення комплексної судової експертизи погоджуємося з О. Саїнчимим і пропонуємо передбачити:

обсяг компетенції в суміжних галузях знання експертів, що беруть участь у комплексній експертизі;

порядок формування висновків учасників комплексної експертизи;

порядок проведення міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділу);

правовий статус провідного експерта як організатора й керівника комісії експертів, визначення його функцій, прав і обов'язків.

Наступне питання, яке потребує свого розгляду, пов'язане з методичним забезпеченням комплексних досліджень. Комплексні експертизи мають виконуватися на основі спільно визначеної для цієї конкретної експертизи методики експертного дослідження.

Загалом методики комплексних експертиз створюються шляхом аналізу даних і методів тих видів експертних досліджень, для яких поставлені питання є суміжними і реалізуються судовими експертами різних спеціальностей за єдиною програмою.

Окрім цього, з одного боку, існує проблема методичного забезпечення комплексних судово-експертних досліджень, а з іншого – ще одна проблема, пов'язана з переглядом певних позицій наявних методик з метою внесення до них змін і доповнень. Це пов'язано зі змінами в чинному законодавстві та інших нормативно-правових актах, які впливають на окремі положення методик; із появою нових об'єктів дослідження, а також новітнього обладнання й устаткування, що пов'язано з розвитком науково-технічного прогресу; наявності суперечностей і неоднозначностей тлумачень окремих їх положень, що виявляється з часом у ході застосування методик тощо.

Під час призначення таких експертиз слідчі та суди в постановках та ухвалах не завжди чітко визначають, де потрібна комплексна експертиза, а де комісійна. Часто має місце необґрунтоване призначення комісійних експертиз у провадженнях, які не потребують комісійного дослідження.

Окрім цього, в організаційному плані в практиці роботи окремих експертних установ інколи зустрічаються деякі ускладнення, пов'язані з реєстрацією матеріалів у структурних підрозділах, організацією роботи експертів з різних відомств, відповідним відображенням у статистичних звітах за напрямками роботи підрозділів та виставленням рахунків за проведення експертиз.

Розв'язання зазначених проблем, на нашу думку, надасть змогу повноцінно захищати права громадян, покращить організацію роботи судових експертів і буде сприяти успішному виконанню завдань правосуддя загалом.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ

Ірина БОТНАРЕНКО

Початковий етап розслідування будь-якого кримінального правопорушення становить наукову категорію криміналістичної науки. Послугуються нею для позначення періоду досудового розслідування, на якому за допомогою слідчих (розшукових) дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів, виконуваних одразу після відкриття кримінального провадження, встановлюють обставини події, які мають ознаки злочинного діяння, необхідні: для орієнтування органів та осіб, що розслідують кримінальне правопорушення; висування версій; планування розслідування; розшуку та затримання злочинця; забезпечення відшкодування збитку; припинення кримінального правопорушення. Процесуальна та організаційна правильність проведення слідчих (розшукових) дій саме на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення сприятиме найбільш повному отриманню інформації щодо протиправного діяння, яке вчинено, точному висуванню слідчих версій та визначенню підозрюваних, а в подальшому – і формуванню доказової бази, яка засвідчить винність конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Розглядаючи питання початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, не можемо оминати увагою праці таких вчених, як Р. С. Белкіна, І. А. Возгріна, В. О. Коновалової, А. Ф. Волобуєва, Л. Я. Драпкіна, І. М. Лузгіна, В. О. Малярової, М. Г. Шурухнова, К. Г. Шеленіної, О. В. Шмоніна та інших. Наукові здобутки дослідників мають неабияке теоретичне і практичне значення, однак, водночас, ціла низка питань, пов'язаних з організацією та етапізацією

розслідування кримінальних правопорушень, залишається складним для дослідження. Відтак, з метою вдосконалення теоретичних основ розслідування кримінальних правопорушень, у цьому дослідженні ми зупинимось на характеристичі сутності та змісту (із визначенням завдань) початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень.

М. М. Коваль, працюючи над методикою розслідування катувань, слушно стверджує, що “організація розслідування на початковому етапі передбачає переважно роботу з наявною інформацією, її опрацювання й оцінку”, відповідно окреслюючи такі його основні завдання: установлення джерела отримання інформації (докладно з’ясовують, хто звернувся із заявою до правоохоронних органів, якщо просто надійшло повідомлення від інших осіб, встановлюють особу, яка потерпіла від конкретного злочину, та осіб, які про це повідомили); збирання інформації про особу потерпілого, що допоможе з’ясувати мотиви та цілі злочинця, а також спосіб, обстановку й місце вчинення злочину; реєстрацію заяви та внесення її до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); у разі можливості огляд місця події (залежить від ситуації, яка склалась, і часу, що минув); оцінювання слідчої ситуації, що дає змогу слідчому визначити та поставити перед собою певні завдання для розслідування конкретного злочину; висування версій відповідно до слідчої ситуації; обрання форм і прийомів взаємодії з оперативними службами, залучення спеціалістів; складання плану розслідування.

А. В. Мазур вважає (і ми не можемо не погодитися з ним), що “на початковому етапі визначають загальний напрям розслідування, висувають та перевіряють перші слідчі версії, планують подальші дії. Відповідно до отриманої первинної інформації, наслідків її перевірки і логічної оцінки орган досудового розслідування визначає першорядні завдання, розробляє стратегію і скеровує весь хід подальшого розслідування”.

Робота слідчого на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення досить часто характеризується складністю через суперечливість доказової інформації про більшість фактичних обставин, які стосуються події проти-правного діяння і винуватості у його вчиненні конкретних осіб, що може вплинути на формування істинного уявлення про вчинене протиправне діяння. Наявної інформації, якою володіє слідчий на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення, може бути недостатньо для чіткого висновку про обставини вчинення протиправного діяння, а також про дії, що йому передували та мали місце після його закінчення. Тому специфіка розслідування будь-якого кримінального правопорушення зумовлюється їх характером, необхідністю детального вивчення не лише обставин самого діяння, потерпілої особи та підозрюваних, а й різних аспектів їх життєдіяльності. Саме на цьому етапі інформація, яку отримав слідчий, дає змогу висунути версії про сутність розслідуваної події, її причини та винних осіб. Тому дії слідчого повинні бути послідовними, логічними та взаємоузгодженими. При цьому слід зауважити, саме на початковому етапі слідчий має так спланувати слідчі (розшукові) дії, щоб забезпечити можливість отримати об'єктивну інформацію про обставини вчиненого кримінального правопорушення, а також прогнозувати перебіг і результати розслідування.

В узагальненому вигляді до основних завдань початкового етапу розслідування злочинів, убачається, належать: установлення місця, часу і обстановки кримінального правопорушення, його сутності, а також виявлення, фіксація і вилучення його слідів (джерел доказів); установлення, затримання (зокрема й розшук) особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення; збирання доказів, достатніх для повідомлення про підозру.

Є. Г. Сахарова, досліджуючи методику розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням шкоди здоров'ю, вважає,

що встановленню підлягають обставини, які стосуються: події злочину; механізму події і його наслідків; особи потерпілого; особи підозрюваного; завданої шкоди.

Зважаючи на загальні тактичні завдання розслідування будь-якого кримінального правопорушення, наголосимо, що саме на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення слідчий: з'ясовує та перевіряє первинну інформацію про факт події, що трапилась; виявляє, закріплює та зберігає сліди вчиненого діяння; установлює потерпілих і свідків; реєструє заяву та вносить її до ЄРДР; за змогою проводить огляд місця події та висуває первинні слідчі версії; визначає форми і прийоми взаємодії з оперативними службами та відповідними організаціями, а також залучає спеціалістів; складає план розслідування.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що виділення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень обумовлено комплексним підходом до діяльності з розслідування протиправних діянь, а також загальними положеннями криміналістичної та кримінально-процесуальної наук. Початковий етап є чи не найважливішим етапом розслідування кримінального правопорушення, оскільки його межами охоплюється значний обсяг слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, здійснення яких забезпечує належне формування доказової бази.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ГАЗОХРОМАТОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТАДОНУ

Марко БОХАНОВСЬКИЙ
Володимир МЕЛЕЩЕНКО

Аналіз об'єктів, що містять у своєму складі метадон, належить до важливих завдань криміналістичної експертизи наркотичних засобів та психотропних речовин. Найчастіше на експертизу надходить порошок метадону гідрохлориду, майже позбавлений домішок. Окрім того, на дослідження судовим експертам потрапляють також водні розчини метадону гідрохлориду, фабрично виготовлені таблетки з вмістом метадону гідрохлориду на рівні 5 % та індиферентними наповнювачами, та предмети, на поверхнях яких наявні нашарування. Розчини метадону нерідко містять у своєму складі фармакологічно активні речовини, такі як: дифенгідрамін, новокаїн тощо.

В умовах криміналістичних лабораторій найбільш зручним та розповсюдженим методом аналізу наркотичних засобів та психотропних речовин синтетичного походження є газохроматографічне дослідження з мас-селективним або полум'яно-іонізаційним детектуванням. Аналітичне обладнання, яке при цьому використовується, є значною мірою вибагливим до якості проведення пробопідготовки. Необхідність визначення оптимальних варіантів пробопідготовки об'єктів до газохроматографічного аналізу обумовлює актуальність цього дослідження.

Стандартною підготовкою проб об'єктів, що містять метадону гідрохлорид (згідно з методичним посібником “Кількісне визначення деяких наркотичних засобів методами газової, рідинної хроматографії і УФ-спектроскопії”) є екстракція метадону хлороформом з водного підлуженого середовища. Згідно з методичними рекомендаціями “Дослідження мета-

дону” допускається здійснювати підготовку проби шляхом розчинення метадонвмісної наважки в точному об’ємі органічного розчинника.

У першому варіанті пробопідготовки до випарника хроматографа інжектуються розчин метадону у формі основи, у другому випадку – у формі гідрохлориду. У результаті дослідження методом газорідинної хроматографії з мас-селективним детектуванням для обох варіантів пробопідготовки спостерігається збіг основного піку за часом виходу та мас-спектром. Це вказує на те, що речовини знаходяться в однаковій формі у момент потрапляння проби безпосередньо до хроматографічної колонки.

Дослідженням “Gas Chromatography of Alkaloids, Alkaloidal Salts, and Derivatives” під авторством E. Brochmann-Hanssen та A. Baerheim Svendsen встановлено, що алкалоїди та їх солі елюються з колонки у вигляді вільних основ. Причиною цього є термальна дисоціація солей алкалоїдів в умовах високої температури інжектора. Крім того, у статті “Forensic Drug Identification by Gas Chromatography – Infrared Spectroscopy” під авторством R. Shipman, T. Conti, T. Tighe, E. Buel подібна тенденція підтверджена також стосовно кокаїну гідрохлориду.

Подібно до сольових форм алкалоїдів, метадону гідрохлорид утворюється при взаємодії слабкої органічної основи (метадону) з сильною мінеральною кислотою (хлоридна кислота) за донорно-акцепторним механізмом (за участі неподіленої пари електронів на атомі азоту).

Перевірка рівнозначності вказаних пробопідготовок та їх придатності для подальшого кількісного аналізу методом газової хроматографії проводилась таким чином.

Великі кристали метадону гідрохлориду було подрібнено у порцеляновій ступці до утворення гомогенного порошку, відібрано дві серії аналітичних наважок, до яких застосовано два варіанти пробопідготовок.

У першому варіанті до кожної з двох наважок у мірних колбах додано однакові порції хлороформу, поміщено в ультразвукову баню до повного розчинення, після чого доведено хлороформом до мітки та ретельно перемішано.

У другому варіанті до кожної з двох інших наважок у пробірках було додано по 3 мл 1 Н водного розчину гідроксиду натрію, поміщено в ультразвукову баню на 5 хвилин. Після чого було додано відповідні аліквоти хлороформу та ретельно перемішано. Після повного розділення шарів було відділено шар органічного розчинника та профільтровано.

Кожен з готових екстрактів було двічі проаналізовано за таких умов: прилад – “SHIMADZU GC-2010Pro з ПІД детектором” – капілярна колонка – 5MS (довжина – 30 м, діаметр – 0,25 мм, фаза – 0,25 мкм), постійний потік – 1,5 мл/хв, газ-носій – гелій, інжектор – $T = 300\text{ }^{\circ}\text{C}$, режим Split 20:1, термостат – $T_{\text{поч.}} = 200\text{ }^{\circ}\text{C}$, нагрівання – $15\text{ }^{\circ}\text{C}/\text{хв}$ до $280\text{ }^{\circ}\text{C}$, детектор – полум’яно-іонізаційний (ПІД), $T = 300\text{ }^{\circ}\text{C}$, проба – 1,0 мкл.

Для статистичної обробки хроматограм було розраховано такі величини:

відношення площі піку метадону до маси наважки (S/m);

відносне стандартне відхилення цих відношень для кожного варіанта пробопідготовки (% RSD);

відносне стандартне відхилення для всіх відношень (% RSD (загалом)).

Величини відносного стандартного відхилення складають: для першого варіанта пробопідготовки – 0,369 %; для другого варіанта пробопідготовки – 0,339 %, загалом – 0,345 %.

Результати порівняння отриманих значень свідчать про відсутність статистично значимої різниці між випробуваними варіантами пробопідготовок.

Отже, доцільним для аналізу метадону гідрохлориду, наданого у формі порошку чи кристалів, а також для калібру-

вання приладу, є проведення пробопідготовки шляхом розчинення проби у порції хлороформу (перший варіант). Проте, для дослідження метадону, наданого в іншій формі, необхідним є проведення екстракції органічним розчинником з лужного водного розчину (другий варіант) з метою позбавлення проби від небажаних домішок.

НЕДОЛІКИ ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ З ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ, ЩО ПРИЗВОДЯТЬ ДО ВИЗНАННЯ ОТРИМАНИХ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ

Оксана БРИСКОВСЬКА

Ольга БРИСКОВСЬКА

Відповідно до ч. 1 ст. 1 КПК порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК до документів, за наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 цієї статті, можуть належати складені в порядку, установленому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії. Тобто протокол процесуальної дії є документом і відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК може бути джерелом доказів.

Проаналізувавши в Єдиному державному реєстрі судових рішень, кримінальні провадження за останні три роки щодо наявних недоліків при складанні процесуальних документів, що призвели до визнання судом отриманих доказів недопустимими, виявлено найпоширеніші з них, а саме:

– недоліки при складанні клопотання про тимчасовий доступ до володіння особи – як результат в ухвалі слідчого судді відсутність такої інформації призводить до визнання отриманих доказів недопустимими, а саме неправильно зазначені, або незазначені відомості:

адреси житла чи іншого володіння особи або частини житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку (п. 4 ч. 2 ст. 235 КПК України);

відомості щодо особи, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться (п. 5 ч. 2 ст. 235 КПК України);

не зазначено саме особу, яка орендує приміщення в порушення п. 5 ч. 2 ст. 235 КПК України);

не зазначено володільця приміщення в порушення п. 5 ч. 2 ст. 235 КПК України;

не вказано речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук (п. 5 ч. 2 ст. 235 КПК України).

Клопотання про тимчасовий доступ до володіння особи, подане до суду після обшуку, проведеного без ухвали слідчого судді, не є виконанням обов'язку звернутися з клопотанням про проведення обшуку, що зумовлює недопустимість протоколу обшуку як доказу;

– недоліки в оформленні протоколу обшуку, яким мають наслідки визнання отриманих доказів недопустимими, а саме:

не зазначено час початку та час закінчення процесуальної дії;

у протоколі обшуку зазначений слідчий, який не зазначений в ухвалі слідчого судді;

відсутні відомості про працівників поліції, які брали у ньому участь, або зазначені без їх посад та процесуального статусу;

вступна частина протоколу не містить відомості про всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії;

учасники обшуку, зазначені у протоколі, не попереджені про застосування звуко- та відеозаписувальних технічних засобів;

протоколи обшуку не містять характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовувались при проведенні обшуку, умови та порядок їх використання;

до матеріалів кримінального провадження не додані оригінальні примірники технічних носіїв інформації, на яких зафіксовано обшук;

відсутні підписи на останніх сторінках протоколу в графі “Учасники обшуку” в указаних учасників;

до протоколу не долучений опис вилучених речей, не зважаючи на те, що зі змісту протоколу обшуку однозначно випливає, що за результатами проведення даної слідчої дії відбувалося вилучення певних речей;

у додатку до протоколу обшуку “Опис речей і документів”, які були вилучені на підставі ухвали слідчого судді, прізвище та підпис мешканців приміщення відсутні;

– недоліки при проведенні обшуку фіксації за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів, що мають наслідки визнання отриманих доказів недопустимими, а саме:

не зафіксовано на відео сам процес вилучення речей з відповідного місця, а лише їх озвучування та демонстрація на камеру;

не здійснення відеофіксації процесу обшуку під час знімання тих осіб, які безпосередньо проводили обшук, під час якого не було вилучено ніяких предметів та речовин;

при вилученні речей понятих та обвинуваченого в кадрі не зафіксовано;

відеозапис повною мірою не відображає всіх дій осіб, які брали участь у проведенні обшуку та одночасно знаходилися у різних місцях приміщення;

невідповідність часу відеофіксації обшуку з протоколом обшуку;

відсутні зазначення дати та часу його проведення;

відсутнє озвучування слідчим виявлених та вилучених речей;

відсутній коментар слідчого, в якому приміщенні (будинок, гараж, інша будівля), за яким номером проводиться обшук;

відсутня інформація про власника приміщень;

не зафіксовані у відеозаписі проведення обшуку відомості про осіб, які були присутні під час проведення обшуку;

відсутнє зазначення осіб, які проводять обшук і беруть участь у слідчій дії.

Законом не допускається недодержання чи додержання не в повному обсязі положень кримінального процесуального законодавства. Ця обставина є надзвичайно важливою для подальшого вирішення судом питання щодо допустимості отриманих доказів.

ОЦІНОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТА-ПОЧЕРКОЗНАВЦЯ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ТА НЕІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ У РАМКАХ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ ПІД ВПЛИВОМ ВНУТРІШНІХ “ЗБИВАЮЧИХ” ФАКТОРІВ

Дарія БУНИЧ

На сьогодні в Україні почеркознавча експертиза суттєва та важлива для допомоги органам досудового розслідування та суду у встановленні обставин вчиненого злочину при розслідуванні кримінальних справ, вирішенні спорів у судових процесах.

Судове почеркознавство як розділ науки криміналістики вивчає закономірності формування, функціонування почерку та розробляє на їх основі методи його дослідження в цілях ідентифікації виконавця (автора) рукопису.

Вміння писати не є вродженою властивістю людини, а виникає в результаті навчання, тривалого тренування та вироблення навиків. Ключем до розкриття суті письма і закономірностей його розвитку є вчення І. П. Павлова про вищу нервову діяльність. Навчаючись письма, особа виробляє навички, які, закріплюючись в процесі письмової практики, зв'язуються між собою в певну стійку систему умовно-рефлекторних зв'язків, яка називається динамічним стереотипом.

У процесі навчання та наступної практики формується звична, зручна для кожного пишучого система рухів. Те положення, що кожна людина виробляє навик виконувати письмові знаки саме так, а не інакше, обумовлено впливом на процес формування навички великого комплексу внутрішніх (суб'єктивних) та зовнішніх (об'єктивних) факторів.

Відомо, що на почерк накладає відбиток багато чинників: вік автора рукопису, його здоров'я тощо. Значною мірою на почерк впливає спотворена психіка, на що зважають, навіть коли встановлюють діагноз. Відповідно непоодинокими є дослідження рукописів, які виконували особи з психічним захворюванням або з психічними відхиленнями.

Фактори, які викликають порушення звичного процесу письма, називають “збиваючими” обставинами. Зміни в почерку, які виникають під їх впливом, нерідко ускладнюють процес дослідження почерку під час проведення почеркознавчих експертиз. Експерт повинен уміти відрізнити такі зміни від стабільно збережених ознак, а для цього необхідно знати ступінь стійкості ознак почерку залежно від впливу різних обставин.

Під час діагностування експерт виділяє такі ознаки й оцінює їх щодо відповідності або невідповідності заздалегідь відомим нормам цих властивостей для певної групи почерків, а також невідповідності нормі властивостей письма конкретної особи.

За допомогою діагностичних досліджень вирішуються різні питання, зумовлені станом людини під час виконання почеркового об'єкта.

До внутрішніх “збиваючих” факторів, що свідчать про незвичний стан виконавця, належать також різні органічні захворювання нервової системи, функціональні розлади.

У осіб, хворих на паркінсонізм, відбуваються зміни, пов'язані з порушенням у самому механізмі письма, у системі керування почерком. Йдеться про зіткнення розладу письма зі спробою пристосувати (перебудувати) апарат письма через зміни, які в ньому відбулися.

Хвороба Паркінсона – це повільно прогресуюче дегенеративне захворювання центральної нервової системи, що характеризується уповільненістю рухів, тремтінням у спокої і порушенням рефлексів. Ранніми виявами хвороби Паркінсона може бути деградація письмової навички, яка проявляється у

порушенні рухових, чуттєвих та інших функцій, які призводять до порушення рухових навичок, а отже, до зміни ознак почерку. За певними спостереженнями експертів-почеркознавців встановлено, що у цих випадках знижується ступінь координації рухів, уповільнюється темп, збільшується ступінь зв'язності, нахил стає нестійким, є тенденції до підсилення натиску і послаблення його диференціації, також спостерігається зміна ознак просторової орієнтації та деяких окремих ознак почерку.

Безумовно, перелічені ознаки дають далеко не повну картину письма при органічних ураженнях мозку. Проте знання їх навіть у такому обсязі нададуть допомогу експерту-почеркознавцю, звісно, не у визначенні виду захворювання, але у висуванні версії про можливість наявності такого захворювання у виконавця досліджуваного рукопису, що сприятиме правильному оцінюванню встановлених під час дослідження ознак почерку.

Оціночна діяльність експерта-почеркознавця під час вирішення ідентифікаційних та неідентифікаційних завдань в рамках дослідження текстів під впливом внутрішніх “збиваючих” факторів полягає в тому, щоб виявити і правильно оцінити групи ознак, для цього він має знати межі та характер змін ознак почерку, які відбуваються під дією різних “збиваючих” факторів.

Отже, високий рівень розвитку судового почеркознавства не означає, що вже не існує проблем, які потребують розв'язання. Їх розв'язання буде сприяти подальшому удосконаленню як теоретичних засад судового почеркознавства, так і практики судово-почеркознавчої експертизи.

Наведені теоретичні та практичні аспекти особливостей почеркознавчого дослідження об'єктів, виконаних особами з порушенням центральної нервової системи, можуть бути використані в експертній практиці з метою оптимізації експертного дослідження, мінімізації експертних помилок і недопущення хибної оцінки діагностичних та ідентифікаційних ознак почерку певного виконавця.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Михайло БУРТОВИЙ

Частиною 1 ст. 55 КПК України передбачено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Власне від процесуальної активності цього учасника кримінального провадження залежить не тільки з’ясування всіх обставин вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Особа, визнана потерпілою у кримінальному провадженні, наділяється процесуальними правами, реалізація яких забезпечується відповідними процесуальними гарантіями. В юридичній літературі правове положення особи, яка зазнала шкоди або збитків, іменується “правовий статус потерпілого”, під яким розуміють “правове положення потерпілого в кримінальному процесі, визначене сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов’язані

з визнанням особи потерпілою, виникненням, строком дії і припиненням повноважень потерпілого, процесуальними гарантіями”.

Отже, розглянемо найбільш важливі процесуальні гарантії забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування. Так, досудове розслідування передує провадженню в суді і покликане забезпечити його успішне проведення, однак його не можна розглядати тільки як стадію, провадження якої здійснюється до суду і для суду. Ця стадія має особливості, що свідчать про її самостійний характер. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом Бюро економічної безпеки України.

Відтак, важливою процесуальною гарантією є як сам факт реєстрації заяви про вчинене кримінальне правопорушення, так і час вчинення цієї процесуальної дії. З моменту реєстрації заяви потерпілий набуває процесуальних прав та обов'язків, що є надзвичайно важливим для гарантування реалізації його прав під час перевірки заяви та подальшого провадження.

Разом з тим, до процесуальної гарантії забезпечення прав потерпілого у кримінальному процесі можна віднести документування слідчим, дізнавачем, прокурором будь-яких процесуальних рішень чи слідчих дій. Згідно зі ст. 103 КПК України формами фіксування кримінального провадження є: 1) протокол; 2) носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; 3) журнал судового засідання. Згідно зі ст. 105 КПК України до протоколу можуть долучатися додатки: 1) спеціально виготовлені копії,

зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Не менш важливе значення для забезпечення захисту прав та законних інтересів потерпілого має його право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України та в порядку ч. 7 ст. 290 КПК України. Незважаючи на те, що за законом потерпілий при ознайомленні з матеріалами провадження має право робити виписки, заявляти клопотання про доповнення слідства, скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, потерпілі фактично ознайомлюються з матеріалами справи формально, саме тому в результаті ознайомлення з матеріалами кримінального провадження потерпілим рідко заявляється клопотання про проведення слідчих або інших процесуальних дій.

Убачається, що в кримінальному процесі України ефективним інститутом щодо запобігання порушенням конституційних прав і свобод людини та громадянина, у тому числі прав потерпілих від кримінальних правопорушень є діяльність органів прокуратури України. Згідно зі ст. 36 КПК України процесуальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві є процесуальною гарантією забезпечення прав потерпілого при здійсненні ним нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Зокрема, здійснюючи керівництво досудовим розслідуванням прокурор уповноважений пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захищати свої права.

Важливою гарантією забезпечення прав та законних інтересів потерпілого є судовий контроль за досудовим слідством з метою запобігання порушенням процесуальних прав потерпілого, на нашу думку, є доречним, тим більше, що, запроваджуючи судовий контроль, законодавець мав на увазі, що суддя, вирішуючи питання, пов'язані з ходом досудового слідства, перевіряючи обґрунтованість тих чи інших подань слідчого, оцінюючи доцільність проведення визначених законом слідчих дій, певним чином втягується у сферу доказової діяльності органів досудового розслідування.

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ ІЗ КОРУПЦІЙНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ У СФЕРІ ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Олена БУСОЛ

В Україні корупція у сфері видобутку природних ресурсів і корисних копалин, серед яких бурштин, вугілля, деревина, пісок, чорнозем тощо є поширеним явищем. Здобуття природних ресурсів проводиться в конкретних регіонах України, залежно від їх природної наявності та обсягів. Так, відомими в останні роки, завдяки гучним кримінальним розслідуванням незаконного видобутку та продажу бурштину, стали території Рівненської, Житомирської та Волинської областей. Під час видобутку корисних копалин використовуються різноманітні кримінальні схеми, які надають можливість привласнювати видобуті корисні копалини, занижувати податкові зобов'язання з податку на додану вартість, податку на прибуток, а також плати за користування надрами.

Незаконний видобуток корисних копалин в Україні, зокрема й місцевого значення, окрім того, що несе загрозу екології, ще призводить до значних економічних збитків державі – найбільших з усіх інших видів природокористування, а значить, і несе загрозу національній безпеці. Часто йдеться про зацікавленість та активні дії транснаціональних корпорацій в отриманні дешевих природних ресурсів країн, що розвиваються. У такому випадку різноманітні технології міжнародного співробітництва ґрунтуються на витонченому обмані партнерів. Застосовується професійне маніпулювання діями недобросовісних національних кадрів і грантових організацій з метою реалізації масштабних корупційних діянь “чужими руками”. І це є причиною відсталості за рівнем життя насе-

лення низки більш слабких держав, оскільки вони фактично є полоненими більш розвинутими зацікавленими державами. Ці особливості міжнародного та неурядового співробітництва треба враховувати при розслідуванні злочинів і у сфері видобутку корисних копалин.

Суб'єктами злочинів, віднесених до підслідності ДБР, є особи, визначені частиною 4 ст. 216 КПУ України, а саме: вищі посадові особи, зокрема особи, посада якої належить до категорії "А", крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності Національного антикорупційного Бюро України, судді, працівники правоохоронних органів; особи, які вчинили військові злочини, службові особи НАБУ та САП, крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю НАБУ; особи, які вчинили військові кримінальні правопорушення, крім передбачених статтею 422 КК України.

Специфіка корупційних злочинів, підслідних ДБР, полягає у використанні суб'єктами таких злочинів службових повноважень, в отриманні неправомірної вигоди (не обов'язково у грошовому еквіваленті) або надання неправомірної вигоди з метою схилити суб'єкта владних повноважень до протиправного використання службового становища.

Розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією, мають свої особливості з виявлення, документування та припинення протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, зокрема і у сфері видобутку корисних копалин. Відповідно свою специфіку мають організація і методика проведення розслідування. На сьогодні в Україні не існує єдиної методики виявлення, документування та припинення протиправної діяльності організованих злочинних угруповань з використанням корупційних практик у сфері видобутку корисних копалин, що значно ускладнює роботу слідчих та

не дає необхідного результату в розкритті таких злочинів і не дає можливості притягнути винних до кримінальної відповідальності. Ефективність розслідування цих злочинів прямо залежить від правильно визначених і підготовлених оперативно-розшукових заходів, які включають цілий комплекс спеціальних дій.

Перед слідчими стоїть завдання ефективного планування слідчих і процесуальних дій, які повинні приділяти особливу увагу дослідженню фактичних обставин злочинів, предметом яких стали корисні копалини місцевого і державного значення.

Важливим є поєднання роботи слідчих та оперативних працівників, координації декількох органів, відомств і служб, правоохоронних органів, які мають у своєму складі оперативні підрозділи, наприклад, таких як Служба безпеки або Служба зовнішньої розвідки тощо, у кримінальному провадженні, зокрема і здійснення аналітичної розвідки в ході розслідування.

Проблемами слідчих підрозділів у документуванні є потреба у значному часі для підготовки та проведення процесуальних дій, обмежених термінах порівнянно з реальними потребами, для організації взаємодії учасників розслідування. При цьому, слідчі повинні мати високу кваліфікацію та значний досвід розслідування злочинів у сфері видобутку корисних копалин, для чого вони мають знати вітчизняне законодавство та зміст міжнародних угод у цій сфері.

Обережно слід ставитися до отримання інформаційної або іншої допомоги від громадських організацій, які фінансуються міжнародними неурядовими організаціями, в забезпечення корупційного впливу іноземних держав на важливу для національної безпеки сферу в галузі надрокористування. Такі контакти мають перевірятися за допомогою відповідних контррозвідувальних заходів.

Найбільш проблемним нині є питання відшкодування заподіяної шкоди. Поняття шкоди визначене у цивільному

законодавстві, але в ньому недостатньо враховані наслідки заподіяння шкоди природі, адже здобуття доказів цьому є складним завданням, а природоохоронні організації, в силу своїх повноважень, не можуть протистояти організованому криміналітету.

Розслідування злочинів розглянутої категорії має певні складнощі, пов'язані зі специфікою та статусом суб'єктів злочинів у сфері видобутку корисних копалин, зокрема слід урахувати методи, які використовуються народними депутатами України при співучасті в здійсненні цих злочинів.

Такі проблеми мають бути предметом поглибленого дослідження при розробленні єдиної методики виявлення, документування та припинення протиправної діяльності організованих злочинних угруповань у сфері видобутку корисних копалин.

ЩОДО СУЧАСНОЇ НОРМАТИВНОЇ МОДЕЛІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Сергій БУХОНСЬКИЙ

На шляху утвердження верховенства права та розвитку України як правової та демократичної держави, основною метою діяльності якої у сфері кримінального провадження та кримінального законодавства є реалізація пріоритетних завдань, передбачених ст. 2 КПК України, які спрямовані на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, є охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Сучасний етап кримінального правозастосування вимагає максимального наближення системи вітчизняного кримінального законодавства до європейських стандартів. У цьому аспекті формування ефективної системи досудового розслідування неможливе без усебічного аналізу та узагальнення стану злочинності в країні та поза її межами, засобів боротьби з нею та процесів подальшого реформування кримінально-процесуального законодавства й системи кримінальної юстиції загалом. Особливо в умовах нестачі професійних кадрів у всіх структурах правоохоронних органів. Також актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розроблення та застосування принципово нових теоретичних положень і практичних рекомендацій у зв'язку з докорінним реформуванням початкового етапу досудового провадження за чинним КПК України. Звідси проблема сучасного стану практики початку досудового розслідування у кримінальному провадженні є багатоаспектною, що потребує її дослідження.

Найявний вітчизняний і світовий науково-дослідницький досвід практики провадження початку досудового розслідування базується на роботах відомих науковців, таких

як: Ю. І. Азаров, Ю. П. Аленін, С. В. Бажанов, І. В. Ба-
систа, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, В. П. Божьев, В. І. Бояров,
Л. А. Буторін, О. А. Вакулік, Т. В. Варфоломєєва, В. І. Га-
лаган, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренко, А. О. Громовий,
Ю. М. Грошевой, А. Я. Дубинский, А. В. Єремян, В. С. Зе-
ленецький О. В. Капліна, Н. С. Карпов, О. В. Керевич,
Л. М. Кирій, В. В. Коваленко, В. П. Корж, Ю. В. Коробко,
А. В. Лапкін, Л. М. Лобойко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'ян-
чиков, А. О. Ляш, В. Б. Мазан, В. Т. Маляренко, Н. В. Мар-
чук, О. Р. Михайленко, І. Б. Михайловська, М. М. Михеєнко,
Р. І. Назаренко, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. А. Пого-
рецький, В. О. Попелюшка, І. В. Рогатюк, Б. Г. Розовський,
Х. А. Рооп, О. Г. Русанова, Д. В. Сімонович, С. В. Слинько,
І. І. Статіва, С. М. Стахівський, А. В. Столітній, О. Ю. Тата-
ров, В. М. Тертишник, І. А. Тітко, Л. Д. Удалова, О. В. Узуно-
ва, В. І. Фаринник, О. О. Цимбалістенко, Л. В. Черечукіна,
О. О. Чернікова, С. С. Чернявський, І. В. Чурікова, В. Ю. Ше-
пітько, В. П. Шибік, М. Є. Шумило, Г. В. Юркова, Л. В. Юр-
ченко, О. Г. Яновська та інших. Разом з тим, низка питань
залишаються не повною мірою досліджені, що і робить її ак-
туальною.

Позначена проблема традиційно розглядалася вітчизня-
ними науковцями в площині Кримінально-процесуального
кодексу України 1960 р. Проте, спираючись на законодавство
минулого, не можна повною мірою задовольнити сучасні ви-
моги та виклики слідчої практики.

Перш за все, це стосується визначення початку кримі-
нального провадження – виникнення кримінально-процесу-
альних правовідносин. Крім того, низка питань, що стосу-
ються такого: зміни нормативної моделі початку досудового
розслідування за чинним Кримінальним процесуальним ко-
дексом України; публічно-правової природи початку досудо-
вого розслідування; особливостей організації початку досу-
дового розслідування в кримінальному процесі зарубіжних

країн тощо, залишаються не повною мірою досліджені, що й привертає увагу науковців.

На нашу думку, уточнення моменту початку досудового розслідування здійснювалося без урахування того факту, що багато процесуальних дій проводяться або одночасно з отриманням заяви, або одразу після її отримання. Приміром, затримання особи уповноваженою службовою особою може здійснюватися одночасно з моментом виявлення відомостей про кримінальне правопорушення. Крім того, одразу із затриманням може здійснюватися тимчасове вилучення майна, вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом тощо. Однак, прякий дозвіл щодо проведення процесуальних дій до внесення відомостей до ЄРДР наданий тільки щодо огляду місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Зазначена особливість правового регулювання призводить до “невпевненості” окремих практичних працівників щодо правомірності затримання особи до внесення відомостей до ЄРДР. Наслідки зазначеної невпевненості полягають в тому, що в одних випадках посадові особи уникають здійснення затримання, а інші – здійснюють, однак оформлюють затримання протоколом тільки після внесення відомостей до ЄРДР. У результаті маємо незадоволення суспільства ефективністю роботи правоохоронних органів. Водночас слід визнати, що КПК України 2012 року якщо не усунув проблему необґрунтованих відмов у початку досудового розслідування, то, принаймні, досить суттєво покращив ситуацію в галузі до-тримання прав заявників на доступ до правосуддя.

За чинним КПК прослідковується така процесуальна та прикладна послідовність дій щодо надання руху заявам і повідомленням про кримінальні правопорушення. Досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Кримінальні процесуальні правовідносини виникають з моменту надходження заяви чи повідомлення про злочин до слідчого, прокурора чи

іншої службової особи, уповноваженої на їх прийняття та реєстрацію (ч. 4 ст. 214 КПК). Законодавець установив стислі строки для внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК). Внесення відомостей до ЄРДР покладається на слідчого та прокурора, а прийняття та реєстрація заяви і повідомлення, крім них, зобов'язана прийняти уповноважена на це службова особа. Скоріше за усе це черговий органу Національної поліції, до якого звертаються громадяни з заявами і повідомленнями про правопорушення.

ЩОДО ВІДБОРУ ТА НАДАННЯ ЗРАЗКІВ ВІДБИТКІВ ПЕЧАТОК ТА ШТАМПІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

Тетяна ВАЛОВА

Питання збору та підготовки порівняльного матеріалу для вирішення ідентифікаційних завдань техніко-криміналістичних досліджень відбитків печаток та штампів залишається актуальним, оскільки якість та повнота наданих експериментальних, вільних та умовно-вільних зразків відбитків печаток чи штампів є головною передумовою для надання достовірного та обґрунтованого висновку.

Обсяг порівняльного матеріалу, що надається, має бути таким, що забезпечує повне та всебічне порівняння всіх ознак, як у досліджуваному відбитку, так і в наданих зразках. Але, як показує практика, ініціатори досліджень здебільшого не дотримуються вимог до відбору порівняльного матеріалу. Стали частішими випадки, коли на дослідження не надаються вільні зразки відбитків печаток та штампів, а експериментальні обмежуються виконанням на аркушах паперу формату А4, незалежно від виду документа, що містить досліджуваний відбиток.

Отримання зразків для проведення експертизи передбачено ч. 1 ст. 245 КПК України: “У разі необхідності вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом”.

Так, отримання зразків для експертизи, у тому числі зразків відбитків печаток чи штампів, є самостійною процесуальною дією, хоча подальший хід та порядок проведення збору

зразків, фіксації, зберігання та передачі їх для проведення експертизи не регламентовано, а залучення спеціаліста для проведення відбору зразків відбувається вкрай рідко.

Залучення спеціаліста або попередня консультація з ним з питань відбору зразків має важливе значення для подальшого отримання зразків відбитків печаток чи штампів, досягнення їх якісних та кількісних характеристик. Також доречною може бути допомога спеціаліста для фіксації в протоколах відібрання зразків їх правильної назви, кількості та виду, способу їх пакування тощо.

Від належного та кваліфікованого відбору зразків відбитків печаток чи штампів у подальшому залежатиме хід проведення дослідження, необхідність підготовки клопотань про надання додаткового порівняльного матеріалу, а також форма висновку.

Запорукою успіху при відборі зразків відбитків печаток чи штампів стануть такі рекомендації (передбачені існуючими методиками та інструкціями):

1) при зборі вільних зразків звертати увагу на документи, що містять достовірні відбитки печатки чи штампу, які наближені за датою виконання до досліджуваного документа;

2) при відборі експериментальних зразків:

відбитки наносяться на аркушах паперу, що знаходяться на поверхнях з різною твердістю (поверхня стола, кілька аркушів паперу, журнал чи книга в м'якій палітурці, канцелярський килимок, килимок для комп'ютерної миші та ін.);

відбитки наносяться за можливості на аркушах аналогічного досліджуваному, або близькому до аналогічного папері (важлива щільність паперу, кольоровий відтінок, наявність ліній графлення, структура поверхні – глянцева чи матова, та ін.);

відбитки наносяться з різною силою натиску на різні ділянки печатки чи штампу (різне зусилля, варіювання кута натиску);

відбитки наносяться з різним ступенем інтенсивності зафарбованості кліше;

відбитки наносяться штемпельною фарбою того ж кольору та відтінку, що й досліджуваний відбиток (бажано);

за можливості використовувати штемпельні подушки різних ступенів пористості, щільності, товщини.

Щодо умовно-вільних зразків відбитків печаток чи штампів, то вони надаються за умови їх наявності.

Варто пам'ятати, що умови, за яких здійснювався відбір експериментальних відбитків печаток чи штампів, необхідно зазначати на аркуші паперу, що їх містить.

Кількість даних зразків не може бути сталою, оцінюється індивідуально в кожному випадку, залежить від наявності видів зразків, що можуть не надаватися з об'єктивних причин: вільних, (знищені документи за вказаний період часу), експериментальних (знищена печатка, чи невідоме її місце знаходження). Тож відсутність зразків одного виду потребує більшої кількості інших, що супроводжується аргументацією у постанові про призначення експертизи.

Умовно-необхідною прийнято вважати таку кількість зразків:

вільні: 5–10 та більше;

експериментальні: не менше 5 аркушів (крім умов, викладених вище, залежить також від розміру кліше печатки/штампу, що впливає на кількість відбитків, розміщуваних на аркуші паперу).

Отже, для якісного проведення ідентифікаційної судової технічної експертизи відбитків печаток (штампів) необхідно оперувати порівняльним матеріалом, відібраним для проведення дослідження належним чином, задовільної якості та в достатній кількості. Це дасть змогу встановити важливі обставини кримінальних, цивільних, господарських справ, сприятиме розкриттю злочинів і створенню безсумнівної доказової бази для притягнення до відповідальності винних осіб.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАЧЕННЯМ МОМЕНТУ ВИНИКНЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ ДЛЯ РУХУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АВТОТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Тарас ВОЛОШКО

Під час керування автомобілем виникають різні ситуації, при яких водію необхідно за короткий проміжок часу виконувати різноманітні дії. Для того щоб вирішити, чи виконав водій вимоги Правил дорожнього руху, необхідно провести технічну оцінку дій водія та визначити, які дії з числа можливих для даних умов потрібно було виконати водію, зіставити дії, що вимагалися з виконаними в дійсності. Для вирішення питання, як повинен був діяти водій відповідно до вимог Правил дорожнього руху, важливе значення має момент виникнення небезпеки, перешкоди для руху.

Відповідно до вимог Правил дорожнього руху у разі виникнення небезпеки для руху водій повинен виконати дії, спрямовані на зменшення швидкості. Структурно небезпеку для руху можна виразити у вигляді двох взаємозв'язаних складових частин: перешкода та небезпека. Першим структурним елементом є пішохід, автомобіль, проїзна частина та інше. Але само по собі джерело ще не утворює небезпеки як такої.

Під небезпекою розуміють зміну дорожньої обстановки (у тому числі поява рухомого об'єкта, який наближається до смуги руху транспортного засобу чи перетинає її) або технічного стану транспортного засобу, яка загрожує безпеці дорожнього руху і змушує водія негайно зменшити швидкість або зупинитися.

Оцінка дорожньо-транспортної ситуації потребує вирішення трьох основних питань: чи є джерело небезпеки, які заходи необхідно виконати для запобігання ДТП та в який момент слід задіяти ці заходи.

У процесі керування транспортним засобом водій зобов'язаний не тільки реагувати на конкретну небезпеку, але й уміти за окремими ознаками визначити можливість виникнення небезпеки для руху. Тобто водій повинен мати вміння передбачати небезпеку для руху.

Тому від моменту виникнення небезпеки для руху повністю залежать висновки експертизи та оцінка дій водія. Діяльність експерта пов'язана з аналізом механізму ДТП. Тому велика кількість різних ситуацій дозволяє встановлювати закономірності, які стосуються моменту виникнення небезпеки для руху, з якого водій повинен виконати дії для зменшення швидкості руху чи зупинки транспортного засобу.

До основних критеріїв, які впливають на момент виникнення небезпеки для руху, можна віднести організацію руху, межі проїжджої частини, видимість елементів проїжджої частини, характер руху пішохода і його поведінку, швидкість та характер руху транспортного засобу, дорожню обстановку та оцінку дорожньої обстановки водієм.

Під час дослідження різних механізмів ДТП виникає низка питань, які не дозволяють на достатньо методичному рівні визначитись з моментом виникнення небезпеки, а відповідно вирішити питання технічної можливості уникнення ДТП та оцінки дій водія транспортного засобу.

В основі критеріїв оцінки моменту виникнення небезпеки для руху лежить ситуаційний підхід, що впливає з вимог Правил дорожнього руху України та принципів розпізнання ознак виникнення небезпеки. До основних критеріїв належать:

- характер руху (дій) пішохода і його поведінка (стоїть, біжить, відновлює рух, змінює темп чи напрямок і таке інше);
- швидкість руху транспортного засобу та його характер;
- видимість дороги – конкретна та загальна видимість;
- будівельні та експлуатаційні характеристики дороги та дорожнього покриття;

ширина проїзної частини та організація руху;
дорожня обстановка;
оцінка дорожньої обстановки водієм;
оцінка дій водія (прийняття термінового гальмування, плавного гальмування, збільшення бокового інтервалу, об'їзду перешкоди).

Не виникає труднощів з визначенням моменту виникнення небезпеки у простій ситуації, наприклад під час наїзду на пішохода на пішохідному переході. Більш складні при визначенні моменту є ситуації, де здійснюється наїзд на дітей, у тому числі, де вік дітей не можна віднести до малолітніх, але від них неможливо вимагати виконання Правил дорожнього руху.

Не прості ситуації, в яких з боку пасажирів під час руху були виконані дії, які перешкоджали керуванню автомобілем; коли на шляху руху пішохода, велосипедиста чи транспортного засобу, який раптово змінив напрямок руху, є нерухома перешкода, яка знаходиться в полі зору других учасників руху та багато інших.

Тому питання визначення моменту виникнення небезпеки для руху при проведенні судових автотехнічних експертиз залишається актуальним та потребує постійного удосконалення.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОРДЕРА НА ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Олег ГАНЬБА

Відповідно до положень ст. 85 Конституції України щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, ст. 3 Закону України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII “Про національну безпеку України” щодо інтеграції України в Європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, а також положень розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1189-р. “Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби” щодо створення системи інтегрованого управління безпекою державного кордону шляхом організації спільної оперативної охорони державного кордону з державами-членами Європейського Союзу (далі – ЄС) виникає потреба дослідження джерел кримінально-процесуального права ЄС та особливостей їх реалізації у сфері правоохоронної діяльності, що становить неабиякий інтерес для кримінально-процесуальної доктрини України в контексті сучасних інтеграційних процесів.

Одним із таких джерел є Директива 2014/41/ЄС Європейського парламенту і Ради від 3 квітня 2014 року стосовно Європейського ордеру на проведення розслідування у кримінальних справах (далі – Директива), яка адресована всім державам-членам ЄС, врегульовує питання їх співпраці у розслідуванні кримінальних справ і має загальнообов’язкову юридичну силу.

Стратегічною метою її прийняття є формування ефективного простору свободи, безпеки і правосуддя, у якому судова співпраця ґрунтується на принципі взаємного визнання судових ухвал і рішень на основі уніфікації судових практик держав-членів ЄС.

Запровадження Європейського ордеру на проведення розслідування у кримінальних справах (далі – Європейський ордер) спрямовано на спрощення процедури збору доказів між окремими державами ЄС.

Стаття 1 Директиви визначає Європейський ордер як рішення, видане чи затверджене судовим органом будь-якої з держав-членів ЄС для проведення однієї чи кількох слідчих дій на території іншої країни-члена ЄС з метою отримання певних доказів відповідно до зазначеної Директиви.

Відповідно основними суб'єктами окреслених кримінально-процесуальних відносин виступають держава видачі та держава виконання Європейського ордеру.

Суб'єктами, на вимогу яких може видаватися Європейський ордер, можуть бути будь-яка підозрювана чи обвинувачена особа або її адвокат у межах реалізованих прав на захист відповідно до положень національного кримінально-процесуального права.

Натомість суб'єктами видачі Європейського ордеру, окрім суду чи прокурора може виступати інший уповноважений, проводити досудове розслідування орган згідно з нормами національного законодавства держави-члена ЄС. Наприклад, органи поліції, у тому числі прикордонної, як суб'єкти видачі. При цьому такий Ордер затверджується судовим органом.

Виконання Європейського ордеру державами-членами ЄС здійснюється на основі уже згадуваного принципу взаємного визнання та відповідно до положень Директиви.

До слідчих дій, на які можуть розповсюджуватися вимоги Директиви, належать: допит свідків; отримання доказів, якими вже володіють відповідні компетентні, у тому числі,

правоохоронні органи держави виконання; перехоплення телекомунікацій; отримання інформації про банківські рахунки.

Директива містить вимоги до змістовного наповнення та форми Європейського ордеру. Зокрема форма такого Ордеру передбачена додатком А до Директиви, а у його змісті необхідно зазначити: відомості про орган, що видав такий Ордер; причини видачі; інформацію про особу або осіб, на яких розповсюджується Європейський ордер; обставини кримінального правопорушення, що розслідується з обов'язковим посиланням на норми національного кримінального законодавства держави, що видає такий ордер; інформацію про процесуальні дії, які необхідно виконати на території держави виконання; а також докази, які потрібно зібрати на території держави виконання.

Європейський законодавець у ст. 6 Директиви чітко окреслив умови видання Європейського ордеру державою видачі, зазначаючи, що таке видання, насамперед, є необхідним та пропорційним меті провадження щодо якого може видаватися такий ордер.

Окрім зазначеного Директива передбачає: строк виконання Європейського ордеру, який становить 30 днів; перелік підстав для відмови у виконанні такого ордеру; процедуру направлення його державі виконання та ін.

Характерною рисою Директиви є визначення порядку проведення негласної слідчої дії – перехоплення телекомунікацій, а також способи передачі отриманої під час негласної діяльності інформації.

Підсумовуючи викладене, варто наголосити, що досліджувана Директива є своєрідним правовим інститутом, спрямованим на гармонізацію судових практик держав-членів ЄС, а також виступає основним джерелом кримінального процесуального права ЄС з питань проведення розслідування у кримінальних справах.

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: У ФОКУСІ ПРОБЛЕМАТИКИ

Аліна ГАРКУША

Віолетта РЕЦ

Тимчасовий доступ до речей і документів є новелою у чинному кримінальному процесуальному законодавстві і як правовий інститут з'явився завдяки активізації механізмів судового контролю та використовується в рамках як досудового розслідування, так і судового провадження у випадку виникнення труднощів отримання доступу до необхідних речей і документів уповноваженою службовою особою. Якщо звернути увагу на ретроспективу становлення досліджуваного інституту, то слід зауважити, що переважна більшість науковців та знавців історії права дотримуються такої думки, що він став спадкоємцем інституту виїмки.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) тимчасовий доступ до речей і документів недостатньо врегульований в аспекті певних особливостей процесуального порядку та процедури тощо, а тому потребує ґрунтовних досліджень та розв'язання спірних питань.

Науковими працями, які нещодавно досліджували вказане питання є такі: Т. О. Кузубова (Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні, Харків, 2019) та А. В. Чуб (Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження (дисертаційне дослідження), Київ, 2017).

Незважаючи на вагомий внесок цих наукових праць у дослідження окремих аспектів інституту тимчасового доступу до речей і документів, у наведених дослідженнях не приділено достатньо уваги проблемам застосування тимчасового доступу до речей і документів, які полягають у неточностях

процесуального порядку та процедури, а також репрезентування тимчасового доступу до речей і документів в рамках кримінального процесу як засобу збирання доказів.

Зміст досліджуваного нами заходу забезпечення кримінального провадження полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до речей і документів не можна вважати інструментом збору доказів, а виключно засобом збору фактичних даних. Усі твердження з приводу того, що за допомогою тимчасового доступу можуть бути зібрані певні докази, слід вважати хибними. Застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження можливе лише за умови, коли у стороні обвинувачення або захисту виникли певні труднощі у зборі доказів.

Слід акцентувати увагу на тому, що ініціювати перед слідчим суддею надання тимчасового доступу до речей і документів, які становлять інтерес для кримінального провадження, має право як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Необхідність надати тимчасовий доступ до певних речей і документів разом із клопотанням слідчого за погодженням з прокурором або особисто прокурора обґрунтовується витягом з Єдиного реєстру досудових розслідувань, тому що у ньому містяться короткі відомості про обставини кримінального правопорушення. Крім того, існує дилема стосовно того, чи є інформація самостійним об'єктом тимчасового доступу до речей і документів, тому що інформація як об'єкт має бути виокремлена та закладена у назві заходу забезпечення кримінального провадження, однак речі, а особливо документи, вже містять певні відомості (інформацію), які є доказами.

Однак в рамках застосування досліджуваного нами заходу існують аспекти, на які законодавець не звернув увагу під час нормотворчої діяльності. Саме тому пропонується вста-

новити строк розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів таким чином: не пізніше 5 днів, зважаючи на норму закону про необхідність виклику володільця речей і документів на розгляд клопотання (виклик особи здійснюється не пізніше, ніж за три дні до дня, коли особа зобов'язана прийти за викликом), або не пізніше наступного робочого дня, якщо існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, без виклику такої особи.

Крім цього, існує необхідність доповнити ч. 2 ст. 163 КПК такими критеріями, які вказують на існування реальної загрози зміни або пошкодження речей і документів:

якщо володільць в інтересах підозрюваного, свідка або потерпілого може знищити або приховати речі і документи або діями, словами, жестами вказував на це;

якщо володільць сам зацікавлений у тому, щоб знищити речі і документи, які становлять інтерес для досудового розслідування, тому що вони містять компрометуючі матеріали.

Нами встановлено, що під час розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів слідчі судді звертають увагу на практику ЄСПЛ, посилаючись на неї під час прийняття рішень. Варто зазначити, що це однозначно має позитивне значення в процесі наближення до загальноприйнятих світових стандартів судочинства і захисту прав людини.

Отже, існує необхідність усунення прогалин і колізій у національному законодавстві, яке регламентує інститут тимчасового доступу до речей і документів, та впровадження вивчення правозастосовної практики ЄСПЛ не тільки для судів, але й для уповноважених службових осіб, які звертаються із клопотаннями до слідчих суддів.

ОЦІНКА ГАРАНТІЙ ОХОРОНЮВАНОЇ ЗАКОНОМ ТАЄМНИЦІ ПРИ ТИМЧАСОВОМУ ДОСТУПІ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: РІШЕННЯ ЄСПЛ “СЕДЛЕЦЬКА ПРОТИ УКРАЇНИ”

Ірина ГЛОВІЮК

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачив перелік речей і документи, які містять охоронювану законом таємницю в аспекті тимчасового доступу до речей і документів (ст. 162 КПК України). Відповідно для доведення потреби та пропорційності тимчасового доступу на сторону покладається більш суворий стандарт доказування: можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів. Разом з тим, зазначимо, що насправді вимога, що слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, викладена у ч. 4 ст. 132 КПК України як загальна для усіх заходів забезпечення кримінального провадження, хоча сутнісно таке формулювання застосовне лише до тимчасового вилучення майна та тимчасового доступу до речей і документів.

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належить і інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Положення, що журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джере-

ла інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону, міститься у ч. 3 ст. 25 Закону України “Про інформацію”. Положення щодо права журналістів на нерозголошення є і у міжнародних документах.

Застосування цих положень в Україні вже стало предметом оцінки ЄСПЛ у рішенні “Седлецька проти України” (Заява № 42634/18). Заявниця, яка є журналісткою, скаржилася на те, що було надано тимчасовий доступ щодо вхідних і вихідних з'єднань з телефону, що являло собою втручання у охоронювану законом таємницю, зокрема, журналістських джерел. ЄСПЛ розглядав ці питання у розрізі ст. 10 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тому науковий інтерес являють собою питання тимчасового доступу у кримінальному провадженні у досліджуваній ситуації. При тому, що мало місце втручання у свободу вираження поглядів, було оцінено, чи воно “встановлено законом”. Частиною 1 ст. 163 КПК України передбачено, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, за винятком випадку, встановленого частиною другою цієї ж статті, тобто існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, тобто прямо не вказано на осіб, інтересів яких стосується тимчасовий доступ (хоча у ситуації, коли йдеться про інформацію, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо очевидно, що це клопотання стосується інтересів саме особи, дані якої цікавлять сторону, а не інтересів операторів та провайдерів телекомунікацій). Додамо при цьому, що коли йдеться про інформацію, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту,

маршрутів передавання тощо, очевидно, що особа, про зв'язок якої йдеться, об'єктивно не здатна змінити або знищити речі чи документи, які містять відповідну інформацію.

ЄСПЛ звернув увагу на такі ключові аспекти: 1) відсутність гарантій для заявниці за її неповідомлення та відсутності при розгляді слідчими, суддею клопотання при тому, що розгляд *ex parte* має за КПК України виключний характер: на думку суду, ця загальна вимога становить важливу процесуальну гарантію для всіх осіб, яких потенційно стосуються клопотання про надання доступу до певної інформації, у тому числі журналістів (п. 59 рішення); 2) шаблонний характер обґрунтування розгляду *ex parte* (що, на жаль, є поширеним у судовій практиці); 3) потребу належного мотивування розгляду *ex parte*: наведення більш вагомих підстав для обґрунтування зазначеного висновку мало суттєве значення, зокрема, у зв'язку відсутністю такої інформації у володінні заявниці, адже вона зберігалася її оператором мобільного зв'язку (п. 60 рішення); 4) ризик свавілля у ситуаціях розгляду *ex parte* та неповідомлення особи, інтересів якої стосується ухвала: якби заявниця випадково не дізналася про цю ухвалу, вона, ймовірно, не змогла б скористатися жодною наявною у національному законодавстві процесуальною гарантією для захисту своїх прав. Суд глибоко занепокоений цією ймовірністю, яка була б рівнозначною свавіллям (п. 60 рішення). Тобто ЄСПЛ сутнісно витлумачив гарантії, зокрема, для охоронюваної законом таємниці, в аспекті розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, зокрема, щодо участі не формального володільця цих речей і документів, а власне особи, інтересів якої стосується це клопотання, та інформації, яка міститься у цих речах та документах.

І хоча ЄСПЛ не вказав у рішенні загальні заходи, які має вжити Україна для виконання цього рішення, як видається, при такому тлумаченні позитивних зобов'язань держави у аспекті тимчасового доступу до речей і документів, зокрема,

які містять охоронювану законом таємницю, має бути розглянуто питання стосовно уточнення кола осіб, які мають бути повідомлені про розгляд такого клопотання, а також змінено формальний підхід у судовій практиці щодо тлумачення реальної загрози зміни або знищення речей чи документів для розгляду клопотання без виклику особи.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ОРГАНОМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Марина ГОРІДЬКО

У теорії кримінального процесу “зловживання правом” розглядається, переважно як різновид неправових дій, пов’язаних із зловживанням правовою свободою, вчиненням дій “во зло” і всупереч з призначенням наданого учаснику кримінального процесу права. Зловживання можна визначити як дію або бездіяльність при реалізації учасником кримінального провадження своїх процесуальних прав без мети досягнення правомірного результату і всупереч змісту та призначенню цих прав, спрямовані на перешкоджання виконання завдань кримінального провадження.

У чинному КПК України передбачені випадки, коли суд може кваліфікувати певні дії учасників кримінального процесу як зловживання процесуальним правом: (1) коли йдеться про повторно заявлений відвід судді, якій має ознаки зловживання правом на відвід (ч. 4 ст. 81 КПК України); (2) у разі проголошення вступної промови з недотриманням розумних строків залежно від обсягу обвинувачення, що має ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду (ч. 1 ст. 349 КПК); (3) крім того, у ч. 10 ст. 290 КПК зловживання стороною визначене через зволікання при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування.

Але це невичерпний перелік таких дій, зокрема, є позиції ККС ВС, відповідні критерії містяться в рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Йдеться переважно про зловживання з боку адвокатів-захисників, між тим як недобросовісна поведінка притаманна

також представникам сторони обвинувачення та, хоча й меншою мірою, іншим учасникам кримінального провадження.

Серед інших зловживань правом з боку досудового слідства можна назвати зловживання, що пов'язані з підготовкою та проведенням обшуків.

Конституцією України (ст. 30) кожному гарантована недоторканість житла і не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Аналогічні гарантії передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція). Кореспондує з вказаними нормами і ст. 13 КПК України, (далі – КПК) відповідно до якої не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

При цьому проведення в ході досудового розслідування такої слідчої дії, як обшук житла чи іншого володіння особи, є одними з найефективніших способів формування доказової бази в кримінальному провадженні.

Тому як Конституцією України, так і іншими нормативно правовими актами визначені випадки обмеження права особи на недоторканість житла. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 30 Конституції України у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливої інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку. Аналогічний випадок закріплено й у ч. 2 ст. 8 Конвенції, відповідно до якої втручання у право на повагу до свого приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання за-

ворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Європейський суд з прав людини у рішенні від 07.11.2013 у справі “Белоусов проти України” звернув увагу на те, що будь-яке втручання згідно з п. 1 ст. 8 Конвенції повинно бути виправданим у розумінні п. 2, як таке, що здійснюється “згідно із законом” і є “необхідним у демократичному суспільстві” для досягнення однієї або більше законних цілей, що в ньому наводяться.

Разом з тим, як показує практика, органами досудового розслідування під час реалізації свого права на проведення обшуку нерідко допускаються зловживання вказаним правом, що призводить до визнання отриманих доказів недопустимими, звернень громадян до ЄСПЛ із заявами про визнання порушеними їхніх прав та відшкодування завданих збитків.

Аналіз судової та слідчої практики свідчить про те, що найчастіше зловживання правом на проведення обшуку відбувається у таких формах: зловживання правом на проведення обшуку без ухвали слідчого судді; проведення обшуку приміщення під виглядом проведення огляду місця події; проведення обшуку особи під виглядом проведення огляду місця події; вилучення речей під час проведення обшуку, які не мають відношення до кримінального провадження, в рамках якого він був проведений.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Проаналізувавши норми вказаної статті, можна зробити висновок, що до постановлення ухвали обшук проводиться у разі: необхідності врятування життя; необхідності врятуван-

ня майна; переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

При цьому слідча та судова практика використання можливості проведення обшуку без ухвали слідчого судді свідчить про те, що органи досудового розслідування у деяких випадках виходять за межі наданих їм прав, зловживають ними та проводять невідкладні обшуки не з підстав, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК.

Найчастіше це відбувається під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, з метою фіксації ознак вчинення кримінального правопорушення, виявлення та вилучення речових доказів.

Так, слідчим суддею під час розгляду клопотання про проведення обшуку (справа №708/1364/19) встановлено, що у рамках кримінального провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 317 КК України (далі – КК), слідчий з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення провів обшук у домоволодінні до постановлення ухвали слідчого судді. Проте слідчим суддею не встановлено підстав для проникнення до домоволодіння без ухвали слідчого судді, оскільки такі дії слідчого не були зумовлені врятуванням життя людей, переслідуванням осіб які підозрюються у вчиненні злочину, та відмовлено в його задоволенні.

Так, у вказаному судовому рішенні фактично встановлено зловживання органом досудового розслідування своїм правом на проведення обшуку до постановлення ухвали.

Аналогічну позицію щодо підстав для проведення обшуку до постановлення ухвали суду висвітлено у рішенні слідчого судді у справі №708/641/20.

Водночас, існує й протилежна судова практика, коли проведення обшуку до постановлення ухвали слідчого судді, який проводився у зв'язку із необхідністю збереження речових доказів, легалізується.

Наявність протилежної судової практики свідчить про неоднакове застосування норм кримінального процесуального законодавства, що призводить до зловживання процесуальними правами, визнання отриманих доказів недопустимими, порушення прав людини, а з іншого боку до втрати необхідних для досудового розслідування доказів.

Саме тому чинне кримінальне процесуальне законодавство потребує вдосконалення та внесення відповідних змін до КПК України, що стосуються підстав проведення невідкладного обшуку, адже ухвали слідчих суддів про проведення обшуку оскарженню не підлягають.

Також непоодинокими є випадки, коли орган досудового розслідування під виглядом огляду місця події здійснює обшук житла чи іншого володіння особи.

Верховним Судом неодноразово зверталась увага на недопустимість проведення особистого обшуку особи під виглядом проведення огляду місця події.

Також досить часто у правозастосовній діяльності виникають випадки коли мета обшуку немає нічого спільного із предметом доказування під час досудового розслідування, у якому він проводиться, що також свідчить про зловживання правом на проведення обшуку та призводить до порушення права людини на недоторканість житла.

Поле для зловживання своїми правами особам, які проводять обшук в деяких випадках надається самими слідчими суддями, адже наявні непоодинокі випадки, коли ухвалами надано дозвіл на вилучення в ході проведення слідчої дії конкретних речей та поряд з ними інших речей та предметів, які можуть мати значення для досудового розслідування.

Використовуючи таке формулювання, слідчі, зловживаючи своїм правом, можуть вилучати будь-що, незалежно від того, чи насправді це має відношення до кримінального провадження чи ні.

Також виникають випадки, коли органи досудового розслідування зловживають свої правами під час проведення обшуку житла особи, яка є його орендарем, порушують процедуру обшуку, наприклад ламають двері, вибивають вікна, розкидають всі речі.

Отже, зловживання процесуальними правами органами досудового розслідування під час проведення обшуку можливі через наявність прогалин в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, які тлумачаться учасниками кримінального провадження на власний розсуд, а отже для унеможливлення порушень прав людини в цілому та права на недоторканість житла зокрема, втрати важливих для кримінального провадження доказів, кримінальне процесуальне законодавство потребує вдосконалення та внесення до нього відповідних змін.

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДКУПУ ВИБОРЦІВ

Марія ГРИГА
Ольга СТЕШЕНКО

Очевидно, що особа, якій пропонувалася неправомірна вигода (потерпілий), є найбільш обізнаною щодо обставин кримінального правопорушення, володіє значно більшим обсягом інформації, ніж інші свідки, бо виступала її безпосереднім учасником. Тож за умови ефективного її допиту слідчий має реальні можливості дізнатися всі найнеобхідніші вихідні дані.

Допити свідків, які є підлеглими особи-надавача неправомірної вигоди, доцільно проводити без зайвої емоційної напруги, у спокійній обстановці, демонструючи можливість слідчого захистити свідка від тиску з боку зацікавлених осіб. Виклик таких свідків варто планувати на неробочий час (щоб виключити розголошення самого факту виклику) або здійснювати допит за місцем проживання свідка. У таких осіб необхідно з'ясувати коло їхніх службових повноважень, особливості посадової діяльності, а також ділові стосунки з працівниками установи тощо.

Під час допиту представників кандидатів (офіційних чи неофіційних спостерігачів), крім вже визначених відомостей, необхідно з'ясувати: якого кандидата, партію (блок) або яку іноземну державу чи міжнародну організацію представляє офіційний спостерігач; відношення до проведених виборів; обставини і обстановку проведення виборів та які конкретно виборчі процедури викликали підозру; чи помітили ознаки підкупу виборців або підроблення виборчих документів, неправильного підрахунку голосів; обставини таких порушень, якщо вони були; відомості щодо виборчих документів, які були отримані ними від членів виборчої комісії.

Проводячи допит членів виборчих комісій, крім іншого, слід установити такі обставини: від якої політичної сили був призначений членом комісії; умови роботи службової особи; чи були будь-які порушення під час виборчого процесу; якщо так, то чи є причинний зв'язок між зазначеними порушеннями та наслідками; чи правильно був проведений підрахунок голосів. Усі ці дані мають ураховуватись слідчим для оцінки основних показань таких допитуваних, зважаючи на їхню прихильність певному кандидату чи політичній силі.

Під час підготовки і проведення допитів у провадженнях про підкуп виборця треба зважати на те, що часто допитувані не зацікавлені давати показання через цілу низку факторів: матеріальну зацікавленість; у цілому негативне ставлення до політичної сфери та виборчого процесу як форми народного волевиявлення; зневіру у можливості слідства розкрити злочин, установити винних осіб та притягти їх до відповідальності, забезпечити свідка або потерпілого та його близьких від впливу зацікавлених осіб тощо.

У такій ситуації велике значення має встановлення психологічного контакту з допитуваним. Для цього необхідно звернути увагу на вивчення особистісних даних особи, яка допитується. Такі допити варто почати зі сторонніх питань і потім поступово переходити до питань, що безпосередньо цікавлять слідчого. Цікавою з цього приводу є думка Б. М. Дердюка, який у подібних ситуаціях пропонує застосовувати групу тактичних прийомів переконання під назвою “тактичні прийоми демонстрації можливостей”. Їхня сутність полягає у тому, що в присутності допитуваного слідчий проводить окремі слідчі дії, мета, зміст і результати яких коментуються. Демонстрація можливостей слідства, на думку вченого, дасть змогу переконати суб'єкта змінити позицію й налаштувати на активне сприяння правоохоронним органам.

Під час розслідування підкупу виборців необхідно зважати на те, що інколи є неправдиві повідомлення (обмови) про

вчинення даних злочинів з боку політичних опонентів. Тому під час допиту свідків (заявників, потерпілих) варто зважати на цю обставину і застосовувати такий тактико-риторичний прийом, як деталізація й конкретизація допиту, що визнані надійними засобами отримання правдивих показань та викриття брехні. Крім того, у цих випадках рекомендується використовувати такі тактичні прийоми, як раптова постановка запитань або несподіване пред'явлення доказів, форсований темп допиту. Іноді також варто повертатися до окремих питань, які вже ставилися раніше (або ставити контрольні запитання), і якщо повторна відповідь буде різнитися з попередньою (повністю або в деталях), це має викликати підозру про надання неправдивих відомостей.

Надалі під час розслідування може виникати необхідність у проведенні додаткового допиту виборця, який заявив про злочин, для фіксації обставин надання йому неправомірної вигоди затриманою особою, а також з'ясування відомих йому обставин надання такої вигоди іншим виборцям. У цьому випадку слід звернути увагу на тактичні прийоми, які актуалізують забуту інформацію (прийоми пошуків у пам'яті); сприяють відтворенню відомої свідку події у словесній формі; виявляють помилки у показаннях та сприяють їх усуненню тощо.

Крім того, прийомом, що сприяє отриманню більш повних свідчень, є пред'явлення інших доказів (відео- та звукозаписів, документів, результатів експертних досліджень та свідчень інших осіб), що підтверджують виконання незаконних дій або містять відомості про предмет підкупу, якщо він має індивідуальні характерні особливості. Такий прийом покликаний стимулювати асоціативні зв'язки шляхом безпосереднього пригадування якої-небудь дії або події.

У випадках заперечення підозрюваним факту надання неправомірної вигоди виборцю доречно проводити їх одночасний допит, спрямований на з'ясування причин розбіжно-

стей у показаннях; викриття одного з допитаних в умисному чи помилковому наданні неправдивих показань; посилення тактико-психологічного впливу на несумлінного учасника слідчої (розшукової) дії з метою схиляння його до надання правдивих показань. Утім, під час проведення одночасного допиту у таких провадженнях слідчому необхідно враховувати можливість виникнення ситуації, коли одна з допитуваних осіб перебуває у прямому підпорядкуванні іншої і посадовець навіть своєю присутністю може негативно вплинути на підлеглого, внаслідок чого останній змінить свої попередні показання. У такому випадку слідчий, плануючи проведення даної слідчої дії, повинен переконатися у психологічній стійкості допитуваного–підлеглого.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ольга ГУРЖІЙ

В останні роки міжнародне співробітництво в галузі судово-експертної діяльності стрімко зростає. Взаємодія в рамках міжнародних конференцій, круглих столів відбувається за участю провідних спеціалістів, судових експертів, вчених більшості країн ЄС та інших держав світу. Найбільш актуальним питанням таких заходів є вироблення єдиної технічної мови у сфері судової експертизи. З цією метою представники різних держав, у тому числі і України, беруть участь у проектах розробки міжнародних стандартів ISO 21043 в галузі судової експертизи.

Наказом № 496 “Про прийняття національних стандартів” від 10.12.2021 Державним підприємством “Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості” були прийняті такі стандарти з набранням чинності 01.09.2022, що розроблені технічним комітетом 192 “Судова експертиза”:

ДСТУ ISO 21043-1:2021 (ISO 21043-1:2018, IDT) “Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення” (Forensic sciences – Part 1:Terms and definitions);

ДСТУ ISO 21043-2:2021 (ISO 21043-2:2018, IDT) “Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучення, транспортування та зберігання об’єктів” (Forensic sciences – Part 2:Recognition, recording, collecting, transport and storage of items).

Як зазначають розробники, стандарти ДСТУ ISO 21043-1:2021 та ДСТУ ISO 21043-2:2021 гармонізовані з європейськими та міжнародними нормативними актами, сприятимуть розвитку сфери криміналістики та судової експертизи в Україні з урахуванням світового досвіду. А тому у осіб, діяльність яких пов’язана з судовою експертизою, існує великий інтерес до змісту зазначених стандартів.

Стандарт “Криміналістика. Частина 1” є словником основних термінів та визначень в галузі судово-експертної діяльності. Специфічну термінологію планується викласти в таких стандартах до відповідних видів судових експертиз.

Стандарт “Криміналістика. Частина 2” містить вимоги до криміналістичного процесу в частині розпізнавання, документування, збору, транспортування та зберігання об’єктів, що становлять потенційний інтерес. Також він включає вимоги до оцінки та вивчення місця злочину, але може бути застосований й до заходів, що проводяться у криміналістичній лабораторії. У стандарті ще наведені вимоги до якості.

Однак можливо передбачити появу проблемних питань, наприклад суперечності між сформованою вітчизняною термінологією в теорії судової експертизи та особливістю перекладу деяких англійських термінів. А тому пріоритетним для вітчизняних судових експертів стає підвищення знання англійської мови, а особливо у специфічній для них тематиці.

Відповідність стандартів у різних країнах дозволить забезпечити валідацію судово-експертних методик, надійність, відтворюваність одержаних під час дослідження результатів, а також уніфікацію навчання судових експертів. Зазначене має пряме відношення до якості висновків експерта, як джерело доказів, які подані до суду, та дозволить знизити ймовірність судових помилок. Подальша розробка та впровадження міжнародних стандартів сприятиме підвищенню ефективності взаємодії правоохоронних органів та судово-експертних установ різних країн, гармонізації методів роботи з метою полегшення спільної діяльності та обміну результатами, професійною інформацією, включаючи обмін базами даних. Стандартизація методів збору, аналізу, інтерпретації та подання даних має вирішальне значення для вироблення єдиного підходу до використання доказів і дозволить обмінюватись інформацією між країнами з різними правовими системами з метою справедливого та ефективного правосуддя.

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

Анна ДАНІЛОВА

Швидкий розвиток сучасного суспільства зумовлює появу нових об'єктів, які досліджуються судовими експертами. З поступовою цифровізацією всіх аспектів життя зростає і попит на використання електронних документів. Обумовлюючись новими тенденціями, злочинність суттєво змінюється також. Вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, у деяких випадках неможливе без обов'язкового призначення та проведення судової експертизи. Відповідно, судово-експертна діяльність вимагає нового погляду на існуючу проблему дослідження електронних документів.

На сьогодні за напрямком технічної експертизи документів (далі – ТЕД) досліджуються об'єкти: різного роду документи; вироби з матеріалів, призначених для виготовлення документів; технічні засоби, призначені для виконання реквізитів; технічні засоби, призначені для обробки, брошурування документів; речовини (вироби), призначені для змінення змісту документів. До потенційно нових об'єктів ТЕД можна віднести: знаковсинтезуючі пристрої (принтери), голограми, юніграми, ламінатори, електронні документи.

У даний час відсутній такий вид експертного дослідження, як експертиза електронних документів. Якщо порівняти перспективи дослідження документів у електронній формі як об'єктів судової технічної експертизи документів, то можна спостерігати низку подібних ознак, які об'єднують їх з аналоговою формою. Основною функцією документа, як і аналогового, так і електронного, є його інформаційна функція, яка полягає в здатності документа служити джерелом інформації. У випадку фіксації інформації у формі, від-

мінній від найбільш традиційно поширених (паперової або пластикової), електронний документ потребує перетворення інформації у форму, придатну для приймання її змісту людиною, але здійснюється електронними засобами. Основне завдання, яке ставиться експерту під час дослідження вказаних документів – це виявлення фальсифікації інформації. Звідси і подібність завдань – виявлення ознак такої фальсифікації та у який спосіб вона відбувалась. Основна характеристика, яка має бути присутня в об'єкта ТЕД – це оригінальність документа, оскільки дослідника цікавить його матеріальна складова, яку неможливо відтворити у копії, зберігши при цьому усі індивідуальні ознаки, особливо ті, які є невидимими при звичайних умовах. Головною ж відмінністю дослідження електронної форми документів від аналогових є те, що електронний документ має особливий статус оригіналу, і в такому статусі одночасно може існувати одразу в кількох місцях на різних знакосинтезуючих пристроях.

На сьогодні було встановлено, що неможливо провести ТЕД у разі, якщо документ був створений в аналоговій формі, а потім був оцифрованим. Хоча й інформація, яка міститься у такій видозміненій формі, має юридичну силу, створена уповноваженою особою, містить обов'язкові реквізити, відповідно до норм чинного законодавства технічно неможливо встановити спосіб друку даного документа, спосіб нанесення печатки, навіть установити підпис особи, зображення якого є на документі, оскільки це суперечить методам проведення експертизи даного виду. У такому випадку електронний документ на комп'ютері можна вважати лише вихідною формою для друку, але з особливими властивостями. У цьому разі не можна застосувати такі підходи, які використовують при діагностичному та ідентифікаційному дослідженні поліграфічних форм, кліше печаток та штампів. Кінцевий вигляд документа на паперовому носіїві залежить також від програмного

забезпечення комп'ютера та принтера, які використовуються при роздруковуванні документа.

Керуючись вищезазначеними доводами, новим напрямком розвитку судової технічної експертизи є створення її підвиду в рамках техніко-криміналістичної експертизи документів – інформаційно-комп'ютерне дослідження документів (далі – ІКДД), яке запропонував С. Й. Гонгало. Завдання, які може вирішувати ІКДД: ідентифікація автора електронного документа; встановлення хронології створення електронного документа; встановлення факту надсилання, зміни документа; перевірка цілісності документа; встановлення факту строку зберігання документа в електронному архіві; встановлення заходів щодо дублювання документів на електронні носії інформації; наявність електронного підпису на документі. При цьому варто розмежувати напрямки комп'ютерно-технічної експертизи (далі – КТЕ) й інформаційно-комп'ютерного дослідження документів. Якщо об'єктами КТЕ у нашому досліджуваному питанні будуть саме комп'ютерні технічні засоби та програмне забезпечення, які містять інформацію, відмінну від того, яку містить електронний документ, то об'єктами ІКДД будуть файли, які містять виключно електронні документи.

Важливим є також встановлення збільшення обсягу знань, якими має володіти судовий експерт, який здійснює ІКДД, адже лише опанувавши певний обсяг додаткової інформації у сфері комп'ютерної техніки, він зможе вважатися спеціалістом у цій галузі знань та здійснювати професійні дослідження. Електронні документи копіюються на змінні носії, створюються на різних видах комп'ютерів, програмного забезпечення, а експерт уже досліджує весь апаратно-програмний комплекс створення, зміни, знищення документа. При цьому експерт має знати основні технічні характеристики комп'ютерних засобів, принцип дії, основні механізми, їх властивості. Якщо зараз експерт, який здійснює ТЕД, –

це синтез особи, яка володіє юридичними технічними знаннями, то в майбутньому для здійснення ІКДД потрібно буде розглядати його як синтез особи, яка володіє юридичними знаннями та знаннями у галузі комп'ютерної техніки, заснованими на знаннях криміналістики, сучасної поліграфії, матеріалознавства, інформатики, кібернетики й нейробіоніки.

Перспектива запровадження даного виду експертизи обґрунтована часом, має свої завдання та мету, окремі об'єкти, а отже, має всі шанси для подальшого її впровадження в практичну діяльність та створення методик для її проведення.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Марина ДЕДУРА

Посилення ролі потерпілого у кримінальному провадженні стало поштовхом до вироблення нових підходів щодо застосування відповідальності до винуватих осіб – застосування альтернативних способів врегулювання кримінально-правового конфлікту. В основі альтернативних способів врегулювання кримінально-правового конфлікту лежить договір, компроміс, домовленість між учасниками провадження щодо здійснення взаємовигідних поступок у рамках дозволених законом варіантів.

У юридичній літературі можна знайти декілька визначень процедур, пов'язаних із диференціацією кримінальної процесуальної форми, застосування її особливих порядків – консенсуальні, конвенціальні, компромісні, погоджувальні, конвенційні, договірні процедури. Не вдаючись до юридичних суперечок, вбачається, що в українській мові варто вживати термін “конвенційні процедури” і як його синоніми компромісні, договірні, консенсуальні процедури. Адже визначення цих процедур як “конвенціальних”, на нашу думку, є русизмом від російського терміна “конвенциальная процедура”. Також конвенційні процедури передбачають “конвенцію сторін”, тобто їх домовленість. Отже, вживання терміна “конвенціальні” або “конвенціональні” не вбачається правильним.

Науковці звертають увагу, що розуміння критеріїв диференціації кримінальної процесуальної форми як обставин, які враховує законодавець при створенні диференційованих форм кримінального провадження, дозволяє відмежувати їх від обставин, що слугують умовою обрання того чи іншого

виду провадження у тій чи іншій процесуальній формі, які має враховувати правозастосовник. Розвиваючи висловлену науковцями тезу, зазначимо, що конвенційність може бути не тільки критерієм диференціації кримінальної процесуальної форми на особливі порядки кримінального провадження, але й обставиною, що є підставою для здійснення провадження у певній формі, здійснення процесуальних дій у певний спосіб. Йдеться про конвенційні процедури у формі надання учасником кримінального провадження згоди, тобто критерій диференціації кримінальної процесуальної форми за наявності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні або згоди потерпілого на підтримання обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення або зменшення його обсягу тощо.

Отже, на наше переконання, конвенційність слід розглядати як критерій диференціації кримінальної процесуальної форми, а також як критерій для здійснення провадження у певній формі, здійснення процесуальних дій в певний спосіб. При цьому можна виділити конвенційні процедури у формі домовленостей та у формі надання учасником кримінального провадження згоди. До процедур у формі домовленостей ми відносимо такі: 1) домовленості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження; 2) домовленості між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження. Під конвенційними процедурами у формі надання учасником кримінального провадження згоди нами розуміються: 1) згода підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні; 2) згода потерпілого на підтримання обвинувачення в суді у випадку

відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення або зменшення його обсягу; 3) згода підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності; 4) згода особи, яка володіє житлом чи іншим володінням на проникнення до житла чи іншого володіння; 5) згода власника предметів, що є речовими доказами на передачу для реалізації/знищення; 6) згода заставодавця на звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень; 7) згода особи, яка оглядається, на проведення огляду, яке супроводжується оголенням; 8) згода учасників кримінального провадження та інших осіб на надання пояснень стороні кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; 9) згода особи, яка затримана у зв'язку з її розшуком компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку на видачу (екстрадицію) для застосування процедури видачі (екстрадиції) тощо.

Якщо розглядати конвенційні процедури в площині кримінально-правового конфлікту та кримінальних процесуальних відносин, нами пропонуються такі тези:

якщо говорити про врегулювання кримінально-правового конфлікту, то конвенційними процедурами є домовленості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження; домовленості між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження;

якщо говорити про врегулювання кримінальних процесуальних відносин, конвенційними процедурами є розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні за умови отримання згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; підтримання потерпілим обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення або

зменшення його обсягу за умови надання потерпілим згоди; звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності за умови його згоди; проникнення до житла чи іншого володіння за умови її згоди; реалізації/знищення предметів, що є речовими доказами за умови надання згоди власником цих предметів; звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень за умови згоди заставодавця; проведення огляду, який супроводжується оголенням за умови згоди особи, яка оглядається, та інші.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ НЕСВОЄЧАСНОГО ВІДКРИТТЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ – ПОГЛЯД ЗІ СТОРОНИ ЗАХИСТУ

Олена ДЕМ'ЯНОВА

Відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження є запорукою забезпечення права на захист, змагальності судового розгляду та загалом справедливості кримінального провадження. Втім, останнім часом кількість випадків приховування стороною обвинувачення матеріалів від сторони захисту зростає. І що найбільш прикро, з'являється тенденція виправдання такої поведінки в окремих судових рішеннях.

Здавалось би, ч. 1–5 ст. 290 КПК України вичерпно регулюють обсяг обов'язку прокурора щодо відкриття доказів на етапі завершення досудового розслідування. Аналіз цих норм не залишає сумнівів у тому, що після прийняття рішення про завершення досудового розслідування для ознайомлення стороні захисту мають надаватись усі матеріали, зібрані стороною обвинувачення в ході досудового розслідування.

Разом з тим, непоодинокими є ситуації, коли сторона обвинувачення надає для ознайомлення не весь обсяг матеріалів, отриманих під час досудового розслідування. У подальшому, посилаючись на ч. 11 ст. 290 КПК України, представники сторони обвинувачення здійснюють у ході судового розгляду відкриття так званих “додаткових” матеріалів. Найчастіше йдеться про документи, що були підставою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій – тобто важливих документів, від яких безпосередньо і кардинально залежить висновок суду про допустимість чи недопустимість основних доказів у кримінальному провадженні.

З приводу допустимості доказів-документів, що стали підставою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, своєчасно не відкритих стороні захисту, Великою Палатою Верховного Суду сформовано дві позиції – у постанові від 16 січня 2019 р. (справа № 751/7557/15к) та в постанові від 16.10.2019 у справі № 640/6847/15-к. Ці позиції суворо підтримують нормативні положення та орієнтують суди на застосування процесуальних санкцій. Однак в окремих судових рішеннях було сформульовано нову причину, що дозволяє прокурору несвоєчасно відкривати важливі процесуальні документи – відсутність клопотань сторони захисту про необхідність відкриття і долучення вказаних документів до матеріалів провадження. Наприклад, подібна аргументація міститься в постанові Верховного Суду від 11 лютого 2020 року у справі № 596/927/17.

Буквальне розуміння чинного кримінального процесуального законодавства свідчить про відсутність обов'язку сторони захисту вимагати відкриття будь-яких документів. Адже обов'язок прокурора відкрити усі здобути в ході досудового розслідування матеріали відповідно до вимог ст. 290 КПК України є абсолютним і не ставиться в залежність від клопотання сторони захисту. Разом з тим, слід оцінити такий обов'язок в контексті дії принципів змагальності і диспозитивності, оскільки невиконання обов'язку сторони захисту вимагати відкриття документів отримало оцінку відсутності змагальної ініціативи.

Ми згодні підтримати тезу про те, що дія засад змагальності і диспозитивності обумовлює очікування активності з боку сторони захисту у відстоюванні її позиції, вчинення дій на її підтримку. Тому загалом варто погодитись зі сформованою в судовій практиці позицією про те, що сторона має право розраховувати на те, що обставини, які інша сторона не ставить під сумнів, не будуть поставлені під сумнів судом без надання можливості їх підтвердити. Обов'язок доказування

допустимості доказів покладається на сторону, що їх подає, однак такий обов'язок виникає лише у разі, якщо допустимість доказу ставиться під сумнів.

Втім, є істотна різниця між очікуванням від сторони захисту висловлення позиції з приводу недопустимості доказів та очікуванням від сторони захисту заявлення клопотання про “необхідність відкриття і долучення вказаних документів до матеріалів провадження”. У першому випадку йдеться про невід’ємний елемент змагальної процедури. Очевидно, що дія принципу змагальності обумовлює необхідність надання протилежній стороні права висловитись щодо клопотання про недопустимість доказів, спростувати висловлені аргументи. Натомість заявлення клопотання про “необхідність відкриття і долучення вказаних документів до матеріалів провадження” не є висловленням аргументованої незгоди з доказами, а являє собою вимогу надати додаткові докази вини. Таке клопотання явно шкодить обвинуваченому і пронизане духом “встановлення об’єктивної істини”.

Покладення на сторону захисту обов'язку заявити подібне клопотання суперечить фундаментальній нормі Конституції України щодо презумпції невинуватості та спрямованому на її забезпечення розподілу обов'язків доказування. Сутність задекларованого в деяких постановках Верховного Суду обов'язку сторони захисту клопотати про “необхідність відкриття і долучення вказаних документів до матеріалів провадження” відображає навіть не покладення на обвинуваченого обов'язку доводити свою невинуватість, а відверте покладення на сторону захисту обов'язку доводити вину обвинуваченого, клопотати про долучення документів, що шкодять йому. Отже, покладення на сторону захисту обов'язку вимагати відкриття і долучення доказів, невиконання якого підкріплюється процесуальними санкціями, не тільки не відповідає чинному законодавству, але і суперечить загаль-

ним засадам кримінального провадження, порушує право на справедливий суд.

Втім, незважаючи на те, що окремі судові рішення не відповідають підходам до застосування положень ст. 290 КПК України, сформованим правовими позиціями в постановках Великої Палати Верховного Суду, здебільшого судами транслюється однакове розуміння цієї правової проблеми. Тому тенденції розвитку судової практики вказують на те, що деякі поодинокі рішення, котрі не відповідають ustalеним правовим позиціям, не повинні поширюватись, а мають бути уніфіковані до єдиного розуміння. У свою чергу представники сторони захисту мають бути готові до відстоювання своєї позиції з урахуванням сучасних загроз асиметрії процесуальних можливостей сторін.

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тетяна ДЕРЕВ'ЯНКО

За час застосування Закону України “Про судову експертизу” з моменту його прийняття 25 лютого 1994 року було продемонстровано важливість встановлених ним положень щодо правових, організаційних та фінансових основ судово-експертної діяльності. Разом із тим, у вересні 2004 року були внесені істотні зміни з метою удосконалення окремих його норм, реалізація яких визначила позитивну динаміку його застосування на практиці. До того ж з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України було визначено принципово нові підходи у системі кримінального судочинства. Новели цього Закону стосувались як самого поняття та порядку призначення і проведення судової експертизи, так і всіх стадій кримінального процесу.

Варто зазначити, що поняття “експерт” та “спеціаліст” у сфері кримінального судочинства мають відмінності щодо їх процесуального статусу і форми результатів їх процесуальної діяльності у матеріалах кримінального провадження. Так, у ч. 1 ст. 69 КПК України законодавець визначає експерта як особу, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, яка має право на проведення експертизи відповідно до Закону України “Про судову експертизу” і отримала доручення на проведення дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дає висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Натомість відповідно до положень п. 25 ст. 3, статей 71 та 72 КПК України спеціаліст як учасник кримінального провадження є особою, яка володіє спеціальними

знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Натомість у Кримінальному процесуальному кодексі не подано визначення поняття “висновок спеціаліста”, а вказано, що він має відповідати вимогам, які висуваються до висновку експерта. Це викликає низку питань щодо правових підстав висновку спеціаліста (наприклад, кваліфікації судового експерта, попередження про відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку) та повноти викладення у ньому таких даних з огляду на процесуальну форму висновку експерта, яка визначена кримінальним процесуальним законодавством у ч. 1 ст. 101 КПК України. Це дозволяє нам вважати за доцільне надати визначення окремою правовою нормою як поняття, так і вимогу до змісту такого висновку.

Зауважимо, що у новому Кримінальному процесуальному кодексі України, на відміну інших процесуальних законів, не передбачена можливість призначення додаткових, повторних, комісійних та комплексних експертиз. Тому, на нашу думку, визначення понять, підстав призначення та порядок проведення таких експертиз обов’язково повинні бути відображені, зокрема в Законі України “Про судову експертизу”.

Чинним Законом України “Про судову експертизу” та процесуальним законодавством для судового експерта передбачено право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів та зразків. Разом з тим експерт може відмовитися від надання висновку у випадку, коли надані йому матеріали є недостатніми для виконання покладених на нього обов’язків. Зазначене право експерта заявляти клопотання в окремих випадках надає йому змогу відмовитися від надання відповідей на окремі питання, мотивуючи це недостатністю представлених матеріалів, без здійснення запиту додаткових

матеріалів. Проте незалежно від виду судочинства судовий експерт зобов'язаний провести повне дослідження.

Отже, за даних обставин виникають сумніви з дотримання принципу повноти експертного дослідження. Адже особа чи орган, які призначають експертизу, не є фахівцями в окремій галузі знань і тому не можуть самостійно визначити обсяг необхідних матеріалів та зразків, передбачених тією чи іншою методикою проведення дослідження, яких потребує експерт для вирішення поставлених перед ним завдань. З огляду на це питання достатності та якості наданих матеріалів може бути вирішено експертом самостійно під час їх попереднього вивчення. Дане положення потребує подальшого дослідження з метою віднесення до права чи обов'язку експерта такого його повноваження, як заявлення клопотання про надання додаткових матеріалів.

Також відсутність у Законі України “Про судову експертизу” норми щодо нормативного закріплення правових підстав та результатів отримання доказів під час знімання показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, як безпосередньої форми використання спеціальних знань під час роботи слідчо-оперативної групи на місці події, потребує подальшого правового регулювання.

Наведені окремі проблеми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень потребують перегляду певних формулювань у нормативно-правових актах, а також їх розгляду в теорії криміналістики.

ЗНАЧЕННЯ ПИСЬМОВОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВСТАНОВЛЕННЯ ВИКОНАВЦІВ РУКОПИСНИХ ДОКУМЕНТІВ

Альона ДЕСЯТНИК

Ознаки письма характеризують загальний рівень володіння та особливості письмової мови виконавця документа.

Думки людини, які відтворені у мовній формі, можуть бути виражені й закріплені за допомогою письмових знаків. Способи та форми відтворення думок менш стабільні і більш рухливі, ніж письмово-рухові навички людини, однак стійкість і різноманітність ознак письмової мови та ознак почерку дозволяє використовувати їх з метою ідентифікації.

На відміну від ознак почерку, що характеризують письмово-рухову навичку виконавця рукопису, саме те, якими рухами виконуються письмові знаки та їх сполучення (зовнішня сторона письма), ознаки письма належать до самої сутності письмової мови – змісту тексту, його викладення, граматики, до вибору слів для вираження думок тощо. Тобто почерк – це тільки зовнішня сторона письма, письмова мова – його сутність та зміст.

Письмова мова – це смислова сторона письмового обміну інформації, що виражається через систему мовних та графічних навичок кожної особи, що пише.

Письмова мова людини формується у весь період її життя. Найбільшим впливом на оволодіння письмовою мовою є процес навчання у школі та інших навчальних закладах. Також на формування навичок письма впливають і інші обставини, такі як: знання граматики (морфології, синтаксису) та літератури, різні стилі викладення, професія, місцеві діалекти, рідна мова, спілкування з певним колом людей, захворювання (перш за все психічні) центральної нервової системи та інше.

У зв'язку з тим, що письмова мова виробляється у процесі довготривалого навчання, трудової діяльності, громадської діяльності та інше, вона стає в своїх особливостях індивідуальною, такою, що належить конкретній особі.

Письмова мова являє собою єдність трьох сторін: смислової, формально-мовної та графічної. Усі ці сторони письмової мови взаємодіють одна з одною і взаємозалежні.

Смислова сторона письмової мови призводить до застосування суворо визначених мовних засобів та застосування певного графічного викладення.

Формально-мовна сторона визначає рівень володіння мовними навичками, що впливають на позитивну або негативну передачу змісту тексту: визначає стиль, лексику та впливає на певне графічне викладення змісту тексту.

Графічна сторона письмової мови – це сторона, яка реалізується в конкретному процесі письма. Усе залежить від рівня оволодіння почерком, де, наприклад, при низькому рівні оволодіння почерком спостерігаються зниження контролю за змістом та мовними засобами.

Письмова мова індивіда – це складна саморегульована система, основи функціонування якої складають комплекс різних мовних навичок і засобів (стилістичні, лексичні, граматичні).

Головну роль відіграють стилістичні та лексичні навички мовлення. Що стосується граматичних навичок, то вони виконують допоміжну функцію, тобто є вторинними, безпосередньо пов'язані з письмом, а також з передачею інформації за допомогою графічних знаків.

Навички стилю, синтаксису, орфографії виявляються у процесі письма у певній мірі пов'язаними з руховими навичками виконавця, а на всі ці навички впливає свідомість. Тому письмова мова являє собою складний процес (єдина організована система), де свідомість пов'язана з комплексом розумових і рухових навичок. Це визначає корисність комп-

лексного дослідження ознак почерку (рухові навички) і ознак письмової мови (розумові навички).

Індивідуалізувати мову можливо завдяки тому, що не всі люди у належній мірі володіють літературною мовою. Також відкривають широкі можливості для індивідуалізації мови і порушення норм мови, викликані недостатнім рівнем її знання або впливом діалектних і інших стилів, у сполученні з гнучкістю норм.

Уважний аналіз змісту документа, вивчення стилю викладу документа, словарного складу, визначення ступеня грамотності виконавця та встановлення типових для нього граматичних помилок – усе це дозволяє отримати інформацію про виконавця документу і тим самим звузити коло підозрюваних осіб. Однак, слід зауважити, що застосовувати ознаки письмової мови для обґрунтування висновку щодо виконавця тексту можна лише за умови, якщо буде встановлено, що автор і виконавець рукопису – це одна й та ж особа. Не можна виключати і того, що у складанні й написанні рукопису брали участь різні особи.

Аналізуючи, слід зазначити, що письмова мова, вивчення її загальних та окремих ознак під час виконання експертами почеркознавчих експертиз відіграє важливу роль у встановленні автора (виконавця) рукопису та розширює можливість надання правильного та обґрунтованого висновку експерта на поставлені перед експертизою запитання.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анатолій ДИВНИЧ

До однієї з загальних засад кримінального провадження належить розумність строків прийняття процесуальних рішень та виконання процесуальних дій. Строки проведення судових експертиз у підрозділах Експертної служби МВС України залежать від складності дослідження та завантаження фахівця. На практиці фактичний строк виконання експертиз часто суттєво подовжується. Вказане пов'язане з необхідністю надання додаткових матеріалів, уточненням експертного завдання, забезпеченням доступу до об'єкта дослідження тощо.

Технологічний розвиток зумовлює використання електронних доказів у кримінальному провадженні. Спостерігається широке впровадження електронного документообігу в господарській діяльності, застосування електронних документів у бухгалтерському та податковому обліку. Тому при проведенні судових економічних експертиз об'єктами, що потребують дослідження, можуть виступати документи в електронній формі.

Наразі електронний документ визначається як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Паперова копія електронного документа, що є зображенням чи текстом у роздрукованому вигляді, яка засвідчена належним чином, є звичним об'єктом економічної експертизи.

Власне електронний документ може бути оригіналом (первинно створеним файлом) чи електронною копією (іншим файлом, ідентичним оригіналу). Крім "звичайних" не-

обхідних реквізитів (дати складання, назви підприємства, змісту та обсягу господарської операції тощо), електронний документ має бути підписаний електронним підписом уповноваженої особи. Речовим доказом виступає носій інформації. У разі розміщення останньої у “хмарному” сервісі суттєво ускладнюється вилучення оригіналів електронних документів. Дослідження ж копій без можливості огляду оригіналів іноді може ускладнювати подальший судовий розгляд. Крім того, завжди існує проблема підтвердження автентичності інформації (ризик підробки електронного документа). Указане обумовлено тим, що без застосування заходів обмеження доступу інформація в електронній формі є такою, що легко змінюється. Дослідження вказаних запитань не відноситься до завдань судової економічної експертизи. Виявлення інформації, що міститься на комп’ютерних носіях, належить до основних завдань комп’ютерно-технічної експертизи.

Проведення економічної експертизи за інформацією, що містять електронні документи, може здійснюватися виключно після процедур ідентифікації та автентифікації, проведених експертом з комп’ютерно-технічних досліджень (послідовне проведення експертних робіт). Організація експертних процедур зазвичай здійснюється або у формі комплексної експертизи, або почергово (спочатку комп’ютерно-технічне дослідження, потім – економічне). Проте, обидва вказаних варіанти передбачають послідовне проведення досліджень.

Водночас при розслідуванні у стислі строки критерії ефективності “час/вартість” зміщуються у сторону зменшення тривалості експертизи. У свою чергу, скорочення часу дослідження містить потенційні технічні, процесуальні та методичні ускладнення.

Результатом проведення дослідження є сформульований висновок (категоричний, ймовірний або про неможливість вирішити запитання). У низці випадків результати експертизи за окремим напрямом є вихідними даними для досліджень

за іншими експертними спеціальностями. Тоді можуть виникати такі ситуації:

1) первинну експертизу проведено, її результати підлягають урахуванню при подальших дослідженнях;

2) первинну експертизу не проведено, але існує бінарна (“так, підтверджується” або “ні, не підтверджується”) кількість її результатів.

У ситуації, коли єдиною проблемою є підтвердження статусу електронного доказу як документа, що потребує встановлення наявності електронного цифрового підпису, проведення економічної експертизи має сенс лише за категорично позитивного висновку комп’ютерно-технічної частини дослідження. У даному випадку економічна експертиза може призначатися одночасно, але із вказанням вихідних даних (зокрема, наявності та змісту реквізитів документа), які необхідно врахувати при проведенні дослідження. Висновок економічної експертизи у такому разі буде умовним. Зазначені умови будуть виконуватися при позитивних результатах комп’ютерно-технічної експертизи. У комплексі зазначені висновки експерта матимуть доказову значущість, а відповідні експертні процедури виконуватимуться паралельно.

Отже, сучасні тенденції трансформації форм документів повинні враховуватися при організації судових експертиз. Використання електронних документів у процесі доказування в кримінальному провадженні залежить від унормування процедури ідентифікації їх складових. Встановлення реквізитів електронних документів здійснюється шляхом проведення комп’ютерно-технічного дослідження. Алгоритм дослідження електронних документів може передбачати паралельне виконання комп’ютерно-технічного та економічного дослідження, що сприятиме дотриманню розумних строків виконання необхідних процесуальних дій.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ СТРУКТУРОВАНИХ ПРОТОКОЛІВ ДОПИТУ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Олена ЗАВОРІНА

У національному законодавстві України органи досудового розслідування у своїй діяльності повинні керуватися не тільки національним законодавством, а й міжнародними правовими актами. Ураховуючи, що Україна є членом Ради Європи, то вона зобов'язана дотримуватися Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Крім того, у своїй професійній діяльності слідчий, дізнавач Національної поліції України повинні керуватися Європейським кодексом поліцейської етики та Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Правоохоронці також мають керуватись Кодексом поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку ООН, а також іншими національними кодексами та стандартами поведінки. Зокрема, вони мають виконувати норми Управління Верховного комісара ООН з прав людини, який зазначає в довіднику “Стандарти прав людини і практики для поліції”, що поліцейський “ніколи не повинен вимагати визнання вини або покладатися на нього як на основний елемент (доказ) у справі (в Україні – провадження)”. Далі в ньому міститься рекомендація поліцейським “вивчати та застосовувати сучасні передові техніки інтерв'ю”. Тому сьогодні значною популярністю в роботі зарубіжних правоохоронних органів користується використання структурованих протоколів інтерв'ю, що за результатами дослідження підтверджує ефективне прове-

дення процесуальних інтерв'ю потерпілих, свідків та підозрюваних і є одним з найважливіших інструментів розслідування і розкриття злочинів.

Як зазначають Майкл Бойл та Жан-Клод Вульерм – автори практичного посібника 2021 року “Короткий вступ до процесуального інтерв'ю”, що у підходах до процесуального інтерв'ю, як і в усій іншій роботі, співробітники правоохоронних органів країн Європи мають керуватися Європейським кодексом поліцейської етики, який має на меті забезпечити спільні професійні стандарти та закласти основу для етичних норм.

Під час інтерв'ю слідчий, дізнавач насамперед мають пам'ятати про окремі додаткові заходи та гарантії, які слід було вжиті щодо вразливих верст населення, у тому числі неповнолітніх осіб.

Стосовно неповнолітніх слід керуватись протоколом NICHD – міжнародним протоколом для інтерв'ю дітей, розробленим професором М. Лембом (La Rooy et al., 2015). Цей протокол ґрунтується на дослідженні розвитку дітей з пізнавальними та комунікативними здібностями, а також на рекомендованих методиках допиту, що надасть можливість підвищити здатність дітей надавати точну інформацію про минулі події. Протокол NICHD охоплює всі етапи інтерв'ю в процесі розслідування.

У вступній фазі інтерв'юер відрекомендовується, уточнює завдання для дитини (необхідність докладно описувати події та розповідати правду), а також пояснює основні правила й очікування (те, що дитина може і повинна висловити: “я не пам'ятаю”, “не знаю”, “я не розумію”, або, якщо треба, виправляти інтерв'юера) (Venia et al., 2015).

Алгоритм встановлення психологічного контакту після вступного етапу охоплює дві стадії. Перша призначається для створення спокійної, сприятливої атмосфери для дітей та встановлення взаємозв'язку між дітьми й інтерв'юерами.

На другій стадії дітям пропонують описати нещодавно пережиту нейтральну подію. У перехідній частині між початковими й основними етапами інтерв'ю дізнавачем і слідчим використовуються підказки, що дають можливість ідентифікувати неповнолітньому цільові події без нав'язливості, та підказки, які є настільки відкритими, наскільки це можливо. Інтерв'юер переходить до деяких ретельно сформульованих і дедалі більш орієнтованих підказок (послідовно), коли дитина не може визначити цільову подію. Лише після завершення вільної розповіді інтерв'юер (дізнавач, слідчий) переходить до прямих запитань (цілеспрямовані запитання щодо викладу, які стосуються деталей, згаданих раніше) і запитує інформацію щодо певних категорій (часу, зовнішнього вигляду тощо), наприклад: “Коли це сталося?” або “Що сталося?”. Якщо найважливіших деталей все ще бракує, інтерв'юери ставлять закриті питання з обмеженими відповідями (здебільшого “так/ні”) або питання з вимушеним вибором, що стосуються нових питань, які раніше не вдалося вирішити. Навідні запитання, які повідомляють неповнолітньому про те, яка відповідь очікується, не рекомендуються (Srivatsav et al., 2021).

У свою чергу, у зв'язку з недослідженістю вказаного питання в Україні, вчені В. В. Луцик та С. Р. Гавгун сформулювали визначення терміна “процесуальне інтерв'ю”, зокрема, що це є процесуальною дією, що полягає в отриманні точної, надійної та достовірної інформації від потерпілих, свідків або підозрюваних – інтерв'юєнтів, у ході їхнього спілкування з інтерв'юером для встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Запровадження процесуального інтерв'ю, як позитивного досвіду, має спиратися на поступову зміну свідомості правоохоронців та зміну самої концепції досудового розслідування в цілому. Адже наразі система розслідування сфокусова-

на на необхідності добровільного отримання визнання вини підозрюваною особою та надання доказів проти себе. На противагу цьому, техніка процесуального інтерв'ю, сумісна з дотриманням прав людини, є продуктивнішою та потужнішою, ніж примус, залякування або процесуальні чи тактичні маніпуляції. Вона стабільно демонструє вищу ефективність у розслідуванні злочинів і проступків, ніж методи, пов'язані з жорстоким або неналежним ставленням до підозрюваних. Використання міжнародного досвіду і правових актів щодо застосування методик та принципів проведення процесуального інтерв'ю в національній теорії і правозастосовній практиці сприятиме істотному поліпшенню правоохоронної діяльності та дотриманню зобов'язань щодо поваги до прав, свобод і законних інтересів людини.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ШАХРАЙСТВОМ В ІНТЕРНЕТІ

Григорій ІВАНЕНКО
Світлана ІВАНОВА

Прогрес діджиталізації щільно увійшов у всі сфери життя кожного громадянина нашої держави. Уже звичною стала реалізація соціальних потреб через мережу Інтернет – спілкування, навчання, купівля-продаж та інше. Саме задоволення людиною своїх базових потреб шляхом використання інтернет-ресурсів є “благодатним ґрунтом” для діяльності “віртуальних” злочинців.

На сьогодні інтернет-шахрайство займає вагому частку в масиві злочинів загальнокримінальної спрямованості. З’ясуємо, що ж таке шахрайство в інтернеті та які особливості його кваліфікації й розслідування?

Згідно зі ст. 190 Кримінального процесуального кодексу України шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. І, коли ми говоримо про інтернет-шахрайство, ми акцентуємо увагу на основному складовому елементі цього злочину – віртуальності. Адже віртуальність від самого початку розслідування злочинів даної категорії є перешкодою у формуванні доказової бази, пошуку зачіпок, конкретних відомостей тощо. Згадаймо приказку: “Для того, щоб перемогти ворога, потрібно знати його в обличчя”. А у випадку з інтернет-шахраями доказова база, якою володіє слідчий, зазвичай зводиться до мінімуму – усного пояснення потерпілої сторони. Усе це може додатково обтяжуватися девіантною складовою поведінки потерпілого, зумовленою соціально-економічними факторами ризику – безробіттям, низьким рівнем життя, обмеженістю відповідальної усвідомленості та

іншим. Тож, маючи мінімум даних на початковій стадії розслідування, втрачається і оперативність при збиранні вкрай необхідної інформації, зокрема отримання тимчасового доступу до речей та документів інтернет-провайдера з метою встановлення облікового запису (записів) злодія або тимчасового доступу до речей та документів оператора мобільного зв'язку з метою отримання роздруківок дзвінків та прив'язку до базових станцій, їх місцезнаходження та інше.

До того ж латентність даного виду злочину також можна віднести до каталізатора негативного прогресу. Досить хитка ймовірність повернути втрачені кошти чи майно підштовхує потерпілого до так званого “пасивного опору” – замовчування, небажання вчасно звертатися до правоохоронних органів, схильність перекидати відповідальність на органи поліції, які, мовляв, “нічого ніколи не знайдуть”. У свою чергу, ланцюгова реакція такої бездіяльності виявляється у пропорційному зростанні аналогічних злочинів. Така поведінка допомагає злочинцю уникнути подальшого покарання, провокує його на вчинення нових протиправних діянь, при цьому опираючись лише на примітивний потяг корисливої наживи. Дивно, але ці ж спонукання, корисливість та бажання легкої наживи, знову і знову підштовхують і потенційних жертв на нові “пригоди”.

Дослідивши негативну тенденцію зростання кількості інтернет-шахрайств і замкнутість цього процесу, можна дійти висновку про відсутність належного регулятора, роль якого має виконувати держава.

На сьогодні державне втручання у припинення онлайн-злочинів невпевнено межує між регулятором і провокатором. З одного боку, створено механізм розслідування, установлення істини, покарання, а з іншого, – відсутній елемент відповідності сучасним вимогам. Реалії сьогодення вимагають від органів поліції максимально швидкого та якісного реагування на такі злочини, їх профілактику та протидію.

На нашу думку, одним із методів подолання проблеми, що склалася, є введення інституту реєстру ІМЕІ-кодів і блокування пристрою, код якого не внесений до вказаного реєстру та використання паспортних даних при купівлі SIM карти.

Для прикладу, станом на 2013 рік у близько 80 країнах світу була запроваджена обов'язкова реєстрація абонентів мобільного зв'язку за паспортами. У розвинутому світі контроль за допомогою реєстрації – абсолютно звична практика. Зокрема у Грузії для купівлі SIM-карти слід обов'язково завітати до салону компанії-постачальника мобільного зв'язку, де лише після надання паспортних даних можна придбати картку. Як правило, термін дії такої картки не перевищує півтора року. У Білорусі абоненти-іноземці також можуть купити SIM-картку тільки з пред'явленням паспорта і заповнивши спеціальну анкету. Після цього можна користуватися мережею за допомогою “гостьового” тарифу.

Звісно, Конституцією України чітко закріплене право на приватність, на яке і спираються противники впровадження такого досвіду. Проте ми вважаємо, що реальний стан контролю у сфері захисту приватної інформації від публічного доступу не відповідає сучасним стандартам, упровадження яких допомогло б якісно зменшити онлайн злочинність, зокрема кримінал, пов'язаний із шахрайством.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ

Федір ІВАНЕНКО

Криміналістичний аналіз такої категорії кримінальних правопорушень, як контрабанда, а також судова практика свідчать про те, що в більшості кримінальних проваджень за вказаними фактами левову частку доказової бази складають негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д). Порядок та підстави проведення НС(Р)Д регламентовані Главою 21 КПК України, в якій законодавець наводить вичерпний перелік НС(Р)Д, що можна проводити в рамках досудового розслідування.

Досить поширеним видом НС(Р)Д під час розслідування контрабанди є накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) та огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України). Підставою для здійснення арешту кореспонденції є наявність фактичних даних про те, що у поштово-телеграфній кореспонденції певної особи іншим особам або інших осіб їй можуть міститися відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. При цьому законодавцем встановлено, що саме накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому в подальшому здійснювати огляд і виїмку кореспонденції. З цього випливає, що немає сенсу отримувати дозвіл суду на проведення лише огляду і виїмки кореспонденції як на самостійну дію, без попереднього отримання дозволу на накладення на цю кореспонденцію арешту. Це додає більшого процесуального навантаження як на суди, так і на органи досудового розслідування.

Відповідно до положень ст. 262 КПК України, огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. Однак у ході виконання зазначених НС(Р)Д впливає досить цікава колізія. З метою захисту відомостей, що створюються під час негласних дій, законодавець прийняв рішення віднести їх до державної таємниці. Тобто хід проведення НС(Р)Д, так само як і їх результати завжди будуть обмежені від доступу сторонніх осіб та носити таємний характер, а факт їх проведення розголошенню не підлягає.

Згідно із Законом України “Про державну таємницю” державна таємниця – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Віднесення інформації до державної таємниці – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього.

Указані заходи необхідні, коли мова йде про захист таких сфер країни, як оборона, економіка, науки і техніка, зовнішні відносини, державна безпека та охорона правопорядку.

Згідно з пунктами 4.12.3 та 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Центрального управління СБ України від 23.12.2020 № 383, ві-

домості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії та відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводяться чи планується проведення НС(Р)Д, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці, відносяться до державної таємниці.

З цього слідує, що слідчий або прокурор, який ініціює проведення НС(Р)Д, співробітники оперативних підрозділів, яким в подальшому доручають проведення вказаних НС(Р)Д, а також суддя, який надає дозвіл на проведення НС(Р)Д мають відповідні допуск і доступ до державної таємниці, порядок отримання якого також регламентується Законом України “Про державну таємницю”.

Однак при формуванні правової норми про огляд і виїмку кореспонденції, яка має проводитись з обов’язковою участю представника установи зв’язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію, законодавець не передбачив потребу наявності у цієї особи допуску до державної таємниці. Виникає питання, яким чином вказаний представник може бути залученим до проведення НС(Р)Д, якщо в нього відсутній допуск та доступ до державної таємниці і що слідчому або оперативному співробітнику заборонено розголошувати факт проведення НС(Р)Д та отримані в ході цього відомості.

Отже, постає проблема щодо необхідності забезпечення усіх установ поштового зв’язку окремими працівниками, які мають доступ і допуск до державної таємниці за відповідною формою. В іншому випадку це може спровокувати додаткові супроводжуючі колізії. При порушенні процесуальної процедури докази, отримані в ході огляду і виїмки кореспонденції, можуть бути визнані судом недопустимими.

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Олександра ІВАНОВА

У кримінально-процесуальній діяльності спеціальні знання використовуються у двох формах: при залученні спеціалістів під час окремих слідчих (розшукових) дій та в межах проведення експертизи. Щодо останнього, то, як свідчить практика, призначення та проведення судових експертиз суттєво допомагає у розкритті та розслідуванні злочинів.

Закон України “Про судову експертизу” визначає поняття судової експертизи як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (документ про призначення експертизи (залучення експерта), у якому обов’язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об’єкти, що підлягають дослідженню.

На сьогодні ситуаційні дослідження успішно проводяться в рамках криміналістичної експертизи. Так, при розкритті і розслідуванні злочинів, вчинених з використанням вогнепальної зброї, велика значимість надається саме результатам експертного дослідження зі встановлення ситуаційних обставин пострілу. Однак нагальним питанням, що потребує врегулювання, є призначення різного виду експертиз за одним

видом об'єктів – зброєю та набоями, а саме дактилоскопічних, молекулярно-генетичних та балістичних.

Перш за все це обумовлено тим, що в сучасних умовах науково-технічного прогресу через збільшені потреби слідчої та судової практики виникає ситуація, коли рішення будь-яких експертних завдань лише в галузі судової балістики, тобто в межах однієї галузі знання, уже не може забезпечити достовірного і якісного рівня експертного дослідження.

Наприклад, для того, щоб дати відповіді на питання “У якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті?” або “Яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди)?”, необхідно залучити декілька експертів з різних галузей знань. Варто розуміти, що окремий елемент події може бути оцінений неправильно, якщо розглядати його поза зв'язками з іншими. Тільки при комплексному експертному дослідженні вогнепальних ушкоджень, у тому числі ран на тілі потерпілого, можна достовірно й об'єктивно оцінити ситуацію, що відбулася на місці події.

На підтвердження позиції щодо комплексності ситуаційної експертизи здійснених пострілів існує низка наукових досліджень. Як свідчить експертна практика, у міру розвитку наукових і методологічних основ ситуаційної експертизи вона проводиться в рамках судово-балістичної, судово-медичної, вибухово-технічної та інших видів експертиз.

Отже, дослідження вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції відділень медичної криміналістики бюро судово-медичної експертизи. В окремих випадках (коли визначається дистанція, напрямок пострілу тощо) такі питання вирішуються комплексною медико-криміналістичною експертизою.

Оскільки для визначення дистанції, напрямку та кута пострілу використовуються знання хімічного складу вихідних речовин, які виділяються в результаті пострілу, такі резуль-

тати розпилення хімічних часток пороху, мастил, металів дають змогу розв'язати відповідно і низку ситуаційних завдань. Водночас визначити чіткий і конкретний склад речовин-металів у результаті мікроскопічного дослідження матеріалів поверхонь перешкод, одягу може кваліфікований експерт-хімік, у той час як іншу частину ситуаційних завдань вирішує експерт-медик (довжина та проникність кульового каналу, які із завданих кульових проникнень можна вважати летальними, наявність/відсутність “штанцмарки”, фізична можливість зробити постріл за певних умов).

Можна зробити висновок, що однією із найважливіших і найбільш доступних форм реалізації науково-технічного потенціалу в процесі попередження, розкриття і розслідування злочинів, скоєних із застосуванням нарізної вогнепальної зброї, є криміналістична експертиза, а саме судово-балістична, яка покликана досліджувати сліди зброї, пострілу та голівне – ситуаційні обставин пострілу. Такий вид експертних досліджень покликаний досліджувати обстановку, яка існувала на момент здійснення пострілу та виникла в результаті дій сукупності певних чинників, які склалися в певний момент події і призвели до самого пострілу. Однак установлення ситуаційних обставин пострілу нерозривно пов'язане і з іншими криміналістичними експертизами, адже зазвичай сам об'єкт дослідження зберігає і іншу цінну для експертів інформацію, таку як залишки речовин та матеріалів, ДНК тощо.

ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Євгеній КАЛАШНИК

Надія БУБЛИК

Цілий комплекс змін і перетворень, які відбуваються на сучасному етапі в державному та суспільному житті України, вимагають якісного реформування та вдосконалення вітчизняного законодавства з метою надання йому демократичного, об'єктивно правового та гуманістичного характеру. У цьому напрямі здійснюється активний науковий пошук, що ґрунтується на дослідженнях і спрямований на створення оптимальних та ефективних механізмів виявлення та виправлення законодавчих або судових помилок. Одним із таких механізмів є кримінальне провадження за нововиявленими обставинами.

Як відомо, центральним завданням кримінального провадження є забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування й судового розгляду, зокрема для того, аби кожний правопорушник був притягнутий до відповідальності залежно від скоєних правопорушень, а кожний невинуватий не мав загрози бути безпідставно обвинуваченим або засудженим.

Беззаперечна актуальність проведення досліджень безпосередньо з тематики особливостей кримінальної судової практики, у зв'язку з нововиявленими обставинами, пояснюється випадками, за яких неправосудність судового рішення, що набрало законної сили, зумовлена існуванням таких обставин, які не були відомими суду на момент його ухвалення, або ж такими, які на чолі із вже встановленими даними ставлять під сумнів його законність, справедливість та обґрунто-

ваність, зокрема як правового явища, що певним чином не відповідає об'єктивній дійсності.

Визначаючи процесуальні особливості перевірки кримінального провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, варто зазначити, що такий перевірці підлягають: обвинувальні та виправдувальні вироки, ухвали про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, ухвали, в яких вирішені питання, пов'язані з виконанням судових рішень, ухвали про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності, ухвали про закриття кримінального провадження, а також вироки й ухвали судів апеляційної інстанції, постанови касаційного суду щодо вищезгаданих рішень судів.

Така форма перевірки та оскарження судових рішень є фактично компромісним вирішенням конфлікту, що в більшості випадків полягає у необхідності виправлення допущеної судової помилки, що не лише сприяє ефективності системи кримінальної юстиції, а й демонструє реалізацію принципу визначеності, що полягає у чіткості, зрозумілості й однозначності тлумачення та застосування правових норм.

До речі, щодо згаданого принципу юридичної визначеності, варто зазначити, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини – п. 46 “Устименко проти України”, принцип правової визначеності полягає в тому, що “жодна зі сторін не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли він зумовлений особливими і непереборними обставинами”.

До слова, французька концептуальна доктрина кримінального процесу зображує механізм ревізії (Larévision), тобто процесу поновлення провадження за нововиявленими обставинами, як неможливий за наявності правових підстав для виправлення судової помилки в межах інших форм

оскарження та перевірки судових рішень, подібної позиції дотримуються й австрійські процесуалісти.

Більш конкретний та вичерпний перелік нововиявлених обставин в національному форматі регламентується статтею 459 Кримінального процесуального кодексу України, однак, схильючись до практики Верховного Суду України, варто зазначити, що не кожна з обставин може бути визнана судом як прямою та обов'язковою підставою для поновлення чи оскарження судового розгляду чи рішення, а тому рекомендуємо періодично ознайомлюватися з більш детальним нормативним тлумаченням деяких законодавчих приписів, що подається зокрема найвищими ланками судової влади.

Також зазначимо досить цікаву колізію, яку більш детально дослідимо в іншій своїй роботі. Так, аналізуючи результати розгляду справи № 496/4533/17, Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду було зроблено висновок: “За змістом ч. 3 ст. 31, ч. 2 ст. 383, ст. 384 КПК обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, має право на розгляд кримінального провадження щодо нього в суді першої інстанції судом присяжних, проте таке право не виникає на стадії перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами”.

Підсумовуючи, зазначимо, що правова регламентація підстав і порядку здійснення провадження, зокрема за нововиявленими обставинами, має певні недоліки, через що в судовому порядку закономірно виникають колізії унаслідок реалізації судом вже згадуваного центрального завдання кримінального провадження, що полягає у забезпеченні повного, швидкого та неупередженого розслідування та судового розгляду. Однак, трапляються не лише прорахунки законодавця в теоретичному аспекті, неналежною є також регламентація кримінально-процесуального механізму, у зв'язку з

чим аналіз законодавства на чолі з судовою практикою породжують невизначеність. Тобто ми вважаємо, що законодавче регулювання кримінального провадження за нововиявленими обставинами потребує комплексного та системного реформування з урахуванням наявних законодавчих недоліків та колізій.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ СІМЕЙСТВА LINUX

Руслан КАЛІНІЧЕНКО

Роман ПТАШКІН

У сучасності досить популярним сімейством операційних систем є сімейство Unix-подібних операційних систем. Станом на початок 2022 року Unix-подібні операційні системи є найпопулярнішими системами для web-серверів – згідно із статистичними даними W3Techs майже 80 % всесвітньої мережі “Інтернет” працює на операційних системах цього типу, з них 50 % – операційні системи сімейства Linux.

Ріст популярності операційних систем Linux призвів до збільшення випадків використання їх злочинцями. Під час аналізу кількості та виду досліджених речових доказів працівники Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України встановили, що за останні роки значно збільшилась кількість випадків використання можливостей Linux-подібних операційних систем для організації злочинної діяльності.

У сучасності Linux є найбільш гнучкою та потужною з коли-небудь створених операційних систем. Linux з успіхом застосовується як в крихітних стільникових телефонах, так і на найпотужніших суперкомп'ютерах у світі. Жодна інша операційна система не володіє такими чудовими можливостями масштабування й адаптації до нюансів різноманітних типів обладнання і екосистем.

Сімейство Linux набуло чималого розвитку, а разом з ним швидко змінюється як спосіб організації даних, так і програмне забезпечення. Тому судовим експертам все частіше доводиться бути першопрохідцями в проведенні досліджень сучасних файлових систем та програмних засобів.

Для забезпечення повного та об'єктивного дослідження операційних систем сімейства “Linux” судовий експерт насамперед повинен розуміти основні принципи їх функціонування, принцип роботи окремих функціональних частин чи інтерфейсів.

Враховуючи той факт, що в експертній практиці непоодинокими є випадки, коли проведення того чи іншого дослідження можна здійснити лише за допомогою Linux-системи, важливо дослідити такі випадки та виокремити проблемні питання й сформулювати напрями їх вирішення.

Одним з питань, що виникає про дослідженні Linux-систем, є питання встановлення наявності тих чи інших технічних пристроїв серед складових частин комп'ютера, чи встановлення факту підключення певних накопичувачів інформації до комп'ютерної системи.

Фактично вищезазначені питання можливо вирішити під час аналізу лог-файлів, котрі створюються підсистемою, що керує апаратними засобами. Починаючи з версії ядра 2.6, це підсистема “udev”, саме вона відповідає за динамічне виявлення пристроїв та керування ними.

Підсистема “udev” динамічно створює або видаляє вузли пристроїв. Саме вона передає інформацію про пристрій або зміну його стану в простір користувача. Однією з переваг “udev” є те, що вона може використовувати постійні імена пристроїв, аби гарантувати узгоджене іменування пристроїв при перезавантаженні, незважаючи на порядок їх виявлення.

Завдяки “udev” в каталозі “/dev” містяться файли тільки тих пристроїв, які зараз підключені до системи. Кожен пристрій має свій відповідний файл. Якщо пристрій відключається від системи, то його файл вилучається. Вміст каталогу “/dev” зберігається на віртуальній файлової системі і всі файли, що перебувають в ньому, створюються при кожному запуску системи. Модифіковані або створені вручну файли не зберігаються після перезавантаження.

Відтак аналізуючи лог-файли підсистеми керування апаратними засобами (пристроями) можна встановити факт наявності тих чи інших пристроїв серед складових частин комп'ютера, та факт підключення певних накопичувачів інформації до комп'ютерної системи.

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Каріна КАЛЮГА

Анонсоване дослідження присвячено аналізу деяких аспектів сутності реформування початкового етапу досудового провадження у сучасних умовах дії чинного Кримінального процесуального кодексу України. Воно спрямоване на обґрунтування низки наукових завдань, що полягають в отриманні нових результатів щодо початку досудового розслідування з подальшою розробкою концептуальних положень щодо визначення теоретичних підвалин нормативного регулювання означеної діяльності. Зокрема планується висвітлити співвідношення публічного і приватного порядків початку досудового розслідування; провести порівняльне дослідження регламентації початку досудового розслідування в Україні та низки держав ближнього і дальнього зарубіжжя; виокремити специфіку кримінального процесуального пізнання на початковому етапі досудового провадження; розглянути особливості початку досудового розслідування за наявності фактичних даних про вчинення кримінального правопорушення особою, яка має кримінальний процесуальний імунітет; обґрунтувати пропозиції з оптимізації прав учасників кримінального провадження на початку досудового розслідування. Також, окремо, торкнутися особливостей повноважень із відомчого контролю, прокурорського нагляду та судового контролю на початковому етапі досудового провадження та обґрунтувати пропозиції, спрямовані на їх підсилення; висвітлити роль сторони захисту в забезпеченні законності на початку досудового розслідування.

Дослідження будувалося на узагальненні раніше отриманих результатів реформованого етапу початку досудового розслідування, демонструванні ефективності чинної моделі діяльності.

Розкриваючи зміст початку досудового розслідування, розглянуто сукупність правовідносин, які виникають, розвиваються та припиняються на початку досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Теоретичну основу дослідження складають роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, дисертації, монографії, навчальні посібники, наукові статті та інші роботи, що торкаються дослідження проблеми початку досудового розслідування, стану реформування процесуального законодавства, дослідження нових підходів з цих питань, що викликають появу змін у чинному Кримінально процесуальному кодексі України тощо, а також праці з філософії, теорії права, кримінального та кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, кримінології, адміністративного права і процесу та інших сфер наукового знання.

Нормативну основу склали: Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, кримінальне, кримінальне процесуальне та адміністративне законодавство України, а також кримінальне процесуальне законодавство окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження побудовано на вивченні та узагальненні форми статистичної звітності, результатів анкетування слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських, адвокатів та викладачів вишів, думок науковців – криміналістів та практичних працівників органів поліції.

Проведене дослідження спрямовано на формування уявлення щодо “початку досудового розслідування”, історико-правових та теоретичних основ початку досудового розслідування, функціональної характеристики початку досудового розслідування та забезпечення законності кримінальної процесуальної діяльності на початку досудового розслідування. Упорядкування методичних та організаційних складових, для підвищення пізнавальної ефективності

опанування отриманим матеріалом, підпорядковано логіці та методиці застосування їх практичними працівниками. Наприклад, наведено, що основна відмінність прокурорського нагляду від процесуального (відомчого та судового) контролю (у тому числі й на початку досудового розслідування) полягає в тому, що нагляд прокурора належить до прямої форми управління кримінальним провадженням, а контроль – до непрямої. Прокурорським наглядом на початку досудового розслідування охоплюються рішення, дії і бездіяльність уповноважених службових осіб з моменту отримання ними відомостей про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Судовий контроль на початку досудового розслідування виконує такі основні функції: 1) дозвільну – отримання дозволу слідчого судді в порядку ст. 257 КПК України на використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для початку іншого досудового розслідування; 2) ревізійну – надає можливість оскарження до слідчого судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора відповідно до ст. 303 КПК України, а також на підставі ст. 55 Конституції України; 3) правовідновлювальну – у частині загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини в порядку ст. 206 КПК України. Діяльності захисника на початку досудового розслідування є найочевиднішим втіленням змагальності українського кримінального процесу. Проте, практична реалізація його функцій ускладнюється відсутністю у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України дієвих забезпечуючих механізмів реалізації прав сторони захисту.

Отже, анонсоване дослідження спрямоване на аналіз змісту реформованого етапу початку досудового розслідування, окреслення ефективності чинної моделі діяльності на цьому етапі та визначення можливих шляхів її подальшої оптимізації.

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Роман КІРІН

Ольга ПОДОЛЬХОВА

Чинний Закон України “Про судову експертизу” (далі – закон про СЕ) не надто багато уваги приділяє відносинами методичного забезпечення судово-експертної діяльності (далі – СЕД), згадуючи про нього у статтях про: 1) організацію науково-методичного забезпечення СЕД (ст. 8); 2) атестацію та державну реєстрацію методик проведення судових експертиз (ст. 8) (на підзаконному рівні – постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595); 3) видання міжвідомчого науково-методичного збірника “Криміналістика та судова експертиза” (ст. 8); 4) атестацію судового експерта (участь у розробках методичної бази судової експертизи, ст. 16); 5) участь підприємств, установ, організацій у створенні й оновленні методичної бази судової експертизи (ст. 20).

Методики судових експертиз розробляються державними спеціалізованими установами, визначеними ст. 7 закону про СЕ, та судовими експертами, які не є працівниками зазначених установ. У разі потреби до розроблення методик залучаються провідні фахівці з відповідних галузей знань за їх згодою. Державна реєстрація методик проводиться Міністерством юстиції України (далі – Мін’юст), яке є держателем Реєстру методик проведення судових експертиз і визначає організаційні та методологічні принципи його ведення відповідно до наказу Мін’юсту від 02.10.2008 № 1666/5.

Згідно із Положенням, Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) (наказ МВС від 03.11.2015 № 1343) відповідно до покладених на неї завдань, серед іншого, здійснює науково-методичне забезпечення СЕД, у тому числі розробляє методики проведення судових

експертиз, стандарти, технічні регламенти, державні класифікатори, методичні рекомендації, довідкові посібники, програмні продукти.

Крім того, п. 16 розд. 1 відомчої Інструкції (наказ МВС від 17.07.2017 р. № 591) передбачає, що під час проведення судової експертизи або експертного дослідження з метою виконання певного завдання експертами застосовуються:

1) відповідні методи дослідження (загальні, загальнонаукові, спеціальні);

2) методики проведення судової експертизи;

3) нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України);

4) чинні стандарти УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови СРСР;

5) науково-технічна, довідкова література, програмні продукти, мережа Інтернет тощо.

При цьому, слід враховувати, що перелік методик проведення судової експертизи, які застосовувалися під час проведення дослідження, із зазначенням їх реєстраційних кодів та назв згідно з Реєстром методик проведення судової експертизи й інших науково-методичних та інформаційних джерел, що використовувалися під час проведення дослідження, оформлених за бібліографічними правилами, відноситься до обов'язкової інформації, що має зазначатися у вступній частині висновку експерта.

Основними напрямками наукової, науково-дослідної, науково-технічної та прикладної діяльності в Експертній службі МВС, як встановлено у наказі від 29.12.2021 № 63-ЕС-н "Про затвердження Положення про наукову діяльність в Експертній службі МВС", є розроблення та впровадження в практичну діяльність науково-методичних, науково-практичних,

довідкових, інформаційних та інших матеріалів. Науково-методичні матеріали, як результат діяльності працівників установ Експертної служби МВС, можуть бути реалізовані (зафіксовані) у різних видах (формах), у тому числі й таких, як: довідник; інформаційний лист; методика проведення судової експертизи; методичний лист; методичні рекомендації, поради; практичний посібник тощо.

Крім того, згідно із п. 1 р. IX вказаного Положення, працівники установ Експертної служби МВС мають право створювати об'єкти права інтелектуальної власності, до переліку яких, відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу України, входять “літературні та художні твори”.

Останнє поняття, у формі якого переважно й розробляються і оформлюються матеріали методичного забезпечення СЕД, розкривається у Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризький Акт від 24.07.1971, змінений 02.10.1979) та ст. 8 Закону України “Про авторське право і суміжні права”, де під об'єктами авторського права визнаються твори у галузі науки, літератури і мистецтва, серед яких є літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо).

Тобто, матеріали методичного забезпечення СЕД, як результат діяльності працівників установ Експертної служби МВС, можуть виступати в якості об'єктів авторського права. Останнє, у разі позитивного рішення Національного органу інтелектуальної власності (наразі це – Державне підприємство “Український інститут інтелектуальної власності”), засвідчується свідоцтвом про реєстрацію авторського права на твір.

У той же час, згідно із Порядком державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір (постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756), запис про реєстрацію цього права, що зано-

ситься до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір, містить, серед іншого, й такі відомості як дані про створення твору (за службовим завданням, за договором, з власної ініціативи).

У цьому аспекті надзвичайно актуальним уявляється проблема створення службових творів науково-методичного характеру та авторського права на них, правовий режим якого був суттєво змінений у зв'язку із прийняттям закону № 1667-ІХ від 15.07.2021, та його співвідношення із термінами “ініціативне розроблення” та “ініціатива підрозділу”.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ УПРАВЛІННЯ АРЕШТОВАНИМ МАЙНОМ

Дар'я КЛЕПКА

Закріплення інституту управління арештованим майном є усталеною міжнародною практикою. Зокрема ст. 10 Директиви ЄС від 3 квітня 2014 р. № 2014/42/EU передбачено, що всі країни-члени ЄС зобов'язані вжити заходів з ефективного розпорядження активами, на які накладено арешт, а також створення спеціальних інституцій, відповідальних за менеджмент такими активами з метою їх збереження або збереження їх вартості. Водночас для національного законодавства інститут управління арештованим майном є відносно новим, крім того, практика застосування інституту свідчить про наявність окремих проблемних питань.

Зокрема вважаємо, що необхідно звернути увагу на таке. Відповідно до ч. 6 ст. 100 КПК речові докази вартістю понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Національне агентство), для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості... Тож, чинним законодавством передбачено можливість передання в управління Національного агентства виключно речових доказів.

Водночас згідно з ч. 2 ст. 170 КПК арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо

юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Отже, буквальне тлумачення КПК надає підстави стверджувати, що арештоване майно на підставі пп. 2–4 ч. 2 ст. 170 КПК не може бути передане в управління Національного агентства. Однак правозастосовна практика свідчить про необхідність розширення категорій арештованого майна, що може бути передано в управління Національного агентства. Описану пробільність чинного кримінального процесуального законодавства органи досудового розслідування, прокуратури та суду часто намагаються усунути шляхом штучного обґрунтування наявності сукупності підстав, що певне майно є речовим доказом у кримінальному провадженні.

Крім того, варто звернутися до нормативних приписів, що регулюють порядок передачі арештованого майна Національному агентству. Відповідно до ч. 7 ст. 100 КПК прокурор не пізніше наступного робочого дня з моменту постановлення ухвали слідчого судді, суду надсилає копію цієї ухвали Національному агентству із зверненням щодо прийняття активів, а також вживає невідкладних заходів щодо передачі цих активів Національному агентству. Згідно зі ст. 19 ЗУ “Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів” Національне агентство здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, у тому числі як захід забезпечення позову – лише щодо позову, пред’явленого в інтересах держави, із встановленням заборони розпоряджатися та/або користуватися такими активами, а також у позовному провадженні у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави із встановленням заборони користуватися такими активами, сума або вартість яких перевищує 200 розмірів

прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року. Зазначені активи приймаються в управління на підставі ухвали слідчого судді, суду чи згоди власника активів, копії яких надсилаються Національному агентству не пізніше наступного робочого дня після їх винесення (надання) з відповідним зверненням прокурора. Відповідно до пп. 14 п. 4 Положення про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Національне агентство відповідно до покладених на нього завдань здійснює заходи, пов'язані з фактичним прийняттям активів в управління за зверненням прокурора або слідчого за вказівкою прокурора, приймає від прокурора активи згідно з актами приймання-передавання, передає за договором управління активи управителів в управління згідно з актами приймання-передавання.

З наведеного можна зробити висновок, що національне КІЗ не передбачає чіткого порядку передавання прокурором активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, Національному агентству. Позначене призводить до формування різних підходів у правозастосовній практиці щодо складання актів приймання-передавання у процесі передавання прокурором арештованого майна Національному агентству, інформації, що вноситься до таких актів, та долучення актів приймання-передавання до матеріалів досудового розслідування. Крім того, внаслідок такої пробільності залишається невизначеним, на кого саме має покладатися обов'язок з переміщення майна, що передається Національному агентству. У цьому сенсі цікавим видається рішення Ватутінського міського суду Черкаської області від 21 лютого 2020 р. справа № 698/865/19, у якому поміж іншим зазначається, що представником потерпілого не зазначено, на кого буде покладено витрати щодо перевезення та зберігання зазначених речових доказів, оскільки покладення зазначених

витрат на державу належним чином не обґрунтовано. Дійсно, практика сучасного правозастосування свідчить, що за загальним правилом витрати щодо перевезення арештованого майна, яке передано в управління Національного агентства, покладаються на власника такого майна. Водночас позначене видається додатковими, непропорційним обтяженнями, що покладаються на володільця арештованого майна.

На підставі вище викладеного видається необхідною розробка нормативного акту, яким би закріплювався алгоритм передачі майна в управління Національного агентства та розподіл витрат щодо переміщення такого майна.

ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Сергій КОБЕЦЬ

Значущим елементом криміналістичної характеристики кримінального правопорушення є обстановка його вчинення. Саме дані про обстановку вчинення надають змогу більш повно визначити механізм та просторово-часові межі злочину. Крім того, обстановка вчинення злочину суттєво впливає на поведінку злочинця та вибір ним предмету, способу, засобів реалізації злочинного умислу. Необхідно також відзначити методологічний принцип взаємної детермінації обстановки та інших елементів криміналістичної характеристики злочинів.

У криміналістичних джерелах пропонується чимало дефініцій обстановки вчинення злочину, а також висловлюються різні позиції щодо її складових. Зокрема аналіз переважної більшості запропонованих вченими дефініцій, дозволяє переконатись, що основними характеристиками обстановки є час та місце вчинення кримінального правопорушення.

На наше переконання, дані про час та місце вчинення погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу також набувають виключного значення як складові обстановки вчинення таких протиправних діянь, а відтак вони підлягають обов'язковому вивченню та встановленню закономірних зв'язків між ними. Такої думки дотримується і В. О. Гусева, стверджуючи, що обстановка дійсно є широким поняттям та охоплює час і місце. Обґрунтованість дослідження останніх не викликає жодних сумнівів, адже це є передумовою розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Очевидно, що встановлення часу вчинення злочину має важливе криміналістичне значення. Насамперед, це пов'язано з впливом часу на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часового чинника на процес розслідування дозволяє: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) поррахувати тривалість різних подій та ін.

Крім того, час, місце та обстановка, в якій скоєно кримінальне правопорушення, відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності оскільки, будучи пов'язаними з іншими елементами криміналістичної характеристики, суттєво впливають на визначення завдань розслідування.

Варто відзначити, що можливість встановлення точного часу вчинення погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу часто залежить від особи потерпілого. Так, якщо це патрульний поліцейський, фіксація дій злочинця із зазначенням точного часу може здійснюватися за допомогою портативної відеокамери, що постійно включена під час патрулювання. Якщо ж потерпілим виявиться працівник правоохоронного органу, діяльність якого не вимагає постійної відеофіксації, час вчинення може бути з'ясований за допомогою свідчень самого потерпілого, свідків або даних відеокамер, які встановлені у публічних місцях.

Якщо визначати час доби, коли найчастіше вчиняються досліджувані кримінальні правопорушення, то це, безперечно вечірні та нічні години. Певною мірою це можна пояснити тим, що саме в цей час (після роботи) злочинці вживають алкогольні напої, що призводить до виникнення конфліктних ситуацій та залучення для їхнього урегулювання поліцейських, водночас саме у стані алкогольного сп'яніння вчиняється значна частина таких злочинів.

Аналіз слідчої та судової практики, а також наукових надбань інших вчених, дозволив встановити типові місця вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень. Варто акцентувати, що відмінною ознакою обстановки вчинення погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу є умови очевидності, тобто присутність свідків протиправних дій, адже у переважній більшості вони вчиняються на відкритому просторі, зокрема, у громадських місцях: на вулицях та площах, автошляхах, у дворах будинків, вокзалах, парках, автостоянках тощо. Щодо приміщень, то такі протиправні дії часто мають місце у торговельних та розважальних закладах, а також за місцем помешкання злочинця чи потерпілого. Непоодинокими також є випадки вчинення злочинів, передбачених ст. 345 КК України, безпосередньо у приміщеннях правоохоронних органів чи неподалік від них.

Вивчення кримінальних проваджень про погрози або насильство щодо працівника правоохоронного органу також надає змогу стверджувати про те, що часто дії, передбачені даною нормою, вчиняються під час проведення масових заходів, особливо демонстрацій, акцій протестів тощо.

До прикладу, за повідомленням прес-служби поліції м. Києва 15 грудня 2021 р. в центрі Києва сталися сутички між учасниками протестів ФОРПів і правоохоронцями. У результаті постраждали близько 40 правоохоронців. Один поліцейський під час зіткнень отримав удар по голові, в результаті чого втратив свідомість. Інші правоохоронці отримали хімічні опіки очей.

На думку низки науковців, місце вчинення злочину, крім місця його безпосереднього вчинення, охоплює й місце, де відбувалися підготовчі дії, місця локалізації та приховування слідів злочину (знарядь, засобів, предмета тощо). Беручи до уваги таку позицію, виявляється тісний зв'язок між даною складовою обстановки вчинення зі способом реалізації та мотивом вчинення погрози або насильства щодо працівника

правоохоронного органу. Так, якщо таке кримінальне правопорушення вчиняється спонтанно, без попередньої підготовки, то й місце його вчинення збігається з місцем безпосередньої реалізації злочинних дій. Якщо ж погроза або насильство вчиняються з мотиву помсти, плануються заздалегідь та охоплюють дії з підготовки та приховування слідів, то місце кримінального правопорушення може охоплювати декілька локацій.

КОЛЕКЦІЙНИЙ ІГРАШКОВИЙ АВТОМОБІЛЬ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ, ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ЦІНОВОГО СЕГМЕНТА ТА ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ

Марія КОВАЛЕНКО

На сьогодні набирають популярності колекційні моделі іграшкових авто. Це не прості іграшки, а зменшені копії реальних машин, які відповідають їх реальним прототипам. Існують різні види колекційних іграшкових авто: вантажівки, класичні, спортивні, позашляховики тощо. Також існують моделі різних масштабних категорій, від найбільших до найменших, та моделі різних історичних періодів, від машин минулого століття (ретро автомобілі) до авто сучасності.

Колекційні моделі – це точні копії реальних автомобілів. Спочатку їх призначення відрізнялося від того, що ми маємо зараз.

Оскільки справжні автомобілі коштували надзвичайно дорого і возити їх всюди із собою було марною тратою грошей, винахідливі комівояжери використовували точні копії машин, які продавали, щоби продемонструвати товар потенційному покупцеві. Такі машинки мали з точністю повторювати оригінал. Цікаво, що часто через брак коштів люди купували не “велику” машину, а її мініатюрну копію. Можливо, це стало однією з причин колекціонування масштабних моделей.

Колекційні іграшкові авто можуть бути цікаві представникам різних поколінь, від наймолодшого віку до найстарших. Для дітей такі іграшки є дуже цікавими, вони чудово розвивають кругозір, з придбанням кожної нової моделі є можливість добре її вивчити, до найменших деталей. Також буде цікавим за допомогою цих іграшок вивчати історію ві-

тчизняного та зарубіжного автопрому, створювати свою особисту колекцію з іграшковою “енциклопедією”. Для дорослих є свої плюси – це збільшення кола спілкування, до якого можуть входити люди різного віку та професій, а також можливість колекціонування, задоволення естетичних потреб тощо.

Іграшкові авто мають свої відмінності та особливості – різноманітність видів (автомобілі, танки, літаки, потяги тощо), моделей та представники різних історичних проміжків.

Особливостями колекційних автомобілів є те, що деякі моделі представляються громадськості за допомогою ілюстрацій і детального опису в періодичних виданнях.

Для ідентифікації іграшкового автомобіля мають бути виконані такі дії:

1. Як правило, іграшка випускається в упаковці-блістері, це гарантія того, що вона є новою.

2. З назви іграшки на упаковці можна зробити висновок, є вона масштабною копією сучасного авто або ж це ретроавтомобіль.

3. Можна використовувати описання автомобіля зі спеціалізованих журналів, це також зручно в тому випадку, якщо масштабну копію добре деталізовано.

4. За відсутності блістерного упакування необхідно оглянути іграшку. Як правило, назва моделі та масштаб зменшеної копії відповідно до оригіналу викарбувані на самій іграшці.

Після того, як іграшку ідентифіковано, є можливим визначити її ринкову вартість шляхом вивчення цінового сегменту. Основними факторами, які впливають на формування ціни, є товарний стан іграшки (нова або така, що раніше перебувала у використанні), а також її унікальність. На унікальність іграшки впливає серія – вона була в свій час малою чи великою, масовість випуску. Одними з найдорожчих є рідкісні іграшки та іграшки ручної роботи. Можливим є вплив

такого фактору, як історичність, коли ретрокопії мають більший попит та прихильність у любителів-колекціонерів.

Після вивчення ринку попиту та пропозицій на модель іграшки виводиться середнє арифметичне цін на вироби, які за функціональним призначенням, технологією виробництва, споживчими властивостями і якістю максимально відповідають об'єкту дослідження, унаслідок чого встановлюється його ринкова вартість.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ХАРАКТЕР ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОДНА ІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ольга КОВАЛЬОВА

Інформаційно-пізнавальна діяльність сторони кримінального провадження завжди має ретроспективний характер, що обумовлено тим фактом, що нею сприймається інформація про обставини суспільно небезпечного діяння, котре було вчинено деякий (інколи – достатньо тривалий) час тому. Це значно ускладнює сприйняття фактів та подій об'єктивної реальності, що пояснює необхідність застосування слідчим/дознавачем специфічних методів і методик розслідування, достатніх для пошуку та використання юридично значущої інформації. Основні обставини кримінального правопорушення встановлюються виключно за його слідами, котрі стають доказами.

М. Г. Шурухнов підкреслює, що обсяг доказової та іншої криміналістично значущої інформації, її важливість залежать від того, наскільки значимими та чіткими є зміни в оточенні, від ступеня впливу на носії інформації, а також від того, наскільки вказані зміни пов'язані із суб'єктом злочину та його злочинною поведінкою. В. В. Тіщенко пропонує розподіляти інформаційні процеси, що лежать в основі доведення як специфічної пізнавальної діяльності, спрямованої на розкриття злочинів, на такі стадії: 1) пошук і виявлення криміналістично значущої інформації; 2) сприйняття і фіксація криміналістично релевантної інформації; 3) обробка інформації; 4) використання інформації. В юридичній літературі мають місце неоднозначні позиції щодо предмета розслідування (те, що досліджується, встановлюється, пізнається). Зокрема, існує думка, що розслідування злочинів – це пізнання подій

минулого за залишеними матеріальними й ідеальними слідами. Є. Д. Лук'яничков зазначає, що у слідах події злочину міститься інформація про ознаки особи, яка вчинила його, а також предметів, застосованих під час учинення злочину. Таким чином, інформація (відомості) про особу й інші об'єкти міститься у слідах, які є її джерелами. Зазначені висловлювання вчених, на наш погляд, є цілком слушними, оскільки будь-яка форма активності під час реалізації завдань досудового розслідування пов'язана зі сприйняттям певної інформації. Розслідування само по собі є процесом, спрямованим на встановлення різноманітних ретроспективних обставин вчинення кримінальних правопорушень, відомості про які виступають доказами у кримінальному провадженні. Видається, що саме інформаційний аспект відображено в ст. 84 КПК України, у якій указано, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Отже, незважаючи на те, що час вчинення кримінального правопорушення та початок досудового розслідування у будь-якому випадку віддалені один від одного (що ще раз підтверджує "історизм" процесу розслідування), безпосередньо пізнання розпочинається одночасно із початком досудового розслідування, що обумовлено ознайомленням слідчим/дізнавачем з тими фактичними обставинами, котрі стали достатніми для їх внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування. Тобто в цьому контексті важливу роль відіграє етапність інформаційно-пізнавальної діяльності, яку умовно можна поділити так: 1) початкова – відповідно до ст. 214 слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24

годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань... Отже, заява, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, є першими інформаційними джерелами, котрі потребують пізнання; 2) фактична – процес збирання доказів та доказування; 3) завершальна – процес складення обвинувального вироку та перевірка відповідності зібраної доказової бази для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ НАДРУКОВАНОЇ ЗБРОЇ ЗА ДОПОМОГОЮ УНІКАЛЬНОГО “ПОЧЕРКУ” 3D-ПРИНТЕРА

Анастасія КОЛЕСНИК

3D-друк часто називають “магічною” технологією, оскільки він дозволяє перетворювати отримані в CAD-системах файли в готові вироби. У реальності процес 3D-друку вимагає багато ручної праці, що включає попередню підготовку і подальшу обробку надрукованих деталей для досягнення їх бажаної якості.

З 2003 року спостерігається стрімке зростання продажу 3D-принтерів. Крім того, вартість такого пристрою постійно зменшується. Технологія знайшла своє застосування навіть у виготовленні пластикової вогнепальної зброї – першим таким зразком став пістолет Liberator. 380. Зараз ентузіасти 3D-друку створюють навіть гвинтівки, які зовсім не одноразові, та зброю, яка повністю виготовлена з металу та не поступається своїми конструктивними можливостями оригінальній зброї заводського виготовлення.

З любителями “друкованого” влада різних країн веде активну боротьбу, оскільки ймовірність того, що “вогнепал”, який неможливо відстежити, буде використовуватися в благих цілях близько нуля. Поки що, боротьбу виграють прихильники ідеї вільної зброї, але ситуація цілком може змінитися.

Справа в тому, що за окремими характеристиками структури матеріалу можна визначити, на якому саме 3D-принтері була виготовлена та чи інша деталь зброї. Це приблизно те ж саме, що і визначити друкарську машинку, на якій було виготовлено послання здирника, або ж ідентифікація звичайного струменевого принтера за особливостями надрукованого тексту на аркуші паперу та чорнил, що використовувались.

Інженери-дослідники під керівництвом Веньяо Сюя з Нью-Йоркського університету в Буффало розробили метод ідентифікації виробів, надрукованих на 3D-принтері, зокрема зброї. Вони заявили, що у кожного принтера свій почерк, за яким можна визначити причетність конкретного екземпляра до виробництва зброї, немов за відбитками пальців. Технологія, за словами авторів проекту, дозволяє визначити місце друку зброї навіть у тому випадку, якщо принтер стоїть вдома.

Метод отримав назву PrinTracker, у майбутньому він може допомогти правоохоронним органам відслідковувати “стволі” та знаходити злочинців.

Принцип роботи 3D-принтера схожий зі звичайним струменевим. Але замість чорнила сопло видає нитку пластика, яка накладається шарами, поки не утвориться задуманий об’єкт.

Справа в тому, що у кожного принтера є свої особливості, такі як незвичні вм’ятини або зморшки (за винятком деяких дуже дорогих моделей). Саме ці нерівності, шорсткості, що залишаються на поверхні надрукованого предмета, є індивідуальними для кожного пристрою.

Причина виникнення нерівностей – неідеально підігнані шестерні, особливості роботи всього механізму в цілому, відмітках на екструдері і под. Автори проекту досліджували велику кількість деталей, надрукованих на різних принтерах, і визначили, що структура шарів пластика дійсно відрізняється від деталі до деталі і від принтера до принтера. Практично у всіх випадках можна виявити якийсь ідентифікатор конкретного принтера.

На основі отриманих даних вчені розробили алгоритм вивчення структури поверхні деталі. Перший етап – отримання фотографій поверхні роздрукованого елемента. Зробити це можна навіть не дуже якісною камерою (у межах розумного, звичайно). Потім зображення обробляється спеціальною про-

грамою, яка аналізує особливості розташування шарів пластика. Програма виявляє близько 20 різних характеристик розподілу шарів і “виправлень”.

Після того, як результати аналізу готові, всі дані передаються класифікаторові, який, у свою чергу, визначає, яка модель принтера і який саме пристрій надрукував деталь. Якщо визначити конкретний девайс не вдалося, програма повідомляє про це.

Інженери не мали можливості опрацювати тисячі 3D-принтерів. У досліді вони використали 14 принтерів та 6 різних виробників. В основному ці системи працюють з такими типами пластику, як фотополімер, ABS і PLA пластик. Принтери, які потрапили в базу, використовують два найбільш популярних методи друку – FDM і SLA.

Для того, щоб навчити алгоритм правильно виявляти модель принтера і конкретний пристрій, у його базу завантажили близько 2 100 зображень. Після цього систему тестували, завантажуючи тестові фотографії. Як виявилось згодом, точність роботи системи склала 92 %.

Отже, світ впроваджує все нові технології при виробництві тих чи інших виробів. Ураховуючи те, що за допомогою 3D-друку можна виготовити вогнепальну зброю, яка за своїми властивостями не поступається серійним зразкам, правоохоронні органи повинні реагувати відповідно і на випередження.

ЩОДО СИСТЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Максим КОЛОДЯЖНИЙ

1. Безпека дорожнього руху вважається однією із найактуальніших соціальних проблем сучасності. Це стосується усіх без винятку країн світу. За даними ВООЗ (2018 р.) щорічно у світі відбувається понад 1,35 млн випадків смертей внаслідок ДТП. Це означає, що кожні 24 с у світі помирає одна людина, стаючи жертвою останніх. При цьому дорожньо-транспортний травматизм є першою причиною смерті серед дітей віком 5–14 років і молоді віком 15–29 років. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки у нашій державі спостерігається одна з найгірших на європейському континенті ситуацій із дорожньо-транспортною безпекою, смертністю й травматизмом від ДТП.

2. Убезпечення дорожнього руху, зменшення випадків дорожньо-транспортного травматизму й смертності на дорогах, модернізація стандартів у сфері дорожньо-транспортної інфраструктури, удосконалення технологій і матеріалів, що використовуються в транспортній індустрії, не уявляються можливими без відповідного міжнародно-правового забезпечення. Саме визначення системи останнього на сучасному етапі здатне окреслити можливі шляхи його вдосконалення й приведення до транспортних реалій сьогодення.

3. Вивчення міжнародно-правового регулювання безпеки дорожнього руху дає підстави для з'ясування:

важливості самої проблеми безпеки дорожнього руху;
місця питань щодо безпеки дорожнього руху у загальній повістці обговорення світовою спільнотою глобальних соціальних проблем сучасності;

широкої палітри нормативно-правових актів, які приймаються міжнародними інституціями та стосуються анонованих питань;

пробілів міжнародно-правового забезпечення окремих аспектів безпеки дорожнього руху, зумовленого високою динамікою розвитку автотранспортної промисловості, появою нових видів транспортних засобів й запровадженням сучасних технологій тощо.

4. Під системою міжнародно-правового забезпечення (регулювання) безпеки дорожнього руху пропонується розуміти сукупність нормативно-правових актів, які розробляються та приймаються міжнародними інституціями, у тому числі громадськими об'єднаннями з міжнародним статусом, та спрямовуються на врегулювання правовідносин у сфері дорожнього руху, діяльності його учасників з метою зменшення дорожньо-транспортного травматизму й смертності серед водіїв, пасажирів та пішоходів, зменшення рівня автотранспортних правопорушень.

5. Класифікацію міжнародно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху варто побудувати за предметом (сферою) правового врегулювання у межах загальної царини безпеки дорожнього руху. Це дозволяє виділити такі групи міжнародно-правових актів:

а) щодо формування глобальної політики безпеки дорожнього руху (резолюція ООН від 31.08.2020 № 74/299 “Підвищення безпеки дорожнього руху в усьому світі”; Глобальний план ООН щодо здійснення Десятиліття дій із забезпечення безпеки дорожнього руху у 2011–2020 рр.; десять резолюцій ООН, прийнятих кожні два роки упродовж 2003–2018 рр. на предмет підвищення безпеки дорожнього руху в усьому світі; Московська (2009 р.), Бразиліанська (2015 р.) й Стокгольмська (2020 р.) декларації, прийняті на глобальних конференціях міністрів різних країн з безпеки дорожнього руху) та ін.;

б) щодо створення одноманітності правил дорожнього руху (Конвенція ООН про дорожній рух 1968 р.; Конвенція ООН про дорожні знаки та сигнали 1968 р.);

в) у сфері перевезення пасажирів та роботи пасажирсько-го транспорту (Конвенція ООН про дорожній рух 1968 р.; Конвенція СНД про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу 1997 р.);

г) у сфері перевезення вантажів (Конвенція ООН про дорожній рух 1968 р.; Конвенція ООН про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів 1956 р.; Конвенція ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів 1980 р.; Європейська Угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів 1957 р.);

д) щодо запобігання ДТП (резолуції ВООЗ 1966 р., 1969 р., 1974 р., 1976 р. та деякі ін.);

е) у сфері безпеки дорожнього руху молоді (Декларація молоді з безпеки дорожнього руху);

ж) щодо інфраструктури автомобільного транспорту (Європейська угода про міжнародні автомагістралі 1975 р.);

и) щодо покарання осіб за кримінальні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (Європейська конвенція про покарання за дорожньо-транспортні злочини 1964 р.).

б. Система міжнародного законодавства у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту на теперішній час є доволі розгалуженою, представлена у виді конвенцій, резолюцій ООН та рішень інших міжнародних органів. Відповідні міжнародно-правові акти у цій сфері перетворились на правовий фундамент для формування національного законодавства у галузі транспортної безпеки, у тому числі в Україні.

При цьому міжнародно-правове убезпечення дорожнього руху має певні прогалини. Вони виражаються у відсутності правового регулювання використання сучасних електричних

транспортних девайсів (легкий персональний транспорт у виді електросамокатів, електровелосипедів та ін.), кількість якого значно зросла останніми роками у багатьох країнах світу. Це стосується й безпілотних транспортних засобів, які уже експлуатуються у деяких державах. Тому це вимагає відповідних доповнень до Конвенції ООН про дорожній рух й Конвенції ООН про дорожні знаки та сигнали, а також внесення змін до чинного національного законодавства.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ ІЗ ВИГОТОВЛЕННЯ САМОРОБНИХ СТРІЛЯЮЧИХ ПРИСТРОЇВ (“САМОПАЛІВ”)

Володимир КОНОВАЛОВ

Необхідною умовою забезпечення прав і свобод громадян, безпечних умов життя, збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей суспільства є надійна охорона громадської безпеки. Суспільна небезпечність злочинів проти громадської безпеки полягає в тому, що вони порушують безпечні умови життєдіяльності – безпеку життя, здоров’я невизначеного кола осіб та безпеку інших цінностей суспільства, створюють небезпеку настання тяжких наслідків, а нерідко і заподіюють їх.

Як свідчить статистика правоохоронних органів, більшість злочинів проти громадської безпеки вчиняється з використанням вогнепальної зброї, що значно підвищує їх суспільну небезпечність.

Одним зі злочинів, передбачених у розділі IX Кримінального кодексу України (далі КК) (Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки), є “Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв” (ст. 263-1 КК).

Нашою метою є аналіз окремих кримінально-правових ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263-1 КК, криміналістичної характеристики предмета цього злочину та їх значення при кваліфікації діянь осіб, що незаконно виготовляли саморобні стріляючі пристрої (“самопали”).

Об’єктивна сторона одного зі складів злочину вказаної кримінально-правової норми (ч. 1 ст. 263-1 КК) полягає у незаконному виготовленні вогнепальної зброї. Незаконність (протиправність) виготовлення зброї означає відсутність у

особи відповідного на це дозволу державних органів, який надається у визначеному законодавством порядку. Виготовлення вогнепальної зброї передбачає створення пристрою (предмета), який за своїми конструктивними властивостями та певними ознаками відповідає встановленим криміналістичним вимогам до вогнепальної зброї. До таких вимог належать: наявність у пристрої ствола; надання спрямованого руху снаряду у стволі за допомогою енергії газів, що утворюються при згорянні пороху; безпечна конструкція пристрою для особи, яка стріляє; можливість проведення пристроєм більше одного пострілу тощо. Злочин вважається закінченим з моменту виготовлення пристрою (предмета), що відповідає вищезазначеним критеріям.

Для вирішення питання про належність пристроїв (предметів) саморобного виготовлення до вогнепальної зброї необхідні спеціальні знання у галузі судової балістики і проведення судової експертизи зброї. У сучасній практиці судово-балістичних експертиз “самопали” – гладкоствольні, дульнозарядні шомпольні пістолети із гнотовим запаленням саморобного виготовлення – як об’єкти дослідження зустрічаються доволі часто. Головною метою проведення такої експертизи є вирішення питання про наявність або відсутність у досліджуваного об’єкта (пристрою, предмета) сукупності конструктивних ознак, характерних для певного типу, виду, моделі чи зразка вогнепальної зброї. Методика криміналістичних досліджень таких саморобних стріляючих пристроїв (“самопалів”) передбачає проведення експериментів зі встановлення їх балістичних характеристик, зокрема, придатності для ураження цілей і можливості проведення із них неодноразових пострілів без руйнування “самопалу”.

У практиці роботи експертів сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень Миколаївського НДЕКЦ МВС неодноразово проводились дослідження гладкоствольних, дульнозарядних шомпольних пістолетів із гно-

товим запаленням саморобного виготовлення (“самопалів”). Під час проведення експериментальної стрільби у близько третині випадків відбувалося руйнування їх конструкції, що унеможливило проведення подальших пострілів. Такі результати експертного експерименту складали основу висновку експерта про те, що досліджуваний “самопал” не належить до категорії вогнепальної зброї. Відтак, особа, яка у результаті дій із прямим умислом виготовила “самопал”, конструктивно призначений для ураження цілей, інакше кажучи, для вбивства людини чи заподіяння тілесних ушкоджень, не підлягає кримінальній відповідальності за ч. 1 ст. 263-1 КК через відсутність складу злочину – відсутність предмета злочину (вогнепальної зброї) і, таким чином, об’єктивної сторони.

Через високу ступінь суспільної небезпечності виготовлення вогнепальної зброї належить до категорії тяжких злочинів. Відтак, принцип невідворотності покарання за цей злочин має особливо велике значення як засіб запобігання вчиненню нових злочинів. З огляду на це діяльність осіб із виготовлення пістолетів, “самопалів” та інших стріляючих пристроїв, конструктивно призначених для ураження цілей, потребує точної кримінально-правової оцінки.

Як уже зазначалося, моментом закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263-1 КК, є момент створення вогнепальної зброї, тобто пристрою, призначеного за конструктивними ознаками для ураження цілі (вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень), придатного за енергетичними характеристиками вистріляних снарядів для ураження цілей та придатного за своїми міцнісними характеристиками для неодноразового використання (проведення пострілів). Із суб’єктивної сторони складу цього злочину, виготовлення “самопалу” із необхідною сукупністю конструктивних ознак, характерних для певного типу, виду, моделі чи зразка вогнепальної зброї, вказує на прямий умисел особи досягти конкретного результату – виготовити вогнепальну зброю. Водночас ненадійність

конструкції створеного стріляючого пристрою, що зруйнувався при проведенні першого пострілу, не залежить від волі винного, а пов'язана з вибором особою недосконалих матеріалів, недостатністю його знань і досвіду з виготовлення вогнепальної зброї. Такі дії за теорією кримінального права характеризуються (залежно від конкретних обставин) як закінчений чи незакінчений замах (ст. 15 КК) на вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263-1.

Вивчення слідчої та судової практики свідчить про те, що судами не винесено жодного обвинувального вироку (зокрема серед внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень) у кримінальних провадженнях щодо замаху (закінченому чи незакінченому) на виготовлення вогнепальної зброї по типу гладкоствольних, дульнозарядних шомпольних пістолетів із гнотовим запаленням ("самопалів"). Руйнування стріляючих пристроїв ("самопалів") під час експериментальної стрільби при проведенні балістичних досліджень не повинно розглядатись як підстава для звільнення осіб, які їх виготовили, від кримінальної відповідальності. Суспільна небезпечність цих осіб і їх дій із виготовлення саморобних стріляючих пристроїв водночас не зменшується. Навпаки, отримавши певний невдалий досвід виготовлення вогнепальної зброї, особи в подальшому візьмуть його до уваги і зроблять пристрій, який буде відповідати вимогам надійності для неодноразового використання (проведення пострілів).

Підсумовуючи викладене, вважаємо за доцільне рекомендувати органам досудового розслідування і судам кваліфікувати дії осіб із виготовлення гладкоствольних, дульнозарядних шомпольних пістолетів з гнотовим запаленням ("самопалів"), що не були віднесені до категорії вогнепальної зброї через руйнування конструкції під час експериментальної стрільби, як замах (закінчений чи незакінчений) на незаконне виготовлення вогнепальної зброї за юридичним формулюванням: ч. 2 або 3 ст. 15, ч. 1 ст. 263-1 Кримінального кодексу України.

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Іван КОПАЧ

Початковою стадією кримінального провадження треба вважати момент, що починається з внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та до моменту повідомлення хоча б одній особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. На початковому етапі встановлюється відсутність або наявність події кримінального правопорушення; установлюється склад правопорушення (час, місце, спосіб, мета, мотив); установлюються фактичні дані, які вказують на конкретну особу, яка могла вчинити кримінальне правопорушення, проводяться слідчі (розшукові) дії тощо.

Сьогодні слід стверджувати, що слідчому здійснювати боротьбу зі злочинністю, використовуючи лише процесуальні методи, без залучення додаткових сил та засобів оперативних підрозділів практично неможливо. Тому поточні обставини в країні потребують нових якісних підходів до правоохоронних органів, а саме співробітництво у кримінальних провадженнях між слідчими та оперативними підрозділами, а також питання проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Правовою основою взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами є кримінально-процесуальне законодавство, а також накази, положення, інструкції, інші підзаконні акти МВС. Суть взаємодії виявляється у поєднанні зусиль слідчого та оперативника в період розкриття злочину, координації їх дій при найсуворішому дотриманні законності

Правильна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні потребує постійного вдосконалення і вважається одним із найважли-

віших напрямків виконання завдань. Тобто вирішальне значення під час виконання завдань у процесі кримінального провадження має комплексне застосування всіх ефективних сил та засобів для розкриття інформації та ефективного розслідування кримінальних правопорушень, які вимагають тісної взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Успішне розкриття та розслідування злочинів значною мірою залежить від правильно організованої оперативно-розшукової діяльності. Правильно організована взаємодія повинна відповідати таким принципам, як:

суворе дотримання кримінального процесуального закону і Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”;

збереження керівної ролі слідчого. Тільки він несе остаточну відповідальність за своєчасність та якісне розкриття і розслідування злочину, а також для доведення вини обвинуваченого;

спільне планування усіх подальших процесуальних і оперативно-розшукових дій;

взаємний обмін повною конфіденційною інформацією слідчого та працівника оперативно-розшукового органу про хід та результати здійснення процесуальних та оперативно-розшукових дій;

високий професіоналізм та компетентність при виконанні своїх службових обов’язків;

правильно організований, ефективний прокурорський нагляд за дотриманням закону та процесуальних норм як у слідчого, так і в оперативно-розшуковій діяльності.

Ураховуючи вищевикладене, у процесі подальшого розвитку системи взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України слід зосередити увагу на необхідності ретельної перевірки інформації, що надходить від відповідних підрозділів до органу досудового розслідування. При цьому, на нашу думку, така перевірка має передбачати

можливість проведення комплексу оперативно-розшукових заходів щодо осіб, які вчиняють злочини. Це забезпечить повноту вивчення обставин злочину, а також вивчення відповідних матеріалів, що має бути запорукою всебічності та об'єктивності досудового розслідування.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Олег КОРЕЦЬКИЙ
Вікторія КОРЕЦЬКА

Актуальність тез містить виконання завдань кримінального процесу, який встановлює розумні строки досудового та судового провадження щодо встановлення вини підозрюваного, обвинуваченого.

Наукова новизна тез визначається концепцією розумних строків кримінального процесу у порівняльному аспекті Європейського законодавства.

Чинне законодавство встановило проведення досудового розслідування та судового розгляду у розумний термін. Стаття 28 КПК України визначає, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Згідно ст. 219 КПК України строк досудового розслідування не може перевищувати вісімнадцять місяців. Під час досудового розслідування строк розслідування може бути продовжений на підставі складності кримінального провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для встановлення обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного. Продовження строків припустимо у випадках і в порядку, які передбачені чинним законодавством. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя.

Якщо термін досудового розслідування врегульовано процесуальним законодавством то межі судового розгляду встановлені на підставі ст. 337 КПК України. Основа судово-

го розгляду полягає у встановленні істини, яка визначає вину обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Суд встановлює обставини кримінального правопорушення тільки на підставі судових доказів, які знайшли свій вираз під час судового розгляду кримінального провадження. Суддя повинен проводити судовий розгляд кримінального провадження лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення та в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акту. Публічний обвинувач, який підтримує обвинувачення має процесуальні повноваження щодо змінити обвинувачення; висунути додаткове або нове обвинувачення; відмовитися від підтримання публічного обвинувачення відносно обвинуваченого.

Аналіз диспозиції даної статті вказує, що межі судового розгляду не визначають розумних строків, оскільки суддя повинен встановити істину та врахувати всі обставини, як правові, юридичні, процесуальні, так і фактичні, які вказують на складність кримінальної справи. Другий аспект проблеми вказує на встановлення достатності судових доказів, їх належність, допустимість. Якщо докази були визнані недопустимими, під час судового розгляду суддя має право поставити питання перед учасниками процесу про визнання їх допустимості та включення до обвинувачення. Третій елемент передбачає обставини, що пов'язані з організацією роботи суду, у тому числі заміною судді, а також розглядом кримінальної справи судом вищої інстанції.

Для теоретичного та практичного визначення даних юридичних конструкцій, щодо строків досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження необхідно звернути увагу на європейські та міжнародні стандарти судового розгляду.

Як свідчить практика процесуальної діяльності Європейського Суду з прав людини він завжди застосовує такі критерії: складність конкретної справи; наявність або відсутність

підстав для прояву особливої скрупульозності при розгляді справи.

Наукові публікації європейських колег також вказують на вирішення питання розумних строків.

Кайя S., як спеціаліст в галузі кримінального процесу обґрунтовано вказувала, що термін “розумність” у нормативних правових актах, чинному законодавстві Європи використовується для визначення межі між суб’єктивними процесуальними правами та обов’язками в конкретних випадках. Критерії розумності строків може застосовуватися для визначення того, чи є дія прийнятною та відповідає моделі належної поведінки учасників процесу.

Можна зазначити, що законодавство України щодо розумних строків досудового розслідування та судового розгляду виходило з європейських норм та відповідає всім основним критеріям. Строк досудового розслідування визначений на підставі чинного законодавства та пропонує слідчому, прокурору встановити обставини кримінального правопорушення та вину підозрюваного. Строк судового розгляду має більш складну юридичну конструкцію, оскільки суддя повинен перевірити докази досудового розслідування та встановити вину обвинуваченого на підставі істини. Крім того, суд вищої інстанції повинен також перевірити законність, обґрунтованість судового вироку.

ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОГЛЯДУ Й ОБШУКУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Максим КОРНІЙЧУК

Конституція України проголошує, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, ніж за вмотивованим рішенням суду. Кримінальний процесуальний кодекс регулює процедуру проведення огляду й обшуку приміщення особи, однак наразі існують законодавчо-невирішені або неоднозначно вирішені питання, що потребують подальшого удосконалення нормативного забезпечення порядку проведення огляду й обшуку житла чи іншого володіння особи, про що свідчить чимала кількість правових позицій Європейського суду з прав людини та Верховного Суду з цього питання.

Приписами ст. 13 КПК України встановлено, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом, а саме ч. 3 ст. 233 КПК: слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, і зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Тобто ця стаття передбачає розгляд слідчим суддею клопотання про дозвіл на обшук згідно з вимогами ст. 234 КПК України, крім іншого, перевіряючи підстави для проникнення до житла без ухвали слідчого судді.

Тому на практиці дуже часто трапляється, що необхідно невідкладно провести обшук в умовах відсутності оперативного отримання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, та як наслідок допускаються зловживання ч. 3 ст. 233 КПК правоохоронними органами.

Щодо питання тлумачення понять “невідкладний випадок” та “безпосереднє переслідування осіб” у юридичній літературі дають визначення як винятковим обставинам, які існували на момент проникнення до житла чи іншого володіння особи. Але часто буває, що в постановках прокурора посилення на такі обставини відсутні, як і посилення на підстави щодо терміновості та невідкладності проведення заходу. Крім цього, навіть саме по собі існування постанови прокурора свідчить про порушення вимог законодавства щодо невідкладності.

Більш того, дуже важливо, що у ст. 234 КПК зовсім не зазначено про можливий обшук без ухвали слідчого судді та подальшу легалізацію такого обшуку. Постає питання, як проводити обшук та заповнювати протокол обшуку, якщо це не є обшуком.

Частиною 1 ст. 236 КПК України встановлено, що ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Однак існують непоодинокі випадки проведення обшуку приміщення особи оперативними підрозділами. Це питання вирішив Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 06.12.21 у справі № 663/820/15-к, у якій зазначив, що системне тлумачення процесуальних норм, передбачених п. 3 ч. 2 ст. 40, ст. 236 КПК, дає підстави для висновку про те, що виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається на слідчого чи прокурора і не може бути доручене відповідним оперативним підрозділам.

Тим не менш, незважаючи на однозначну судову практику Верховного Суду про заборону передоручення слідчим

і прокурором ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи оперативним працівникам, досі існують випадки залучення до проведення обшуку осіб, що за законом не мають права брати участь у ньому.

Також під час здійснення обшуку приміщення, що перебуває в оренді, трапляються випадки, коли обшук орендованого приміщенні здійснюється без згоди орендаря цього приміщення. Так, у постанові ККС ВС від 1 грудня 2021 року по справі № 501/740/18 підкреслено, що проведення огляду частини житла, що перебуває у наймі, за згодою його власника, але за відсутності згоди користувача є безумовним порушенням права цієї особи на недоторканність житла, що має наслідком недопустимість доказів, здобутих під час цієї слідчої дії.

Під час проведення обшуку доволі часто трапляються такі ситуації, коли слідчий, прокурор вилучають речі та документи, які повинні мати значення для кримінального провадження, а оцінку необхідності та доцільності їх вилучення для кримінального провадження надають слідчий або прокурор, що призводить до зловживання з їх боку. Вилучені речі та документи фіксуються у протоколі обшуку, де повинен бути зазначений детальний опис вилученого майна, однак нерідко органи досудового розслідування нехтують цим правилом і як наслідок у майбутньому виникають проблеми з поверненням майна, що було вилучене під час обшуку.

З метою перешкоджання господарській діяльності підприємства часто проводяться незаконні обшуки, які спрямовані на отримання певної конфіденційної інформації, блокування діяльності підприємства, вчинення психічного тиску, тобто залякування. Як правило, у подальшому неправомірні дії з проведення обшуку оскаржуються в суді, однак це доволі тривалий процес та до того часу вже завдано значної шкоди підприємницькій діяльності.

Отже, процедура проведення обшуку житла особи законодавчо визначена та є найефективнішою слідчою дією в кримінальному провадженні при формуванні доказів, однак, досліджуючи судову практику з цього питання, приходимо висновку, що існує велика кількість проблемних питань (у тому числі зловживання з боку органів досудового розслідування), які потребують свого розв'язання з метою надання ефективного захисту правам і законним інтересам особи та недопущення порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ КОВЗАННЯ НА ВЗУТТІ ПІШОХОДА ПІСЛЯ НАЇЗДУ НА НЬОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Наталія КОСЕНКО

Під час розслідування дорожньо-транспортних пригод (ДТП), на основі аналізу та експертної оцінки отриманих даних, встановлюється як механізм транспортної події загалом, так і окремі її етапи. Це має суттєве значення для слідчих органів, допомагає їм відновити обставини події.

Трасологічне дослідження слідів після зіткнення автомобіля з пішоходом, як правило, обмежуються встановленням транспортного засобу за частинами і деталями, ідентифікацією шин і деталей автомобіля, що відображаються в слідах на місці події, досліджуються сліди контактної взаємодії транспортного засобу з одягом потерпілого тощо. Що ж стосується пошкоджень взуття при транспортних травмах пішохода, то, незважаючи на їх частоту і різноманіття, особливості дослідження взуття потерпілих при ДТП у літературі не висвітлені.

Вивчаючи пошкодження взуття, ми звернули увагу на сліди ковзання, що розташовуються на підощвах. Спостереження з практики та проведення експериментів показали, що хоча ці сліди виникають при будь-яких ковзаючих рухах, але в той же час є характерними і для транспортних подій, що супроводжуються наїздом.

Сліди тертя, що виникають при випадкових ковзаючих рухах, не мають значного ступеня вираженості і швидко затираються при подальшій ходьбі. При ударі транспортним засобом тіло потерпілого отримує поступальний рух уперед. При цьому відбувається тертя підшов взуття по покриттю дороги, що і зумовлює виникнення на них характерних, іноді дуже різко виражених слідів.

Як показали наші спостереження, характер слідів ковзання залежить від матеріалу підшов, покриття дороги і локалізації удару. Найбільш рельєфні сліди виникають на шкіряних та гумових підшвах, слабкіше вони помітні на підшвах з ПВХ (полівінілхлориду) матеріалу.

Найбільш рельєфні сліди у вигляді грубих глибоких смуг і борозенок виникають при ковзанні по асфальту або бетону, покритому зверху захисним шаром гравію. При ковзанні по ґрунтовому покриттю вони виражені слабо і часто являють собою пилові або грязьові смуги.

Отже, за особливостями слідів ковзання на підшвах можна скласти судження не тільки про механізм їх утворення, а й про властивості дороги на місці події, тим більше, що при мікроскопічному дослідженні в слідах часто виявляються елементи покриття дороги.

Встановлення факту руху пішохода в момент наїзду на нього автомобіля – одна з найбільш складних експертних завдань, тому це питання вирішується далеко не завжди і, як правило, не тільки по слідах на взутті, а й шляхом одночасного дослідження транспортного засобу (ТЗ) і одягу з взуттям потерпілого, його тілесних ушкоджень (відомості про яких беруться з висновку судмедекспертизи) і даних, отриманих при проведенні первинних слідчих дій. Труднощі у вирішенні цього питання мають об'єктивні причини: при попутному або зустрічному напрямку руху пішохода і ТЗ у момент наїзду діють сили односпрямовані, контакт виходить статичним, без бокового зсуву. Тому ознаки такого руху на одязі і взутті потерпілого, а тим більше на ТЗ, як правило, не відображаються.

Разом з тим із практики відомо, що значна частина наїздів відбувається на пішоходів, звернених до ТЗ бічною стороною тіла. Під час таких наїздів (удар по пішоходу збоку) у експерта набагато більше можливостей визначити, стояв або рухався пішохід під час одержання ним первинного удару

виступаючими частинами ТЗ. Сліди, що свідчать про рух пішохода, можуть залишитися не тільки на підшвах взуття, а й на одязі і автомобілі. Про це можуть свідчити і тілесні ушкодження.

Зокрема, на підшвах взуття можуть залишитися сліди, за якими експерту можливо імовірно або категорично висловитися про стан руху або спокою пішохода під час наїзду, напрямку руху пішохода щодо руху транспортного засобу. За взаєморозташуванням слідів ковзання на підшвах можна відтворити положення “стоп” у момент удару. Так, наявність слідів ковзання на підметковій (носочній) частині одного черевика і каблуку іншого вказує на те, що потерпілий йшов. У той же час наявність аномальних – поперечних, косоперечних або дугоподібних слідів тертя на обох підшвах (на підметках і каблуках або хоча б на обох підметках) свідчить про те, що безпосередньо в момент первинного удару обидві ноги потерпілого були опорними, тобто він стояв.

Формулюючи такий висновок, доцільно завжди наголошувати на тому, що пішохід стояв безпосередньо в момент первинного силового контакту з ТЗ, оскільки цілком можливі ситуації, коли пішохід насправді переходив дорогу, але в останній момент перед контактом з виступаючими деталями ТЗ встиг зупинитися. Потрібно мати на увазі, що до уваги беруться лише свіжі, незабруднені сліди тертя на підшвах, які свідчать про те, що після їх утворення пішохід вже не ходив.

Слід мати на увазі, що у випадках заздалегідь відомого наїзду навіть на хорошому слідоутворюючому покритті сліди ковзання можуть бути відсутні. Такі випадки спостерігаються при наїзді на пішохода який біжить. Як відомо, при бігу на відміну від ходьби в повітрі можуть перебувати обидві стопи одночасно. Якщо в такий момент станеться наїзд, то, зрозуміло, сліди ковзання на підшвах будуть відсутні.

Варто окремо зупинитися на важливості дослідження підшов взуття, на яких утворюються сліди ковзання у ви-

гляді паралельних подовжніх або поперечних, іноді (якщо в результаті зіткнення пішохода з автомобілем тіло отримує обертальний рух) у вигляді спіралі. Напрямок слідів ковзання по відношенню до осі підошви може бути подовжнім, поперечним або косим. Сліди іноді мають прямолінійну форму, в інших випадках – дугоподібну (такі сліди виникають у випадках бічних ударів, що супроводжуються розворотом тіла). Під час експертизи слідів дуже важливо визначити напрямок ковзання, так як успішне вирішення цього питання має вирішальне значення для відтворення обстановки події в цілому.

Під час визначення напрямку ковзання Н. Г. Шалаєв (1961) рекомендує керуватися такими ознаками:

1. Стерті частки матеріалу підошов, особливо гумових, розташовуються в кінці сліду ковзання.
2. Чіткий обрив сліду ковзання на частині підошви свідчить про закінчення сліду ковзання.
3. Слідоутворюючі частки покриття дороги завжди розташовуються в кінці залишеного ними сліду.
4. Сліди ковзання, які розташовані одним своїм краєм на зрізах підошви або каблука і переходять на їх поверхню, вказують на початок ковзання. При цьому каблук або підошва іноді відривається.
5. Вільні кінці надірваних часток матеріалу підошви в сліді спрямовані в бік, що протилежний руху кінцівки.
6. Верх взуття з рантом у момент удару зміщується по відношенню до підошви в сторону руху кінцівки, тобто відповідно напрямку удару.
7. Сліди ковзання утворюються на підошві взуття тієї ноги, яка в момент удару виконує опорну функцію.
8. Сліди ковзання чітко помітні при косому освітленні, спрямованому проти руху.

Перераховані вище критерії визначення напрямку ковзання застосовуються і до слідів волочіння на верхніх частинах взуття. Під час огляду взуття не слід упускати з виду

дослідження цвяхів, підківок, пряжок і інших металевих деталей. Сліди ковзання на них так само добре помітні і мають виражені ознаки, що вказують на напрям ковзання.

Отже, сліди ковзання на підшвах взуття є характерною ознакою наїзду. На підставі характеру і розташування слідів ковзання на підшвах взуття можна судити не тільки про механізм їх утворення, а й про позу пішохода, напрямок руху стоп у момент удару, а також про характер покриття дороги.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДІВ ЗНАРЯДЬ ЗЛАМУ ТА ІНСТРУМЕНТІВ

Аліна КОСІНСЬКА

Правопорушники, страхаючись викриття, намагаються не залишати на місці події дрібних предметів, приховати сліди рук та ніг, водночас, сліди зламу знищити неможливо і лише в рідкісних випадках є можливість їх замаскувати. Поява слідів зламу та інструментів – неминучий результат впливу використаного правопорушником знаряддя на об'єкт посягання або перешкоду, у результаті якого на об'єктах матеріальної обстановки залишаються сліди, які є цінними речовими доказами.

Залежно від природи впливу в слідах знарядь зламу та інструментів відображаються ознаки та особливості зовнішньої будови контактуючої з перешкодою поверхні предмета, за допомогою якого проводився злам. Це дозволяє в більшості випадків визначити групову приналежність використаного предмета, а за наявності особливостей зовнішньої будови знаряддя зламу та інструментів у таких слідах можливо ототожнити предмет, застосований для зламу, що може служити доказом причетності до розслідуваного злочину особи: у кого вилучено, знаходилося у користуванні або володінні знаряддя ідентифікації.

Інформація про сліди знарядь і інструментів складається з даних: про місцезнаходження таких слідів, кількісні і якісні їх характеристики, зв'язки з іншими слідами і місцем їх виявлення.

Відомості про місцезнаходження слідів передбачають собою інформацію про те, де, в якому місці, на чому виявлені сліди, як вони розташовані на об'єкті – слідоносії, щодо яких орієнтирів і в якому положенні знаходяться сліди один до одного. Під кількісними характеристиками слідів слід розумі-

ти дані про те, скільки виявлено слідів, їх розміри, відстань до орієнтирів і між слідами, на якій висоті від підлоги тощо. Якісні характеристики слідів знарядь зламу та інструментів становлять інформація про стан слідів та їх характерні властивості, отримані в результаті вивчення їх зовнішнього вигляду, особливостей і змін, які з'явилися на об'єкті – слідоносії.

Зазвичай сліди знарядь зламу та інструментів поділяють на сліди, утворені знаряддями термічного, механічного впливу і знаряддями, заснованими на впливі вибухової хвилі. Сліди термічної дії спостерігаються при зламі металевих перешкод за допомогою знаряддя, що дозволяє отримувати високу температуру. Слідам, що виникають в результаті дії вибухової хвилі, властиві руйнування, дроблення і сильна пластична деформація матеріалу зламаної перешкоди. Але найбільш часто на місцях подій зустрічаються сліди механічної дії, які поділяють на сліди тиску, ковзання і різання.

Визначення умов слідоутворення має велике значення для встановлення механізму утворення слідів; спільно з іншими джерелами інформації вони дають підстави припускати, які сліди могли залишитися на знарядді злочину або інструменті, на правопорушнику, його одязі та на предметах навколишнього оточення. Визначення послідовності утворення слідів може дати інформацію не тільки про механізм і умови слідоутворення, але і в сукупності з іншими даними і про особливості способу вчинення кримінального правопорушення, про навички злочинця виконувати певні дії. Знаряддя зламу, інструменти та сліди їх застосування під час вчинення кримінальних правопорушень є об'єктом вивчення трасології, а саме її розділом – механоскопією.

Отже, інформація про знаряддя зламу або інструменти, якими залишені сліди, необхідна для пошуку інших слідів, пошуку і оперативного впізнання знаряддя або інструменту з метою вилучення як можливого речового доказу. Крім того,

ця інформація використовується також при встановленні деяких даних про людину, яка використовує знаряддя або інструмент, наприклад, про її фізичну силу, кількість правопорушників, звичну роботу правою чи лівою рукою, професійні навички.

ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ МАТЕРІАЛІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Олександр КРАПІВЦЕВ

Роман ПАРІНОВ

Метою статті є висвітлення теоретичних положень і наукового обґрунтування в процесуальному та організаційному контексті практичних рекомендацій щодо необхідності забезпечення правоохоронними органами України участь судових експертів Експертної служби МВС в кримінальному судочинстві, пов'язаному з незаконним переправленням осіб через державний кордон України, на стадії досудового розслідування.

Статтею 332 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за “незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод”.

У свою чергу, серед основних завдань кримінального провадження, яке держава ставить перед стороною обвинувачення, є: “забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності”.

Погоджуючись з тим, що у причинному зв'язку зі способом вчинення злочину завжди знаходиться його “слідова картина”, слід визначити, що для вчинення вказаних злочинів

також характерна наявність декількох взаємопов'язаних між собою етапів злочинної діяльності та їх ретельне планування. Ураховуючи той факт, що всі дії організатора, керівника незаконного переправлення або особи, яка сприяє йому, можуть бути повністю виконані ще до того, як особи, яких вони переправляють через державний кордон України, перетнули його, то виявлення, документування та вилучення слідів злочину даного виду кримінального правопорушення має свої особливості, які обумовлені специфікою його скоєння.

Тому, залежно від способу скоєння кримінального правопорушення, вважаю за необхідне висвітлити можливий та невичерпний логічно-послідовний алгоритм виявлення та вилучення об'єктів, які під час досліджень при проведенні судових експертиз Експертною службою МВС, можуть бути носіями інформації для документування даного виду кримінального правопорушення:

1. З метою встановлення та підтвердження факту перебування одних й тих самих осіб в конкретному місці, або в різних місцях, під час здійснення процесуальних заходів у сфері протидії незаконного переправлення осіб через державний кордон України, доцільним є звернути увагу працівників правоохоронних органів на комплексному підході під час виявлення, документування, вилучення та направлення об'єктів для проведення судових експертиз, а саме:

слідів та об'єктів для їх подальшого експертного дослідження на наявність інформації дактилоскопічного походження;

слідів та об'єктів для їх подальшого експертного дослідження на наявність інформації трасологічного походження (сліди взуття, сліди рельєфу шкіряних покривів людини, сліди зубів, сліди одягу, сліди знарядь зламу, сліди транспортних засобів тощо);

волосся, як окремого об'єкту дослідження, з метою встановлення їх групової належності;

слідів біологічного походження (кров, слина, піт, сперма, волосся) з метою їх ідентифікації за видовою, груповою, статеву або клітинною належністю;

слідів одорологічного походження (запахових слідів).

2. Виявлення та вилучення фонограм з записами голосу та мовленням осіб, а також з можливим записом фону навколишнього середовища, з метою подальшого проведення судової експертизи звуко-відеозапису та визначення кількості осіб, що брали участь у розмові; встановлення належності мовлення, зафіксованого на фонограмі, конкретній особі, а також можливості встановлення дослідного змісту розмови кожного з фігурантів провадження.

3. Виявлення та вилучення об'єктів з рукописними записами та підписами.

4. Виявлення та вилучення документів з ознаками підробки, з метою встановлення факту і способу внесення змін до документа, а також встановлення первинного змісту документу.

5. Виявлення та вилучення електронних носіїв інформації з метою проведення судової портретної експертизи та здійснення ідентифікації осіб, які наявні на зображеннях, проведення судової фототехнічної експертизи, під час проведення якої можливо здійснити покращення якості зображення та встановити ідентифікаційні ознаки об'єктів (державні реєстраційні номери транспортних засобів, загальні та окремі ознаки одягу особи тощо).

6. Виявлення та вилучення комп'ютерно-технічних засобів, мобільних телефонів та електронних носіїв інформації з метою проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи та встановлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях тощо.

Саме обізнаність, мотивація та комплексний підхід працівників правоохоронних органів України, що здійснюють

боротьбу у сфері незаконного переправлення осіб через державний кордон України, в сучасних наукових та технічних можливостях судово-експертної діяльності Експертної служби МВС, достовірність, повнота та об'єктивність отриманих результатів і висновків експерта під час проведення досліджень різного роду об'єктів, які є носіями інформації, в рамках правового поля забезпечить своєчасне попередження та припинення системного скоєння даного виду злочину, а також стане підґрунтям для швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності.

ВИТРЕБУВАННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

Відповідно до ст. 93 КПК України одним із способів збирання доказів стороною захисту є витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок.

Однак, з огляду на практику, яка склалася у слідчо-судовій практиці, саме такий спосіб збирання доказів недостатньо чітко регулюється положеннями чинного КПК.

У зв'язку з цим, питання щодо правового урегулювання процедур витребування речей та документів стороною захисту потребують більш ретельного дослідження й розроблення пропозицій щодо їх нормативного регламентування.

Так, розширення процесуальних засобів отримання доказів стороною захисту, зокрема надання їй права витребування речей і документів (ч. 3 ст. 93 КПК України) є однією з умов забезпечення ефективності функціонування інституту змагальності у кримінальному провадженні. Але законодавець не визначив у чинному КПК України процесуальний порядок і форму витребування захисником речей і документів, які можуть бути використані як докази для належного захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим в слідчо-судовій практиці виникає низка проблемних ситуацій, коли захисники у кримінальних провадженнях не можуть отримати ті чи інші речі або документи (отримують відмову або їх запит взагалі ігнорується). Значною мірою негативний результат звернень викликаний помилками захис-

ників під час прийняття рішення щодо реалізації свого права на збирання доказів у порядку ст. 93 КПК України. Зокрема захисники під час складання звернень у багатьох випадках обмежуються посиланням лише на положення ч. 3 ст. 93 КПК України, згідно з яким їм надається право звертатися з цим документом до відповідних суб'єктів. У зв'язку з цим адресатам адвокатських запитів не завжди зрозуміло, для чого необхідно надавати запитувану інформацію і в яких цілях вона може бути використана.

Практика виробила форму витребування захисником речей і документів у вигляді відповідного запиту, що ґрунтується на положеннях Законів України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” та “Про доступ до публічної інформації”. Згідно ч. 1 ст. 24 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” адвокатський запит – це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту.

Керуючись положеннями вказаного нормативного акту, стороною захисту, на нашу думку, повинні бути вирішені такі питання при оформленні адвокатського запиту щодо витребування: 1) наведена назва документа (адвокатський запит); 2) вказане прізвище, ім'я та по батькові адвоката і вид адвокатської діяльності; 3) вказано номер і дату видачі свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю та органу, який його видав; 4) вказане прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи чи найменування юридичної особи, яких представляє адвокат; 5) чітко визначено перелік (зміст, опис) відомостей, документів (копій документів), предметів, висновків, офіційних роз'яснень та іншої інформації, які запитує адвокат; 6) вказано адресу, на яку має бути надіслано відповідь

на адвокатський запит; 7) вказівка на обов'язок адресата адвокатського запиту надати відповідь на адвокатський запит; 8) зобов'язання адвоката відшкодувати адресатові адвокатського запиту його фактичні документально підтверджені витрати з надання відповіді (документів, матеріалів та їх копій) на адвокатський запит; 9) зазначення, що відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, установлену законом, крім випадків відмови у наданні інформації з обмеженим доступом; 10) вказана дата складання адвокатського запиту; 11) поставлений підпис адвоката, який склав адвокатський запит, і відбиток його печатки.

Наведені вимоги зумовлюють відповідні підготовчі заходи під час прийняття рішення щодо витребування речей і документів стороною захисту.

З урахуванням вищезазначеного для вирішення зазначених проблемних питань існує нагальна потреба внесення змін та доповнень до кримінального процесуального законодавства щодо порядку витребування речей та документів стороною захисту як засобу збирання доказів у кримінальному провадженні в розумінні ст. 93 КПК України. Метою втілення таких змін та доповнень є врегулювання спірних правовідносин між учасниками кримінального провадження, а також запровадження спрощеної процедури отримання інформації.

ДО ПИТАННЯ ОФОРМЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Сергій КРУШИНСЬКИЙ

Процес застосування кримінальних процесуальних норм завершується прийняттям процесуального рішення, яке, як правило, одержує певний зовнішній вираз. Процесуальне рішення, яке спочатку визріває у свідомості посадової особи, яка застосовує норму кримінального процесуального закону, надалі втілюється у певному письмовому документі (правозастосовному акті), що має офіційний характер і відповідну форму, або ж в окремих випадках – проявляється у певних діях.

Наприклад, рішення про початок досудового розслідування не оформляється письмовим документом, як це було за КПК України 1960 року (постанова про порушення кримінальної справи), а приймається і реалізується шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Прийняття рішення про проведення допиту або пред'явлення для впізнання також не передбачає складання окремого письмового документа, а проявляється безпосередньо у проведенні зазначених слідчих (розшукових) дій.

Проте переважна більшість процесуальних рішень мають зовнішній вираз, адже кримінальне провадження відбувається у певній процесуальній формі, яка обумовлює письмовий характер кримінального судочинства, його фіксування у процесуальних документах. Форма документа, в якій виражається рішення, є складовою частиною процесуальної форми (процедури кримінального судочинства), а тому точне її дотримання є неодмінною умовою законності як конкретного рішення, так і кримінального судочинства в цілому.

Кримінальний процесуальний закон встановлює вимоги до форми процесуальних рішень, що виражаються у вказів-

ці на те, в якому документі рішення повинно бути виражено, яким вимогам цей документ повинен відповідати і які реквізити містити. Стаття 110 КПК України дає загальні уявлення щодо форми процесуальних рішень, зокрема вказується, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. При цьому судові рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, а рішення слідчого, дізнавача, прокурора – у формі постанови. Обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Так, формою процесуальних рішень у кримінальному провадженні є: вирок, ухвала, постанова, обвинувальний акт. Однак окремі рішення можуть мати й іншу форму, яка прямо у ст. 110 КПК України не зазначена, наприклад, повідомлення про підозру.

У кримінальному процесуальному законі не сформульовані загальні вимоги, яким повинен відповідати будь-який процесуальний документ, яким оформляється процесуальне рішення, у більшості випадків у законі згадується лише назва такого документа. Однак усі вони, незалежно від повноти регламентації в КПК України, повинні бути логічно і юридично грамотно викладені. У процесуальних документах усі обставини, факти повинні викладатися послідовно, щоб кожне нове положення впливало з попередніх або було логічно зв'язане з ними, щоб були відсутні протиріччя та неузгодженості.

Юридична грамотність процесуального документа проявляється у вживанні чіткої юридичної термінології, передбаченої чинним законодавством. На жаль, аналіз процесуальних документів досудового розслідування і судових рішень, розміщених в Єдиному реєстрі, засвідчує не надто високу їх юридичну грамотність. Наприклад, у значній кількості судо-

вих рішень замість зафіксованого в КПК України терміна “показання” вживаються такі слова, як “покази”, “свідчення”, а замість “вчинення злочину” – “скоєння злочину”. Непоодинокими є й випадки вживання словосполучення “закриття кримінальної справи” замість “закриття кримінального провадження”.

Безумовно, процесуальні рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою. Верховний Суд у постанові від 16 грудня 2021 р. виклав з цього приводу правову позицію: “Не повинно викликати сумнівів чи заперечень відносно того, що всі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою і це є необхідною передумовою розуміння рішення сторонами та громадськістю; для цього потрібно логічно структурувати рішення і викласти його в чіткому стилі, доступному для кожного”.

Дійсно, чіткі, зрозумілі формулювання дають змогу учасникам кримінального провадження зрозуміти зміст процесуального рішення, мотиви, якими керувався правозастосовний орган, а також оцінити можливість та перспективи оскарження такого рішення.

Отже, від правильного оформлення процесуального рішення, як і від його змісту, у рівній мірі залежить його законність та вмотивованість. І зміст, і форма рішення дають можливість учасникам кримінального провадження та іншим особам оцінити, наскільки правильно вирішене відповідне правове питання або кримінальне провадження загалом.

ІНІЦІУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ

Галина КУЦКІР

Участь захисника в процесі доказування є одним із засобів забезпечення змагальності сторін та свободи в поданні ними доказів і у доведенні перед судом їх переконливості як однієї із засад кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим або представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом. Із змісту цієї норми випливає, що для кожної сторони кримінального провадження закон встановлює властиві їй способи збирання доказів.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Конкретний перелік правових засобів (можливостей), реалізація яких стороною захисту забезпечує її включеність у процес доказування по кримінальному провадженню, передбачений ч. 3 ст. 93 КПК України. Порівнявши їх з аналогічними засобами, доступними для сторони обвинувачення (ч. 2 ст. 93 КПК України), не важко помітити, що принциповою відмінністю між доказовими можливостями сторін кримінального провадження є відсутність у сторони захисту можливості самостійного проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, у той час як для слідчого та прокурора вказані дії виступають як один з основних правових

інструментів формування доказової бази. По суті, виходячи із приписів ч. 3 ст. 93 КПК України, сторона захисту може впливати на формування доказової бази кримінального провадження тільки шляхом ініціювання проведення таких дій.

Ініціювання захисником проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які, згідно зі ст. 220 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язані розглянути в термін не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Наявність інституту ініціювання проведення процесуальних дій є втіленням диспозитивних начал кримінального судочинства, оскільки його реалізація безпосередньо залежить від вільного розпоряджання стороною захисту доступними їй засобами участі в процесі доказування. Тобто сторона захисту самостійно, поза будь-яким впливом і примусом, з огляду на конкретні обставини кримінального провадження та умови його здійснення, приймає рішення про те, чи реалізовувати надане їй право на розглядуване ініціювання, на якому етапі й у якому обсязі це робити. Проте, варто звернути увагу на те, що в ч. 3 ст. 93 КПК України таке ініціювання визначається як спосіб збирання доказів стороною захисту. Однак з даним підходом законодавця складно погодитись. В юридичній літературі небезпідставно висловлюється сумнів щодо можливості розглядати вказане ініціювання як спосіб збирання доказів стороною захисту, оскільки у кінцевому рахунку ініційована процесуальна дія проводиться слідчим або прокурором, а тому останні і виступають суб'єктами отримання відповідних доказів. Докази формуються не у результаті ініціювання та подачі відповідних клопотань, а внаслідок проведення відповідної процесуальної дії, а тому суб'єктом отримання доказів буде особа, яка таку дію проводить. Більше того, ініціювання проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій може розглядатися як

спосіб участі сторони захисту у формуванні доказів виключно за умови проведення відповідної дії слідчим, прокурором.

Разом з тим навіть реалізація захисником на практиці такого права, як ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, може стати проблематичним та ніяк не гарантує того, що ці дії будуть проведені, адже сторона обвинувачення може відмовити у задоволенні клопотання, а оскарження цієї відмови до слідчого судді та розгляд ним скарг займає багато часу, що ніяк не сприяє оперативності збирання доказів стороною захисту. Як зазначає М. Шевчук, у більшості випадків слідчі та прокурори невмотивовано відмовляють у задоволенні клопотань сторони захисту про вчинення тих чи інших процесуальних дій, крім того, затягування їх розгляду має також доволі поширений характер, а слідчі судді, які покликані сприяти поширенню змагальності на стадії досудового розслідування та підвищенню ефективності судового захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, а тому повинні бути незалежними арбітрами у спорі між стороною обвинувачення і стороною захисту та найбільш надійними гарантами прав особи, яка залучена до сфери кримінального судочинства, вкрай рідко задовольняють скарги сторони захисту на постанову слідчого, прокурора про відмову у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, що свідчить про обвинувальний ухил слідчих суддів.

Окремо також слід зупинитись на проблемних питаннях реалізації права стороною захисту на подання клопотання про проведення негласних (розшукових) слідчих дій. Так, ст. 246 КПК України не передбачає право захисника подавати клопотання слідчому судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Слідчий суддя приймає рішення про необхідність проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі розгляду клопотання, внесеного слідчим, прокурором, що дає можливість забезпечувати контроль за законністю їх проведення суб'єктами досудового розслідування. А

тому, повноваження захисника щодо збирання доказів шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій носять суто декларативний характер.

Отже, процес збирання доказів захисником під час досудового розслідування шляхом ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій є формою його участі в кримінальному провадженні за допомогою відповідних процедур звернення до уповноважених суб'єктів досудового розслідування з офіційним клопотанням, унаслідок яких можливо отримати важливі докази, необхідні для виправдання підозрюваного, зменшення обсягу та/або характеру підозри, зміни кваліфікації статті. Аналіз законодавчих положень, які регулюють участь захисника в доказуванні у кримінальному провадженні, дозволяє дійти висновку про те, що у більшості випадків він може отримати докази лише опосередковано, тобто реалізуючи право клопотати перед слідчим або прокурором про проведення таких дій. З урахуванням цього, навіть попри наявні теоретико-правові напрацювання, зазначене питання є актуальним і потребує подальшого дослідження.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЗІ СМАРТФОНА ПРАВОПОРУШНИКА

**Грина КУШНІР
Ольга ЦАРЕНКО**

Сьогодні смартфони стали невід’ємною частиною життя майже кожної людини. Функціональні можливості такого комунікативного пристрою є досить різноманітними: як особистого, так і соціального характеру. Інформація, що обробляється та зберігається у смартфоні, може бути як відкритою, так і з обмеженим доступом (зокрема, тут йдеться про конфіденційну). Завдяки аналізу інформації, яка міститься у смартфоні, можна багато з’ясувати, зокрема, особисту переписку в месенджерах, паролі, фінансову активність, пересування та часові межі перебування у конкретному місці, контакти та знайомства тощо, які є частиною приватного життя особи. З такою інформацією не можуть бути ознайомлені інші особи, якщо користувач відносить її саме до конфіденційної, але разом з тим вона може бути доказом у разі протиправної діяльності особи та необхідності притягнення її до відповідальності. Саме тому важливо розмежовувати та балансувати законний та незаконний доступ до інформації, яка обробляється, зберігається у смартфоні.

Дотримання приватного життя особи є обов’язком усіх суб’єктів правових відносин, незалежно від рівня її соціально-правової участі у таких відносинах чи інших факторів і умов. Порушення цього права можливе лише за наявності правових підстав. Такі положення закріплені у нормах Конституції України, зокрема у ст. 32: “Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України” та у ст. 31 “Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, те-

леграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо". Разом із заборонаю збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, установлені виключення. Так, правовим є таке втручання в інформаційний приватний простір особи, коли необхідно забезпечити інтереси національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

З цього приводу у КК України визначено, що доступ до інформації, яка міститься в електронній інформаційній системі, та отримання з неї відомостей без відома її власника може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування (ч. 1 ст. 264 КК України). У такій ухвалі повинно бути вказано ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування (ч. 3 ст. 264 КК України). Доступ до електронної інформаційної системи може бути фізичний та дистанційний.

Дозвіл слідчого судді на здобуття відомостей з електронних інформаційних систем не потрібен у разі, коли доступ до них не обмежується її власником або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. У зв'язку із цим необхідно з'ясувати, у чому полягає сутність та зміст виразу "коли доступ до них не обмежується". А саме, коли особа добровільно надає свій смартфон на вимогу компетентних представників правоохоронних органів. Якщо звернути увагу на те, що йдеться про персональні дані, то згоду на доступ та обробку останніх передбачено у Законі України "Про захист персональних даних", де зазначено, що "згода суб'єкта персональних даних – це добровільне волевиявлення фізичної особи (за

умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди”. Отже, згода має була виражена таким чином, що не було сумнівів у цьому.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ РЕДАКЦІЇ СТАТТІ КПК УКРАЇНИ ПРО ПРОЦЕДУРУ ДОКАЗУВАННЯ

Юлія ЛАНЦЕДОВА
Яків БАРАНОВСЬКИЙ

Розвиток інноваційного розуміння Ю. О. Ланцедовою редакції статті КПК України про процедуру доказування більш правильно подати у вигляді другої-сьомої частин статті даного кодексу про докази у такій редакції:

“2.8. Процес доказування у кримінальному судочинстві полягає у: 2.8.1. Вивченні сутності, послідовності та інших закономірностей роботи з суб’єктивними та/чи об’єктивними та/або змішаними джерелами відомостей. 2.8.2. Плануванні, організації і версіюванні роботи з цими джерелами. 2.8.3. Встановленні джерел такого роду відомостей шляхом збирання трас та/чи субстанцій та/або об’єктивних, суб’єктивних чи змішаних документів та/або залучення особистісних джерел такого роду відомостей. 2.8.4. Отриманні відомостей шляхом дослідження трасосубстанцій та/чи вивчення документів та/або за допомогою прямого чи опосередкованого спілкування із особистісними джерелами. 2.8.5. Узагальнюючій оцінці в т. ч. й шляхом перевірки, відомостей з метою вирішення питання про їх допустимість в якості доказів, якщо буде встановлено наявність у такого роду відомостей нерозривної єдності їх таких базисних основних юридичних властивостей, як їх значимості, достовірності і доброякісності, а також їх узгодженості і достатності в сукупності з іншими доказами для прийняття певного рішення у контексті подолання конкретного кримінального правопорушення. 2.8.6. Використанні доказів з метою прийняття певного проміжного чи остаточного процесуального рішення або іншого подолання конкретного кримінального правопорушення.

2.8.7. Документуванні процедури та обставин збирання трасосубстанцій і документів та залучення особистісних джерел і отримання такого роду відомостей, їх оцінки, у т. ч. перевірки, і використання в якості доказів при прийнятті певного проміжного чи остаточного процесуального рішення або іншого подолання конкретного кримінального правопорушення.

Докази мають право отримувати слідчий (керівник органу досудового розслідування) і суддя (колегія суддів), а в порядку виключення, передбаченого ч. 4 цієї статті, – експерт та ордіст, шляхом проведення отримуючих слідчих дій : 1) оформлення явки з повинною про скоєння діяння (події) кримінального правопорушення; 2) отримання усної заяви або письмового повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення чи про його підготовку; 3) затримання і допиту переслідуваного; 4) допиту особистісного джерела; 5) очної ставки між особистісними джерелами; 6) пред'явлення обвинувачення і допиту обвинуваченого; 7) перевірки та/чи уточнення показань переслідуваного, потерпілого чи свідка на місці діяння (події, явища) кримінального правопорушення чи на іншому значимому для антикримінальної справи місці; 8) експерименту з названими особистісними джерелами і без них; 9) пред'явлення для звичайного, зустрічного чи групового впізнання переслідуваного, потерпілого, свідка, іншого особистісного джерела, трасосубстанції, об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа; 10) обстеження (огляду, особистого дослідження) місця діяння (події, явища) кримінального правопорушення, місцевості, приміщення, транспортного засобу, трупа людини, травини чи рослини, тіла живої людини, іншої трасосубстанції, у т. ч. й об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа з ознаками трасосубстанції; 11) ексгумації трупа людини; 12) вивчення об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа; 13) обшуку приміщення, місцевості, транспортного засобу, особи-

стісного джерела; 14) виїмки трасосубстанції, об'єктивного, суб'єктивного чи змішаного документа; 15) накладення арешту на кошти, інше майно і передачу його на зберігання; 16) контролю засобів зв'язку; 17) оголошення розшуку обвинуваченого, підсудного; 18) отримання зразків на експертизу, а також аналогічних отримуючих судових дій.

Якщо процес отримання доказів вимагає залучення спеціальних знань, то з цією метою призначається головним суб'єктом кримінального судочинства і проводиться експертом експертиза, а коли для цього необхідно провести отримуючі негласні заходи – призначається головним суб'єктом кримінального судочинства і виконується ордістом відповідне ордістичне завдання.

Обстеження (огляд, особисте дослідження) місця діяння (події, явища) кримінального правопорушення чи іншого значимого для справи місця (місцевості, приміщення, транспортногo засобу), а з санкції прокурора і будь-яка інша з названих отримуючих процесуальних дій (слідчих, судових, експертних) може бути проведена до внесення повідомлення про реальне чи ймовірне діяння (подію, явище) кримінальне правопорушення, яке готується, триває чи вже скоєне, в Єдиний реєстр досудових розслідувань, якщо без цього не можна отримати достатню та узгоджену сукупність значимих, достовірних та доброякісних доказів про наявність чи відсутність у такому діянні (події, явищі) ознак певного кримінального правопорушення або про обставини, що виключають провадження по справі; зменшують, обтяжують чи виключають вину переслідуваної особи.

Трасосубстанції та/або об'єктивні та/чи суб'єктивні та/або змішані документи, в т.ч. акт ревізії, акт перевірки тощо, можуть потрапити у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства й через їх витребування чи у разі добровільної видачі й отримання їх від будь-яких фізичних та юридичних осіб, але отримання доказів можливе тільки шля-

хом особистого чи експертного дослідження трасосубстанцій або/та вивчення цих документів у межах отримуючих процесуальних слідчих чи судових дій.

Допомогу головному суб'єкту антикримінального судочинства в отриманні доказів мають право надавати будь-які фізичні та юридичні особи, у т. ч. представники сторони захисту чи обвинувачення, шляхом : 1) добровільної видачі тих значущих для справи трасосубстанцій та/або об'єктивних та/чи суб'єктивних та/або змішаних документів, що знаходяться в їхньому володінні; 2) повідомлення про вірогідне або реальне місцезнаходження того матеріального об'єкта чи особи, які можуть виступити у даній справі відповідно як об'єктивне чи суб'єктивне джерело; 3) якщо фізична та/чи юридична особа стала суб'єктом кримінального судочинства, то вона може надати таку допомогу й шляхом постановки питань чи заяви клопотання з корегування безпосередньо процесу отримання такого роду відомостей та/чи відповідної процедури судочинства.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ РЕДАКЦІЇ СТАТТІ КПК УКРАЇНИ ПРО СУТНІСТЬ ТА БАЗИСНІ ЮРИДИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ДОКАЗІВ

**Юлія ЛАНЦЕДОВА
Вікторія КОМАНЕЦЬКА**

Розвиток інноваційного розуміння Ю. О. Ланцедовою редакції статті КПК України про сутність доказів та їхні базисні основні та додаткові юридичні властивості більш правильно подати у вигляді першої та другої частини цієї статті у такій редакції:

1. Доказом є будь-які відомості про факт (зовнішній чи внутрішній прояв ознак або властивостей трасосубстанцій і документів або людини чи її діянь або події як сумативних взаємопов'язаних діянь великої кількості людей чи явищ природи, у т. ч. діянь хижих тварин, які знаходяться в нерегульованих людиною умовах) в цілому або про його окрему сторону, що отримані від об'єктивних, суб'єктивних і змішаних джерел такого роду відомостей, за умови встановлення наявності в процесі їх оцінки, у т. ч. і шляхом перевірки, нерозривної єдності таких базисних основних юридичних властивостей, як їхня значимість, достовірність і доброякісність, на підставі тільки чого ці відомості і зможуть бути допущені до процесу доказування в якості доказів, а також бути використані в доведенні в разі набуття цими доказами ще й таких базисних додаткових юридичних властивостей, як узгодженість і достатність їх сукупності для прийняття головним суб'єктом антикримінального судочинства (слідчим, суддею) певного проміжного або остаточного процесуального рішення.

2. Сутність базисних основних і додаткових юридичних властивостей доказів проявляється в тому, що такого роду відомості повинні бути:

2.1. Значимими, якими є відомості, за допомогою яких можна підтвердити або спростувати певний юридичний факт (обставину) базисного, спеціального чи часткового предмета доказування або доказовий факт як проміжну тезу цього предмета доказування.

2.2. Достовірними, якими визнаються будь-які відомості, що є адекватними в контексті встановлення обставин базисного, спеціального або часткового предмета антикримінального доказування, і:

2.2.1. Які адекватно відображають обставини як приготування та/чи вчинення діяння (події, явища) кримінального правопорушення та/або приховування його антиделіктних слідів (слідів та/чи параслідів та/або квазіслідів діяння, події чи явища кримінального правопорушення), так і будь-яких інших значимих діянь (подій, явищ) або ознак чи властивостей трасосубстанцій та/або документів та/чи людини.

2.2.2. Неадекватно відображають обставини вказаних юридичних фактів через наявність дистанційних, метеорологічних, освітніх (у т. ч. і в силу наявного у особистісного джерела недостатнього рівня загальної та/або спеціальної, у т. ч. базисної чи супутньої юридичної, компетентності), психологічних, фізіологічних та інших особливостей їх сприйняття особистісним джерелом і запам'ятовування, зберігання, відтворення і передачі відомостей про такого роду юридичні факти головному суб'єкту антикримінального судочинства.

2.2.3. Адекватно пояснюють причини описаного неадекватного відображення юридичних фактів.

2.2.4. Є адекватними або неадекватними, але свідомо недостовірними і в силу цього набувають відповідну достовірність у контексті антикримінальної справи про дачу таких завідомо неправдивих показань або такого завідомо неправдивого висновку експерта чи про постановлення такого завідомо неправосудного процесуального рішення.

2.3. Доброякісними, якими є відомості, які не містять непереконливих суперечностей, що не дають можливості зробити однозначний висновок про наявність чи відсутність у цих відомостей необхідного рівня якості як їх достовірності та/або недостовірності, так і можливо значимості та/або незначимості.

2.4. Узгодженою сукупністю доказів, що є така їх сукупність, в якій один доказ не суперечить іншому, а наявні суперечності може бути усунено наведенням аргументів достовірності одного та відповідної недостовірності іншого доказу.

2.5. Достатньою сукупністю доказів, що є така їх сукупність, яка може сформулювати шляхом узагальнюючої їх оцінки, у т. ч. і шляхом перевірки, у головного суб'єкта антикримінального судочинства однозначне внутрішнє (без зовнішніх факторів впливу) переконання в необхідності прийняття на даний момент часу певного проміжного або остаточного процесуального рішення по антикримінальній справі.

2.6. Поряд із доказами в доказуванні можуть бути використані положення певного правового акта із дотриманням за необхідності правил вирішення їх конкуренції або колізії, а також загальновідомі відомості та/або преюдиціальні факти та/чи презумпції, якщо у головного суб'єкта антикримінального судочинства не виникатимуть сумніви в значимості та/або достовірності та/чи доброякісності такого роду відомостей.

2.7. Допустимість доказів є результатом їх узагальнюючої оцінки, у т. ч. й перевірки, коли саме по собі порушення порядку отримання доказів, передбаченого певною нормою Кодексу антикримінального судочинства України, має за відсутності обставин, що виключають вину особи чи антисоціальність діяння, тягти лише відповідного виду та ступеня суворості юридичну відповідальність винної особи і не є підставою для визнання відповідних доказів недопустимими, якщо допущені порушення не призвели до втрати цими відомостями їх значимості та/чи достовірності та/або доброякісності.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Андрій ЛАПКІН

Ефективність кримінального провадження, особливо досудового розслідування, значною мірою обумовлюється суб'єктами, які його здійснюють, серед яких ключова роль належить прокурору. Зважаючи на це, набуває актуальності удосконалення порядку призначення прокурора у кримінальному провадженні, який на сьогодні має низку дискусійних моментів.

Порядок призначення прокурора у кримінальному провадженні регламентується положеннями ч. 1 ст. 37 КПК України, згідно з якими “прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування”. Аналіз цієї норми дозволяє виокремити низку проблем.

По-перше, наведені положення передбачають призначення прокурора у конкретному кримінальному провадженні після початку досудового розслідування, хоча його участь у кримінальному провадженні є необхідною вже у перші години і навіть хвилини досудового розслідування. Проте чинна конструкція передбачає, що прокурор призначається вже після визначення слідчого. Це виключає з поля уваги прокурора низку важливих питань, які вирішуються на початковому етапі досудового розслідування та мають значення для розкриття кримінального правопорушення “по гарячих слідах”. Крім того, зазначена норма не встановлює конкретного терміну призначення прокурора, внаслідок чого керівник прокуратури у прийнятті цього рішення керується категорією “розумних строків”, що в окремих випадках може вести до

несвоєчасного призначення прокурора у кримінальному провадженні.

По-друге, ст. 37 КПК України не визначає форми прийняття керівником органу прокуратури рішення про призначення прокурора. Щодо цього склалася суперечлива практика, яка неодноразово була предметом судового розгляду. Розглядаючи це питання, Верховний Суд дійшов висновку, що таке рішення обов'язково повинно ухвалюватись у формі постанови, яка має міститись у матеріалах досудового розслідування для підтвердження факту наявності повноважень. Така постанова повинна відповідати передбаченим КПК України вимогам до процесуального рішення у формі постанови, зокрема бути підписаною службовою особою, яка її ухвалила. Відсутність зазначеної постанови в матеріалах досудового розслідування або її непідписання керівником відповідного органу прокуратури обумовлює недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, як таких, що зібрані під наглядом і процесуальним керівництвом прокурора (прокурорів), який не мав на те законних повноважень (постанова ОП ККС ВС у справі № 754/7061/15). Водночас така позиція ВС суперечить ч. 3 ст. 110 КПК України, згідно з якою постанова прокурора вноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли прокурор визнає це за необхідне, оскільки ст. 37 КПК України необхідності винесення постанови про призначення прокурора прямо не передбачає. Крім того, відсутність постанови само по собі є формальним моментом, який не повинен впливати на допустимість всіх доказів, зібраних у кримінальному провадженні, оскільки первинною з точки зору дотримання процесуального порядку збирання доказів є участь у кримінальному провадженні прокурора, тоді як порядок підтвердження його участі є другорядним питанням.

По-третє, порядок призначення прокурора – процесуального керівника керівником органу прокуратури передбачає певний суб'єктивізм у прийнятті цього рішення, а та-

кож непрозорий порядок його прийняття. Водночас широкі владно-розпорядчі повноваження, які надаються прокурору у кримінальному провадженні, вимагають максимальної об'єктивності та неупередженості з його боку. Відтак, на призначення прокурора у кримінальному провадженні не повинні впливати будь-які сторонні фактори, не пов'язані з його професійними якостями. Натомість призначення прокурорів керівниками прокуратур може вести до таких негативних наслідків, як: нерівномірний розподіл навантаження між прокурорами (коли на одних керівниками покладається надмірний обсяг справ, а на інших – значно менший); неврахування їх кваліфікації і спеціалізації; корупційні ризики тощо. Зважаючи на це, як приклад для організації порядку визначення прокурорів у кримінальному провадженні доцільно було б взяти розподіл справ між суддями за допомогою відповідної автоматизованої системи.

У зв'язку із цим існує необхідність удосконалення положень ст. 37 КПК України в частині призначення прокурора у кримінальному провадженні, яке б враховувало такі важливі аспекти: максимальну синхронізацію у часі початку досудового розслідування, призначення слідчого та прокурора; належне оформлення і фіксацію цього рішення задля його юридичної визначеності; усунення суб'єктивізму та інших ризиків при призначенні прокурора.

На наш погляд, напрями вирішення цієї проблеми, а також мінімізації випадків укриття заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення від реєстрації вбачаються у площині впровадження в кримінальний процес сучасних інформаційних технологій, зокрема системи електронного кримінального провадження. Це може полягати в таких кроках: 1) інтеграції електронних інформаційних систем відомчого обліку інформації про кримінальні правопорушення та міжвідомчої системи (ЄРДР); 2) створення в прокуратурі та в органах досудового розслідування автоматизованих систем

розподілу кримінальних проваджень за визначеними критеріями (вид кримінального правопорушення, спеціалізація прокурора чи слідчого, обсяг навантаження тощо); 3) інтеграція цих систем з ЄРДР.

Унаслідок цього надходження до будь-якого органу прокуратури чи органу досудового розслідування інформації про кримінальне правопорушення передбачало б автоматичне внесення цих даних до ЄРДР та початок кримінального провадження, визначення слідчого та процесуального прокурора. Ці дані надійно фіксувалися б у електронній системі і не потребували прийняття додаткових рішень чи зайвого оформлення, що призведе не лише до підвищення прозорості й об'єктивності цих процесів, а й до зменшення бюрократизму.

ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ТА ШЛЯХІВ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Людмила ЛІТВІН
Юрій ЛІТВІН

За порівняно незначний час існування КПК України серед науковців і практиків постійно точаться дискусії щодо його позитивних сторін та недоліків.

У владі час від часу заявляють про необхідність або прийняти новий КПК України, або докорінно реформувати чинний. На думку окремих представників правоохоронних органів та народних депутатів, наразі КПК не дозволяє правоохоронним органам ефективно протидіяти злочинності, корупції та фактично сприяє затягуванню судових процесів. У підсумку це призводить до того, що в Україні фактично відсутня невідворотність покарання за скоєні злочини. У грудні минулого року у ВРУ заявили про те, що робота над новим проектом КПК все ж почалася, хоча як швидко новий проект Кодексу стане реальністю, поки що незрозуміло.

Про якість будь-якого нормативно-правового акта свідчить його стабільність.

Відповідно до аналізу КПК України з моменту набрання чинності з 20.11.2012 на теперішній час у нього було внесено 98 змін та доповнень (останні – на підставі Закону України від 15 грудня 2021 року № 1965-IX).

Ця ситуація може свідчити про значну динаміку суспільних відносин, які знаходяться у сфері регулювання КПК чи про недосконалість самого КПК або – одночасну сукупність цих факторів.

Лише на дев'ятому році існування КПК України у нього було введено інститут кримінальних проступків.

1 липня 2020 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, яким зокрема внесені зміни у Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та КПК України.

Відповідно до цього Закону:

у Кримінальний кодекс України введено поняття “кримінальне правопорушення”, викладено у новій редакції класифікацію кримінальних правопорушень тощо;

у КПК України введені поняття “дізнавач” та “керівник органу дізнання”, викладено у новій редакції статтю щодо органів досудового розслідування, внесені зміни щодо строків досудового розслідування; викладено у новій редакції статтю щодо особливостей початку досудового розслідування у формі дізнання; доповнено ст. 298-1–298-5.

Незважаючи на здавалось ретельний підхід щодо унормування інституту кримінальних проступків, вважаємо за необхідне звернути увагу на суттєву, на нашу думку, прогалину щодо строків їх досудового розслідування.

Важливими особливостями здійснення провадження по кримінальних проступках, на відміну від злочинів, є строки його здійснення.

Серед різновидів строків дізнання виділяємо, зокрема, строки:

від початку розслідування (моменту внесення відомостей у ЄРДР) – до повідомлення особі про підозру;

із дня повідомлення особі про підозру – до закінчення розслідування.

Аналіз чинної ст. 219 КПК України свідчить про наявність прогалини саме у нормативно-правовому регулюванні строку розслідування кримінальних проступків від початку розслідування – до повідомлення особі про підозру.

На нашу думку, вказана ситуація – це результат неодноразових редакцій даної статті.

У КПК України на момент набрання ним чинності 20.11.2012 у ст. 219 було передбачено, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку.

Тобто взагалі не унормовано строк від початку кримінального провадження та до моменту повідомлення особі про підозру.

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів” від 03.10.2017 № 2147-VIII у п. 1 ч. 2 ст. 219 КПК України визначено, що у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку цей строк становить шість місяців.

22 листопада 2018 року на підставі Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” № 2617-VIII ч. 1, 2 ст. 219 КПК України були замінені чотирма новими частинами.

При цьому, виходячи із предмета нашого дослідження, звертаємо увагу на зміст ч. 2, відповідно до якої “Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить:

1) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;

2) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Отже, Законодавцем у новій редакції даної статті виключено нормативно-правове регулювання строку досудового розслідування такого виду кримінального правопорушення,

як “кримінальний проступок” з моменту внесення відомостей в ЄРДР та до оголошення особі про підозру. При цьому залишено визначені строки для нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів.

Крім того, як свідчить опитування дізнавачів, вказана ситуація значно ускладнює розслідування “фактових” проваджень.

А тому вважаємо за доцільне ч. 2 ст. 219 КПК України викласти у новій редакції, відповідно до якої:

чинні пп. 1, 2 закріпити як пп. 2, 3,

а п. 1 – як “шість місяців – у кримінального провадження щодо кримінального проступку”.

ПРОБЛЕМА ВІДСУТНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Наталія ЛОГІНОВА

Ян ХВЕСІК

Павло ГУБСЬКИЙ

Ні для кого не є секретом, що сучасне законодавство України та і світу в цілому має деякі правові колізії, складнощі та потребує законодавчих змін.

Ми як представники Державної прикордонної служби України постійно стикаємось з певною кількістю таких суперечностей, які тією чи іншою мірою не дають нам змоги працювати та виконувати свої функціональні обов'язки на високому, кваліфікаційному рівні.

Ця тема надзвичайно актуальна, метою дослідження є висвітлення необхідності отримання на законодавчому рівні слідчих органів в структурі Державної прикордонної служби України, тому що відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Здійснення для співробітників оперативно-розшукових підрозділів Держприкордонслужби України слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій не є новим видом діяльності, враховуючи той факт, що співробітники територіальних слідчих підрозділів МВС та СБУ не завжди з об'єктивних причин можуть бути присутніми та здійснювати цільову перевірку процесуальних документів. У результаті цього кримінально-протиправне діяння, яке потребує швидкого реагування та втручання з боку працівників правоохоронних органів, у деяких випадках є незаконне, оскільки

отримати відповідний дозвіл на проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які регламентуються главою 20 та 21 Кримінального процесуального кодексу України, неможливо, оскільки відстань до підрозділів Національної поліції України та СБУ, які уповноважені проводити досудове слідство, сягає 100–200 км. Слідство у вказаних кримінальних провадженнях уповноважені здійснювати виключно обласні слідчі підрозділи НП та СБУ.

Крім того, віддаленість підрозділів досудового слідства створює передумови для порушення процесуальних прав затриманих осіб, не дає можливості своєчасно зафіксувати доказову базу.

Про необхідність наділення органів Державної прикордонної служби України слідчими повноваженнями наголошується у проекті Закону України від 20.04.2018 № 8313 “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо надання повноважень Державній прикордонній службі України” ініціаторами якого є Народні депутати України 8 скликання Ірина Єфремова та Ігор Котвіцький.

У цьому законопроекті наведено необхідність надання органам Державної прикордонної служби України повноважень щодо здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 332, 332-1, а також частиною четвертою ст. 358 Кримінального кодексу України за умови вчинення їх при перетинанні або спробі перетинання державного кордону України, оскільки дані кримінальні правопорушення безпосередньо відносяться до діяльності та специфіки роботи Держприкордонслужби України.

У висновку на даний проект закону відображено ряд правових суперечностей у разі надання права здійснювати досудове розслідування органам ДПСУ, основними з яких є:

стаття 2 Закону України “Про Державну прикордонну службу України” визначає основні функції ДПСУ, в яких відсутня функція проведення досудового розслідування Державної прикордонної служби України;

віднесення до функцій ДПСУ здійснення досудового розслідування потребує створення в цьому органі слідчого підрозділу, а також укомплектування його кваліфікованими кадрами. Це пов’язано з необхідністю додаткового бюджетного фінансування. Відповідно до частини першої ст. 27 Бюджетного кодексу України, якій відповідає зміст ч. 3 ст. 91 Регламенту Верховної Ради України, до законопроекту, прийняття якого призведе до зміни показників бюджету, суб’єкт права законодавчої ініціативи зобов’язаний додати фінансово-економічне обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки). Всупереч вимогам зазначених норм, у пояснювальній записці до законопроекту відповідне обґрунтування відсутнє;

надання ДПСУ повноважень щодо здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень створює значні корупційні ризики. Адже у випадку вчинення працівниками ДПСУ злочинів, які за законопроектом мають відноситися до підслідності ДПСУ, надзвичайно ускладнюється притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, оскільки слідчі ДПСУ будуть підзвітні та підконтрольні їх спільному керівництву.

Не погоджуємося з останнім пунктом, оскільки чинним процесуальним законодавством передбачено, що у разі неефективного досудового розслідування Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування.

У висновку також вказано, що, на думку експертів, основною діяльністю ДПСУ є охорона державного кордону Украї-

ни, її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні, протидії незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів. І це відповідає дійсності, а для здійснення дізнання і досудового слідства в Україні діють спеціально створені органи, перелік яких містить частина перша ст. 38 КПК, і подальше збільшення кількості таких органів не сприятиме якості і оперативності досудового розслідування. На нашу думку, це частково неправильне твердження, в якому простежується частка недовіри до нашого правоохоронного органу, тому що з наданням слідчих повноважень Держприкордонслужбі України, вирішилось би багато проблемних питань, які були висвітлені вище.

Для вирішення цієї проблематики ми бачимо такий алгоритм дій. Доопрацювати законопроект з урахуванням недоліків, які були виявлені Головним науково-експертним управлінням, внести зміни в ст. 2 Закону України “Про Державну прикордонну службу України” та наділити її функцією проведення досудового розслідування.

Це є дуже важливо для нашої службової діяльності, оскільки прийняття проекту Закону дозволить підвищити ефективність виявлення та запобігання на державному кордоні України зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці та сприятиме більш повній реалізації можливостей Державної прикордонної служби України у боротьбі зі злочинністю.

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ: КРОК У ПРАВОСУДДЯ

Ірина ЛОМАКІНА

Віталій ГУЛА

Для встановлення правосуддя основну роль відіграє судова експертиза. Судова експертиза здійснюється експертом і має на меті проведення аналізу речових доказів з метою підтвердження чи спростування доказів невинності. Закон України “Про судову експертизу” визначає поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду.

Судову експертизу дозволено проводити лише особі, яка володіє певними знаннями в певній галузі науки, техніки з метою встановлення даних, що стосується даної справи. Експертизу призначають лише за необхідності, коли без відповіді експерта на певні питання неможливо встановити істину у справі. Заборонено призначати експертизу для вирішення питань, що потребують спеціальних знань, які не виходять за межі професійної підготовки слідчого, прокурора або судді. Судова експертиза відіграє важливу роль у встановленні обставин, що підлягають доказуванню за допомогою технічних засобів, збору інформації, методів дослідження і обробки даних, встановлення раніше невідомих фактів та отримання нової доказової інформації. Згідно з частиною першою ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з’ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Розвиток судової експертизи здійснюється на науковому і практичному рівні. У вищих навчальних закладах, які спрямовані на ви-

вчення криміналістики, проводять розробку різних методів для вирішення криміналістичних питань, використовуючи знання криміналістичної одорології, сучасних технологій, діагностики та дослідження. Завдяки розвитку наукових досліджень у різних галузях знань нині наукове підґрунтя здобули такі експертизи, як одорологічна; експертизи голосу людини, звукового середовища, джерел звуку, звуко- та відеозаписувальних об'єктів; експертиза комп'ютерних систем, комп'ютерних банків даних, комп'ютерних програм; експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин, продуктів вибуху, фрагментів вибухових пристроїв, динаміки вибуху; судові експертизи класифікують за такими класами: криміналістичні, судово-медичні, судово-психіатричні, судово-психологічні, судово-фармацевтичні та фармакологічні, фізико-технічні, хімічні, товарознавчі, екологічні, які в свою чергу поділяються на види, підвиди, роди.

Судові експертизи поділяють на такі:

первинні та повторні. Повторні призначаються у разі сумнівів щодо правильності проведення експертизи або через недоцільний висновок експерта після проведення первинної експертизи;

основні та додаткові. Додаткова експертиза призначається, якщо потребує додаткового дослідження, перегляду доказових матеріалів, у зв'язку з неповним викладом або не обґрунтованими доказами;

одноособові та комісійні. Перші проводяться одним експертом, другі – групою експертів, спеціалістів з однієї галузі знань. Комісійна експертиза застосовується для вирішення достатньо складних питань або за наявності різних думок під час вирішення питання;

однорідні та комплексні. Однорідна експертиза використовуються лише у певній галузі науки. При виконанні комплексної експертизи використовуються спеціальні знання різних наук: це можуть бути медико-криміналістичні,

психолого-психіатричні, автотехнічні та криміналістичні, зоотехнічні і ветеринарні й інші комплексні дослідження. Фахівці, які здійснювали комплексну судову експертизу та дійшли єдиної спільної думки, складають і підписують висновок. При цьому в акті визначається, у чому конкретно полягала роль кожного фахівця. У разі, коли експерти не дійшли згоди, кожний з них складає окремий висновок. Висновок експерта є одним із передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством самостійним джерелом доказів. Для вдосконалення судово-експертної діяльності, що можливе лише за допомогою співпраці вчених, науковців, доречно залучення зарубіжних колег і обміном з ними досвідом та навичками.

Від правильності проведення експертизи залежить майбутнє обвинуваченого, тому велика відповідальність покладається на експерта і його навичок та вмінь у виконанні своїх повноважень.

Отже, основну роль для отримання доказів щодо невинності особи можемо отримати лише під час правильно проведеної експертизи на основі достовірних і підтверджених доказів, у результаті якої з особи знімаються всі обвинувачення, чи навпаки, підтверджуються, і вона переходить у руки суду, який виносить вирок.

НА ШЛЯХУ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Віталій ЛУКАШЕВИЧ

У суспільстві – в першу чергу в її соціальній, політичній, економічній, правовій сферах, поступово накопичувався кількісний негатив, який неминуче мав детермінувати (обумовити) якісну трансформацію усталених державних інституцій.

Перший крок до ґрунтового та системного вирішенні цієї проблеми, на нашу думку, було зроблено у відомій Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України у квітні 2008 року № 311.

У вступі до цієї Концепції обґрунтовувалася актуальність й нагальна потреба у системному реформуванні цієї інституції. На думку розробників Концепції, вона (система) є громіздкою, внутрішньо суперечливою, науково необґрунтованою і надмірно ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризується дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування їхньої компетенції, застосуванням невиправдано ускладнених процедур. Органи кримінальної юстиції мають незадовільну функціональну спроможність, яка не дозволяє забезпечити додержання принципу верховенства права.

Особливе занепокоєння викликав стан кримінального права та кримінального процесу. У державній політиці того часу спостерігалася негативна тенденція, що полягала у надмірній криміналізації діянь і намаганні розв'язати актуальні соціально-економічні та політичні проблеми шляхом встановлення кримінальної відповідальності за певні діяння.

У цьому документі визначалися першочергові завдання реформування кримінальної юстиції – розробка і прийняття нового Кримінального і Кримінально-процесуального кодексу, реформа органів досудового слідства та гуманізація сфери виконання покарань.

Не коментуючи їх зміст докладно, лише зазначимо, що більшість пропозицій, з різних причин, так і залишилися не-реалізованими.

Окремо зупинимось на кримінально-процесуальному законодавстві докладніше.

Якщо підходити до його оцінки дуже узагальнено, то воно змінило філософію кримінального провадження – звична тричленна (оперативно-розшукова діяльність – досудове слідство – судовий розгляд) система кримінального судочинства була замінена на двочленну: досудове розслідування і судовий розгляд.

Закон прийнято, він почав діяти і, у зв'язку з цим виникло зовсім не риторичне питання – а чи готові його основні професійні учасники (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, захисник, судді), які фактично залишилися в організаційно-управлінських структурах минулого, сприйняти нову ідеологію і, головне, відмовитися від усталених догм і шаблонів, перебудувати свою роботу на зовсім інших, не звичних, засадах.

Наші побіжні спостереження свідчать, що, на жаль, під час застосування нового закону виникають певні труднощі, пов'язані, у першу чергу, з низкою об'єктивних чинників.

Багато державних інституцій не було підготовлено до таких радикальних змін – за відносно короткий проміжок часу були здійснені спроби певного реформування застарілої законодавчої бази у сферах регулювання цивільно-правових, господарчих, трудових, кримінально-правових та деяких інших суспільних відносин, спрямованих на встановлення європейського типу публічної влади, правопорядку та законності. Але у самих управлінських структурах виконавчої влади, судових і правоохоронних органів, прокуратурі не було сформовано єдиної стратегічної програми дій із запровадження нового Закону (і не тільки цього).

Що ж, на нашу думку, можна (і доцільно) запропонувати для ефективної адаптації нового Закону до реалій сучасної держави й суспільства?

У галузі нормативного та науково-методичного забезпечення згаданої вище реформи розробити й прийняти закони: Про кримінальні проступки, Про досудове розслідування, Про слідчого, Про прокуратуру тощо.

У напрямку реформування кримінальної юстиції було б доречним звернутися до позитивних напрацювань Концепції 2008 року (до тексту цього документа та узагальнених пропозицій науковців і практиків, що надійшли на його виконання).

Розробити концепцію системного реформування практичних підрозділів, які традиційно називають “правоохоронними” (органи внутрішніх справ, Служба безпеки, Держприкордонслужба, податкова міліція та інші органи, що мають повноваження проводити дізнання, слідство, застосовувати адміністративні санкції). Проведені на цей час реформи не мають системного характеру, переважно спрямовані на задоволення відомчих інтересів і амбіцій окремих високих урядовців реформувати існуючу систему захисту в кримінальному провадженні. Склалася парадоксальна ситуація – захист громадянина є конституційним обов’язком держави, який здійснює недержавна приватна установа, яка має свої корпоративні інтереси, власний статут, етичні норми тощо. За таким станом речей декларована рівність сторін у кримінальному провадженні навряд чи буде досягнута. Почати реформування припустимо з певного компромісу – поряд із державними захисниками можуть діяти приватні (на зразок нотаріусів).

Кардинально реформувати юридичну освіту та відомчу підготовку фахівців для правоохоронних органів, судів, прокуратури. Ці зміни мають стосуватися державного стандарту (програми) юридичної освіти, напрямів підготовки, змісту й організації навчання (як, наприклад, у Франції).

СУРОГАТНІ МАТЕРІ ЯК ЖЕРТВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОТИПРАВНОСТІ

Анна МАМУЛЬЧИК

Україна – одна з небагатьох країн, де комерційне сурогатне материнство дозволене на законодавчому рівні. А після того, як Таїланд та Індія заборонили народжувати дітей за рахунок допоміжних репродуктивних технологій, Україну почали називати “Меккою сурогатного материнства”. З усього світу до нас почали приїжджати особи, які не можуть мати дітей. У відповідь на попит в Україні на швидку руку почали створювати ще більше агентств допоміжних репродуктивних технологій.

Відповідно до статистичних даних сурогатними матерями в Україні стають жінки, середній вік яких становить 30 років, які мають власну дитину/дітей (це є обов’язковою умовою для сурогатної матері) та низький рівень доходів. Мотивацією для переважної більшості жінок, що вирішують стати сурогатними матерями, є можливість заробітку. Адже під час укладання договорів з легальними клініками репродуктивної медицини сурогатні матері за свої послуги отримують від 15 000 доларів. Також договорами передбачаються щомісячні соціальні виплати упродовж вагітності та інші соціальні виплати: оренда житла, обстеження, поїздки упродовж вагітності тощо. Україна стає одним зі світових центрів сурогатного материнства, бездітні пари з усього світу їдуть до нас. Це і не дивно. Бо якщо, наприклад у США виношування чужої дитини коштує 100 тисяч доларів, а в Канаді – 90, то в Україні – у рази дешевше. Перш за все клініку цікавить виключно отримання вигоди. Більше того, уклавши договір та завагітнівши, жінка стає певною заручницею ситуації, а механізмів, які б дозволяли їй відстоювати свої права, не існує.

У переважній більшості випадків, коли клініки “заощаджують” на виношуванні дітей, особливо, коли мова йде про іноземні пари, що не мають можливості контролювати умови перебігу вагітності, або в договорі навмисно прописано, що батьки не можуть спілкуватися з сурогатною матір’ю в упродовж цього часу.

Отже, тіло жінки перетворюється на певний “інкубатор”, а сама жінка цікавить клініку виключно як засіб для отримання вигоди. Більш того, уклавши договір та завагітнівши, жінка стає певною заручницею ситуації, а механізмів, які б дозволяли їй відстоювати свої права, не існує.

Крім того, враховуючи заборону на послуги сурогатного материнства в окремих країнах, народження дитини українкою для іноземного подружжя іноді вимагає укладання фіктивного шлюбу з чоловіком, з тим, щоб у подальшому, жінка відмовлялася від народженої у шлюбі дитини, а чоловік-іноземець вивозив дитину в свою країну. Там він у подальшому одружується з жінкою, яка всиновлює дитину. Так схема цинічно перетворює жінку в товар... Але головне й найважливіше, що жінка це усвідомлює та свідомо йде на такі дії заради підвищення свого соціального рівня. Для багатьох жінок, враховуючи соціальні умови в Україні, сурогатне материнство виступає ледве не єдиною можливістю заробити гроші, щоб забезпечити життя собі та своїм дітям.

Нерідко усвідомлення жінкою того, що вона є частиною протиправної схеми, негативно впливає на її здоров’я під час вагітності, й, відповідно, на здоров’ї дитини. Крім того, психологи відмічають численні психологічні проблеми у жінок, що ставали сурогатними матерями, пов’язані з необхідністю віддати дитину, яку вони народили, неможливістю бачитися з нею та відсутністю інформації про умови її життя.

Ураховуючи те, що бізнес, пов’язаний з комерційним сурогатним материнством, не завжди легальний, неможливо оцінити справжні масштаби щодо жінок, які стали жертва-

ми такої протиправної діяльності. В Україні функціонує ціла низка закладів, основною діяльністю яких є підшукування за відповідну оплату здорової жінки для сурогатного материнства та врахування всіх подальших забаганок потенційних клієнтів. Правозахисники привертають увагу до цієї проблеми, адже через неврегульованість на законодавчому рівні інституту сурогатного материнства як в Україні, так і в інших країнах, розв'язання проблем, пов'язаних із неможливістю легалізувати народжених у такий спосіб дітей, покладається на їхні плечі. Така неврегульованість та безконтрольність призводить до того, що народжені діти не мають законних батьків, які б піклувалися про них. При цьому відповідно до українського законодавства жінки, які стали сурогатними матерями, виступають не лише жертвами, а й злочинцями, які продають власних дітей.

ЩОДО ПИТАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ НАДАННЯ ЗРАЗКІВ У ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Микола МАР'ЯН

Розслідування будь-якого спору у цивільному провадженні має ґрунтуватися на доказах, одним із процесуальних джерел яких є висновок експерта. Значну та важливу роль серед судових експертиз відіграє судово-почеркознавча експертиза підписів та почерку.

Наукова обґрунтованість висновку експерта та об'єктивність вирішення питань, які ставляться перед експертом почеркознавцем, безпосередньо залежать від кількості та якості порівняльного матеріалу (зразків почерку та підпису), що надається судом.

Основна умова, якій повинні відповідати зразки почерку та підпису, що надаються для проведення експертизи є їхня достовірність, тобто, вони повинні безспірно (безсумнівно) бути виконані особою, зразки почерку якої надаються на дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків встановлених цим Кодексом. Частиною 7 цієї ж статті зазначено, що суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом. Яким чином та на підставі чого суд має встановлювати добросовісність учасників справи також не зрозуміло.

З огляду на норму статті сторона провадження самостійно збирає та надає до суду зразки почерку для порівняння.

Тому з метою задоволення своїх позовних вимог сторона, яка надає зразки почерку (підпису), буде робити все (будуть ці дії законними чи ні) для позитивного вирішення питання по суті. У такому випадку є можливість викривлення зразків, маскування окремих елементів підпису або ж навіть і надання зразків почерку іншої особи, з метою подальшої відмови від почерку (підписів), який буде об'єктом дослідження в подальшому.

Усі вище зазначені дії можуть призвести до експертних помилок. При цьому у випадках надання зразків почерку (підпису) іншої особи експерти навіть і не можуть припустити, що зразки, які вони використовують для порівняння є недостовірними.

Якщо для проведення почеркознавчої експертизи не будуть надані належні зразки почерку та підпису особи, відносно якої призначено експертизу, то в цьому випадку не допоможуть ні висока кваліфікація експерта та його багатолітній досвід, ні використання найсучасніших методів проведення досліджень.

Помилки та недоліки, яких припускаються при збиранні зразків, можуть стати причиною експертної помилки, що насамперед зашкодить судовому процесу.

Тому питання достовірності збирання зразків почерку (підпису) є відкритим, а тому потребує доопрацювання на законодавчому рівні, з метою недопущення порушення норм та вимог до порівняльного матеріалу під час проведення судово-почеркознавчих експертиз.

Надання безсумнівних зразків почерку та підпису для проведення судово-почеркознавчої експертизи дозволить експерту надати обґрунтовані висновки відповідно до діючих методик, чим забезпечить право людини на справедливе судочинство.

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Тетяна МИРОНЕНКО

Однією з актуальніших проблем, яка постає перед науковцями сьогодні, є доказування прокурором під час кримінального провадження. Але науковці по-різному підходять до її розв'язання, аналізуючи недоліки чинного процесуального права, моральні аспекти, зміст доказування, проте низка питань, пов'язаних з доказуванням за участю прокурора, залишається не розв'язаною і потребує особливої уваги. Вирішення даних питань може позитивно вплинути на практичну діяльність прокурорів під час кримінального провадження. В теоретичному плані необхідно здійснити узагальнення і аналіз для вирішення найбільш актуальних питань, пов'язаних з процесом доказування, яка має основне значення для встановлення винності або невинуватості особи.

Згідно закону “Про прокуратуру”, однією із основних функцій прокуратури є підтримання державного обвинувачення в суді, яка визначена першою, а серед інших – представництво в суді і нагляд за додержанням законів правоохоронними органами. Дане положення дублює ст. 121 Конституції України, що наголошує про важливість виконання покладених на прокуратуру функцій.

Відповідно до положень ст. 36 КПК України, одним із основних прокурорських повноважень є нагляд за додержанням законів під час здійснення досудового розслідування. Під час судового розгляду відповідно до п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор уповноважений підтримувати державне обвинувачення або відмовлятися від нього, змінювати або висувати додаткове обвинувачення.

Обов'язок доказування, як відомо, покладений на сторону обвинувачення, але прокурор приймає участь, на нашу

думку, лише в оцінці зібраних і зафіксованих доказів, і ця оцінка не є остаточною: за остаточну оцінку наявних доказів несе відповідальність суд.

Отже, слід звернути увагу на основні положення проблематики діяльності прокурора в процесі доказування.

1. Прокурор, за думкою науковців, під час досудового розслідування поєднує функції слідчого, керівника обвинувача і прокурора. Але ми не погоджуємося із цією думкою із наступних підстав. Серед функцій слідчого основними є початок судового розслідування за наявних підстав. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідування. На цьому спільне між слідчим і прокурором закінчується, тому що прокурор, порушивши провадження, повинен передати матеріали до органу досудового розслідування у визначений законом час. Так, відповідно до положень ст. 214 КПК України, якщо такі відомості внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування. Причиною цьому є те, що дослідче провадження повинно розпочатися протягом 24 години з моменту отримання інформації про кримінальне правопорушення.

Прокурор особисто не здійснює збирання доказів, але оцінює за власним переконанням отримане іншим процесуальним суб'єктом. З одного боку, прокурор надає під час керівництва, письмові вказівки про те, на які докази слід звернути увагу слідчому, що саме потрібно виконати з метою здобуття доказів. Але в самому процесі участі не приймає, дослідження доказів носить опосередкований характер, тому що не має уявлення про обставини і особливості знаходження і долучення таких доказів. Тому ми вважаємо, що сприйняття отриманих доказів, їх оцінка слідчим і прокурором є різни-

ми. Вважаючи на те, що оцінка носить процесуальний і непроцесуальний характер, у слідчого така оцінка носить комплексний характер, у прокурора більш узагальнений. Фактично, прокурор дублює слідчого у процесі оцінки доказів, тому що вони у своїй діяльності керуються одними положеннями законодавства, якщо це стосується процесуальної оцінки. Але тут виникає нова проблема, яка пов'язана із моральними і професійними засадами слідчого. Прокурор може не знати про незаконні дії слідчого під час отримання доказу, що автоматично надає такому доказу оцінку незаконного: недопустимого або недостовірного. У такому випадку, підтримуючи обвинувачення в суді, прокурор буде використовувати, не знаючи про це, не допустимий або недостовірний доказ, а функція обвинувачення не буде при цьому реалізовано, тому що буде порушено таку засаду кримінального провадження, як законність. Тому ми вважаємо, що підтримання обвинувачення в суді повинна здійснювати особа, яка особисто відповідає за збір доказів і їх придатність.

2. Якщо порівнювати функції керівника слідчого підрозділу і прокурора, обидва суб'єкти здійснюють функції контролю, які полягають у наданні письмових вказівок, а також в усуненнях порушень вимог закону, погодження проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Керівник органу досудового розслідування, в непроцесуальному аспекті, як і прокурор, має право перевіряти матеріали кримінального провадження, вказівки щодо оптимального виконання окремих процесуальних дій. Тобто функції прокурора і керівника слідчого підрозділу теж частково дублюються, що призводить до часткового змішування їх функцій. У цьому сенсі нами пропонується деталізувати функції керівника органу досудового розслідування, поклавши на нього суто організаційні питання, які стосуються проведення досудового розслідування. Змішування функцій є недоцільним і призводить до випадків, якщо відповідальних кілька, не несе відповідальності ніхто,

або інша ситуація – за один і той самий факт притягуються до відповідальності кілька осіб, не розподіливши повноваження між собою.

Отже, слід зазначити, що в процесі доказування прокурор виконує опосередковану роль, що може впливати на об'єктивність його сприйняття обставин провадження, і як наслідок, надавати суду іншу доказову картину, навіть не знаючи про це.

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Павло МИХАЙЛОВ

Чинним кримінальним процесуальним законодавством України, зокрема ст. 2 КПК України, визначенні основні завдання, які мають бути досягненні в ході здійснення кримінального провадження. Зокрема, цією статтею встановлено, що основним завданням кримінально-процесуального законодавства є перш за все охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень. Під час прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року висловлювалися оптимістичні сподівання щодо посилення гарантій захисту прав особи та її законних інтересів, ефективного вирішення завдань досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Однак у практиці застосування новітніх кримінальних процесуальних норм виникли численні труднощі та проблеми, що зумовлює актуальність виявлення причин та умов, що їх породжують. У цьому контексті видається перспективним дослідити засади функціонування механізму забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від

протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя (ст. 1 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”). Вказаний Закон не містить засад функціонування механізму забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, що не дає змоги оптимізувати правові, організаційні та технічні заходи при організації та здійсненні заходів безпеки і позбавити органи, що здійснюють заходи безпеки, невластивих їм функцій. Відтак, чинне законодавство не відповідає вимогам сучасності.

Слід звернути увагу на рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, які містять принципи, якими необхідно керуватися. Належне їх впровадження на національному рівні є гарантією поєднання ефективного та справедливого судочинства з одночасним убезпеченням свідків та потерпілих від незаконного впливу. Так, відповідно до ст. 2 проекту Закону “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 08.06.2018 пропонується запровадження таких принципів здійснення заходів забезпечення безпеки: 1) верховенства права; 2) законності; 3) дотримання прав і свобод людини; 4) доцільності вжиття заходів забезпечення безпеки; 5) відповідності заходів забезпечення безпеки ступеню, характеру та природі (інтенсивності) загрози.

На нашу думку, цю статтю, з огляду на те, що заходи забезпечення безпеки потребують значних фінансових та матеріальних витрат, доцільно доповнити також принципом пропорційності під час застосування відповідних заходів до свідка, коли отримана користь є співрозмірною затраченим засобам. У цілому заходи забезпечення безпеки мають бути спрямовані на захист людини і громадянина – їхніх життя і гідності, прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності, відтак засади верховенства права, підзвітності, законності, прозорості та дотримання контролю за безпекою мають першорядне правове значення.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОБОЧОГО ЕТАПУ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ, ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ПОЖЕЖЕЮ, ЯКА ПРИЗВЕЛА ДО МАСОВОГО ТРАВМУВАННЯ ТА ЗАГИБЕЛІ ЛЮДЕЙ

Павло МИХАЙЛОВСЬКИЙ

Однією із найважливіших, найскладніших та відповідальних слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) є огляд місця події (далі – ОМП). Згідно з ч. 1 ст. 237 КПК України огляд проводиться слідчим, прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Від повноти, об'єктивності, своєчасності та якості проведення первинного ОМП, за фактами виниклих пожеж, які призвели до масового травмування та загибелі людей, залежить і ефективність подальшого досудового розслідування.

Саме робочий етап ОМП, пов'язаного із пожежами, які призвели до масового травмування та загибелі людей, акумулює у собі всі основні фактори здійснення цієї СРД. На цьому етапі відбувається виявлення, фіксація обставин вчиненого кримінального правопорушення, виявлення, а в певних ситуаціях і ідентифікація загиблих, а також виявлення та вилучення предметів, документів, речових доказів, які в подальшому будуть відігравати ключову роль в об'єктивному здійсненні досудового розслідування, призначення та проведення судових експертиз, та в цілому встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та прийняття відповідного процесуального рішення.

Приступаючи до проведення ОМП, у зазначеній категорії кримінальних проваджень необхідно одразу визначитись із кримінальними процесуальними і криміналістичними аспектами та особливостями проведення СРД.

Дотримання цих аспектів надає можливість із максимальною ефективністю та результативністю провести якісний огляд місця події, який відповідатиме всім встановленим вимогам КПК України, що в свою чергу виключає можливість визнати його результати неналежним або недопустимим доказом.

Проводячи робочий етап ОМП, пов'язаного із пожежею, яка призвела до масового травмування та загибелі людей, потрібно враховувати, що всі учасники СРД повинні бути максимум готовими до великого обсягу роботи, із значним часовим проміжком тривалості даної слідчої дії, у тому числі, у деяких випадках, із доцільністю та необхідності у безперервному проведенні. Ураховуючи зазначений фактор, доцільно одразу створити відповідну слідчу групу, із чітким розподілом обов'язків кожного із її його членів.

Зволікання у якомога швидшому початку реалізації робочого етапу ОМП, пов'язаного із пожежею, яка призвела до масового травмування та загибелі людей, при одночасному проведенні аварійно-рятувальної та пошукової операції, з кожною хвилиною зменшує шанси на повне та об'єктивне фіксування результатів та наслідків кримінального правопорушення, а також виявлення та вилучення речових доказів.

Приступаючи до робочого етапу проведення ОМП, потрібно оцінити правильність вибору та доцільність застосування вже на місці відповідного алгоритму дій, які були сплановані та підготовлені на підготовчому етапі. Зокрема, маючи орієнтовні, а іноді і чітко встановленні його межі, оцінивши наслідки, завдані пожежею, знаючи максимально точну кількість осіб, які перебували на місці пожежі та які могли загинути, у тому числі безвісти зниклих, а також залежно від етапу проведення аварійно-рятувальних та пошукових робіт, слідчий, або прокурор, які є старшими на місці події, визначають конкретний спосіб та метод його проведення.

Залежно від зазначених факторів, а також об'єктивно встановлених обставин на місці пожежі, визначається, чи огляд буде проведений як одна СРД у встановлених межах із застосуванням концентричного, ексцентричного, або лінійного методів його проведення, у тому числі із можливістю їх поєднання між собою, або необхідним є розділення місця події на відповідні зони, сектори, та об'єкти та відповідно проведення ОМП на кожному з них. У випадку розділення місця події кожна із ділянок підлягає маркуванню під умовним номером.

Крім того, з метою уникнення та недопущення прогалин постійно необхідно аналізувати результати проведення ОМП окремих ділянок, а також співставляти між собою виявленні та вилучені предмети, об'єкти і документи, які можуть мати доказове значення як окремо, так і в їх сукупності.

З метою забезпечення нормативної складової ОМП усі слідчі, які залучені до проведення цієї масштабної СРД, обов'язково повинні бути включені до складу слідчої групи із розслідування кримінального провадження. Обов'язковим є дотримання норм прав усіх учасників СРД, а також осіб, права яких можуть бути обмежені при проведенні ОМП.

Підсумовуючи, можна зазначити, що ефективність проведення ОМП, пов'язаного із пожежею, яка призвела до масового травмування та загибелі людей, на робочому його етапі потребує чітко спланованого та правильно побудованого алгоритму, ефективної координації між усіма учасниками СРД. Це надасть можливість швидкого, ефективного, повного та об'єктивного дослідження місця пожежі, установлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, сприятиме виявленню та ідентифікації всіх загиблих, виявленню і вилученню необхідних предметів, об'єктів, документів та речових доказів, мінімізуватиме негативні фактори, з якими на практиці зіштовхуються учасники даної СРД.

ЩОДО НОВИХ ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У: ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ, СЛІДЧІЙ, ОПЕРАТИВНІЙ, ЕКСПЕРТНІЙ, АДВОКАТСЬКІЙ, ПРОКУРОРСЬКІЙ ТА СУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Вадим МІГАЛАТЮК

Автоматизовані бази даних, інноваційні технології, інформаційне забезпечення, інформаційні методики, криміналістичні обліки, кримінальна реєстрація, правоохоронні органи.

У сучасному періоді розвитку держави назріла потреба удосконалити чинне законодавство, відповідно до вимог Конституції України та Європейських стандартів, з метою встановлення відповідного порядку здійснення оновленими правоохоронними органами, інформаційного забезпечення кримінально-процесуальної, оперативно-розшукової, криміналістичної, адвокатської, прокурорської та судочинної діяльності з використанням спеціальних автоматизованих банків даних, інформаційних методик та технологій тощо.

Питанням інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів присвячені окремі публікації, монографії, матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо. Їх аналіз дозволяє констатувати, що на сьогодні, потребує удосконалення як законодавче (нормативне) забезпечення цього напрямку діяльності, так і організація інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності з розслідування злочинів, а також матеріально-технічне забезпечення різних підрозділів електронно-обчислювальними засобами та ефективними програмними продуктами для здійснення довідкової та аналітичної роботи, забезпечення ведення роботи та супроводження провадження процесуаль-

них дій. Необхідна також відповідна підготовка та перепідготовка кадрів для вирішення цих завдань.

Слід відмітити, що формування інформаційно-аналітичного забезпечення за кордоном і в Україні почалося майже одночасно. Порівнюючи методи і форми роботи по боротьбі із злочинністю, які час від часу взаємозбігалися та запозичувалися, слід зазначити, що форми і способи ведення відповідних обліків та документування справ істотно не змінились.

Відбувся етап переходу до широкого використання сучасних автоматичних швидкодіючих комп'ютерних систем. На сучасному етапі, в межах матеріального забезпечення, впроваджується новітнє програмне забезпечення. У тому числі, повністю комп'ютеризоване робоче місце дослідника (у різних країнах це може бути, слідчий, експерт, аналітик тощо), функціонує єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система тощо.

Це, насамперед, пояснюється високим зростанням злочинності (національної, міжнаціональної, а у випадках з комп'ютерною злочинністю, шпіонажем, торгівлею людьми, наркотичними засобами, інше – міжнародною), що веде за собою накопичення величезних масивів інформації про злочини і осіб, що їх вчинили. Тому в європейських країнах постійно розробляються та запроваджуються оригінальні, нові та сучасні автоматизовані комплекси, що в подальшому використовуються для забезпечення відповідних підрозділів інформаційно-аналітичним забезпеченням для розслідування злочинів (а підрозділи спецслужб Сполучених Штатів Америки мають для цієї мети цілі містечка відповідних фахівців).

На озброєнні поліції США, ФРН, Франції, Великобританії, Японії та інших країн є пересувні лабораторії, обладнані в автомобілях і вертольотах. Для фотозйомки використовуються автоматичні фотокамери, що виключають процес фо-

тодруку, відео-фотокамери з переглядом відзнятих кадрів на екрані, відеозапис. Створені і успішно функціонують автоматизовані системи криміналістичної реєстрації, наприклад, дактилоскопічні обліки, коли патрульна поліцейська машина може отримати по комп'ютерній мережі інформацію, потрібну для розшуку і затримання злочинця. Розвиваються криміналістичні засоби запобігання злочинів: різні системи, що контролюють переніс зброї і вибухових пристроїв, наркотичних і вибухових речовин, дорогоцінних металів тощо. Широко застосовуються спостережні системи, прилади контролю справжності валют і цінних паперів тощо.

Треба зазначити, що на сьогодні використання міжнародного досвіду з питань інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування в нашій країні залишається обмеженою та ускладненою з низки об'єктивних факторів.

В умовах активного приєднання України до світового співтовариства, підготовки до набуття статусу асоційованого члена в Європейському Союзі та подальших змін у правоохоронній, правозахисній, судочинній галузях та підсумовуючи вищезазначене, можна виокремити основні шляхи покращення роботи підрозділів цих органів у напрямках удосконалення й впровадження технологій, інформаційно-аналітичної роботи та міжнародної взаємодії, а саме: використання міжнародного досвіду інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності; аналіз негативних явищ і тенденцій та подальше їх подолання; проведення додаткових занять з особовим складом правоохоронних та судових органів з метою відпрацювання недоліків, які виникають у процесі міжнародної взаємодії; покращення організаційної роботи, у контексті закріплення відповідних працівників за напрямком міжнародної взаємодії; необхідність у нових методичних рекомендаціях до новітніх технічних засобів й технологій тощо.

Сьогодні ще багато особового складу правоохоронних органів, слідчих, оперативників, навіть експертів, адвокатів,

прокурорів, працівників суду не володіють інноваційними методами отримання та роботи з інформацією, що є однією з перешкод розслідування тяжких, особливо тяжких і резонансних злочинів, а для підвищення ефективності їхньої діяльності є потреба удосконалити наявну підготовку з функціонування інформаційних систем, локальних та глобальних мереж зв'язку, організації обробки інформаційних потоків, роботи з новою технікою і технологіями тощо.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ГЛАВОЮ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА АБО КОНСУЛЬСЬКОЇ УСТАНОВИ

Віра НАВРОЦЬКА

У випадку, коли слідчі й прокурори з об'єктивних причин не можуть реагувати на факт вчинення кримінального правопорушення (чи іншого суспільно небезпечного діяння), законодавець передбачає перелік посадових осіб органів влади й управління, які вправі здійснювати процесуальну діяльність.

Зокрема, у ст. 519 КПК України, п. 1 ст. 31 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р., п. 1 ст. 22 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. делеговано право на проведення окремих процесуальних дій керівнику дипломатичного представництва або консульської установи.

Стосовно можливості здійснення кримінального провадження й виконання процесуальних дій, то важливим є віднесення до території консульської установи і дипломатичного представництва приватної резиденції дипломатичного агента. Відповідно до ст. 30 Віденської конвенції 1961 р. ця резиденція має той самий захист і недоторканність, що і приміщення дипломатичного представництва. Передусім йдеться про приміщення, де проживає дипломат і члени його сім'ї, купе поїзда, каюту на судні під час пересування дипломата територією країни перебування у зв'язку із виконанням дипломатичної місії. Згідно зі ст. 37 щойно згадуваної Конвенції такими ж імунітетами наділені члени адміністративно-технічного персоналу, а також члени їхніх сімей, котрі проживають з ними (за умови, що вони не є громадянами держави перебування або не проживають у ній постійно). Також імунітет поширюється на транспортні засоби (сухопутні, повітряні, водні), котрі належать дипломатичним представникам та

членам їх сімей (а також переданих у регулярне користування чи орендованих).

Отож, службові особи, які згадані у ст. 519 КПК України, можуть здійснювати процесуальні дії у приватній резиденції дипломатичного агента та членів адміністративно-технічного персоналу представництва – за умови, що вони не є громадянами держави перебування або постійно не проживають у ній. Все, розташоване поза оточеної парканом (огорожею) ділянки (приміром дачні будинки, квартири, що орендовані не членами дипломатичного й адміністративно-технічного персоналу, транспорт для пересування покоївок, прибиральників тощо), не належить до території консульської установи чи дипломатичного представництва за кордоном. Коли ж навколо дипломатичного представництва чи консульської установи відсутня земельна ділянка, то у цьому разі територією представництва (консульства) є лише будівля (частина будівлі, офіс у будівлі чи окремий поверх). Межі цієї території визначаються вхідними-вихідними дверима, тамбурами тощо.

Варто звернути увагу ще й на те, що згідно з чинним КПК постійні представництва України при міжнародних організаціях (наприклад, Постійне представництво України при ЮНЕСКО, Постійне представництво України при ООН, Місія України при НАТО, Постійне представництво України при Раді Європи Представництво України при ЄС) до території дипломатичних представництв/консульських установ не належать (хоча і мають всі ознаки закордонної дипломатичної установи України). Цей недогляд у процесуальному законі окремі дослідники радять усунути шляхом перейменування глави 41 КПК України на “Кримінальне провадження на території закордонних дипломатичних установ України (далі – згідно тексту)”. Адже таке формулювання охопило б і територію дипломатичних представництв, консульських установ, і постійних представництв при міжнародних організаціях.

Так, Ю. І. Іванов рекомендує ввести до КПК конструкцію “закордонні дипломатичні установи” (застосовувану у законі “Про дипломатичну службу”), що охоплює і консульські установи, і дипломатичні представництва, і представництва України при міжнародних організаціях.

Слід також звернути увагу на те, ні в жодному міжнародному документі, що є джерелом консульського/дипломатичного права, ні в КПК України, немає визначення термінів “керівник дипломатичного представництва України” чи “керівник консульської установи України”. При цьому у ст. 3 Віденської конвенції про дипломатичні зносини використано термін не “керівник”, а “глава представництва”. А у ст. 19 цієї ж Конвенції йдеться, що у разі, коли глава представництва не здатен виконувати свої функції чи цей пост є вакантним, то відповідні обов’язки виконує “тимчасовий повірений у справах”. У Віденській конвенції про консульські зносини, особу, яка керує консульською установою, теж іменують не “керівник”, а “глава”. У Консульському статуті України (ст. 2) використано термін “консульська посадова особа”. Під нею розуміють яку-небудь особу (включно із главою консульської установи), котрій доручено виконання консульських функцій.

І. Кобилянська та З. Сміттиєнко слушно зауважують, що такі розбіжності у термінології потрібно усунути, внести для цього зміни у ст. 519 і ст. 520 КПК, передбачивши, що особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій є глава консульської установи чи дипломатичного представництва.

ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ БУРШТИНУ

Іван НАПХАНЮК

Дорогоцінне та декоративне каміння є важливою складовою мінерально-сировинного комплексу України. В Україні відомі родовища дорогоцінного та напівдорогоцінного каменю – берилу, топазу, кварцу, бурштину, іризуючого польового шпату, графічного пегматиту, мармурового оніксу, пірофіліту (агальматоліту), родоніту, скам'янілої деревини, опалу, обсидіану, яшми, гагату. Досить часто практика судових розглядів як кримінальних, так і цивільних справ, потребує вирішення питання встановлення природи об'єктів, що представляють собою дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння природного походження або їх штучні аналоги та імітації, визначення джерела їх походження, ймовірного родовища, складу та технології обробки, визначення вартості тощо.

Останнім часом в Україні спостерігається зростання кількості злочинів, пов'язаних із незаконним видобутком і реалізацією бурштину – дорогоцінного каміння органогенного утворення.

Правові основи і принципи забезпечення фінансових інтересів держави у цій сфері регулюються Законом України “Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними”.

Особи та суб'єкти господарювання, винні в порушенні порядку видобутку, виробництва, використання і реалізації, дорогоцінного каміння несуть цивільно-правову, адміністративну і кримінальну відповідальність відповідно до законодавства України.

З метою здійснення науково-обґрунтованого експертного забезпечення досудового розслідування та судового розгляду

в Експертній службі МВС створено новий вид судових експертиз – судова гемологічна експертиза.

Гемологічне дослідження бурштину включає в себе: ідентифікацію та визначення походження досліджуваного об'єкта;

діагностика особливостей і якісних характеристик об'єкта, які впливають на його вартість;

визначення вартості об'єкта.

Дослідження бурштину пропонується проводити за такою послідовністю:

1. Визначення густини:

визначення густини за допомогою аналітичних ваг з гідростатичною приставкою. Густина бурштину в більшості випадків коливається від 1,05 до 1,09 г/см³;

визначення густини за допомогою методу соляного розчину концентрацією 1,2 г/см³, у якому натуральний бурштин спливає, а сучасні смоли і пластмаси тонуть, адже відрізняються більш високою густиною (>1,2 г/см³).

2. Визначення показника заломлення. Показник заломлення бурштину становить 1,535–1,560. Встановлено, що він збільшується на ділянках окиснення і не залежить від ступеню прозорості бурштину.

3. Визначення твердості. Твердість бурштину за шкалою Мооса – 2–2,5. Твердість поверхні бурштину може варіювати в залежності не лише від його різновидів, але й від умов, у яких він знаходиться після вилучення з надр (окиснення, втрата води та ін.)

4. Термічна властивість. Натуральний бурштин при нагріванні відразу починає поширювати приємний аромат жилиці.

5. Визначення стійкості поверхні зразка до розчинників. Під дією розчинників (ефіру, ацетону тощо) поверхня бурштину залишається не змінною.

6. Наявність люмінесценції бурштину фіксується за допомогою ультрафіолетової лампи з довжиною хвиль 365 нм (LW-довгих хвиль) – найчастіше блакитно-біла та 254 нм (SW-коротких хвиль) найчастіше зеленувата.

7. Здатність електризуватися. Наелектризований бурштин, який попередньо був потертий вовною, притягує шматочки паперу та інші дрібні предмети.

8. Визначення особливостей внутрішньої будови (за умови прозорості зразка) за допомогою лупи або мікроскопу.

9. Визначення вартості. У результаті визначених кількісних і якісних параметрів досліджуваного об'єкта, ринкова вартість визначається за діагностичними ознаками бурштину (маса, розмір, прозорість, сортність, дефектність, наявність інклюд тощо), згідно Довідкового бюлетеня “Довідник цін коштовного та декоративного каміння”, який видається Державним гемологічним центром України.

У тезах коротко охарактеризовано лише основні методи та підходи щодо діагностики та оцінки вартості бурштину з метою виконання судової гемологічної експертизи.

Впроваджений новий напрям судової гемологічної експертизи в Експертній службі МВС дозволяє здійснювати науково обґрунтоване експертне забезпечення досудового розслідування та судового розгляду.

ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗНЕСКОДЖЕННЯ САМОРОБНИХ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Владислав НЕРЕЗ

У країнах, що входять до складу НАТО, злочини пов'язані з застосуванням СВП проводять у три рівні.

Перший рівень включає в себе польове (тактичне) розслідування охоплює тактичну характеристику випадків використання СВП (місце та подія) та знешкодження, вилучення та визначення фізичних доказів. Ціль розслідування першого рівня – отримання негайної інформації про тактики, техніки та процедури ворога, про місцевість у районі інциденту, а також підготовку матеріалів для подальшого дослідження на рівні. Розслідування першого рівня проводять спеціальними групами зі збору, аналізу та передачі доказів у лабораторію чи їх аналогами, створеними на державному рівні. Перший рівень розслідування проводитиметься щоразу, коли ситуація на місці дозволить це. Тому для таких груп у випадку інциденту повинен бути передбачений найвищий можливий рівень пріоритету пересування. У випадку відсутності в районі інциденту з СВП таких груп, розслідування першого рівня проводять групи виявлення (знешкодження) ВВП (СВП). Ці групи повинні мати необхідний рівень підготовки та оснащення для проведення розслідування першого рівня.

Другий рівень – операційне розслідування включає технічну та криміналістичну перевірку матеріалів, що стосуються в СВП. Мета розслідування другого рівня надати технічну оцінку функціональних можливостей пристрою, визначити походження та встановити відповідності між тактиками, техніками, процедурами використання СВП. Так відбувається вилучення біометричних доказів для встановлення членів мережі СВП, зв'язків між інцидентами та пристроями. Бивчається

тактика, техніка, способи дії противника в надзвичайних ситуаціях. На цьому рівні можливе додаткове дослідження місця інциденту. Розслідування другого рівня проводиться в технічних лабораторіях, які мають персонал і обладнання для проведення дослідження доказів, отриманих з місця інциденту.

Третій рівень – стратегічне розслідування включає наступну технічну та криміналістичну перевірку спеціалістами матеріалів, пов'язаних з СВП. Процедури для цього рівня включають весь спектр технік дослідження. Мета третього рівня розслідування – провести детальну технічну, біометричну оцінку електронних компонентів СВП та детальне обстеження місця інциденту для вищого командування та інших зацікавлених силових структур.

Розслідування третього рівня проводиться у спеціалізованих лабораторіях, які мають персонал і обладнання для проведення дослідження доказів, отриманих з місця інциденту, та їх порівняння зі зразками попередніх інцидентів.

Уся інформація про інцидент з СВП надається до Центру збору дослідження, обробки та аналізу інформацію. Після цього вона передається до Командного органу обміну інформацією, який доводить інформацію до всіх зацікавлених сторін.

Але під час будь-якого підриву людей, ніхто, без проведення розслідування, не може з певністю сказати на якому ВВП вони підірвалися. Чи це боеприпас, який не вибухнув раніше, чи це міна, чи це СВП. Саме тому будь-які інциденти з ВВП підлягають розслідуванню.

Метою розслідування інцидентів з ВВП є:

з'ясування змісту інциденту (це терористичний акт чи випадковий підрив);

з'ясування засобу підриву (боеприпаси, що не вибухнув, міна, боеприпаси на розтяжці чи більш складний саморобний вибуховий пристрій тощо);

Для протидії СВП потрібно здійснювати діяльність, яка включає в себе наступні три складові: боротьба з мережею

створення та застосування СВП; виявлення та знешкодження СВП; підготовка підрозділів, та їх особового складу, що будуть виконувати завдання.

Боротьба з мережею СВП включає в себе:

попереджувати діяльність НЗФ, у тому числі у сфері за-
побігання застосування СВП;

виявлення СВП, матеріалів та компонентів, які входять
до його складу;

знешкодження або знищення ВП, або окремих його ком-
понентів;

проведення аналізу спрацювання СВП.

Протидія мережі СВП допомагає попереджувати подаль-
ше встановлення ВП та дозволяє максимально унеможливи-
ти постачання сировини та компонентів, для виготовлення
СВП, отриманню фінансування та вербування нових учас-
ників НЗФ. Для виявлення та знешкодження СВП потрібно
виконати певну низку заходів. Ці заходи мають миттєвий ре-
зультат та в першу чергу спрямовані для збереження життя
та здоров'я особового складу, який задіяний у даних заходах.
Для того щоб виконувати поставлені завдання з виявлення та
знешкодження СВП, виділяють групи, які обладнуються спе-
ціальним спорядженням.

Отже, можна сказати, що для протидії СВП потрібно
здійснювати наступні дії, які включають у себе: боротьбу
з мережею створення та застосування СВП; виявлення та
знешкодження СВП; підготовка підрозділів, та їх особового
складу, що будуть виконувати завдання. Для виявлення та
знешкодження СВП потрібно виконати певну низку заходів.
Ці заходи мають миттєвий результат та в першу чергу спря-
мовані для збереження життя та здоров'я особового складу,
який задіяний у цих заходах. Для того щоб виконувати по-
ставленні завдання з виявлення та знешкодження СВП, виді-
ляють групи, які обладнуються спеціальним спорядженням.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Віталій НУЖДОВ

Одним із головних чинників ефективності кримінального судочинства України є розробленість теорії доказування, опанування її правозастосовниками та їх вміння використовувати положення цієї теорії у практичній діяльності, оскільки мистецтво судочинства, як слушно зазначав І. Бентам, за своєю сутністю є не що інше, як мистецтво доказування. Слід зазначити, що ще наприкінці минулого століття А. Давлетов, оцінюючи рівень розробленості теорії доказування, слушно зазначав, що “сучасна теорія доказування (доказів) не являє собою єдиної цілісної системи, усі частини якої були б взаємопов’язаними і взаємозалежними, тобто вона не відповідає повною мірою вимогам, що ставляться до теорії”.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) закріпив нові положення про докази та доказування, окресливши пізнавальні елементи цього інституту на підставі загальних засад, форм і методів проведення процесуальної фіксації слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. У цьому аспекті визначено систему та функціональну послідовність збирання, закріплення, перевірки, оцінювання доказів. Законодавством сформульовано поняття доказів, визначено їх належність, допустимість і недопустимість.

Окремі позиції науковців ґрунтуються на визначенні неконституційності, неспроможності досягнення цілей кримінального провадження засобами, передбаченими КПК України, низької ефективності процесуальної діяльності слідчого, прокурора під час розслідування тощо. Разом з тим необхідно пам’ятати, що важливу роль у процесі доказування відігра-

ють моральні засади, які орієнтують практичних працівників на дотримання етичних норм під час кримінального провадження, суворе дотримання законності. Вони мають сприяти усуненню з кримінального провадження таких негативних явищ, як незаконне ведення досудового розслідування, погрози, шантаж, насильство тощо. Теоретичні положення доказів і доказування залишаються до кінця не розкритими. Вони потребують ґрунтовних наукових досліджень, концептуальних підвалин і розробки на цій основі напрямів ефективного функціонального застосування в умовах дії чинного КПК України і реалій правозастосовної практики, що склалася. На всіх стадіях розвитку юриспруденції доказам та доказуванню приділялася значна роль. Ця проблема постійно досліджувалася минулими і сучасними вітчизняними та зарубіжними процесуалістами.

Зокрема, на думку Л.М. Лобойка, кримінально-процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні на досудовому слідстві достовірного висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу. Сучасний КПК України має чималу кількість прогалин. Зокрема, у ньому не міститься самого визначення поняття доказування, через що у науковців існують різні точки зору щодо цього. Крім того, практика показує, що органи, які проводять досудове розслідування, не завжди, будь-то через суб'єктивні або об'єктивні причини, дотримуються вимог законності при виконанні своїх обов'язків. Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини кримінального провадження встановлюються органами досудового розслідування, прокурором і судом лише шляхом

кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності органів і осіб, які здійснюють провадження, осіб, яких вони залучають до цієї діяльності, а також те, що нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає вагоме місце в кримінально-процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів (її ще називають ученням про докази). У кінцевому підсумку в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності все зводиться до доказування і доказів, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Отже, аналіз процесу доказування дає можливість говорити про те, що на сучасному етапі законодавство про докази та доказування в кримінальному процесі має немало кількість прогалин, а тому потребує значного вдосконалення. Відсутність нормативного закріплення певних положень в КПК України, а також у законах та підзаконних нормативних актах призводить до певних суперечностей та неоднозначного тлумачення процесуалістами одного й того ж поняття. Проблему складає визначення самого поняття доказування, оскільки в КПК України міститься лише перелік обставин, які складають предмет доказування.

Розробляючи засади теорії доказування, важливим є подальше дослідження таких внутрішніх структурних елементів доказування, як мета, засоби, результат, а також процесуальна форма отримання доказів. Недосконалість розроблення такої форми призводить до недостатньої ефективності застосування слідчих (розшукових) дій, до слідчо-судових помилок, до порушення прав та свобод людини у кримінальному судочинстві.

Також слід зазначити, що найбільш обґрунтованою й такою, що відповідає гносеологічним та юридичним засадам, є точка зору щодо структури кримінального процесуального доказування, яке включає такі структурні елементи: отримання доказів; використання доказів для обґрунтування рішень у кримінальному провадженні. Саме така структура кримінального провадження повинна бути закріплена в чинному КПК України, що сприяло би ефективності не лише кримінально-процесуального доказування, а й більш ефективного виконанню завдань кримінального провадження.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Владислав ПАВОНСЬКИЙ
Богдан КЛЄВЦОВ

Кримінально-процесуальне доказування розглядають переважно як практичну діяльність уповноважених законом суб'єктів, що реалізується в особливій процесуальній формі шляхом збирання, перевірки та оцінювання доказів. Теоретичні положення доказів і доказування залишаються до кінця не розкритими. Вони вимагають глибоких наукових досліджень та розробки шляхів ефективного застосування в цьому аспекті за умов дії чинного Кримінального процесуального кодексу України та реалій правозастосовної практики, що сформувалась.

Процес доказування – це формування, перевірка та оцінка доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного, законного та справедливого рішення на її основі. Утім, сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) налічує чималу кількість прогалин. А саме, він не містить визначення поняття доказування, відтак у науковців присутні різні точки зору щодо цього. З огляду практики органи, що проводять досудове розслідування, не завжди дотримуються вимог законності при виконанні своїх обов'язків.

Обставини кримінального провадження встановлюються органами досудового розслідування, прокурором і судом і як об'єктивна істина загалом, так і окремі факти, лише шляхом кримінально-процесуального доказування. Відтак, доказування має найвагомішу роль щодо усієї діяльності органів та осіб, що здійснюють провадження, осіб, яких вони залучають до такої діяльності, а також те, що нормативне регулювання

та теоретичне дослідження проблем доказування посідає істотне місце у кримінально-процесуальному праві, ключовою складовою якого є доказове право. У результаті на сучасному етапі законодавство щодо доказів та доказування у кримінальному процесі має певну кількість прогалин, а відтак потребує істотного вдосконалення. Відсутність нормативного закріплення певних положень у Кримінальному процесуальному кодексі України, а також в законах та підзаконних нормативних актах зумовлює певні суперечності та неоднозначне визначення науковцями одного і того ж поняття.

Відсутність визначення поняття доказування формує проблему щодо поняття доказування, адже у КПК України наявний лише перелік обставин, що його формують. Завершальною стадією формування доказів є їх фіксація. Із цього моменту відбувається об'єктивізація сприйнятих суб'єктом доказування даних, вони закріплюються за допомогою передбачених законом засобів фіксації. Тому, поки доказ не розглянутий та процесуально не закріплений, не можна констатувати, що такий дійсно виявлений, адже невідомо, що саме виявлено та чи є це фактичним доказом.

Отже, сучасними проблемами доказування у кримінальному судочинстві є відсутність законодавчо закріпленої структури кримінального провадження, що містила б у собі такі складові елементи, як отримання доказів, їх використання для аргументування рішень у кримінальному провадженні. Це сприяло би ефективності кримінально-процесуального доказування та зумовило б ефективне виконання завдань кримінального провадження. Також у процесі доказування вагоме місце посідають моральні засади, яких повинні дотримуватись працівники під час кримінального провадження, так само, як і вимог законності. Проблематикою наразі є усунення таких негативних явищ у процесі кримінального провадження, як шантаж, погрози, незаконне ведення досудового розслідування.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Володимир ПАРФЬОНОВ

Україна за своїм надбанням посідає значне місце у світовій культурній спадщині, оскільки є її складовою. Захист культурних цінностей та протидія їх незаконному обігу є досить гострим питанням, яке постає перед органами правопорядку. З дослідження питань незаконного обігу культурних цінностей та проблематики міжнародного розшуку встановлено певні прогалини. Понад п'ятдесятьма міжнародними нормативними актами визначено заходи щодо збереження культурних цінностей. Незважаючи на намагання законодавця врегулювати питання захисту культурних цінностей від посягань організованої та транснаціональної злочинності, воно залишається відкритим.

Обов'язковою умовою успішного виявлення злочинів цієї категорії є належний рівень інформаційного забезпечення, яким є сукупність баз даних. Абзацом 2 ч. 2 ст. 10 Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” та пп. 79 п. 4 Положення про Міністерство культури України затверджено форми та порядки ведення реєстрів культурних цінностей. Установлено, що через застаріле програмне забезпечення, технічну базу та обладнання із восьми реєстрів функціонували та поповнювалися інформацією тільки чотири. Зазначене унеможливило здійснення дієвого облікового контролю за місцем перебування об'єктів культурної спадщини. Як наслідок – частина з вчинених злочинів залишається поза увагою та не відображається в обліках вчинених злочинів. Окрім цього, існує проблема у створенні загальної єдиної бази (держав-

ного реєстру України), у якій би містились відомості щодо культурних цінностей.

У органів правопорядку виникає потреба звернення до інформаційних систем МОКП-Інтерпол, визначеного відповідною інструкцією. Ігнорування ведення реєстрів, відсутність централізованого обліку культурних цінностей унеможливають деталізацію відомостей щодо розшукуваного предмета у формулярі (запиті) через брак його індивідуальних ознак, за яких його можливо ідентифікувати, що робить розшук безрезультатним. Зазначене сприяє протиправному заволодінню та подальшому переміщенню поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, їх розграбуванню на окупованих територіях.

Указані факти нівелюють норми міжнародного та національного права. Попередження незаконного обігу культурних цінностей, розкриття кримінальних правопорушень залежать від взаємодії правоохоронних органів з державними органами та міжнародного співробітництва, розшуку суб'єктів та предметів злочину. Резолюція Ради Безпеки ООН 2347/2017 закликає використовувати бази даних Інтерполу. У доповіді Інтерполу від 18.10.2021 викладено аналіз даних 72 країн за 2020 рік щодо злочинів у сфері незаконного обігу культурних цінностей, заволодіння 854 742 предметами культури, серед яких є предмети, які важко ідентифікувати.

Погоджуюсь із твердженнями науковців, що недостатність науково-практичної розробленості питань організації розслідування злочинів у сфері культурних цінностей призводить до процесуальних помилок. Злочини у цій сфері набули транснаціонального характеру. Пріоритетними органами в боротьбі з незаконним їх обігом є міжнародні організації. Ч. 2 ст. 297-1 КПК України визначає загальні положення спеціального досудового розслідування, яке здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, зокрема щодо злочинів, передбачених ч. 2–5 ст. 191, ст. 438 КК України. Водночас ч. 6

ст. 193 КПК України визначено процедуру заочного обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Такі норми вимагають наявності підтвердженого оголошення особи в міжнародний розшук. З цього етапу виникає правова невизначеність, яка утворює неоднозначну судову практику. Чинним КПК України поняття міжнародного розшуку не розкрито та не регламентовано підстави визнання факту перебування в ньому особи.

Положенням Резолюції ПАРЄ 2161 (2017) сформульовано низку рекомендацій підвищення ефективності міжнародного розшуку. Типовими проблемами реалізації нормативної вимоги оголошення в міжнародний розшук є: визначення моменту оголошення особи в міжнародний розшук; документи, що підтверджують його здійснення; процесуальна проблема підстав постановлення ухвали про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою за відсутності підозрюваного; наявність ознак політичного переслідування як підстава відмови його здійснення, припинення.

Зокрема відсутні відповідні законодавчі норми. Єдиним способом оголошення у міжнародний розшук є оголошення через Інтерпол. Водночас розшук є процесуальним статусом, а Інтерпол не є суб'єктом процесу, тож порядок не є визначеним. Помилковими є ототожнення понять оголошення особи в міжнародний розшук та перебування в ньому. Через неоднозначність позиції суддів оголошення підозрюваної особи в міжнародний розшук полягає як у зверненні до Інтерполу, так і у винесенні постанови.

Окрім того, при оголошенні у міжнародний розшук підозрюваних осіб, зокрема за ст. 438 КК України, уповноважені працівники Інтерполу дотримуються позиції, що розслідування прямо й очевидно суперечить положенням ст. 3 Статуту МОКП-Інтерпол. Виникає потреба використання інших механізмів, вживаються заходи щодо встановлення місцезна-

ходження підозрюваного та надання відомостей, які підтверджують факт переховування.

Незважаючи на те, що саме зазначені норми регулюють міжнародно-правові відносини суб'єктів міжнародного права, водночас вони в своїй частині є застарілими та не адаптованими до сучасності. Вирішення проблем є можливим за внесення нормативних змін та визначення судової практики. Тільки за таких умов можливе врегулювання міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері незаконного обігу культурних цінностей.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ірина ПАШИНСЬКА
Владислав ЖЕРДСВ

Сьогодні в експертну практику активно впроваджуються експертні технології як системи дій експерта з оптимізації експертного провадження. Оскільки у сучасному глобальному світі більшість сфер діяльності людини ґрунтуються на реалізації технологій, що дозволяють гарантовано отримати необхідний результат, слід зазначити, що не тільки природничі, але і багато гуманітарних наук як важливу категорію включили в свій термінологічний апарат поняття “технологія”. На жаль, теорія судової експертизи поки що не приділяє достатньо уваги цій темі. Водночас згадку “експертних технологій” без розгорнутої характеристики можна знайти в публікаціях, присвячених судово-експертній діяльності останніх років. Зокрема, О. М. Моїсеев наводить розробку експертних технологій у числі етапів розвитку нових видів експертиз. У складі інформації про методи судової експертизи (в аспекті міжнародного інформаційного обміну) технології описує О. М. Дуфенюк.

Найчастіше стосовно судової експертизи розглядаються універсальні технології, запозичені з інших сфер діяльності (нанотехнології, інформаційні технології тощо). У зв'язку з цим необхідно визначити специфічні властивості судово-експертних технологій та їхнє місце у системі технологій загалом.

Звісно ж, що подальший розвиток теорії судової експертизи без вирішення зазначених теоретичних проблем дослідити буде важко, оскільки до складу предмета цієї галузі наукових знань не додається низка важливих закономірностей судово-експертної діяльності. Дослідження сутності судово-екс-

пертих технологій дозволить відкрити нові перспективи в удосконаленні судово-експертної діяльності, вирішити багато практичних проблем на основі теоретичного аналізу. Стосовно прикладних аспектів реалізації технологій необхідно звернути увагу на характерні тенденції у судово-експертній діяльності.

Технологія являє собою систему операцій (етапів, прийомів, методів, процесів), технічних засобів та умов діяльності. Вона завжди чітко нормативно врегульована. Форма нормативних знань водночас може бути різною: методика, технологічна карта, протокол, нормативний правовий акт тощо. Говорити про технологію можна лише тоді, коли нормативними знаннями про неї враховано всі її елементи, які об'єктивно і закономірно приводять до необхідного результату. Щодо судово-експертного дослідження цей результат – достовірні знання про юридично значущі факти, які містяться у висновку експерта. З цього випливає, що судово-експертна технологія є строго регламентованою процедурою вирішення експертного завдання. Очевидно, що експертне завдання є сутнісною властивістю судово-експертних технологій. Саме вона дозволяє розмежувати її з іншими видами технологій, які прийняті в інших сферах діяльності. Відповідно до типової структури методики експертного дослідження (стандартної операційної процедури), прийнятої в Україні, Білорусі, Польщі та інших країнах, вона завжди чітко визначається стосовно тієї чи іншої методики.

Сучасні технології судово-експертного дослідження найчастіше містять технології, “запозичені” з інших сфер (будівництво, бухгалтерський облік, сертифікаційні випробування тощо) у частині окремих прийомів, методів експертного дослідження. І тут виявляється зв'язок судових експертиз (на рівні класу, роду, виду, підвиду чи конкретної експертизи) з галузями “великої науки” тим чи іншим видом діяльності. Тому прийнято говорити про судову будівельно-технічну екс-

пертизу, мистецтвознавчу тощо. У подальшому, за умови розвитку власних технологій, такі галузі експертиз дедалі менше пов'язані з відповідним видом діяльності або характерною для експерта спеціальністю вищої освіти. Зокрема, при розвитку автотехнічної експертизи та включенні до неї завдань з дослідження електронних систем транспортних засобів ця область стає дедалі ближчою до комп'ютерно-технічних експертиз.

Завдання розробки технології експертного дослідження на основі різних методик (стандартних операційних процедур або інших регламентованих методів) найчастіше стає провідним у роботі експерта, вносить творчий елемент до експертної професії. Однак і тут є своя форма нормування — вимоги щодо розробки судово-експертної технології. Йдеться саме про правила побудови методики, узгодження її елементів, що спираються на загальні закономірності судово-експертного дослідження, а не про загальну чи родову методику. Технічне нормування у сфері судової експертизи має охоплювати не лише вимоги до типових технологій, а й вимоги щодо розробки технологій експертного дослідження в нетипових умовах. На жаль, для цієї сфери судово-експертної діяльності система технічного нормування, що застосовується в інших сферах, не передбачає ідеального рішення.

На нашу думку, це питання заслуговує на більшу увагу. “Непроцесуальні” напрями судово-експертної діяльності є важливим елементом судочинства та невід’ємною складовою експертної професії, що підтверджується аналізом практики судово-експертних установ. У зв’язку з цим і підходи до забезпечення якості при реалізації відповідних судово-експертних технологій мають бути єдиними.

Деякі висновки щодо сутнісних властивостей судово-експертних технологій дозволяють вирішити низку теоретичних та прикладних проблем:

виробити актуальні напрями забезпечення якості судово-експертної діяльності, у тому числі шляхом удосконалення її науково-методичного та правового забезпечення;

визначити правовий статус методик експертного дослідження;

уточнити межі об'єкта теорії судової експертизи, включивши до неї непроцесуальні форми реалізації судово-експертних технологій.

Н-ГЕПТАН ЯК АЛЬТЕРНАТИВА Н-ОКТАНУ В СИСТЕМІ РОЗЧИННИКІВ РУХОМОЇ ФАЗИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ЗМІНЕНОГО СВІТЛОГО НАФТОПРОДУКТУ МЕТОДОМ ХРОМАТОГРАФІЇ У ТОНКОМУ ШАРІ СОРБЕНТУ

Юлія ПІВНИК

Андрій КНИШ

Метод хроматографії в тонкому шарі сорбенту широко використовується в судово-експертній діяльності при дослідженні нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів.

Серед його переваг – низька вартість і доступність обладнання, відносна простота та експресність проведення попереднього дослідження нафтопродуктів або їх слідів, можливість одночасного дослідження декількох зразків.

Усі без винятку лабораторії Експертної служби МВС використовують метод ТПХ під час проведення криміналістичної експертизи нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів з метою дослідження структурно-групового складу нафтопродуктів у вирішенні як діагностичних, так і ідентифікаційних завдань.

Найпоширенішою рухомою фазою в експертній практиці є система розчинників н-октан : бензол (5:1). Використання системи дає змогу розділяти вуглеводні парафінового, нафтового, ароматичного рядів та гібридні вуглеводні.

Питання практичного застосування системи розчинників рухомої фази н-октан : бензол (5:1) детально розглянуто та описано в науковій та методичній літературі.

У пошуках альтернативи н-октану з метою зниження собівартості дослідження та оптимізації процесу вчасного забезпечення лабораторії реактивами через тривалий термін

постачання після попередньої оплати, в Сумському НДЕКЦ МВС була досліджена можливість заміни н-октану в цій системі розчинників на н-гептан.

Вибір на користь н-гептану був зроблений з двох причин.

По-перше, н-гептан найближчий до н-октану член гомологічного ряду алканів і має подібні фізико-хімічні властивості.

По-друге, н-гептан широко використовується в фізико-хімічній лабораторії для проведення досліджень за іншими експертними спеціальностями.

Для проведення подальшого дослідження та з метою порівняння між собою хроматографічної рухливості вуглеводнів нафтопродуктів готували дві хроматографічні системи розчинників з різними елюентами, змішуючи їх у співвідношенні (5:1):

система розчинників № 1 – н-гептан та бензол;

система розчинників № 2 – н-октан та бензол.

Підготовлені хроматографічні камери насичувалися протягом 2 годин.

Для дослідження як зразок було обрано змінений світлий нафтопродукт (змінене дизельне паливо) як один з найбільш розповсюджених об'єктів дослідження.

Дослідження проводили за таких умов: нерухома фаза – пластинка Merck TLC Silicagel 60 F₂₅₄, aluminium sheets; підйом фронту елюента – 85 мм; детектування зон – УФ-освітлювач при довжині хвилі $\lambda = 366$ нм, реактив Маркі (2 %-вий розчин формаліну в концентрованій сульфатній кислоті).

Досліджуваний зразок розчиняли в хлороформі та наносили на лінії старту хроматографічних пластинок. Пластинки одночасно поміщали в хроматографічні камери. Після досягнення фронтом розчинника лінії фінішу пластинки виймали та залишали в горизонтальному положенні до випаровування елюентів.

Отримані хроматограми оглядали в УФ-променях при довжині хвилі $\lambda = 366$ нм та обробляли реактивом Маркі.

Показник R_f обчислювався як відношення відстані від центру зони до лінії старту до відстані від лінії старту до лінії фронту.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що в УФ-променях на хроматограмах зразка в системах розчинників № 1 та № 2 в області хроматографічного показника $R_f = 0,30 - 0,41$ спостерігали зони, що яскраво люмінесціюють з переходом відтінків кольорів від фіолетового до блакитного. Така люмінесценція характерна для ароматичних та гібридних вуглеводнів.

Під час обробки пластинок реактивом Маркі на хроматограмі зразка в хроматографічній системі розчинників № 1 в області $R_f = 0,35 - 0,54$ спостерігали забарвлені зони, які в міру збільшення значень R_f розташовані на пластинці в такому порядку: коричнева (0,35) → синя (0,37) → оливкова (0,44) → буро-малинова (0,54).

При обробці пластинок реактивом Маркі на хроматограмі зразка в хроматографічній системі розчинників № 2 спостерігали забарвлені зони в області $R_f = 0,35 - 0,58$, які у міру збільшення R_f розташовані на пластинці в такому порядку: коричнева (0,35) → синя (0,41) → оливкова (0,50) → буро-малинова (0,58).

За результатами проведених досліджень методом ТШХ можна зробити висновок про те, що хроматографічна рухливість вуглеводнів нафтопродуктів в двох хроматографічних системах з різними елюентами практично однакова і не впливає на селективність методу при виявленні ароматичних та гібридних вуглеводнів.

Крім того, встановлено, що час проведення хроматографічного аналізу в системі розчинників № 1 в середньому на 15 % менше, ніж у системі розчинників № 2.

Отже, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що н-гептан можна використовувати як альтернативу н-октану в системі розчинників рухомої фази під час криміналістичного дослідження слідів зміненого світлого нафтопродукту методом хроматографії в тонкому шарі сорбенту.

МЕТОДИ АВТОМАТИЧНОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ГРУПОВОЇ НАЛЕЖНОСТІ ПРИ ПЕРЕВІРЦІ СЛІДІВ НИЗУ ПІДОШОВ ВЗУТТЯ ЗА ТРАСОЛОГІЧНИМ ОБЛІКОМ

**Олександр ПОДУС
Михайло РОМБОВСЬКИЙ**

Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.09.2009 № 390 було затверджено Інструкцію з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, згідно з якою, трасологічний облік складається, у тому числі, з оперативно-пошукової колекції слідів взуття.

Після проведення досліджень сліди, які визнані придатними для ідентифікації чи встановлення групової приналежності, перевіряються за відповідними колекціями.

Наукові основи досліджень, пов'язаних з установленням групової належності та ідентифікації взуття, закладені в роботах Є. І. Зуєва, Г. Л. Грановського, Н. П. Майліса та інших. Основна частина цих робіт припадає на 60–80-ті роки двадцятого сторіччя.

Метою роботи є аналіз систем формування баз даних слідів взуття, взуття та програмного забезпечення, що дозволяє проводити автоматичну ідентифікацію, а також представлення способу автоматичного встановлення групової приналежності слідів взуття при перевірці за трасологічним обліком, що розробляється авторами в Сумському НДЕКЦ МВС.

Основою процедури встановлення групової приналежності є той чи інший метод порівняння ознак об'єкта з матеріальними відображеннями їх на іншому об'єкті-носії, а процес дослідження закінчується встановленням групової приналежності. Практика останніх років свідчить про те, що підвищення ефективності вирішення зазначеного завдання нерозривно пов'язане з підвищенням рівня автоматизації за рахунок

створення автоматизованих систем і комплексів, баз даних відповідно до видів колекцій. У сучасних умовах практично жодна перевірка не проводиться без звернення до новітніх баз даних. Завдяки розвитку технологій інформаційні системи перетворились на унікальні комплекси аналізу й синтезу. Прикладами систем автоматичної ідентифікації, упровадженими у вітчизняних НДЕКЦ, можуть слугувати АДІС “Дакто 2000” та АБІС “BALSCAN”.

Трасологічна система TrasoScan™, яку розроблено фахівцями Чеської Республіки (Laboratory s.r.o.), – універсальна система для дослідження відбитків взуття, пальців, документів та інших слідів на плоских поверхнях. Подошви взуття та об’єкти висотою до 22 см також можуть бути проскановані за допомогою спеціальної оптики. Об’єкти можуть бути відображені на екрані в режимі реального часу. Більші за розмірами об’єкти можуть бути скановані з роздільною здатністю 1000 точок на дюйм. Інтегрований вакуумний стіл призначено для закріплення желатинових фіксаторів, фіксаторів пилу та паперу, для зменшення викривлення поверхні та відбитків. Система повністю контролюється комп’ютерним пристроєм за допомогою спеціального програмного забезпечення для криміналістичного аналізу, яке входить до комплектації системи. Ця система дає змогу порівнювати декілька об’єктів. Недоліком системи на сьогодні є неможливість проведення автоматичного порівняння.

Програма SICAR 6 дає користувачу можливість користуватися добре розвиненою системою, за допомогою якої можна шукати дані. Принцип роботи полягає в тому, що слід поділено на зони, а оператор описує кожну зону, використовуючи геометричні фігури у вигляді прямих і хвилястих ліній, зигзагів, кіл, прямокутників, трикутників і багатокутників.

На базі Сумського НДЕКЦ МВС авторами розробляється комп’ютерна програма на основі математичного програмного продукту MATLAB, яка дозволяє проводити автоматичний

порівняльний аналіз досліджуваних зразків на основі їх цифрових зображень. На відміну від вищезазначеної SICAR 6, у зазначеному програмному продукті межі зон сліду та форми геометричних фігур визначаються автоматично, формується відповідний масив даних, після чого проводиться порівняння з пошуком відповідностей. На сьогодні повністю розроблено метод визначення меж і порівняння, здійснюються роботи зі створення зручного інтерфейсу користувача та перевірки кореляції результатів.

Отже, у роботі проаналізовані найбільш поширені системи автоматичної ідентифікації при проведенні перевірок за трасологічним обліком, а також запропоновано метод автоматичної процедури встановлення групової приналежності, який використовується у комп'ютерній програмі, що розробляється авторами в Сумському НДЕКЦ МВС на основі математичного програмного продукту MATLAB.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ І ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Лілія ПОЛУНІНА

Сучасний розвиток комунікаційних технологій та активне користування споживачами соціальних та цифрових мереж призвело до того, що представники злочинного світу створюють цілі групи для отримання незаконного доступу до різноманітної комп'ютерної інформації, розробляють шкідливе програмне забезпечення, яке в подальшому стає знаряддям вчинення крадіжок грошових коштів, майна, інформації, особистих даних та ін.

У таких випадках використання спеціальних знань у сфері інформаційних і комунікаційних технологій стає необхідністю під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361–363-1 КК України). У вказаних випадках успіх розкриття і розслідування кримінальних проваджень прямо залежить від своєчасного призначення і якісного проведення експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів – це дослідження технічних властивостей цифрового обладнання (комп'ютерів, накопичувачів інформації, мобільних телефонів тощо) та програмного забезпечення з метою отримання фактичних даних, що належать до обставин скоєного злочину (або предмета цивільного позову). Експертиза дозволяє виявити істотні ознаки кримінального правопорушення (події) і створити цілісну доказову базу шляхом дослідження інформації.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів є самостійним видом експертизи і належать до класу інженерно-технічних експертиз.

Під час проведення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів перед експертом стоять такі завдання:

установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів;

установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення;

виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях;

установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку.

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи є як апаратні засоби (системні блоки комп'ютерів та їх комплектуючі, сервери, ноутбуки, жорсткі диски, флеш-накопичувачі, модеми, маршрутизатори та ін.), так і програмні продукти (комп'ютерні програми, бази даних тощо).

Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби комп'ютерний блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій).

Для збереження наданих на дослідження носіїв інформації в робочому стані вони надаються в окремих пакуваннях. Системні блоки персональних комп'ютерів надаються в пакуваннях, що унеможливають доступ до носіїв інформації безпосередньо чи підключення системного блока до мережі живлення.

Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам експерту надається носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду.

Для дослідження робочого стану комп'ютерно-технічних засобів експерту надаються ці комп'ютерно-технічні засоби, а також технічна документація до них.

З метою визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, слідчому під час розслідування кримінального правопорушення доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки.

Питання в процесуальному документі про призначення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів можуть бути сформульовані таким чином:

Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді?

Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?

Чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?

Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері, чи вона перенесена з іншого носія?

Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?

Яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст)?

Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?

Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме – встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?

Які функціональні несправності мають дане комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої і як ці несправності впливають на роботу обладнання в цілому?

Чи можливо виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту?

Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

Чи реалізовані у даному програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розробку?

Як висновок, можна зазначити, що в зв'язку із підвищеною потребою в спеціальних знаннях у галузі інформаційно-комунікаційних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із використанням комп'ютерної техніки та програмних продуктів, роль і місце комп'ютерно-технічної експертизи буде набувати все більшого значення.

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Євген ПОЛЯКОВ

Ретельна й усебічна підготовка до допиту є необхідною умовою одержання повних і достовірних показань. У процесі підготовки до допиту слідчий здійснює комплекс організаційних і тактичних заходів. У психологічному плані підготовка до допиту може бути поділена на три основних рівні: 1) пізнавальний; 2) прогностичний; 3) синтезуючий.

Пізнавальний рівень підготовки до допиту полягає у вивченні матеріалів кримінальної справи, ознайомленні з оперативно-розшукними даними, збиранні відомостей про особу допитуваного, вивченні спеціальних питань.

Інформація, яка буде здобута на цьому рівні, дозволяє прогнозувати різні ситуації допиту, визначати можливість виникнення у допитуваного реакцій на використання того чи іншого тактичного прийому або небажаного психічного стану, обирати найдоцільніші способи встановлення психологічного контакту.

Підготовка до допиту завершується на її синтезуючому рівні й охоплює складання плану допиту, а також вирішення питань, пов'язаних з визначенням доцільного місця, часу та режиму його здійснення. У ході підготовки до допиту велике значення має вивчення та аналіз матеріалів справи. Цілеспрямоване вивчення матеріалів справи допомагає встановити коло осіб, що підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, визначити докази, котрі можуть бути використані.

Як правильно відзначає С. В. Бородін, у визначенні сутності допитів як різновидів слідчих дій можна помітити дві їх сторони – пізнавальну й нормативну. Перша з них представлена, зокрема, такими прийомами пізнання, як спостережен-

ня, опитування, опис, а друга виражена в детальній законодавчій регламентації правил та умов їх провадження.

Одним із важливих завдань слідчого при допиті свідків або обвинувачених є допомога допитуваному у пригадуванні подій минулого. Поновлення та актуалізація сприйнятого матеріалу може характеризуватися різним ступенем труднощів: від “автоматичного” пізнання предметів до важкого пригадування їх.

Визначення канфліктності або безконфліктності ситуації допиту може виявитися досить складним завданням. Так, допитуваний може зробити заяву типу “я уже нічого не пам’ятаю”, “був п’яний і не пам’ятаю, що відбувалося” тощо. При “побічній відмові” від показань допитуваний звичайно вказує на повне випадання з його пам’яті певних подій і не виявляє зусилля до пригадування “забутого”.

Система тактичних прийомів, спрямованих на актуалізацію в пам’яті свідків та потерпілих або обвинувачених та підозрюваних забутих матеріалів, може містити: 1) постановку нагадувальних запитань; 2) показ доказів; 3) демонстрацію іншої матеріалізованої інформації, яка є у слідчого; 4) допит на місці події; 5) оголошення показань інших осіб.

Зокрема, такі критерії включають: 1) компетентність допитуваного, якщо характер показань, його особливості дозволяють зробити висновок про те, що він не здатний вигадати повідомлене; 2) його непоінформованість чи незнання допитуваним тих обставин, які мають бути відомі і не могли бути забутими, якщо його показання вірні; 3) рівень мовлення допитуваного та відповідність мовних особливостей показань його культурному рівню, професійній приналежності, лексичному запасу; 4) унікальність показань: якщо повідомлення має індивідуальність, то більш обґрунтовано вважати його правдивим; 5) емоційна насиченість показань, бо правдиві показання мають порівняно більшу кількість чисто особистих, емоційних моментів, посилай і вказівок на переживання; 6) критерій невідповідностей – сумлінний допитуваний,

описуючи фрагменти і деталі події, не завжди і не в усьому узгоджує їх між собою; допитуваний, який повідомляє неправду, робить спроби усунення невідповідності. Запропоновані критерії мають орієнтовний характер.

Варто додати, що В. О. Коновалова вважає план допиту гнучкою, рухливою програмою, яка визначає тактичні прийоми допиту. Більше того, А. Ф. Волобуєв указує, що план допиту має передбачати (прогнозувати) можливі ситуації допиту та відповідні заходи (тактичні прийоми). На нашу думку, під час побудови типової технологічної моделі допиту доцільно використовувати поняття плану, тоді як під час розробки ситуаційних технологічних моделей допиту йтиметься про конкретні програми.

Виявлення неправди у показаннях обвинувачених або свідків передбачає їх попереднє дослідження шляхом зіставлення таких показань з різними даними, які є у розпорядженні слідчого. Результати опитування слідчих прокуратури свідчать, що найбільш ефективними засобами зіставлення при виявленні неправди практичні працівники вважають зіставлення окремих елементів у показаннях допитуваних і зіставлення з показаннями інших осіб.

Повідомлення неправди свідками, підозрюваними, обвинуваченими та іншими особами – це вольовий і свідомий акт, спрямований на перекручення істини. Отже, для запобігання і встановлення неправди слідчий повинен знати можливі її мотиви. Засобами переборення мотивів неправди при допиті є тактичні прийоми, розроблені на базі методу переконання. Таким чином, неправда може бути відвернута на стадії встановлення психологічного контакту з допитуваним. Використання тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту, сприяє побудуванню безконфліктної ситуації допиту і одержанню правдивих показань. Проте усунути мотиви неправди й одержати об'єктивні показання за допомогою такої системи прийомів не завжди можливо.

ДЕРМАТОГЛІФІКА ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ТРАСОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Юрій ПРИХОДЬКО

Дуже цікавим на цей час є розвиток трасологічної експертизи як виду криміналістичних досліджень. З теорії криміналістики відомо, що трасологія вивчає закономірності і механізми виникнення різних видів слідів, а також розробляє засоби і методи їх пошуку, виявлення, вилучення та дослідження з метою розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

Завданнями трасології є:

вивчення різноманітних видів слідів та їхніх типових властивостей, які можуть мати значення для ідентифікації об'єктів;

вивчення умов та механізму утворення слідів, які дають змогу встановити обставини події кримінального правопорушення;

вивчення наявних проблемних аспектів у досліджуваній галузі, а також розроблення нових засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів тощо.

Завдяки проведенню трасологічної експертизи та безпосередньо вирішенню поставлених перед нею завдань можна встановити чимало вкрай необхідних фактів, що мають значення для розслідування кримінальних правопорушень, а саме: тотожність об'єкта, яким утворений слід або кілька слідів на одному або кількох місцях подій; деякі ознаки об'єкта, який утворив слід; окремі обставини події, що відбулася; механізм та умови виникнення слідів загалом тощо.

Серед великого різноманіття слідів, які вивчає трасологія, хотілось би зупинитись на слідах рук та шкіряних поверхонь тіла людини, оскільки саме вони виявляються на місці події вчинення кримінального правопорушення найчастіше.

З практики відомо, що розділ криміналістики, який вивчає будову шкіряних візерунків на пальцях рук людини, має назву “дактилоскопія” (від греч. *daktilos* – палець і *skopeo* – дивлюсь, що буквально означає “пальцєроздивляння”).

Дактилоскопічні дослідження вирішують три типи завдань: виявлення слідів рук на місці події, дактилоскопічна ідентифікація особи та дактилоскопічна реєстрація.

Але з історичних джерел також відомо, що вчені, які вважалися засновниками дактилоскопії, були лікарями або антропологами. До прикладу, Френсіс Гальтон у своїй практиці більше цікавився папілярними візерунками пальців для розробок у галузі психології та спадковості, ніж для викриття злочинців. Саме він установив одну з основних закономірностей у генетиці спадкових хвороб – різку зміну візерунків на долонях і стопах ніг людей, які страждають на хворобу Дауна.

Вивчення шкіряних візерунків з метою встановлення психологічних, фізіологічних, анатомічних та інших характеристик людини, займається інша наука – дерматогліфіка.

Поняття “криміналістична дерматогліфіка” в науковому середовищі вперше запропонував 1996 року В. В. Яровенко. Як зазначає О. І. Ізотов, перспективи розвитку криміналістичної дерматогліфіки полягають у визначенні пошукової криміналістичної моделі особистості. Медична дерматогліфіка вже має значну наукову і практичну бази для розпізнавання антропологічних, морфологічних і психологічних особливостей людини, заснованих на дослідженнях дерматогліфів (дерматогліфічних особливостей) долонної поверхні, волярної поверхні стопи та інших ділянок покриву шкіри та слизових оболонок людини.

На думку К. М. Бадикова, “криміналістична дерматогліфіка – розділ трасології, що вивчає будову папілярних візерунків та волярних поверхонь кистей рук, стоп та шкірного покриву людини в цілому (за винятком флексорних ліній) та розробляє засоби і методи зі збирання, дослідження, оцінки

та використання слідів шкіряного покриву з метою вирішення класифікаційних, ідентифікаційних і діагностичних завдань у процесі розкриття, розслідування та попередження злочинів”.

Інший науковець, М. П. Майліс, у своїх працях стверджує, що дерматогліфіка – напрям дактилоскопії, що ставить собі завданням визначення характеристики особи злочинців і підозрюваних у скоєнні злочинів за папілярними візерунками.

На наш погляд, варто зауважити, що дактилоскопія і дерматогліфіка вивчають один об’єкт – шкіру людини, а точніше візерунки папілярних ліній, але мета і завдання у них різні: дактилоскопія ідентифікує людину за папілярними візерунками, а дерматогліфіка вивчає її біологічні властивості. Тобто ми вважаємо, що це різні напрями досліджень, хоча вони вивчають один об’єкт – гребінцеву шкіру людини (папілярні візерунки). З цієї позиції два напрями досліджень можуть доповнювати один одного і в комплексі виокремлювати особу злочинця чи підозрюваного.

В. В. Яровенко зауважує, що аналіз теоретичних розробок і практики дає змогу запропонувати визначення криміналістичної дерматогліфіки як самостійного розділу слідознавства, який вивчає ознаки і характеристику папілярних візерунків, волярних поверхонь кистей рук і стоп, флексорних (згінальних), функціональних складок і шкіри людини в цілому, а також їхніх слідів, виявлених на різних предметах шляхом проведення слідчих і розшукових заходів з метою визначення рис характеру, властивостей організму, обумовлених генетичними, національними та географічними ознаками.

О. І. Ізотов це заперечує, зазначаючи, що термін “слідознавство” не є беззаперечним і його визнають не всі криміналісти, а стосовно дерматогліфіки з її специфічними методами дослідження (нерідко запозиченими з медицини, антропології, етнографії тощо) – таким, що не визначає кон-

кретну галузь криміналістичної техніки. Тому науковець запропонував своє визначення дерматогліфіки, сформулювавши його так: криміналістична дерматогліфіка – це самостійний розділ криміналістичної трасології, який вивчає особливості морфогенезу волярних поверхонь кінцівок та шкіряного покриву людини, їх форм і розмірів, а також відображень у навколишньому середовищі з метою вирішення класифікаційних, ідентифікаційних і діагностичних завдань у процесі розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Отже, ми вважаємо, що дерматогліфіка має великий науковий і практичний потенціал, використовуючи який можна вирішувати ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні та прогностичні завдання досудового розслідування, що в перспективі стануть доказовою базою при розгляді кримінальних проваджень у суді. На наш погляд, використання знань дерматогліфічних досліджень у комплексі з чинними методиками криміналістичних досліджень, у тому числі трасологічних, дактилоскопічних, складання психологічного портрета злочинця вплинуло б на позитивне вирішення широкого кола діагностичних завдань і побудови пошукової криміналістичної моделі злочинця.

НЕГАТИВНІ ОБСТАВИНИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ІНШИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Вероніка РЕМЕГА

Однією з обставин, що негативно впливає на ефективність досудового розслідування злочинів, учинених засудженими у виправних колоніях, є неналежний стан координації дій і взаємодії слідчих, які здійснюють кримінальне провадження у кримінально-виконавчих установах (ст. 40, 216 КПК) та оперативних підрозділів колоній (ст. 41 КПК та ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”). Серед детермінант, що сприяють такому стану взаємодії, можна виокремити такі:

відсутність належної правової бази з питань взаємодії, враховуючи, що ці питання мають вирішуватись в основному на законотворчому рівні (ч. 2 ст. 19, п. 14 ст. 92 Конституції України);

відсутність ділових, професійно виважених відносин між керівниками усіх рівнів Національної поліції України та Державної кримінально-виконавчої служби України;

невизначеність горизонтальних зв'язків на рівні конкретних адміністративно-територіальних одиниць між підрозділами Національної поліції та їх підпорядкування не керівництву територіальних управлінь (областей), а, безпосередньо, – відповідним структурним підрозділам МВС України (це, зокрема, стосується й органів досудового розслідування (ст. 38 КПК), у той самий час, коли інші правоохоронні органи мають чітку горизонтальну підпорядкованість та організаційну структуру по всій вертикалі управління;

подвійне підпорядкування органів і установ виконання покарань ДКВС України на місцях: з одного боку – ДПтС України, а з іншого – Міністерству юстиції України, що було введено всупереч вимог п. 14 ст. 92 Конституції України, відповідно до якої виключно законами визначається діяльність органів і установ виконання покарань, Указом Президента України від 9 грудня 2010 року “Про оптимізацію центральних органів державної виконавчої влади”;

незнання слідчими, що здійснюють кримінальне провадження у виправних колоніях, особливостей виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі;

професійна невідповідність оперативних підрозділів виправних колоній до проведення ОРД в умовах дії нового КПК; та ін.

Не менше проблем при досудовому розслідуванні злочинів, учинених засудженими у виправних колоніях України, створює неналежна взаємодія слідчого і відповідних структурних підрозділів кримінально-виконавчої установи, задіяних у кримінальному провадженні.

У вузькому значенні в правозастосовній діяльності цей термін у наукових джерелах визначається як взаємний зв’язок між предметами в дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь, тобто це є процес взаємозалежної, погодженої діяльності різних його суб’єктів. Такий взаємозв’язок у місцях позбавлення волі, як встановив О. Г. Колб, можливий за наявності певних умов: у взаємодії мають брати участь як мінімум, два суб’єкти – це означає, що кожен з учасників має ясно усвідомлювати, що він є суб’єктом взаємодії і виконує покладені функції разом з іншими суб’єктами; має бути окресленою спільність цілей і завдань для всіх учасників взаємодії.

По змісту зазначених умов термін “взаємодія” співпадає з терміном “координація”. Поряд з цим варто погодитись з тими ученими, які вважають, що між цими термінами немає

знака рівності, тому що координація – це функція одного із суб'єктів системи, а взаємодія – принцип діяльності, засіб контактів із суб'єктами інших систем. Більше того, координація, на відміну від взаємодії, містить у собі елементи підкорення волі координуючого органу системи, що направляє автоматичну діяльність на виконання загальних завдань, поставлених перед виконавцями. У свою чергу, взаємодія є не тільки засобом, що забезпечує виконання завдань по боротьбі із злочинністю, одночасно вона є необхідною, щоб своєчасно вжити спільно сплановані заходи у цьому напрямі. При такому підході суб'єкти діють у межах своєї компетенції, використовуючи відповідні сили, засоби і методи, а узгодження їх діяльності здійснюється шляхом суворого виконання запланованих загальних заходів.

Виходячи із зазначених та інших теоретично-методологічних підходів, можна сформулювати таке визначення “взаємодія учасників сторони обвинувачення по кримінальному провадженню у виправних колоніях”, а саме – це упорядкована на нормативно-правовому рівні діяльність визначених у кримінальному процесуальному законодавстві України осіб, які задіяні у зазначених КВУ на стороні обвинувачення, яка узгоджена між ними за об'єктами, предметом, завданнями і напрямками співпраці та спрямована на досягнення цілей кримінального провадження, а також кримінально-виконавчого законодавства.

Отже, спільними для слідчого та інших учасників сторони обвинувачення у ході їх взаємодії є такі цілі: недопущення тортур та іншого неналежного поводження щодо підозрюваних, обвинувачених, а також щодо інших учасників кримінального провадження; запобігання вчиненню засудженими нових злочинів.

Саме у цих напрямках і потребує удосконалення взаємодія слідчого при здійсненні кримінального провадження по злочинах, учинених засудженими у виправних колоніях.

ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ У ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Павло РУДЕНКО

Під час кримінального провадження виникають питання, вирішення яких потребує використання наукових, технічних або інших спеціальних знань та умінь, набутих у результаті цілеспрямованої професійної діяльності, що використовуються з метою збирання доказової інформації про злочин.

Головним з напрямів протидії зростання рівня злочинності у країні є забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Для реалізації цього потрібне своєчасне залучення експерта.

Згідно з ч. 1 ст. 69 КПК України, “експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження й стосуються сфери її знань”.

В умовах проведеної в Україні правової реформи ускладнюються завдання не тільки з розкриття скоєних злочинів, а й з доведення вини конкретних осіб як на стадії попереднього розслідування, так і на стадії судового розгляду кримінальних справ.

У кримінальному судочинстві проблема призначення і проведення експертиз займає особливе місце. Вона була і до теперішнього часу залишається досить актуальною, оскільки важлива роль у доведенні вини особи, яка вчинила злочин, належить саме експертизі.

Призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Митним кодексом України, законами України “Про судову експертизу”, “Про виконавче провадження”, Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 року за № 705/3145 (із змінами), а також іншими нормативно-правовими актами з питань судової експертизи.

Стрімке зростання потреб сучасного суспільства у використанні спеціальних знань як у рамках судочинства, так і поза цими рамками дозволяє розглядати судову експертизу як самостійний і найбільш перспективний механізм захисту прав і свобод громадян, а також інтересів держави.

Можливості судової експертизи значні, експертами встановлюються найрізноманітніші факти, що характеризують подію злочину. Перелік експертиз постійно розширюється в міру все більш широкого використання науково-технічних досягнень. Експерти надають значну допомогу в реалізації одного з важливих принципів законності – невідворотності покарання винних осіб.

При призначенні судової експертизи може виникнути проблема формулювання правильних, точних, недвозначних питань, які необхідно поставити на розгляд перед експертом. Як правило, особи, які беруть участь у справі, і суд не володі-

ють спеціальними знаннями в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла. Відповідно визначити коло питань, відповідь на які дасть можливість встановити, чи мають значення для розгляду і вирішення справи обставини, видається проблематичним.

У методичній літературі з судової експертизи є приблизні переліки питань для різних родів і видів судових експертиз. Однак при використанні типових питань завжди треба враховувати специфіку конкретної експертного завдання, не включати до постанови питання, які не стосуються справи і ставляться “на всякий випадок”. Це збільшує терміни виробництва судової експертизи, а також її вартість.

Будь-яка експертиза має свій предмет і об’єкти, від яких залежать методики дослідження. Постановка точних питань з певної точки зору є важливим моментом, на який варто звернути увагу.

Не завжди простежується чітке уявлення щодо предмета експертного дослідження, тому в постановах і ухвалах часто ставляться питання, які виходять за межі компетенції експерта, питання дублюються, порядок питань суперечить логіці дослідження, буває некоректна постановка питань, що значно ускладнює роботу експертів.

Часто не подається перелік об’єктів, що підлягають дослідженню, у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів. Якщо дослідження пов’язане з пошкодженням чи знищенням об’єктів експертизи, то має бути дозвіл на використання руйнівних методів або заборона на їх застосування.

Аналіз експертної практики свідчить про низку чинників, які впливають на якість експертних досліджень, строки виконання експертиз. Якщо слідчі та суди враховуватимуть ці чинники під час призначення експертизи, підготовки матеріалів для експертного дослідження, то це може значно скоротити повернення матеріалів без виконання, кількість

клопотань про надання документів, покращити організацію роботи експертів, а в остаточному підсумку захистити права громадян та сприяти виконанню завдань правосуддя в цілому.

Таке узагальнення експертної та судової практики застосування судами призначення експертизи може сприяти розробці положень, спрямованих на вдосконалення процесуального законодавства, а також на визначення напрямів наукової та методичної роботи в цій сфері.

ЗУПИНЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Дмитро САВАНОВ

Належна праця слідчого в кримінальному провадженні потребує постійного вдосконалення і вважається одним із напрямів підвищення ефективності виконання завдань щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників такого провадження, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинний не був обвинувачений або засуджений. Тому сутність цієї проблеми є важливою.

Відповідно до ч. 1 ст. 282 КПК України зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, якщо підстави для його зупинення припинили існувати (підозрюваний видужав, його місцеперебування встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення не лише слідчих (розшукових), а й інших процесуальних дій. КПК України не визначає процесуальну поведінку суду в разі, якщо сторона обвинувачення поновила досудове розслідування значно пізніше, ніж перестали існувати обставини для його зупинення, збираючи при цьому докази шляхом виконання інших процесуальних дій. Чи повинен суд у такому випадку визнавати докази недопустимими (і з яких підстав), чи визначати порушення строків досудового розслідування – чинне законодавство не дає чіткої відповіді. Також у ч. 1 ст. 282 КПК України вказано таке:

1. Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, також у разі потреби прове-

дення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, а яких саме дій не вказано, тобто слідчий або прокурор на свій розсуд можуть проводити процесуальні дії, які в майбутньому будуть існувати як докази в суді. Ще у цій же статті не вказано строки, за яких слідство може відновити досудове розслідування щодо кримінального провадження.

Що робити якщо підозрюваний перебуває на лікарняному (який дозволяє йому не відновлювати досудове розслідування) понад, наприклад, 12 місяців, а в ст. 219 КПК України вказано, що:

строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить:

1) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;

2) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості.

2. Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 цього Кодексу. Водночас загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості.

Беручи до уваги вищевикладене, вважаємо, що зазначені проблеми необхідно врегулювати законодавчо, чітко зазначивши у ст. 280 КПК України, що під час зупиненого досудового розслідування слідчому і прокурору заборонено приймати процесуальні рішення та вчиняти процесуальні дії, а в ст. 282 КПК України зазначити строк (наприклад, 24 години), протягом якого слідчий, прокурор зобов'язані відновити досудове розслідування, якщо підстави його зупинення від-

пали. Крім іншого, у разі порушення стороною обвинувачення вимог ст. 282 КПК України щодо несвоєчасного відновлення зупиненого досудового розслідування надати суду право визнавати це порушенням строків досудового розслідування з можливістю визнати недопустимими всі докази та незаконними процесуальні рішення, які було встановлено та прийнято поза межами таких строків.

ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ У ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Дмитро САВЧЕНКО

Однією з найважливіших причин повернення органом, який призначив експертизу, матеріалів без її здійснення, є відсутність належної уваги з боку правоохоронних органів та судів до підготовки матеріалів, у тому числі об'єктів дослідження. У зв'язку з цим через погане уявлення об'єктів дослідження повертаються без проведення експертизи 10,4 % усіх матеріалів, через неповноту матеріалів, що надаються на експертизу, повертається 80,7 %.

З боку правоохоронних органів та судів також має місце несвоєчасне задоволення клопотань експертів. Несвоєчасне надання додаткових матеріалів (бухгалтерської, будівельної документації, зразків тощо), організація оглядів об'єктів дослідження, неможливість забезпечення організації огляду об'єкта за участю всіх зацікавлених у справі осіб (наприклад представників замовника та підрядника – під час проведення судової будівельної експертизи, учасників ДТП – при проведенні експертизи дорожньо-транспортної пригоди та транспортних засобів та ін.) призводять до затягування терміну закінчення експертизи або роблять її проведення зовсім неможливим.

Другою важливою проблемою, з якою стикаються експерти при провадженні судових експертиз, є несвоєчасне залучення до провадження експертизи фахівців, відсутніх у судово-експертній установі, без укладання яких провадження експертизи неможливе, а також залучення фахівців, рівень кваліфікації яких низький та спочатку не був виявлений органом, що призначає експертизу. Це ускладнює для експерта оцінку висновків фахівців, результати якого приймаються експертом під час проведення власних досліджень та

надання висновків. Необхідність у залученні таких фахівців виникає, наприклад, при провадженні судових будівельних експертиз (фахівці з електропостачання, водопостачання), судових економічних експертиз (фахівці банків), експертиз засобів комп'ютерних технологій та ін. Достовірність, обґрунтованість їх висновків викликає сумнів, оскільки деякі з висновків не підкріплюються будь-якими серйозними дослідженнями, спостерігаються протиріччя між висновками кількох фахівців, які залучаються органом, що призначив експертизу.

У зв'язку з цим слід зазначити, що для призначення експертизи мають бути вагомими підстави, серед яких: необхідність установлення конкретних обставин справи, що підлягають доведенню; потреба у спеціальних знаннях для встановлення таких обставин.

При призначенні судової експертизи є важливим і часовий фактор, тому що своєчасність призначення судової експертизи має найчастіше важливе практичне значення для розслідування злочинів. Водночас кількість заявлених експертами і незадоволених правоохоронними органами та судами клопотань свідчить, як було зазначено раніше, і про передчасне та несвоєчасне призначення експертизи, оскільки до моменту призначення експертизи може бути відновлена певна доказова база, що надасть змогу змінити хід справи.

До окремих проблем можна віднести випадки, коли при призначенні судової експертизи орган допускає процесуальні порушення: невірно вказується орган, якому доручається провадження експертизи, статус експертизи, що призначається; при призначенні повторних експертиз не вказуються підстави та мотиви їх призначення; відсутні посилання норми процесуального законодавства, відповідно до яких призначається експертиза; не вказуються у постанові (визначенні) про призначення експертизи види та кількість об'єктів дослідження.

Варто також зазначити, що витрати, пов'язані з виїздом експерта до місця огляду об'єкта дослідження, органом, який призначає судову експертизу у кримінальних справах, зазвичай не відшкодовуються. Не відшкодовуються й витрати експерта, пов'язані з його викликом до суду як спеціаліста.

Має місце і невчасне витребування завершених судових експертиз та речових доказів органом, який призначив експертизу. Тут необхідно продовжити роботу за постійним (щомісячним) направленням відповідних листів до правоохоронних органів та судів і складання актів звірянь із ними. Аналіз окремих актів звірянь, що надходять із правоохоронних органів, показав, що є випадки надання недостовірної інформації, в якій указується на призупинення кримінальних справ представниками правоохоронних органів у зв'язку зі знаходженням матеріалів справи на експертизі, проте при перевірці цієї інформації з'ясовується, що зазначені матеріали або не надходили у провадження взагалі, або судові експертизи щодо них вже завершені.

Для вирішення виниклих під час призначення та провадження експертизи проблем потрібне подальше вивчення правоохоронними органами та судами чинного законодавства, що регулює судово-експертну діяльність в Україні, а також надання сприяння з боку органу судової експертизи у підвищенні рівня знань правоохоронних органів та судів щодо питань підготовки матеріалів призначення експертизи, можливостей того чи іншого виду експертизи. Необхідно активізувати навчально-методичну роботу з правоохоронними органами та судами через проведення лекційних занять, обговорення проблем на засіданнях круглих столів, а також на координаційних радах, що проводяться за участю правоохоронних органів.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Єва САХАРОВА

В умовах сучасного розвитку нашої держави та активної євроінтеграції актуальним постає питання щодо застосування практики Європейського суду з прав (ЄСПЛ) під час розслідування кримінальних правопорушень та здійснення доказування у кримінальному провадженні.

Так, у Конституції України у ч. 3 ст. 62 закріплено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. Доцільно вжити таку мудрість: “*Non referi quid notum sit iudici, si notum, non sit in firma, iudicii*” (Не має значення, що відомо судді, якщо це стало йому відомо не у встановленому законом порядку). Тому збирання, оцінка та перевірка доказів має здійснюватися на підставі законодавства України та правових стандартів ЄСПЛ.

Що стосується загальної теорії доказів і доказування, то позиція ЄСПЛ виходить зі змісту ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – право кожного на захист жодним чином не допускає обмеження держави у виборі правових засобів і їх реалізації у ході звинувачення. У своїх доводах ЄСПЛ виходить з теорії “рівності зброї”, тобто зрівнювання сторін не за кількісними ознаками наданих повноважень, а за процесуальним статусом у ході всього процесу, у тому числі і в суді, що підтверджує, наприклад, постанова ЄСПЛ у провадженні “Рожков проти РФ” від 31.10.2013. Сам принцип “рівності зброї” передбачає, що кожній зі сторін має бути надана розумна можливість представляти свою правову позицію, включаючи свої докази так, щоб вона не була поставлена в значно менш вигідне становище, ніж інша сторона.

Критерії недопустимості доказів ЄСПЛ віддає на розсуд національному законодавцеві, утримуючись від висування конкретних вимог.

Тому з огляду на українське процесуальне законодавство фактичні дані є недопустимими і не повинні мати значення доказів, якщо вони:

отримані внаслідок провадження дій, які взагалі не передбачені законом, чи у спосіб, який суперечить вимогам закону (відповідно до ст. 19 Конституції України “органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України”);

отримані при здійсненні процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

отримані внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

отримані з порушенням права особи на захист;

доказ, отриманий на підставі задалегідь неприпустимого (фальшивого) доказу;

отримані неналежним суб’єктом (наприклад, оперативним підрозділом, якому слідчий не давав окремого доручення на провадження негласної слідчої (розшукової) дії чи внаслідок порушення вимог закону про підслідність, а також отримані особою, яка підлягає відведенню);

отримані у вигляді показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, зокрема без роз’яснення права свідка відмовитись давати показання щодо самого себе, членів сім’ї та близьких родичів, або з введенням допитуваного в оману щодо характеру й обсягу останніх (наприклад, допит підозрюваного в ролі свідка або нероз’яснення йому чи потерпілому права відмовитись від будь-яких пока-

зань), чи із порушенням заборон та обмежень, установлених щодо окремих категорій осіб, які не можуть бути допитані як свідки;

отримані з порушенням процесуальної форми слідчої дії (наприклад, проведення обшуку без понять тощо).

Також ЄСПЛ не бере до уваги тих фактів, які не стосуються конкретної справи. У справі “Інделікато проти Італії”, незважаючи на те, що заявник подав висновки Міжнародної Амністії та заяву італійського судді про те, що у в’язниці, де перебував заявник, затримані піддавалися жорстокому поводженню, ЄСПЛ зазначив, що це не могло бути доказами у цій справі, оскільки не мало значення до конкретних обставин справи. Тож нормативним взірцем у кримінальних провадженнях в Україні є ті стандарти оцінки допустимості доказів, які демонструє ЄСПЛ у своїх провадженнях. Навіть у тих провадженнях, у яких ЄСПЛ не розглядає питання про допустимість доказів, у кримінальних провадженнях в Україні його практика може бути використана як джерело права для оцінки допустимості доказів. Ця можливість пов’язана з положеннями національного законодавства. Оскільки згідно зі ст. 87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав і свобод людини.

Отже, на підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку нашої держави та українського суспільства активно застосовується практика ЄСПЛ як джерела права під час здійснення доказування у кримінальному провадженні.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Олександр СВИРИДОВ

Одним із головних чинників ефективності кримінального судочинства України є розробленість теорії доказування, опанування її правозастосовниками та їх уміння використовувати положення цієї теорії у практичній діяльності, оскільки мистецтво судочинства, як слушно зазначав І. Бентам, за своєю сутністю є не що інше, як мистецтво доказування. Теорія доказування (теорія доказів), за справедливим твердженням В. Спасовича, “становить центральний вузол усієї системи судочинства, душу всього кримінального процесу, початок, що його рухає, утворює його сутність, яка обумовлює і судоустрій, і всі головні форми судочинства”.

Попри важливе значення теорії доказування для кримінального процесу те, що за майже півтора століття вона поповнилася новими знаннями з філософії, логіки, інформатики, психології та інших наук, та застосування у ній сучасних методів наукового пізнання, значна кількість її проблем залишається невирішеною і сьогодні.

Слід зазначити, що ще наприкінці минулого століття А. Давлетов, оцінюючи рівень розробленості теорії доказування, зазначав, що “сучасна теорія доказування (доказів) не являє собою єдиної цілісної системи, усі частини якої були б взаємопов’язаними і взаємозалежними, тобто вона не відповідає повною мірою вимогам, що ставляться до теорії”.

Отже доказування – це нерозривний цілісний процес, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні) та їх використанні для

встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження.

У розробці засад теорії доказування, важливим є подальше дослідження таких внутрішніх структурних елементів доказування, як мета, засоби, результат, а також процесуальна форма отримання доказів, яка є недосконалою, особливо щодо таких засобів доказування, як негласні слідчі (розшукові) дії. Недосконалість розроблення такої форми призводить до недостатньої ефективності застосування негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні, до слідчо-судових помилок, до порушення прав та свобод людини у кримінальному судочинстві. Актуальними для дослідження є проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, а також результатів оперативно-розшукової діяльності у доказуванні.

Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України має чималу кількість прогалин. Зокрема у ньому не міститься самого визначення поняття доказування, через що у науковців існують різні точки зору щодо цього.

Крім того, практика показує, що органи, які проводять досудове розслідування, не завжди дотримуються вимог законності у виконанні своїх обов'язків. Усе це зумовлює актуальність досліджуваної теми.

Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини кримінального провадження встановлюються органами досудового розслідування, прокурором і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності органів і осіб, які здійснюють провадження, осіб, яких вони залучають до цієї діяльності, а також те, що нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем

доказування посідає чільне місце в кримінально-процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів (її ще називають ученням про докази). У кінцевому підсумку в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності все зводиться до доказування і доказів, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Отже, аналіз процесу доказування дає можливість говорити про те, що на сучасному етапі законодавство про докази та доказування в кримінальному процесі має немало кількість прогалин, а тому потребує значного вдосконалення.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що найбільш обґрунтованою й такою, що відповідає гносеологічним та юридичним засадам, є точка зору щодо структури кримінального процесуального доказування, яке включає в себе такі структурні елементи: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для обґрунтування рішень у кримінальному провадженні. Саме така структура кримінального провадження має бути закріплена в чинному КПК України, що сприяло би ефективності не лише кримінально-процесуального доказування, а й більш ефективному виконанню завдань кримінального провадження.

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Дмитро СВОЯК

Зважаючи на те, що Кодекс України про адміністративні правопорушення застарів, а внесення до нього змін мало не-системний характер, у судовій практиці нерідко виникають правові питання, вирішення яких неможливе без застосування аналогії закону.

Можна казати про те, що практика Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини у контексті забезпечення панування верховенства права (правовладдя) “підштовхують” національну судову гілку влади до заповнення прогалин у провадженнях про притягнення осіб до адміністративної відповідальності.

Європейським судом з прав людини сформовано сталий підхід визначення критеріїв “кримінального обвинувачення” у конкретній справі. Зокрема, судом підлягають оцінці кваліфікація діянь за національним законодавством, характер правопорушення, а також суворість покарання, яке може бути застосоване до особи (наприклад, справи “Енгель та інші проти Нідерландів”, “Юсілла проти Фінляндії”, “Кемпбел та Фелл проти Сполученого Королівства”, “Лутц проти Німеччини”, “Озтюрк проти Німеччини”).

Здебільшого зважаючи на те, що відмінності у застосуванні норм матеріального та процесуального права між провадженнями щодо адміністративних та кримінальних правопорушень викликані насамперед різницею в суспільній небезпечності правопорушень, які є підставою для адміністративної та кримінальної відповідальності, Верховний Суд у постанові від 06.02.2021 у справі № 263/10894/20 зробив ви-

сновок про те, що відповідно до усталеної судової практики, яка ґрунтується на системному аналізі міжнародних актів з урахуванням рішень Конституційного Суду України, суди в певних випадках вправі застосовувати принцип аналогії закону. При цьому найбільш близьким до адміністративно-деліктної галузі права є кримінальне процесуальне законодавство.

До процедур, які не врегульовані у КУпАП, але застосовуються у судовій практиці національними судами, відноситься розгляд відводів (самовідводів) судді. Насамперед при наявності відповідних заяв учасників справи про адміністративне правопорушення про відвід судді, або встановленні обставин, які можуть свідчити про наявність підстав для самовідводу судді, визначених у ст. 75, 76 КПК України, застосовується процедура, визначена ст. 81, 82 КПК України.

За аналогією також застосовується процедура відводу захисника у справах про адміністративні правопорушення.

Питання доказів та доказування при розгляді справ про адміністративні правопорушення регулюються ст. 251 та 252 КУпАП.

Однак, ці статті не розкривають повною мірою механізми забезпечення гарантій особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, визначені у Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Отже, судами у більшості випадків, насамперед зважаючи на рішення Європейського суду з прав людини у справах “Карелін проти Росії” та “Малофеева проти Росії”, за аналогією застосовуються критерії належності й допустимості доказів, що закріплені у ст. 85–90 КПК України. Також, застосовуються не передбачені ст. 252 КУпАП критерії оцінки доказів, які містяться у ст. 94 КПК України, щодо їх достовірності та достатності.

За обставин ухилення (неотримання) за місцем проживання особою, яка притягається до адміністративної відпові-

дальності, судових повісток про виклик у судове засідання, суди, із посиланням на тези з рішень ЄСПЛ у справах “Поньомарьова проти України”, “Каракуця проти України”, що учасник справи зобов’язаний з розумним інтервалом часу сам цікавитись рухом справи, добросовісно користуватись процесуальними правам та неухильно виконувати процесуальні обов’язки, подекуди застосовують за аналогією порядок виклику таких осіб у судове засідання, який передбачений ст. 128 ЦПК України або ст. 130 КАС України, шляхом розміщення оголошення про виклик до суду на офіційному вебсайті судової влади України.

Щодо застосування аналогії закону адміністративним судом у порядку КАС України Верховний Суд у постанові від 27.12.2019 у справі № 757/42871/15-а зробив висновок, що аналогія закону допускається виключно з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб’єктів владних повноважень та лише у випадку взагалі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини.

Частиною 4 ст. 3 КК України передбачено, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Однак, як зазначає О. Г. Панчак, оскільки в науковій літературі вже давно обґрунтовано позицію про допустимість аналогії при застосуванні положень Загальної частини КК України і на практиці без неї не обходяться, така заборона потребує деякого уточнення.

У судовій практиці, при розгляді справ у порядку КУпАП, зважаючи на принцип верховенства права (правовладдя), із посиланням на рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 № 3-рп/2003 та від 02.11.2004 № 15-рп/2004, практику Європейського суду з прав людини, насамперед вищенаведені рішення, з метою дотримання відповідних гарантій на справедливий суд, за аналогією застосовуються поло-

ження ст. 69 КК України при призначенні адміністративного стягнення у справі про адміністративне правопорушення, яке з огляду на вищенаведені критерії, може бути віднесено до справ “кримінального обвинувачення”.

Особливо це стосується справ, в яких встановлюються обставини неможливості застосування певного виду стягнення через стан здоров’я особи, її скрутне матеріальне становище або ненабуття нею права, позбавлення якого передбачено санкцією відповідної норми КУпАП, тощо.

Отже, зважаючи на “застарілість” КУпАП та несистемність внесення до нього змін, судова практика, з метою забезпечення загальних засад “справедливого судочинства”, при розгляді справ про адміністративні правопорушення йде шляхом заповнення законодавчих прогалин, застосовуючи аналогію як процесуальних законів, так і закону про кримінальну відповідальність у частині призначення більш м’якого стягнення, ніж передбачено законом. З метою підвищення якості закону про адміністративну відповідальність як елементу принципу правової визначеності, найбільш доцільним є ухвалення нової редакції КУпАП.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОДОРОЛОГІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ АБО РЕЧЕЙ ПРАВОПОРУШНИКІВ ПРИКОРДОННИМИ НАРЯДАМИ

**Сергій СЕРХОВЕЦЬ
Олег КОВАЛЬЧУК**

Результати аналізу спеціальної та наукової літератури дозволили дійти висновку, що сьогодні в науці тривають активні дискусії щодо можливості використання результатів одорологічної ідентифікації як одного із методів профілактики, розкриття й розслідування злочинів та адміністративних правопорушень.

Одорологічна ідентифікація запахових слідів (людини, наркотичних засобів, психотропних, вибухових або інших речовин) може здійснюватися лабораторно або позалабораторно та спрямована на ототожнення, розпізнання, встановлення ідентичності знайденого запахового сліду (предмета) із запаховими властивостями певної особи, яка підозрюється у вчиненні правопорушення (виявлення наркотичних засобів, психотропних, вибухових чи інших речовин у багажі, вантажі, приміщеннях, транспортних засобах, на тілі людини або ідентифікація таких речовин).

Використання одорологічної ідентифікації запахових слідів або речей правопорушників під час виконання завдань з охорони державного кордону складом прикордонних нарядів, посиленого інспектором-кінологом з розшуковим собакою, передбачено Інструкцією з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України. Виявлення правопорушника під час проведення одорологічної ідентифікації запахових слідів та речей є одним із критеріїв результа-

тивного використання інспекторів-кінологів зі службовими собаками в охороні державного кордону.

Основними варіантами застосування біологічного детектора (спеціально підготовлений службовий собака) є:

ідентифікація запахового сліду особи у випадку, коли під час переслідування службовий собака підійшов до групи людей, серед яких може приховуватися правопорушник;

необхідність підтвердження належності виявленого сліду чи знайденої речі затриманій особі (з'ясування чи була знайдена річ у її користуванні або контакті з нею).

Проведенню одорологічної ідентифікації запахових слідів або речей осіб передують низка заходів, зокрема: відбір спеціально підготовленим військовослужбовцем (кінологом) запахових проб (за допомогою одорологічного приладу шляхом забору повітря з поверхні трасологічного сліду правопорушника (його предметів або речей) у відповідні пробники; зішкрібання лопаткою верхнього шару ґрунту з вібитка сліду у герметичну скляну ємність (поліетиленовий пакет); складання марлевих та/або ватних серветок, які попередньо (за 3–5 хвилин) були розкладені на трасологічному сліді особи (її предметах або речах) у герметичну скляну ємність (поліетиленовий пакет з системою Zip-Lock або пакети-слайдери); орієнтування на місцевості, визначення напрямку вітру та меж ділянки місцевості, які необхідно оглянути; ознайомлення службового собаки із запахом правопорушника відібраним з його сліду, речей або інших об'єктів, які несуть запаху інформацію; вибір місця та створення сприятливих умов для проведення одорологічної ідентифікації запахових речей правопорушників.

Окреслені варіанти використання одорологічної ідентифікації не є вичерпними та будуть залежати від погодних умов (атмосферного тиску, вологості, опадів, вітру), хитрощів, які застосовують правопорушники, рівня натренованості службового собаки та підготовленості складу прикордонного наряду до окресленого виду діяльності.

ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ОДЕРЖАННЯ ДОСТУПУ ДО ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ

Наталія СИМОНЕНКО

У 2012 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, що стало одним з перших кроків на шляху удосконалення законодавства стосовно захисту дітей у вказаній сфері.

У свою чергу, 17 березня 2021 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства” (Лансаротської конвенції) від 18.02.2021 № 1256-ІХ, в якому імплементуються положення матеріального права, що містяться у Лансаротській конвенції 2007 року, у Кримінальний кодекс України.

Варто зауважити, що вищезазначеним Законом виключено ч. 4, 5 зі ст. 301 КК України, оскільки тим же законом Кримінальний кодекс України доповнено ст. 301-1 КК України, яка передбачає відповідальність за: умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій або умисне її придбання, або умисне зберігання, ввезення в Україну, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження (ч. 1); ввезення в Україну дитячої порнографії з метою збуту чи розповсюдження або її зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою (ч. 2); виготовлення, розповсюдження, збут дитячої порнографії або примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії (ч. 3); дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені повторно або за

попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі, або примушування малолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії (ч. 4).

Санкції даної статті передбачають покарання до шести років позбавлення волі за незаконні дії з дитячою порнографією без мети її збуту та до десяти років позбавлення волі у випадку, якщо такі дії вчиняються з метою збуту, а за наявності обтяжуючих обставин – до 15 років позбавлення волі.

Законом України “Про захист суспільної моралі” (далі – Закону) № 1296-IV від 20.11.2003 (з подальшим внесенням змін і доповнень) встановлюється правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Відповідно до ст. 1 вказаного Закону визначено, що порнографія – вульгарно-натуралістична, цинічна, непристойна фіксація статевих актів, самоцільна, спеціальна демонстрація геніталій, антиетичних сцен статевого акту, сексуальних збочень, зарисовок з натури, які не відповідають моральним критеріям, ображають честь і гідність людини, спонукаючи негідні інстинкти. Відповідно до ст. 2 вказаного Закону визначено, що виробництво та обіг у будь-якій формі продукції порнографічного характеру в Україні забороняються.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону дитяча порнографія – це зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі та/або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях.

Доречно зазначити, що злочини зазначеної категорії досі залишаються поширеними та латентними як у нашій, так і у інших країнах. Сьогодні ситуація ускладнюється також тим, що все більше таких кримінальних правопорушень вчиняються за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем.

Згідно з приміткою до ст. 301-1 КК України одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій слід вважати умисним, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що у такий спосіб вона отримує доступ до дитячої порнографії (наприклад, доведено, що особа отримала такий доступ повторно або шляхом внесення плати тощо).

Так, наприклад, ОСОБА_3 отримавши за допомогою месенджера Telegram від ОСОБА_1, повідомлення з банківськими реквізитами для оплати за відеофайли порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, перерахував ОСОБА_1 за допомогою платіжного терміналу грошові кошти в сумі 320 гривень. 05.04.2021 о 05 годині 26 хвилин ОСОБА_1 за допомогою месенджера “Telegram”, через обліковий запис, відправив 3 (три) відеофайли, які містять інформацію порнографічного характеру та яка має ознаки дитячої порнографії. Згідно з висновком судово-мистецтвознавчої експертизи надані відеофайли належать до продукції порнографічного характеру, а також містять дитячу порнографію. Такі дії обвинуваченого суд розцінює як незаконний збут дитячої порнографії та кваліфікує за ч. 3 ст. 301-1 КК України.

Як вбачається з положень наведеної статті, кримінальна відповідальність може наставати вже за саму пропозицію зустрічі з дитиною, навіть якщо така зустріч не відбулась (незалежно від причин), однак особою вже були вчинені конкретні дії, спрямовані на те, щоб така зустріч відбулась.

Отже, наведені вище зміни національного законодавства удосконалюють вже існуючий механізм протидії злочинам, пов'язаним із дитячою порнографією, а права і свободи дітей у зазначеній сфері завжди перебували під особливою увагою правоохоронних органів, суду та суспільства в цілому.

УХВАЛА ПРО ЗАКІНЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ І ПРИЗНАЧЕННЯ КАСАЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Яна СКОЖОВСЬКА

Початковим етапом касаційного розгляду кримінального провадження є його підготовка, під час якої суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття касаційного провадження виконує визначені статтею 430 КПК України підготовчі дії, необхідні для касаційного розгляду. Після проведення підготовчих дій та отримання матеріалів кримінального провадження суддя-доповідач, відповідно до частини 3 статті 430 КПК України, постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду.

Норми глави 32 КПК України, присвячені врегулюванню порядку провадження в суді касаційної інстанції, не визначають вимоги до ухвали про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду. Водночас, така ухвала, як і будь-яке інше судове рішення, з урахуванням вимог частини 1 статті 370 КПК України, повинна бути законною, обґрунтованою та вмотивованою.

За своїм змістом ухвала про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду має відповідати вимогам частини 1 статті 372 КПК України і складатися з трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної.

З урахуванням пункту 1 частини 1 вказаної статті у вступній частині ухвали про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду підлягають зазначенню: 1) дата і місце її постановлення; 2) назва та склад суду, секретар судового засідання; 3) найменування (номер) кримінального провадження; 4) прізвище, ім'я і по батькові засудженого, виправданого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місця проживання; 5) закон України про кримі-

нальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, за вчинення якого засуджено або у вчиненні якого виправдано особу; 6) сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження. Як свідчать результати дослідження судової практики, відомості про секретаря судового засідання, сторони кримінального провадження та інших учасників судового провадження, з огляду на одноособовий характер ухвал про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду, у них не наводяться. Проте, в їх вступній частині відображається інформація про учасників судового провадження, які подали касаційні скарги, і судові рішення, що оскаржені ними у касаційному порядку (ухвала ККС ВС від 12.09.2019 у справі № 743/33/19, провадження № 51-3742км19).

Виходячи зі змісту пункту 2 частини 1 статті 372 КПК України, мотивувальна частина ухвали про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду повинна містити зазначення: 1) суті питання, що вирішується ухвалою, і за чією ініціативою воно розглядається; 2) встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; 3) мотивів, з яких суд виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався. Результати дослідження судової практики свідчать, що в мотивувальній частині зазначеної ухвали наводяться відомості щодо: 1) дати відкриття касаційного провадження та учасника судового провадження, на підставі касаційної скарги якого воно відкрито; 2) передбачених частиною 1 статті 430 КПК України підготовчих дій, які були проведені; 3) дат витребування та надходження до суду матеріалів кримінального провадження; 4) перевірки матеріалів кримінального провадження (ухвала ККС ВС від 19.12.2019 у справі № 487/460/19, провадження № 51-5321км19). У мотивувальній частині ухвали про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду також відображається посилання

на положення закону, яким керувався суд – статтю 430 КПК України. Поряд із цим, за загальним правилом, визначеним частиною 1 статті 433 КПК України, суд касаційної інстанції не має права досліджувати докази, у зв'язку з чим посилання на докази і мотиви неврахування окремих доказів у мотивувальній частині вказаної ухвали не наводяться.

З урахуванням пункту 3 частини 1 статті 372 КПК України, у резолютивній частині ухвали про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду підлягають зазначенню: 1) висновки суду; 2) строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження. Як свідчать результати дослідження судової практики, у резолютивній частині вказаної ухвали наводиться висновок суду про закінчення підготовки і призначення касаційного розгляду кримінального провадження за касаційною скаргою учасника кримінального провадження на оскаржені ним у касаційному порядку судові рішення, а також відображаються відомості про: 1) дату, час і місце касаційного розгляду кримінального провадження; 2) необхідність повідомлення учасників кримінального провадження, вказаних у статті 425 КПК України, про дату, час і місце касаційного розгляду та роз'яснення їм права заявити клопотання про здійснення письмового провадження за їх відсутності відповідно до положень статті 435 КПК України; 3) про остаточний характер зазначеної ухвали і неможливість її оскарження (ухвала ККС ВС від 26.11.2018 у справі № 442/644/17, провадження № 51-7872км18).

Залежно від встановлених судом обставин мотивувальна частина ухвали про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду може мати зазначення суті інших питань, які вирішуються ухвалою, та вказівку на осіб, за ініціативою яких вони розглядаються, а її резолютивна частина – висновки суду з цих питань (зокрема, стосовно конвоювання засудженого, який тримається під вартою, для участі у розгляді справи судом касаційної інстанції, та визначення

особи, на яку покладається виконання ухвали у цій частині, стосовно клопотання засудженого про призначення захисника та у разі його задоволення – про визначення органу, якому доручається призначити захисника та забезпечити його прибуття для участі в кримінальному провадженні) (ухвала ККС ВС від 21.02.2018 у справі № 203/921/16-к, провадження № 51-3129км18).

АКТУАЛЬНІСТЬ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОССЯ ТВАРИН В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Аліна СОКОЛОВА

Через розповсюдженість волосся у навколишньому середовищі воно досить часто вилучається в ході оглядів місць подій. На теперішній час релевантність висновків судових експертиз за напрямком 9.6 “Дослідження волосся” є відносно низькою, оскільки їх результати не вважаються прямими доказами. Ідентифікація волосся є суб’єктивною інтерпретацією об’єктивних критеріїв (Deedrick, Koch, 2004) і тому висновки досліджень здебільшого імовірнісні, що призвело до втрати актуальності дослідження як окремого виду експертизи. Однак асоціаціями провідних світових вчених та практиків у галузі судової експертизи і криміналістики (ENFSI, PCAST, FBI та DOI USA forensic labs, SWGMAT і под.) доведено, що в межах комплексного підходу, який включає в себе як класичні, так і прогресивні напрямки досліджень біологічних об’єктів, цей різновид експертиз є досі затребуваним. На теперішній час морфологічний аналіз є єдиним дослідженням, яке дозволяє встановити родові походження волосся тварини – таксон (єдину системну категорію). Koch (2004) наголошує на фактичній відсутності практики аналізу мітохондріальної ДНК тварин у державних експертних установах. Слід зазначити, що значну роль у зарубіжній актуалізації морфологічних методів дослідження волосся відіграє їх незначна вартість, що відповідає світовим тенденціям до раціоналізації витрат.

У минулі роки у вітчизняній правоохоронній діяльності призначення експертизи волосся тварин здійснювалися здебільшого у справах, пов’язаних із браконьерством, крадіжками, підробками або оцінкою хутряних виробів. Підви-

щення громадянської свідомості, закріплення норм моралі у суспільстві призвело до впровадження позитивної практики відстоювання гуманного відношення до тварин, появи організацій, діяльність яких спрямована на викоренення жорстокого поводження із тваринами. Досягненнями суспільства є впровадження адміністративної або кримінальної відповідальності (залежно від тяжкості злочину) за умисне заподіяння шкоди або вбивство тварини.

На теперішній час судові біологічні експертизи, об'єктами яких є волосся тварин, можуть бути призначені при розслідуванні правопорушень, пов'язаних із жорстоким поводженням з тваринами (за виключенням забою з метою харчування), задоволення садистських бажань, жаги до катувань або психологічного впливу на інших осіб шляхом демонстрування жорстокості; залученням осіб (у т. ч. неповнолітніх) та утворенням угруповань та рухів (типу “doghunters”), що пропагандують насилля, катуванням тварин за для створення і розповсюдження недопустимого контенту; дресируванням та використанням тварин для вчинення шахрайських дій, або як засобу для нанесення пошкоджень або вбивства (“травлі”); встановлення фактів штучного “стравлення” тварин для проведення боїв в якості азартних ігор та тоталізатору; крадіжками тварин з метою продажу, власного утримання, експлуатації, забою і торгівлі м'ясом або хутром (господарської худоби, хутряних тварин), шантажем або вимогою викупу (хатніх тварин “улюбленців”); протизаконним відловом, торгівлею, транспортуванням за кордон та/або з-закордону захищених законом “червонокнижних” або екзотичних тварин; браконьєрством; крадіжками хутряних виробів та сировини, їх піддробкою; необхідністю оцінки вартості виробів з хутра або сировини (у комплексі із судовою товарознавчою експертизою); протизаконною утилізацією відходів тваринництва, захоронення трупів тварин у місцях, непризначених для цих цілей; підтвердження перебування тварини у заборонених за-

коном місцях; необхідністю встановлення взаємозв'язку між особами – учасниками подій, обстановкою місця події (приміщеннями, засобами пересування), коли відбувається перенесення (обмін) мікрочастками – волоссям тварин (шерстю), закріпленими внаслідок взаємодії із хатніми тваринами або хутром від елементів одягу; розслідуванням дорожньо-транспортних пригод, за необхідності визначити, виключити або підтвердити причетність до події тварини.

У межах проведення судової експертизи волосся, об'єктами якої є волосся тварин, можуть бути вирішені такі питання: 1. Чи є надані на дослідження мікрооб'єкти волоссям (Чи є на наданих предметах волосся)? 2. Якщо так, походять вони від людини або від тварини? 3. Якщо від тварини, яка її родова (таксономічна) приналежність? Який таксон тварини, частиною шкірних покривів якого є наданий фрагмент хутра (хутряної сировини), частини виробу, виріб? 4. Який спосіб (механізм) відділення наданого волосся? 5. Чи є на наданому на дослідження волоссі ознаки пошкоджень або ін. впливу (фарбування, відбілювання, термічного впливу, зміни форми, біологічних та фізичних факторів та ін.)? 6. Чи можуть надані мікрооб'єкти (волосся) походити від тварини, зразки якої надані як зразки порівняння? (за умови надання зразків порівняння).

Установлення походження волосся тварини – це покрокове вивчення морфологічних ознак волосся – речових доказів, наданих зразків порівняння, відомих каталожних зразків волосся тварин із встановленим таксономічним походженням. Процес дослідження морфологічних ознак проводиться здебільшого із застосуванням оптичних збільшувальних пристроїв – різноманітних мікроскопів, а також хімічних реакцій та приладів, за допомогою яких встановлюються фізико-хімічні властивості волосся та нашарувань на їх поверхні (РФА, ІЧ-спектрографів, газових хроматографів).

Особливість волосся як речових доказів полягає в тому, що воно є окремим джерелом інформації і одночасно належить до слідосприймаючих об'єктів, які здатні змінюватися під впливом чинників та тривалий час зберігати характерні для них ознаки.

Отже, у випадку виявлення в ході огляду місця події волосся тварини рекомендовано використовувати можливості експертизи, оскільки це може позитивно вплинути на перебіг розслідування злочинів, пов'язаних із жорстоким ставленням до тварин, дозволити встановити якість хутряних виробів, а також сприяти визначенню кола причетних осіб, здійсненню пошуку втрачених предметів, визначенню причин дорожньо-транспортних пригод.

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Олена СОЛОВЙОВА

На даний час важливою є проблема вдосконалення правової системи України відповідно до вимог сучасності. Це визначає наявність тенденції до подальшого реформування органів досудового розслідування та необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства у питаннях забезпечення процесуальної незалежності та самостійності слідчого у своїй діяльності. Відомо, що слідчий є основним представником органів досудового розслідування, який прямо та безпосередньо виконує покладені на нього законодавством функції щодо проведення досудового розслідування. Діяльність слідчого закріплена у ст. 40 КПК України. Слід зазначити, що процесуальна незалежність слідчого закріплена в ч. 5 ст. 40 КПК України, а органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Під час детального розгляду таких понять, як “процесуальна незалежність” та “самостійність” слідчого, варто звернути увагу на те, що порівняно з КПК 1960 р., вони значно змінилися, бо були, на нашу думку, чомусь обмежені, а запобіжна – профілактична діяльність у КПК України 2012 року взагалі не відображена.

Так, за КПК України 1960 р. слідчий – це учасник кримінального процесу, уповноважений здійснювати досудове слідство. Незалежно від відомчої належності всі слідчі під час розслідування кримінальних проваджень мають однакові процесуальні права і обов'язки, проводять розслідування в одному і тому ж процесуальному порядку. Згідно з п. 17 ст. 3 КПК України “слідчий – це службова особа органу Національної поліції,

органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень”.

Слідчий уповноважений проводити самостійно всі слідчі та інші передбачені законом процесуальні дії у межах своєї компетенції, а для реалізації своїх прав та обов'язків слідчий наділений широкими процесуальними повноваженнями. Теоретики кримінально-процесуального законодавства наголошували, що для виконання покладених на слідчого завдань кожний слідчий наділений певними правами та обов'язками, а основою його повноважень є процесуальна незалежність та самостійність. Звісно, повноваження слідчого мають владний характер. Це виражається у його праві застосувати певні заходи процесуального примусу, а щодо інших виносити подання до слідчого судді про доцільність їх обрання, та в обов'язку посадових осіб та громадян виконувати приписи слідчого, коли вони надані в межах його компетенції і в установленій процесуальній формі та ін.

Звісно, розкриття злочину в багатьох випадках залежить від взаємодії між слідчим та органами дізнання. Тому КПК 1960 р. і КПК України 2012 р. наділяють слідчого певними повноваженнями і в цій сфері. Згідно із законом (зокрема ст. 40 КПК України 2012 р.) слідчий вправі надавати органам дізнання доручення та вказівки про проведення розшукових та слідчих дій, вимагати від органів дізнання співпраці щодо виконання окремих слідчих дій у кримінальних провадженнях. Доручення і вказівки слідчого надаються в письмовій формі органам дізнання та є обов'язковими для виконання. Отже, і в цьому випадку закон підкреслює владність повноважень слідчого та його головну роль під час проведення досудового слідства у кримінальних провадженнях.

Як зазначалося вище, повноваження слідчого передбачають, що при провадженні досудового слідства на нього покладаються певні обов'язки, дотримання яких гарантує виконання завдань кримінального судочинства. Згідно з сучасним кримінальним процесуальним законодавством права та обов'язки слідчого є дещо меншими. Так, у ч. 2 ст. 38 КПК України вказується, що досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою, а в ч. 4 ст. 38 КПК України зазначається, що орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування тощо. Наприклад, ст. 40 КПК України передбачає, що у більшості випадків слідчий приймає процесуальні рішення за погодженням із прокурором, і лише в ч. 5 вказаної статті, як наслідок збереження колишньої самостійності вказується, що слідчий, здійснюючи повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, в яку втручання осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. У свою чергу, органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Однак, як слушно з цього приводу наголошує В. М. Тертишник, за прокурором повинно бути закріплено не стільки право надавати обов'язкові для виконання вказівки, а і право відмінити незаконні рішення слідчого, відновлювати справедливість та законність, вносячи свої пропозиції та рекомендації тощо.

Звісно ж, розслідування кримінальних правопорушень та справедливе покарання злочинців, як і боротьба з кримінальними правопорушеннями взагалі, повинні бути спрямовані на виконання і загальнопрофілактичної функції. Разом з тим органи досудового розслідування під час виконання своїх функцій повинні бути, на нашу думку, зобов'язані також здійснювати індивідуальну профілактичну роботу: вино-

сити застереження, подання про з'ясування причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, як це було у ст. 23-1 КПК України 1960 року. Бо профілактична діяльність повинна передбачати собою систему заходів економічного, соціально-культурного та правового характеру, які застосовують державні органи та громадські організації з метою боротьби зі злочинністю, усунення причин і умов скоєння кримінальних правопорушень та запобігання їм. Звісно ж, засобами й методами виявлення причин є слідчі дії, оперативно-розшукові заходи, розвиток і узагальнення слідчої і судової практики, анкетування та опитування різних категорій осіб – слідчих, оперативних працівників, засуджених і тих, хто відбуває покарання, посадових осіб та ін.

На основі зібраної інформації необхідно сформулювати загальні й конкретні причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. У свою чергу, узагальнені матеріали повинні доводитися до публічності (наприклад, через пресу, лекції на підприємствах та т. ін.). Тому, аналізуючи все вищезазначене, пропонуємо вдосконалити функцію слідчого щодо запобіжної діяльності та внести до КПК України такий процесуальний засіб впливу, як внесення подання у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі про вжиття заходів щодо усунення виявлених причин кримінального правопорушення та закріпити його у нормах КПК України. Наприклад, “Подання про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Відповідно до якого, слідчий, прокурор, орган дізнання, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, мають право внести у відповідний державний орган або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. За цим поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати повідомлено особу, яка надіслала це подання не пізніше як у 15-денний строк”.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕКОНЛИВІСТЬ ДОКАЗІВ

Михайло СТЕЦЮК

У системі загальних засад кримінального провадження одними із головних положень вважаються правила про змагальність сторін, свободу в поданні ними суду своїх доказів і про доведення перед судом їх переконливості. Ці положення уперше до кримінального процесуального закону було імplementовано у червні 2001 р. (ст. 16-1 КПК 1960 р.), а з прийняттям у квітні 2012 р. чинного КПК України (далі – КПК) вони набули нового змісту (ст. 22), що засвідчило про європейський вектор розвитку кримінального процесу в Україні.

Змагальність передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту своїх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів в умовах дії верховенства права і законності. Для цього законом сторонам надані рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, створено гарантії для реалізації усіх процесуальних прав, передбачених КПК. Також чітко розмежовано конституційні функції обвинувачення, захисту та судового розгляду, які не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу. Підкреслено безсторонність суду, який, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, зобов'язаний створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Водночас положення про доведення перед судом переконливості наданих сторонами доказів в ст. 22 КПК не знайшли свого закріплення, що з позиції верховенства права, ознаками якого є правова визначеність, зрозумілість, ясність та передбачуваність закону, свідчить про незавершеність у нормативному відношенні означеної вище статті. Отже цілком слушно постає закономірне питання щодо правового порядку

формування переконливості доказів у кримінальному провадженні.

Відповідь на це питання слід шукати в процедурі судового розгляду, якою передбачено визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження. З цього приводу можуть проголошуватися вступні промови сторонами та іншими учасниками судового провадження. У підсумку обсяг доказів, які будуть досліджуватися та порядок їх дослідження, визначаються ухвалою суду, а в разі необхідності можуть бути змінені. Докази зі сторони обвинувачення досліджуються у першу чергу, зі сторони захисту – у другу. Процедура дослідження доказів в суді є гласною і відкритою та забезпечується повним фіксуванням технічними засобами, що слід розглядати як процесуальні гарантії формування переконливості доказів.

Дослідження за вказаних умов, поданих сторонами до суду доказів, здійснюється шляхом проведення за їх участю таких процесуальних (судових) дій як: допити обвинуваченого (ст. 351 КПК), свідка (ст. 352, 354 КПК), потерпілого (ст. 353 КПК); пред'явлення для впізнання (ст. 355 КПК); дослідження речових доказів (ст. 357 КПК), документів (ст. 358 КПК), звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК); огляд на місці (ст. 361 КПК); консультації і роз'яснення спеціаліста (ст. 360 КПК). Слід підкреслити, що застосування в судовій процедурі дослідження доказів технічних засобів фіксування (ст. 343 КПК) розширює пізнавальну здатність доказування і викликає довіру у суду та у сторін до доказів, сформованих у такий спосіб у межах судового розгляду.

Так, саме під час здійснення в судовому засіданні означених процесуальних дій відбувається поступове формування рівня довіри, рівня переконливості суду і самих сторін щодо кожного доказу та сукупності доказів, поданих й вивчених відповідно до установленого порядку. Остаточну упевненість суду в переконливості поза розумним сумнівом поданих сто-

ронами доказів сформується після їх оцінки судом в нарадчій кімнаті за ознаками належності, допустимості, достовірності й достатності та цими доказами будуть обґрунтовані ухвалені судові рішення (ст. 369 КПК).

З огляду на викладене вбачається за доцільне ст. 22 КПК доповнити частиною сьомою у такій редакції: “7. Переконливість доказів перед судом сторони доводять в межах та згідно із процедурою судового розгляду. Упевненість суду в переконливості доказів формується за участю сторін поза розумним сумнівом за критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності”.

Отже, серед правових норм, якими визначено порядок здійснення судових дій по дослідженню поданих сторонами доказів, відсутня норма, яка б передбачала судову процедуру дослідження висновку експерта як самостійного виду доказу. Цю прогалину має бути усунено на законодавчому рівні шляхом доповнення чинного КПК окремою статтею “Дослідження висновку експерта”, що позитивно позначиться на формуванні переконливості судових доказів.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ПРОЦЕСІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ, І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

**Сергій СТРИЛЕЦЬ
Юлія ПІСКУНОВА**

У процесі призначення та проведення криміналістичних судових експертиз виникає велика кількість проблемних питань. Вони носять процесуальний, методичний, освітній, особистісний характер. Нижче буде висвітлено, на наш погляд, найбільш гострі з них, виявлені причини їх виникнення та запропоновані шляхи вирішення.

У першу чергу необхідно звернути увагу на проблематику, яка бере свій початок ще в процесі проведення огляду місця події.

Насамперед, це проблеми пов'язані з порушеннями правил упаковки речових доказів, а саме:

в одну упаковку при вилученні упаковуються різноманітні об'єкти (наприклад, об'єкти зі слідами зламу, слідами тканини, слідами взуття тощо). Такі об'єкти повинні упаковуватись окремо;

вологі об'єкти поміщаються у полімерну упаковку (наприклад, зрізи стовбурів дерев у полімерні сейф-пакети);

при пакуванні об'єктів зі слідами останні контактують зі стінками упаковки, елементами кріплення. Неприпустимі випадки, коли, наприклад, гіпсовий зліпок зафіксований у картонній коробці полімерними стяжками поверх сліду;

об'єкти в упаковці не закріплені або матеріал упаковки не відповідає вимогам їх збереження, що призводить до пошкодження об'єктів дослідження чи пошкодження упаковки.

Досвід роботи з матеріалами експертних проваджень свідчить про необхідність категоричної заборони використан-

ня для пакування об'єктів у пакети для сміття та подібних засобів. Така упаковка при транспортуванні легко пошкоджується і, як правило, на дослідження до експерта потрапляє з порушенням цілісності.

Окрема проблема стосується текстової інформації, що виконується на упаковках вилучених речових доказів. Вони повинні відображати об'єктивну інформацію та не містити будь-яких висновків. Часто слідчий (дізнавач) чи інспектор-криміналіст на упаковці не вказують точну кількість вилучених об'єктів, застосовують не загальноновживані скорочення (наприклад, СПР, ВЛС, СНПВ і т. п.), указують неправильно колір та матеріал, з якого виготовлені об'єкти, що може у подальшому спровокувати порушення адвокатом у суді питання про підміну об'єкта дослідження.

Друга група проблем, з якою стикаються експерти при проведенні судових експертиз, це граматичні, а головне, термінологічні помилки при винесенні постанов про призначення судових експертиз. Це є наслідком низького рівня володіння державною мовою, незнання спеціальної криміналістичної термінології посадовими особами слідчих підрозділів, підрозділів дізнання, які мають відношення, як до складання протоколу огляду місця події, так і до розслідування кримінальних правопорушень.

Крім цього, це методично неправильно, неповно або некоректно поставлені питання ініціаторами проведення судових експертиз.

Для того, щоб правильно поставити питання на вирішення судової експертизи необхідно враховувати багато факторів, які стосуються характеру події, результатів огляду місця події, завдань, які стоять перед слідством та ін. Це, наприклад, який вид замка вилучений з місця події, чи є у матеріалах справи об'єкти для порівняння, співставленість, однорідність об'єктів, що надаються на дослідження, кількість зразків для порівняння та багато інших.

І насамкінець, нерідкі випадки, коли при виконанні судових експертиз експертами встановлюється невідповідність числа та характеру об'єктів, що надані на дослідження, числу та характеру об'єктів, вказаних у постановах про призначення експертиз.

Шляхи вирішення означених проблемних питань.

Причини вищеописаних дій криються у низькій професійній підготовці слідчих (дізнавачів) та інспекторів-криміналістів підрозділів Національної поліції на місцях, а то й взагалі халатному відношенні до роботи. Для підвищення професійної підготовки особового складу слідчих підрозділів та підрозділів дізнання, перед відповідними структурами Національної поліції необхідно ініціювати проведення занять з підвищення кваліфікації, в тому числі і практичних. До них, також, необхідно залучати провідних фахівців Експертної служби МВС. Крім цього, необхідно ініціювати введення в законодавство інституту відповідальності спеціаліста, як процесуальної особи за незадовільні результати своєї роботи.

Для вирішення означених проблемних питань з боку Експертної служби МВС необхідно ініціювати проведення періодичних спільних нарад-консультацій за участю слідчих, дізнавачів та провідних фахівців, керівників підрозділів НДЕКЦ. Необхідно налагодити шляхи комунікації за вектором слідчий (дізнавач) → експерт (керівник експертного підрозділу) для оперативного вирішення проблемних питань, що виникають у процесі призначення та проведення судових експертиз, а також надання консультацій.

ВИЯВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Леся ТАЛЪЯНЧУК

Під час несення служби працівники Державної прикордонної служби України перевіряють велику кількість документів, що надають право перетинати державний кордон України. Серед них не лише паспортні документи, нотаріальні заяви і доручення, свідоцтва про народження, документи, що супроводжують транспортні засоби, страховки, а й сертифікати про вакцинацію, сертифікати лабораторного тесту на коронавірусну інфекцію SARS-CoV-2 тощо. На жаль, виявляють не лише внесення змін у зазначені документи – часткове підроблення, а й повне, пов'язане із виготовленням документа в цілому. Особливим видом останнього є інтелектуальне підроблення, виявлення якого потребує відповідних знань та умінь його розпізнавати.

Відповідно до статистичних даних прикордонної служби, за роки незалежності виявлено 24,8 тисячі підроблених паспортних документів, 393,27 тисячі недійсних паспортів та 5 400 випадків використання чужих паспортних документів.

У паспортних документах здебільшого зустрічається часткове підроблення, яке полягає у внесенні змін у будь-які їх реквізити. Способами такого виду підроблення в паспортах є заміна сторінки із персональними даними та подвійних аркушів, додрукування фотозображення власника на полімерний сторінці та зміна персональної інформації, підчищування та дописування на паперових сторінках, підроблення відбитків печаток та штампів. Такі види підроблення виявляють у ході

перевірки із використанням відповідного спеціального технічного обладнання для дослідження документів.

Повне підроблення передбачає виготовлення документа в цілому шляхом імітації справжнього, воно поділяється на два види: матеріальне та інтелектуальне. Матеріальне визначається як повне виготовлення документа з імітацією справжнього. Цей вид підроблення в паспортних документах зустрічається доволі рідко. Зловмисникам важко непомітно, повною мірою, імітувати бланки і відобразити всі передбачені спеціальні елементи захисту. Інтелектуальне підроблення – це виготовлення відповідного за формою документа, але такого, що містить завідомо неправдиві відомості.

Незважаючи на складність, сьогодні повне підроблення документів виявляють прикордонники під час перевірки міжнародних свідоцтв про вакцинацію та сертифікатів лабораторного тесту на коронавірусну інфекцію SARS-CoV-2. Так, за статистичними даними офіційного сайту Державної прикордонної служби України, за чотири місяці 2021 року було перевірено близько 80000 таких свідоцтв, з яких 300 були недійсні. Невідповідність таких документів за наявності в них QR-коду встановлюється із використанням електронних пристроїв з програмним забезпеченням “SafeBorder”. Цей пристрій автоматизовано визначає чинність унікального електронного ідентифікатора та QR-коду в документі та його приналежності відповідній особі. Такі документи не мають спеціальних вимог до оформлення, не містять захисних елементів. Зловмисники виготовляють міжнародні сертифікати на білих аркушах паперу за допомогою струменевих принтерів. Невідповідність зрегенерованої інформації на одному із ідентифікаторів указує на підроблення документа.

Однак не всі сертифікати мають унікальний електронний ідентифікатор та QR-код. У таких випадках прикордонники вивчають зміст документа та порівнюють інформацію в паспортних документах із персональними даними у сертифі-

катах, оглядають реквізити (підписи лікаря, відбитки печатки, бланкові тексти) та визначають відповідність способам їх нанесення.

Під час подальшої перевірки оперативно перевіряється вказана інформація в документі для встановлення відсутності інтелектуального підроблення. Такий вид підроблення важко виявляється, оскільки він полягає у складанні та видачі правильного за формою та виготовленням документа, але такий документ містить свідомо неправдиві відомості.

Прикладом такого виду підроблення став випадок його виявлення у нотаріальній згоді одного з батьків на виїзд дитини, що пред'явлена іншим членом родини. У відповідним чином оформленій згоді містилась недостовірна інформація: особа, що підписувала документ, на час складання його була за межами країни. Виявлення інтелектуального повного підроблення забезпечило захист дитини.

З огляду на викладене слід зазначити, що виявлення повного підроблення – складний процес, але не неможливий, про що свідчать наведені статистичні дані. Тому пропонуємо декілька рекомендацій:

1) для виявлення матеріального підроблення: удосконалення знань і вмінь працівників, до обов'язків яких входить перевірка документів на державному кордоні; наявність зразків різноманітних документів, які пред'являються під час перетину державного кордону; покращення матеріально-технічного забезпечення підрозділів, що здійснюють перевірку та дослідження документів;

2) для виявлення інтелектуального підроблення: наявність знань не лише щодо спеціальних елементів захисту документів, але й правил їх заповнення, персоналізації; швидкий доступ до різних баз даних, інформаційних реєстрів та оперативна взаємодія із іншими правоохоронними органами для перевірки відомостей у документах.

СУЧАСНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Діана ТАРАСЕНКО

Забезпечення оперативного, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень неможливе без комплексного використання спеціальних знань у різних формах. У зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів та запровадженням конкурентної моделі судочинства, переосмислення теоретико-правових засад використання сторонами спеціальних криміналістичних знань та значення криміналістичних експертиз для розслідування кримінальних правопорушень загалом, відіграє неабияку роль.

З огляду на проведення останніми роками низки реформ у правоохоронній сфері (виокремлення із системи Національної поліції експертних підрозділів, створення нових органів досудового розслідування тощо) і тенденцію до збільшення навантаження на слідчі апарати та судово-експертні установи, належне законодавче, організаційне й методичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування та експертних підрозділів визнається одним з ключових пріоритетів.

Рушійною силою постійного включення нових видів експертиз до криміналістичних залишаються саме спеціальні криміналістичні знання, які були вироблені у процесі розробки криміналістичної доктрини і практики розслідування злочинів або ж адаптовані для цих цілей. На нашу думку, існує необхідність розробки концепції переходу на “західну” модель поділу судових експертиз, яка має передбачати низку поетапних правових, організаційних та інших заходів.

Варто зазначити, що відсутність нормативно закріплених понять окремих різновидів техніко-криміналістичних дослі-

джень, зокрема криміналістичних експертиз ускладнює розуміння їх сутності та взаємозв'язку.

Типами власне криміналістичних експертиз є нормативно закріплені їх різновиди, а саме: почеркознавча, технічна експертиза документів, трасологічна, дактилоскопічна тощо.

Комплексні ж криміналістичні експертизи поділяються на групи, в яких: 1) комплекс складається з двох і більше експертиз, що належать до криміналістичних; 2) комплекс складається з двох або більше експертиз, принаймні одна з яких не належить до криміналістичних, які своєю чергою поділяються на такі, в яких: а) у комплексі експертиз криміналістична є, так би мовити, основною, відповідно, експерт-криміналіст є провідним експертом; б) у комплексі експертиз криміналістична – другорядна, а основна – інший вид судової експертизи, відповідно експерт-криміналіст не є провідним експертом; в) комплекс складається з експертиз, в яких неможливо визначити, яка з експертиз є основною, або це можна встановити лише в процесі проведення дослідження.

На нашу думку, для усвідомлення значення криміналістичних експертиз для розслідування кримінальних правопорушень слід зазначити ознаки об'єктів криміналістичних досліджень. Ними є: існування у матеріальному світі; відношення до події, що розслідується, або ж наявність припущення щодо такого відношення; можливість збереження будь-якої доказової чи орієнтовної інформації про особу злочинця, інші матеріальні об'єкти, а також факти й обставини вчиненого кримінального правопорушення; можливість збереження інформації, що має значення для розслідування; існування в теорії криміналістичної техніки або теорії окремих видів криміналістичних експертиз відповідних прийомів, методів та засобів проведення досліджень з об'єктом.

Відповідно до визначення об'єктів криміналістичних експертиз, варто також відзначити їх різновиди, до яких належать: 1) обстановка місця події як сукупність матеріальних

об'єктів, живі істоти (люди, тварини, рослини), їх частини та продукти їх життєдіяльності; 2) трупи та їх частини; предмети та їх частини незалежно від агрегатного стану (тверді, рідкі, газоподібні) та розміру (у т. ч. мікрооб'єкти); 3) сліди-відображення живих істот, трупів та предметів, а також копії таких слідів; зображення матеріальних об'єктів; 4) властивості (голос, почерк, запах, хода тощо), явища та процеси (дії), які досліджуються через конкретні матеріальні об'єкти; 5) зразки для порівняльного дослідження; 6) матеріали кримінального провадження (протоколи, додатки до протоколів, план-схеми тощо).

Криміналістичні експертизи є частиною процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Зазначені дослідження є невід'ємною частиною, іноді навіть змістом окремих слідчих (розшукових) дій, а тому є обов'язковою прикладною складовою техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування, на чому потрібно наголошувати в навчальній літературі з криміналістики, а також під час викладання навчальних дисциплін відповідного профілю.

Отже, криміналістичну експертизу доцільно обумовлювати як частину судових експертиз, науковою основою яких є положення окремих криміналістичних теорій, дані криміналістичної техніки та судової експертології, та які полягають у дослідженні різноманітних об'єктів судовими експертами за дорученням або на замовлення сторін кримінального провадження для вирішення широкого кола як ідентифікаційних, так і неідентифікаційних завдань, та результати яких оформлюються висновками експерта й можуть використовуватись як докази у кримінальному провадженні. Це положення розкриває зміст та значення сучасних криміналістичних експертиз для розслідування кримінальних правопорушень.

НЕОБХІДНІСТЬ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ З ПИТАНЬ МІННОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Яна ТАТАРОВСЬКА

Україна належить до найбільш постраждалих від мін та вибухонебезпечних предметів регіонів світу. Міни – це солдати, які ніколи не сплять. Вони не воюють, як військові на відкритій арені бою, а завдають удару тоді, коли цього не очікуєш. Вони самотійно не обирають своїх жертв, незалежно від того, друг це чи ворог, військовий чи цивільний, матір або дитина – постраждати може будь-хто. Люди, які живуть недалеко від зони або в регіоні збройного конфлікту, повинні враховувати небезпеку від можливої навколишньої присутності мін та інших снарядів, що не розірвалися. Тому залишається велика необхідність просвітницької роботи в закладах вищої освіти, а саме навчання студентів правильного поведіння, якщо поряд міна або вибухонебезпечний предмет.

У військовому конфлікті на Донбасі, який все ще триває з 2014 року, через наземні міни та інші вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ) постраждали понад 1 000 осіб. У 2018 році 43 % жертв серед мирного населення було спричинено випадками, пов'язаними з мінами та ВЗВ. Інциденти, пов'язані з мінами, також були основною причиною жертв серед дітей. У зв'язку з цим протимінна діяльність в Україні критично необхідна для захисту цивільних громадян та підвищення їхньої обізнаності щодо наявної мінної небезпеки.

У світовій практиці питання протимінної діяльності регулюються відповідними стандартами. Міжнародні стандарти для програм у сфері гуманітарного розмінування були вперше запропоновані робочими групами на міжнародній технічній конференції, яка проводилася у Данії в липні 1996 року. Були встановлені критерії для всіх аспектів процесу розмі-

нування, рекомендовані стандарти й узгоджене нове універсальне визначення поняття “розмінування”. Наприкінці 1996 року принципи, запропоновані у Данії, були розвинуті робочою групою під керівництвом ООН. З’явилися “Міжнародні стандарти для проведення операцій з гуманітарного розмінування”, перше видання яких було опубліковане Службою Організації Об’єднаних Націй з питань протимінної діяльності (ЮНМАС) у березні 1997 року.

Сьогодні здійснюється програма “Навчання ризиків небезпек від мін та вибухонебезпечних залишків війни” (НРН-МВЗВ), яка допомагає у сфері протимінної діяльності. Вона має гарантувати обізнаність чоловіків, жінок та дітей у громадах, які постраждали від застосування мін/ВЗВ, з різними видами ризику, створюваного мінами та ВЗВ, а також заохочувати таку модель поведінки, яка знижує ризик для людей, майна і навколишнього середовища. Завдання полягає у скороченні ризику до такого рівня, за якому люди зможуть жити безпечно, зможуть відтворити середовище, в якому економічний і соціальний розвиток відбуватиметься без обмежень, обумовлених забрудненням.

У тематичному звіті ОБСЄ зазначено, що Управління ООН з координації гуманітарних питань наголосило на загрозі, яку становлять міни, боеприпаси, що не вибухнули, та інші вибухонебезпечні предмети для близько двох мільйонів цивільних осіб з обох боків лінії розмежування на Сході України.

Міністерство оборони України підрахувало, що понад 7 000 км² у підконтрольних урядові України районах та 8 000 км² у непідконтрольних урядові районах забруднені мінами, 45 протитанкових мін у полі на схід від автошляху Т1316, що веде до Первомайська, у непідконтрольних урядові України районах Луганської області є такими, що не вибухнули.

У серпні 2020 року СММ вперше зафіксувала мінометну міну (82 мм), яку було оцінено як невибухнувший боеприпас,

на узбіччі дороги біля блокпоста збройних формувань, через який регулярно проїжджають мирні жителі та спостерігачі Місії, на східній околиці невідконтрольної урядові Раївки Луганської області.

Отже, можна зазначити, що внаслідок збройного конфлікту який триває на Донбасі, Україна лідирує серед інших країн світу як найбільш забруднена мінами і вибухонебезпечними предметами країна. Про цей факт наголошують офіційні дані. Саме тому так важлива просвітницька робота у протимінній діяльності. Ми не можемо знати точно, скільки років ще триватиме цей збройний конфлікт і скільки ми будемо страждати від забруднення нашої території мінами, але ми повинні бути обізнані у протимінній діяльності.

КОНКУРЕНЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ В ІНСТИТУТІ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ

Володимир ТЕРТИШНИК

Чинний КПК України містить досить неоднозначні за змістом постулати інституту допустимості доказів. Зокрема за приписами (ч. 1 ст. 86 КПК України) “доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, установленому цим Кодексом”. А все інше, здобуте на основі процедур, передбачених іншими законами, як уважають розробники КПК України, то “матеріали” невідомого науці статусу. За таким концептом під сумнівом можуть опинитись і дані, отримані при виконанні повноважень агентств запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та протидії корупції, а також здобуті митними, прикордонними чи оперативно-розшуковими органами поза межами кримінальних проваджень.

У рішенні Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 грудня 2021 року у справі № 663/820/15-к суд прийшов до висновку, що попри загальну норму, про те, що оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, (ч. 1 ст. 41 КПК України), ч. 1 ст. 236 КПК України закріпила норму, що ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором, винятків для оперативних підрозділів не передбачено. Отже, за визначенням Суду системний аналіз п. 3 ч. 2 ст. 40, ст. 235, ст. 236 КПК України дозволяє зробити висновок про те, що виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручений відповідним оперативним підрозділам, а відтак і

отримані при виконанні такого доручення оперативними підрозділами докази є недопустимими.

Вважаємо, що тут системна проблема юридичної визначеності та якості закону, конкуренція різних за юридичною силою та змістом норм права та прецедентної практики.

Якщо формально тлумачити право, то в аналізованій справі та подібних випадках можна побачити порушення процедурних приписів закону. Але чи є відповідні процедурні порушення підставою для визнання отриманих при цьому доказів недопустимими?

Розглядаючи проблему допустимості доказів, варто звернути увагу на те, що “вирішуючи питання про застосування правил статті 87 КПК до наданих сторонами доказів, суд має виходити з того, що ці положення можуть бути підставою для визнання доказів недопустимими не за будь-якого порушення процесуального закону, а лише у випадку порушення фундаментальних прав і свобод особи, а якщо суд визнає доказ недопустимим з посиланням на частину 1 статті 87 КПК, він має зазначити, наслідком порушення якого саме фундаментального права або свободи стало отримання цього доказу та хто саме зазнав такого порушення.

З процитованого вище рішення суду не вбачається саме ознак допущених істотних порушень прав і свобод людини, а відтак і підстав визнання доказів не допустимими.

З іншого боку, недопустимість доказу закон пов’язує за приписами ст. 89 КПК України – з випадком “встановлення очевидної недопустимості доказу”. Між тим, поняття “очевидної недопустимості доказу” ні в законі, ні в судових прецедентах досі достатньою мірою не розкрито, що залишає це питання на розсуд суду.

Конституція України у ст. 62 зазначає, що “не можуть мати значення доказів дані, здобуті незаконним шляхом...”. І тут буде логічним питання щодо співвідношення концептів “законний засіб отримання доказів” у розумінні “законного

шляху отримання доказів”, з розумінням поняття “процесуальна процедура застосування законного засобу” та “порушення процедури при застосуванні законного засобу здобуття доказів”.

Формуючи концепт допустимості доказів, закон не тільки має на меті захист громадян від безпідставного вторгнення в їхні законні права та інтереси, а й виходить із того, що цей порядок містить гарантії одержання достовірної доказової інформації. Тому концепт “істотні порушення закону” доречний не при розкритті засобів отримання доказів (“законність шляху” в розумінні ст. 62 Конституції України), коли будь-який незаконний спосіб беззаперечно ставить отримані фактичні дані в статус “недопустимих доказів”, а при розкритті саме “процедури отримання доказів”, як законодавчого регламентування “законного засобу” отримання доказів, де недопустимість доказів пов’язується саме з порушенням процедури, яка кваліфікується як “істотні порушення прав людини”.

Відтак логічно буде сформулювати таке правило: “Недопустимими є доказові матеріали, які здобуті не передбаченим законом засобом, або внаслідок провокації злочину, одержані з істотним порушенням прав і свобод людини, матеріали, які отримані з порушенням передбаченої законом процедури, приписами якої створювались певні гарантії правосуддя, внаслідок чого ставиться під сумнів достовірність самих доказів”.

Тобто недопустимими є доказові матеріали, які здобуті як незаконним шляхом, так і з істотним порушенням прав і свобод людини, які отримані з таких джерел, такими засобами і в такому порядку, при яких не забезпечено належного дотримання засади верховенства права, а також ставиться під сумнів достовірність самих доказів.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Микита ТИХОНОВ

Закріплення чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) загальних положень про докази, а також засад, форм і методів фіксації доказів під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і постійний розвиток кримінально-процесуального законодавства потребує дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо проблем кримінального процесуального доказування. Однак залишаються певні недоліки та питання, які мають негативний вплив на швидке й ефективне розслідування, а також викриття вини обвинуваченого у кримінальному провадженні.

Згідно з положеннями КПК обов'язок доказування покладається на слідчого, прокурора, а також на потерпілого в установленому цим кодексом порядку.

Окремі позиції науковців ґрунтуються на визначенні неконституційності, неспроможності досягнення цілей кримінального провадження засобами, передбаченими КПК, низької ефективності процесуальної діяльності слідчого, прокурора під час розслідування тощо.

Разом з тим необхідно пам'ятати, що важливу роль у процесі доказування відіграють моральні засади, які орієнтують практичних працівників на дотримання етичних норм під час кримінального провадження, суворе дотримання законності. Вони мають сприяти усуненню з кримінального провадження таких негативних явищ, як незаконне ведення досудового розслідування, погрози, шантаж, насильство тощо.

Теоретичні положення доказів і доказування залишаються до кінця не розкритими. Вони потребують ґрунтовних наукових досліджень концептуальних підвалин і розробки на цій

основі напрямів ефективного функціонального застосування в умовах дії чинного КПК України і реалій правозастосовної практики, що склалася.

На всіх стадіях розвитку юриспруденції доказам та доказуванню відводилася значна роль. Однак, на думку Л. М. Лобойка, кримінально-процесуальне доказування – це частина кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, суду та прокуратури, що полягає в об'єктивному та професіональному збиранні, перевірці, оцінці та після цього висуванні вини чи невинуватості підозрюваного у суді.

Однак сучасний КПК має чималу кількість прогалин. Зокрема у ньому не міститься самого визначення поняття доказування, через що у науковців існують різні точки зору щодо цього.

Крім того, практика показує, що органи, які проводять досудове розслідування, не завжди дотримуються вимог законності при виконанні своїх обов'язків, що спростовує усі здобуті докази під час досудового розслідування.

Отже, аналіз процесу доказування у кримінальному судочинстві свідчить про немалою кількість прогалин, а тому потребує значного вдосконалення.

Відсутність нормативного закріплення певних положень у КПК призводить до неоднозначного тлумачення одного й того ж самого поняття. Проблему складає визначення самого поняття доказування, оскільки в КПК міститься лише перелік обставин, які складають предмет доказування.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ ВІКОВОГО ВИДОВОГО ПОДІЛУ ОСОБИСТІСНИХ ДЖЕРЕЛ В АНТИКРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Юрій ТКАЧ
Олександр ТКАЧ

Розвиток О. С. Тунтулою інноваційного розуміння вікового видового поділу особистісних джерел в антикримінальному судочинстві більш правильно представити у такій редакції :

1. Неповнолітні, які, в свою чергу, через вікові особливості сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення і передачі відомостей діляться на такі групи: 1.1. Немовлята (до 3-х років включно, які ще не вміють повноцінно спілкуватися і за рівнем психічного розвитку повинні прирівнюватися до неосудних осіб). 1.2. Дошкільнята (від 4 до 6 років включно, сприйняття навколишнього світу якими значною мірою по-дитячому спотворено і через це за рівнем психічного розвитку вони також повинні прирівнюватися до неосудних осіб). 1.3. Малолітні (від 7 до 12 років включно, які вже більш-менш адекватно сприймають навколишній світ, але за рівнем психічного розвитку, все ще досі перебувають у розвитку, що не досягли рівня повноцінної психічної діяльності і тому їх правильніше прирівнювати до обмежено осудних осіб). 1.1.1.4. Підлітки (від 13 до 17 років включно, які вже повною мірою сприймають навколишній світ, але все ще можуть піддаватися певному впливу з боку дорослих, але за рівнем розвитку психічної діяльності вже повною мірою є судними особами).

1.1.2. Дорослі (від 18 до 79 років включно, психічне сприйняття якими навколишньої дійсності не обмежене жодними віковими особливостями).

1.1.3. Перестарілі (від 80 років, коли може спостерігатися вікове спотворення психічного сприйняття навколишнього світу, що на рівні неосудності або обмеженої осудності оцінюється вже тільки згідно з висновком стаціонарної судово-психіатричної експертизи).

Викладений віковий видовий поділ особистісних джерел побудований на розробленому та поступово удосконаленому О. А. Кириченком інноваційному розумінні ступеневого сутнісного видового поділу юридичних фактів залежно від характеру зв'язку із волею людини:

1. Вольові юридичні факти (життєві обставини, що зумовлюють виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин по волі людини), що, в свою чергу, поділяються відповідно за:

1.1. Кількісним складом соціосуб'єктів, які створюють та/чи змінюють та/або припиняють певні правовідносини, на: 1.1.1. Юридичні діяння, тобто дія або бездіяльність певного соціосуб'єкта чи декількох соціосуб'єктів (взаємопов'язані і скориговані дії чи бездіяльність невеликої групи соціосуб'єктів), що зумовлюють виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин. 1.1.2. Юридичні події – взаємопов'язані і скориговані дії та/чи бездіяльність дуже великих груп соціосуб'єктів, що зумовлюють виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин, що суттєво вплинули на розвиток суспільства в цілому. 1.1.3. Юридичні явища – дія або бездіяльність сил природи, у т. ч. діяння хижих тварин, які перебувають у нерегульованих певними людьми умовах, що зумовили виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин;

1.2. Наявністю чи відсутністю вини фізичної особи на:

1.2.1. Винне діяння осудної чи обмежено осудної фізичної особи: 1.2.1.1. Малолітнього, тобто особи, яка може за певних обмежених можливостей передбачити заподіяння такого роду діянням збитків (шкоди : фізичної та/чи мате-

ріальної та/або первинної моральної і вторинної моральної шкоди; упущеної вигоди) правовому статусу того чи іншого соціосуб'єкта (фізичній та/чи юридичній особі та/або державі та/чи міждержавному утворенню). 1.2.1.2. Підлітка – особи, яка може передбачити заподіяння такого роду діянням збитків правовому статусу того чи іншого соціосуб'єкта. 1.2.1.3. Повнолітнього – особи, яка може передбачити заподіяння такого роду діянням збитків правовому статусу того чи іншого соціосуб'єкта.

1.2.2. Невинне діяння осудної чи обмежено осудної особи: 1.2.2.1. Малолітнього – особи, яка не може навіть за певних обмежених можливостей передбачити заподіяння такого роду діянням збитків правовому статусу того чи іншого соціосуб'єкта. 1.2.2.2. Підлітка – особи, яка не може передбачити заподіяння такого роду діянням збитків правовому статусу того чи іншого соціосуб'єкта. 1.2.2.3. Повнолітнього – особи, яка не може передбачити заподіяння такого роду діянням збитків правовому статусу певного соціосуб'єкта.

2. Позавольові юридичні факти (життєві обставини, що зумовлюють виникнення та/чи зміну та/або припинення правовідносин без участі людини або при повній відсутності її вини):

2.1. Позавольові юридичні факти: 2.1.1. Явища природи, що зумовили виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин. 2.1.2. Діяння хижих тварин, які знаходяться в нерегульованих людиною умовах, що зумовили виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин. 2.1.3. Діяння неосудного повнолітнього, тобто повнолітньої особи, яка не усвідомлює характеру своїх діянь і не може керувати ними, що зумовило виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин. 2.1.4. Діяння неосудного підлітка, тобто підлітка, який не усвідомлює характеру своїх діянь і не може керувати ними, що зумовило виникнення та/чи зміну та/або припинення певних право-

відносин. 2.1.5. Діяння неосудного малолітнього, тобто малолітньої особи, яка не усвідомлює характеру своїх діянь і не може керувати ними, що зумовило виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин. 2.1.6. Діяння дошкільнят, які за рівнем розвитку психічної діяльності також повинні бути прирівняні до неосудної особи, і діяння яких зумовили виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин. 2.1.7. Діяння немовлят, які за рівнем розвитку психічної діяльності, безумовно, повинні бути прирівняні до неосудної особи, і діяння яких зумовили виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин.

2.2. Позавольові юридичні поліфакти, коли паралельно і взаємопов'язано послідовно здійснюється два і більше перерахованих у п. 2.1 позавольових юридичних фактів, що призводять до єдиного результату, що обумовлює виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин.

3. Змішані юридичні факти, коли паралельно і взаємопов'язано послідовно здійснюється два і більше вольових і позавольових юридичних фактів, що призводять до єдиного результату, що обумовлює виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин.

ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКОЮ МЕРЕЖЕЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ ENFSI

Руслан ТКАЧОВ

Питання про розгляд інтеграції європейської мережі експертних установ в умовах сьогодення є важливим і актуальним. Наразі більшість судово-експертних установ України концентрують свою увагу на досвіді та практиці найвідоміших судово-експертних інституцій Європи.

Основними причинами, що викликають активізацію міжнародного судово-експертного співробітництва, є процеси інтернаціоналізації та глобалізації всіх сфер людської діяльності й стрімкий розвиток засобів комунікації, міжнародних наукових зв'язків, значне зростання міграції населення, активізація міжнародної організованої злочинності та міжнародний тероризм.

Державна судова експертиза не може функціонувати відокремленою, тобто лише в межах окремої держави. Вона не зможе ефективно виконувати свою діяльність щодо забезпечення правоохоронної діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою. Саме тому необхідно здійснювати консолідацію експертних можливостей і ресурсів, обмін досвідом роботи, облік сучасних наукових та технічних досягнень, включення дубляжу науково-методичного забезпечення, регіональний розподіл завдань між судово-експертними установами, утворення профільних експертних напрямів.

З урахуванням вищезазначеного, стає актуальною можливість співробітництва судово-експертних установ України з однією з найбільших міжнародних судово-експертних установ світу – Європейською мережею судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI)).

Офіційно створення ENFSI оформлено 20 жовтня 1995 року в Нідерландах. Тоді було обрано Правління Мережі та прийнято емблему організації. ENFSI створена за аналогією до Американської спілки директорів криміналістичних лабораторій (American Society of Crime Laboratory Directors). У 1999 році розпочато функціонування сайту Мережі, що став головним джерелом інформації про Мережу та засобом зв'язку між її членами. У 1999 році на щорічній конференції Мережі було прийнято Статут ENFSI – найважливіший документ, що регулює діяльність організації та визначає мету створення та функціонування Мережі, її структуру, фундаментальні засади діяльності, не втручаючись у національне законодавство з питань судової експертизи членів Мережі різних держав. Відповідно до Статуту, метою ENFSI є: обмін знаннями, досвідом; вдосконалення управління судово-експертною діяльністю; досягнення взаємних домовленостей у сфері криміналістики; посилення та закріплення роботи всередині асоціації; встановлення та підтримка робочих відносин з іншими аналогічними організаціями; заохочення всіх лабораторій ENFSI до дотримання передового досвіду та міжнародних стандартів забезпечення якості й компетентності.

На сьогодні до складу Мережі входить 53 експертних установи, 41 з яких перебувають в державах-членах Євросоюзу. Поширення членства всією Європою для підтримки розвитку організації – також одна з основних цілей ENFSI. Серед країн, установи яких наразі входять в європейську Мережу: Вірменія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Угорщина, Греція, Грузія, Данія, Іспанія, Шотландія, Італія, Литва, Латвія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Швеція, Швейцарія.

Діяльність ENFSI на теперішній стадії спрямована насамперед на розширення науково-методичної бази експертного виробництва та забезпечення якісного засвоєння цієї бази

експертним складом, а також впровадження наукової діяльності в практичне застосування. Основними перспективними напрямками підвищення ефективності судової експертизи є:

методично обумовлений вжиток широкого спектра різних наукових дисциплін;

інноваційні винаходи у сфері технологій, зміна ролі та значущості судової експертизи під час розслідування злочинів, що зумовлено збільшенням об'єму експертного навантаження;

цифрові технології та реконструкція місця скоєння злочину, що забезпечують можливість послідовної ступеневої фіксації результатів огляду;

об'єктивна інтерпретація мультимодальних доказів (на місці злочину зустрічається велика різноманітність типів речових доказів) – це вимагає розробки та ранжирування альтернативних гіпотез для можливого пояснення кримінальних дій;

ефективне використання мобільних технологій для проведення мережевого аналізу, що забезпечує кращий огляд місця події та прискорює розкриття злочинів;

організація та координація у сфері розвитку експертних напрямів.

Отже, аналіз сучасного стану судової експертизи та інших форм застосування спеціальних знань неможливо провести без систематичного звернення до організації та практики судової експертизи в інших країнах. Зважаючи на всі викладені відомості, можемо дійти висновку: роблячи кроки для встановлення міжнародного співробітництва з ENFSI, судово-експертні установи України можуть забезпечити собі ефективний та результативний обмін науковим і практичним досвідом та запровадження кращих світових досягнень судової експертизи в практичну діяльність.

СУЧАСНИЙ СТАН ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Сергій ТОВСТЮК

У дактилоскопічній експертизі виділяють шість основних структурних елементів дактилоскопії, котрі складають її систему, а саме основи дактилоскопії, дактилоскопічну техніку та технології, дактилоскопічну діагностику, дактилоскопічну ідентифікацію, дактилоскопічну реєстрацію, дактилоскопічну експертизу. Дактилоскопія як галузь криміналістики має науково-технічну і практичну базу, що є важливою при оцінці в суді вагомості висновку експерта. Головним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами папілярних візерунків, які залишають на місці скоєння злочину. Виділяють три види завдань, які вирішує дактилоскопічна експертиза, – це ідентифікаційні, ситуаційні та діагностичні. При визначенні завдань, які необхідно буде вирішувати у дактилоскопічній експертизі, потрібно розглянути питання, які ставляться перед експертом.

Для того, щоб провести дактилоскопічну експертизу та ідентифікувати особу за слідами папілярних візерунків рук, потрібно поетапно подолати всі стадії експертного дослідження: попереднє дослідження, роздільне дослідження, експертний експеримент, порівняльне дослідження, оцінка результатів дослідження та формулювання висновків, оформлення результатів проведеного дослідження. Важливу роль відіграють сучасні спеціальні методи: фізичні, фізико-хімічні, хімічні, мікробіологічний з виявлення слідової інформації дактилоскопічного походження, а щоб отримати якісний результат, потрібно вміло використовувати зазначені методи.

Перспектива якісного дослідження слідів у дактилоскопічній експертизі залежить саме від умілого застосування

знань, практичних навичок судовими експертами за допомогою новітніх технологій та техніки, які мають експертні установи, наприклад, це сучасне обладнання, яке використовується в дактилоскопічній лабораторії, а саме:

сучасні дактилоскопічні порошки, які досить ефективно виявляють слідову інформацію;

силіконові пасти двокомпонентного комплекту “Mikrosil” на рельєфних поверхнях;

ціаноакрилова камера, завдяки; який на практиці чітко працює ціаноакриловий метод;

DFC камера, що є ефективною складовою при застосуванні нінгідринового методу, який чітко працює на папері та грошових банкнотах;

ліхтар “OPTIMAX™ Multi-lite™ LED FORENSIC LIGHT SOURCE KIT” з насадками, що випромінюють світло з різною довжиною хвилі з використанням жовтого, червоного, оранжевого світлофільтрів, використовуючи які можливо побачити невидимі неозброєним оком папілярні візерунки, які потім фотографуються на поверхні;

флуоресцентні порошки, набір “DNA Free Latent Print Kit DNALP100” після використання якого можливо проводити молекулярно-генетичні дослідження, тощо.

Ефективне застосування хімічних методів, що базуються на основі розчинів, які виготовляються в лабораторних умовах, дає змогу виявляти якісний дактилоскопічний матеріал для дослідження, та навіть давні сліди, які, здавалось би, неможливо виявити фізичними методами. Технічний прогрес дозволив упорядкувати і систематизувати дактилоскопічну інформацію шляхом створення автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем “АДІС”. Дієвість і результативність цього напряму залежить від якісної слідової інформації дактилоскопічного походження та зразків відбитків пальців рук, що надаються для порівняльного дослідження, з яких і формується масив даних обласного та центрального

рівня. Використання ідентифікаційних систем “АДІС” є актуальним і перспективним, тому що, провівши пошук за масивом, установлюють особу, а щоб притягнути до кримінальної відповідальності правопорушника, відповідно далі призначається дактилоскопічна експертиза, у якій висновком експерта підтверджується факт винуватості підозрюваного. Сучасні дактилоскопічні сканери мають важливе значення для оперативної обробки інформації дактилоскопічного походження, що своєю чергою теж відіграє важливу роль для швидкого пошуку та ідентифікації осіб.

Дослідження потожирових слідів папілярних візерунків можливе навіть за фрагментами слідів пальців рук. У таких випадках проводять порождеоскопічне дослідження, тобто якщо у сліді відобразились декілька папілярних ліній з ознаками та елементами мікрорельєфу, а саме пори та контури папілярних ліній, завдяки ним можливо встановити збіг при порівнянні зі зразками відбитків пальців рук.

Важливо зазначити також, що виникають проблемні питання під час проведення дактилоскопічних експертиз, які мають причинно-наслідковий зв'язок під час фіксації та вилучення слідів папілярних візерунків рук у ході проведення оглядів місць подій:

це порушення правил упакування предметів, використання дактилоскопічних порошків без попередньої перевірки ефективності їхньої роботи на поверхнях;

використання магнітних порошків на металевих поверхнях;

використання силіконових паст за низьких температур без попереднього підігрівання компаунда;

ігнорування рекомендацій щодо вилучення слідів рук разом із предметом–слідоносієм;

відмова від спроби виявити сліди рук на забруднених поверхнях.

Отже, можна зазначити, що розробка та цілеспрямоване упровадження перспективних методів, використання новітніх технологій і криміналістичної техніки при проведенні дактилоскопічної експертизи є одним з пріоритетних напрямів роботи правоохоронних органів України.

ПОНЯТТЯ ПИШУЧИХ ПРИЛАДІВ З ТЕРМОХРОМНИМ ЧОРНИЛОМ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПИСІВ, ЩО ВИКОНАНІ НИМИ, ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПЕВНИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ

Олексій ТОРХОВ

Останніми десятиріччями серед криміналістів переважають погляди, що технічне дослідження рукописних записів та пишучих приборів, якими вони виконані, є достатньо засвоєною сферою теоретичних і практичних знань. Зменшення випадків та обсягів таких досліджень унаслідок розповсюдження комп'ютерних технологій нібито також указують на користь цієї позиції. Між тим з огляду на інші наявних тенденції вважається доцільним поглиблення науково-методичної роботи в цьому напрямі. Приклад застосування новітніх технологій у виробництві пишучих приладів та вдосконалення сучасних матеріалів письма – поява на споживчому ринку ручок з чорнилом, що раніше не виступало об'єктом СТЕД, а саме – термохромним чорнилом. Штрихи записів, що виконані такими ручками, після нанесення на папір мають здатність зникати внаслідок термічного впливу (приблизно +60–70 °С), після чого вони невизначено тривалий час залишаються невидимими без втрати своїх фізичних властивостей, а за бажання можуть бути відновлені під впливом низької температури. На жаль, будь-які вітчизняні методичні рекомендації щодо дослідження подібних об'єктів відсутні. Між тим такі пишучі прилади можуть використовуватися зловмисниками при скоєнні певних видів злочинів, а саме: “Шахрайство” (ст. 190 КК); “Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів” (ст. 358 КК); “Службове підроблення” (ст. 366 КК). Тому при розслідуванні цих видів злочинів актуально

володіти теоретичними знаннями щодо можливостей указаних пишучих приладів та практичними навичками їх дослідження.

У січні 2019 року до Миколаївського НДЕКЦ МВС на дослідження надійшла послужна книжка моряка, в якій на чотирьох сторінках були наявні записи про стажування, відбитки печаток та підписи. На інших чотирьох сторінках, з 8-ї по 11-ту, були тільки відбитки печаток, але відсутні будь-які написи та підписи. Згідно з обставинами справи, в березні 2018 року в приміщенні миколаївського офісу ПП “KSS-Trans Ship” власник забрав свою послужну книжку моряка, де відповідні посадові особи на сторінках 8–11 внесли відомості щодо стажування на різних судах закордонного плавання. Але через деякий час, (протягом року), ці написи зникли. На вирішення експертизи були поставлені запитання про наявність/відсутність у графах первинних рукописних записів та їх зміст. При дослідженні експерт установив: на вказаних сторінках документа наявні рельєфні безбарвні вдавнені штрихи рукописних записів, які було виконано невизначеним пишучим приладом. Фотозйомка в кососпрямованому світлі не дала бажаних результатів через малий рельєф, щільність паперу та, імовірно, незначний натиск пишучого приладу. Також малоефективними виявились спроби дослідження об’єкта в інфрачервоній та ультрафіолетовій зонах. Лише при дослідженні у видимій області спектра (синій, зеленій та помаранчевій зонах) було досягнуто деяких позитивних результатів – сфотографовано чорно-біле світіння безбарвної речовини штрихів (інфрачервона люмінесценція). Останнім із неруйнуючих методів було застосовано охолодження поверхні паперу (метод криогенної обробки), інформацію про який взято з публікації в криміналістичній періодиці. Об’єкт на 20 секунд було розміщено в морозильній камері холодильника. У результаті цього під впливом низької температури (–18 °С) усі невидимі записи були відновлені в повному обся-

зі, причому відновився не тільки зміст записів, але й первісні кольори штрихів: синій (на сторінках 8, 9) та темно-сірий (на сторінках 10, 11). Таким чином, найбільш ефективним методом відновлення змісту записів, що нанесено пишучим приладом з термохромним чорнилом, є метод, який ніяк не описаний у вітчизняній криміналістиці, – метод охолодження поверхні паперу (криогенної обробки), оскільки він достатньо простий та дозволяє відновити не тільки зміст запису, але й колір штрихів.

Уперше в масовий вжиток ручки з термохромним чорнилом, а саме модель Pilot Frixion Ball 0,7, ввела в 2007 році японська компанія PILOT CORPORATION. Тому для подальшого дослідження особливостей записів, що нанесені термохромним чорнилом, нами було використано саме такий пишучий прилад – ручка Pilot Frixion Ball 0,7 (зі стрижнем BLS-FR7 V, діаметр кульки – 0,7 мм). Пишучий вузол її конструктивно аналогічний вузлу звичайної кулькової ручки. Він складається з кульки, що завальцована у гніздо накопичувача, до якого прикріплено капсулу з фарбувальною речовиною. Суттєве доповнення та конструктивний вузол, що відрізняє такі ручки від інших пишучих приладів, – наявність твердої напівпрозорої гумки у верхній частині ручки, на протилежному кінці від пишучого вузла. Слід зазначити, що фактично чорнило не стирається, а стає безбарвними під впливом температури. Це можливо виконати оперативно за допомогою гумки на кінчику ручки, варто лише потерти нею напис на папері – поверхня нагрівається від тертя, і чорнило зникає, тобто знебарвлюється. Крім цього, процедуру знебарвлення тексту можна виконати іншим способом, нагріваючи аркуш паперу вище 65 °С. Наприклад, запальничкою, феном, праскою тощо.

При мікроскопічному дослідженні штрихів, що нанесені цією ручкою з термохромним чорнилом, нами було визначено комплекс їх морфологічних ознак, більшість яких збігаються

з ознаками звичайних гелевих ручок. Поряд з цим у виділеному комплексі наявні додаткові ознаки, що характерні саме для ручок з термохромним чорнилом. Також суттєвими доповненнями комплексу є виявлені ознаки механічно-термічного впливу спеціальної гумки та ознаки знебарвлення записів за допомогою нагрівальних пристроїв. Усе це може стати основою майбутньої методики дослідження пишучих приладів такого типу.

З моменту вищевказаного випадку з експертної практики Миколаївського НДЕКЦ МВС пройшло чимало часу. Різкого сплеску певних злочинів з використанням пишучих приладів з термохромним чорнилом за ці роки не сталося. Однак ніхто не може передбачити, які тенденції можливі в майбутньому, тим більше в такому виді злочинів, де багато залежить як від нових схем поведінки і маніпулювання потенційними жертвами, так і від нових технічних можливостей.

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Сергій ХАМАЙКО

Рівень забезпечення належного захисту учасників кримінального судочинства є своєрідним мірилом ефективності діяльності правоохоронної та судової систем. Безпеку участі свідків, потерпілих та інших осіб варто розглядати як один з визначальних критеріїв співпраці учасників кримінального судочинства з органами правоохоронної та судової систем з метою досягнення цілей кримінального процесу та правосуддя в цілому.

Негативні наслідки для виявлення, фіксації, розкриття та розгляду в судах усіх інстанцій вчинених кримінальних правопорушень виникають як наслідок насильства, погроз, залякувань, підкупу, тощо відносно учасників кримінального судочинства чи членів їх родин.

Ухилення учасників кримінального судочинства від виконання процесуальних обов'язків є значною перешкодою в діяльності правоохоронних та судових органів як в Україні, так і в усьому світі.

Питання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу на різних етапах розвитку та становлення юридичної науки досліджувалися цілою плеядою правників, таких як: О. В. Бардацька, В. П. Бахін, Б. Т. Безлепкін, В. І. Бояров, Л. В. Брусніцин, О. І. Бунін, В. В. Войников, В. І. Галаган, О. І. Габро, О. М. Гогусь, О. О. Гриньків, Т. І. Грузінова, М. В. Гузела, П. В. Діхтієвський, Є. В. Жариков, О. О. Зайцев, В. С. Зеленецький, Л. Б. Ільковець, О. В. Капліна, В. В. Король, М. І. Костін, В. І. Крайнов, А. О. Ляш, І. А. Малютін, В. І. Маринів, О. В. Мельник, А. М. Орлеан, Т. І. Панасюк, Т. В. Пацалова, М. А. Погорєцький, Г. П. Середа, К. Д. Шев-

ченко, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, О. Г. Шило, Б. В. Щур та ін.

Проте існування низки проблем нормативного та практичного характеру на цьому етапі розвитку кримінальної системи України потребує їх подальшого опрацювання та вирішення.

Метою дослідження є проведення загального аналізу вітчизняного законодавчого забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та виділення основних перспективних напрямів його подальшого розвитку.

На сучасному етапі Україна переживає глобальні реформи практично в усіх сферах. Досить значимі перетворення проведено в правоохоронній системі: оновлення органів прокуратури та національної поліції, створення якісно нових правоохоронних органів – Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки.

Однак у своїй діяльності працівники цих органів стикаються з вкрай застарілою та неефективною системою забезпечення безпеки осіб, що нівелює в певній частині зусилля щодо протидії злочинності.

Зокрема, однією основних проблем є невідповідність нормативного регулювання сучасному рівню розвитку суспільних відносин та процесів виявлення та обміну інформацією.

Морально та процесуально застаріла система забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства явно ставить під загрозу ефективність діяльності правоохоронних та судових органів.

До цього часу основним нормативним актом (Базовим законом) є Закон України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть у кримінальному судочинстві” від 23.12.1991 з подальшими змінами. Цей акт визначає загальні підстави, порядок здійснення відповідними правоохоронними органами

України заходів щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Норми законів України “Про державний захист суддів та працівників правоохоронних органів” та “Про запобігання корупції” в цілому ж кореспондують до Базового закону.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України у понад як 20 статтях згадується про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, однак юридичні норми та конструкції, які напряду врегульовують правові та організаційні аспекти забезпечення безпеки учасників відсутні.

Важливим кроком для розвитку як гарантій безпеки учасників, так і діяльності кримінальної системи України в цілому, стала ратифікація ряду нормативних актів міжнародного права, таких як Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. з відповідними протоколами до неї, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. та Другий додатковий протокол до неї 2001 р., Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р., Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям та в практиці Європейського Суду з прав людини, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р.

З метою приведення функціонування існуючої системи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя в Україні відповідно до реалій сьогодення, міжнародних стандартів і рекомендацій, а також кращих іноземних практик у цій сфері правовідносин групою народних депутатів в липні 2021 року подано на розгляд Верховної ради України проект Закону України “Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочин-

ства та інших осіб в інтересах правосуддя” (реест. № 5751 від 12.07.2021).

Проект містить цікаві новели з приводу створення дворівневої системи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: спеціальними підрозділами правоохоронних органів та центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом – Національним агентством з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, якому буде передано функції забезпечення безпеки особи, взятої під захист, у випадках існування підвищеного рівня загроз (визначених у законопроекті), а комплекс заходів щодо неї розширюється можливістю переселення в інше тимчасове чи постійне місце проживання (у тому числі за кордон), зміни документів та/або зовнішності, прийняття Національної стратегії забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Аналізуючи Базовий закон, необхідно відмітити нагальну необхідність розширення кола учасників, які не охоплюються його дією, зокрема щодо осіб, які співпрацюють на конфіденційній основі з оперативними підрозділами, та осіб, які виконують спеціальне завдання для викриття організованої групи, а також особами, які залучені до конфіденційного співробітництва, безпосередньо слідчим під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку, доцільно розробити механізм визначення ступеня важливості інформації, яку має повідомити відповідний учасник кримінального судочинства, та його роль у викритті протиправної діяльності інших осіб. Насамперед це має стосуватись тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, які вчиняються організованими групами та пов’язані з торгівлею людьми, незаконним обігом наркотичних засобів та зброї, тощо.

З практичної точки зору цікавий досвід Польщі з приводу використання інституту “Коронного свідка”, запроваджено-

го у 1997 році для протидії виключно організованим формам злочинності. Визначення статусу, порядку залучення “коронних свідків” визначається відповідно до Ustawy o Świadku koronnym z dnia 25 czerwca 1997 r.

Інститут “коронного свідка” заснований на наданні винному або співучаснику злочину можливості бути повністю вільним від кримінальної відповідальності в обмін на його допомогу у розкритті та роз’ясненні обставин відомих йому злочинів.

Після досягнення домовленості прокурор, який веде попереднє слідство, попередньо отримавши згоду апеляційного прокурора звертається до суду з клопотанням про визнання свідчень цього свідка у якості доказів.

Рішення про визначення статусу “коронного свідка” приймає суд, який буде розглядати справу. Суд повинен пересвідчитись, що рішення фігуранта стати “коронним свідком” добровільне, свідоме, ухвалене ним без будь-якого тиску. На сучасному етапі схожий механізм передбачено чинним КПК України для угод про визнання винуватості з урахуванням законодавчих відмінностей та обмежень.

Разом з тим, свідчення коронного свідка не повинні прийматись без будь-якого застереження. Як доречно зазначає П. Л. Фріс, бажання уникнути відповідальності може спонукати такого свідка оговорити інших, свідчити про обставини, яких фактично не існувало і т. ін. Необхідно мати на увазі, що в цьому випадку правоохоронні органи будуть мати справу з особами, моральні якості яких далеко не завжди можуть бути оцінені високо. Тому докази, які здобуті за допомогою коронного свідка, повинні підтверджуватись іншими здобутими по справі доказами і докладно перевірятись.

Запровадження в Польщі інституту коронного свідка не обійшлося без опору як з боку представників правової доктрини та кримінальних практиків (суддів, прокурорів, адвокатів, поліцейських), так і деяких політиків, журналістів та

журналістів зважаючи на загрозу порушення принципів правосуддя.

Хоча інструмент у формі коронного свідка не є ідеальним рішенням з точки зору справедливості, однак важко знайти ефективніший засіб доказу, ніж надійний звіт із самого “серця темряви”. Сучасний досвід боротьби зі злочинними організаціями свідчить, що збитки, спричинені неспроможністю покарати одного винного та можливою потребою фінансово підтримати його на початку свого існування за новими правилами, незрівнянно нижчі за вигоди, отримані від виявлення та покарання винних у попередніх злочинах, відшкодування чи принаймні що частково становлять заподіяну ними шкоду.

Інститут “коронного свідка” зважаючи на ефективність, може бути адаптованим до застосування і в Україні за умов раціональної імплементації до українського законодавства та відповідного цільового бюджетного фінансування.

Як одне з проблемних питань правосуддя також доречно зазначити відсутність в Україні державних цільових програм щодо захисту свідків та інших учасників кримінального судочинства.

Крім того, недостатньою мірою на законодавчому рівні вирішено питання відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 386 КК України, – перешкоджання з’явленню свідка, потерпілого експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку. Так, відповідно до санкції статті передбачено нетяжке покарання у вигляді штрафу від 50 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до 2 років або арешту на строк до 6 місяців.

Найвні статистичні дані свідчать про недостатньо активну діяльність правоохоронних органів щодо розслідування кримінальних правопорушень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 386 КК України. За 2019–2022 роки по Україні судами розглянуто лише 3 такі

кримінальні провадження, що є кричущим індикатором латентності протиправного пливу на осіб, які беруть участь у здійсненні правосуддя.

Реальний же рівень протиправного пливу на учасників кримінального судочинства під час здійснення правосуддя в різних його формах становить від 30 до 40 %.

Отже, проведений загальний аналіз чинного законодавства України з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства засвідчив наявність системних проблем, застарілість норм правового регулювання цих відносин. За таких умов необхідно щонайменше оновити законодавчу базу, прийняти програми захисту відповідних категорій учасників, посилити відповідальність за протидію виконанню учасниками кримінального судочинства своїх обов'язків, передбачити достатнє фінансування заходів безпеки окремою статтею Державного бюджету.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ

Сергій ЦАРЕНКО
Катерина ЦАРЕНКО

Згідно зі ст. 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів може бути відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

У ст. 23 ЦК України визначено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

Відповідно до вимог Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду”, чч. 1, 2, 7 ст. 1176 ЦК України, шкода в порядку, передбаченому цими нормами, може бути відшкодована лише внаслідок обставин,

визначених ст. 1 цього Закону, а право на її відшкодування виникає у випадках, зазначених у ст. 2 Закону.

Пунктом 1 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” передбачено, що підлягає відшкодування шкода, завдана громадянинуві внаслідок незаконного засудження, незаконного притягнення як обвинуваченого, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян. За правилами п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених цим Законом, виникає у випадках закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю у діянні складу злочину або недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину.

Також відповідно до п. 5 ст. 3 Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” відшкодуванню громадянинуві підлягає моральна шкода у випадках незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян. У випадках, зазначених

у частині першій цієї статті, завдана шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду. Статтею 4 Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” передбачено, що відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, якщо незаконні дії органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зв’язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Водночас ст. 4 передбачає відшкодування шкоди у випадках, передбачених пунктами 1, 3, 4 і 5 ст. 3 цього Закону, провадиться за рахунок коштів державного бюджету. Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться, виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом. Межі відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом визначаються судом у розмірі, співмірному з мінімальним розміром заробітної плати, визначеної законодавством за кожен місяць перебування під слідством чи судом, виходячи з мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент відшкодування.

Отже, розмір відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями (бездіяльністю) правоохоронного органу або судових органів є важливою гарантією захисту прав та законних інтересів громадян, та недопущення порушень під час провадження у кримінальних справах.

ВИБІР МІСЦЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ДИТИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Мар'яна ЧЕРВІНКО

Правильний вибір місця допиту неповнолітнього під час досудового розслідування має важливе значення, оскільки загальна атмосфера, вигляд приміщення по-різному впливають на дитину та можливість встановлення з нею контакту.

На думку К. О. Чаплинського, плануючи місце проведення допиту, слід враховувати слідчу ситуацію, яка склалася, інформацію, яка отримана у кримінальному провадженні, та тактичні міркування.

Одні науковці звертають увагу на те, що допит неповнолітнього слід проводити у неофіційній обстановці. Так, Н. В. Павлюк зазначає, що допит неповнолітніх молодших вікових груп найдоцільніше проводити в обстановці, добре знайомій і звичній для допитуваного, – дитячому садку, школі чи квартирі неповнолітнього або близьких йому осіб. А. І. Кунтій теж підтримує таку думку та відмічає, що обстановку, подібну до тієї, яка вдома, у школі, можна створити і в іншому місці. Т. П. Матюшкова зазначає, що тактично правильно проводити допит неповнолітнього потерпілого від зґвалтування удома, однак якщо місце проживання неповнолітнього є місцем скоєння злочину – то допит доцільно проводити за місцем проживання родичів неповнолітнього. Цієї ж думки притримуються І. В. Басиста та С. О. Пришляк, які також зазначають, що при виборі місця допиту неповнолітнього потерпілого слід дотримуватись вимог конфіденційності, оскільки ні сам факт допиту, ні місце його проведення не повинні стати предметом обговорення знайомих, однокласників, сусідів допитуваного чи інших сторонніх осіб.

Такі науковці, як А. В. Гриненко, Н. І. Гуковська, А. І. Долгова, Г. В. Каткова, Г. К. Кожевников, Г. М. Міньков-

ський, О. М. Процюк, О. О. Сольонова зазначають про необхідність проведення допиту неповнолітнього у кабінеті слідчого. Мова йде про підозрюваного чи обвинуваченого, який належить до старшої вікової групи.

На нашу думку, допит неповнолітнього, незалежно від його процесуального статусу у кримінальному провадженні, повинен проводитись за методикою “Зелена кімната” у спеціально облаштованому приміщенні. Приміщення “зеленої кімнати” складається з двох суміжних приміщень – терапевтичного та технічного, між якими встановлено скло позавізуального спостереження. Ця кімната повинна бути облаштована з урахуванням вікових вимог дітей (у ній повинні знаходитись меблі, іграшки, папір, олівці тощо) та створювати у неповнолітнього відчуття затишку, спокою та дому. Усі інші учасники допиту, а саме законний представник, захисник, прокурор перебувають у робочому приміщенні, поза склом візуального спостереження, та не зможуть жестами, поглядом чи іншим чином впливати на свідчення дитини. Таким чином, “Зелена кімната” сприяє наданню правдивих показань.

Н. Е. Мілорадова та Н. О. Пашко звертають увагу на те, що для того щоб допомогти неповнолітньому впоратися з переживаннями, послабити дію захисних механізмів психіки, які блокують спогади про подію, важливо дотримуватись “формули ефективної взаємодії з дитиною”: взаємодія безпечно-го місця та безпечно-го дорослого створює у дитини відчуття безпеки.

Коли дитина відчуває себе у безпеці, то знижується рівень тривоги та “вмикається” центр мозку, лобні долі, які відповідають за відтворення інформації та встановлення причинно-наслідкових зв’язків. Тільки у цьому стані дитина зможе розказати про кримінальне правопорушення. Саме така формула і лежить в основі методики “Зелена кімната”.

Водночас головною метою, а також специфікою указаних спеціальних приміщень є можливість здійснення аудіо- та ві-

деозапису процесу допиту дітей, які потерпіли внаслідок злочину чи стали свідками сексуального насильства або експлуатації, інших злочинів або такими, які підозрюються у вчиненні злочинів (за допомогою спеціальних методик, дружніх до дитини), та можливість подальшого використання здійсненого запису в ході досудового розслідування без проведення повторних допитів і, відповідно, без повторного травмування психіки дитини.

Для зменшення часу підготовки та бюрократичних перепон, доцільно закріпити електронний порядок бронювання “зеленої кімнати” за допомогою онлайн-журналу. Такий журнал дасть можливість побачити вільні години кімнати, узгодити цей час з іншими учасниками слідчої (розшукової) дії, розрахувати час на дорогу та інші організаційні моменти. Важливо, щоб бронювати “зелену кімнату” міг лише учасник кримінального провадження, який бере участь у допиті неповнолітнього, – дізнавач, слідчий, прокурор, захисник, слідчий суддя, суддя, який би зазначав свої відповідні дані – номер службового посвідчення, номер свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю тощо. На підтвердження бронювання, система могла б відправляти смс-повідомлення з датою та часом бронювання, місцезнаходженням кімнати не тільки особі, яка бронювала “зелену кімнату”, але й іншим учасникам, номери телефонів яких зазначались під час реєстрації.

Отже, проводити допит неповнолітнього під час досудового розслідування доцільно з використанням методики “Зелена кімната” у спеціально облаштованому приміщенні. Таке приміщення надає дитині відчуття безпеки та захищеності; сприяє встановленню психологічного контакту; дає можливість подальшого використання відеозапису ходу проведення слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні для недопущення повторного допиту і травмування дитини.

ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ У ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ТРАСОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Владислав ЧЕРНІГОВ

Сучасний рівень злочинності у нашій державі диктує необхідність пошуку та впровадження у практичну діяльність з розслідування злочинів нових засобів та методів експертного дослідження слідів та речових доказів. Незважаючи на те, що з початку 2000-х років розвиток високих технологій підштовхнув до появи нових (наприклад, судової комп'ютерно-технічної експертизи, експертизи голограм, матеріалів та засобів відеозвукозапису та інших) та вдосконалення на основі нових знань вже наявних видів експертиз (експертизи речовин потожирових слідів людини, ДНК, одорологічної, товарознавчої та інших), то одним із найбільш розроблених напрямків експертного дослідження є криміналістичні дослідження слідів-відображень. До них у вузькому значенні слова належать сліди-відображення, а також сліди-предмети та сліди-речовини, що відображають слідову картину події.

Варто визнати, що трасологічна експертиза з часів перших монографій вітчизняних та зарубіжних криміналістів-трасологів до досліджень вчених-криміналістів останніх років зробила у своєму розвитку великий якісний стрибок. Ще 30 років тому експертами в основному проводилися експертизи з так званих традиційних трасологічних об'єктів – слідів взуття, знарядь злочину, транспортних засобів, а також свинцевих plomb, замків тощо. Вкрай рідко досліджувалися інші криміналістичні об'єкти. З розвитком теорії судової експертизи, розробкою науково-обґрунтованих методик дослідження та впровадженням сучасних науково-технічних засобів та методів у практиці трасологічних експертиз стало можливим дослідження таких складних об'єктів, як мікротраси,

сліди шкірного покриву людини, сліди свердління, повного розпилу, сліди впливу на механізм пристроїв та обладнання (наприклад, лічильників газу тощо).

Так, сучасна методика експертного дослідження слідів зубів (одонтоскопія) передбачає використання нових зліпочних мас (Zetaplus, Protesil, Panasil та інших) з метою моделювання та отримання зразків для порівняльного дослідження. Для дослідження дна сліду застосовується метод рентгенографії; для встановлення механізму утворення слідів та відображення ознак використовується апарат, що відтворює рух нижньої щелепи – артикулятор; для фіксації, у момент експериментального експерименту, моделей щелеп у центральному становищі – оклюдатор і под.

Можна сказати, що зазначені вище зліпні маси досить активно застосовуються в копіюванні та моделюванні об'ємних слідів знарядь злочину, слідів взуття.

У зв'язку з розробкою нових видів слідокопіювальних плівок і паст стали більше вилучатися і досліджуватися сліди вушної раковини, губ, сліди інших ділянок шкіри людини (чола, носа, підборіддя та ін.).

Особливе значення у розслідуванні злочинів надається результатам дослідження мікрооб'єктів – матеріальним об'єктам, зокрема мікрочастинкам (тіла із стійкою зовнішньою формою), які від інших об'єктів у процесі події злочину, жодне з вимірів яких (довжина, ширина, висота) не перевищує 1,5 мм. Основне завдання експертного трасологічного дослідження мікрочастинок (мікротрасології) – установлення закономірностей утворення мікрооб'єктів. Так, за допомогою дослідження одягу потерпілого та виявлення на ньому частинок волокон від одягу злочинця встановлюється факт контакту його з потерпілим.

У даному випадку основним технічним засобом трасологічного дослідження мікрооб'єктів є мікроскоп. За допомогою оптичних мікроскопів (“МБС-10” та інших) об'єкти дослід-

жуються зі збільшенням до 100 крат., а у полі зору стереомікроскопів виробника “Leica” об’єкти можуть бути досліджені до 200-кратного збільшення. Мікрочастинки досліджуються із застосуванням спеціальних методів мікроскопії: методу дослідження мікрочастинок у світлі, що проходить в падаючому світлі (методами побудови світлого і темного поля) методами дослідження в поляризованому світлі. За допомогою растрових електронних мікроскопів (“РЕМ-106” та інших типів) вдається досягти тисячократного збільшення. Так, методи електронної мікроскопії дозволяють проводити експертні дослідження контрафактності продукції: DVD-дисків, спеціального маркування на краях отворів дисків, мікротрас на са-мих лазерних дисках.

Аналіз експертної практики свідчить про те, що попри значні позитивні зміни у написанні трасологічних досліджень, не всі можливості експертиз даного виду використовуються слідчими у розслідуванні злочинів. Вкрай рідко ставляться і кваліфіковано вирішуються такі ідентифікаційні експертні завдання: визначення належності взуття конкретній особі за індивідуальними особливостями стопи, що відобразилися в ньому, і ознаками зносу окремих частин взуття; ідентифікація взуття за слідами взуття на нерівній поверхні та інших.

Складність вирішення процесуальних завдань зумовив подальший розвиток не лише технічних засобів та методів експертного дослідження, а й теоретичних положень трасологічної експертизи. Так, останніми роками в теорії та практиці судової експертизи з’явився новий напрямок експертного дослідження, який можна назвати “інтеграційною експертизою” (від лат. *integratio* — об’єднання в ціле будь-яких частин чи елементів). Інтеграційна експертиза є наступним після комплексної експертизи ступенем процесу взаємопроникнення та взаємопереплетення наукових знань. Деякі вчені зазначають, що “решение экспертных задач в рамках одной отра-

сли знания уже не обеспечивает должного и качественного экспертного исследования”, та “процесс дифференциации ... достиг такого уровня, что систематизация знаний ... требует перехода к интеграции”.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що подальше удосконалення судово-експертної діяльності, зокрема проведення трасологічних досліджень можливе лише за умов плідної співпраці науковців і практиків та постійного обміну досвідом із зарубіжними колегами, поширення передового досвіду експертної практики.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ: АНАЛІЗ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Ольга ШАРМАР

Механізм застосування санкцій є важливим інструментом захисту національної безпеки. Чинний Закон України “Про санкції”, прийнятий 14.08.2014 передбачає, що санкції можуть застосовуватися з боку України відносно іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб’єктів, які здійснюють терористичну діяльність (ч. 2 ст. 1 Закону). Вважаємо це положення не має формальної визначеності у зв’язку з тим, що не розкриває зміст “суб’єктів, які здійснюють терористичну діяльність”, а саме законодавець не конкретизував: чи належать до цих суб’єктів фізичні особи громадяни України.

Відсутність законодавчої визначеності негативно впливає на гарантії прав і свобод людини і громадянина. Необхідно зазначити, що притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи за терористичну діяльність можливе лише з дотриманням конституційних положень та положень Кримінального кодексу (далі – КК) України. Так, ст. 62 Конституції України закріплює: “Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду”. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом (ч. 1 ст. 2 КК України). Тому застосування санкцій до громадян України

за терористичну діяльність за відсутності обвинувального вироку, який набрав законної сили, суперечить положенням Конституції України і КК України.

З огляду на використання державою-агресором РФ українських юридичних і фізичних осіб з метою завдання шкоди національній безпеці України 19.03.2021 у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект “Про внесення змін до ЗУ “Про санкції” (далі – законопроект) реєстр. № 5285. Він спрямований на розширення суб’єктів застосування санкцій, тому ч. 2 ст. 1 ЗУ “Про санкції” пропонується викласти в такій редакції: “Санкції можуть застосовуватися з боку України щодо держави, юридичної або фізичної особи, організації”. Водночас, автори проекту не конкретизують, якої саме фізичної особи (чи стосуються санкції фізичної особи громадянина України). Крім цього, не уточнюють зміст поняття “організації”, до якої можуть належати і юридичні особи чи якісь інші організації (що мається на увазі, організовані групи чи злочинні організації чи можливо органи місцевого самоврядування?).

Відповідно до ЗУ “Про санкції” від 14.08.2014 підставами для застосування санкцій є: 1) дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб’єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод. Зміст норми свідчить про те, що чинна редакція ст. 3 ЗУ “Про санкції” (2014 р.) не передбачає конкретизації, хто належить до категорії осіб інших суб’єктів, наприклад, чи охоплюються іншими суб’єктами

громадяни України. Вважаємо за необхідне конкретизувати формулювання “інші суб’єкти” шляхом уточнення, хто до них належить або громадяни України, або зазначити, що до них не належать громадяни України.

У законопроекті в ст. 3 зроблено спробу конкретизувати суб’єктів і зазначено, що підставами для застосування санкцій є: 1) дії держави, юридичної чи фізичної особи, організації, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або інформаційній діяльності в інтересах держави-агресора та/або держави-окупанта та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод (п. 1 ч. 1 ст. 3 законопроекту). Підставою для застосування санкцій також є вчинення державою, юридичною або фізичною особою, організацією дій, зазначених у п. 1 ч. 1 цієї статті, стосовно іншої іноземної держави, громадян чи юридичних осіб останньої (ч. 3, ст. 3 законопроекту).

Аналіз цих положень викликає низку питань, якщо санкції можна застосовувати до держави (а не до іноземної держави): чи може, наприклад, РНБО України застосувати санкції до держави Україна. Можливо логічним було авторам законопроекту вживати формулювання “дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи” ?

Про неузгодження положень різних статей законопроекту від 19.03.2021 № 5285 свідчить і те, що у ст. 5 цього документа вживається формулювання “іноземна держава”, а не “держава”, а саме рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності (секторальні

санкції), передбачених пунктами 1–5, 13–15, 17–19, 25 ч. 1 ст. 4 цього Закону, ухвалюється РНБО України, вводиться в дію указом Президента України та затверджується протягом 48 годин із дня видання указу Президента України постановою Верховної Ради України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту ухвалення постанови Верховної Ради України і є обов’язковим до виконання (ст. 5. законопроекту).

ПОШКОДЖЕНІ ПАПІЛЯРНІ УЗОРИ В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Андрій ШАХРАЙЧУК
Тарас ТОКАРЕЦЬ

Будь-яке обвинувачення має ґрунтуватись на доказах, які є належними та допустимими. Такими доказами є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Особливу увагу, на нашу думку, варто зосередити на висновках експертів, оскільки від їх повноти, достовірності й обґрунтованості може залежати подальший вибір напряму розслідування кримінального провадження.

Починаючи від свого зародження, дактилоскопічна експертиза безперервно розвивається, користуючись великим попитом, так як здатна вирішувати безпомилково завдання ідентифікаційного рівня.

Методи детекції слідів дактилоскопічного походження, які доступні судовому експерту, дозволяють виявити придатні для ідентифікації папілярні узорі, практично, на будь-яких поверхнях, навіть на металі, який нагрівався до температури більше 600 °С, який мився з використанням мильних та спиртових розчинів.

Проте, є ряд питань, які судова трасологічна експертиза за експертною спеціальністю 4.6 “Дактилоскопічні дослідження” вирішує з великими потугами. Мова іде про папілярні узорі із деформованою структурою стійкого та тимчасового характеру.

Проблеми та причини недостатності розробки методики таких досліджень полягають у такому:

1. Відсутність вичерпних досліджень, які дозволяють в ході вивчення механізму слідового контакту відмежовувати зміни в структурі папілярного узору, спричинені процесом

взаємодії слідоувтворювального та слідоприймальної поверхонь від, власне, існуючої деформації в поверхневій морфології;

2. Варіативність причин виникнення та розмаїття кінцевих результатів репаративних процесів – складність систематизації ознак деформацій через їх відмінність від класичних, характерних папілярному узору.

Комплексних криміналістичних досліджень з даної проблематики відшукати не вдалось, скоріше за все, тому, що вони вимагають певної глибини знань різних за предметом наук, але окремі аспекти відображення деформованих папілярних узорів вдалось знайти в працях М. Драганського, Ф. Орасага, Є. Брезінової, Т. Кіма, А. Ajdukiewicz, М. Барти, Д. Лодрової.

Наразі, судовий експерт, вирішуючи питання про придатність для ідентифікації сліду із відображеним папілярним узором, користується системою, яка класифікує об'єкт дослідження за рівнем складності, зокрема, відповідає на запитання: “Чи можливо визначити ділянку, структура папілярного узору якої відобразилась у сліду?”, “Чи можливо визначити тип та вид узору?”, “Чи наявні в сліду окремі ознаки високої ідентифікаційної вагомості та скільки їх?”, “Чи наявна достатня кількість пороеджеоскопічних ознак?” тощо. Визначившись, криміналіст оцінює виявлену сукупність загальних та окремих ознак папілярного узору, формує остаточний висновок про його придатність/непридатність для ідентифікації. Таке дослідження вважається повним.

Коли ж на дослідження потрапляє папілярний узор, структура якого відрізняється від типової, то відбувається все те саме, але за однією різницею – експерт досліджує не класичну, а особливу слідову інформацію, керуючись не адаптованими для неї алгоритмами. Як наслідок, ця прогалина в науковому полі не дозволяє оцінити належним чином цілий масив даних дактилоскопічної природи, а частина па-

пілярних узорів, за якими можна було б ідентифікувати злочинця, визнається непридатною для цих цілей, дозволяючи йому тривалий термін уникати притягнення до кримінальної відповідальності (за умови, що його єдиною прив'язкою до предмета доказування є папілярні узорі).

Оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, то за таких умов висновок експерта стане доказом, який може виключити можливість притягнення до відповідальності винної особи, відтак, призвести до закриття кримінального провадження або ухвалення виправдувального вироку.

Будь-які папілярні узорі, як частина доказу (висновку експерта), – це не лише безпомилкове та достовірне джерело відомостей про можливого суб'єкта злочину, а й, залежно від об'єктів дослідження, – джерело фактичних даних про частину об'єктивної сторони, роль конкретних об'єктів-слідоносців у вчиненій події, а значить, і вагома частина процесу доказування, встановлення істини у справі, гарантія дієвості принципу невідворотності покарання.

Відтак, дослідження, поєднані метою вирішення заявленої проблематики, повинні проводитись спільно, шляхом поєднання зусиль представників різних наук, у числі яких: медицина, юриспруденція, фізика, криміналістика (а з перспективою – і з залученням програмістів), так як є актуальними для повноцінної реалізації засад кримінального провадження.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ПРИ ВИКОРИСТАННІ У ДОКАЗУВАННІ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАХОДІВ НЕГЛАСНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ

Олена ШВИДКОВА

Статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожному гарантовано право на справедливий суд, важливою складовою якого є забезпечення змагальної процедури і рівності сторін у кримінальному провадженні. Зокрема, це означає, що стороні захисту мають бути надані можливості для підготовки свого захисту, у тому числі створені процесуальні умови для перевірки зібраних стороною обвинувачення доказів з точки зору їх допустимості.

Обов'язковою умовою допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні в результаті проведення процесуальних дій, що вимагають попереднього дозволу суду, є наявність ухвали слідчого судді. Ознайомившись у порядку ст. 290 КПК України з такою ухвалою, сторона захисту отримує можливість перевірити наявність судового дозволу на проведення конкретної процесуальної дії та дотримання його суттєвих умов. Тобто, з'ясувати, чи не було допущено істотного порушення прав і свобод людини під час збирання стороною обвинувачення доказів.

У практиці національного кримінального судочинства сторона захисту неодноразово порушувала в судах апеляційної та касаційної інстанції питання про визнання недопустимими доказами протоколів, складених за результатами проведення заходів негласного спостереження за особою, що здійснювалися як у порядку глави 21 КПК України, так і у порядку, передбаченому Законом України “Про контррозвідувальну діяльність” та Законом України “Про оператив-

но-розшукову діяльність”. Допустимість вказаних протоколів ставилася під сумнів через те, що сторона обвинувачення всупереч вимогам ст. 290 КПК України не відкрила текст рішення (ухвали, постанови), на підставі якого було проведено відповідні негласні розшукові дії.

У цьому контексті Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) визначив, що ненадання обвинуваченому доступу до матеріалів, які можуть стосуватися прийнятності, достовірності та повноти доказів, що є вирішальними у справі, не відповідає вимогам змагальності судового процесу та рівності сторін. Як наслідок, це може негативно вплинути на справедливість судового провадження в цілому (справи “Євдокімов проти України” (Yevdokimov v. Ukraine), “Мірилашвілі проти Росії” (Mirilashvili v. Russia), “Матанович проти Хорватії” (Matanović v. Croatia) та ін.). Така сама правова позиція відображена в деяких рішеннях Верховного Суду (постанова від 16 січня 2016 року у справі № 751/7557/15-к, постанова від 26.02.2019 у справі № 331/5187/15-к) та ін.).

Водночас Європейський суд визнає, що право на розкриття відповідних доказів не має абсолютного характеру. Воно може бути обмежено, якщо це необхідно для захисту суспільних інтересів чи іншої особи, зокрема для збереження у таємниці секретних методів розслідування, забезпечення національної безпеки, для захисту свідків (справи “Якуба проти України” (Yakuba v. Ukraine), “Пасі проти Бельгії” (Pasi v. Belgium) та ін.).

Наприклад, у тексті рішення про проведення негласних розшукових заходів, що здійснюються відповідно до Закону України “Про контррозвідувальну діяльність”, може міститися інформація, що становить державну таємницю, розкриття якої завдасть шкоди національній безпеці України. За таких обставин інтереси захисту національної безпеки мають враховуватися на рівні з правами обвинуваченого. У зв’язку з цим ненадання стороні захисту доступу до рішення

про проведення заходів негласного спостереження за особою, яке не було розсекречено, в цілому узгоджується з положеннями Конвенції та практикою Європейського суду, якщо при цьому дотримано певних умов. Найбільш вагомими з них є такі: 1) протоколи, складені за результатами заходів негласного спостереження за особою не повинні бути єдиним та вирішальним доказом у кримінальному провадженні; 2) обмеження права сторони захисту на ознайомлення з окремими доказами є абсолютно необхідним для захисту не менш вагомих суспільних інтересів; 3) обмеження можливостей сторони захисту щодо перевірки допустимості доказів має бути належним чином компенсовано змагальними процедурами під час судового провадження.

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ У ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Даниїл ШЕМИГОН

Сучасний розвиток технологій має дуже стрімкий темп, виникає необхідність передачі інформації на великі дистанції, дуже оперативно та без прямого зв'язку. До того ж ми спостерігаємо за постійним удосконаленням мережі “Інтернет”, що, звичайно, робить використання електронного документообігу більш простим та якісним. Електронний документообіг має безперечні переваги, серед яких ми виділяємо найважливіші:

порівняно менша вартість та збільшення швидкості в процесі інформативного обміну, що робить використання електронного документообігу більш зручним для бухгалтерської, податкової, господарчої, слідчої діяльності;

всі документи “підписують” в електронному вигляді за допомогою цифрових підписів; для отримання паперової копії досить просто роздрукувати екземпляр; зацікавлені особи отримують всю документацію миттєво, без довгого очікування листів або кур'єрів;

документи не втрачаються, помилки виправляються в стислі терміни;

немає необхідності виділяти корисну площу для зберігання безлічі паперових документів.

Зручним і вже буденним став електронний документообіг у податковій сфері та звітності. Це можна зробити, скориставшись електронним кабінетом платника податків на сайті Державної податкової служби. До того ж договір з податковою службою для цих операцій непотрібно. Та, незважаючи на всі переваги, існують і ризики. Так, створення, передача, зберігання інформації в документі має необхідність фіксації

на визначеному носії. Треба взяти до уваги також те, що власне інформація може бути використана за допомоги пристроїв спеціального призначення. Це означає, що електронний документообіг можна визнавати в компетентних органах, якщо його подали без порушень і за вимогами до його форми, щодо обробки в електронному вигляді.

Беручи до уваги правовий статус електронного документообігу, його застосування і дослідження у судовому провадженні та судових експертизах, наприклад, економічного характеру, має бути оснований на принципах і підходах, що актуальні відносно звичайних паперових документів. Серед проблем у проведенні судових експертиз зафіксовано випадки, коли проведення судової експертизи проводиться за окремими документами, що подані тільки в електронній формі (на флеш-картах або на вилучених жорстких дисках). Але існує багато процесуальних, методичних та технічних питань щодо їх дослідження. Слід пов'язати це також з тим, що інформація в електронній формі може бути швидко й без перешкод змінена, трансформована, вилучена, якщо на документі не будуть встановлені заходи обмеження доступу. Отже, щоб електронний документообіг міг стати повноцінно використаним в судовій експертизі, він має пройти через обробку в спеціальних програмах, при цьому не можна забувати про можливість знищення інформації після обробки, також її спотворення або копіювання.

Взявши до уваги досвід зарубіжних країн із цього питання, електронний документообіг України повинен відповідати таким критеріям: надійний спосіб створення, зберігання і передачі; надійний спосіб забезпечення його недоторканності й цілісності, визначений спосіб ідентифікації відправника.

Звичайно, уся інформація, що міститься на електронних носіях, не має досліджуватися судовими експертами, а бути вже готовою до використання за призначенням. Загальний алгоритм проведення судової експертизи за матеріалами, що

містять електронні документи крім встановлення звичайних необхідних реквізитів (назви підприємства, дати складання), електронний документообіг має бути підписаний електронним підписом уповноваженої особи, яка зафіксує таким чином його структуру. Ми прогнозуємо збільшення кількості призначення судових економічних експертиз за матеріалами, що містять електронні документи. Тому перспективи використання таких документів залежать від унормування процедури ідентифікації реквізитів.

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ДАКТИЛОСКОПІЇ

Вікторія ЮЗИК

На сьогодні в умовах соціально-економічної і політичної кризи, яку переживає Україна, посилюється тенденція підвищення ступеня суспільної небезпеки насильницьких злочинів, зростання тяжкості їх наслідків, зухвалості та невинуватої жорстокості, такі як вбивства, зґвалтування, грабежі та розбійні напади, збільшилась кількість злочинів, вчинених з використанням холодної зброї та вогнепальної зброї і вибухових речовин. Важливою умовою ефективного їх розслідування за сучасною юридичною доктриною є використання спеціальних знань у різних формах, у тому числі шляхом упровадження сучасних досягнень науки і техніки у практику розслідування злочинів для якісного виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів злочину. Розробка сучасних техніко-криміналістичних засобів та використання їх під час розслідування як в процесі слідчих (розшукових) дій, так і при проведенні експертних досліджень покладаються в основному на експертні підрозділи органів внутрішніх справ.

Техніко-криміналістичні засоби, що використовують українські поліцейські під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, а також судові експерти під час проведення дактилоскопічних досліджень є в багатьох випадках застарілими.

Вони потребують модернізації в світі нових досягнень у галузях науки і техніки, які відображають потреби слідчої, експертної, оперативно-розшукової та судової практики.

Всесвітній прогрес зумовлює розвиток найрізноманітнішої техніки, без застосування якої неможлива діяльність правоохоронних органів. Адже технічні засоби використовуються протягом усього процесу розслідування злочинів і

їх застосування сприяє більш повному уявленню щодо події злочину, отриманню доказової інформації тощо. Чинне законодавство не встановлює обмежень стосовно використання традиційних технологій отримання зразків чи інновацій в даному аспекті. З точки зору кримінального процесуального закону не важлива технологія отримання зразків. Вирішальним є одержання якісних даних, що відповідають вимогам належності, допустимості й достовірності.

У сучасному періоді розвитку правоохоронної системи здійснюється суттєве реформування відомчої Експертної служби МВС України. В організаційно-правовому сенсі підрозділи Експертної служби були виведені з підпорядкування органів, що проводять розслідування (поліція), значно зменшилися завдання щодо участі фахівців Експертної служби як спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Сучасні тенденції розвитку дактилоскопічних досліджень постійно вдосконалюються і запроваджують новітні методи дактилоскопічних досліджень.

Упровадження стандарту ISO/IEC 17025 має велике міжнародне значення, зокрема в судово-експертній діяльності з метою спільного визнання результатів випробувань в інших країнах, що використовують цей міжнародний стандарт. Використання цього стандарту також полегшує співпрацю між лабораторіями та допомагає в обміні інформацією та досвідом в гармонізації стандартів і процедур. Так, наприклад, однією з вимог вступу експертних установ до Європейської мережі криміналістичних наукових установ (European Network of Forensic Science Institutes) є акредитація за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025, яка успішно проходить в Експертних установах МВС України.

Під час виявлення слідів рук використовуються:

спеціалізований робочий стіл для обробки об'єктів – слідоносіїв дактилоскопічними порошками (Уніфікований дактилоскопічний бокс “ДАКТОБОКС ЕКСПЕРТ 100”. Робоче

місце забезпечує надійний захист під час обробки великих і малих речових доказів різними дактилоскопічними порошками і реагентами, за рахунок втягування токсичних часток потужним ламінарним потоком повітря в багаторівневу зону фільтрації. Також місце оснащено УФ бактерицидним випромінювачем для стерилізації робочої поверхні, що дозволяє проводити обробку предметів порошками, вільними від ДНК;

ціаноакрилова камера – призначена для виявлення слідів рук парами ефірів ціанакрилової кислоти, які можуть бути як лабораторними, так і портативними (для роботи на місцях події);

система оптичної візуалізації RUVIS використовує технологію формування зображення по відбитому ультрафіолетовому випромінюванню, відому під абревіатурою RUVIS, щоб визначати місцезнаходження на більшості непористих поверхонь прихованих відбитків пальців, які є невидимими для неозброєного ока. При цьому не потрібне попереднє застосування порошків або обробки окурюванням. На відміну від систем, що використовують спеціальні джерела освітлення й лазери, прилад RUVIS не залежить від навколишнього освітлення й може використовуватися в різних умовах – при денному світлі або в повній темряві, у закритому приміщенні або на відкритому повітрі;

набір багатоспектральних ліхтарів OFK-8000 OPTIMAX (використовується для виявлення біологічних рідин, прихованих відбитків пальців, прихованих плям крові, вивчення слідів укусів, ран та забоїв, волосся та волокон, плям різного походження на місті злочину або в лабораторних умовах.

Сучасна техніка, незважаючи на свої переваги, також має свої недоліки. Зокрема, їх велика вартість зазначених пристроїв, яка обумовлює вельми повільне впровадження їх в практичну діяльність. Але в умовах розвитку науки і техніки неможливо відмовитись від сучасних досягнень. Поряд зі сталими методами стрімко впроваджуються інноваційні технології для підвищення ефективності роботи з розкриття та розслідування злочинів.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Володимир ЮСУПОВ

Найчастіше об'єктами експертних досліджень у більшості корупційних кримінальних правопорушень є документи, які містять рукописні тексти.

Загальним предметом судово-почеркознавчої експертизи є фактичні дані, що належать до компетенції експерта-почеркознавця, які встановлюються ним при проведенні почеркознавчих досліджень.

Об'єктами експертних досліджень у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення є документи, які є носіями доказової інформації і містять рукописні тексти, в яких закріплені думки певних осіб (зокрема службових), окремі події або факти, пов'язані з діяльністю підприємств. Викладений зміст в окремих документах часто використовується як засіб для вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

Можливості судово-почеркознавчої експертизи під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень значною мірою залежать від підготовки матеріалів для її проведення. При підготовці матеріалів повинні бути виконані певні вимоги щодо відбору об'єктів для дослідження й поводження з речовими доказами, чітко сформульовано завдання експерту, проведено збір необхідних порівняльних матеріалів, збір інформації, необхідної для проведення експертизи.

До власних (безпосередніх) об'єктів почеркознавчих досліджень відносять рукописні тексти, змістовний бік яких зафіксовано за допомогою буквених (або) цифрових позна-

чень; підписи, які відображають прізвище (ім'я, по-батькові) особи у вигляді букв (та) умовних письмових знаків та мають посвідчувальне призначення; короткі записи, зафіксовані за допомогою одного або декількох слів, наприклад, резолюція на документі виконана службовою особою тощо.

У слідчій і судовій практиці при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень нерідко зустрічаються випадки, коли для підтвердження факту позики видаються розписки. При пред'явленні таких розписок підозрюваним встановлюється, що підписи на розписках виконані тими ж особами, від імені яких вони значаться, а сам змістовний текст або його частина, за їхніми свідченнями, виконані не ними, а були дописані іншими особами (наприклад, сума прописом, окремі цифри).

Питання про виконання кількох текстів чи підписів однією особою може бути поставлено і в тих випадках, коли слідчому (за відсутності підозрюваної особи) необхідно встановити, що одна особа є виконавцем всіх текстів анонімних листів або підписів від імені вигаданих осіб. Слідчий або суд, призначаючи експертизу почерку в подібних випадках, може винести на вирішення експерта питання про виконання тексту однією особою або різними особами.

У деяких випадках одним із завдань судово-почеркознавчого дослідження, яке ставлять перед експертом, є встановлення факту дописки слова або фрази до тексту, цифри до числа тощо. Зазначене завдання може бути поставлено в разі, коли питання про виконання окремих фрагментів тексту певною особою не викликає сумнівів. Однак слідчого або суд цікавить питання одночасності виконання досліджуваних записів. Наприклад, для справи може мати суттєве значення встановлення, чи виконаний весь рукописний текст у накладній в один і той же час, або деякі з найменувань товарів були дописані після написання основного тексту. Зазвичай, це завдання вирішується комплексним дослідженням із за-

стосуванням методики як почеркознавчої експертизи, так і технічної експертизи документів.

Особливістю призначення почеркознавчих експертиз рукописних текстів є представлення експерту оригіналів документів. Для їх ефективного проведення слідчий зобов'язаний надати експерту максимально можливу кількість вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підписів) осіб, які підлягають ідентифікації. У їх кваліфікованому відборі може надати допомогу залучений як спеціаліст експерт-почеркознавець.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ НОВИХ РОДІВ І ВИДІВ

Павло ЯРОВИЙ

Щороку розвиток науково-технічного прогресу дає можливість залучати на допомогу судочинству все нові наукові і технологічні досягнення. Цілком природно, що кількість проведених судових експертиз неухильно зростає, разом із цим зростає і проведення експертиз за новими родами та видами.

Формування і становлення нових напрямів судово-експертних досліджень становить собою досить складний і тривалий процес, оскільки розробка нових і модифікація наявних експертних методик часто викликає бурхливі наукові дискусії. Упровадження в судово-експертну діяльність нових технологій і методів продиктовано не тільки науково-технічним прогресом, але й практичною необхідністю вирішення експертних завдань, коло яких з року в рік розширюється.

Одночасно слід звернути увагу на наявність правових, організаційних та методичних проблем формування нових родів і видів судових експертиз.

До причин їх появи можна віднести таке: відсутність обміну інформацією та досвідом між представниками експертних установ різної відомчої приналежності; трудомісткість наукового обґрунтування та апробації експертних методик для надання їм статусу типових; відсутність єдності при підготовці експертних кадрів як у цілому (у контексті змін законодавства про освіту), так і зокрема з нових напрямів досліджень; недостатньо якісна технічна оснащеність експертних підрозділів.

Цілком очевидно, що проведення масштабних та об'ємних досліджень вимагає значних вкладень і серйозної технічної бази. В останні роки це питання досить часто висвітлю-

ють учені у наукових монографіях, зростає також кількість публікацій та спеціальної літератури щодо проведення нових напрямів експертних досліджень.

Крім того, мають місце й негативні обставини, до яких можна віднести старіння наукового фонду, основний масив якого сформований ще в радянський період.

Дану проблему посилюють відмінні підходи в експертних установах різної відомчої приналежності до застосовуваних методик і методів при дослідженні, здавалося б, одних і тих самих об'єктів. На жаль, на цьому рівні обмін науковими працями перебуває на досить низькому рівні.

Вироблення нових методик, як і в багатьох інших галузях, відбувається методом проб та помилок. Нерідко виникають ситуації, коли методика вже застосовується, але все ще належним чином не отримала наукового обґрунтування. Більшість нових методик не проходять подальшої апробації, а результати, отримані з їх використанням, можуть не відповідати критеріям обґрунтованості, достовірності, об'єктивності і відтворюваності.

На нашу думку, розв'язати проблему можливо шляхом уніфікації та стандартизації методичного забезпечення проведення судових експертиз.

Оскільки експерт вільний у виборі методів експертного дослідження, даний вибір він робить, спираючись на свої знання і внутрішні переконання. Нерідко доводиться використовувати методи, розроблені для досліджень суміжних галузей знань.

Нові методи експертного дослідження можуть бути підставою для формування нових родів і видів судових експертиз.

Формування нових видів (класів, родів) судових експертиз відбувається по-різному: новий вид або рід може виникати всередині вже існуючого; при появі нових об'єктів дослідження і нових завдань; розвиток роду експертизи може привести

до утворення нового класу. Поява нових видів і родів експертиз також пов'язана із виникненням нових складів злочинів.

Варто зазначити, що сьогодні має місце відставання документального закріплення нових видів дослідження у відомчих переліках, класифікаторах і стандартах, аналіз даних документів показує, що навіть найменування експертиз, які вирішують одні й ті ж завдання, різняться.

Разом із тим ми вважаємо недоцільним закріплення єдиного переліку судових експертиз у Законі України “Про судову експертизу” від 25 лютого 1994 року, оскільки, на нашу думку, законодавець на державному рівні не зможе оперативного реагувати на появу нових родів і видів експертиз.

Проведений аналіз дозволяє окреслити три основних вектори формування судових експертиз нових родів і видів:

а) інформаційно-аналітичний вектор – стандартизація й уніфікація методик, контроль над рамками можливостей судового експерта та системою його підготовки;

б) науковий вектор – виділення нових предметних областей судово-експертних досліджень на основі сучасної наукової бази, синтезу суміжних наукових знань і прикладних досліджень;

в) технологічний вектор – пошук і апробація нових прийомів, розширення сфер застосування існуючих методик на основі появи приладів, інструментів, складного аналітичного обладнання, програмно-апаратних комплексів, інформаційно-телекомунікаційних мереж, нейромереж.

Вирішення спірних питань, усунення існуючих законодавчих прогалин у частині, що стосується організаційно-методичного забезпечення нових напрямів судово-експертних досліджень, призведе до поліпшення їх якості й посприє активному формуванню науково-теоретичної основи, розширить перелік об'єктів дослідження і коло вирішуваних завдань, дозволить учасникам кримінального судочинства повною мірою оцінити обґрунтованість і достовірність висновку експерта.

СЕКЦІЯ 3. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ОКРЕМІ ПОШУКОВІ ОЗНАКИ ОРГАНІЗОВАНИХ ФОРМ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Сергій БАСАЛИК

Торгівля людьми здійснюється організованими злочинними угрупованнями, що поєднують у собі ознаки ієрархій та кримінальних мереж, діють на транснаціональному рівні, використовують корупційне прикриття в різних країнах світу та вживають системних заходів із забезпечення власної безпеки та сталого продовження своєї протиправної діяльності. Як правило, такі угруповання становлять собою мережі відносно невеликих ієрархічних підструктур, що легко інтегруються між собою на транснаціональному рівні, забезпечуючи переміщення та експлуатацію жертв торгівлі людьми у різних країнах світу. В окремих випадках такі структури використовують насильство щодо жертв, вдаючись до примусової експлуатації. Як правило, це стосується кримінальних структур, що діють у країнах Африки, окремих державах Азії, в РФ та у зонах ведення бойових дій. Насильство щодо жертв торгівлі людьми часто застосовують кримінальні структури, що вчиняють різні злочини насильницької спрямованості і власне торгівля людьми є лише одним із напрямів їх діяльності. Особливу “схильність” до застосування насильства ма-

ють етнічні угруповання, наприклад албанські кримінальні структури.

У більшості випадків насильство щодо жертв торгівлі людьми не застосовується – такі особи або погоджуються виконувати відведені їм функції під впливом обставин, переважно економічного характеру, або заздалегідь усвідомлюють свій майбутній статус, знаходячись ще у країні походження. У тому разі, якщо жертвами торгівлі людьми стають нелегальні мігранти, їх віктимізація відбувається, переважно, через потрапляння у боргову кабалу щодо організаторів міграційних каналів, інколи – через уразливий статус, в якому вони перебувають у країнах призначення.

У цілому, зв'язок між нелегальною міграцією та торгівлею людьми є усталеним та системним. Жертви торгівлі людьми потрапляють до країн призначення у переважній більшості випадків каналами нелегальної міграції або використовуючи механізми, характерні для такої протиправної діяльності. Кримінальні структури, що займаються експлуатацією жертв торгівлі людьми або самі є причетними до організації таких міграційних каналів, або підтримують “партнерські” стосунки із кримінальними організаціями, які спеціалізуються на контрабанді людей.

У країнах походження жертв торгівлі людьми, зокрема в Україні, діють досить розгалужені кримінальні мережі, орієнтовані на вербування таких осіб. Цими структурами формуються групи для виїзду за кордон, що забезпечуються необхідними документами. Такі кримінальні структури мають високий рівень стійкості, що полягає в їх орієнтації на здійснення тривалої протиправної діяльності, орієнтованої на стаке отримання прибутку. Члени угруповання мають виключно матеріальну мотивацію, що визначає характер їх діяльності. Злочинна діяльність здійснюється у вигляді промислу, тобто виступає основним джерелом отримання матеріальних ресурсів учасниками кримінальних угруповань.

Часто такі кримінальні структури системно вживають заходів, націлених на уникнення кримінальної відповідальності. Традиційно особлива увага приділялася маскуванню операцій із незаконного переміщення жертв через державний кордон. Візова лібералізація з країнами Європейського Союзу суттєво спрощує переміщення жертв торгівлі людьми з України до країн, де буде здійснюватися їх експлуатація, що радикально змінить як масштаби цього явища, так і його якісні характеристики, а також і структуру та спосіб діяльності організованих злочинних структур.

З точки зору структурної побудови для організованих злочинних угруповань, що займаються нелегальною міграцією, характерним є поєднання ієрархічної та мережевої моделей. Окремі ланки, що часто діють на національному рівні, мають, як правило, ієрархічну побудову і є відносно невеликими за розміром – від 5 до 10 осіб. На транснаціональному рівні ці ланки об'єднуються у кримінальні мережі, що мають невідзначене коло учасників, високу лабільність, легко пристосовуються до змін оперативної обстановки, використовують нові можливості для розширення сфер свого функціонування. Конфлікти між окремими ланками кримінальних мереж за таких умов, як правило, виключені, що дозволяє не витрачати матеріальні та людські ресурси, а також час на з'ясування відносин, а зосередитися на головній меті – отриманні прибутку.

Додатковою метою таких угруповань, що є передумовою досягнення основної мети, є забезпечення сталого функціонування. Заради досягнення цієї мети організовані злочинні угруповання часто можуть пожертвувати прибутком у короткотерміновій перспективі. Основним напрямом інвестування для таких кримінальних структур є налагодження корупційних зв'язків в органах влади та управління, насамперед, у правоохоронних органах, а також в інших контролюючих структурах.

Іншим напрямом інвестування коштів, отриманих від протиправної діяльності, є налагодження механізмів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Як правило, ці механізми передбачають переміщення коштів на міжнародному рівні, зокрема з країн, де здійснюється експлуатація жертв до країн походження учасників кримінальних структур, що здійснюють таку експлуатацію. Інколи кошти переміщуються і до країн походження жертв торгівлі людьми – для розрахунку з учасниками кримінальних структур, що здійснюють вербування та інші протиправні дії в цих регіонах. Ці ж кошти можуть використовуватися і з корупційною метою.

Отже, слід зазначити, що забезпечення функціонування усіх ланок кримінальних мереж потребує суттєвих інвестицій, що покриваються за рахунок експлуатації жертв торгівлі людьми у країнах призначення. Фактично такі особи поза своєю волею інвестують у продовження злочинної діяльності кримінальних структур, що їх експлуатують.

АКТИВНІ ЗАХОДИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ АГРЕСІЇ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Вячеслав БІЛЕЦЬКИЙ
Віктор ТИЩУК

В особливий період набувають широкого застосування спеціальні операції, так звані “активні заходи”, які спрямовані на здійснення впливу на політику інших держав з використанням заходів, що відрізняються від шпигунства чи контррозвідки.

Попри практичну діяльність щодо протидії “активним заходам”, саме поняття “активні заходи” досі не має чітких обрисів. Водночас Д. Дубов, А. Баровська, Т. Ісакова, І. Коваль та В. Горбулін сформулювали його визначення, прийняте для потреб практичного використання у сучасних, зокрема українських, реаліях та загальної оцінки потенціалу сучасних “активних заходів” держави-агресора. “Активні заходи” – це діяльність, спрямована на досягнення зовнішньо- та внутрішньополітичних цілей держави – суб’єкта впливу, що реалізується з метою негативно вплинути на громадську думку в державі – об’єкті впливу, змінити діяльність та політику її уряду й підірвати довіру до її політичних лідерів та інститутів, а також дезорієнтувати світову громадську думку в оцінках діяльності держави – об’єкта впливу. Негативний вплив означає передусім налаштування населення проти чинної влади, її інститутів і тих зусиль, яких вони докладають у сфері економіки, дипломатії та військової справи.

Сучасні форми активних заходів значною мірою базуються на моделях, вже відомих і описаних у минулому. Історична перспектива може допомогти оцінити та визначити їхні приховані механізми. Теперішні агресивні дії російських спеціальних служб – це вдосконалені версії старих, до яких внесли вклад нові інформаційні та комунікаційні технології.

На основі аналітичної доповіді “Активні заходи” СРСР проти США: пролог до гібридної війни” авторського колективу Національного інституту стратегічних досліджень та схеми С. Віттл ми виокремили основні “активні заходи”, які можуть проводитись державою-агресором, а також класифікували їх.

Класичні активні заходи:

проведення дезінформації (розміщення матеріалів у пресі, соціальних мережах; підробка документів; нелегальне радіо та телевізійне мовлення, використання різноманітних сервісів інтернет-мережі);

використання/створення “братських організацій”, спільнот дружби та миру, фондів, громадських рухів, а також структур (організацій) прикриття;

ініціювання масових заходів (демонстрацій).

Операції політичного та економічного впливу:

використання/вербування агентів впливу (журналістів, політиків, бізнесменів, олігархів);

використання/створення засобів масової інформації, фінансово-економічних структур, олігархічних кланів, не передбачених законом воєнізованих або збройний формувань;

підтримка діаметрально протилежних політичних партій, наприклад лівих та ультраправих з метою розпорошення політичної еліти та створення конфліктів у владних структурах інших держав;

інкорпорування персоналу у неурядові організації, які є частиною міжнародних організацій;

обмеження/блокування отримання іншими державами іноземної допомоги, статусів членів міжнародних об'єднань політичного, військового або економічного характеру;

створення економічних зв'язків, вигідних для іноземних компаній та можливостей отримання ними надприбутків, у тому числі за рахунок “гнучкого” дотримання дозвільних та податкових норм законодавства держави-агресора;

ситуативна (спеціальна) діяльність (введення в оману, шантаж, залякування, вбивства, здійснення терористичних актів).

Протиборство у сфері освіти, науки, культури, спорту та релігії:

створення/використання закладів освіти, наукових співтовариств, культурних товариств та центрів, мистецьких, спортивних, релігійних організацій та відповідних подій;

використання/вербування агентів впливу (працівників закладів освіти, науковців, культурних діячів, митців, спортсменів, священників);

поширення ідеї альтернативного цивілізаційного розвитку суспільства, справжня сутність якого полягає у присвоєнні досягнень інших народів та держав, а також у загарбанні їх територій або взяття під контроль політичних еліт та владних структур.

З огляду на те, що “активні заходи” Російської Федерації становлять більшу частину її гібридних дій, мають бути істотно підвищені спроможності контррозвідувальних і розвідувальних органів України для відповіді на ці дії. Це стосується не лише збільшення економічних і технічних ресурсів, а й посилення освітнього та нормативно-правового складника.

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПІЛЬГ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У КОРУПЦІЙНИХ СХЕМАХ

Марія БУРАК

Земельні відносини є однією з найбільш корупційних сфер державного управління в Україні. Корупційні зловживання у сфері земельних відносин призводять до зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, втрати земель державної та комунальної власності, порушення прав і законних інтересів землекористувачів, зниження рівня інвестиційної привабливості країни тощо.

Наразі сфера земельних відносин перебуває на стадії активного реформування – у 2021 році завершується термін мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення, а також очікується відкриття ринку сільськогосподарських земель. Земельна реформа може стати потужним драйвером економіки України, що обумовлює потребу у формуванні нових підходів у розпорядженні землями.

Власне тому експерти Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) провели моніторинг земельної сфери та ідентифікували найбільш поширені корупційні ризики у вказаній сфері.

Розглянемо одну із корупційних схем у сфері земельних відносин на прикладі використання земельних пільг учасників бойових дій.

Так, законодавством України передбачено систему пільг для учасників бойових дій та осіб, прирівняних до них, зокрема це стосується і надання земельних ділянок. Статтею 12 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” передбачено, що учасникам бойових дій надається пільга на першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва

і городництва. Передача у власність земельних ділянок здійснюється у порядку, визначеному ст. 118 Земельного кодексу України, за умови, що учасник бойових дій не скористався своїм правом на безоплатне отримання у власність земельної ділянки та надав документ, що посвідчує його участь в анти-терористичній операції (посвідчення, довідка, наказ тощо).

Натомість земельні пільги цієї категорії осіб використовуються як інструмент для поширення корупційних практик. Недоброчесні особи, які здебільшого залучаються підтримкою працівників органів місцевого самоврядування або самі працюють в органах влади, використовують соціальну вразливість учасників бойових дій або членів їх сімей задля виведення земельних активів.

Наразі правоохоронні органи розслідують численні факти утворення організацій, які скуповували паспортні дані учасників бойових дій і таким чином отримували у власність сотні гектарів земель державної власності.

До прикладу, за версією слідства, службові особи Держгеокадастру Київської області з метою отримання неправомірної вигоди для себе створили та використовували злочинний механізм відчуження землі, який складався з декількох етапів. Спершу учасники корупційної схеми зайнялись пошуком вільних земельних ділянок поза межами населених пунктів, які підлягають державній приватизації з тим чи іншим цільовим призначенням. За вказаний процес відповідали керівники районних підрозділів Держгеокадастру Київської області, які безпосередньо займаються моніторингом вільних державних земель. Подальший етап злочинної схеми полягав в пошуку та встановленні особистих відносин з особами, які за своїм правовим статусом мають право претендувати на приватизацію земельних ділянок. Як правило, це були особи до 45 років, які брали участь в антитерористичній операції на Сході та мали статус учасника АТО. Слідство встановило, що учасники АТО за грошову винагороду, від 500 до

1 000 дол. США, надавали копії своїх особистих документів, а також згоду на представництво своїх інтересів підконтрольним особам у відповідних органах державної влади на підставі нотаріальної довіреності. Так, зокрема, земельна ділянка спершу належала ДП “Пуца-Водиця” та була виведена з балансу державного підприємства з метою подальшої приватизації. Надалі було підібрано 163 особи, які за дорученням звернулися на адресу Держгеокадастру в Київській області з клопотаннями про надання їм ділянок у власність, які своєю чергою були відразу погоджені, і підписані накази про дозвіл на розроблення технічної документації.

За оцінками експертів, вказана корупційна схема у сфері земельних відносин має високий ступінь ризику. Відповідно, до джерел ризику слід віднести недосконалість нормативного регулювання: Земельний кодекс України, Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”; індивідуальна недоброчесність посадових осіб органів місцевого самоврядування та Держгеокадастру; відсутність прозорої процедури передачі земельних ділянок у приватну власність.

Як результат, використання земельних пілг учасників бойових дій у корупційних схемах призводить до настання таких наслідків:

- стратегічних – втрата державного земельного активу; гальмування темпів економічного зростання країни; порушення прав та законних інтересів суб’єктів землекористування;

- корупційних – службове підроблення (ст. 366 ККУ); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ);

- незаконне збагачення (ст. 368-2 ККУ).

На наше переконання, єдиним дієвим запобіжником корупційно-вразливої норми Земельного кодексу України є скасування безоплатної приватизації та запровадження інших

форм державної підтримки для незахищених верств населення. Подолання найбільш масштабного корупційного механізму у сфері земельних відносин потребує швидкої трансформації інституту безоплатної приватизації. Однією з важливих складових процесу закриття “корупційної прогалини” є обов’язкове оцифрування й оприлюднення інформації про отримані безоплатно земельні ділянки, а також суб’єктів приватизації, проведення прозорого та повного аудиту документації про відчуження комунальної та державної землі та передача виявлених фактів порушення процедури до правоохоронних органів для їх розслідування. Також, необхідно провести й оприлюднити комплексний аналіз втрат земельних активів, ураховуючи їх реальну вартість, та справжніх вигодонабувачів, що має сприяти зменшенню толерантності до корупції у зазначеній сфері.

Поряд з цим, для мінімізації корупційних ризиків у сфері земельних відносин, зокрема використання земельних пільг учасників бойових дій у корупційних схемах, необхідно вжити таких заходів: розробити та прийняти зміни до Земельного кодексу України, які трансформують процедуру безоплатної приватизації на інші форми державної підтримки незахищених верств населення. Зміни мають запровадити для учасників бойових дій, членів їхніх сімей та інших незахищених верств населення фіксовану одноразову виплату за невикористане право на безоплатне отримання земельної ділянки/знижку на придбання ділянки; оцифрувати й оприлюднити інформацію про отримані безоплатно земельні ділянки та суб’єктів приватизації, об’єднавши дані на одному вебресурсі, доступному в онлайн-режимі; провести й оприлюднити комплексний аналіз втрат земельних активів, ураховуючи їх реальну вартість та справжніх вигодонабувачів; до прийняття цих змін органам місцевого самоврядування організувати комісії із земельних питань, створення яких передбачено Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні”. До

робочих груп при комісіях залучати громадськість і експертів у сфері земельних відносин, які допомагатимуть у розробці висновків і рекомендацій із земельних питань для забезпечення прозорості розпорядження комунальними землями; забезпечити публічність кожного рішення щодо відведення земельних ділянок комунальної власності у приватну шляхом публікування проєктів рішень та остаточних рішень на офіційному вебсайті органу місцевого самоврядування.

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО РОЗШУКУ МАЙНА І КОШТІВ, НА ЯКІ МОЖЕ БУТИ НАКЛАДЕНО АРЕШТ

Вікторія ВІНЦУК

Дефініція “взаємодія” багатогранна і, наприклад, з точки зору взаємодії науки та філософії – філософська категорія, що відображає процеси впливу об’єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об’єктом іншого. У теорії оперативно-розшукової діяльності взаємодія – це своєрідна модель комплексного здійснення оперативно-розшукових та інших правоохоронних заходів, які здійснюються з урахуванням відповідних умов оперативної обстановки, а на практиці – це концентрація сил, засобів і методів для досягнення поставленої мети, здійснення відповідних спільних заходів, вибір таких тактичних прийомів або їх комбінацій, які найкраще забезпечують виконання завдань у винятково короткі терміни силами і засобами, що є у розпорядженні суб’єктів взаємодії при найменших затратах і при безумовно-му дотриманні чинного законодавства.

Проведений аналіз законодавства та наукової літератури дозволив зробити висновок, що під взаємодією органів досудового розслідування з підрозділами Національної поліції при розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень слід розуміти визначену законодавством узгоджену діяльність працівників Національної поліції щодо здійснення оперативно-розшукових, слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій для своєчасного розкриття і розслідування злочинів, а також з метою ефективного вирішення інших завдань кримінального судочинства.

Одним з головних відомчих актів цієї діяльності є Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслі-

дування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, яка закріплена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 і наголошує, що основним завданням взаємодії є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб; правову основу становлять законні, підзаконні та відомчі нормативно-правові акти України.

Запропонований алгоритм дій співробітників оперативного підрозділу Національної поліції при виконанні письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування не є вичерпним. Визначимо порядок дій, спрямованих на розшук майна з метою накладення на нього арешту та забезпечення відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням.

1. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень слідчий надає відповідним оперативним підрозділам внутрішніх справ, а в разі створення СОГ – конкретним оперативним працівникам, включеним до її складу, письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій (далі – доручення), які є обов'язковими для виконання.

2. Оперативний працівник виконує письмові доручення та під час їх виконання користується повноваженнями слідчого.

3. Оперативний працівник не має права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора.

4. Доручення, які надаються оперативному підрозділу, реєструються в канцелярії територіального органу внутріш-

ніх справ та передаються в порядку, передбаченому Інструкцією про організацію діловодства в системі МВС України.

5. Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого в них строку.

6. Матеріали про виконання доручень слідчих направляються до слідчого підрозділу разом із супровідним листом, який реєструється в канцелярії.

7. Контроль покладається на начальника територіального підрозділу.

8. За необхідності проведення обшуків у житлі чи іншому володінні особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання майна, яке було здобуте в результаті його вчинення або встановлення місцезнаходження майна або коштів, на які може бути накладено арешт, оперативним працівником складається мотивований рапорт і доповідається начальнику оперативного підрозділу для прийняття рішення про проведення обшуку.

9. Матеріали оперативного підрозділу, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння у сфері господарської та службової діяльності окремих осіб та груп, що направляються до слідчого підрозділу, в обов'язковому порядку повинні містити відомості про проведену роботу із забезпечення відшкодування завданої шкоди, у тому числі вжиті заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та про їх місцезнаходження.

10. Оперативний працівник інших органів та підрозділів НП для участі в проведенні обшуку залучається у випадку, коли є наявна інформація про можливе знаходження осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення та інше.

11. Оперативний працівник перевіряє отриману первинну інформацію та отримує нові фактичні дані у Інформаційних ресурсах (об'єктах обліку).

12. Проведення оперативними підрозділами негласних слідчих (розшукових) дій та вжиття оперативно-розшукових заходів розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, полягають у використанні методів, оперативно-технічних та оперативно-розшукових заходів із використанням оперативно-технічних засобів та сучасних інноваційних технологій. Для проведення цих дій оперативний працівник тісно взаємодіє з підрозділами оперативно-технічних заходів, оперативної установки та конфідентами.

Отже, вищевизначені заходи сприятимуть якісній взаємодії для вирішення поставленої проблеми.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: QUO VADIS?

Максим ГНЄТНЄВ

Україну по праву можна вважати одним із першопрохідців законодавчого врегулювання ОРД. Наш Закон “Про оперативно-розшукову діяльність”, який відзначив цими днями своє 30-річчя, був прийнятий Верховною Радою України 18 лютого 1992 року. Щодо інших держав, то наприклад, більше ніж через два з половиною роки 15 вересня 1994 року було прийнято закон Республіки Казахстан “Про оперативно-розшукову діяльність”, 23 вересня того ж 1994 року – закон Туркменістану з аналогічною назвою в перекладі, 12 серпня 1995 року – закон РФ, 16 жовтня 1998 року – закон Киргизької Республіки, 22 жовтня 2007 року – закон Республіки Вірменія, 7 листопада 2012 року – закон Республіки Узбекистан. Наш Закон досі вірою та правдою служить потребам правозастосовних органів, об’єктивно створюючи при цьому певні колізії та невідповідності через моральне старіння та відрив від актуальних суспільних і правових реалій.

Сьогодні можна констатувати, що законодавець рухається за класичною для функціонування будь-якого закону схемою:

приймає законодавчий акт, ураховуючи існуючі потреби та принаймні намагаючись або врегулювати за допомогою норм права суспільні відносини, які фактично склалися у визначеній царині, чи ж бо відразу створити нормативний фундамент для нових правових відносин, що, до слова, буває досить таки нечасто; це перший етап, з якого починається життя закону;

другий етап полягає у введенні до, так би мовити, тіла законодавчого акту змін і доповнень, потреба в яких виникає протягом усього часу його функціонування та застосування, що також є виправданим, оскільки недоцільно в разі

незначних змін у структурі або у змісті суспільних відносин розробляти та приймати новий закон.

Як результат – із часом нормальний робочий законодавчий акт “окожушується” різноманітними змінами та доповненнями. Мабуть, це своєрідний маркер, що закон працює, інтенсивно використовуючись на практиці.

Наприклад, на сьогодні Закон України “Про ОРД” налічує 46 змін і доповнень, внесених до нього окремими законами, що, напевно, є непоганим показником його життєдіяльності. Разом з тим, моральне старіння та відставання від реалій сучасного правозастосування вимагають кардинальної актуалізації не лише окремих положень і приписів чинного нормативно-правового акту, а й розробки та прийняття нового ґрунтового документа. Найбільша увага до розв’язання цього питання приділялася депутатським корпусом Верховної Ради України VIII скликання, на чому ми наголошували раніше у спеціальній статті. Більш-менш притомні законопроекти, які подавалися на реєстрацію в IX скликанні парламенту, є результатом подальшого розвитку сформованих раніше підходів, де законодавчий акт структурувався за зразком кодифікації.

Утім підходи до подальшого врегулювання ОРД у тексті спеціального нормативно-правового акту кардинально різняться. Окремі фахівці підтримують таке унормування за принципом кодифікації, але не в межах кодексу, а в тексті порівняно невеличкого закону. Інші – вважають, що закон повинен містити максимально узагальнені формулювання, а більш конкретні деталі слід передбачати в інструкціях зі здійснення ОРД у різних відомствах, підрозділи яких є суб’єктами оперативно-розшукової діяльності. Деякі вчені та правозастосовники пропонують позбутися оперативно-розшукової діяльності як пережитку каральної радянської системи, обґрунтовуючи свою позицію тим, що ефективно протидіяти злочинності цілком можливо через призму застосування механізмів негласних слідчих (розшукових) дій, спектр яких

визначений кримінальним процесуальним законодавством. Проте тут слід почути й опонентів висловленого підходу, котрі зазначають, що в такому випадку унеможлиблюється проведення окремих оперативно-розшукових заходів на стадії допроцесуальної діяльності.

Просто взяти та закреслити потужний теоретичний і практичний доробок у царині оперативно-розшукової діяльності, замістивши її діяльністю процесуальною, було б, як мінімум, не зовсім раціонально. При цьому не можна відкидати практичні та процедурні зиски, які об'єктивно забезпечує діяльність у межах приписів кримінального процесуального кодексу. Вихід із цієї ситуації вбачається такий – не просто винайти компроміс між оперативно-розшуковою та процесуальною діяльністю, а поєднати їхні плюси так, щоби це дало можливість ефективно виконувати завдання з протидії окремим протиправним проявам. І саме тут ми стоїмо перед вибором шляху подальшого руху.

Вважаємо, що цікаво було б не об'єднувати оперативно-розшукову діяльність і кримінальний процес або механічно поглинати один одного, на практиці фактично виключаючи ОРД із інструментарію в рамках протидії злочинності та замінюючи її негласними слідчими (розшуковими) діями, а опрацювати такий організаційний прийом, який би дозволив ефективно використовувати їхні спільні можливості. Стосовно прикладного законодавчого оформлення такий прийом можна реалізувати через перенесення початку процесуальної діяльності на дещо ранні строки за аналогією з колишньою стадією кримінального процесу, яка називалася “порушенням кримінальної справи”.

На сьогодні такий варіант вбачається доволі ефективним через свою простоту та очевидність, що може стати фактором об'єднання прибічників різних підходів щодо подальшої долі ОРД взагалі та її співвідношення з процесуальною діяльністю зокрема.

ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА ПРИНЦИПІВ СПРИЯННЯ ЗДІЙСНЕННЮ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Олександр ДЕНИСЮК

У попередній своїй публікації (Денисюк, 2021), було здійснено спробу аналізу поняття сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами Держприкордонслужби.

З'ясувавши поняття сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності, ми дійшли висновку про необхідність аналізу принципів, на яких ґрунтується сприяння, адже вони є підвалинами або ж керівними ідеями, які покладено в основу такої діяльності. Принцип (від лат. *principium*) означає основу, початок, керівну ідею, правило поведінки (Фролова, 1987). Науковий дискурс щодо значення принципів для правозастосовної діяльності був і є важливим у всі часи. Така дискусія не втрачає своєї актуальності і для такої сфери правоохоронної діяльності, як оперативно-розшукова діяльність.

Оперативно-розшукова діяльність згідно зі ст. 4 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” ґрунтується на трьох основних законодавчо закріплених принципах: верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини. Не викликає заперечень теза, що будь-який підінститут оперативно-розшукової діяльності, у тому числі і сприяння здійсненню цієї діяльності, має відповідати основним принципам, які закріплені у Законі. Ураховуючи численні наукові напрацювання, що присвячені принципам оперативно-розшукової діяльності (Вольдман, 1981; Колодій, 1998, Грохольський, 1999; Бандурка, 2002; Усенко, Некрасов, Матцук, 2007; Сервецький, 2008; Козаченко, 2009; Павличенко,

2009; Халілев, 2010; Ольшевський, 2010; Сервецький, 2011; Халимон, 2013; Стацак, 2021), ми не будемо здійснювати глибокий аналіз її системи, а тому зосередимо свої зусилля на аналізі саме тих принципів, які притаманні сприянню здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Досліджуючи систему принципів оперативно-розшукової діяльності, В. Л. Грохольський дійшов висновку, що це складна і динамічна структура нормативно-правових вимог та приписів, зв'язків і відносин, оптимального співвідношення і взаємозв'язку, які мають визначальне, принципове значення для оперативно-розшукової діяльності й специфічне віддзеркалення в процесі проведення гласних та негласних заходів і застосування оперативно-технічних засобів (Грохольський, 1999). Основний підхід до з'ясування дефініції принципів оперативно-розшукової діяльності вироблений доктриною полягає у тому, що принципами оперативно-розшукової діяльності є керівні ідеї, які вироблені оперативно-розшуковою практикою і закріплені в нормах законодавства про оперативно-розшукову діяльність, які виражають політичні й соціальні закономірності розвитку суспільства, а також моральні і правові уявлення населення відносно сутності оперативно-розшукової діяльності.

У теорії права існують різні підходи щодо класифікації принципів. Перший підхід полягає у поділі принципів на загальні, галузеві, міжгалузеві. Другий підхід поділяє принципи на загальні, конституційні, спеціальні. Проте нам видається більш виважений перший підхід.

Відповідно до нього під загальними принципами прийнято розуміти систему координат, які є основою для розвитку національної системи права. Загальноправові принципи притаманні всім галузям права (Копейчиков, 1998).

Галузеві принципи – це принципи, які притаманні конкретній галузі права, своєрідна система координат, у рамках якої розвивається ця галузь (Копейчиков, 1998).

І третя група принципів – міжгалузеві принципи. Це так звана система координат, у рамках якої розвиваються кілька відповідних галузей права, і одночасно вектор, що визначає напрям розвитку цих галузей. Прийнято вважати, що міжгалузеві принципи властиві кільком спорідненим галузям права (Копейчиков, 1998).

Отже, принципам сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності притаманна загальна структура, яка закріплена у Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність”. У подальших публікаціях ми проаналізуємо зміст кожного принципу сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності та їх значення.

ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЮ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕДАЧ ТОВАРІВ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДЕРЖАВНОМУ ЕКСПЕРТНОМУ КОНТРОЛЮ

Віталій ЄРЬОМЕНКО

Згідно з даними Стокгольмського інституту досліджень миру (SIPRI), Україна займає 12 місце у світі за експортом озброєння. Ураховуючи значний обсяг експорту продукції, цінову політику в сфері міжнародної передачі товарів, а також наявну в ЗМІ інформацію (про виявлення порушення в цій сфері), а також факт збройного конфлікту з Російською Федерацією, оперативна протидія порушенню міжнародної передачі товарів, що підлягають державному експертному контролю, стає дедалі актуальнішою.

Як нам відомо, відповідальність за вчинення вищевказаного кримінального правопорушення передбачено ст. 333 КК України. Диспозиція частини першої ст. 333 КК України є бланкетною. Тому, для розкриття об'єктивних та суб'єктивних ознак цього злочину слід звертатися до певних нормативних актів, основними з яких є:

Закон України “Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання” від 20 лютого 2003 р. № 549-IV;

постанова КМУ від 20 листопада 2003 р. № 1807 “Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення”;

постанова КМУ від 28 січня 2004 р. № 86 “Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання”.

Проводячи аналіз вказаних нормативно-правових актів, актуалізується питання щодо правильної кваліфікації діянь

за вказаною статтею кримінального кодексу з метою ефективною оперативно-розшуковою протидії згаданим кримінальним правопорушенням. Зокрема, у питаннях, що стосуються об'єкта та об'єктивної сторони злочину, основні моменти співпадають з положеннями ст. 201 КК України “Контрабанда”, а саме – щодо переміщення зброї.

Колізійними є питання визначення суб'єкта кримінального правопорушення, на якого поширюється дія закону, предмета злочину тощо. Як приклад – зброя та боеприпаси (крім гладкоствольної мисливської та боеприпасів до неї), які незаконно переміщені чи які намагаються незаконно перемістити через державний (митний) кордон, є предметами злочину як за статтею 201 КК України, так і за ст. 333 КК України.

Спірним є питання визначення суб'єкта кримінального правопорушення. Деякі науковці вважають, що суб'єкт злочину – загальний. Інші – що спеціальний. Ураховуючи понятійний апарат, передбачений Законом, суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів – це зареєстрований центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, державний замовник у сфері оборони та суб'єкт господарювання України, який має намір здійснювати або здійснює міжнародні передачі товарів, включаючи посередницьку (брокерську) діяльність. Тобто – особа, яка має певні повноваження (спеціальний суб'єкт). Разом із тим, статтею 24 вищевказаного закону передбачене таке порушення міжнародних передач товарів як створення перешкод для виконання службових обов'язків посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та інших державних органів, що здійснюють державний експортний контроль, під час виконання ними своїх службових зобов'язань або невиконання законних вимог цих осіб. Такі протиправні діяння можуть здійснюватися й окремою фізичною особою без спеціальних повноважень.

Також понятійним апаратом визначено, що міжнародні передачі товарів – це експорт, імпорт, реекспорт товарів, їх тимчасове вивезення за межі України або тимчасове ввезення на її територію, транзит товарів територією України, а також будь-які інші передачі товарів, що здійснюються за межами України. Додатково визначено, що експорт, імпорт, реекспорт товарів тощо – це купівля/продаж або ж передача в інший законний спосіб. А якщо така передача (зокрема і через кордон) в повний спосіб незаконна?

Питання виникає і при переміщенні товарів суб'єктами МТП поза митним контролем: це контрабанда чи порушення правил МТП? Також цікавим є й той факт, що переміщення товарів за документами, що містять неправдиві відомості (підроблені), теж може містити ознаки контрабанди та кримінального правопорушення за ст. 333 КК України.

При цьому варто враховувати й санкції відповідних статей Кримінального кодексу, оскільки “Контрабанда” є тяжким злочином, а кримінальне правопорушення, передбачене ст. 333 КК України, є нетяжким злочином.

Питання щодо ступеня тяжкості кримінального правопорушення суттєво впливає на можливість документування цієї протиправної діяльності в частині можливості проведення оперативно-розшукових заходів (негласних слідчих (розшукових) дій), які тимчасово обмежують права та свободи особи.

На підтримку висловленої вище думки свідчить також і статистика вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері. Так, згідно з даними Офісу Генерального прокурора, у період із 2014 по 2021 рік зареєстровано 484 кримінальних провадження за ст. 333 КК України. Із них – у 191 провадженні повідомлено про підозру. У 174 випадках матеріали направлені до суду з обвинувальним актом. 74 кримінальних провадження закрито, а в 297 випадках рішення по справі не прийнято.

Крім цього, матеріали судових рішень свідчать, що в період з 2014 по 2021 рік судами винесено 133 вироків за статтею 333 КК України (за 2021 – жодного). Із них – 5 виправдувальних, 128 – обвинувальних (при цьому 91 вирок – це затвердження угод про визнання винуватості).

Підсумовуючи вищевикладене, як загальні положення, так і сам понятійний апарат, зазначений у Законі України “Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання”, потребує додаткового ретельного вивчення й подальшого редагування для усунення проілюстрованих колізій.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Ольга КІРЕЄВА

Сьогодні відбувається активна інформатизація суспільства у всіх сферах діяльності, що призводить до виникнення нових інформаційних ресурсів. Ураховуючи таку глобальну інформатизацію майже усіх процесів сьогодення, можна з упевненістю констатувати, що успішність та ефективність оперативно-розшукової діяльності напряму залежить від своєчасного отримання необхідної інформації.

Для кримінального аналітика своєчасне володіння актуальною, достовірною та повною інформацією є надзвичайно важливим елементом його ефективної діяльності.

Так, діяльність кримінального аналітика безпосередньо пов'язана з процесом збирання, оцінки й аналізу інформації як при розслідуванні кримінальних правопорушень, так і при проведенні оперативно-розшукових заходів у рамках оперативно-розшукових справ. При цьому проводяться певні дослідження відносно ряду об'єктів зацікавленості, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

На сьогодні під час проведення заходів кримінального аналізу кримінальний аналітик має змогу використовувати різноманітні інформаційні ресурси, які умовно можна розподілити відповідно доступу до них та порядку використання і накопичення в них інформації, а саме:

1. Внутрішні інформаційні масиви, накопичені підрозділами кримінального аналізу в ході здійснення оперативно-службової діяльності. Такі внутрішні масиви інформації можуть містити будь-яку інформацію, отриману, зафіксовану та збережену в порядку, що не суперечить законодавству України. Для зручності використання та повноти пошуку,

вказані інформаційні ресурси краще об'єднувати в пошукових системах типу “Архіваріус 3000” та систематизувати в банках даних за допомогою документальних систем типу “Cronos” та “iBase”.

2. Закриті для загального доступу бази даних Державної прикордонної служби України. Функціонування Державної прикордонної служби України як суб'єкта забезпечення національної безпеки передбачають участь у формуванні національного інформаційного ресурсу держави у вигляді відомчого (прикордонного) інформаційного ресурсу. Таким інформаційним ресурсом є систематизована прикордонна інформація, що міститься на матеріальних носіях та призначена для забезпечення інформаційних потреб прикордонного відомства. У діяльності підрозділів кримінального аналізу використовують електронні інформаційні ресурси прикордонного відомства, що зосереджені в інтегрованій інформаційній системі прикордонного відомства “Гарт”.

Така система являє собою комплекс взаємопов'язаних інформаційних систем, підсистем, засобів комунікації, які функціонують у єдиному інформаційному просторі прикордонного відомства, регламентуються відповідними організаційними та розпорядчими керівними документами та призначені для інформаційного супроводу посадових осіб Державної прикордонної служби України.

3. Закриті для загального доступу бази даних інших органів державної влади України. На сьогодні оперативно-розшукові підрозділи Державної прикордонної служби України використовують при проведенні кримінального аналізу закриті для загального доступу бази даних інших правоохоронних органів та відомств України, зокрема:

інформаційний портал національної поліції України МВС України;

національна автоматизована інформаційна система Головного сервісного центру МВС України;

єдина інформаційно-аналітична система управління міграційними процесами Державної міграційної служби України;

державний реєстр речових прав на нерухоме майно Міністерства юстиції України;

підсистема бази даних Державної митної служби України “Пошук вантажно-митних декларацій”.

4. Відкриті бази даних та реєстри органів державної влади України. До даної групи належить значна кількість інформаційних масивів у різних сферах державного управління та господарської діяльності. Ці реєстри є як державними, так і недержавним (але такими, що використовуються та наповнюються органами державної влади).

5. Відкриті бази даних та реєстри офіційних органів іноземних держав, а саме інформаційні ресурси країн, з якими Україна має спільні кордони, і інформація з яких дозволяє провести вивчення юридичних та фізичних осіб – нерезидентів України (зокрема і тих, що зареєстровані громадянами України). Інформація з даних ресурсів дозволяє розширити та доповнити основні ознаки фізичних та юридичних осіб для більш повного розуміння характеру їх діяльності та для визначення векторів здійснення поглибленого аналітичного дослідження.

6. Інформація з відкритих джерел мережі Інтернет, отримана в ході пошуку з використанням спеціальних (не заборонених законодавством) методів.

Отже, в арсеналі кримінальних аналітиків Державної прикордонної служби України є достатній набір інструментів, за допомогою яких можна відібрати значний масив інформації для її подальшого вивчення, узагальнення та аналізу.

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛАМ НА КОНФІДЕНЦІЙНІЙ ОСНОВІ, ЩО БРАЛИ УЧАСТЬ У ВИКОНАННІ ЗАВДАНЬ РУХУ ОПОРУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Олена КМЕТЬ

Оперативні підрозділи Держприкордонслужби активно беруть участь у заходах щодо забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Безумовно, оперативні підрозділи використовують у своїй діяльності допомогу агентурного апарату, зокрема осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях і беруть участь у виконанні завдань руху опору.

Одним із елементів соціального і правового захисту осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам, у тому числі Держприкордонслужби України, на конфіденційній основі, які брали участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях України, у районі проведення антитерористичною операції, районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, або інших територіях, де в період виконання цих завдань велися воєнні (бойові) дії може бути надання їм статусу ветеранів війни.

Спробуємо проаналізувати чинну нормативно-правову базу із цього питання та запропонуємо ряд способів забезпечення соціального і правового захисту таких осіб.

Аксіомою є теза, що особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під

захистом держави. Відповідно до положень Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” співробітництво особи з оперативним підрозділом зараховується до її загального трудового стажу в разі укладення з нею трудової угоди. Якщо у зв’язку з виконанням такою особою завдань оперативно-розшукової діяльності настала її інвалідність або смерть, на неї поширюються пільги, передбачені у таких випадках для працівників оперативних підрозділів.

Проте укладання угод про співробітництво не завжди передбачено на рівні відомчих нормативно-правових актів. Очевидно, що відсутність укладеної трудової угоди про співробітництво ускладнює забезпечення соціального і правового захисту особи, що надає допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі. З метою усунення таких недоліків необхідно внести низку змін до чинної нормативно-правової бази з питань отримання статусу ветерана війни особами, залученими до конфіденційного співробітництва.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про статус ветерана війни, гарантії їх соціального захисту” ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав.

До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Своєю чергою, відповідно до ст. 8 Закону, учасниками війни визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи, передбачені цим Законом.

Стаття 9 Закону дає розширений перелік осіб, які вважаються учасниками війни. Пункт 13 визначає, що працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у порядку, встановленому законодавством, які залучалися та брали

безпосередню участь у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у порядку, встановленому законодавством, вважаються учасниками війни.

Порядок надання статусу учасника війни особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, категорії таких осіб, терміни їх участі у забезпеченні проведення антитерористичної операції, у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також райони антитерористичної операції визначаються Кабінетом Міністрів України. Райони здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації визначаються відповідно до Закону України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях”.

Отже, особи, які на конфіденційній основі залучалися до руху опору на тимчасово окупованих територіях України, цілком підпадають під дію п. 13 ч. 1 ст. 9 Закону України “Про статус ветерана війни, гарантії їх соціального захисту”. Зазначене питання потребує унормування на рівні постанови Кабінету Міністрів України.

МЕРЕЖА DARKNET ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЗАСІБ УЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Микола КОБЕЦЬ

Науково-технічні досягнення використовуються не тільки для блага людини, а й деякими особами для незаконного збагачення. Так створені глобальні інформаційно-комунікаційні мережі допомагають людям швидко й у великих обсягах передавати інформацію на великих відстанях. Однак злочинці використовують науково-технічний прогрес, зокрема глобальні інформаційно-комунікаційні мережі із злочинною метою. Розглянемо деякі мережі, що поширено використовуються кримінальними елементами з протиправною метою.

Даркнет (від англ. DarkNet – прихована мережа, темна мережа, тіньова мережа, темний веб) – прихована (анонімна) мережа, з'єднання якої встановлюються лише між довіреними парами, що іноді називаються як “друзі”, з використанням нестандартних протоколів і портів. Такі мережі по-іншому називають закритий p2p (Private peer-to-peer).

Анонімна мережа є системою не пов'язаних між собою віртуальних тунелів, що надає передачу даних у зашифрованому виді. Даркнет відрізняється від інших розподілених однорангових мереж, оскільки файлообмін відбувається анонімно (оскільки IP-адреси недоступні публічно), і, отже, користувачі можуть спілкуватися без особливих побоювань та державного контролю. Саме тому мережа даркнет найчастіше сприймається як інструмент для здійснення комунікації у незаконній (протиправній) діяльності. У більш загальному сенсі термін “даркнет” може бути використаний для опису некомерційних “вузлів” інтернету або ставитися до всіх протиправних інтернет-комунікацій та технологій, які здебільшого пов'язані з незаконною діяльністю (злочини у сфері інфор-

маційних технологій, тероризм, кіберрозвідка) чи інакодумством (безпека від політичних репресій). Ця мережа працює за тими ж принципами, що й TOR-мережа, потрапити до неї можна лише через TOR (The Onion Router). Ця мережа спеціально створювалася прихованою та анонімною, щоб ніхто не зміг установити цензуру чи обмежити діяльність учасників. Тому найчастіше цю мережу використовують для незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, наркотичних засобів, реалізації незаконних заволодінь транспортними засобами, здійснення незаконної торгівлі людьми, надання сайтів інтимного характеру, здійснення фінансових злочинів, торгівля персональними даними осіб тощо.

Майже всі відомі мережі даркнет децентралізовані і, отже, вважаються одноранговими.

У даркнеті використовуються домени, на які неможливо зайти через звичайну мережу, використовуючи стандартні браузері. Найчастіше це псевдодомени в доменній зоні .onion або .i2p та інші. Для адреси сайту найчастіше використовується випадковий набір символів або шифр, наприклад, facebookcorewwi.onion[en] — дзеркало соціальної мережі Facebook у даркнеті, яке неможливо відкрити у звичайному браузері.

Через її прихованість цю мережу також використовують спецслужби як місце анонімного спілкування. Так Служба зовнішньої розвідки Російської Федерації створила електронну приймальню у мережі даркнет. Це перша приймальня у даркнеті серед усіх європейських розвідувальних відомств. Центральне розвідувальне управління США створило повну копію свого сайту в даркнеті у травні 2019 року.

Приймальня призначена для тих, хто “перебуває за межами Росії і має важливу інформацію про загрози безпеці Російської Федерації”, йдеться на сайті Служби зовнішньої розвідки РФ. Надіслати інформацію пропонується “безпечним та анонімним способом” за “простою інструкцією”: спочатку

завантажити браузер Tor або операційну систему Tails. Ці рішення зашифровують інтернет-трафік і пропускають його за трьома випадковими вузлами, які можуть бути розташовані в будь-якій точці світу. На сайті ЦРУ, для порівняння, зазначено, що з ризиком пов'язане будь-яке спілкування через інтернет, а використання Tor лише знижує цей ризик.

При всієї закритості цієї мережі фахівці у сфері протидії кіберзлочинності та забезпечення кібербезпеки провідних країн світу здійснюють вдалі спроби встановлення IP-адрес незаконних сайтів та їх блокування.

ПРОФІЛАКТИКА В ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Василь КОРОЛЬОВ

Оперативно-розшукова профілактика передбачає збирання інформації про кримінально активних осіб (близьких зв'язків членів організованих злочинних формувань, раніше судимих, наркоманів, алкоголіків, побутових бешкетників, членів груп з антигромадською спрямованістю та ін.), ступінь виправлення, зв'язки, злочинний досвід, наміри, особливості їх особистості та системи соціальних відносин. Сукупність відомостей, що дають підстави для несприятливого прогнозу, тобто висновок про ймовірність злочинної поведінки, одночасно вказує на необхідність установаження оперативного спостереження за тими, хто зберіг кримінальну активність. Здійснення оперативно-розшукової профілактики вимагає залучення знань з галузі кримінології та педагогіки, уміння прогнозувати розвиток криміногенної ситуації та індивідуальної злочинної поведінки. Оскільки це специфіка наукових, організаційних, методичних і тактичних основ оперативно-розшукової профілактики, цілей її здійснення, є підстави розглядати цей результат оперативно-розшукового процесу як самостійну форму, у межах якої вирішуються найважливіші завдання боротьби зі злочинністю.

Специфічність оперативно-розшукової профілактики полягає в такому:

ведеться оперативно-профілактичне спостереження за особами, поставленими на профілактичний облік у зв'язку з високим ступенем імовірності їхньої злочинної поведінки;

забезпечується успіх індивідуальної профілактики завдяки оперативній поінформованості про контингент осіб, які можуть стати на шлях скоєння злочинів, та особливості кожної особи, яка допустила антигромадську поведінку або

заснала шкідливого впливу антигромадських і злочинних елементів;

фіксується середовище місцевих кримінально активних жителів, щодо яких здійснюються ОРЗ із розкриття злочинів;

негласно перевіряється причетність до скоєних злочинів осіб (у тому числі і раніше виявлених не місцевих жителів), які перебувають під оперативним наглядом та мають ознаки злочинців, що розшукуються;

вивчаються окремі категорії осіб, які становлять оперативний інтерес, їх зв'язки, спосіб життя, поведінку та минуле для отримання підстав для застосування заходів профілактики.

У структурі оперативно-розшукової профілактики можна виділити відносно самостійні елементи:

вивчення за допомогою засобів та методів ОРД контингенту осіб, які перебувають під оперативно-профілактичним наглядом;

документування фактів та обставин, дій та вчинків цих осіб, що забезпечує успіх індивідуальних профілактичних заходів;

ініціативне здійснення пошукових заходів для виявлення ознак підготовки злочинів, злочинних намірів чи злочинної діяльності осіб, які перебувають під оперативно-профілактичним наглядом; їх причетність до злочинів, що залишилися нерозкритими; реалізація одержаних матеріалів, що гарантує конспірацію негласних джерел інформації.

Поєднання цілей профілактики з постійною перевіркою осіб, які перебувають під оперативно-профілактичним наглядом, проведенням серед них ОРЗ для виявлення злочинців є специфічною ознакою оперативно-розшукової профілактики. Таке поєднання забезпечує оперативну поінформованість про контингент осіб, що належать до категорії кримінально активних, дозволяє вчасно вдаватися до оперативної розробки злочинців з використанням усіх матеріалів, зібраних під

час здійснення заходів оперативно-розшукової профілактики. Кожен із елементів оперативно-розшукової профілактики може стати складовою процедури отримання підстав для оперативної розробки. Причому співвідношення цих елементів оперативно-розшукової профілактики визначається оперативною обстановкою, що складається.

У разі поширеності злочинів, скоєних в умовах неочевидності, наявності злочинів, що залишилися нерозкритими, у структурі ОРЗ, ймовірно, переважатимуть пошукові елементи з використанням усієї раніше накопиченої інформації, що стосується до контингенту осіб, які перебувають під наглядом. За ненапруженої оперативної обстановки оперативні підрозділи отримують можливість приділяти увагу забезпеченню індивідуальної профілактики. Це в результаті сприяє підвищенню оперативної обізнаності, отриманню нової інформації, яка активно використовується під час розкриття злочинів та розшуку злочинців, а також вирішення інших оперативно-розшукових завдань.

Таким чином, досягаються і цілі активної індивідуальної профілактики, і цілі виявлення злочинців. У рамках оперативно-розшукової профілактики досягають і відомості про умови, що сприяють скоєнню злочинів не тільки в побуті, на виробництві, у місцях відпочинку та дозвілля, а й у місцях відбування покарань. Часто поза рамками оперативної розробки негласні співробітники повідомляють про факти недосконалої технології, кругової поруки, про прогалини в організації охорони матеріальних цінностей, порушення норм моральності, підігрів ворожих відносин між людьми на національній і релігійній основі та інші негативні явища, що сприяють антисуспільній і злочинній поведінці.

Така інформація не завжди може бути реалізована без попереднього документування та вжиття заходів щодо зашифрування її джерел. Лише після вживання таких заходів вона може бути використана у методах загальної профілактики

(усунення умов, що сприяють формуванню особи правопорушника; усунення можливості виникнення гострих конфліктних ситуацій у відносинах для людей; усунення умов, що полегшують скоєння злочинів на об'єктах; виключення зазіхань на громадський порядок та особистість громадян у громадських місцях). Структурно оперативно-розшукова профілактика містить оперативно-розшукові заходи, що забезпечують ефективність таких методів, як вплив через негласних співробітників на членів ОЗУ, учасників побутових конфліктів, роз'єднання шляхом оперативних комбінацій ворогуючих груп; оперативне прикриття об'єктів у тому, щоб зірвати злочинні плани осіб, які визначили сприятливі умови скоєння крадіжок, грабежів, розбоїв, викрадень людей тощо.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОФІЛАКТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Грина ЛІТВІНОВА

Демократичні перетворення на шляху розбудови правової держави та громадянського суспільства висувають нові пріоритети у реформуванні діяльності щодо протидії злочинам в Україні. Поширеною в науці є думка про те, що протидія злочинності за своїм характером є правоохоронною діяльністю, яку розглядають як багатофункціональне та різноаспектне поняття, що охоплює майже всі сфери державної діяльності. Її здійснюють на загальносоціальному та спеціальному рівнях.

Загальносоціальний рівень протидії злочинам полягає у діяльності держави, метою якої є напрацювання стратегії реакції суспільства на злочинність, а спеціальний рівень у своїй основі має профілактику злочинів, виявлення та запобігання (припинення) злочинним діям, реагування на вчинений злочин кримінально-правовими засобами (притягнення винних до кримінальної відповідальності).

Спеціальну протидію здійснюють шляхом правового реагування на вчинення злочину та спеціально-кримінологічного запобігання новим злочинам. Однією із складових спеціальної протидії злочинності є оперативно-розшукова протидія.

І. В. Сервецький, О. М. Юрченко стверджують: “Оперативно-розшукову діяльність варто розглядати крізь призму закономірностей злочинної поведінки осіб, які відображають їх сутність і зміст, а саме: закономірності, пов’язані з виявленням злочинного потенціалу осіб; зовнішні ознаки протиправної поведінки, а також психологічні, що дозволяють ви-

явити осіб, які вчинили протиправні діяння; негласне документування ознак злочинної діяльності, задуму, готування, замаху і вчинення злочинного діяння та негласне дослідження результатів злочинної поведінки тощо”.

Важливим елементом у протидії злочинам є запобігання, адже воно передує виявленню та припиненню злочинів. Цей елемент полягає в діяльності, що перешкоджає формуванню злочинного задуму та не допускає його втілення, навіть у формі готування або замаху на вчинення злочинів. Наступним елементом є виявлення злочинів, яке тлумачиться як діяльність з пошуку та фіксації інформації про злочин на різних його стадіях. Припинення злочинів виступає як діяльність з недопущення злочину, який уже розпочався, зокрема перешкоджання готуванню, замаху та доведенню злочину до кінця.

Актуальність використання можливостей саме оперативно-розшукової протидії окремим видам злочинів обумовлюється змінами до законодавства України, яке регулює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування кримінальних правопорушень. Сучасна оперативно-розшукова діяльність видозмінюється в нові, більш відкриті форми, що обумовлює необхідність ширшого залучення можливостей оперативно-розшукової протидії злочинам з метою зниження практичних можливостей реалізації злочинних намірів особами зі схильністю до протиправної поведінки.

На сьогодні створюються нові підходи до виявлення, запобігання та протидії злочинам, тому серед звичних заходів запобігання злочинам досить часто виділяють оперативно-розшукові заходи профілактики.

А. С. Овчинський стверджує, що теоретичні основи оперативно-розшукової профілактики сформувались разом із теорією оперативно-розшукової інформації. Фактично профілактика проводилась і базувалася на інформаційно-аналі-

тичному та інформаційно-прогностичному забезпеченні оперативно-розшукової діяльності

Т. В. Миронюк стверджує: “Оперативно-розшукова профілактика містить діяльність оперативних підрозділів, спрямовану на виявлення, усунення або нейтралізацію причин та умов кримінальних правопорушень, виявлення осіб, схильних до правопорушень, та вчинення щодо них дій превентивного характеру з метою запобігання майбутнім злочинам і припинення тих правопорушень, які вже були розпочаті”.

Місце оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності характеризується системою оперативно-розшукових та інших заходів, котрі можуть реалізуватися в різних формах. В умовах сьогодення значення оперативно-розшукової діяльності набуває нових та відкритих форм, що визначаються доцільністю більш широкого кола можливостей оперативно-розшукової профілактики з метою зменшення практичної можливості реалізації злочинних намірів особами з криміногенними схильностями.

У той же час варто звернути увагу на те, що оперативно-розшукова профілактика є окремим видом протидії злочинності, що має на меті недопущення вчинення будь-якого із видів злочинів. До основних її особливостей варто віднести використання негласних методів спостереження за випадками, які можуть становити оперативний інтерес.

Отже, на сьогодні оперативно-розшукова діяльність знає значних змін, які визначають доцільність застосування оперативно-розшукової профілактики з метою підвищення ефективності оперативно-розшукової протидії злочинам.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Дмитро ЛУНГУ

У сучасному світі технологічного прогресу, коли сучасні винаходи спрощують наш побут, не слід забувати про те, що спокійне та безпечне життя – це те, де немає місця злочину та будь-якій іншій протиправній діяльності. Саме для того, щоб правоохоронці мали змогу здійснювати превенцію злочинів, установлювати інформацію, яка має оперативне значення та надає можливість зв'язувати події, які мають вплив на суспільні відносини, – правоохоронні підрозділи здійснюють кримінальний аналіз. Слід зазначити, що правоохоронна система має перебувати у постійному розвитку в контексті технологічного вдосконалення відповідно до сучасних тенденцій. Метою дослідження є вивчення та аналіз досвіду правоохоронних органів ЄС, особливості здійснення кримінального аналізу західними колегами та встановлення ефективних новел, які українська правоохоронна система могла б упровадити в здійснення кримінально-аналітичної діяльності.

На сьогодні в країнах ЄС є розгалужені мережі обміну інформацією через відпрацьовані механізми взаємодії. Також існують об'єднані бази даних ЄС, які кожна з країн-членів може використовувати у здійсненні кримінального аналізу, посилюється співробітництво поліції та судів. Відповідно до сьогоденної політики ЄС у сфері превенції злочинів відмічається активна антитерористична діяльність. Так, одним з напрямів протидії тероризму є створення умов для унеможливлення для терористів придбати або виготовити засоби, які сприяють протиправній діяльності. Йдеться про галузі обігу вогнепальної зброї, прекурсорів вибухових речовин, фінансування тероризму та моніторинг подорожей з імовірними терористичними цілями.

Ведеться активна робота щодо протидії радикалізації та екстремістським ідеологіям ще до того, як вони вкореняться до суспільства, поваги до європейського способу життя, його демократичних цінностей і свобод. Така політика визначає вектор діяльності для всіх держав-членів. Зазначена діяльність також спрямовує правоохоронців до більш тісної співпраці з громадами та моніторингу діяльності окремих соціальних груп населення, які можуть становити загрозу для суспільства, керуючись релігійними, расовими чи політичними чинниками.

Значну роль, яку сучасні технології можуть відігравати у здійсненні терору, проілюстрував терористичний напад крайніх правих на синагогу в німецькому Галлі у 2019 році, де зловмисник сконструював кілька гармат за допомогою 3D-друку. Це свідчить про те, як технології впливають на терористичні загрози, та вказує на ті галузі протидії злочинності, які правоохоронці мають покращувати.

Утім, у рамках майбутньої програми досліджень Horizon Europe результати аналітичних досліджень будуть інтегровані в галузь покращення політики безпеки, щоб забезпечити реагування на визначені потреби правоохоронних органів. Також ідеться про впровадження та фінансування програм ЄС для досліджень та інновацій для правоохоронних органів. Більш того, станом на сьогодні ведеться активне освоєння технологій, які, аналізуючи наявну інформацію, можуть виявляти ймовірне місце-схованку обмежених у вільному руху речовин та предметів, які могли б слугувати матеріалом для виготовлення вибухівки.

Розвиток штучного інтелекту (ШІ) вплине на здатність правоохоронних органів реагувати на терористичні загрози. Правоохоронні органи вже розробляють інноваційні рішення на основі технології ШІ, наприклад, для виявлення терористичного контенту в Інтернеті та зупинки його розповсюдження, запобігання створенню нових терористичних

акаунтів у соціальних мережах та виявлення терористичної символіки. Одним з ключових аспектів розробки надійних приладів III є забезпечення того, щоб дані, що використовуються для навчання алгоритмів, були релевантними, перевіреними, хорошої якості та доступні у великій різноманітності, щоб мінімізувати упередженість, наприклад щодо статі чи раси. Прилади III мають розроблятися та використовуватися з належними гарантіями прав і свобод, з дотриманням відповідного законодавства та бути належним чином процесуально оформлені для підтвердження законності їх використання. Комісія ЄС розгляне питання про те, як правоохоронні та судові органи зможуть використовувати переваги III у повній відповідності до законодавства ЄС.

Роблячи висновок, наголошуємо на тому, що сліпе запозичення технологічних механізмів протидії злочинності європейських колег, на нашу думку, не є правильним та не буде ефективним. Хочемо відзначити позитивну тенденцію поглибленого співробітництва наших правоохоронців із міжнародними організаціями, які ставлять на меті повну та потужну протидію злочинності.

КІБЕРТЕРОРИЗМ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЙОМУ

Наталія МАКОГОНЧУК

Чимало подій сьогодні продемонстрували, що люди можуть отримати доступ до конфіденційної інформації та до роботи важливих служб. Зростаюча залежність суспільства від інформаційних технологій створила нову форму вразливості, даючи терористам можливість наблизитися до цілей, які раніше були абсолютно неприступними, як, наприклад, системи національної оборони та повітря. Чим більш технологічно розвинена країна, тим уразливішою вона стає для кібератак на її інфраструктуру.

Кібертероризм – це конвергенція кіберпростору та тероризму. Він належить до протиправних атак і загрози атак на комп’ютери, мережі та інформацію, коли це робиться з метою залякування чи примусу уряду або його людей, досягнення політичних чи соціальних цілей. Крім того, щоб кваліфікувати його як кібертероризм, напад має призвести до насильства проти людей або майна, завдати достатньо шкоди, щоб викликати страх. Прикладами можуть бути напади, які призводять до смерті або тілесних ушкоджень, вибухів або серйозних економічних збитків.

Важливо розрізняти кібертероризм і “хактивізм” – цей термін введено науковцями, щоб описати поєднання хакерства з політичною активністю. На відміну від хактивістів, хакери, як правило, не мають політичних планів, а переважно вдаються до “зламування” – дій, що проводяться в Інтернеті та спрямовані на виявлення, маніпулювання або іншим чином використання вразливих місць в операційних системах комп’ютерів та іншого програмного забезпечення. Хактивісти мають у своєму розпорядженні чотири основних види зброї: віртуальні блокади; атаки на електронну пошту; зламування комп’ютера, а також комп’ютерні віруси. Хактивізм,

хоча політично вмотивований, не означає кібертероризм. Хактивісти насправді хочуть протестувати та перешкоджати, вони не хочуть ні вбивати, ні калічити. Однак хактивізм підкреслює загрозу кібертероризму.

Більше того, межа між кібертероризмом і хактивізмом іноді може стиратися, особливо якщо терористичні групи можуть завербувати або наймати хактивістів, або якщо хактивісти вирішують посилити свої дії, атакуючи системи, які керують критичними елементами національної інфраструктури, такими як електричні мережі та служби екстреної допомоги.

На жаль, сьогодні, освічена молодь потрапляє до терористичних груп, а це є першочерговою насторогою до кібертероризму. Протидія кібертероризму вимагає посилення співпраці й обміну інформацією, знаннями між тими, хто відповідає за безпеку віртуального світу.

Розрізняють дві форми захисту від кібертероризму: пасивну та активну. Пасивний захист в основному складається з використання різних технологій (наприклад криптографії, виявлення вторгнень) і процедур (наприклад тих, що керують зовнішнім підключенням або відновленням) для захисту активів інформаційних технологій, що належать особі або організації. Деякі форми пасивного захисту можуть бути динамічними, наприклад зупинити атаку, але вони не передбачають серйозного покарання для нападника.

Активний захист накладає на нападника серйозне покарання. Ризик або покарання можуть містити ідентифікацію та викриття, розслідування та судове переслідування, а також запобіжні чи зустрічні атаки. З кількох юридичних та інших причин більшість форм активної оборони обов'язково потрапляє на долю урядів. Основний підхід у боротьбі проти кібертероризму полягає в тому, щоб спроектувати систему так, щоб вона була захищеною від атак із самого початку. Загроза кібертероризму може бути перебільшена або зманіпульована, але це не можна ні заперечувати, ні ігнорувати.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Михайло МАРКОВ

Досвід багатьох розвинених країн світу чітко демонструє серйозний позитивний вплив методу кримінального аналізу на етап досудового розслідування та на оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів. У цих країнах використання кримінального аналізу є обов'язковим під час попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень. Поняття, завдання, мета, процес та правила кримінального аналізу чітко регламентовані національним законодавством кожної з країн, а держава є першим та постійним спонсором розвитку не тільки нових методів і засобів кримінального аналізу, але й активно розробляє та впроваджує новітні технології, що здатні допомагати аналітикам.

Так, Консультативна місія Європейського Союзу в Україні підтримує впровадження в Національній поліції України моделі поліцейської діяльності, керованої аналітикою (Intelligence-Led Policing/ILP).

Ще одним прикладом може стати програмне забезпечення "SOCTA" (Serious and Organised Crime Threat Assessment). Його створив Європол, проаналізувавши тенденції та логічні закономірності наявних даних про злочинців, їх злочинне середовище та про самі кримінальні правопорушення, з метою викрити потенційні загрози та інші фактори, які впливають на вчинення злочинів, аби підвищити шанси органів поліції зупинити зростання організованої злочинності. Це дало підґрунтя для прогнозування майбутніх загроз внутрішній безпеці Європейського союзу. На базі цієї програми в системі МВС України працює "SOCTA" – Україна.

Іншим інструментом інформаційно-аналітичної роботи з оперативними даними є “OSINT” (Open Source INTelligence). “OSINT” збирає, обробляє та аналізує інформацію, яка перебуває у вільному доступі, та систематизує ці дані, відповідаючи на задане суб’єктом аналізу питання.

Найбільшого поширення “OSINT” набув у США, де інформацію, отриману за допомогою “OSINT”, більшою мірою використовують для планування бойових дій, організації та проведення військових операцій, запобігання терористичним актам.

Ізраїль також використовує “OSINT” перш за все для аналізу військової спроможності противника. У структурі військової розвідки існує окремий спеціальний підрозділ для аналізу відкритих джерел інформації “Hatsaf”, який збирає інформацію лише для військових цілей. У Великобританії за допомогою “OSINT” цивільні журналісти служби BBC Monitoring здійснюють первинний збір інформації, яка в подальшому потрапляє до співробітників спецслужб для її використання за конкретними напрямками досліджень.

Ще однією інтелектуальною системою кримінального аналізу даних є “RICAS” (Real-time Intelligence crime analytics system). Використання “RICAS” дозволяє аналітику здійснювати аналіз поведінкового профілю, візуальний темпоральний та інтелектуальний семантичний аналіз. Використання методів і алгоритмів кластеризації та класифікації технологій Text Mining і Data Mining для виділення кримінально-значимої інформації спільно з технологією Visual Mining у режимі реального часу забезпечує можливість виконання аналітичної роботи з профілактики та розслідування злочинів в автоматизованому режимі на якісному рівні.

Актуальним на сьогодні є також запровадження інтелектуальних систем відеоспостереження в роботу поліції для забезпечення правопорядку. Інтелектуальна система відеоспостереження дозволяє контролювати транспортний

потік, виявляти правопорушників, розпізнавати, а також звіряти державні номерні знаки, колір і марки автомобілів тощо. Штучний інтелект системи виявляє номерні знаки, установлені на інше авто, а також може розпізнати злочинця, який перебуває в розшуку. Якщо раніше необхідно було встановлювати велику кількість моніторів та виводити на них зображення з камер відеоспостереження, а людина повинна була його продивлятися, то наразі система вже автоматично аналізує та видає фрагменти відео, на які необхідно звернути увагу.

Такі системи інтелектуального відеоспостереження мають багато переваг, а саме: якісна ідентифікація об'єктів; одночасний та швидкий пошук збігів отриманої інформації з інформацією з відкритих джерел мережі Інтернет та інших інформаційних ресурсів; автоматична та безперервна робота; негайне сповіщення оператора про конкретну подію.

Системи відеоспостереження вже з 2015 року працюють та приносять позитивні результати у великих містах Китаю, Південної Кореї, Японії, у Тайвані і Сінгапурі, США та інших країнах світу. Запроваджена система вже не раз довела свою користь для органів поліції по всьому світу, здійснюючи не тільки пошукову та контрольну функції, але й превентивну.

Ураховуючи весь вітчизняний досвід та досвід зарубіжних держав, можна зробити висновок, що майбутнє майже повністю залежить від розвитку інформаційних, у тому числі інформаційно-аналітичних та інформаційно-телекомунікаційних систем. Тож, аби мати можливість безперервно вдосконалювати та винаходити нові методи боротьби із злочинністю, Національна поліція України мусить постійно спостерігати за світовими тенденціями у розвитку інноваційних інформаційних технологій та впроваджувати їх у діяльність аналітичних підрозділів кримінального блоку Національної поліції України.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ, З ЯКИМИ СТИКАЄТЬСЯ ОПЕРАТИВНИЙ ПІДРОЗДІЛ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ, ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

Володимир МАТНЯК

На основі розгляду подій, що відбуваються в Україні у 2014–2021 роках, під час яких Державна прикордонна служба України виконує бойові завдання щодо недоторканності та цілісності Державного кордону України в умовах ведення бойових дій на окремих територіях Луганської та Донецької областей, є думка про те, що рівень мотивації прикордонників впливає на ефективність виконання ними службових обов'язків.

На державному кордоні проблеми, пов'язані з нелегальною міграцією за своїми масштабами та рушійним впливом, є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості та дестабілізації суспільних відносин в прикордонних районах Сходу та Заходу країни, становлять пряму загрозу прикордонній безпеці держави.

Теоретичний аналіз практичного досвіду протидії нелегальній міграції в умовах гібридної війни та отриманий досвід країн Євросоюзу свідчать про необхідність створення дієвої системи протидії такому соціальному явищу та створення єдиної міжвідомчої бази (СБУ, НП, НГ, ДПСУ) затриманих та виявлених осіб, як нелегальних мігрантів, так і осіб, які сприяють нелегальному переміщенню осіб через державний кордон України. Ця система дозволить оперативним працівникам чітко орієнтуватися та виявляти осіб причетних до протиправної діяльності, працювати на випередження, виявляти осіб, причетних до нелегальної міграції, місця їх утри-

мування та транспортні засоби, на яких здійснюється переміщення нелегальних мігрантів.

Дослідженням питання нелегальної міграції присвячено значну частину наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Питання визначення загроз національній безпеці на державному кордоні, протидії такому явищу, як нелегальна міграція, дії оперативних підрозділів та безпосередні дії оперативного працівника розглядали О. Махлай, О. Кіреєва, Г. Жаровська, Т. Мельничук та інші вітчизняні фахівці. Слід відзначити праці іноземних науковців, зокрема працю шведського експерта правоохоронних органів з механізмів розслідування та міжнародного співробітництва в галузі торгівлі людьми, нелегального переміщення людей до країн Євросоюзу Пола Холмса (Paul Holmes), який працював в поліції Лондона, зокрема в її штаб-квартирі Скотланд-Ярд. У роботах цих авторів розкривається проблематика побудови системи протидії на початковому рівні такому явищу, як нелегальна міграція, що обумовлена основною проблемою міжнародної міграційної кризи та неспроможністю чіткої протидії їй країнами Євросоюзу. На сьогодні в умовах ведення бойових дій в окремих районах Луганської та Донецької областях проблема боротьби з цим соціальним явищем стоїть ще гостріше. Оперативні підрозділи ДПСУ є основними суб'єктами системи забезпечення національної безпеки щодо попередження, виявлення та протидії нелегальній міграції, оскільки це явище в прикордонній сфері ще не було всебічно та об'єктивно висвітлено у вітчизняній науці.

Отже, транскордонна організована злочинна діяльність є продуктом суспільства, пронизує різні його сфери і суспільні відносини, має специфічні характеристики й закономірності розвитку як відносно самостійне цілісне соціально-правове явище.

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

Олександр МАХЛАЙ

Положення ст. 7 Закону України “Про ОРД” визначають, що: “у разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов’язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України”. Надалі, у випадку, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб слідчий проводить вже негласні слідчі (розшукові) дії, або доручає їх проведення оперативним підрозділам. Зважаючи на те, що негласні слідчі (розшукові) дії за змістом аналогічні відповідним оперативно-розшуковим діям, то оперативний уповноважений не може їх проводити, адже за кримінальним провадженням заходи трансформувалися в слідчі дії, а оперативні підрозділи здійснюють негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні тільки за письмовим дорученням слідчого чи прокурора. Крім цього, відповідно до п. 2 ст. 41 КПК України “співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою...”

Необхідність невідкладно направити зібрані матеріали стосовно окремих осіб до відповідного органу досудового розслідування у разі виявлення ознак злочину майже не викликає сумнівів, але при оперативному документуванні зло-

чинів, вчинених групою осіб, зміст правової норми є дещо некоректним. Адже на практиці оперативний підрозділ під час виявлення таких ознак – фактичних даних про окремих осіб змушений переривати ініціативний пошук і направляти матеріали в слідчий підрозділ, після чого без письмових доручень слідчого, прокурора не можливо проводити оперативно-розшукові заходи, аналогічні негласним слідчим (розшуковим) діям. Зазначені правові положення перетворюють ініціативну діяльність оперативних уповноважених у пасивну, з очікуванням письмових доручень слідчого на проведення негласні слідчі (розшукові) дії, що не сприяє активізації протидії злочинності. На практиці, крім цього, особам, які вчинили злочин з початком досудового розслідування, інколи стає відомо про їх переслідування і вони починають більш активно протидіяти слідчій діяльності, у той час, коли ще не завершено документування їх злочинної діяльності, не забезпечено достатню базу для доказування.

Підхід до оперативно-розшукової діяльності, під час якої за відсутності необхідного результату її зобов'язують переривати, а по суті зупиняти, потребує зміни у бік правового забезпечення досягнення оперативними підрозділами такого результату, який би створив основу судової перспективи майбутнього кримінального провадження.

Зміни, внесені до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, значно звузили поле діяльності оперативних підрозділів, які свої знання та професіоналізм у протидії злочинності могли б використати більшою мірою за умов належної правової регламентації її ведення.

В умовах побудови сучасної правової держави проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, а також протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій набувають першочергового значення. У цьому контексті особливо гострими є питання оперативно-розшукової протидії злочинності, запобігання

злочинам та іншим правопорушенням, профілактичної роботи з населенням. Нині відсутні серйозні успіхи у справі протидії організованим злочинності, що не може привести до корінного зламу негативних тенденцій і якісної зміни кримінологічної обстановки. Це є наслідком: відставання правової бази від потреб правоохоронної практики; недоліків у діяльності правоохоронних і контрольних-наглядових органів, насамперед їхньої роз'єднаності, відтоку професійних кадрів, нерозв'язаності проблем матеріально-технічного і фінансового забезпечення; складної криміногенної ситуації в регіоні; руйнування системи профілактики злочинів; відсутності взаємодії між інститутами державної влади і громадянського суспільства.

Отже, нововведення, зміни до законодавства не повною мірою відповідають потребам та можливостям практики. Правова процедура, підстави, форми та порядок “трансформації” оперативно-розшукової в слідчу діяльність через правовий механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій потребують більш чіткої регламентації та удосконалення.

ВЗАЄМОДІЯ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗІ СЛІДЧИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Діана МЕЛЬНИК

Належний рівень взаємодії працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими у кримінальному провадженні є одним із методів більш ефективного виконання основних функцій обох органів. При спільному вирішенні поставлених завдань виникає комплекс всіх сил і засобів, який дозволяє використовувати широкий спектр можливостей об'єднаних зусиль оперативних працівників та слідчих. Таким чином застосовується комплекс як оперативно-розшукових, так і слідчих дій, що має на меті використання отриманих у результаті оперативно-розшукових заходів відомостей у кримінальному провадженні.

Матеріали, які отримує під час проведення оперативно-розшукових заходів працівник оперативного підрозділу, частіше за все використовуються як підстава для кримінального провадження. Після чого здійснюється активна співучасть оперативного працівника зі слідчим у подальшому розгляді виявленого кримінального правопорушення. Для слідчого вагомою і необхідною є інформація саме про початкові дані готування чи вчинення кримінального правопорушення. Тому максимально ефективним є використання матеріалів, наданих оперативним працівником і співпраця з ним.

Крім того, оперативні працівники володіють широким колом навичок, вмінь та знань у сфері проведення слідчих та оперативно-розшукових дій, які у свою чергу допоможуть у виявленні шляхом проведення негласних заходів доказів, використовуючи які слідчий може зібрати достатню кількість

відомостей для обвинувачення особи чи підозри у скоєнні правопорушення.

Взаємодія слідчих з оперативними працівниками під час розгляду кримінальних правопорушень є найефективнішим видом правовідносин, адже їхні спільні дії є обов'язковою умовою швидкого, всебічного та активного розслідування. Науковці зазвичай розглядають вищевказані правовідносини в організаційній формі та процесуальній. Організаційна форма передбачає обмін отриманою інформацією між слідчим і оперативним працівником, спільний аналіз цієї інформації, порядок взаємодії під час реалізації матеріалів оперативно-розшукових дій. Процесуальна форма проявляється у виконанні оперативним працівником у встановленому законодавством України порядку доручень слідчого про проведення слідчих розшукових дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Оперативний працівник може надати слідчому інформацію стосовно того, якими саме методами можна здобути ту чи іншу інформацію в конкретному випадку, або які засоби доцільніше використати, які ще заходи слід провести з метою найбільш ефективного проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Так само слідчий може використовувати вміння, професійні навички та оперативні можливості самого працівника оперативного підрозділу.

З метою швидкого реагування на відомості чи повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень створюється слідчо-оперативна група. Основні функції, які здійснює слідчо-оперативна група, це: виявлення, фіксація слідів кримінального правопорушення, з'ясування обставин, які мають значення для розгляду кримінальної справи. Слідчий призначається старшим вищевказаної групи, до якої залучаються оперативні працівники та криміналісти.

Під час виконання доручень слідчого працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Доручення слідчого стосовно проведення негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковим для виконання оперативним підрозділом, тому і виникає необхідність взаємодії цих органів.

З об'єктивної сторони недоліком у співпраці слідчих з оперативними працівниками є їх індивідуальні якості та навички і особисто сформовані методи використання своїх повноважень і застосування спеціальних засобів. Особисті погляди на ефективність вирішення певних питань можуть завадити співпраці через непоєднання та різносторонність думок.

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Дмитро МОРКВІН

Ірина ГОХ

Ольга ГОЛІНА

Національна гвардія України, як військове формування з правоохоронними функціями, була створена у 2014 році і процеси вдосконалення її організаційної структури, нормативно-правової бази, що регулює її діяльність, логістичного забезпечення, якості підготовки фахівців тощо досі тривають. Особливо це стало важливим після проголошення у 2019 році Україною стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в НАТО.

Одною зі складових військових формувань країн НАТО є наявність у їх структурі такого підрозділу як військова поліція, яка виконує такі основні функції: підтримання дисципліни серед військовослужбовців, проведення розслідування військових злочинів, забезпечення безпеки транспортних перевезень, охорона військових об'єктів, органів управління, забезпечення безпеки військовослужбовців та інших. Необхідно зазначити, що у Збройних Силах України діє спеціальне правоохоронне формування у складі ЗСУ – Військова служба правопорядку (ВСП), яка з 2002 року слідує за порядком в армії, дотриманням військовослужбовцями Статуту Збройних Сил, запобігає злочинам серед військовослужбовців, зокрема й розкраданню армійського майна, а також здійснює протидію диверсіям і терактам на військових об'єктах. У той же час, повноваження ВСП не розповсюджуються на Національну гвардію України, яка не входить до складу ЗСУ.

Так, зазначені вище функції ВСП ЗСУ та військової поліції країн НАТО у Національній гвардії України розділені поміж окремими не пов'язаними між собою та структурно

відокремленими підрозділами, а окремі функції взагалі не передбачені у діяльності НГУ, наприклад забезпечення безпеки військовослужбовців НГУ, попередження та розкриття правопорушень і злочинів у НГУ.

Необхідно зазначити, що Державне бюро розслідувань вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України. Однак у зв'язку з обмеженою кількістю працівників ДБР (1 600) на загальну кількість військовослужбовців в Україні (більше 300 тис.), при тому, що більшість працівників ДБР все ж виконують слідчі функції, фактично виконувати передбачені законом функції ДБР не може фізично і в сучасних реаліях вступає у роботу вже у рамках кримінального провадження (після внесення інформації до ЄРДР) і у цьому випадку працює вже слідчий ДБР. Тобто, у діяльності НГУ повністю відсутній такий важливий напрям, як протидія злочинності. Про кількість лише виявлених злочинів у НГУ є окрема статистика, а трагедія у військовій частині 3021 м. Дніпра лише підтвердила (на жаль, кров'ю) цю тезу. Якщо б у військовій частині був присутній працівник військової поліції, який би мав можливість у тому числі здійснювати оперативні заходи, то з великою долею вірогідності трагедію можна було б попередити.

В інших військових формуваннях України ця проблема вже вирішена, у ЗСУ створена ВСП (і планується створення військової поліції ЗСУ), у СБУ є підрозділи внутрішньої безпеки, Державній прикордонній службі України – забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки тощо.

Необхідно окремо зазначити, що у Верховні Раді України зареєстровано законопроект № 1805, який передбачає створення військової поліції у ЗСУ, однак у зазначеному проекті знов не вирішено питання розповсюдження функцій ВП

на інші військові формування, зокрема на НГУ, у тому числі шляхом внесення змін до Закону України “Про Національну гвардію України”, адже без внесення відповідних змін така діяльність підрозділу ЗСУ в НГУ буде незаконною. Також у проєкті не передбачено міжвідомчу взаємодію військової поліції ЗСУ, що буде входити до складу Міністерства оборони та Національної гвардії та Державної прикордонної служби України, що входять до складу Міністерства внутрішніх справ.

Зважаючи на зазначене, постала нагальна необхідність створення у Національній гвардії України військової поліції НГУ із такими основними функціями: запобігання та розкриття злочинів у НГУ, протидія диверсіям і терактам на військових об’єктах НГУ, забезпечення безпеки військовослужбовців НГУ, підтримання дисципліни серед військовослужбовців НГУ.

Для забезпечення створення військової поліції НГУ, із наділенням її повноваженнями здійснювати оперативно-розшукову діяльність, необхідно забезпечити внесення змін до законів України “Про Національну гвардію України”, “Про оперативно-розшукову діяльність” і цілої низки підзаконних нормативно-правових актів.

ПОНЯТТЯ, ПРАВОВА ОСНОВА ПРОТИДІЇ ВТЯГУВАННЮ ПЕРСОНАЛУ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ

Юрій ОВЕРЧЕНКО

Персонал оперативно-розшукових підрозділів ДПС України (далі – ОРП ДПС України) вирішує покладені на нього завдання, керуючись Конституцією України, законами України “Про державний кордон України”, “Про державну прикордонну службу України”, “Про оперативно-розшукову діяльність” та іншими законодавчими та відомчими нормативними актами.

Посадові особи ОРП органів охорони державного кордону під час виконання своїх службових обов’язків є представниками влади та перебувають під захистом держави. Їхня діяльність має публічний характер, оскільки вони захищають особу, суспільство та державу від злочинних посягань.

Територія України активно використовується представниками транскордонних злочинних формувань, які спеціалізуються на наркобізнесі, незаконній міграції, контрабанді підакцизних товарів та інших протиправних діях через державний кордон. Водночас необхідно зазначити, що діяльність організованих злочинних угруповань у межах країни також має достатньо інтенсивний характер. Тим самим спрямування представників транскордонної злочинності та злочинців в середині країни мають спільну мету – гарантовану реалізацію своїх злочинних намірів, а саме: незаконне збагачення. Однією з умов досягнення такої мети є послаблення функцій держави, призначених для боротьби як зі злочинністю загалом, так і з виявами її розвитку у вигляді утворення організа-

них формувань. Так, представники злочинного світу завжди намагались, а останнім часом достатньо активно здійснюють вплив на представників правоохоронних органів і контролюючих структур з метою забезпечення необхідних умов для реалізації злочинної діяльності. Спектр способів впливу має достатньо широке коло від прямого фізичного чи психологічного впливу на об'єкт спротиву до опосередкованого через сферу зацікавленості тієї особи, на яку здійснюється вплив. Заходи примусу застосовуються все менш активно, хоча і залишаються достатньо реальними у процесі протистояння правоохоронних органів і представників злочинного світу. На теперішній час з боку кримінального світу все більше набирає обертів інший спосіб усунення перешкод у вигляді закону, а саме: залучення представників правоохоронних органів до протиправної діяльності шляхом задоволення їх матеріальних потреб. Такий спосіб є менш ризикованим за наслідками для представників кримінального світу, дає можливість створювати більш сталі в часі злочинні схеми, тим самим збільшувати надприбутки від злочинної діяльності. Залучення до злочинної діяльності представників правоохоронних органів на добровільній основі створює умови за їх контролем і збільшує живучість кримінального середовища протидіяти якому вони призначені за своїми повноваженнями.

Тим самим відбувається поступове зрощення кримінального світу зі структурами, на які покладено функції держави, що призводить до тотального гальмування розвитку суспільства як в економічному, так соціальному розумінні.

Таке явище на рівні світового та Українського законодавства означено терміном – корупція.

З метою протидії глибокому проникненню корупції в структури владних повноважень та її укорінення в суспільстві на рівні законодавства України визначена стратегія та впроваджуються певні механізми протидії цьому небезпечному явищу. Водночас питання протидії корупційним виявам

означено Законом України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, який визначає державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, і напрями протидії організованій злочинності, одними з яких є запобігання встановленню корумпованих зв’язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність.

Також у питаннях протидії корупції приділено декілька положень Закону України “Про основи національної безпеки України”, в якому ст. 7 серед загроз національним інтересам і національній безпеці України визначено пріоритетні загрози національній безпеці України у сфері державної безпеки щодо поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності.

Отже, законодавець не тільки дає саме поняття корупції, а й виділяє певні аспекти, які вказують на прямий їх вплив на безпеку держави та суспільства в цілому.

У нашому випадку Адміністрацією ДПС України з метою виявлення, припинення і запобігання встановленню корумпованих зв’язків з представниками кримінального середовища, втягненню персоналу ДПС України у злочинну діяльність, недопущення поширення корупції, в органах охорони Державного кордону створено певну систему протидії спробам втягування в протиправну діяльність персоналу ДПС України.

Одним з елементів такої системи є “Порядок дій військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України щодо уникнення втягування в протиправну діяльність”.

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Володимир ОЛЕКСЕНКО
Євгеній КАЛАШНИК

На сьогодні, зважаючи на об'єктивно гідне правове забезпечення державою більшості сфер нашого життя, випадки прояву злочинності не лише деформують загальнолюдські цінності, а й підривають правовий стан суспільних відносин, економіку, загрожують людському життю і добробуту суспільства. У зв'язку з чим вивчення та дослідження проблем здійснення правоохоронними органами якісної діяльності з протидії злочинності лишається і лишатиметься в центрі уваги сучасної юридичної науки.

На фоні поширення такого явища, з'являється, фактично, центральна передумова здійснення ефективної боротьби зі злочинністю, що полягає у забезпеченні не лише правопорядку в державі, а й принципів демократії, культури, а також цілком функціонуванні механізму правового регулювання суспільних відносин і гарантій законності. Проте не можна забувати й про те, що забезпечення усього зазначеного є передусім неможливим без якісного здійснення правового комплексу дій з оперативно-розшукової діяльності, зокрема підрозділами кримінальної поліції. Зі свого боку законодавець визначив вичерпний перелік нормативно-правових актів, які покликані забезпечувати гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції.

Основний закон, що безпосередньо регулює діяльність згадуваних підрозділів, передбачає, що працівники поліції діють виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що

визначені Конституцією та законами України, а також під час виконання своїх повноважень повинні не лише дотримуватися вимог чинного законодавства, а й забезпечувати режим законності та стан правопорядку у суспільстві та державі.

У ст. 3 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (далі – Закон) чітко визначається правова основа здійснення оперативно-розшукових дій, а в 9 статті нормативно прописані гарантії дотримання законності під час здійснення зазначеної діяльності, що полягають, зокрема, у тому, що у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності повинна заводитись оперативно-розшукова справа. Забезпечення законності під час проведення зазначеної діяльності покладається на керівників відповідних оперативних підрозділів. Тією ж статтею 9 визначається ще одна ознака законності, яка полягає у тому, що громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії. Проте центральним все ж вважаємо трактування у Законі недопустимості безпідставного порушення конституційних прав та свобод людини внаслідок здійснення оперативно-розшукових заходів. Водночас необхідно зазначити, що досліджуване питання також регламентується низкою відомчих актів закритого характеру.

Ще однією особливою рисою забезпечення законності в діяльності підрозділів кримінальної поліції є нагляд за дотриманням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до Закону такий нагляд здійснюється: “Генеральним прокурором, його заступниками, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, тощо”.

Підсумовуючи, необхідно зауважити, що захист прав і свобод людини та громадянина, забезпечення стану правопо-

рядку і насамперед законності, захист прав і законних інтересів державних і недержавних організацій, боротьба зі злочинністю – є безпосередньо центральними завданнями, що постають перед підрозділами Національної поліції України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. У свою чергу зазначені підрозділи можуть здійснювати таку діяльність як гласно, так і негласно, відповідно до наданих законодавцем повноважень. Однак не можна лишати факт того, що протидія злочинності потребує сучасного та досконалого законодавчого забезпечення, а тому необхідно і надалі здійснювати впровадження нових і вдосконалення наявних механізмів реалізації комплексу повноважень з оперативно-розшукової діяльності задля дійсно ефективного та якісного забезпечення правопорядку в державі.

ПОВНОВАЖЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ВИЯВЛЕННЯ ДЖЕРЕЛ ІОНІЗУЮЧОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ

Сергій ПЕКАРСЬКИЙ

Згідно з чинними законодавчими нормами кожна людина, яка проживає або тимчасово перебуває на території України, має право на захист від впливу іонізуючого випромінювання. Це право забезпечується здійсненням комплексу заходів щодо запобігання впливу іонізуючого випромінювання на організм людини вище встановлених дозових меж опромінення, компенсацією за перевищення встановлених дозових меж опромінення та відшкодуванням збитків, заподіяних внаслідок впливу іонізуючого випромінювання.

Серед наукових доробків зазначаємо позицію сучасного вченого, доктора юридичних наук Кириченка О. В., який виокремив 4 групи кримінальних правопорушень, пов'язаних з небезпечними хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними матеріалами. Так, перша група кримінальних правопорушень – це злочини, які пов'язані саме з незаконним обігом цих речовин, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 201, 262, 265, 265-1, 266 КК України. Друга група – це кримінальні правопорушення, які пов'язані з протиправними діями, спрямованими на порушення діяльності об'єктів, де зберігаються ці небезпечні матеріали, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 113, 261 КК України, і злочини, що можуть створювати кіберзагрозу системам фізичного захисту об'єктів критичної інфраструктури. Третя група – це кримінальні правопорушення, які пов'язані з порушенням правил поводження з цими небезпечними матеріалами, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 267, 267-1, 274 і 414 КК України. Четверта група кримінальних правопорушень – це злочини, де небезпечні речо-

вини можуть використовуватися і як засоби вчинення таких суспільно небезпечних діянь, як: умисне вбивство (ст. 115); терористичний акт (ст. 258); застосування зброї масового знищення (ст. 439); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440); інші злочини.

Згідно з чинними нормами законодавчих і нормативно-правових актів до реагування на повідомлення про вчинення правопорушень (у тому числі, які пов'язані з джерелами іонізуючого випромінювання) та ускладнення оперативної обстановки на об'єктах охорони залучаються сили та засоби органів і підрозділів Національної поліції України, що забезпечують публічну безпеку та порядок на території обслуговування. Наказом МВС України від 06.09.2017 № 754 затверджена "Інструкція про порядок дій органів (підрозділів) поліції у разі виявлення радіоактивних, хімічних та ядерних матеріалів або отримання інформації про порушення правил чи незаконне поводження з ними", яка визначає порядок дій поліцейських органів (підрозділів) поліції у разі виявлення підозрюваних об'єктів, що можуть заподіяти шкоду життю чи здоров'ю людини, забруднювати довкілля, або отримання інформації про порушення правил чи незаконне поводження з небезпечними радіоактивними, хімічними та ядерними матеріалами.

Серед структурних підрозділів Національної поліції України, що функціонують у складі кримінальної поліції, безпосередньо Департамент забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами бере участь у реалізації державної політики з питань поводження з небезпечними матеріалами (радіоактивними, хімічними, біологічними та ядерними матеріалами – РХБЯ), які за своїми шкідливими властивостями можуть створити або створюють небезпеку для життя і здоров'я людей, інтересам суспільства і держави. Основними завданнями Департаменту є:

здійснення гласних і негласних, оперативно-розшукових та пошукових заходів із використанням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямованих на запобігання, виявлення, фіксацію та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з РХБЯ матеріалами.

здійснення у встановленому законодавством України порядку слідчих (розшукових), у тому числі негласних слідчих (розшукових), дій у кримінальному провадженні за фактами незаконного поводження з РХБЯ матеріалами.

ужиття необхідних заходів для отримання даних про факти, масштаби та характер РХБЯ загроз, що виникли внаслідок учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із РХБЯ матеріалами, та їх запобігання чи усунення.

Окрім того, співробітники підрозділів кримінальної поліції залучаються до сил реагування на випадки виявлення джерел іонізуючого випромінювання, що знаходяться поза регулюючого контролю у складі слідчо-оперативної групи. СОГ обов'язково повинна бути екіпірована спеціальним одягом та засобами індивідуального захисту у складі: засобів захисту шкіри, органів дихання та зору (халат, бахіли, респіратор (протигаз) або одноразова марлева маска, гумові рукавички, окуляри відкритого і закритого типу тощо), спеціальними приладами для виявлення та попередньої ідентифікації радіоактивних матеріалів, індивідуальними дозиметрами, радіометричними та дозиметричними приладами, експрес-тестами для визначення небезпечних речовин, сертифікованими у відповідному порядку.

Огляд місця події повинен проводитися у присутності фахівців уповноважених органів державної влади. Поліцейські забезпечують публічну безпеку і порядок та оточення місця виявлення підозрюваного об'єкта до завершення знезараження зони можливого ураження суб'єктом, до сфери повноважень якого належить питання поводження з радіоактивними матеріалами. У разі, коли підозра про наявність радіоактив-

них матеріалів підтверджується в результаті первинного обстеження місця виявлення підозрюваного матеріалу/об'єкта з допомогою дозиметра-радіометра або отримання достовірної інформації іншим шляхом, до обстеження залучаються представники відповідних територіальних органів ДСНС і представники інших уповноважених установ.

Підбиваючи підсумок, зазначаємо, що за результатами огляду місця події та проведення першочергових дій приймається рішення відповідно до вимог КПК України.

ВИКОРИСТАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ ВИНЕСЕННІ СУДОВОГО РІШЕННЯ СУДАМИ ІТАЛІЇ ПО СПРАВІ ВБИВСТВА КОРЕСПОНДЕНТА В ПЕРІОД ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ (ПО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ВІДНОСНО СЕРЖАНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ВІТАЛІЯ МАРКІВА)

Олександр САІНЧИН

Іван СИВОДЕД

У дослідженні розглядаються проблеми призначення експертних досліджень за кримінальним провадженням відносно умисних вбивств у зоні проведення бойових дій. Прикладом обрано справу, де старшого сержанта Національної гвардії України Віталія Марківа звинувачували у причетності до вбивства у 2014 році італійського фоторепортера Андреа Роккеллі та його російського перекладача і журналіста Андрія Миронова.

Справа слухалася в Італії, де в 2020 році суд першої інстанції засудив Марківа до 24 років позбавлення волі. Представниками юридичної спільноти та державної влади (очолював міністр внутрішніх справ Арсен Аваков), після дослідження матеріалів вироку та показів Марківа у справі, були встановлені певні розбіжності, що могли бути встановлені лише низкою експертних досліджень на місці загибелі журналістів (гора Карачун, м. Слов'янськ, Донецької області, місце проведення бойових дій у 2014 році).

У рамках кримінального провадження за фактом вбивства італійського журналіста та його перекладача, навесні цього року в місті Слов'янську (Донецька область) група експертів провела слідчий експеримент у справі та призначила

низку експертиз, зокрема: акустичні, балістичні й топографічні дослідження в той же час року і на тих же локаціях, де розгорталася подія загибелі фоторепортера та перекладача.

Коментуючи слідчі дії та експертні дослідження, директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Олександр Рувин, пояснив, що з метою відтворення подій, які відбулися 25 травня 2014 року, у результаті яких загинув італійський журналіст, було призначено низку експертиз. Додатково о призначено комплексні військові і трасологічні та вибухо-технічні експертизи, які повинні були встановити дії військовослужбовця Марківа під час виконання ним службових обов'язків, можливість використання зброї, яка у нього була. Необхідно було встановити ракурс того, що він міг побачити, маючи біля себе автомат і приціл на ньому. Також було призначено фоноскопичну та фототехнічну експертизи, які повинні були встановити, яким чином, на якій відстані та які звуки було записано на фотоапарат, що належав французькому журналісту, та який знайшли на місці їх загибелі. Крім цього, був ще ряд експертиз, зокрема, балістична, яка повинна була встановити наслідки потрапляння бойових пошкоджень в автомобіль, на якому прибули на це місце та поверталися загиблі назад. Це червоний автомобіль "Деу", на якому був поранений французький журналіст і на якому вбитих відвезли в місто.

Виходячи з того, що події вбивства мали місце 25 травня 2014 року, у той же день, тільки через 6 років з моменту тих трагічних подій, враховуючи те, щоб була така ж погода і такий же час доби, таку саму зброю і приціли, було відтворено обстановку згідно з документами, які надано органами досудового розслідування України та залучено в матеріалах італійського суду першої інстанції.

Отже, слідчими й експертами було відтворено обстановку бойових подій, в яких брав участь військовослужбовець України Марків. Дослідницьким шляхом було встановлено, що

він не міг бачити автомобіль, на якому приїхали журналісти. Також на підтвердження цього враховувались відео і фотоматеріали, зроблені безпілотними апаратами. Усе це виконано на спеціальних картах з відповідними розрахунками та встановлено, що Марків не міг бачити автомобіль і журналістів. Те ж стосується приладів, які у нього були (зокрема, приціл на автоматі). Він не міг бачити, що це були люди без зброї. Було проведено дослідні постріли з різних видів зброї. Дослідивши записи експериментальних пострілів та порівнявши їх з тими, що були на фотоапараті французького журналіста, знайденому на місці подій, експерти дійшли до висновку, що вказані обставини не збігаються між собою.

Крім того, було проведено експертизи з різними видами оптичної розвідки, для чого застосували військові прилади, спеціальні фотоапарати та об'єктиви, які мають здатність збільшення в кілька сотень разів. Паралельно з цим проводився експеримент, який встановлює місце, звідки стріляли. Для цього залучили фахівців з кафедри акустики Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, які проводили дослідження на своїх приладах. Провели експериментальні постріли з різних місць. Отримані дані свідчать, що постріли було здійснено із заводу “Зевс”. Згідно з даними, які є у кримінальному провадженні, у той час там, на території заводу, знаходилися незаконні збройні формування невизнаних республік. Було точно встановлено і місце, і вид зброї, тому можемо стверджувати, що ці постріли було здійснено в районі 100–150 метрів від місця перебування журналістів і зі зброї, яка була у бійців незаконних збройних формувань.

Під час проведення вибухотехнічної експертизи було встановлено, що вражаючі елементи, від яких загинув італійський журналіст, – це частини 127-міліметрової міни з міномета, вона летіла з іншого боку, не з боку гори Карачун, а з боку, де в той час була мінометна батарея незаконних зброй-

них формувань. Крім цього, було визначено і автомобіль, на якому вони їхали, адже навздогін їм стріляли. А це було одним із доказів італійського суду, що це міг стріляти і Марків. Експертизою встановлено, що відстань була більшою 1 600 м. І кулі з автомата, який був на озброєнні у Марківа, залишали б інші отвори, що було доведено відповідними трасологічними та балістичними експертизами.

Висновки усіх експертиз і протоколів слідчих дій, згідно з законодавством України, були перекладені на італійську мову і скеровані до розгляду справи в апеляційному суді Італії. Проблема полягала в тому, чи прийме суд Італії матеріали досудового провадження України для їх вивчення та застосування як докази.

Суд у Мілані розглянув апеляцію у справі Віталія Марківа і вирішив його виправдати.

Кримінальне провадження, яке ми досліджуємо як проблему досудового розслідування вбивств, які вчиняються у зоні проведення бойових дій на сході України та проведення нових, комплексних експертних досліджень, для встановлення істини у справі. Приклад цих проваджень свідчить про відкриття шляху України до можливостей міжнародного співробітництва у розслідуванні злочинів на прикладі проведення експертних досліджень.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГІВ БУДІВЕЛЬНО-МОНТАЖНИХ РОБІТ

Олег СИДОРЕНКО
Юлія МІРОШНІЧЕНКО

Останнім часом збільшується кількість судових будівельно-технічних експертиз щодо правопорушень, пов'язаних із визначенням обсягів виконаних будівельних робіт підрядними організаціями. Під час проведення судових будівельно-технічних експертиз, пов'язаних з даними питаннями, перед судовим експертом постає нелегке завдання щодо визначення обсягів будівельно-монтажних робіт, внесених до актів форми № КБ-2в. Складність полягає в тому, що під час проведення експертизи будівельно-монтажні роботи закінчені, а об'єкт, на якому проводились роботи, зданий в експлуатацію. Тобто значна частина обсягів будівельно-монтажних робіт прихована та під час проведення візуально-інструментального огляду без часткового або повного руйнування не може бути оглянута. Отже, для проведення огляду прихованих робіт відповідно до Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 п. 7 “Якщо під час проведення судової експертизи або експертного дослідження об'єкт дослідження може бути пошкоджений або знищений, документ про призначення має містити дозвіл на його пошкодження або знищення, зміну стану чи властивостей. У разі відсутності такого дозволу експерт, якому доручено виконання судової експертизи або експертного дослідження, заявляє клопотання експерта (додаток 3), яке разом із супровідним листом (додаток 4) надсилається ініціатору”. Зважаючи на це, під час проведення

будівельно-технічної експертизи дозвіл на огляд прихованих робіт надається не завжди, а в деяких випадках фізично не може бути наданий. Це пов'язано з тим, що відкриття прихованих робіт для надання візуально-інструментального огляду може призвести до повного або часткового руйнування будівельних конструкцій, а як наслідок – до аварійності або непридатності до подальшої експлуатації об'єкта будівництва, залежно від категорії відповідальності конструкції. Окрім того, під час виконання робіт з капітального ремонту (реконструкції), що за своєю суттю є сукупністю робіт на об'єкті будівництва, уведеному в експлуатацію. Під час виконання даних видів будівництва (капітальний ремонт/реконструкція) завжди виникає необхідність у проведенні демонтажних робіт, тому що вони передбачені технологічним циклом ведення будівництва та в цілому відносяться до підготовчих робіт будівельного майданчика. На дату проведення судової експертизи такі роботи фактично не можуть бути виміряні та оглянуті. Розглянемо детальніше, що собою являють приховані роботи. Відповідно до ДБН А.3.1-5:2016 “Організація будівельного виробництва” приховані роботи – це будівельні роботи, результати яких закриваються подальшими роботами та потребують перед цим підтвердження їх відповідності вимогам проектної документації. Тобто роботи виконання яких не може бути перевірене в натурі під час здачі в експлуатацію готових будівель і споруд. До таких робіт відносяться роботи, пов'язані з пониженням рівня ґрунтових вод, земляні роботи, залізобетонні роботи, роботи з влаштування нижніх шарів рулонних покриттів тощо.

Відповідно до ДБН А.3.1-5:2016 п. 8.4.3.1 “Приймання прихованих робіт здійснюється безпосередньо перед виконанням подальших робіт, які їх закривають, про що складається акт за формою, наведеною у додатку В”. Тобто приховані роботи подаються будівельною організацією до огляду і приймання до їх закриття, про що складається акт на закрит-

тя прихованих робіт. Акт на закриття прихованих робіт – це офіційний документ, що складається після приймання представниками підрядника, замовника та авторського нагляду виконаних будівельно-монтажних робіт, що будуть приховані подальшими роботами. Він говорить про те, що ці роботи виконані належним чином та відповідають розробленим проектним рішенням. Водночас закриття демонтажних робіт не врегульовані державними будівельними нормами, але їх також можна віднести до прихованих робіт.

Проблема полягає в тому, що дуже часто підрядною організацією під час формування актів на закриття прихованих робіт та іншої виробничої документації не повною мірою відображено всі приховані роботи, у зв'язку з тим, що в державних будівельних нормах відсутній чіткий обов'язковий перелік видів будівельно-монтажних робіт, на які необхідно складати акти на закриття прихованих робіт або акти проміжного прийняття відповідальних конструкцій, а той перелік, що наведено в “Додатку Н” ДБН А.3.1-5:2016 “Організація будівельного виробництва” носить довідковий характер та не є обов'язковим. Також відповідно до пункту 8.4.3.3 вище зазначеного ДБНУ “Перелік прихованих робіт та відповідальних конструкцій на конкретному об'єкті будівництва, для яких необхідне складання актів, наводиться у робочій документації”. Тобто відповідно до даного пункту будівельних норм, перелік робіт, на які необхідно складати такі акти, визначається ще на стадії розробки проектної документації. Склад і зміст проектної документації визначаються на основі ДБН А.2.2-3:2014 відповідно до переліку, наведеного в додатках “В-Ж” на той чи інший розділ проектної документації, які також носять довідковий характер та не є обов'язковими. У зазначеному ДБНі відсутні роз'яснення щодо включення до проектної документації розділу “Перелік прихованих робіт та відповідальних конструкцій на об'єкті будівництва, для яких необхідне складання актів”.

Дослідження даної проблематики є актуальним в теорії та практиці судової експертизи, пов'язаної із визначенням виконаних будівельних робіт підрядною організацією, які є приховані. Ураховуючи невизначеність окремих норм, необхідне розроблення чіткого переліку та складу прихованих робіт на які обов'язково необхідно складати акти на закриття прихованих робіт та акти проміжного прийняття відповідальних конструкцій із зазначенням їх фактичних геометричних розмірів та обсягів виконаних робіт з обов'язковим вказанням місця їх виконання та прив'язку до проєктної документації або в разі відсутності розробки графічних креслень до технічного паспорту, чи розробки виконавчої схеми, яка може бути додатком до акту тощо.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОКАЗУВАННІ

Андрій СОРОКА

Відповідно до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп (відповідальність за які передбачена КК України), розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства й держави.

Указана норма передбачає чітке коло завдань для осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Статтею 8 Закону встановлюється, що оперативні підрозділи наділені правом проведення ОРЗ відповідно до вимог КПК. Водночас відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК матеріали оперативно-розшукової діяльності, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону, за умови їх відповідності вимогам цієї статті можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Хоча ст. 84 КПК визначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, що отримані в порядку, який передбачено цим Кодексом. Крім того, у ст. 214 КПК наголошується, що здійснення досудового розслідування до того, як відомості будуть внесені до реєстру або без їх внесення, не допускається й тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду.

Отже, основна проблема для учасників кримінального процесу – це можливість використання матеріалів ОРД як

доказів у межах кримінального провадження, а також законність проведення ОРЗ, та продовження ведення оперативно-розшукових справ після реєстрації кримінального провадження за відповідним фактом, а також – законність матеріалів, зібраних оперативними підрозділами.

Так, згідно зі ст. 10 Закону матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися як приводи та підстави для початку досудового розслідування і для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні.

Зокрема ст. 7 Закону передбачено, що у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ зобов'язаний невідкладно спрямувати зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування. Ця норма дає змогу використовувати матеріали ОРС як підставу для внесення відомостей до ЄРДР. Крім цього, ОРС закривається, а всі зібрані матеріали стають основою для проведення досудового розслідування.

Проте згідно з частиною 3 статті 7 Закону встановлюється таке: якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають, і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, і після цього надсилає зібрані матеріали (де зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп) до відповідного органу досудового розслідування. Проте на практиці все виглядає інакше: під час застосування положень Закону та КПК завдяки цій нормі Закону виникає безліч проблем. З одного боку, переривання певного ОРЗ може звести нанівець усю роботу оперативного підрозділу, а винна особа

здобуде шанс уникнути покарання, оскільки відновлення відповідних заходів у межах кримінального провадження можливе тільки після надання згоди слідчого судді, на що потрібен час та дотримання необхідної процедури.

З іншого боку, коли оперативні підрозділи отримують інформацію про підготовку вчинення злочину, або ж фактичні дані, що можуть свідчити про вчинення правопорушення, але не скеровують матеріали до органів досудового розслідування для реєстрації кримінального правопорушення на підставі частини 3 статті 7 Закону, і продовжують у межах ОРС проводити ОРЗ, далі ставиться під сумнів законність і допустимість таких матеріалів під час судового розгляду.

Отже, матеріали ОРЗ можуть бути доказами як документи в кримінальному провадженні, якщо вони відповідають вимогам КПК щодо належності та допустимості. Водночас ці матеріали мають стосуватися тільки питань підготовки до злочину, а не перевірки інформації про скоєний злочин.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ (ВИКРИВАЧІВ), ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ В ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

**Роман ТОММА
Євген ЛИЗОГУБЕНКО**

Під час виявлення та припинення конкретного корупційного правопорушення державні та особисті інтереси часто збігаються. Обов'язок держави полягає у застосуванні встановлених і регламентованих законом засобів з метою встановлення винуватого у вчиненні правопорушення та притягнення його до відповідальності.

Викривач – особа, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог антикорупційного законодавства іншою особою (ст. 53 Закону України “Про запобігання корупції”).

Під час аналізу нормативно-правових актів, які передбачають правовий статус та заходи щодо забезпечення безпеки викривачів, нами було розглянуто низку нормативно-правових актів:

1. Закон України “Про запобігання корупції” ст. 53. Особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, перебувають під захистом держави. За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, або їх близьких осіб, у зв'язку зі здійсненням повідомленням про порушення вимог цього Закону, правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”.

2. Закон України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” ст. 2. Передбачає право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні, за наявності відповідних підстав, окрім інших учасників кримінального судочинства: осіб, які заявили до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, запобіганню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; підозрюваному, обвинуваченому. Як недолік відмічаємо, що такі категорії, як викривач і свідок у диспозиції ст. 2 Закону відсутні, але формально викривач може виступати у кримінальному провадженні свідком обвинувачення, що стосується категорії осіб, які заявили до правоохоронних органів про кримінальне правопорушення. У ст. 2 Закону відсутнє поняття “викриття кримінального правопорушення”, а така особа (викривач) бере участь саме у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою.

Аналіз зазначеного закону дозволив визначити ряд заходів, які застосовуються під час забезпечення безпеки осіб, які уклали угоду про визнання винуватості, умовою якої є обов’язок щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, а саме:

особиста охорона, охорона житла і майна (житло і майно цих осіб можуть бути обладнані засобами протипожежної та охоронної сигналізації, можуть бути замінені номери їх квартирних телефонів і державні номерні знаки транспортних засобів, що їм належать (ст. 8 Закону);

видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку (ст. 9);

використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів за письмовою заявою цих осіб або за їх письмовою згодою (ст. 10);

заміна документів та зміна зовнішності (ст. 11);

зміна місця роботи або навчання (ст. 12);

закритий судовий розгляд (за мотивованою ухвалою суду) тощо.

3. Закон України Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо викривачів корупції (стаття 53 Державний захист викривачів) передбачає, що:

викривачі, їх близькі особи перебувають під захистом держави;

за наявності загрози життю, житлу, здоров’ю та майну викривачів, їх близьких осіб у зв’язку зі здійсненням повідомленням про можливі факти корупційних або пов’язаних з корупцією правопорушень правоохоронними органами до них можуть бути застосовані спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”;

для захисту прав та представництва своїх інтересів викривач може користуватися всіма видами правової допомоги, передбаченої Законом України “Про безоплатну правову допомогу”, або залучити адвоката самостійно.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ряд заходів щодо забезпечення безпеки такої особи також передбачено у КПК України, але без прив’язки до категорії осіб, які нами розглядаються. Тобто викривачі як особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції можуть виступати за свідка у кримінальному провадженні, чи особу, яка співпрацює зі слідством (уклала угоду про визнання винуватості).

ЗАСТОСУВАННЯ НЕГЛАСНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Олександр ТУЗ

Історичні дані свідчать, що з виникненням і розвитком держави паралельно розвивались і правоохоронні органи, які спочатку виконували розпорядження тих чи інших правителів різних країн по врегулюванню порядку на своїй території. Для виконання поставлених завдань існує безліч методів, способів та прийомів, але одним із перших та поширених до сьогодні є отримання інформації від людини – очевидця, потерпілого, свідка тощо. Одним із його різновидів є негласні джерела, які мають різні назви та особливості, але одну мету.

Існує достатньо розгалужена система правоохоронних органів та спецслужб, що наділені правом мати негласних співробітників, кожен з яких має свою компетенцію та структуру, визначену національним законодавством відповідно до їх функціонального призначення. Серед осіб, які безпосередньо займаються добуванням інформації, що сприяє розкриттю найбільш небезпечних та складних злочинів, особливе місце посідають кадрові співробітники оперативного чи слідчого органу, які залежно від країни називаються секретними або спеціальними агентами (у вітчизняній літературі їх інколи помилково ототожнюють з особами, які співпрацюють з правоохоронними органами чи спецслужбами на конфіденційній, негласній основі).

У багатьох західних країнах (США, Великобританії, ФРН, Франції) законодавство й судова практика передбачають спрощений порядок збору доказів у справах про значну частину правопорушень, що розглядаються як менш тяжкі. Найпростіші розслідування здійснюються патрульними, ко-

трі не завжди інформують про це навіть кримінальну поліцію. У більшості випадків співробітники поліції самостійно вирішують питання про початок кримінального переслідування. І лише у деяких важливих справах воно вирішується за згодою особливої посадової особи. Поліція за скаргою потерпілого чи за власною ініціативою проводить слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, а зібравши необхідну доказову інформацію, передає справу до суду.

У діяльності поліції США розслідування займає особливе місце і здійснюється з використанням різних форм і методів збору інформації про злочини й осіб, які їх вчинили, як за допомогою слідчих дій, так і оперативно-розшукових заходів. При цьому необхідно враховувати, що в поліцейському дізнанні багатьох держав не існує чіткого розмежування гласних і негласних методів одержання доказів. Негласні розвідувальні методи в досудовій стадії процесу займають центральне місце в роботі правоохоронного органу. У зв'язку з цим офіційно слідство тісно пов'язане з оперативно-розшуковою діяльністю, а спеціальні агенти та агенти розшуку виступають як слідчими, так і детективами.

Серед основних джерел інформації правоохоронного органу, який займається її негласним збором, є інформатори, які мають свою класифікацію, правовий режим та практику застосування в оперативно-розшуковій роботі. У більшості їх називають агентами або довіреними особами. В США, наприклад, інформатор – головна фігура після штатного співробітника правоохоронного органу у системі збору інформації.

Так, в одному з рішень Верховного Суду США вказується, що “використання секретних інформаторів і таємних агентів є законною та правильною практикою, яка виправдана інтересами громадян. Фактично без використання інформаторів багато злочинів залишилось би не розкритими і правопорушники unikнули б притягнення до відповідальності”. Законодавство західних країн передбачає спеціальний імунітет для

свідків-правоохоронців, інформаторів поліції, що називається “гарантією нерозголошення” (“гарантією невикриття”), згідно з яким, виходячи із публічних інтересів, ці особи можуть не розкривати в судовому засіданні джерело інформації чи характер дій щодо її отримання. Зокрема, в Австрії така особа може бути розкрита, якщо вона сама виступає суб’єктом кримінального розслідування. У Бельгії передбачається право збереження в таємниці особи негласного співробітника в суді з метою забезпечення як його безпеки, так і охорони інтересів боротьби зі злочинністю.

Водночас, королівський прокурор Великобританії може вимагати від поліції повідомлень про особу, від якої отримано конфіденційні відомості, якщо він вважає за необхідне виконувати свої функції як обвинувачувач. У Франції особа і конфіденційність отриманих від неї відомостей захищені гарантіями, які становлять службову таємницю, але в окремих випадках може бути прийняте рішення про “розкриття” особи агента. Це можливо за умови згоди самого негласного співробітника.

Ураховуючи позитивний досвід іноземних країн, його варто використовувати під час внесення змін до українського законодавства для удосконалення нормативної бази та покращення практичної діяльності правоохоронних органів.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЗАГРОЗ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Олег ФАРІОН

Обстановка на державному кордоні України характеризується наявністю низки реальних та потенційних загроз прикордонній безпеці.

З метою протидії загрозам безпеці державного кордону Державна прикордонна служба України виконує комплекс заходів, зміст яких формується за результатами аналітичних досліджень. Так, під час кримінального аналізу встановлюються і передбачаються зв'язки між наявними та потенційно пов'язаними даними про різні прояви загроз безпеці державного кордону та розробляються необхідні відповідні пропозиції. Під час кримінального аналізу посадові особи сектору кримінального аналізу прикордонного загону використовують спеціальне програмне забезпечення та певну сукупність прийомів і способів проведення аналітичного дослідження, до яких можуть належати:

метод алгоритмізації, який застосовується кримінальними аналітиками для визначення доцільного алгоритму проведення аналітичного дослідження;

статистичний метод, який застосовується кримінальними аналітиками, наприклад, для вивчення кількісних та якісних показників об'єкту дослідження, з подальшим моделюванням та порівнянням даних з ним;

метод профілювання, який застосовується кримінальними аналітиками, наприклад, для ідентифікації осіб та груп осіб, які мають відношення до події, пов'язаної з проявом загрози;

методи “SWOT”, “PEST”, які застосовуються кримінальними аналітиками для аналізу чинників вияву загроз безпеці.

ці державного кордону, їх впливу на стан охорони кордону та визначення необхідного потенціалу для протидії їм;

методи “Data mining” (класифікації, моделювання, прогнозування на основі штучних нейронних мереж, нечіткої логіки тощо), які застосовуються кримінальними аналітиками із використанням спеціального програмного забезпечення (“Analyze Notebook”, “iBase” тощо), наприклад, для виявлення із значного обсягу інформації закономірностей, пов’язаних з об’єктом дослідження і візуалізації отриманих даних у вигляді схем;

методи “OSINT” (пасивні та активні (спеціальні) методи добування інформації), які застосовуються кримінальними аналітиками для пошуку у відкритих джерелах Інтернету і отримання необхідної інформації про об’єкт дослідження, її класифікації та більш детального вивчення;

метод структурування інформації “Anasara”, який застосовується кримінальними аналітиками, наприклад, для дослідження злочинів, зокрема, багатоепізодних, із візуалізацією результатів аналізу у вигляді діаграм, схем.

Представлений перелік методів не є вичерпним, а тому в залежності від мети аналітичного дослідження він може бути доповнений й іншими методами.

Під час проведення кримінального аналізу зазначені методи застосовуються переважно у комплексі або способом використання комбінацій функціональних можливостей окремих методів.

Вибір доцільної сукупності прийомів і способів проведення аналітичного дослідження, потрібного спеціального програмного забезпечення залежить від:

часу, за який необхідно провести кримінальний аналіз; наявних можливостей підрозділу кримінального аналізу щодо проведення аналітичного дослідження загрози (наприклад, кількість кримінальних аналітиків, їх досвід, наявність технічного та програмного забезпечення, наявності по-

трібних інформаційних ресурсів); можливості автоматизації окремих процесів застосування методів аналітичного дослідження; нових даних про зміни впливу загроз безпеці державного кордону та інших факторів.

Отже, представлено інструментарій кримінального аналізу загроз безпеці державного кордону, використання якого підрозділами кримінального аналізу Державної прикордонної служби України спрямовано на отримання кінцевого результату аналітичного дослідження – підготовки пропозицій для прийняття управлінських рішень у сфері боротьби зі злочинністю.

ПОСЛІДОВНІСТЬ РОБОТИ НАЧАЛЬНИКА ПІДРОЗДІЛУ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ З КЕРІВНИЦТВА АНАЛІТИЧНИМ ДОСЛІДЖЕННЯМ ЗАГРОЗ ПРИКОРДОННІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

**Олег ФАРІОН
Ольга КІРЕЄВА**

Основні загрози у сфері прикордонної безпеки України, а саме тероризм, незаконна міграція, торгівля людьми, контрабанда всіх видів, організована злочинність та інші, останніми роками мають гібридний характер прояву, що ускладнює їх виявлення та проведення заходів протидії. Це зумовлює необхідність підвищення ефективності оперативно-службової діяльності органів та підрозділів Державної прикордонної служби України.

Ефективність діяльності підрозділу кримінального аналізу залежить від низки чинників, зокрема від цілеспрямованої роботи начальника цього підрозділу щодо забезпечення постійної готовності до виконання завдань за призначенням. З цією метою здійснюється керівництво кримінальним аналізом, основними етапами якого є: уточнення (за потреби прийняття) рішення щодо здійснення кримінального аналізу; планування; визначення (уточнення) завдань на проведення кримінального аналізу та контроль за їх виконанням; безперервне управління аналітичним дослідженням.

У загальному розумінні, кримінальний аналіз – це процес, який полягає в аналітичному дослідженні подій та явищ, пов'язаних із впливом загроз на стан прикордонної безпеки, а також у виробленні пропозицій щодо протидії їм.

Загальні аспекти процесу керівництва кримінальним аналізом розглянемо на прикладі сектору кримінального аналізу

відділу кримінального аналізу та інформаційно-аналітичного забезпечення прикордонного загону. Отже, з отриманням завдання (замовлення) на проведення кримінального аналізу начальник сектору кримінального аналізу (далі – начальник сектору) усвідомлює його, робить відповідні висновки, зокрема про майбутні дії, кількість та склад сил і засобів, які необхідно залучити до проведення аналітичного дослідження, уточнює прийняте рішення щодо проведення кримінального аналізу.

З метою уточнення прийнятого рішення начальник сектору оцінює умови, які склались на момент планування кримінального аналізу.

Під час планування кримінального аналізу начальник сектору:

обирає метод роботи (послідовного, паралельного, комбінованого) щодо проведення кримінального аналізу. Вибір методу залежить від наявності часу, отриманого завдання та інших чинників;

вибирає типовий шаблон проведення кримінального аналізу (комплекс заходів за тематикою замовлення аналітичного дослідження), наприклад, проведення кримінального аналізу щодо супроводу кримінального провадження має шаблон “кримінальне провадження”;

визначає алгоритм дій кримінальних аналітиків (послідовність та сукупність методів, які застосовуються в аналітичному дослідженні аналізу);

здійснює оцінку необхідності залучення додаткових алгоритмів проведення аналітичного дослідження або корегування наявного;

визначає обсяг ресурсу, необхідного для проведення кримінального аналізу (склад сил і засобів, що планується використовувати в процесі аналітичного дослідження). Кількісний склад кримінальних аналітиків залежить від наявного у них досвіду роботи за шаблонами кримінального аналізу та з

технічними засобами і спеціальним програмним забезпеченням;

визначає час за етапами аналітичного дослідження, який не повинен перевищувати загальний час, відведений на проведення кримінального аналізу.

Про майбутні дії начальник сектору орієнтує виконавців (кримінальних аналітиків) аналітичного дослідження шляхом постановки завдань.

Визначення завдань кримінальним аналітикам та контроль за їх виконанням, при необхідності, здійснюється на кожному етапі аналітичного дослідження. Тут в рамках контролю виконавці доповідають про стан проведеної роботи або проблемні питання, які необхідно вирішити. Під час контролю важливе значення має дотримання кримінальними аналітиками часу, відведеного на аналітичне дослідження.

Управління аналітичним дослідженням начальник сектору здійснює на основі аналізу заходів контролю за виконанням завдань, поставлених кримінальним аналітикам. Цей процес є безперервним, він спрямований на підтримання етапів аналітичного дослідження у відповідності до умов їх проведення задля досягнення кінцевої мети кримінального аналізу.

Отже, розроблено послідовність роботи начальника підрозділу кримінального аналізу з керівництва аналітичним дослідженням загроз прикордонній безпеці України. Використання такої послідовності роботи на практиці надає можливість підвищити результативність діяльності підрозділів кримінального аналізу Державної прикордонної служби України щодо виконання завдань за призначенням.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Олена ФЕДОСОВА

На сучасному етапі формування в Україні правової держави важливого значення набуває дослідження особливостей регулювання правових відносин, що виникають в процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Необхідність оптимізації правового регулювання діяльності Національної поліції України в цій сфері викликана у зв'язку з реформуванням кримінального процесуального, оперативно-розшукового законодавства, а також соціально-економічними змінами в житті суспільства, що визначають сьогоденні динаміку, структуру та характеристику кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми. Зазначені обставини обумовлюють інтерес до проблеми удосконалення правового регулювання виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, оскільки від його приведення у відповідність до потреб сьогодення вирішальною мірою залежить ефективність діяльності поліції України.

Підвищення ефективності протидії злочинності, зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному судочинстві потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному провадженні. Тому важливою складовою правової основи виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми, є кримінальне процесуальне та оперативно-розшукове законодавство, яке в останні роки зазнало суттєвих змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конституції

України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародно-правових стандартів.

На думку науковців і практиків, саме на вирішення цих стратегічних завдань реформування кримінального процесу і спрямована була ідея введення інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Реалізація цієї ідеї в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) вирішує низку проблемних питань, які на сьогодні існують в нашому законодавстві та практиці правоохоронної діяльності, зокрема зближення оперативно-розшукової діяльності і кримінального процесу. Негласні слідчі (розшукові) дії законодавець визначив як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246). Дана норма наділяє слідчого можливостями використовувати сили та засоби оперативно-розшукової діяльності при проведенні НСРД для отримання доказової інформації щодо осіб, які підозрюються у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, а також у випадках, якщо іншим способом отримати відомості про злочин і злочинця неможливо. КПК України має базові нетаємні положення, що стосуються організації і тактики проведення НСРД. Такий підхід дає можливість поєднувати процесуальні права і оперативно-розшукову компетенцію, що дозволяє слідчому і оперативним працівникам більш маневрово виконувати завдання, поставлені перед ними.

Слід акцентувати увагу на тому, що під час кримінального провадження щодо неповнолітніх слідчим, прокурорам, судам потрібно керуватись як загальними положеннями КПК України, так і спеціальними нормами, що містяться у ст. 484–497 глави 38 КПК України, зокрема, щодо підвищення рівня захищеності прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Правила кримінального провадження щодо неповнолітніх встановлені не лише нормами цієї глави, а й

ч. 2 ст. 10, п. 1 ч. 2 ст. 27, ч. 4 ст. 28, ст. 44, ч. 4 ст. 135, ч. 3 ст. 140, ч. 2 ст. 213, ст. 226, ст. 227, п. 11 ч. 1 ст. 368 КПК України та ін.

З урахуваннями європейської практики вказані норми КПК України в процесі досудового розслідування надають більше прав неповнолітнім та їх представникам. З іншого боку, детальний аналіз норм чинного законодавства щодо виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми, зобов'язує звернути увагу, що у ст. 5 Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” на уповноважені підрозділи органів Національної поліції покладено обов'язок виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством, а також здійснювати гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участі. У той же час ці норми закону не знайшли свого відображення в Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність”, Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні та інших відомчих нормативно-правових актах.

Ураховуючи той факт, що Закон України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” був прийнятий у 1995 році, а останні зміни до зазначених пунктів ст. 5 були внесені 16.05.2013, тобто за своїм змістом ці положення не враховують норми, передбачені главами 21 та 38 КПК України. У цьому зв'язку маємо зазначити, що ці прогалини законодавства на сьогоднішній день призводять до проблем в організації виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми, а саме під час проведення щодо них оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих (розшукових) дій.

Підбиваючи підсумки вищезазначеного, слід зробити висновок, що правове регулювання щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, потребує подальшої оптимізації, зокрема шляхом унормування між собою положень Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” із нормами Закону України “Про оперативну-розшукову діяльність”, а також Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, АДПС України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5, та інших відомчих нормативно-правових актів з нормами, передбаченими главами 21 та 38 КПК України щодо організаційних і тактичних особливостей проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо неповнолітніх з метою отримання доказів у кримінальному провадженні.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ОСОБИ, ЯКА ЗНАХОДИТЬСЯ У РОЗШУКУ, ЗА ДОПОМОГОЮ ФІКСУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

Євген ШАПОВАЛЕНКО

Використання електронних пристроїв, з одного боку, дозволяє більш ефективно реалізувати потреби громадян (приміром, право на інформацію та свободу спілкування), з іншого боку, стає все більш поширеним способом переховування осіб від правоохоронних органів (до прикладу, передача коштів з віртуальних банківських рахунків тощо). Саме в епоху цифрових технологій та постійного розвитку засобів комунікації трансформуються й особливого значення набувають методи та способи доказування обставин у ході провадження та судового процесу. Зокрема, значного поширення набирає доказування з використанням електронних доказів. Водночас розвиток процесуального законодавства в частині регулювання електронних доказів недостатньо стрімкий і не відповідає вимогам сучасного суспільства.

Так, досить часто використовується термін “комп’ютерна інформація”, під яким в узагальненому виді розуміються фактичні дані (відомості), які створюються апаратними або програмними засобами фіксації, обробки та передачі інформації, а також набір програм (команд), призначених для використання в ЕОМ (електронно-обчислювальна машина) або для керування нею та які знаходяться в ЕОМ, їх системі або мережі на машинному носії. Разом із тим можна зустріти і термін “цифрова інформація”, яку визначають як інформацію у вигляді дискретних сигналів будь-якої фізичної природи, що зафіксована на машинних носіях, зміст та/або власти-

вості якої встановлюють наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Отже, комп'ютерну інформацію слід розглядати як частину всієї сукупності цифрової інформації. Водночас, виходячи із положень ч. 1 та ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України, більш доцільним, видається використання категорії “цифрові джерела доказової інформації”.

Одним з основних документів, який дозволяє зафіксувати інформацію щодо особи в мережі Інтернет є Протокол Берклі.

Протокол Берклі – це практичний посібник з ефективного використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом при розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права людини та гуманітарного права, розроблений школою права Університету Каліфорнії в Берклі разом з представниками ООН. Над цим практичним посібником працювало понад 150 експертів протягом трьох років. Протокол Берклі містить керівні положення про міжнародні стандарти для проведення онлайн-розслідування передбачуваних порушень, керівництво про методи та процедури для збирання, аналізу та зберігання цифрової інформації з дотриманням професійних, правових та етичних принципів.

Варто зазначити, що автори протоколу врахували сучасні тенденції та не посилаються на конкретні інструменти, оскільки технології розвиваються стрімкіше, ніж наукові методи, які їх підкріплюють. Даний Протокол затверджує мінімальні стандарти необхідні для знаходження, збирання, зберігання, перевірки та аналізу контенту із соціальних мереж та відкритих джерел. Такими джерелами можуть бути, контент створений користувачами у соціальних мережах, таких як YouTube, Facebook, Instagram та інших. Іншими джерелами можуть бути дані супутникових знімків, які зможуть бути використанні в рамках різних справ у Міжнародному кримінальному суді.

З точки зору роботи правоохоронних органів, такі джерела можуть слугувати додатковою доказовою базою та надаватимуть слідчим та оперативним працівникам ширше уявлення про місцезнаходження людини. З іншого боку, таким особам варто досить уважно перевіряти інформацію з відкритих джерел, оскільки вона може бути неправдивою, неточною або хибною, тому важливо їх так само ретельно перевіряти, як і інші докази.

Саме під час збору інформації щодо місцезнаходження особи, яка міститься у мережі Інтернет або оформлену на електронних носіях, що підлягає доказуванню, ставиться питання щодо її належного засвідчення та використання у судових справах.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Олексій ШЕВЧЕНКО

Входження України як нової, правової, демократичної держави до міжнародного співтовариства є необхідною умовою її успішного розвитку. У той же час в нашій державі з'являються певні соціально-економічні, політичні та юридичні проблеми. Однією з них є зростання злочинності, поява нових її видів, особливо таких, як злочини в економічній сфері та кіберпросторі. Особливої небезпеки набуває зрощування економічної злочинності з таким кримінально каранним діянням, як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, наркобізнес, контрабанда та злочини у сфері інформаційної безпеки.

Злочини економічної спрямованості є однією із смертельно небезпечних хвороб сучасного суспільства. Події останніх десятиліть в США, Росії, Європі та Азії показали, що ніхто у світі не виробив надійних методів та засобів для протидії цьому виду злочинності.

Лідерами основних економічних злочинів в Україні:

незаконне привласнення майна (47 %);

хабарництво і корупція (47 %);

шахрайство (31 %);

кіберзлочини в економічній сфері (31 %);

шахрайство у сфері закупівель (31 %).

Сучасні держави, відчуваючи проблеми з обліком міграції, охороною кордонів, контролем фінансових й інформаційних потоків та існуючи у світі в умовах постійних локальних конфліктів, стають все більш уразливими для злочинів економічної спрямованості, кількість яких поширюється. За цих умов країни потребують проведення ефективної політики за-

безпечення економічної безпеки як засобу забезпечення власного виживання, підтримки суспільної та міжнародної стабільності, адже саме потужна економіка будь-якої держави є запорукою її динамічного та сталого розвитку.

З огляду на те, що Україна вступила до Ради Європи, а також зважаючи на зовнішньополітичні тенденції нашої держави щодо інтеграції в Євросоюз та НАТО, протидія злочинам економічної спрямованості та створення відповідної системи забезпечення економічної безпеки є важливим чинником цього процесу, адже серед основних всесвітніх проблем, що ставлять під загрозу існування людства, ООН наголошує на боротьбі із злочинністю в економічній сфері.

Слід наголосити, що нова Стратегія національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”, що затверджена указом Президента України №392/2020 14 вересня 2020 року, у ст. 5 одним із пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки вказує європейську і євроатлантичну інтеграцію, а у ст. 66 чітко наголошує на тому, що ця Стратегія є основою для розроблення таких документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації, а саме низки стратегій та програм, серед яких у тому числі Стратегія забезпечення державної безпеки, Національна розвідувальна програма та Стратегія економічної безпеки України, яка у 2021 році була схвалена відповідними рішеннями законодавців.

Так, варто зауважити, що відповідний проект Стратегії економічної безпеки України (далі – Стратегія) на період до 2025 року був схвалений Урядом України 10 березня 2021 року, а 11 серпня 2021 року ця Стратегія була затверджена указом Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року “Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року”. Підкреслимо, що ця Стратегія повинна стати фундаменталь-

ним документом та основою для формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. У ній вперше на законодавчому рівні визначено взаємоузгоджені поняття “економічна безпека”, “національні економічні інтереси”, “економічна стійкість” та “економічний суверенітет”, а також основні виклики й загрози для економічної безпеки України та шляхи їх подолання.

Отже, Стратегія економічної безпеки України визначає шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки. Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами.

Забезпечення економічної безпеки – стратегічний напрям державної політики у сфері національної безпеки.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Ростислав ЯРОВЕНКО

Участь громадськості у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень сприяє швидкому виявленню нарко-кримінальних правопорушень ще на ранніх стадіях формування кримінально активних груп. Поряд із цим рівень залучення громадськості до оперативно-розшукового та кримінального провадження у протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є досить низьким, що й зумовлює актуальність дослідження даної теми.

Серед досліджених кримінальних справ у більшості випадків метою було придбання і переміщення через митний кордон держави наркотичних засобів з метою їх збуту, тобто незаконної наживи, а також придбання і переміщення через митний кордон держави наркотичних засобів з метою власного вживання. Корисна зацікавленість присутня і в діях винного, який з допомогою хитрощів провозить предмети контрабанди тільки для того, щоб ухилитися від сплати митних платежів, тому можна зробити висновок, що винний має на меті протиправне збагачення майже в кожному випадку при вчиненні контрабанди.

Контрабанда наркотичних засобів та психотропних речовин є за своєю конструкцією формальним складом, що не потребує настання наслідків. Об'єктивна сторона контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів виражається в активних діях, пов'язаних з неза-

конним переміщенням через митний кордон України наркотиків або психотропних речовин. Це може бути переміщення поза митним контролем, або з приховуванням від митного контролю.

Для кваліфікації за ст. 305 КК істотне значення має місце (митний кордон) скоєння кримінального правопорушення. Спосіб приховування наркотиків і психотропних речовин не впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, однак стосовно контрабанди це можуть бути спеціальні схованки, а також пристосування з метою приховування конструктивних емкостей та предметів, які попередньо були піддані розбиранню і демонтажу. Імпорт, експорт, транзит наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів, що ввозяться в Україну без сертифікату, утворюють порушення митних правил.

Дієву допомогу громадськість може надати як у з'ясуванні причин і умов, що спонукали до вчинення кримінальних правопорушень, так і в реалізації намічених слідчим заходів щодо їх усунення. Позитивну роль тут відіграють різні громадські комісії, які розкривають і недоліки в організації роботи, і допущені зловживання, і породили їх причини, у тому числі й щодо незаконного обігу наркотиків.

Насамперед зазначимо, що оперативно-розшукову діяльність здійснюють оперативні підрозділи таких суб'єктів: Національної поліції; Державного бюро розслідувань; Служби безпеки України; Служби зовнішньої розвідки України; Державної прикордонної служби України; органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України; Національного антикорупційного бюро України. Здебільшого успішність їхньої діяльності залежить від відомчої, а подеколи – й міжвідомчої взаємодії (закони України “Про оперативно-розшукову діяльність” і

“Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”).

При досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 306 КК України, можливості Державної прикордонної служби України можна використовувати для отримання інформації з таких питань: окремих суб'єктів господарювання; окремих аспектів діяльності певної фізичної або юридичної особи; перевірки автентичності і факту можливого використання злочинцями підроблених документів; ідентифікації осіб, підозрюваних у легалізації доходів, здобутих від незаконного обігу наркотиків за обліками поліції зарубіжних країн; міжнародного розшуку каналами Інтерполу осіб, котрі підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Умовно, форми участі громадськості в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень можна поділити на дві групи: 1) не пов'язані з провадженням слідчих дій; 2) пов'язані з підготовкою та провадженням слідчих дій. Форми, не пов'язані з провадженням слідчих дій, базуються на власній ініціативі громадян, які можуть припиняти кримінальні правопорушення та повідомляти до правоохоронних органів про вчинення їх суб'єктом кримінальних правопорушень.

Форми використання громадськості, пов'язані з підготовкою та провадженням слідчих дій й оперативних заходів, є такими: використання громадськості під час відтворення або реконструкції обстановки для ефективного провадження окремих слідчих дій; використання осіб та громадських формувань з метою виявлення джерел інформації стосовно дій, що розслідуються; використання громадськості для охорони слідчих дій, які проводяться (наприклад, огляду); використання громадськості для виконання окремих технічних при-

йомів, необхідних для проведення слідчої дії, пошукових дій для виявлення.

Ефективність боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з незаконним обігом наркотичних засобів, безпосередньо залежить від стратегії підрозділів Національної поліції та Державної прикордонної служби України, що охоплює: особливості оперативної обстановки; рівень і якість організації ОРД оперативними підрозділами за окресленим напрямом роботи, особливості нормативно-правового та структурно-функціонального забезпечення, організацію інформаційно-аналітичної роботи; рівень взаємодії оперативних підрозділів з іншими підрозділами органів Національної поліції; рівень взаємодії з іншими правоохоронними органами, органами державної влади, ЗМІ, громадськістю.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АВДЄЄВА Галина – кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Харків.

АВЗАЛОВА Дарія – м. Хмельницький.

АВТУХОВ Костянтин – кандидат юридичних наук, м. Харків.

АГУДАЛІЧЕВ Максим – с. Віта Поштова.

АЛЕКСАНДРЕНКО Олена – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Київ.

АЛТИНОВ Олексій – м. Маріуполь.

АНДРОСОВИЧ Любов – м. Київ.

АНДРУШКО Андрій – доктор юридичних наук, доцент, м. Ужгород.

АНДРУШКО Олександр – доктор юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.

АРХИПОВА Анастасія – м. Хмельницький.

АФАНАС'ЄВА Дар'я – м. Маріуполь.

БАБІКОВ Дмитро – м. Северодонецьк.

БАГАДЕНКО Ірина – кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Київ.

БАГРІЙ Микола – кандидат юридичних наук, доцент, м. Львів.

БАЗЮК Віталій – м. Київ.

БАНТИШЕВ Олександр – кандидат юридичних наук, професор, м. Київ.

БАРАБАН Віталій – м. Дніпро.

БАРАНОВ Петро – доктор геологічних наук, професор, м. Дніпро.

БАРАНОВСЬКИЙ Яків – м. Київ

БАРТОШ Інна – м. Вінниця.

БАСАЛИК Сергій – кандидат юридичних наук, м. Хмельницький.

БАСАРАБ Ольга – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Хмельницький.

БАТИРГАРЕЄВА Владислава – докторка юридичних наук, професорка, м. Харків.

БЕДНАРЧУК Микола – кандидат технічних наук, професор, м. Львів.

БЕРЕЗОВЕНКО Любов – м. Одеса.

БІЛЕНЧУК Петро – кандидат юридичних наук, доцент, м. Київ.

БІЛЕЦЬКИЙ Вячеслав – кандидат наук з державного управління, м. Хмельницький.

БІЛОУС Василь – кандидат юридичних наук, доцент, м. Харків.

БЛИЗНЮК Ігор – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, м. Київ.

БЛИСТІВ Тетяна – кандидатка юридичних наук, м. Київ.

БОБИК Олександр – м. Житомир.

БОБОКАЛ Олена – м. Київ.

БОГАТИРЬОВ Андрій – доктор юридичних наук, м. Лубни.

БОГАТИРЬОВ Іван – доктор юридичних наук, професор, м. Рівне.

БОНДАР Володимир – кандидат юридичних наук, доцент, м. Севе́родонецьк.

БОНДАРЕНКО Ольга – м. Миколаїв.

БОНДАРЕНКО-БЕРЕГОВИЧ Валерія – м. Житомир.

БОРОВИК Андрій – кандидат юридичних наук, доцент, м. Рівне.

БОТНАРЕНКО Ірина – кандидатка юридичних наук, м. Київ.

БОХАНОВСЬКИЙ Марко – м. Запоріжжя.

БРИЛЬОВ Валерій – м. Миколаїв.

БРИСКОВСЬКА Оксана – кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Київ.

БРИСКОВСЬКА Ольга – м. Київ.

БУБЛИК Надія – докторка філософії, м. Дніпро.

БУНИЧ Дарія – м. Івано-Франківськ.

-
- БУРАК Марія** – кандидатка юридичних наук, м. Київ.
- БУРТОВИЙ Михайло** – м. Київ.
- БУСОЛ Олена** – докторка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Київ.
- БУХІННИК Ростислав** – м. Дніпро.
- БУХОНСЬКИЙ Сергій** – кандидат юридичних наук, м. Київ.
- ВАЛОВА Тетяна** – м. Черкаси.
- ВАСИЛЮК Ігор** – кандидат юридичних наук, м. Луцьк.
- ВАХОВСЬКИЙ Дмитро** – м. Хмельницький.
- ВИЧАВКА Валерій** – доктор філософії, м. Хмельницький.
- ВІНЦУК Вікторія** – кандидатка юридичних наук, м. Харків.
- ВОЗНЮК Андрій** – доктор юридичних наук, професор, м. Київ.
- ВОЛОШКО Тарас** – м. Харків.
- ГАВРІК Роман** – кандидат юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.
- ГАНЬБА Олег** – доктор юридичних наук, м. Хмельницький.
- ГАРАСИМ Павло** – кандидат юридичних наук, докторант, м. Львів.
- ГАРКУША Аліна** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Дніпро.
- ГЕЛЕТА Єва** – м. Хмельницький.
- ГЛОВІЮК Ірина** – докторка юридичних наук, професорка, м. Львів.
- ГНЄТНЄВ Максим** – кандидат юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.
- ГНИДЮК Олександр** – кандидат педагогічних наук, м. Хмельницький.
- ГОДЛЕВСЬКА-КОНОВАЛОВА Альона** – кандидатка юридичних наук, м. Буча.
- ГОЛІНА Володимир** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, м. Харків.
- ГОЛІНА Ольга** – м. Харків.

-
- ГОРДИЦА Христина** – м. Козова.
- ГОРІДЬКО Марина** – м. Київ.
- ГОХ Ірина** – м. Харків.
- ГРИГА Марія** – кандидатка юридичних наук, м. Київ.
- ГУБСЬКИЙ Павло** – м. Хмельницький.
- ГУЛА Віталій** – м. Хмельницький.
- ГУРЖІЙ Ольга** – кандидатка технічних наук, м. Дніпро.
- ГУТОРОВА Наталія** – докторка юридичних наук, професорка, академік НАПрНУ, м. Харків.
- ДАВТЯН Анна** – м. Дніпро.
- ДАНИЛЮК Анна** – м. Одеса.
- ДАНІЛОВА Анна** – м. Рівне.
- ДЕЙНЕКО Дмитро** – м. Бангкок.
- ДЕМ'ЯНОВА Олена** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Хмельницький
- ДЕМУРА Марина** – кандидатка юридичних наук, м. Харків.
- ДЕМЧИК Надія** – кандидатка юридичних наук, м. Хмельницький.
- ДЕМЧИШИН Валентин** – м. Хмельницький.
- ДЕНИСЕНКО Микола** – кандидат юридичних наук, м. Київ.
- ДЕНИСЮК Олександр** – м. Хмельницький.
- ДЕРЕВ'ЯНКО Тетяна** – кандидатка психологічних наук, м. Хмельницький.
- ДЕСЯТНИК Альона** – м. Херсон.
- ДЗЮБА Максим** – м. Хмельницький.
- ДИВНИЧ Анатолій** – м. Полтава.
- ДОЛИНСЬКИЙ Сергій** – м. Львів.
- ДУБОВИЙ Дмитро** – м. Хмельницький.
- ДУЧИМІНСЬКА Леся** – м. Луцьк.
- ДЯЧОК Давид** – м. Київ.

ЄВТЄЄВА Дарина – кандидатка юридичних наук, старша дослідниця, м. Харків.

ЄРЬОМЕНКО Віталій – м. Хмельницький.

ЖЕРДЄВ Владислав – м. Ірпінь.

ЖУК Борис – м. Дніпро.

ЖУК Ілона – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Київ.

ЗАБУГА Юлія – кандидатка юридичних наук, м. Харків.

ЗАВОРНІНА Олена – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Харків.

ЗАЯЦЬ Ярослав – м. Львів.

ЗБОРОВСЬКА Лариса – м. Хмельницький.

ІВАНЕНКО Григорій – м. Суми.

ІВАНЕНКО Федір – м. Дніпро.

ІВАНОВА Олександра – м. Київ.

ІВАНОВА Світлана – м. Суми.

ІВАНЬКОВ Ігор – кандидат юридичних наук, доцент, м. Чернігів.

ІВАНЬКОВ Олег – кандидат юридичних наук, м. Славутич.

ІВАЩЕНКО Віта – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Київ.

КАБАЛЮК Олег – м. Хмельницький.

КАЛАШНІК Євгеній – м. Дніпро.

КАЛІНІНА Аліна – кандидатка юридичних наук, м. Харків.

КАЛІНІЧЕНКО Руслан – м. Черкаси.

КАЛЮГА Каріна – докторка юридичних наук, доцентка, м. Запоріжжя.

КАМЕНСЬКИЙ Дмитро – доктор юридичних наук, професор, м. Бердянськ.

КАРПОВА Наталія – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Київ.

КИРИЛЕНКО Володимир – доктор військових наук, професор, м. Хмельницький.

КИРИЧЕНКО Олександр – доктор юридичних наук, професор, м. Миколаїв.

КИСЕЛЬОВА Марина – м. Харків.

КІРЕЄВА Ольга – кандидатка психологічних наук, м. Хмельницький.

КІРІН Роман – доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, м. Дніпро.

КЛЕВЦОВ Богдан – м. Хмельницький.

КЛЕПКА Дар'я – кандидатка юридичних наук, м. Харків.

КЛИМЕНКО Сергій – кандидат юридичних наук, доцент, м. Київ.

КМЕТЬ Олена – м. Хмельницький.

КОБЕЦЬ Микола – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, м. Київ.

КОБЕЦЬ Сергій – м. Київ.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Артем – м. Кам'янське.

КОВАЛЕНКО Марія – м. Миколаїв.

КОВАЛЬОВА Ольга – кандидатка юридичних наук, м. Маріуполь.

КОВАЛЬСЬКА Поліна – м. Хмельницький.

КОВАЛЬЧУК Володимир – м. Луцьк.

КОВАЛЬЧУК Олег – м. Хмельницький.

КОЛЬ Олександр – доктор юридичних наук, професор, м. Харків.

КОЛЬ Роксолана – м. Луцьк.

КОЛЕСНИК Анастасія – м. Київ.

КОЛЕСНИК Володимир – кандидат наук з державного управління, м. Київ.

КОЛОДЯЖНИЙ Максим – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, м. Харків.

КОМАНЕЦЬКА Вікторія – м. Київ.

КОНОВАЛОВ Володимир – м. Миколаїв.

-
- КОПАЧ Іван** – м. Маріуполь.
- КОПОТУН Ігор** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, м. Київ.
- КОРЕЦЬКА Вікторія** – кандидатка юридичних наук, м. Львів.
- КОРЕЦЬКИЙ Олег** – кандидат юридичних наук, м. Львів.
- КОРНІЙЧУК Максим** – м. Київ.
- КОРОЛЬОВ Василь** – кандидат юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.
- КОРОТЕНКО Наталя** – м. Одеса.
- КОСАРЕВСЬКА Ольга** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, м. Одеса.
- КОСЕНКО Наталія** – м. Дніпро.
- КОСІНСЬКА Аліна** – м. Київ.
- КОСТЕНКО Катерина** – м. Миколаїв.
- КРАПІВЦЕВ Олександр** – м. Рубіжне.
- КРИВИЙ Ігор** – кандидат військових наук, м. Хмельницький.
- КРИЖНА Валентина** – кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Київ.
- КРИШЕВИЧ Ольга** – кандидатка юридичних наук, професорка, м. Київ.
- КРУШЕНИЦЬКИЙ Андрій** – м. Маріуполь.
- КРУШИНСЬКИЙ Сергій** – кандидат юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.
- КУБАЛЬСЬКИЙ Владислав** – кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, м. Київ.
- КУЦЕНКО Андрій** – м. Хмельницький.
- КУЦЕНКО Анна** – м. Хмельницький.
- КУЦКІР Галина** – кандидатка юридичних наук, м. Івано-Франківськ.
- КУЧАК Олена** – викладачка-методистка, спеціалістка вищої категорії, м. Київ.
- КУШНІР Ірина** – докторка юридичних наук, м. Хмельницький.

ЛАНЦЕДОВА Юлія – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Київ.

ЛАПКІН Андрій – доктор юридичних наук, доцент, м. Харків.

ЛАРІОНОВА Інна – м. Харків.

ЛЕВИЦЬКИЙ Максим – доктор філософії, м. Хмельницький.

ЛИЗОГУБЕНКО Євген – кандидат юридичних наук, м. Київ.

ЛИСЕНКО Юлія – м. Хмельницький.

ЛИСЬКО Тетяна – кандидатка юридичних наук, м. Київ.

ЛИХОВА Софія – докторка юридичних наук, професорка, м. Київ.

ЛИТВІН Людмила – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Хмельницький.

ЛИТВІН Юрій – кандидат юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.

ЛИТВИНОВА Ірина – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Київ.

ЛОГІНОВА Наталія – кандидатка педагогічних наук, доцентка, м. Хмельницький.

ЛОМАКІНА Ірина – м. Хмельницький.

ЛУКАШЕВИЧ Віталій – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, м. Запоріжжя.

ЛУНГУ Дмитро – м. Маріуполь.

ЛУЦЕНКО Юрій – доктор юридичних наук, доцент, м. Київ.

ЛЯШУК Роман – доктор юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.

МАКОГОНЧУК Наталія – кандидатка педагогічних наук, доцентка, м. Хмельницький.

МАЛІЙ Микола – м. Київ.

МАЛЬЦЕВА Анастасія – м. Харків.

МАМУЛЬЧИК Анна – м. Київ.

МАР'ЯН Микола – м. Черкаси.

МАРКОВ Михайло – кандидат юридичних наук, доцент, м. Київ.

-
- МАТВІЙШИНА Яна** – м. Хмельницький.
- МАТНЯК Володимир** – м. Хмельницький.
- МАТЮШЕНКО Олена** – кандидатка наук з державного управління, м. Київ.
- МАХЛАЙ Олександр** – кандидат психологічних наук, доцент, м. Хмельницький.
- МЕЛЕЩЕНКО Володимир** – м. Запоріжжя.
- МЕЛЬНИК Діана** – м. Хмельницький.
- МИРОНЕНКО Тетяна** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Суми.
- МИХАЙЛІЧЕНКО Тетяна** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Харків.
- МИХАЙЛОВ Павло** – м. Хмельницький.
- МИХАЙЛОВСЬКИЙ Павло** – м. Одеса.
- МИЦЬКА Олександр** – кандидат юридичних наук, м. Кам'янське.
- МИГАЛАТЮК Вадим** – м. Запоріжжя.
- МИРОШНІЧЕНКО Юлія** – м. Суми.
- МОВЧАН Роман** – доктор юридичних наук, м. Вінниця.
- МОРКВІН Дмитро** – м. Харків.
- МОРОЗ Христина** – м. Хмельницький.
- МОРОХІНА Карина** – м. Дніпро.
- МОСТЕПАНЮК Людмила** – кандидатка юридичних наук, м. Київ.
- МУЗИКА Марія** – кандидатка юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.
- МУКОМЕЛА Катерина** – м. Хмельницький.
- НАВРОЦЬКА Віра** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Львів.
- НАПХАНЮК Іван** – м. Луцьк.
- НЕРЕЗ Владислав** – м. Київ.

НІКІФОРОВА Тетяна – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Хмельницький.

НІКОЛАСНКО Тетяна – докторка юридичних наук, професорка, м. Хмельницький.

НОВІКОВ Олег – кандидат юридичних наук, м. Харків.

НОВІКОВА Катерина – кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Харків.

НОВОСАД Юрій – доктор юридичних наук, м. Ковель.

НУЖДОВ Віталій – м. Маріуполь.

ОБІХОД Тетяна – кандидатка фізико-математичних наук, старша наукова співробітниця, м. Київ.

ОВЕРЧЕНКО Юрій – м. Хмельницький.

ОКОЛІТ Олександр – м. Київ.

ОЛЕКСЕНКО Володимир – м. Дніпро.

ОМЕЛЬЧУК Василь – доктор юридичних наук, професор, м. Київ.

ОСАДЧЕНКО Ірина – м. Київ.

ОСТРОГЛЯД Олександр – кандидат юридичних наук, доцент, м. Житомир.

ОХМАН Ольга – кандидатка юридичних наук, м. Хмельницький.

ПАВЛОВА Тетяна – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Одеса.

ПАВОНСЬКИЙ Владислав – м. Хмельницький.

ПАНКЄЄВА Юлія – м. Дніпро.

ПАНОВА Світлана – м. Харків.

ПАНЧЕНКО Вероніка – м. Київ.

ПАРІНОВ Роман – м. Рубіжне.

ПАРФЕНЮК Інна – м. Вінниця.

ПАРФЬОНОВ Володимир – м. Северодонецьк.

ПАСТУХ Дмитро – м. Хмельницький.

ПАШИНСЬКА Ірина – м. Ірпінь.

ПАЩЕНКО Олександр – доктор юридичних наук, доцент,
м. Харків.

ПЕКАРСЬКИЙ Сергій – кандидат юридичних наук, м. Маріуполь.

ПИЛЬО Дарія – м. Київ.

ПИРОЖИК Олександр – м. Луцьк.

ПИСАРЦОВА Юлія – м. Суми.

ПИСЬМЕНСЬКИЙ Євген – доктор юридичних наук, професор,
м. Северодонецьк.

ПИТЕЛЬ Ольга – м. Чернігів.

ПІВНИК Юлія – м. Суми.

ПІСКУНОВА Юлія – м. Харків.

ПЛИСЮК Наталія – кандидатка юридичних наук, доцентка,
м. Хмельницький.

ПОДОЛЬХОВА Ольга – м. Дніпро.

ПОДУС Олександр – м. Суми.

ПОЖАР Олександр – м. Одеса.

ПОЛТОВА Анна – кандидатка юридичних наук, доцентка,
м. Маріуполь.

ПОЛУНІНА Лілія – кандидатка юридичних наук, м. Ірпінь.

ПОЛЯКОВ Євген – м. Маріуполь.

ПОПКО Вадим – доктор юридичних наук, доцент, м. Київ.

ПОПОВИЧ Діана – м. Хмельницький.

ПОРЯДКО Андрій – м. Хмельницький.

ПРИХОДЬКО Юрій – кандидат юридичних наук, доцент,
м. Київ.

ПТАШКІН Роман – м. Черкаси.

ПУЗИРЬОВ Михайло – доктор юридичних наук, старший до-
слідник, м. Чернігів.

РАСЮК Анастасія – кандидатка юридичних наук, старша нау-
кова співробітниця, м. Київ.

РАЩИК Денис – м. Хмельницький.

РЕГА Юрій – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, м. Київ.

РЕМЕГА Вероніка – м. Київ.

РЕЦ Віолетта – м. Дніпро.

РОМБОВСЬКИЙ Михайло – кандидат фізико-математичних наук, м. Суми.

РУДЕНКО Павло – м. Кривий Ріг.

РУДИК Микола – кандидат юридичних наук, м. Київ.

РУДЬ Даріна – м. Запоріжжя.

САВАНОВ Дмитро – м. Маріуполь.

САВЧЕНКО Дмитро – м. Хмельницький.

САГАН Роза – м. Хмельницький.

САІНЧИН Олександр – доктор юридичних наук, професор, м. Херсон.

САЛАГОР Інеса – м. Київ.

САМБОР Микола – кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, м. Прилуки.

САПОЖНИК Анастасія – м. Хмельницький.

САХАРОВА Єва – м. Краматорськ.

САХАРОВА Олена – кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Київ.

СВИРИДОВ Олександр – м. Маріуполь.

СВІНЦІЦЬКА Дарія – м. Хмельницький.

СВОЯК Дмитро – м. Київ.

СЕДЛЯКІВСЬКА Карина – м. Житомир.

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана – кандидатка юридичних наук, м. Хмельницький.

СЕРХОВЕЦЬ Сергій – кандидат педагогічних наук, доцент, м. Хмельницький.

СИВОДСЬКИЙ Іван – кандидат юридичних наук, м. Київ.

СИДОРЕНКО Олег – м. Суми.

СИМОНЕНКО Наталія – кандидатка юридичних наук, м. Київ.

-
- СИНЕКОП Артем** – м. Хмельницький.
- СИНИШИН Михайло** – м. Хмельницький.
- СИСОЄВА Вікторія** – м. Київ.
- СКОКОВСЬКА Яна** – м. Одеса.
- СЛИВНА Олена** – кандидатка геологічних наук, м. Дніпро.
- СМІРНОВА Ірина** – м. Хмельницький.
- СОКОЛОВА Аліна** – м. Дніпро.
- СОЛОВЙОВА Олена** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Харків.
- СОРОКА Андрій** – кандидат юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.
- СТЕПАНОВА Юлія** – кандидатка юридичних наук, м. Хмельницький.
- СТЕПАНЮК Анатолій** – доктор юридичних наук, професор, м. Харків.
- СТЕЦЮК Михайло** – м. Київ.
- СТЕШЕНКО Ольга** – м. Київ.
- СТРІЛЕЦЬ Сергій** – м. Харків.
- СУШКО Роман** – м. Дніпро.
- ТАЛЬЯНЧУК Леся** – кандидатка юридичних наук, м. Вінниця.
- ТАРАСЕНКО Діана** – м. Чернігів.
- ТАТАРОВСЬКА Яна** – м. Київ.
- ТЕРТИШНІК Володимир** – доктор юридичних наук, професор, м. Дніпро.
- ТИМОШЕНКО Любов** – м. Хмельницький.
- ТИТАРЕНКО Олексій** – доктор юридичних наук, доцент, м. Дніпро.
- ТИХОНОВ Микита** – м. Маріуполь.
- ТИЩУК Віктор** – м. Хмельницький.
- ТКАЧ Олександр** – м. Одеса.
- ТКАЧ Юлія** – м. Дніпро.

-
- ТКАЧ Юрій** – кандидат юридичних наук, м. Миколаїв.
- ТКАЧЕНКО Ірина** – кандидатка юридичних наук, м. Київ.
- ТКАЧОВ Руслан** – м. Маріуполь.
- ТОВСТЮК Сергій** – м. Рівне.
- ТОКАРЕЦЬ Тарас** – м. Рівне.
- ТОКАРЧУК Максим** – м. Хмельницький.
- ТОММА Роман** – кандидат юридичних наук, доцент, м. Київ.
- ТОРОХОВ Олексій** – м. Миколаїв.
- ТУЗ Олександр** – кандидат психологічних наук, м. Хмельницький.
- ФАРІОН Олег** – доктор військових наук, доцент, м. Хмельницький.
- ФЕДОСОВА Олена** – докторка юридичних наук, старша наукова співробітниця, м. Харків.
- ФЕДЧИНЯК Артур** – кандидат педагогічних наук, доцент, м. Бердянськ.
- ФЄРЬЄВА Наталія** – м. Київ.
- ХАЛИМОН Сергій** – доктор юридичних наук, професор, м. Хмельницький.
- ХАМАЙКО Сергій** – м. Чернігів.
- ХВЕСІК Ян** – м. Хмельницький.
- ХРИСТИЧ Інна** – кандидатка економічних наук, доцентка, м. Харків.
- ХРЯПІНСЬКИЙ Петро** – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, м. Дніпро.
- ХУТОРЯНСЬКИЙ Олександр** – м. Хмельницький.
- ЦАРЕНКО Катерина** – м. Київ.
- ЦАРЕНКО Ольга** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Хмельницький.
- ЦАРЕНКО Сергій** – кандидат юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.
- ЧЕРВІНКО Мар'яна** – м. Львів.

-
- ЧЕРНІГОВ Владислав** – м. Кривий Ріг.
- ЧУМАКОВА Тетяна** – м. Київ.
- ШАЛЯПІН Михайло** – м. Рубіжне.
- ШАПОВАЛЕНКО Євген** – м. Київ.
- ШАРМАР Ольга** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Київ.
- ШАХРАЙЧУК Андрій** – м. Рівне.
- ШВЕДОВА Ганна** – кандидатка юридичних наук, доцентка, м. Миколаїв.
- ШВИДКОВА Олена** – кандидатка юридичних наук, м. Київ.
- ШЕВЧЕНКО Олексій** – кандидат юридичних наук, м. Київ.
- ШЕМИГОН Даниїл** – м. Маріуполь.
- ШИМЧЕНКО Олексій** – м. Миколаїв.
- ШРАМКО Сабріє** – кандидатка юридичних наук, старша дослідниця, м. Харків.
- ШУЛЬЖЕНКО Ассоль** – докторка філософії, м. Суми.
- ЩЕРБІНА Крістіна** – м. Київ.
- ЩЕРБІНА Марія** – м. Запоріжжя.
- ЮЗИК Вікторія** – м. Рівне.
- ЮСУПОВ Володимир** – доктор юридичних наук, професор, м. Київ.
- ЯНКОВСЬКА Ольга** – м. Київ.
- ЯРМУСЬ Марія** – м. Тернопіль.
- ЯРОВЕНКО Ростислав** – м. Хмельницький.
- ЯРОВИЙ Олександр** – м. Львів.
- ЯРОВИЙ Павло** – м. Запоріжжя.
- ЯСІНЬ Ілона** – кандидатка юридичних наук, м. Львів.

Зміст

Організаційний комітет конференції.....	3
Заступник ректора (проректор) з навчальної та наукової роботи Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, доцент, полковник Сергій БІЛЯВЕЦЬ.....	6
Директорка Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, докторка юридичних наук, професорка Владислава БАТИРГАРЕЄВА	8
Заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України Костянтин КОВАЛЬОВ.....	11
Завідувачка кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету, докторка юридичних наук, професорка Софія ЛИХОВА	13

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

АВТУХОВ Костянтин

Базові засади захисту прав жертв/свідків катувань за стандартами ООН	15

АНДРУШКО Андрій

Про співвідношення понять “торгівля людьми”, “рабство”, “работоргівля”.....	19

БАБІКОВ Дмитро

До питання про момент закінчення злочину, передбаченого ст. 305 КК (відповідно до практики Верховного Суду)	22

БАГАДЕНКО Ірина

Специфіка відповідальності дітей-кривдників
за вчинення домашнього насильства 27

БАНТИШЕВ Олександр, РЕГА Юрій

Необхідна оборона та затримання особи, що вчинила
кримінальне правопорушення як відвернення
чи припинення протиправної діяльності..... 30

БАРТОШ Інна

Про підстави криміналізації зловживань на оптових
енергетичних ринках 33

БАСАРАБ Ольга, ВАХОВСЬКИЙ Дмитро

Порушення правил несення прикордонної служби: особливості
кваліфікації кримінального правопорушення..... 37

БАСАРАБ Ольга, ЛАРІОНОВА Інна

До питання кримінальної відповідальності персоналу
Державної прикордонної служби України за неправомірне
застосування заходів примусу 41

БАТИРГАРЕСВА Владислава

Злочинні “тренди” кіберпростору в епоху цифрових
трансформацій суспільства..... 44

БЕРЕЗОВЕНКО Любова, БРИЛЬОВ Валерій

Інноваційне розуміння загально правового ступеневого
сутнісного видового поділу правопорушень 49

БІЛЕНЧУК Петро, ЛИХОВА Софія, МАЛІЙ Микола

Криміналістичне забезпечення дослідження
електронних слідів у космічному всесвіті..... 53

БЛИЗНЮК Ігор

Корупційні вияви у ході здійснення державних закупівель
у сфері будівництва, ремонту та експлуатації
автомобільних доріг 56

БЛИСТІВ Тетяна, КОЛЕСНИК Володимир

Забезпечення правопорядку під час виконання завдань
національного спротиву 60

<i>БОБОКАЛ Олена, КУЧАК Олена</i> Підвищення ефективності координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції	64
<i>БОГАТИРЬОВ Андрій, БОГАТИРЬОВ Іван</i> Шляхи протидії катуванням під час здійснення кримінального правосуддя в Україні	69
<i>БОРОВИК Андрій</i> Актуальні питання відповідальності за кримінальні правопорушення проти представників влади	73
<i>БУХІННИК Ростислав</i> Проблеми та сучасні можливості у проведенні судових експертиз	76
<i>ВАСИЛЮК Ігор</i> Про деякі аспекти дослідження права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності	79
<i>ВОЗНЮК Андрій</i> Злодійська спільнота як національна форма організованої злочинності в Україні	82
<i>ГАВРІК Роман, ДЕМЧИК Надія</i> До питання про суб'єктивні ознаки юридичного складу незаконного перетинання державного кордону України як злочину	85
<i>ГАРАСИМ Павло</i> Сучасні проблеми здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України	89
<i>ГАРКУША Аліна, ДАВТЯН Анна</i> Деякі питання кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із публічними закликами до вчинення терористичного акту	92
<i>ГОЛІНА Володимир</i> Культурологічний вектор у системі напрямів підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні	97

ГОРДІЦА Христина

Покарання за крадіжку – порівняльна характеристика
за кримінальним законодавством України
та Республіки Польща.....100

ГУЛА Віталій, МОРОЗ Христина

Незаконне перетинання державного кордону України 103

ГУТОРОВА Наталія

Законотворчі тенденції щодо кримінальної відповідальності
за зараження інфекційною хворобою 106

ДАНИЛЮК Анна

Поняття домашнього насильства за нормами проекту
Кримінального кодексу України 109

ДЕЙНЕКО Дмитро

Особливості видачі осіб за умови відсутності
двосторонньої угоди про екстрадицію..... 113

ДЕМЧИШИН Валентин, СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана

Кримінально-виконавчі засоби впливу
на неправомірну поведінку 117

ДЗЮБА Максим

Кримінологічне забезпечення діяльності
сектору безпеки і оборони 120

ДУБОВИЙ Дмитро

Звільнення від відбування покарання засуджених
до довічного позбавлення волі в контексті рішення
Конституційного Суду України..... 124

ДУЧИМІНСЬКА Леся

Співвідношення понять “запобігання” та “протидія”
кримінальним правопорушенням, що вчиняються
у сфері пенсійного забезпечення..... 126

ДЯЧОК Давид

До питання визначення форм державної зради 129

ЄВТЄЄВА Дарина

Щодо ставлення до наслідків під час залишення
в небезпеці у формі бездіяльності-невтручання 132

ЖУК Ілона

Міжнародні аспекти кримінально-правового регулювання
банківської таємниці 135

ЗАБУГА Юлія

Щодо доцільності посилення кримінальної відповідальності
за підроблення та використання підроблених
COVID-сертифікатів про вакцинацію в Україні 139

ЗБОРОВСЬКА Лариса

Щодо механізму захисту прав людини
у кримінальному провадженні 143

ІВАНОВА Олександра

Особливості встановлення ситуаційних обставин пострілу
з нарізної вогнепальної зброї під час проведення
криміналістичних експертиз..... 147

ІВАНЬКОВ Ігор, ІВАНЬКОВ Олег

Щодо доповнень до тексту Європейських пенітенціарних
(в'язничних) правил 150

ІВАЩЕНКО Віта

Посилення кримінальної відповідальності за жорстоке
поводження з тваринами 154

КАЛІНІНА Аліна

Смертність на дорогах України: норма чи аномалія? 158

КАМЕНСЬКИЙ Дмитро

Стисло про “шахрайську” складову в складах економічних
кримінальних правопорушень 161

КАРПОВА Наталія

Стаття 390-1 Кримінального кодексу України як спроба
імплементатії охоронних положень Стамбульської конвенції
в законодавство України..... 165

КИРИЛЕНКО Володимир, ХАЛИМОН Сергій

Деякі міркування щодо реагування на міграційні кризи 168

КИРИЧЕНКО Олександр

Інноваційне розуміння докорінного реформування функцій Інституту Президента держави, органів прокуратури та інших антиделіктних органів у контексті подолання кримінальних та інших правопорушень170

КИРИЧЕНКО Олександр, БОНДАРЕНКО Ольга

Інноваційне розуміння трирівневого механізму реалізації конкурентного правового статусу осіб у контексті запобігання вчиненню кримінальних правопорушень176

КИРИЧЕНКО Олександр, ШИМЧЕНКО Олексій

Інноваційне розуміння девіантної поведінки особи та способів її подолання у контексті подолання кримінальних правопорушень180

КИСЕЛЬОВА Марина

Діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я у забезпеченні кримінологічної безпеки у сфері дорожнього руху.....185

КОВАЛЬСЬКА Поліна

Поняття прогнозування індивідуальної злочинної поведінки189

КОЛБ Роксолана

Активізація наукових пошуків з питань запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері – веління сьогодення.....193

КОЛБ Олександр, ГОДЛЕВСЬКА-КОНОВАЛОВА Альона

Прокурорський нагляд у сфері виконання покарань України: зміст, проблеми та шляхи їх вирішення.....196

КОПОТУН Ігор, РУДИК Микола

Нормативно-правове забезпечення безпеки дорожнього руху: Конвенція про дорожній рух 1968 року.....200

КОРОТЕНКО Наталя, КОСТЕНКО Катерина

Інноваційне розуміння сутності загальноправових обставин, що виключають антисоціальність діяння або вину переслідуваної особи204

<i>КРИВИЙ Ігор, СИНИШИН Михайло, ПАСТУХ Дмитро</i> Основні аспекти щодо обрання прикордонним нарядом заходів примусу стосовно правопорушників	207
<i>КРИЖНА Валентина, БАЗЮК Віталій</i> Зарубіжний досвід протидії транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки	211
<i>КРИШЕВИЧ Ольга</i> Кримінальні правопорушення щодо дитини: акцент на сурогатне материнство	215
<i>КУБАЛЬСЬКИЙ Владислав</i> Засади протидії актам кібертероризму у проекті нового Кримінального кодексу України	219
<i>КУЦЕНКО Андрій, КУЦЕНКО Анна</i> Щодо аналізу норм Особливої частини кримінального закону	223
<i>ЛЕВИЦЬКИЙ Максим</i> Особливості правового статусу військовослужбовців	226
<i>ЛИСЬКО Тетяна</i> Особливості кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом у стані сп'яніння	230
<i>ЛУЦЕНКО Юрій, КЛИМЕНКО Сергій, ДЕНИСЕНКО Микола</i> Щодо удосконалення окремих положень статті 216 Кримінального процесуального кодексу України в контексті протидії воєнізованим або збройним формуванням	233
<i>ЛЯШУК Роман, ВИЧАВКА Валерій</i> Завдання правової експертизи проекту нормативно-правового акта	236
<i>МАЛЬЦЕВА Анастасія</i> До питання щодо втручання у діяльність державного діяча	239

МАТЮШЕНКО Олена

Протидія рейдерству сучасними засобами
кримінального права 242

МИХАЙЛІЧЕНКО Тетяна

Відповідальність за відмову від вакцинації 245

МИЦЬКА Олександр, КОВАЛЕВСЬКИЙ Артем

Особливості звільнення від відбування покарання вагітних
жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років 248

МОВЧАН Роман

Про деякі проблеми кваліфікації кримінального
правопорушення, передбаченого статтею 203-2
Кримінального кодексу України 251

МОРОХІНА Катерина

Особливості визначення суб'єктивної сторони
кримінального правопорушення 254

МОСТЕПАНЮК Людмила

Кримінальна відповідальність за підроблення документів,
що стосуються проведення профілактичних щеплень проти
особливо небезпечних інфекційних хвороб: так чи ні 256

МУЗИКА Марія

Військовослужбовець як суб'єкт кримінального
правопорушення за статтею 415 Кримінального
кодексу України 260

МУКОМЕЛА Катерина

Зарубіжний досвід регламентації кримінальної
відповідальності за порушення прав інтелектуальної
власності: на прикладі Сполучених Штатів Америки 263

НІКІФОРОВА Тетяна

Колізія норм КК та КПК при застосуванні
спеціальної конфіскації 266

НІКОЛАЄНКО Тетяна, ОМЕЛЬЧУК Василь

Окремі проблеми визначення особливого періоду
при формуванні положень нової редакції Кримінального
кодексу України 270

1040

Актуальні проблеми кримінального права, процесу,
криміналістики та оперативно-розшукової діяльності:

НОВІКОВ Олег

До питання про статистичне співвідношення кількості адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху та кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні.....274

НОВІКОВА Катерина

До питання про кримінально-правове обмеження свободи слова в Україні278

НОВОСАД Юрій, КОВАЛЬЧУК Володимир

Про деякі змістовні елементи запобігання кримінальним правопорушенням органами прокуратури засобами кримінального процесуального права.....281

ОБІХОД Тетяна, БІЛЕНЧУК Петро

Подолання економічних проблем України завдяки застосуванню кримінального права283

ОКОЛІТ Олександр

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України285

ОСТРОГЛЯД Олександр, СЕДЛЯКІВСЬКА Катерина

Відсутність добровільної згоди потерпілої особи при згвалтуванні в практиці судів України.....287

ОХМАН Ольга

Щодо питання кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння.....291

ПАВЛОВА Тетяна

До питання про автоматизацію діяльності органів пробації в Україні294

ПАНКЄЄВА Юлія

Актуальні проблеми доказування у кримінально-процесуальному законодавстві.....298

<i>ПАНОВА Світлана</i>	
Деякі питання безпеки у сфері дорожнього руху в Україні ...	301
<i>ПАНЧЕНКО Вероніка</i>	
Шляхи впливу на суспільно небезпечну поведінку правопорушника	303
<i>ПАЩЕНКО Олександр</i>	
Щодо місця кримінально-виконавчої політики серед заходів боротьби зі злочинністю	306
<i>ПИЛЬО Дарія</i>	
Призначення судово-психіатричної експертизи у злочинах щодо домашнього насильства	309
<i>ПИРОЖИК Олександр</i>	
Про необхідність використання Україною позитивного досвіду Естонії у питаннях запобігання та протидії посяганням на інформаційну безпеку	311
<i>ПИСАРЦОВА Юлія</i>	
Кримінологічна безпека неповнолітніх у період глобалізації	314
<i>ПИСЬМЕНСЬКИЙ Євген</i>	
Чи є корисливий мотив обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення крадіжки?	318
<i>ПИТЕЛЬ Ольга</i>	
Проблемні питання реалізації функції захисту в кримінальному провадженні	322
<i>ПЛИСЮК Наталія</i>	
До питання про диференціацію кримінальних правопорушень проти життя людини	325
<i>ПОЛІТОВА Анна</i>	
Протидія статевим кримінальним правопорушенням в Україні	329

ПОПКО Вадим

Принципи подвійної кримінальності
у міжнародному кримінальному праві..... 332

ПОРЯДКО Андрій, ГНИДЮК Олександр

Проблематика санкцій за вчинення
кримінальних правопорушень 335

ПУЗИРЬОВ Михайло

Аналіз законопроектів щодо декриміналізації злісної непокори
вимогам адміністрації установи виконання покарань 337

РАСЮК Анастасія

Кримінально-правова компенсація як умова звільнення
від кримінальної відповідальності за законодавством
окремих пострадянських країн..... 341

РАЩИК Денис

Кримінально-виконавчі засоби впливу на неправомірну
поведінку правопорушників 345

САГАН Роза

Виправдання засуджених як мета кримінального покарання
та процесу виконання кримінальних покарань 348

САЛАГОР Інеса

Визначення змісту об'єктивної ознаки “загроза загибелі людей
чи настання інших тяжких наслідків” складу злочину,
передбаченого ст. 326 Кримінального кодексу України 351

САМБОР Микола

Деякі питання кваліфікації події та прийняття рішення
про внесення відомостей до єдиного реєстру
досудових розслідувань..... 355

САПОЖНИК Анастасія

Щодо питання поводження з правопорушниками
в кримінально-правовому розрізі 360

САХАРОВА Єва

Службова особа як спеціальний суб'єкт
кримінального правопорушення..... 362

САХАРОВА Олена

Вияви криміналізації електроенергетичної галузі України .. 366

СВІНЦІЦЬКА Дарія, СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана

Прогалини формування механізму кримінально-виконавчих засобів впливу на неправомірну поведінку 370

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана, АРХИПОВА Анастасія

Щодо недопущення зловживання заходами примусу стосовно особи правопорушника в кримінальному розрізі 372

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана, ГЕЛЕТА Єва

Кримінологічна безпека: національний та транснаціональний виміри 376

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана, ЛИСЕНКО Юлія

Міжнародні стандарти поводження із засудженими 378

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана, МАТВІЙШИНА Яна

Щодо забезпечення механізмів протидії злочинності у суспільстві від криміногенних загроз 381

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана, ПОПОВИЧ Діана

Деякі особливості проблематики правильного поводження стосовно порушників чинного законодавства України 385

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана, СИНСКОП Артем

Щодо питань криміналізації діянь за кримінальні правопорушення проти довкілля 388

СИСОЄВА Вікторія

Окремі аспекти взаємодії правоохоронних органів та громадськості у профілактиці правопорушень 391

СИСОЄВА Вікторія, ОСАДЧЕНКО Ірина

Сучасні детермінанти та попередження суїцидальної поведінки неповнолітніх 394

СМІРНОВА Ірина

Тенденції практики притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками 397

СТЕПАНОВА Юлія

Заходи примусу, що застосовуються особовим складом ДПСУ,
в механізмі протидії транскордонним правопорушенням 400

СТЕПАНЮК Анатолій

Обмеження прав і свобод засуджених: від виконання вироку
до виконання покарань 404

СУШКО Роман

Деякі аспекти розвитку систем автоматичного
розпізнавання облич в Україні 408

ТИМОШЕНКО Любов

Окремі види відповідальності за порушення прав споживачів
(кримінальна відповідальність)..... 412

ТИТАРЕНКО Олексій

Що не так з кримінально-правовою охороною професійної
діяльності працівників правоохоронних органів у проекті
Кримінального кодексу України? 416

ТКАЧ Юлія, ГАРКУША Аліна

Деякі питання визначення об'єкта злочину, передбаченого
статтею 143 КК України 420

ТКАЧ Юрій, КОСАРЕВСЬКА Ольга

Інноваційне розуміння функцій антиделіктних органів
у контексті подолання кримінальних
та інших різновидів правопорушень..... 424

ТКАЧ Юрій, ПОЖАР Олександр

Інноваційне розуміння структури та ступеневого сутнісного
видового поділу антикримінальної та інших видів
юридичної відповідальності..... 427

ТКАЧЕНКО Ірина

Потерпіла особа в проекті нового Кримінального
кодексу України..... 434

ТОКАРЧУК Максим, КАБАЛЮК Олег

Характеристика незаконного переправлення осіб
через державний кордон України..... 438

ФЕДЧИНЯК Артур

Про переваги використання порівняльного методу
в кримінально-правових дослідженнях..... 441

ФЕРЬЄВА Наталія

Звільнення від покарання та його відбування за вчинення
військового злочину – погроза або насильство
щодо начальника 445

ХРИСТИЧ Інна

Основні тенденції у сфері безпеки дорожнього руху
та експлуатації транспорту в Україні..... 448

ХРЯПІНСЬКИЙ Петро

Взаємодія імперативного та диспозитивного методів
регулювання в Кримінальному кодексі України..... 451

ХУТОРЯНСЬКИЙ Олександр, АВЗАЛОВА Дарія

Пробація як засіб виправлення і ресоціалізації..... 455

ЧУМАКОВА Тетяна

Проблемні питання визначення предмета кримінального
правопорушення – незаконної приватизації державного,
комунального майна..... 458

ШВЕДОВА Ганна

Кримінально-правова заборона службової недбалості:
соціальні та правові аспекти 461

ШРАМКО Сабріє

Забезпечення безпеки дорожнього руху крізь призму
прав людини 463

ШУЛЬЖЕНКО Ассоль

Здійснення самосуду як одна із актуальних проблем
поводження з правопорушниками в Україні 466

ЩЕРБІНА Крістіна

Зарубіжна практика у протидії корупції:
актуальні питання..... 470

ЩЕРБІНА Марія

Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів, та його впровадження в національне законодавство473

ЯНКОВСЬКА Ольга

Співвідношення понять кримінального правопорушення і складу кримінального правопорушення, їх кримінально-правове значення для кваліфікації кримінальних правопорушень477

ЯРМУСЬ Марія

Поводження з правопорушниками та кримінально-виконавчі засоби впливу на неправомірну поведінку.....481

ЯСІНЬ Ілона

Порушення порядку декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування крізь призму ст. 366-2, 366-3 КК України484

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

АВДЄЄВА Галина

Проблеми реформування системи експертного забезпечення правосуддя в Україні в умовах змагального судочинства487

АГУДАЛІЧЕВ Максим

Необхідна оборона як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння.....491

АЛЕКСАНДРЕНКО Олена

Проблеми вдосконалення діяльності з розкриття злочинів слідчим шляхом494

АЛТИНОВ Олексій

Криміналістична експертиза графічних прискорювачів (Gpu forensics)498

АНДРОСОВИЧ Любова

Особливості доказування злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями у фінансовій сфері .. 503

АНДРУШКО Олександр

Про законодавчо неіснуючий кримінальний процесуальний інститут окремих ухвал..... 505

АФАНАС'ЄВА Дар'я

Взаємодія співробітників оперативних підрозділів зі слідчими у кримінальному провадженні..... 509

БАГРІЙ Микола

Окремі проблеми визнання недопустимими доказів через порушення процесуального порядку їх закріплення (належного оформлення)..... 512

БАРАБАН Віталій

Актуальні проблеми дактилоскопії 516

БАРАНОВ Петро, СЛИВНА Олена, ЖУК Борис

Проблеми судової гемологічної експертизи великих партій бурштину 519

*БЕДНАРЧУК Микола, ЗАЯЦЬ Ярослав,
ДОЛИНСЬКИЙ Сергій, ЯРОВИЙ Олександр*

Сучасні можливості судової товарознавчої експертизи..... 522

БІЛОУС Василь

Про експертизу безпілотних літальних апаратів і безпілотних авіаційних комплексів (систем) 526

БОБИК Олександр

Визначення поняття “судовий експерт” в Україні та деяких іноземних країнах 530

БОНДАР Володимир, ШАЛЯПІН Михайло

Проблеми методичного забезпечення судово-експертної діяльності в системі Міністерства внутрішніх справ України (на прикладі дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів)..... 535

<i>БОНДАРЕНКО-БЕРЕГОВИЧ Валерія</i>	
Проблемні питання проведення комплексних судових експертиз	546
<i>БОТНАРЕНКО Ірина</i>	
Початковий етап розслідування кримінального правопорушення: деякі міркування	549
<i>БОХАНОВСЬКИЙ Марко, МЕЛЕЩЕНКО Володимир</i>	
Особливості підготовки проби під час проведення газохроматографічного дослідження метадону	553
<i>БРИСКОВСЬКА Оксана, БРИСКОВСЬКА Ольга</i>	
Недоліки під час складання процесуальних документів з проведення обшуку, що призводять до визнання отриманих доказів недопустимими	557
<i>БУНИЧ Дарія</i>	
Оціночна діяльність експерта-почеркознавця під час вирішення ідентифікаційних та неідентифікаційних завдань у рамках дослідження текстів під впливом внутрішніх “збиваючих” факторів.....	561
<i>БУРТОВИЙ Михайло</i>	
Процесуальні гарантії прав потерпілого на стадії досудового розслідування	564
<i>БУСОЛ Олена</i>	
Проблеми виявлення та документування протиправної діяльності організованих злочинних угруповань із корупційними зв’язками у сфері видобутку корисних копалин	568
<i>БУХОНСЬКИЙ Сергій</i>	
Щодо сучасної нормативної моделі початку досудового розслідування.....	572
<i>ВАЛОВА Тетяна</i>	
Щодо відбору та надання зразків відбитків печаток та штампів для проведення технічної експертизи документів	576

ВОЛОШКО Тарас

Проблемні питання, пов'язані з визначенням моменту виникнення небезпеки для руху під час проведення автотехнічних експертиз 579

ГАНЬБА Олег

Характеристика та особливості реалізації Європейського ордера на проведення розслідування у кримінальних справах у сфері правоохоронної діяльності Європейського Союзу..... 582

ГАРКУША Аліна, РЕЦ Віолетта

Тимчасовий доступ до речей і документів:
у фокусі проблематики..... 585

ГЛОВЮК Ірина

Оцінка гарантій охоронюваної законом таємниці при тимчасовому доступі до речей і документів у кримінальному провадженні:
рішення ЄСПЛ “Седлецька проти України” 588

ГОРІДЬКО Марина

Зловживання процесуальними правами органом досудового розслідування під час проведення обшуку 592

ГРИГА Марія, СТЕШЕНКО Ольга

Тактичні особливості допиту свідків під час розслідування підкупу виборців..... 598

ГУРЖІЙ Ольга

Стандартизація у сфері судово-експертної діяльності 602

ДАНІЛОВА Анна

До питання розвитку судової технічної експертизи документів..... 604

ДЕМУРА Марина

До питання про визначення конвенційних процедур кримінального провадження..... 608

ДЕМ'ЯНОВА Олена

Окремі аспекти оцінки несвоечасного відкриття стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження – погляд зі сторони захисту 612

ДЕРЕВ'ЯНКО Тетяна

Щодо окремих питань правового регулювання
судової експертної діяльності.....616

ДЕСЯТНИК Альона

Значення письмової мови під час встановлення виконавців
рукописних документів619

ДИВНИЧ Анатолій

Шляхи забезпечення розумних строків дослідження
електронних документів під час проведення
судової економічної експертизи.....622

ЗАВОРИНА Олена

Перспективи застосування структурованих протоколів
допиту в практичній діяльності органів
досудового розслідування.....625

ІВАНЕНКО Григорій, ІВАНОВА Світлана

Актуальність проблематики розслідування злочинів,
пов'язаних із шахрайством в інтернеті629

ІВАНЕНКО Федір

Проблемні питання проведення окремих негласних
слідчих (розшукових) дій під час досудового
розслідування контрабанди632

ІВАНОВА Олександра

Особливості встановлення ситуаційних обставин
пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні
криміналістичних експертиз.....635

КАЛАШНИК Євгеній, БУБЛИК Надія

Здійснення кримінального провадження за нововиявленими
обставинами: загальні аспекти та судова практика638

КАЛІНІЧЕНКО Руслан, ПТАШКІН Роман

Особливості дослідження операційних систем
сімейства Linux642

КАЛЮГА Каріна

Щодо проблеми реформування досудового розслідування ...645

<i>КІРІН Роман, ПОДОЛЬХОВА Ольга</i>	
Проблеми методичного забезпечення судових експертиз	648
<i>КЛЕПКА Дар'я</i>	
Деякі проблемні питання нормативної регламентації інституту управління арештованим майном	652
<i>КОБЕЦЬ Сергій</i>	
Обстановка вчинення погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу	656
<i>КОВАЛЕНКО Марія</i>	
Колекційний іграшковий автомобіль, особливості його ідентифікації та призначення, фактори, які впливають на формування цінового сегмента та визначення ринкової вартості	660
<i>КОВАЛЬОВА Ольга</i>	
Ретроспективний характер процесуальної діяльності як одна із особливостей досудового розслідування	663
<i>КОЛЕСНИК Анастасія</i>	
Ідентифікація надрукованої зброї за допомогою унікального “почерку” 3D-принтера	666
<i>КОЛОДЯЖНИЙ Максим</i>	
Щодо системи міжнародно-правового регулювання безпеки дорожнього руху	669
<i>КОНОВАЛОВ Володимир</i>	
Деякі питання кваліфікації діянь із виготовлення саморобних стріляючих пристроїв (“самопалів”)	673
<i>КОПАЧ Іван</i>	
До питання взаємодії співробітників оперативних підрозділів зі слідчими у кримінальному провадженні	677
<i>КОРЕЦЬКИЙ Олег, КОРЕЦЬКА Вікторія</i>	
Концепція розумних строків кримінального судочинства	680
<i>КОРНІЙЧУК Максим</i>	
Проблеми, що виникають під час здійснення огляду й обшуку житла чи іншого володіння особи	683

КОСЕНКО Наталія

Криміналістичне значення слідів ковзання на взутті пішохода після наїзду на нього транспортного засобу 687

КОСІНСЬКА Аліна

Криміналістична характеристика слідів знярядь зламу та інструментів 692

КРАПІВЦЕВ Олександр, ПАРІНОВ Роман

Особливості збирання матеріалів у сфері протидії незаконного переправлення осіб через державний кордон України для проведення судових експертиз..... 695

КРУШЕНИЦЬКИЙ Андрій

Витребування речей і документів стороною захисту як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні..... 699

КРУШИНСЬКИЙ Сергій

До питання оформлення процесуальних рішень у кримінальному судочинстві України..... 702

КУЦКІР Галина

Ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій стороною захисту..... 705

КУШНІР Ірина, ЦАРЕНКО Ольга

Правове регулювання отримання інформації зі смартфона правопорушника 709

ЛАНЦЕДОВА Юлія, БАРАНОВСЬКИЙ Яків

Розвиток інноваційного розуміння редакції статті КПК України про процедуру доказування 712

ЛАНЦЕДОВА Юлія, КОМАНЕЦЬКА Вікторія

Розвиток інноваційного розуміння редакції статті КПК України про сутність та базисні юридичні властивості доказів 716

ЛАПКІН Андрій

Щодо удосконалення порядку призначення прокурора у кримінальному провадженні 719

<i>ЛІТВИН Людмила, ЛІТВИН Юрій</i>	
Щодо окремих проблем розслідування кримінальних проступків та шляхів їх вирішення	723
<i>ЛОГІНОВА Наталія, ХВЕСІК Ян, ГУБСЬКИЙ Павло</i>	
Проблема відсутності слідчих підрозділів в органах Державної прикордонної служби України	727
<i>ЛОМАКІНА Ірина, ГУЛА Віталій</i>	
Судові експертизи: крок у правосуддя	731
<i>ЛУКАШЕВИЧ Віталій</i>	
На шляху реформування системи сучасної кримінальної юстиції	734
<i>МАМУЛЬЧИК Анна</i>	
Сурогатні матері як жертви кримінальної протиправності ..	737
<i>МАР'ЯН Микола</i>	
Щодо питання достовірності надання зразків у почеркознавчій експертизі під час розгляду цивільних справ	740
<i>МИРОНЕНКО Тетяна</i>	
Проблеми доказування прокурором під час кримінального провадження	742
<i>МИХАЙЛОВ Павло</i>	
Засади функціонування механізму забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні	746
<i>МИХАЙЛОВСЬКИЙ Павло</i>	
Окремі питання робочого етапу огляду місця події, пов'язаного із пожежею, яка призвела до масового травмування та загибелі людей	748
<i>МІГАЛАТЮК Вадим</i>	
Щодо нових перспектив використання інформаційних технологій у: правоохоронних органах, слідчій, оперативній, експертній, адвокатській, прокурорській та судовій діяльності	751

НАВРОЦЬКА Віра

Деякі питання здійснення процесуальних дій главою дипломатичного представництва або консульської установи755

НАПХАНЮК Іван

Проблеми та сучасні можливості дослідження бурштину758

НЕРЕЗ Владислав

Виявлення та знешкодження саморобних вибухових пристроїв. Міжнародний досвід761

НУЖДОВ Віталій

Сучасні проблеми доказування в кримінальному судочинстві.....764

ПАВОНСЬКИЙ Владислав, КЛЄВЦОВ Богдан

Сучасні проблеми доказування в кримінальному судочинстві.....768

ПАРФЬОНОВ Володимир

Особливості міжнародного розшуку у кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері незаконного обігу культурних цінностей770

ПАШИНСЬКА Ірина, ЖЕРДЄВ Владислав

Актуальні проблеми судово-експертних технологій774

ПІВНИК Юлія, КНИШ Андрій

Н-гептан як альтернатива н-октану в системі розчинників рухомої фази під час криміналістичного дослідження слідів зміненого світлого нафтопродукту методом хроматографії у тонкому шарі сорбенту.....778

ПОДУС Олександр, РОМБОВСЬКИЙ Михайло

Методи автоматичного встановлення групової належності при перевірці слідів низу підшов взуття за трасологічним обліком782

ПОЛУНІНА Лілія

Деякі аспекти експертизи комп'ютерної техніки
і програмних продуктів під час розслідування
кримінальних правопорушень785

ПОЛЯКОВ Євген

Тактичні особливості проведення допиту789

ПРИХОДЬКО Юрій

Дерматогліфіка як один із видів трасологічних досліджень .792

РЕМЕГА Вероніка

Негативні обставини ефективності досудового розслідування
та шляхи підвищення рівня взаємодії слідчого
та інших учасників кримінального провадження
у виправних колоніях796

РУДЕНКО Павло

Проблеми та сучасні можливості
у проведенні судових експертиз.....799

САВАНОВ Дмитро

Зупинення та відновлення досудового розслідування:
проблемні питання803

САВЧЕНКО Дмитро

Проблеми та сучасні можливості
у проведенні судових експертиз.....806

САХАРОВА Єва

Застосування практики Європейського суду з прав людини
як джерела права під час здійснення доказування
у кримінальному провадженні809

СВИРИДОВ Олександр

Сучасні проблеми доказування
у кримінальному провадженні812

СВОЯК Дмитро

Щодо застосування норм окремих галузей публічного права
при розгляді справ про адміністративні правопорушення....815

<i>СЕРХОВЕЦЬ Сергій, КОВАЛЬЧУК Олег</i>	
Окремі аспекти використання одорологічної ідентифікації запахових слідів або речей правопорушників прикордонними нарядами	819
<i>СИМОНЕНКО Наталія</i>	
Щодо кримінальної відповідальності за умисне одержання доступу до дитячої порнографії	821
<i>СКОКОВСЬКА Яна</i>	
Ухвала про закінчення підготовки і призначення касаційного розгляду у кримінальному провадженні	824
<i>СОКОЛОВА Аліна</i>	
Актуальність судово-експертного дослідження волосся тварин в умовах сучасності.....	828
<i>СОЛОВЙОВА Олена</i>	
Діяльність слідчого під час досудового розслідування кримінального провадження.....	832
<i>СТЕЦЮК Михайло</i>	
До питання про переконливість доказів	836
<i>СТРІЛЕЦЬ Сергій, ПІСКУНОВА Юлія</i>	
Проблемні питання, які виникають у процесі призначення та проведення криміналістичних судових експертиз, і шляхи їх вирішення.....	839
<i>ТАЛЬЯНЧУК Леся</i>	
Виявлення працівниками Державної прикордонної служби України матеріального та інтелектуального підроблення документів під час перетинання державного кордону.....	842
<i>ТАРАСЕНКО Діана</i>	
Сучасні криміналістичні експертизи та їх значення для розслідування кримінальних правопорушень	845
<i>ТАТАРОВСЬКА Яна</i>	
Необхідність просвітницької роботи в закладах освіти з питань мінної небезпеки	848

<i>ТЕРТИШНИК Володимир</i>	
Конкуренція правових норм в інституті допустимості доказів	851
<i>ТИХОНОВ Микита</i>	
Сучасні проблеми доказування у кримінальному провадженні	854
<i>ТКАЧ Юрій, ТКАЧ Олександр</i>	
Розвиток інноваційного розуміння вікового видового поділу особистісних джерел в антикримінальному судочинстві	856
<i>ТКАЧОВ Руслан</i>	
Перспективи міжнародної співпраці судово-експертних установ України з Європейською мережею судово-експертних установ ENFSI	860
<i>ТОВСТЮК Сергій</i>	
Сучасний стан дактилоскопічної експертизи, можливості та проблемні питання	863
<i>ТОРХОВ Олексій</i>	
Поняття пишучих приладів з термохромним чорнилом та особливості дослідження записів, що виконані ними, при розслідуванні певних видів злочинів	867
<i>ХАМАЙКО Сергій</i>	
Проблематика розвитку інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства	871
<i>ЦАРЕНКО Сергій, ЦАРЕНКО Катерина</i>	
Правове регулювання відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду	878
<i>ЧЕРВІНКО Мар'яна</i>	
Вибір місця проведення допиту дитини під час досудового розслідування.....	881

<i>ЧЕРНІГОВ Владислав</i>	
Проблеми та сучасні можливості у проведенні судових трасологічних експертиз	884
<i>ШАРМАР Ольга</i>	
Проблемні питання застосування санкцій: аналіз чинного законодавства та законодавчих ініціатив.....	888
<i>ШАХРАЙЧУК Андрій, ТОКАРЕЦЬ Тарас</i>	
Пошкоджені папілярні узори в аспекті проблем доказування в кримінальному судочинстві.....	892
<i>ШВИДКОВА Олена</i>	
Забезпечення права на справедливий суд при використанні у доказуванні результатів заходів негласного спостереження за особою	895
<i>ШЕМИГОН Даниїл</i>	
Сучасні можливості використання електронного документообігу у проведенні судових експертиз.....	898
<i>ЮЗИК Вікторія</i>	
Новітні технології в сучасній дактилоскопії	901
<i>ЮСУПОВ Володимир</i>	
Особливості судово-почеркознавчої експертизи під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень .	904
<i>ЯРОВИЙ Павло</i>	
Проблеми формування судових експертиз нових родів і видів.....	907
СЕКЦІЯ 3. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	
<i>БАСАЛИК Сергій</i>	
Окремі пошукові ознаки організованих форм торгівлі людьми	910

<i>БІЛЕЦЬКИЙ Вячеслав, ТИЩУК Віктор</i> Активні заходи у сучасних умовах агресії з боку Російської Федерації	914
<i>БУРАК Марія</i> Використання земельних пілг учасників бойових дій у корупційних схемах	917
<i>ВІНЦУК Вікторія</i> Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування щодо розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт	922
<i>ГНЕТНЄВ Максим</i> Оперативно-розшукова діяльність в Україні: quo vadis?	926
<i>ДЕНИСЮК Олександр</i> Загальна структура принципів сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами Державної прикордонної служби України	929
<i>ЄРЬОМЕНКО Віталій</i> Проблеми оперативно-розшукової протидії порушенню поряд- ку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експертному контролю	932
<i>КІРЕЄВА Ольга</i> Використання інформаційних ресурсів під час проведення кримінального аналізу	936
<i>КМЕТЬ Олена</i> До питання соціального і правового захисту осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі, що брали участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях України.....	939
<i>КОБЕЦЬ Микола</i> Мережа DarkNet як інформаційно-комунікаційний засіб учинення кримінальних правопорушень	942
<i>КОРОЛЬОВ Василь</i> Профілактика в оперативно-розшуковій діяльності.....	945

ЛІТВІНОВА Ірина

Оперативно-розшукова профілактика як складова протидії злочинам на сучасному етапі реформування правової системи.....949

ЛУНГУ Дмитро

Сучасні технології в кримінальному аналізі: досвід Європейського Союзу.....952

МАКОГОНЧУК Наталія

Кібертероризм та заходи протидії йому955

МАРКОВ Михайло

Зарубіжний досвід використання інформаційних ресурсів у діяльності поліцейських щодо протидії злочинності.....957

МАТНЯК Володимир

Основні проблеми, з якими стикається оперативний підрозділ Державної прикордонної служби України в умовах ведення гібридної війни, використання кримінального аналізу у протидії злочинам960

МАХЛАЙ Олександр

Щодо проблем законодавчого забезпечення оперативно-розшукової протидії злочинам962

МЕЛЬНИК Діана

Взаємодія працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими у кримінальному провадженні965

МОРКВІН Дмитро, ГОХ Ірина, ГОЛІНА Ольга

Перспективи створення військової поліції у Національній гвардії України968

ОВЕРЧЕНКО Юрій

Поняття, правова основа протидії втягуванню персоналу оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України в протиправну діяльність на державному кордоні971

<i>ОЛЕКСЕНКО Володимир, КАЛАШНИК Євгеній</i>	
Загальні аспекти забезпечення законності підрозділами кримінальної поліції під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.....	974
<i>ПЕКАРСЬКИЙ Сергій</i>	
Повноваження підрозділів кримінальної поліції з виявлення джерел іонізуючого випромінювання	977
<i>САЙЧИН Олександр, СИВОДЕД Іван</i>	
Використання вітчизняних комплексних експертиз при винесенні судового рішення судами Італії по справі вбивства кореспондента в період проведення бойових дій (по кримінальних провадженнях відносно сержанта Національної гвардії України Віталія Марківа)....	981
<i>СИДОРЕНКО Олег, МИРОШНІЧЕНКО Юлія</i>	
Окремі питання, що виникають під час визначення обсягів будівельно-монтажних робіт	985
<i>СОРОКА Андрій</i>	
Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у доказуванні	989
<i>ТОММА Роман, ЛИЗОГУБЕНКО Євген</i>	
Актуальні питання забезпечення безпеки осіб (викривачів), які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції	992
<i>ТУЗ Олександр</i>	
Застосування негласних джерел інформації у діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн	995
<i>ФАРІОН Олег</i>	
Інструментарій кримінального аналізу загроз безпеці державного кордону України.....	998
<i>ФАРІОН Олег, КІРЕЄВА Ольга</i>	
Послідовність роботи начальника підрозділу кримінального аналізу з керівництва аналітичним дослідженням загроз прикордонній безпеці України	1001

ФЕДОСОВА Олена

Шляхи удосконалення правового регулювання
щодо виявлення та розслідування кримінальних
правопорушень, що вчиняються неповнолітніми 1004

ШАПОВАЛЕНКО Євген

Деякі аспекти встановлення місцезнаходження особи,
яка знаходиться у розшуку, за допомогою фіксування
та збереження цифрової інформації з відкритих джерел.... 1008

ШЕВЧЕНКО Олексій

Забезпечення економічної безпеки – стратегічний напрям
державної політики у сфері національної безпеки 1011

ЯРОВЕНКО Ростислав

Організація взаємодії під час розслідування кримінальних
правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом
наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів
або прекурсорів..... 1014

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 1018

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(25 лютого 2022 року)**

Коректори: О. Л. Грицева, О. В. Коломійчук, І. М. Бабина

Комп'ютерна верстка С. І. Мороз

Відповідальність за достовірність фактів та інших даних несуть автори

Здано до набору 08.02.2022. Підписано до друку 02.05.2022

Формат 60×84/16. Гарнітура SchoolBook

Ум. друк. арк. 61,85. Обл.-вид. арк. 63,84

Видавництво Національної академії

Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3010 від 22.10.2007

Зам. № 196